ISBN: 978-625-6997-38-7

INTERNATIONAL 9th SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

PROCEEDING BOOK

EDITOR

PROF. DR. ŞENOL DURGUN

INTERNATIONAL 9TH SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

PROCEEDINGS BOOK

EDITOR IN CHIEF

PROF. DR. ŞENOL DURGUN

ISBN: 978-625-6997-38-7

BY

AKADEMIK PAYLAŞIM PLATFORMU PUBLISHING HOUSE

All rights of this book belong Akademik Paylaşım Platformu Publishing House
Authors are responsible both ethically and jurisdically
APP Publications – 2024©
Issued: 12.09.2024

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

INTERNATIONAL 9TH SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

DATE AND PLACE

AUGUST 16-17, 2024 ISTANBUL

ONLINE AND FACE TO FACE

HONORARY PRESIDENT OF THE CONGRESS

Prof. Dr. Bahri ŞAHİN

CONGRESS CHAIR

Prof. Dr. Şenol DURGUN

CHAIR OF THE ORGANIZING COMMITTEE

Assist. Prof. Dr. Abdullah Yüksel BARUT

CONGRESS ORGANIZERS

İstanbul Gelişim University, Türkiye
Shahrısabz Davlat Pedagogıka Instituti, Uzbekistan
Uluslararası Bilimsel Araştırma ve Strateji Geliştirme Derneği, Türkiye
Socrates Journal of Interdisciplinary Social Stadies, Türkiye

CONGRESS COORDINATOR

Yunus ERGÜN

PARTICIPATING COUNTRIES (09)

Uzbekistan, Cyprus

MEMBERS OF THE ORGANIZING COMMITTEE

Prof.Dr. İzzet GÜMÜŞ, İstanbul Gelişim University

Prof.Dr. Khudaykulov Tulkin Dusbabayevich, Shakhrisabz State Pedagogical Institute

Prof.Dr. Ayşe ÖZCAN BUCKLEY, Michigan State University

Prof. Dr. Kenan AYDIN, İstanbul Gelişim University

Prof.Dr. Hakkı ÇİFTÇİ, Çukurova University

Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA, Bakü Avrasya University, Azerbaijan

Prof. Dr. Kamil KAYA, İstanbul Gelişim University

Prof. Dr. Şükran Güzin ILICAK AYDINALP, İstanbul Gelişim University

Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY, Bursa Teknik University

Assoc. Prof. Dr. Can YARDIMCI, Afyon Kocatepe Ünive3rsitesi

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman,Universiti Malaya, Malaysia & NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Serdar EGELİ, İstanbul Gelişim University

Assoc. Prof. Dr. Lokman KANTAR, İstanbul Gelişim University

Assoc. Prof. Dr. Emrah DOĞAN, İstanbul Gelişim University

Assist. Prof. Dr. Turgay KARALİNÇ, İstanbul Gelişim University

Assist. Prof. Dr. Esra SAYIN, İstanbul Gelişim University

Assist. Prof. Dr. Ananda MAJUMDAR, North Central Theological Seminary, Minneapolis, USA

Dr. Marasulova Umida Norkuziyevna,Shakhrisabz State Pedagogical Institute

Dr. Tilayev Ermat Raxmatovich, Shakhrisabz State Pedagogical Institute

Dr. Keshab Chandra MANDAL, Kolkata, India

SCIENTIFIC AND ADVISORY BOARD

Prof.Dr. Ganiev Abduqahhor Gadaevich, Shakhrisabz State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Prof.Dr. Bülent EŞİYOK, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Prof.Dr. Hüseyin DİKME, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Prof.Dr. Neziha MUSAOĞLU, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Prof.Dr. Kamil KAYA, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Prof.Dr. Mustafa KÖKSAL, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Prof.Dr. Orhan İŞCAN, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Prof.Dr. Sezer KESKEN, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Prof. Dr. Almaz Ülvi BİNNATOVA,Azərbaycan Milli Elimlər Akademiyası

Prof.Dr.Ainur NOGAYEVA, L.N.Gumilev Avrasya Milli University (Kazakistan)-Erzincan Binali University (Türkiye)

Prof.Dr. Sinem SOMUNOĞLU İKİNCİ Bursa Uludağ University

Prof. Dr. Anderi JEAN, Gas Petrolium University of Romania

Prof. Dr. Mahire HÜSEYNOVA - Azerbaijan State Pedagogy University

Prof.Dr.Basim ALHADİDİ, Albalqa Applied University, Jordan

Prof.Dr.Ashraf M. A. AHMAD, Princess Sumya University for Technology, Amman,Jordan

Prof.Dr. Raymond KOSALA, The Loseph Wibowo Center for Advanced Learning, Jakarta, Indonesia

Prof. Dr. Wen-Lin YANG, Dean, National University of Tainan, Taiwan

Assoc.Prof. Dr.Aytekin ZEYNALOVA, Bakü Devlet University

Assoc. Prof. Dr. Fahri ÖZSUNGUR, Mersin University

Assoc. Prof. Dr. Gönül SAMEDOVA - Azerbaijan State Pedagogy University

Assoc. Prof. Ruslan ABDULLAYEV - Azerbaijan National Academy of Sciences

Assos. Prof. Dr. Can YARDIMCI, Afyon Kocatepe University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Nuran VARIŞLI, Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sarp BAĞCAN, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Hakan ÖZCAN, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mustafa ÇANAKÇIOĞLU, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevinç KOÇAK, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Uğur BALOĞLU, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Çağla KAYA İLHAN, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Münevver BAYAR, Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Hacer GÜLŞEN, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Onur ÖZDEMİR, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Dr. Erkan DENK, Atatürk University, Türkiye

Dr. Usman Ghani, PhD - Institute of Management Sciences Peshawar, Pakistan

Dr. Katarzyna Czech, PhD - Warsaw University of Life Sciences, Poland

Dr. Yuriy Danko, PhD - Sumy National Agrarian University, Ukraine

Dr. Olena Melnyk, PhD - Sumy National Agrarian University, Ukraine

Dr. Michal Wojtaszek, PhD- Warsaw University of Life Sciences, Poland

Dr. Maral Jamalova, PhD - Szent İstvan University, Hungary

Dr. Nicholas Imbeah, PhD - Takoradi Technical University , Ghana

Dr. Harshavardhan Reddy Kummitha, PhD - Budapest Business School, Hungary

Assist. Prof. Dr. Ananda MAJUMDAR, North Central Theological Seminary, Minneapolis, USA

Dr.MUHAMMAD FAISAL, Allama Iqbal Open University,Ministry of Human Rights Commission, Pakistan

Assist. Prof. Dr. Vahide METİN, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Reyhan ÖZEŞ ÖZGÜR, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Seda MUMLU KARANFİL, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Tuğba AKMAN KAPLAN, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assist. Prof. Dr.Çağla TUĞBERK ARIKER, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Kadir MERSİN, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Görsev BAFRALI, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Gülşen FİLAZOĞLU ÇOKLUK, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Nisa GÜLENER YILDIRIM, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assist. Prof. Dr.Ramazan İNAN, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Eren EFE, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Assist. Prof. Dr. Didem TETİK KÜÇÜKELÇİ, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Dr. Ganiev Imomov Musurmon Pirnazarovich, Shakhrisabz State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Dr. Muhammadiyev Axatxon Mahmudovich, Shakhrisabz State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Dr. Qodirov Farrukh Ergash o'g'li, Shakhrisabz State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI, University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Marketing Management. Algeria

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ

Sayı : E-53330280-903.07-129083 01.07.2024
Konu : Kongre Yürütme Kurulu Görevlendirmesi

DAĞITIM YERLERİNE

16-18 Ağustos 2024 tarihleri arasında yapılması planlanan 9. Socrates Sosyal Bilimler Kongresi ile 9. Socrates Sağlık Mühendislik ve Uygulamalı Bilimler Kongresi'nde Yürütme Kurulu Üyesi olarak görevlendirildiniz.

Gereğini bilgilerinize rica ederim.

Prof. Dr. Bahri ŞAHİN
Rektör

Dağıtım:
Sayın Doç. Dr. Emrah DOĞAN
Sayın Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Yüksel BARUT
Sayın Dr. Öğr. Üyesi Görsev SÖNMEZ
Sayın Dr. Öğr. Üyesi Seda ERBAYRAK
Sayın Dr. Öğr. Üyesi Nurcihan TAN ERKOÇ
Sayın Dr. Öğr. Üyesi Turgay KARALİNÇ
Sayın Dr. Öğr. Üyesi Esra SAYIN
Sayın Dr. Öğr. Üyesi Aslı KAYA

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu : 36G8-PAUU-8ME6 Belge Doğrulama Adresi : https://www.turkiye.gov.tr/istanbul-gelisim-universitesi-ebys

Adres: Cihangir Mahallesi Şehit Jandarma Komando Er Hakan Öner Sk. No:1 Avcılar / İSTANBUL
Telefon No : 02124227000-376 Fax No : 2124227401
e-Posta : bilgi@gelisim.edu.tr İnternet Adresi : http://www.gelisim.edu.tr/
Kep Adresi : gelisimuniversitesi@hs03.kep.tr
Bilgi İçin :Gülşah AYTAÇ
Müdür
Dahili No:2124227000

Uluslararası Bilimsel Araştırma ve Strateji Geliştirme Derneği

Sayı: 2024/15

16.08.2024

Konu: Akademik Teşvik

İLGİLİ MAKAMA

Uluslararası Bilimsel Araştırma ve Strateji Geliştirme Derneği tarafından İstanbul'da 16-18 Ağustos 2024 tarihinden yüz yüze ve çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası 9. Socrates Sosyal Bilimler Kongresi, 9 farklı ülkeden toplam 76 bildiri ile katılım sağlanmıştır (Türkiye'den sunulan bildiri sayısı: 36, diğer ülkelerden sunulan bildiri sayısı: 40).

Kongremiz, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen '' Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurtdışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışından en az 5 ülkeden farklı tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır. '' değişikliğine uygun düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

Dr. Nadire KANTARCIOĞLU

UBSDER Başkanı

INSTITUTE CONTACT INFORMATION:
TURGUT ÖZAL MAH. AKKENT 6 TWINS TRADE CENTER ANKARA
TEL: 0 312 566 00 20 FAKS: 0 312 566 0021
Web : www.ubsder.org.tr ubsder@ubsder.org.tr

9TH SOCRATES
2024

YTU
Role of Engineering and Innovation in
tions
9TH SOCRATES

2024

SOCRATES
2024

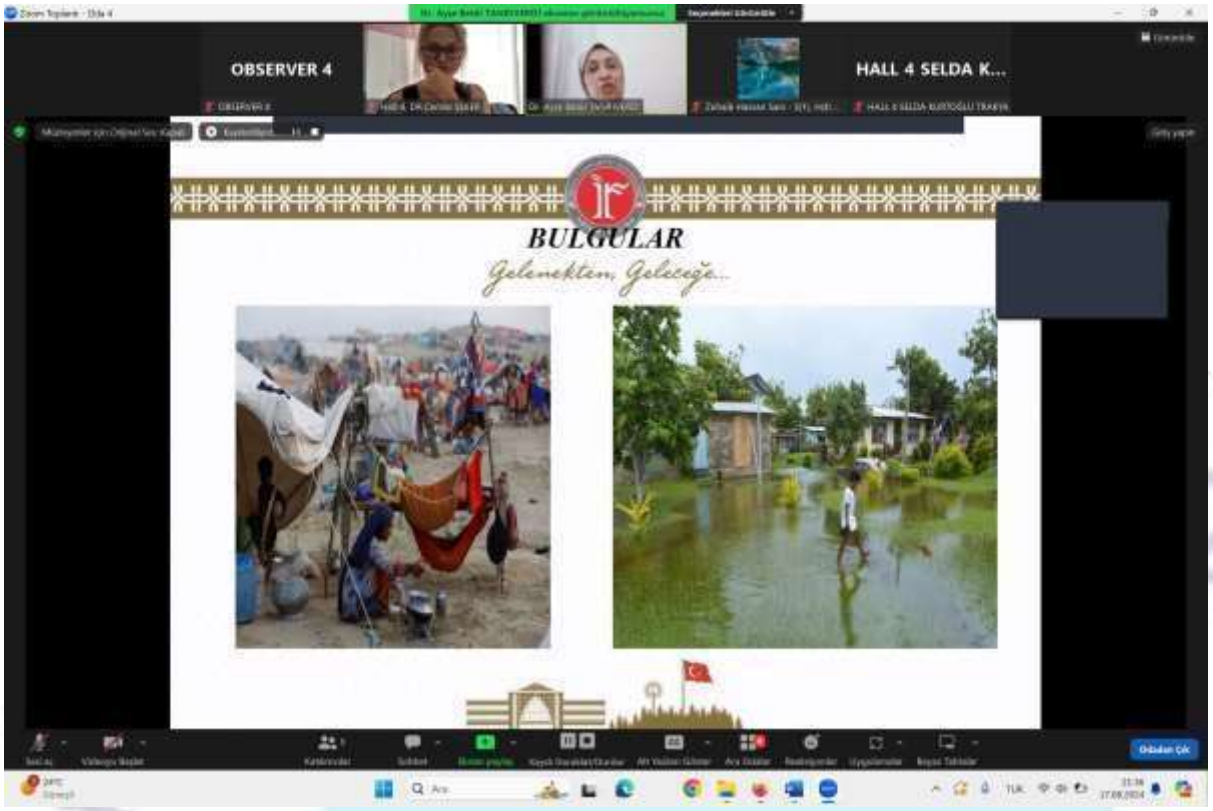
OBSERVER 4
HALL 4 SELDA K...
BULGULAR
Gelenekten, Geleceğe..

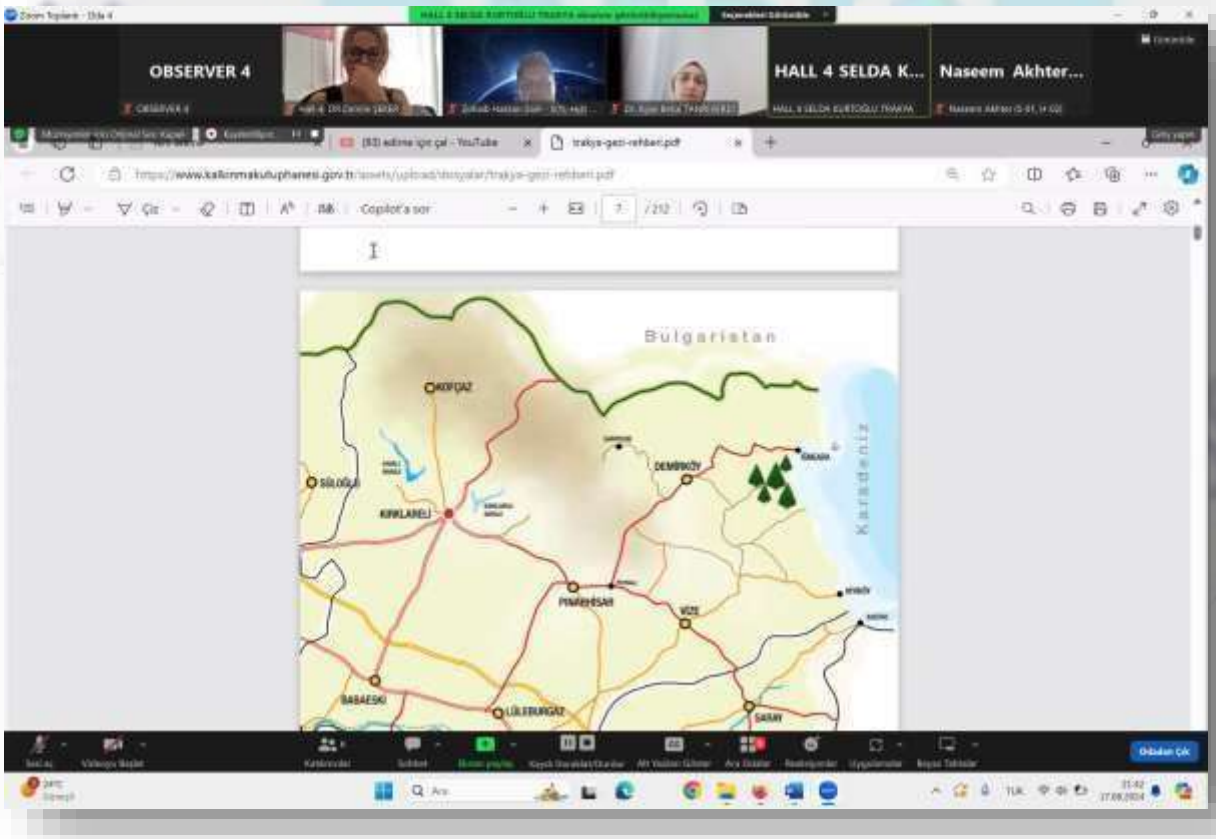
OBSERVER 4
HALL 4 SELDA K...
Naseem Akhter...
Bulgaristan
KIRKLARELİ
PINARHİSAR
VİZE
LÜLEBURGAZ
Karadeniz

SOCRATES JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY SOCIAL STUDIES
UBS
www.ubsder.org

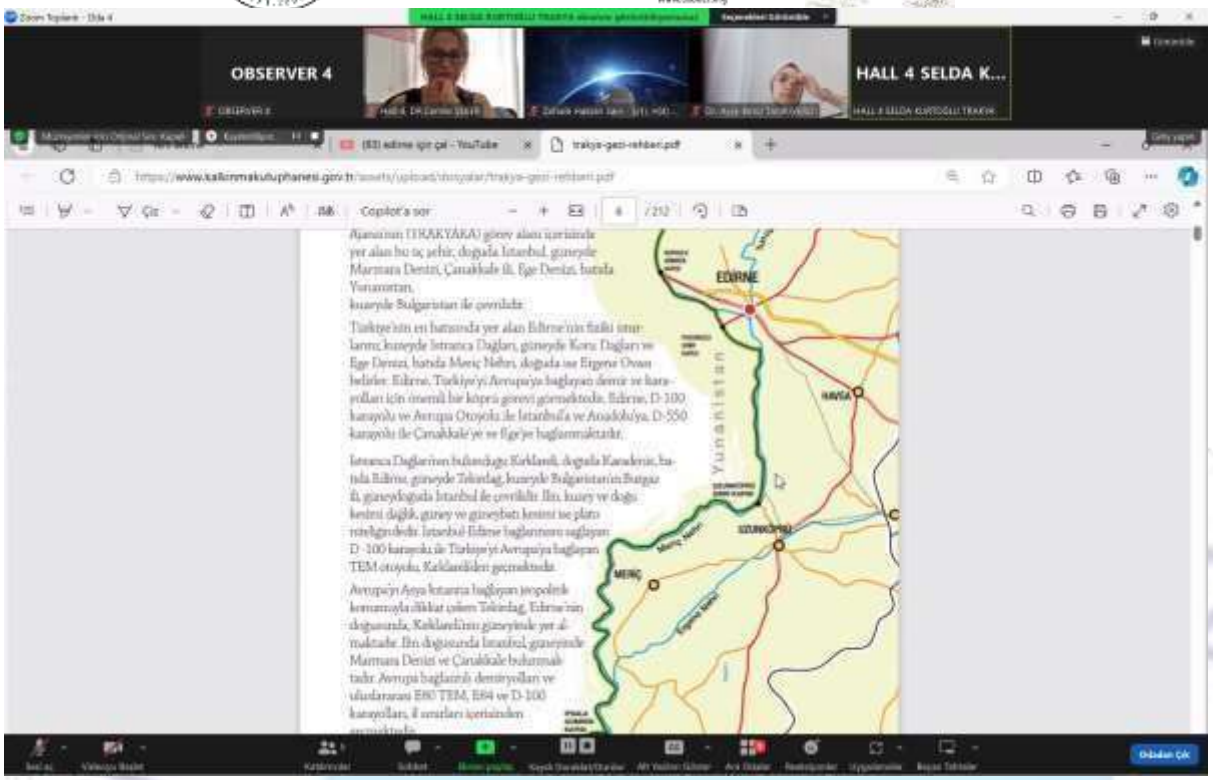

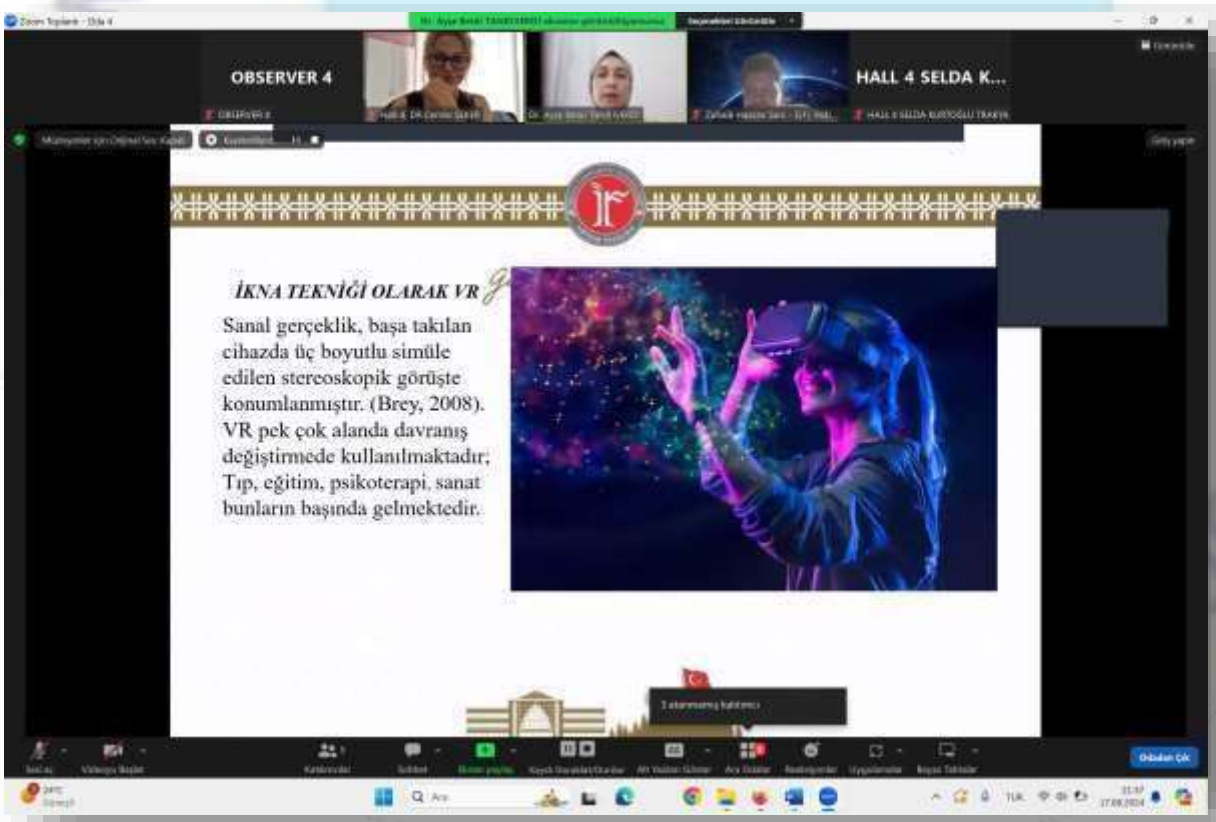

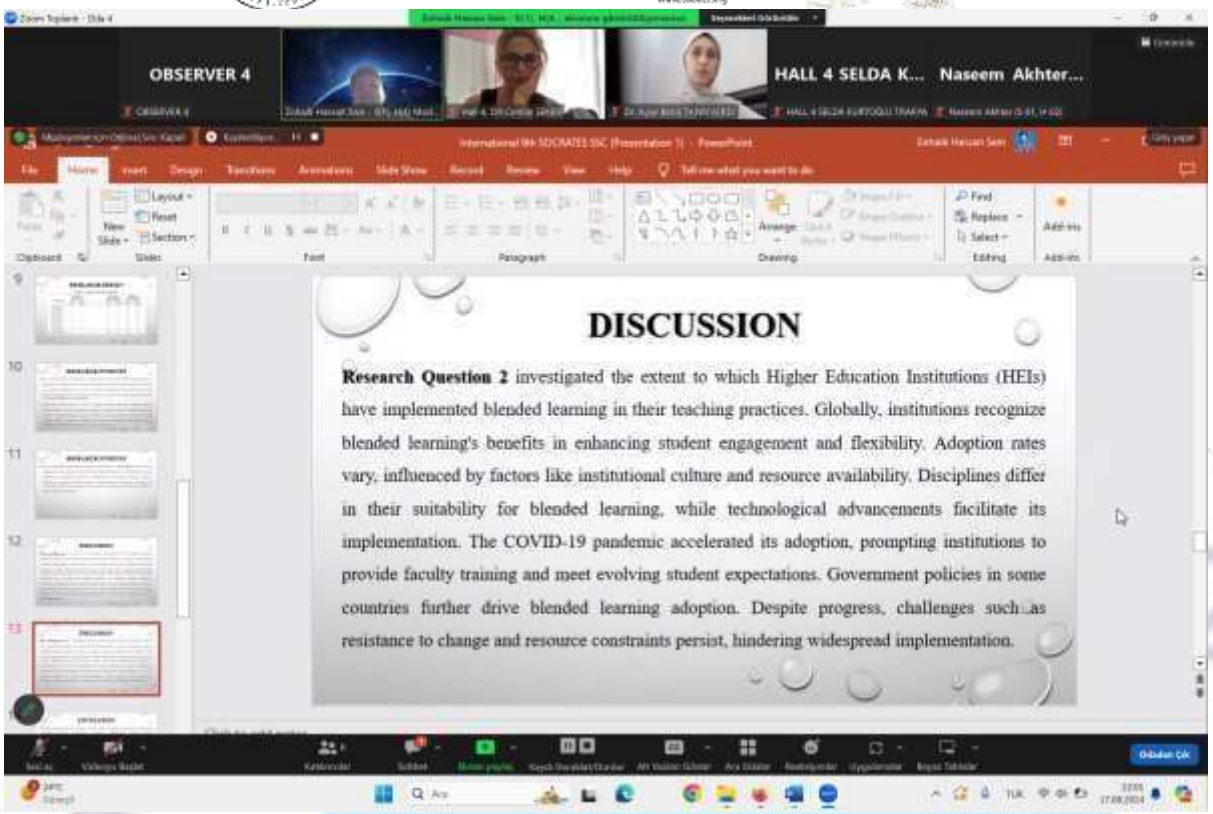
OBSERVER 4
HALL 4 SELDA K... Naseem Akhter...
DISCUSSION
Research Question 2 investigated the extent to which Higher Education Institutions (HEIs) have implemented blended learning in their teaching practices. Globally, institutions recognize blended learning's benefits in enhancing student engagement and flexibility. Adoption rates vary, influenced by factors like institutional culture and resource availability. Disciplines differ in their suitability for blended learning, while technological advancements facilitate its implementation. The COVID-19 pandemic accelerated its adoption, prompting institutions to provide faculty training and meet evolving student expectations. Government policies in some countries further drive blended learning adoption. Despite progress, challenges such as resistance to change and resource constraints persist, hindering widespread implementation.

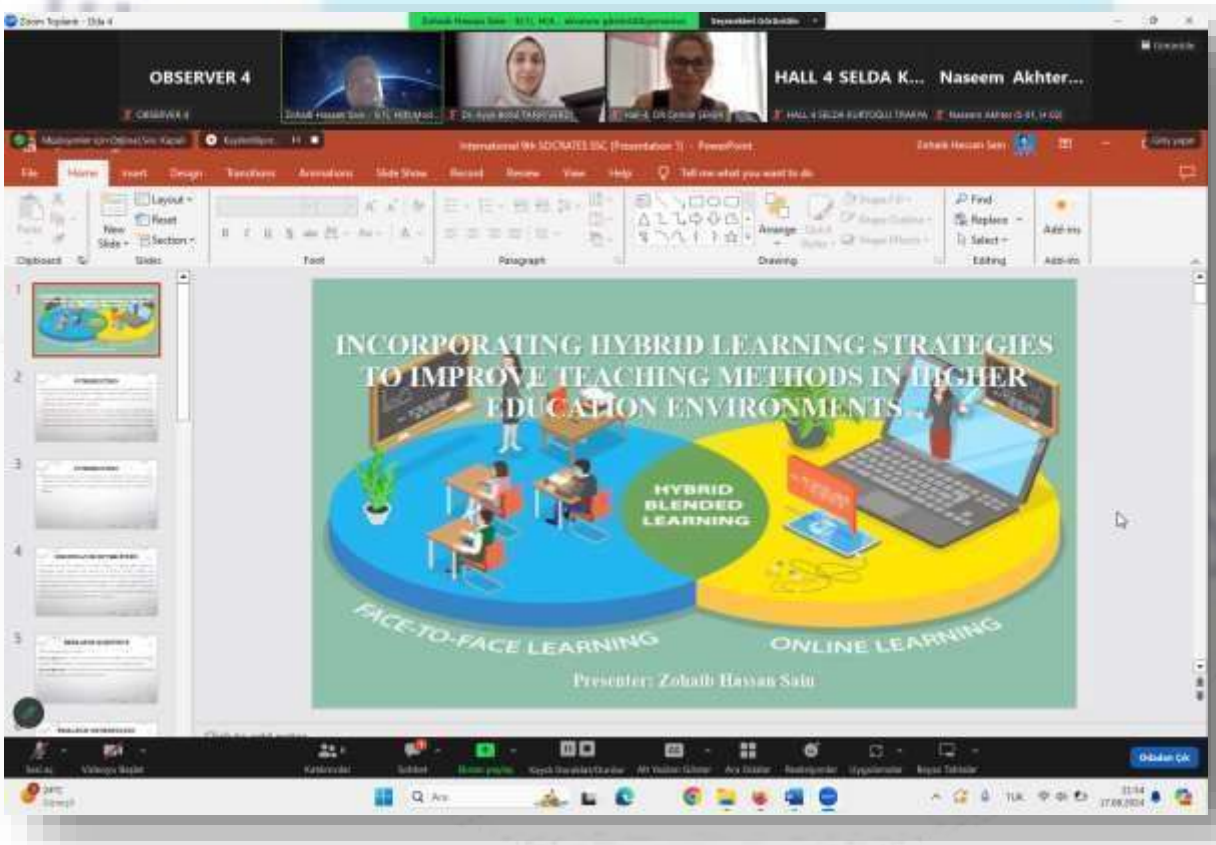
OBSERVER 4
HALL 4 SELDA K... Naseem Akhter...
INCORPORATING HYBRID LEARNING STRATEGIES TO IMPROVE TEACHING METHODS IN HIGHER EDUCATION ENVIRONMENTS
HYBRID BLENDED LEARNING
FACE-TO-FACE LEARNING
ONLINE LEARNING
Presenter: Zohaib Hassan Sain

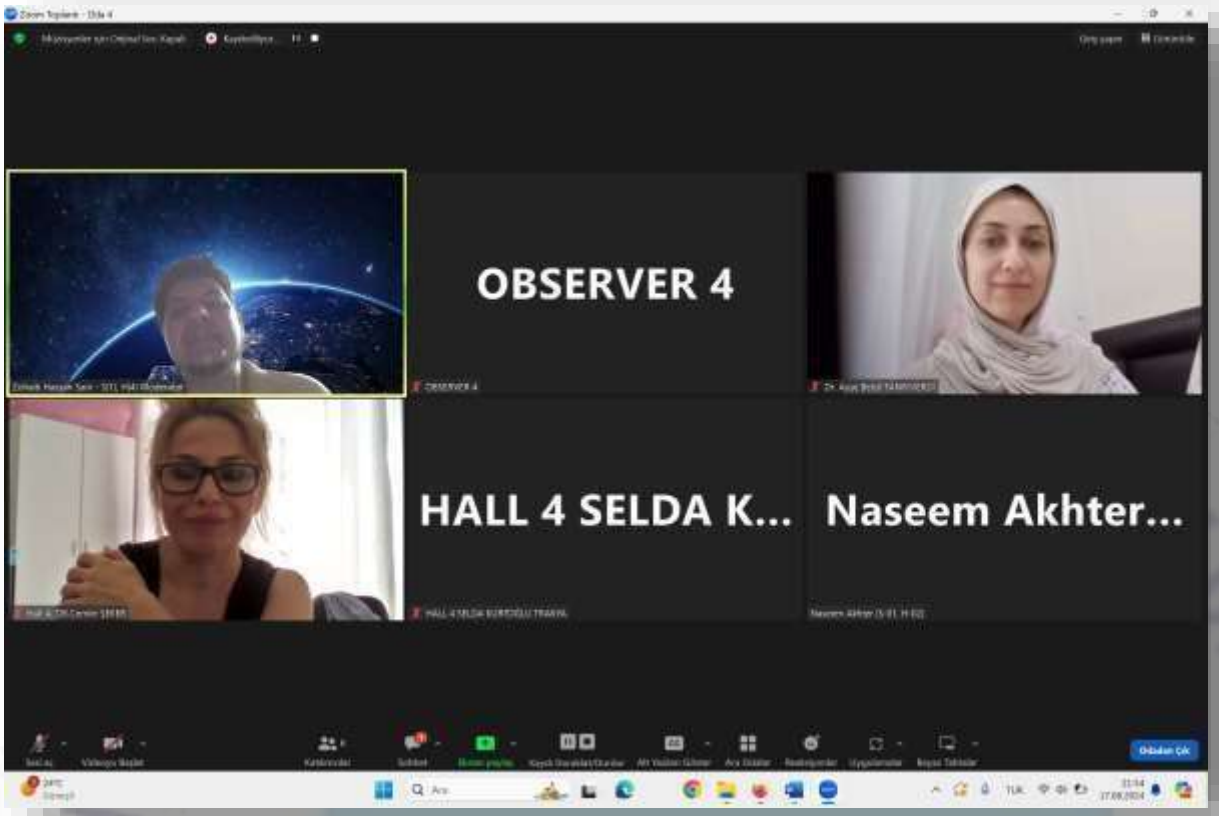
OBSERVER 4
HALL 4 SELDA K...
Naseem Akhter...

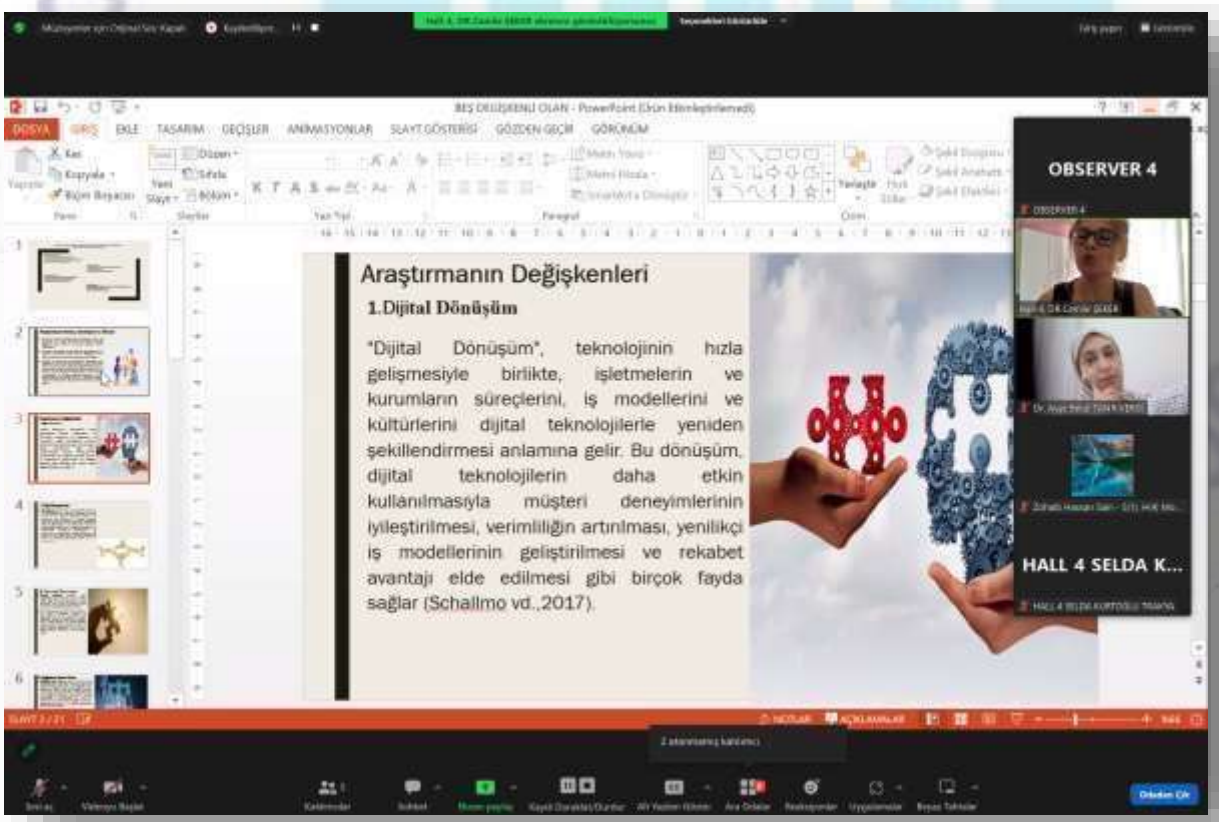
OBSERVER 4
HALL 4 SELDA K...
Araştırmanın Değişkenleri
1.Dijital Dönüşüm
"Dijital Dönüşüm", teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte, işletmelerin ve kurumların süreçlerini, iş modellerini ve kültürlerini dijital teknolojilerle yeniden şekillendirmesi anlamına gelir. Bu dönüşüm, dijital teknolojilerin daha etkin kullanılmasıyla müşteri deneyimlerinin iyileştirilmesi, verimliliğin artırılması, yenilikçi iş modellerinin geliştirilmesi ve rekabet avantajı elde edilmesi gibi birçok fayda sağlar (Schallmo vd.,2017).

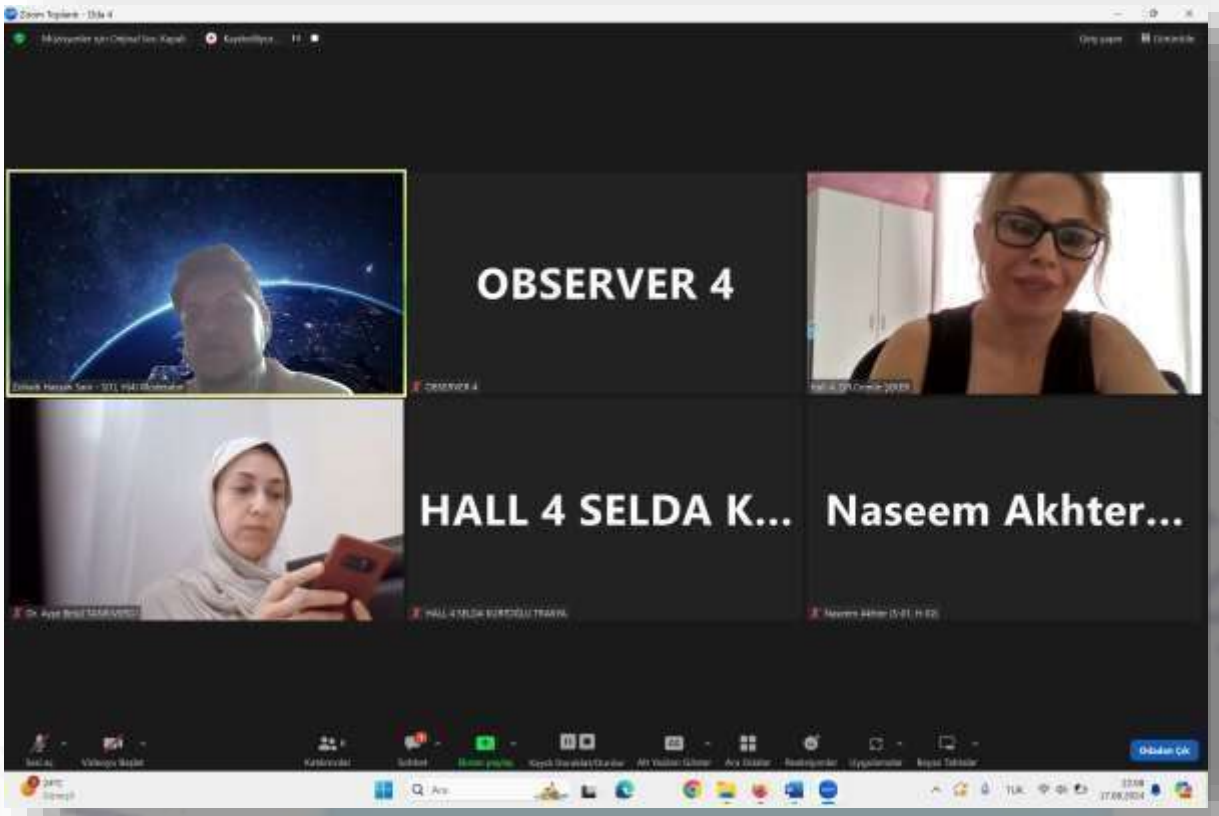
OBSERVER 4
HALL 4 SELDA K...
Naseem Akhter...

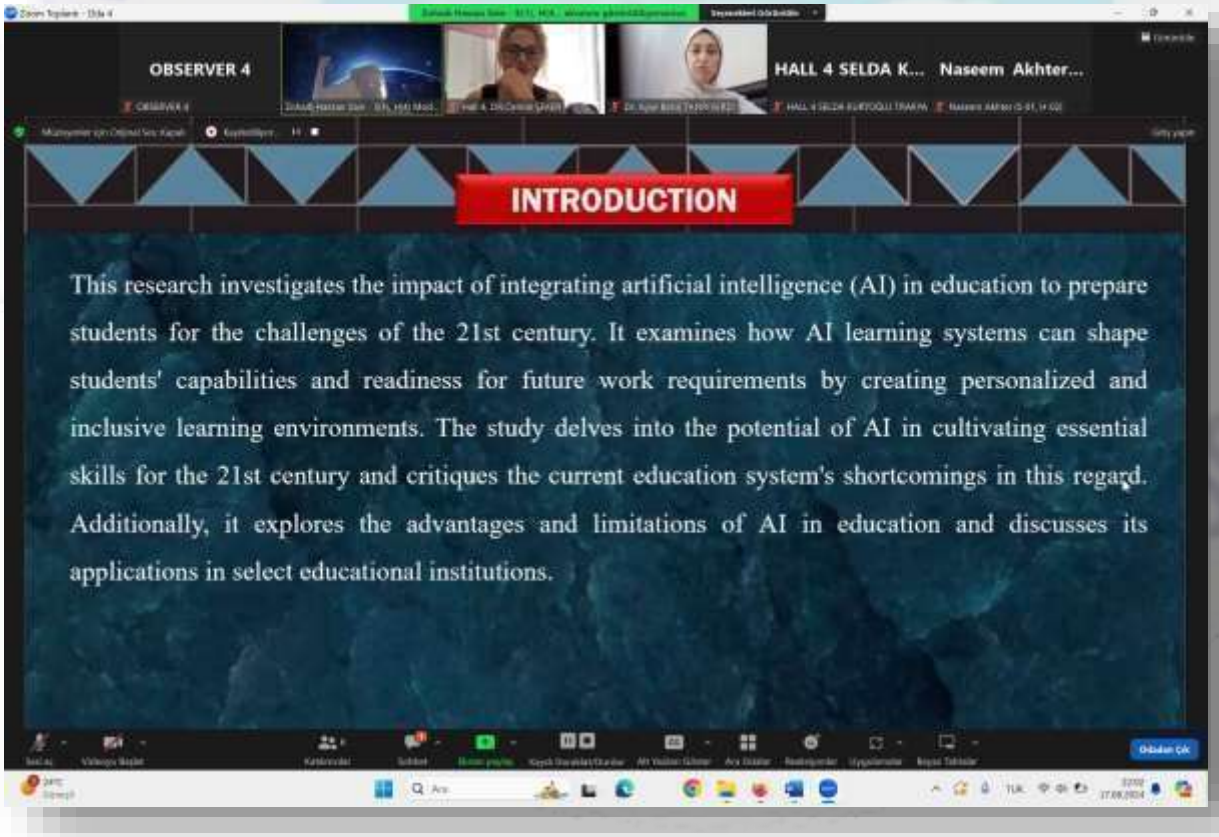
OBSERVER 4
HALL 4 SELDA K...
Naseem Akhter...
INTRODUCTION
This research investigates the impact of integrating artificial intelligence (AI) in education to prepare students for the challenges of the 21st century. It examines how AI learning systems can shape students' capabilities and readiness for future work requirements by creating personalized and inclusive learning environments. The study delves into the potential of AI in cultivating essential skills for the 21st century and critiques the current education system's shortcomings in this regard. Additionally, it explores the advantages and limitations of AI in education and discusses its applications in select educational institutions.

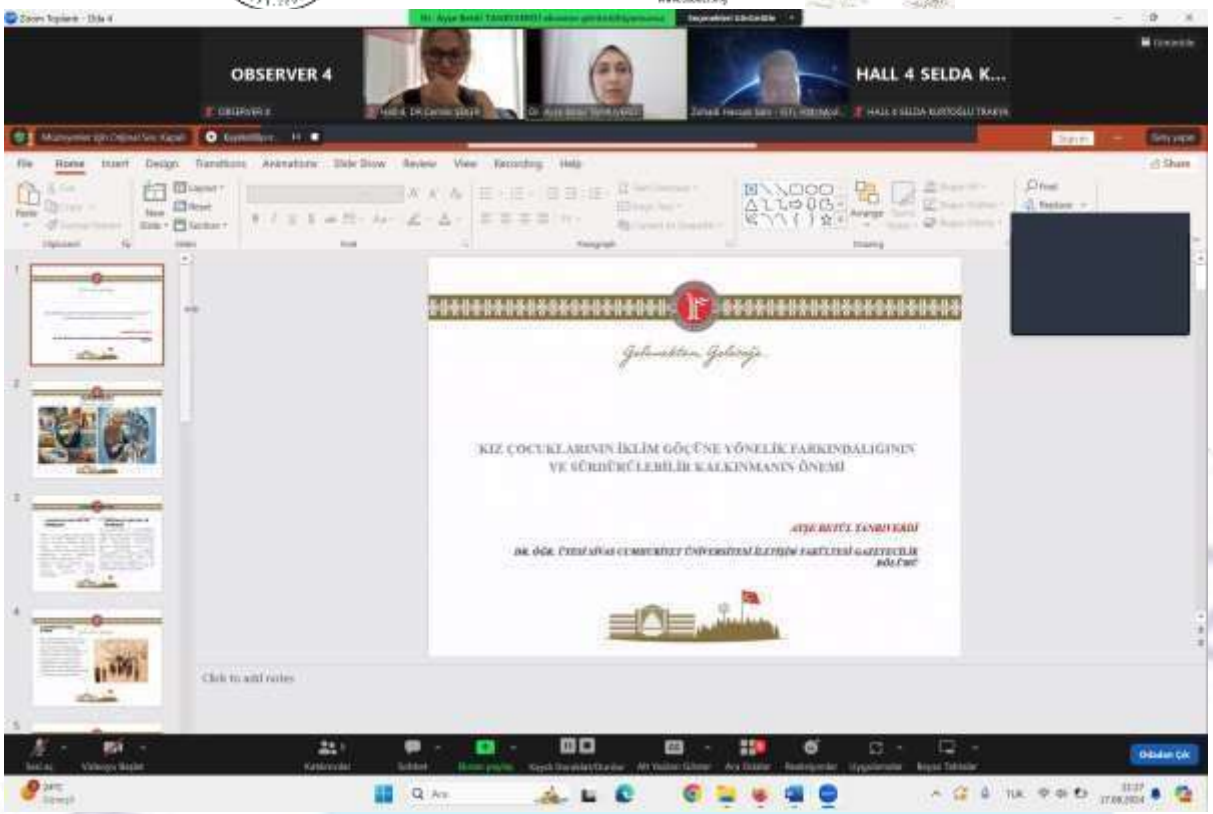
OBSERVER 4
HALL 4 SELDA K...
KIZ ÇOCUKLARININ İKLİM GÖÇÜNE YÖNELİK FARKINDALIĞININ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN ÖNEMİ
Click to add notes

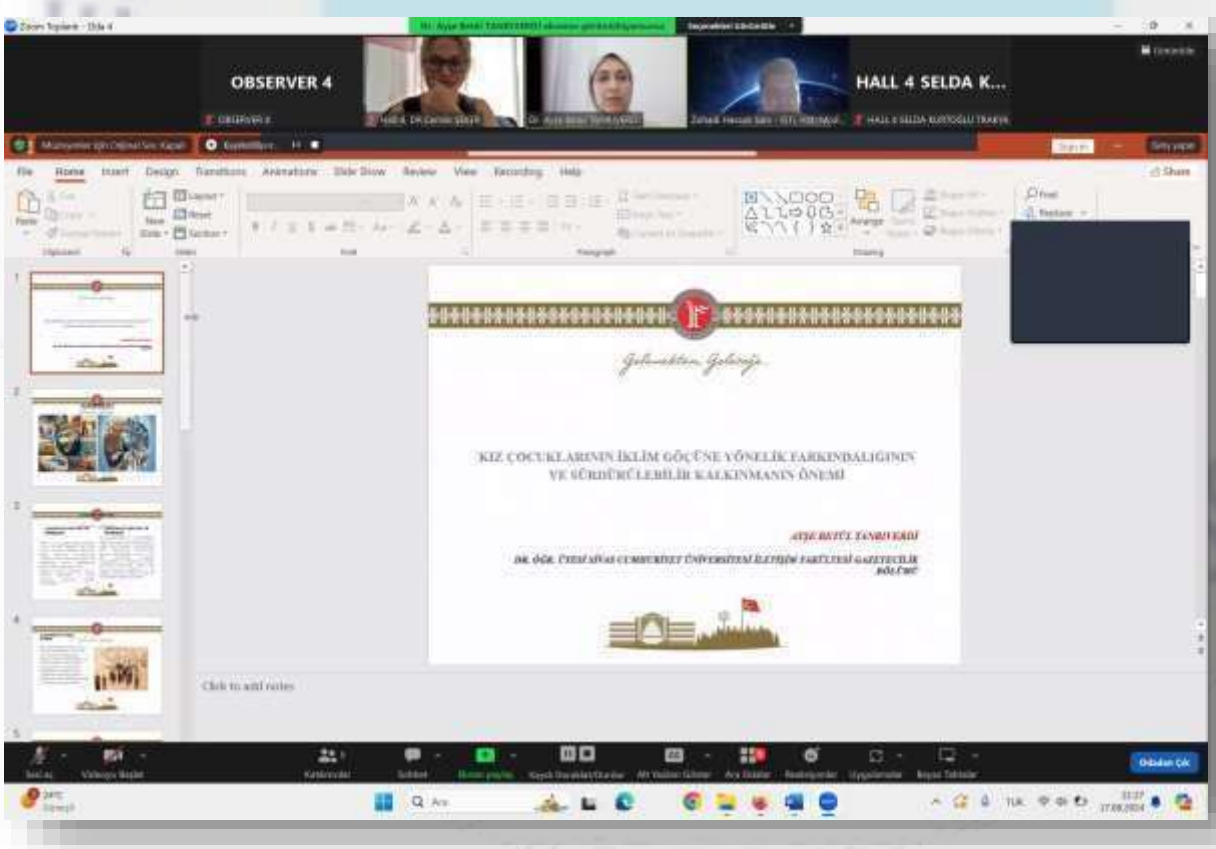
OBSERVER 4
HALL 4 SELDA K...
KIZ ÇOCUKLARININ İKLİM GÖÇÜNE YÖNELİK FARKINDALIĞININ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN ÖNEMİ
Click to add notes

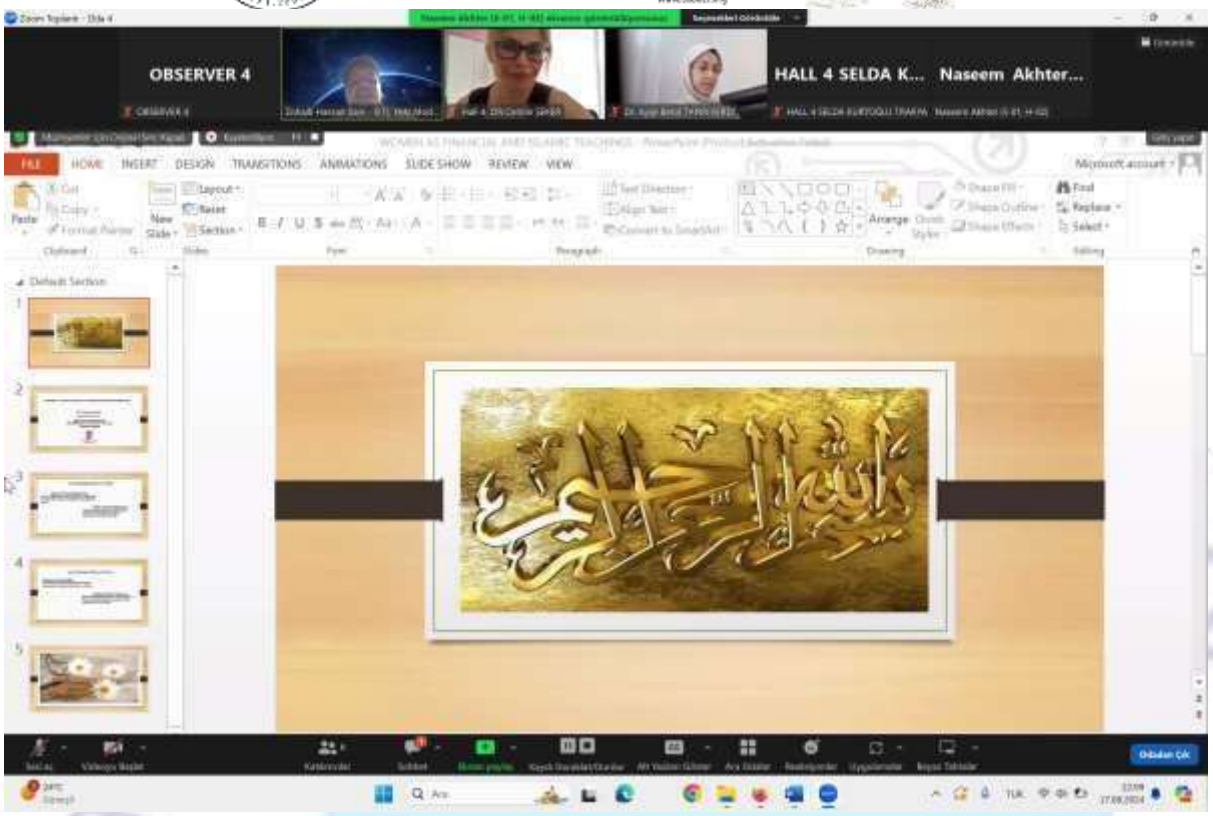
OBSERVER 4
HALL 4 SELDA K... Naseem Akhter...

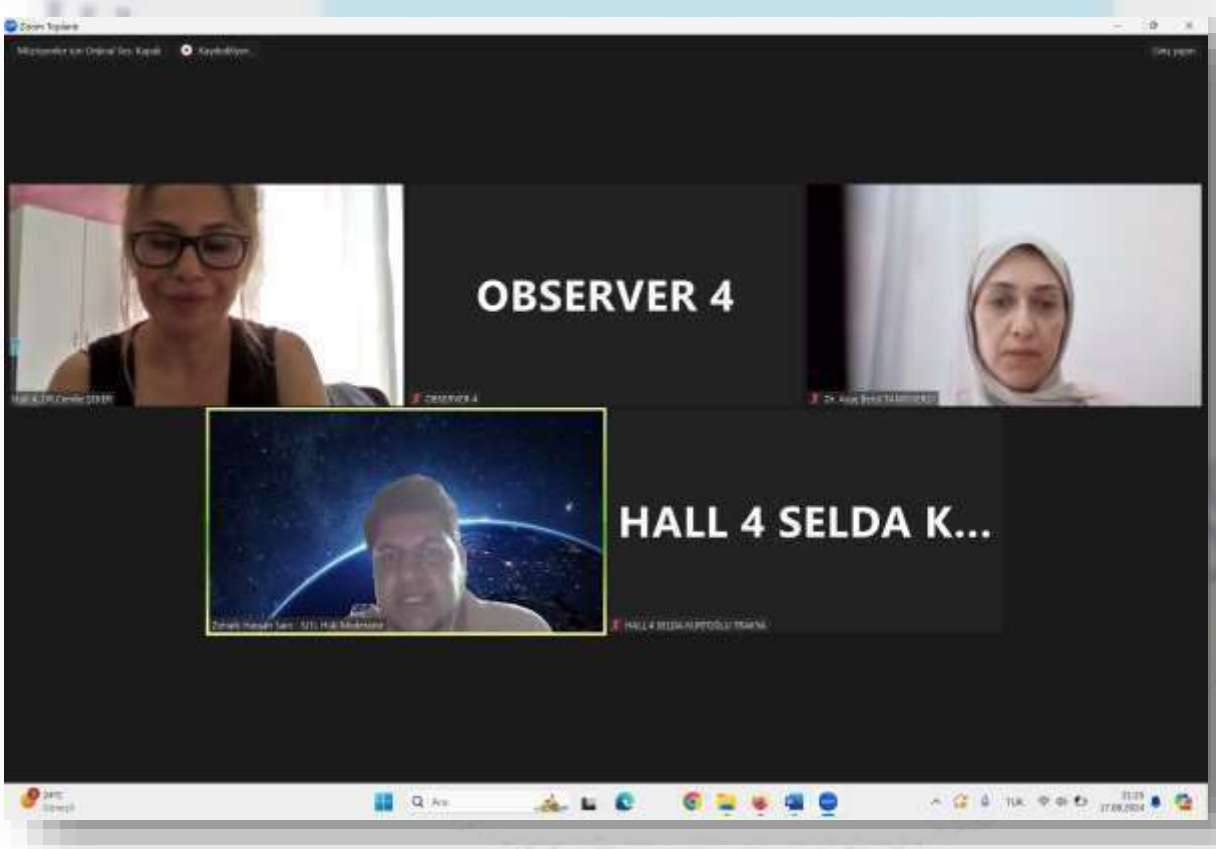
OBSERVER 4
HALL 4 SELDA K...

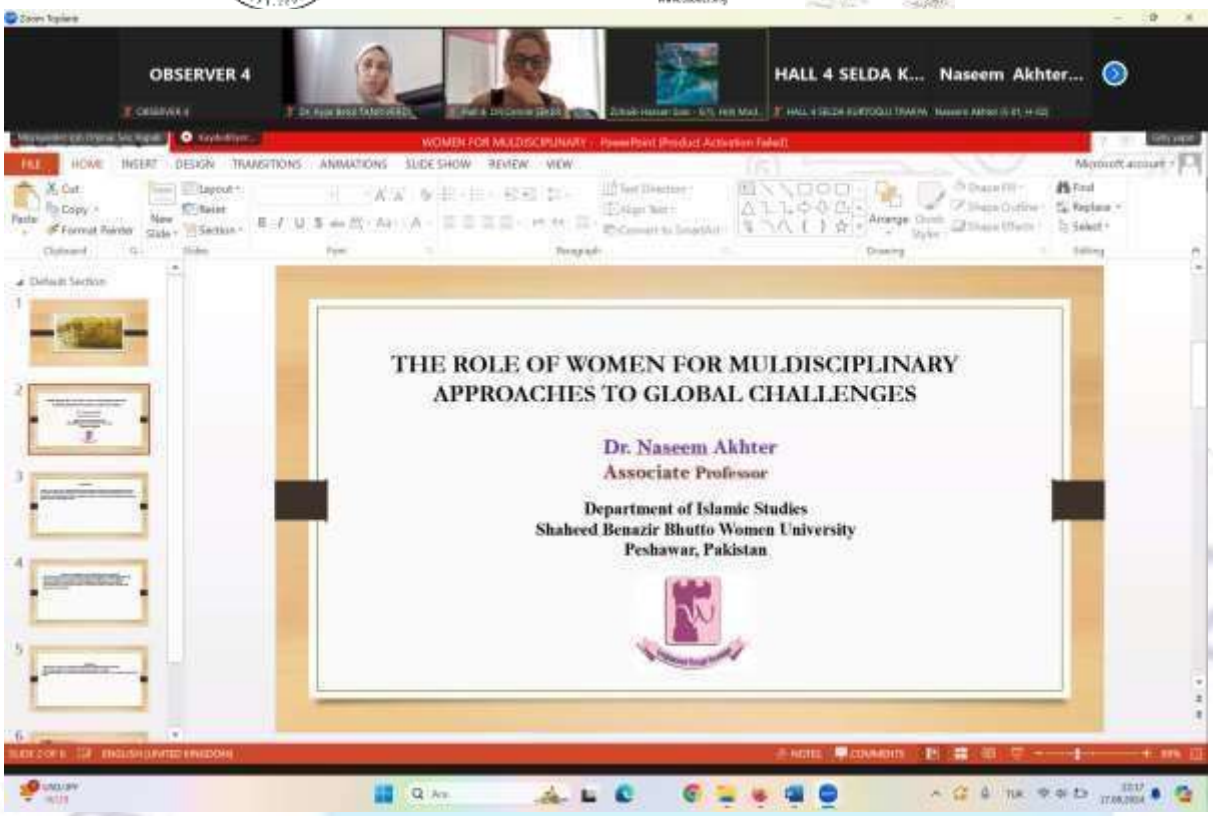
OBSERVER 4
HALL 4 SELDA K... Naseem Akhter...
THE ROLE OF WOMEN FOR MULDISCIPLINARY APPROACHES TO GLOBAL CHALLENGES
Dr. Naseem Akhter
Associate Professor
Department of Islamic Studies
Shaheed Benazir Bhutto Women University
Peshawar, Pakistan

OBSERVER 4
HALL 4 SELDA K...
Naseem Akhter...

INTERNATIONAL 9th SOCRATES SOCIAL SCIENCES CONGRESS

AUGUST 16-18, 2024
ISTANBUL, TÜRKİYE

Password: 010101
Türkiye 36 – Other Countries 40

CONGRESS PROGRAM

Join Zoom Meeting
https://us06web.zoom.us/j/2043525402?pwd=eVBoVHZEUEo5bCtDYkFLNVRKVkdWUT09&omn=85309929316

Meeting ID : 204 352 5402

PARTICIPATING COUNTRIES (09)

Türkiye, Azerbaijan, Canada, India, Romania, Pakistan, Nigeria, Uzbekistan, Cyprus

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN / IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- ✓ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ✓ Online sunum yapabilmek için **https://zoom.us/join** sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ✓ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ✓ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ✓ Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- ✓ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 15 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ✓ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ✓ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ✓ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ✓ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ✓ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- ✓ **Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir**
- ✓ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ✓ To be able to attend a meeting online, login via **https://zoom.us/join** site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- ✓ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ✓ The Zoom application can be used without registration.
- ✓ The application works on tablets, phones and PCs.
- ✓ The participant must be connected to the session 15 minutes before the presentation time.
- ✓ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ✓ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ✓ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ✓ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ✓ **Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.**
- ✓ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and HALL number,

exp. Hall-1, Hakan ÖZTÜRK

Opening Ceremony

(Face to Face)

Date: August 16, 2024
Time: 10.00

National Anthem

Speeches:

Prof. Dr. Bahri ŞAHİN İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye
Rektör

Sn. Achilov ILMURAD
Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti, Özbekistan
Vice Rector

Coffee Break

Opening Panel

Prof.Dr.Mesut KARAKAŞ
Yıldız Teknik Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü

Küresel Ekonomik Gelişmeler

Doç.Dr.Gökberk YÜCEL
Amasya Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

21.Yüzyılda Türk Jeopolitiği ve Türk Dünyası

Plaque presentation

Lunch 12:30

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION

Face to face PRESENTATIONS

16.08.2024

	SHAHRISABZ LOCAL TIME		ISTANBUL LOCAL TIME
	16 ^{00} : 19 ^{00}		14 ^{00}: 17 ^{00}

SALON 1 **HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Can YARDIMCI**

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Can YARDIMCI	Afyon Kocatepe University	A RECOMMENDATION SOLUTION TO THE UNEMPLOYMENT PROBLEM
Assist. Prof. Dr. Emre ERTAN PhD Student Naim GÖKTAŞ	Marmara University	THE RIGHT TO REST IN TURKEY AND OECD COUNTRIES
Assist. Prof. Dr. B.Çağatay AKSU Assist. Prof. Dr. Turgay KARALİNÇ Assist. Prof. Dr. Aslı KAYA	Istanbul Gelişim University	THE EFFECT OF CYBERLOAFING BEHAVIORS ON WORK CONCENTRATION
Assit. Prof. Dr Murat BAŞAL Assist. Prof. Dr. Emel SARAÇ	Istanbul Gelısım University Ostim Technical University	THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON THE ACCOUNTING PROFESSSION
Dr. Kemal BOZKAYA	Istanbul University	THE INTELLECTUAL OUTCRY OF ZARATHUSTRA: THE RECONSTRUCTING OF MORALITY FROM THE HERD TO THEÜBERMENSCH
Dr. Nuri Berkay ÖZGENÇ	Istanbul Bar Association	AN EXAMINATION OF THE DIFFERENCES BETWEEN THE STATE OF "THE CHARGED OFFENSE BEING PROVEN NOT TO HAVE BEEN COMMITTED BY THE DEFENDAT" AND "THE CHARGED OFFENSE NOT BEING PROVEN TO HAVE BEEN COMMITTED BY THE DEFENDANT
Dr. Mutlu ÖZGEN	İstanbul Medipol University	ANADOLU MUTFAĞININ ŞİFA TATLISI-HASUDA
Assit. Prof. Dr Murat BAŞAL Assist. Prof. Dr. Emel SARAÇ	Istanbul Gelısım University Ostim Technical University	THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON THE ACCOUNTING PROFESSSION

ONLINE PRESENTATIONS

18.08.2024 / Session-1, Hall-1

SHAHRISABZ LOCAL TIME	ISTANBUL LOCAL TIME
12 00 : 14 00	10 00: 12 00

Meeting Id: 204 352 5402 / **Passcode: 010101**

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Murat Selim SELVİ

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Dr. Murat BAYRAKTAR	Istanbul Esenyurt University	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW
Assist Prof. Dr. Murat BAYRAKTAR	Istanbul Esenyurt University	TAX REVENUES AND SOCIAL CAPITAL NEXUS: EVIDENCE FROM SELECTED OECD COUNTRIES
Prof. Dr. Murat Selim SELVİ	Namık Kemal University of Tekirdağ	IMPACT OF THE EU GREEN DEAL ON FREIGHT TRANSPORT
Dr. Aslı ERCAN ÖNBIÇAK Dr. Hikmet Emir ÖNBIÇAK	Independent Researcher Senior Foreign Trade Consultant	A QUALITATIVE STUDY ON THE BARRIERS TO DIGITAL TRANSFORMATION in SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRİSES (SMES)
Prof. Dr. Murat Selim SELVİ Ferida YAVAŞ	Namık Kemal University of Tekirdağ	THE SIGNIFICANCE OF GREEN LOGISTICS IN THE CONTEXT OF THE EU GREEN DEAL
Lecturer Dr. Esra CEBECİ MAZLUM	Selcuk University	THE RELATIONSHIP BETWEEN ECOLOGICAL FOOTPRINT, INTERNATIONAL MIGRATION AND ECONOMIC GROWTH IN E7 COUNTRIES
Lecturer Muhammed Sami BELET	Bitlis Eren University	THE EFFECT OF THE CHANGE IN THE POWER SOURCES OF BUREAUCRACY ON THE BUREAUCRACY-POLITICS

ONLINE PRESENTATIONS

18.08.2024 / Session-1, Hall-2

SHAHRISABZ LOCAL TIME	ISTANBUL LOCAL TIME
12 00 : 14 00	10 00: 12 00

Meeting Id: 204 352 5402 / **Passcode: 010101**

HEAD OF SESSION: Dr. Ress. Assist. Nuran AKDAĞ

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr.Ress. Assist. Nuran AKDAĞ Assist. Prof. Dr. Süreyya İMRE BIYIKLI	Istanbul Gelısım University	THE IMPACT OF R&D ACTIVITIES ON BALANCE OF TRADE AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY
Güneş VAHAPOĞLU Prof. Dr. Birol BAYSAK	Istanbul Gelısım University Istanbul Gelısım University	A STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN STRATEGIC THINGKING, EMOTIONAL INTELLİGENCE AND ENTREPRENEURIAL ORIENTATION
Sevil E. MEMMEDOVA	Azerbaijan Technical University	LITERATURE OF THE 'LOST GENERATION' IN WORLD LITERATURE
Student Armağan Yılmaz	Dokuz Eylül University	REVIVALAND STRENGTHENING: VIII. MICAHEL PALAEOLOGUS AND THE RESTORATION OF BYZANTINE ISTANBUL
Lütfiye Nur ÖTER	Ankara Yıldırım Beyazıd Üniversity	A STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN MIND AND LANGUAGE IN WITTGENSTEIN
Student Berivan GÜRELİ	Ankara Yıldırım Beyazıt University	BUDDHISM'S FIVE PRECEPTS IN THE LIGHT OF ETHICS PHILOSOPHY COMPILATION
Yunus ERGÜN Hüseyin MERTOL Şirin ÇETİN	Toat Gaziosmanpaşa University Amasya University	THE RELOCATION POLICIES OF LARGE DAM PROJECTS: HISTORICAL TRANSFORMATION IN THE CASE OF HASANKEYF
Yunus ERGÜN Şirin ÇETİN	Amasya University	FUNCTIONAL TRANSFORMATION OF TRADITIONAL HOUSES WITHIN THE HISTORICAL URBAN FABRIC: CONSERVAİİON AND RENOVATION STRATEGIES IN GAZİANTEP BEY MAHALLESİ

ONLINE PRESENTATIONS

18.08.2024 / Session-1, Hall-3

SHAHRISABZ LOCAL TIME	ISTANBUL LOCAL TIME
12 ^{00} : 14 ^{00}	10 ^{00}: 12 ^{00}

Meeting Id: 204 352 5402 / **Passcode: 010101**

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Nesrin KALE

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Perihan ÖLKER	Selcuk University	THE DIRECTION OF CHANGE IN OTTOMAN TURKISH IN THE 19TH CENTURY
Prof. Dr. Nesrin KALE	Ankara University of Social Sciences	THE STORY OF THE LAST OTTOMAN DYNASTY NERMİN SULTAN-FATMAN NAİME SULTAN- NESLİŞAH SULTAN
Dr. Muharrem BAYRAK	Kabataş Erkek Lisesi	A REVIEW ON VOICE CHANGES IN TERCEME-İ MALA TEES'IET TABIB CEHLEHU
Assist. Prof. Dr. Yılmaz BACAKLI	Bolu Abant Izzet Baysal University	NEW LIFE UNDER THE EFFECT OF COLLECTIVIZATION IN SMAGUL ELUBAY'S NOVEL ARASAT SQUARE
Assoc. Prof. Dr. Naseem AKHTER	Shaheed Benazir Bhutto Women University	WOMEN AS FINANCIAL AND ISLAMIC TEACHINGS
Assoc. Prof. Dr. Naseem AKHTER	Shaheed Benazir Bhutto Women University	ADVANCING WOMEN IN THE FIELDS OFSTEM UNDER ISLAMIC TEACHINGS
Assoc. Prof. Dr. Naseem AKHTER	Shaheed Benazir Bhutto Women University	THE ROLE OF WOMEN FOR MULDISCIPLINARY APPROACHES TO GLOBAL CHALLENGES
Assoc. Prof. Dr. Cemile BAHTİYAR KARADENİZ	Ordu University	THE DETERMINATION OF THE TOURISM POTENTIAL OF PERŞEMBE (ORDU) DISTRICT THROUGH SWOT ANALYSIS

ONLINE PRESENTATIONS

18.08.2024 / Session-1, Hall-4

SHAHRISABZ LOCAL TIME	ISTANBUL LOCAL TIME
12 ^{00} : 14 ^{00}	10 ^{00}: 12 ^{00}

Meeting Id: 204 352 5402 / **Passcode: 010101**

HEAD OF SESSION: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Betül TANRIVERDİ

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Bengi POLAT	Izmir Katip Çelebi University	SOCIAL BENEFITS OF ART IN CITIES: SCULPTURE PARKS
Lecturer Dr. Betül YILDIRIM	Hacı Bayram Veli University	"FROM "MEMENTO MORI" TO "THE "IMMORTALITAS" OF TRANSHUMANIST ART"
Günel Hümmətova (Pəniyeva) Saleh	Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan	ISA HUSEYNOV'S SHORT STORY "OUR GIRLS" IN LITERARY CRITICISM
Selda KURTOĞLU	Trakya University	TURKEY AND THRACE REGIONAL OF EDIRNE PROVINCE CONTRIBUTINS TO THE ECONOMY
Assist. Prof. Dr. Ayşe Betül TANRIVERDİ	Sivas Republican University	THE IMPORTANCE OF GIRLS' AWARENESS OF CLIMATE MIGRATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT
Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra KAYABİDİ	Ankara Yıldırım Beyazıt University	REINTEGRATION TO SOCIAL LIFE: ANALYSING THE PROBLEMS EXPERIENCED BY CONVICTED INDIVIDUALS FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL

ONLINE PRESENTATIONS

18.08.2024 / Session-1, Hall-5

SHAHRISABZ LOCAL TIME	ISTANBUL LOCAL TIME
12 00 : 14 00	10 00: 12 00

Meeting Id: 204 352 5402 / **Passcode: 010101**

HEAD OF SESSION: Zohaib Hassan

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Zohaib Hassan SAİN	Superior University, Pakistan	PROMOTING THE DEVELOPMENT OF MODERN SKILLS: INCORPORATING AI FOR ADVANCING EDUCATION CREATIVELY
Zohaib Hassan SAİN	Superior University,Pakistan	INCORPORATING HYBRID LEARNING STRATEGIES TO IMPROVE TEACHING METHODS IN HIGHER EDUCATION ENVIRONMENTS
Assist. Prof. Dr. Cemile ŞEKER, Assist. Prof. Dr. Merve Önder BALCIOĞLU, Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ, Assist. Prof. Dr. Aslı KAYA	Near East University Usak University Bandırma Onyedi September University Istanbul Gelısım University	THE ROLE OF DIGITAL CULTURE AND KNOWLEDGE INERTIA IN THE EFFECT OF DIGITAL LEADERSHIP ON INNOVATIVE BEHAVIOR
Assist. Prof. Dr. Cemile ŞEKER, Assist. Prof. Dr. Aslı KAYA Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ Assist. Prof. Dr. Merve Önder BALCIOĞLU	Near East University Usak University Bandırma Onyedi September University Istanbul Gelısım University	THE ROLE OF CHANGE READINESS AND DIGITAL CULTURE IN THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION PERCEPTION ON NETWORKING AND INNOVATIVE BEHAVIOR IN ORGANIZATIONS
Xurshida XODJAYEVA	Tashkent State Milliy University,Uzbekistan	PSYCHOLOGICAL PROCESS OF COGNITIVE KNOWLEDGE IN CHILDREN CLASSIFICATION AND STAGES OF DEVELOPMENT
Alexandra Ivanova, Ivanka Marinova	University of Structural, Sofia,Romania	MENTAL FUNCTION REFLECTION UPON LIVING ENVIRONMENT COLOR PERCEPTION AND INTERPRETATION: CASES STUDY
Oluwakemi Racheal OSHINOWO, Moses Adeolu AGOI, Benjamin Johnson OLASIJU, Solomon Abraham UKPANAH, Oluwanifemi Opeyemi AGOI	Lagos State University Obafemi Awolowo University, Nigeria	A PARADIGM SHIFT FROM CONVENTIONAL TEACHING METHODS TO CUTTING–EDGE TECHNOLOGY: USING SMART DEVICES AS INSTRUCTIONAL DELIVERY TOOLS IN CLASSROOM MANAGEMENT

ONLINE PRESENTATIONS

18.08.2024 / Session-1, Hall-6

SHAHRISABZ LOCAL TIME	ISTANBUL LOCAL TIME
12 00 : 14 00	10 00: 12 00

Meeting Id: 204 352 5402 / **Passcode: 010101**

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Mehmet Recep TAŞ

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Recep TAŞ	Van Yuzuncu Yıl University	WAR TRAUMA AND SILENCE IN ANUK ARUDPRAGASAM'S THE STORY OF A BRIEF MARRIAGE
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Recep TAŞ	Van Yuzuncu Yıl University	ENDER AND IDENTITY IN GABRIELA CABEZON CAMARA'S THE ADVENTURES OF SHINA IRON
Canan DEVECİ	Atatürk University	THE INFLUENCE OF EXPLICIT PRONUNCIATION LEARNING STRATEGY TRAINING ON PRE-INTERMEDIATE TURKISH EFL SOUNDS OF AND PAST TENSE 'ED' ENDINGS /T/, /D/, /ID/.
Dr. Mustafa IŞIK	Independent Writer	TURKISH AND MUSLIM MINORITY IN BULGARIA IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC CHANGES: COMPARATIVE ANALYSIS OF 2011 AND 2021 CENSUS
Kubilay Sergen BALLI Assoc. Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA	Kırşehir Ahi Evran University	THE RELATİONSHİP BETWEEN DEFENSE EXPENDİTURES AND EMPLOYMENT: THE CASE OF TURKEY
Assist. Prof. Dr. Zeynep ÇOLAK	Cyprus International University	POSTMODERN INTERMINACY AND WAITING FOR GODOT
Dr. Ulduz Farhad Qahramanova	Azerbaijan State Pedagogical University	FROM COMPONENT İN WORKS OF ART

ONLINE PRESENTATIONS

17.08.2024 / Session-1, Hall-1

SHAHRISABZ LOCAL TIME	ISTANBUL LOCAL TIME
13 ^{00} : 15 ^{00}	11 ^{00}: 13 ^{00}

Meeting Id: 204 352 5402 / **Passcode: 010101**

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Brînduşa Mihaela RADU

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Brînduşa Mihaela RADU	Institute for Economic Forecasting, Romanian Academy - Romania	ANALYSIS OF THE HEALTH STATUS OF THE POPULATION IN ROMANIA
Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Scholar Athar Nasir Gulzar	National Defence University & Karachi	DYNAMICS OF STRATEGIC MANAGEMENT AND PARADOXICAL LEADERSHIP
Lecturer, PhD Irina-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty ofEngineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Commmunication	THE THEME OF MIRRORING IN HAIKU POEMS
Dr. Ananda MAJUMDAR	University of Alberta, CANADA	MYTHICAL NORMS OF THE DECEASED IN THE SLAVIC DIASPORA
Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Areeba Farooq	National Defence University & National Defence University, Pakistan	POWER DYNAMICS OF REGIONAL HEADQUARTERS IN MULTINATIONAL ENTERPRISES IN PAKISTAN
Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research ScholarAyesha khalid	National Defence University	INTERNATIONALIZAITON: LANGUAGE CHOICE DILEMMA AND A SOCIAL EXCHANGE PERSPECTIVE POWER DYNAMICS OF REGIONAL HEADQUARTERS IN MULTINATIONAL ENTERPRISES IN PAKISTAN
Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Student Ayeza Khan	National Defence University	PERFORMANCE METRICS EVOLUTION AND DYNAMICS: A PERSPECTIVE ANALYSIS

ONLINE PRESENTATIONS

17.08.2024 / Session-1, Hall-2

SHAHRISABZ LOCAL TIME	ISTANBUL LOCAL TIME
13 ^{00} : 15 ^{00}	11 ^{00}: 13 ^{00}

Meeting Id: 204 352 5402 / **Passcode: 010101**

HEAD OF SESSION: Dr. Keshab Chandra MANDAL

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Keshab Chandra MANDAL	S.M. Nagar Derozio Smriti Vidyalaya (High) P.O. - Sarkarpool, P.S. - Maheshtala, Kolkata - 7000143, W.B. India	IS GENDER EQUALITY A DISTANT DREAM? AN EXPLORATION OF THE GENDER STATUS IN CONTEMPORARY WORLD
Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI	University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Algeria	EXAMINING THE IMPACT OF GENDER ON THE E-LOYALTY: INSIGHT OF E-SHOPPING IN ALGERIA
Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI	University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Algeria	ASSESSING THE IMPACT OF GENDER ON THE SATISFACTION TOWARD THE CONSUMPTION OF ORGANICS FOODS IN TÜRKIYE AND ALGERIA
Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Gul Ahmad	National Defence University,Pakistan	EMPLOYEE ENGAGEMENT: ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE, PSYCHOLOGICAL DETACHMENT AND JOB CRAFTING
Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Aayma Raza	National Defence University,Pakistan	NETWORK INFLUENCE AND THE EFFECTIENESS OF KNOWLEDGE TRANSFER IN BUSINESS ORGANIZATIONS
Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Abid Hussain	National Defence University & LMS Department,Pakitan	IMPACT OF POSITIVE LEADERSHIP PSYCHOLOGY ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT IN HIGHER EDUCATION: ANALYZING THE MODERATING EFFECT OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT

ONLINE PRESENTATIONS

17.08.2024 / Session-1, Hall-3

SHAHRISABZ LOCAL TIME	ISTANBUL LOCAL TIME
13 ^{00} : 15 ^{00}	11 ^{00}: 13 ^{00}

Meeting Id: 204 352 5402 / Passcode: 010101

HEAD OF SESSION: Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman Research Scholar Yusra Khan	National Defence University & National Defence University	ETHICAL BUT NON-MARKET STRATEGIES FOR SUSTAINED BUSINESS SUCCESS IN PAKISTAN: A QUALITATIVE ANALYSIS
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman Research ScholarAsad Taimur	National Defence University & National Defence University	RİSK PROPENSİTY AND CORPORATE STRATEGY – A CASE STUDY FROM THE UPSTREAM OİL AND GAS INDUSTRY
Dr. Shabnum Sayyed Hussain Phd Scholar Nida Masroor Research Scholar Muhammed Yaqoob	My University Islamabad & My University Islamabad	NARRATIVES OF SUSTAINABILITY: SOUTH ASIAN LITERATURE ON ENVIRONMENTAL AND SOCIAL CRISES
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman Research Scholar Hamid Fayyaz	National Defence University & National Defence University	STRATEGIC MANAGMENT AND SOCIAL MEDIA
Oluwakemi Racheal OSHINOWO,Moses Adeolu AGOI,Solomon Abraham UKPANAH,Benjamin Johnson OLASIJU,Oluwanifemi Opeyemi AGOI	Lagos State University of Education, Lagos Nigeria Obafemi Awolowo University, Osun NIGERIA	THE EFFICACY, USE AND IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) IN LEARNING FIELDS: A QUALITATIVE STUDY FOR EDUCATIONAL MANAGEMENT
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman Research Scholar Hassan Abbasi	National Defence University & National Defence University	THE INFLUENCE OF POLITICAL RISK AND LEGITIMACY ON LOCATION CHOICES OF PAKISTANI SMES
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman Research Scholar Kainat Sajjad	National Defence University & National Defence University	INTERPLAY OF CORRUPTION AND INTRAPRENEURSHIP – A CASE STUDY OF PAKISTAN
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman PhD Scholar Khalid Mehmood	National Defence University & National Defence University	THE MODERATING ROLE OF EMOTIONAL LABOR IN THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHER HUMILITY AND EFFECTIVE LEARNING

ONLINE PRESENTATIONS

17.08.2024 / Session-1, Hall-4

SHAHRISABZ LOCAL TIME	ISTANBUL LOCAL TIME
13 ^{00} : 15 ^{00}	11 ^{00}: 13 ^{00}

Meeting Id: 204 352 5402 / **Passcode: 010101**

HEAD OF SESSION: PhD Scholar Ribbat Khan

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman PhD Scholar Ribbat Khan	National Defence University & National Defence University	IMPACT OF FRIENDSHIP, COOPERATION, AND CULTURAL UNDERSTANDING ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN MULTINATIONAL COMPANIES (MNCS) – A CONCEPTUAL ANALYSIS
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman PhD Scholar Khurram Saleem	National Defence University & National Defence University	THE INTERPLAY OF SELF-REPORTED HEALTH IN THE PRESENCE OF SOCIAL CAPITAL AND LIFE SATISFACTION
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman Research Scholar Maria Zia	National Defence University & Academy of Research	CULTURAL DİVERSİTY İN EDUCATİONAL İNSTİTUTİONS OF PAKİSTAN: A PERSPECTİVE ANALYSİS
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman Research Scholar Maria Zia	National Defence University & Academy of Research	STRATEGİC MANAGEMENT PRACTİCES: A COMPARATİVE ANALYSİS OF MALAYSİA AND PAKİSTAN
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman Research Scholar Maryum Melad	National Defence University & National Defence University	DISCONTINUITY OF REQUIRED ORAL AND LITERACY SKILLS ACROSS JOB ROLES IN ACHIEVING HIGH WORK PERFORMANCE: A PAKISTANI PERSPECTIVE
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman Research Scholar Momin Khan	National Defence University & National Defence University	PERFORMANCE IN PAKISTAN: A RESOURCE-ORCHESTRATION PERSPECTIVE
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman Research Scholar Maria Zia	National Defence University & Academy of Research	TACIT KNOWEDGE SHARING AMONG TEACHER AND STUDENTS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TÜRKIYE, MALAYSIA AND PAKISTAN
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman PhD Public Administration Muhammad Azher Iqbal	National Defence University & Huazhong University of Science and Technology	DIGITALIZATION AND INCOME INEQUALITY: DYNAMICS AND PERSPECTIVES
Research Scholar Sheraz Afzal Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman	National Defence University, Pakistan	PRO- ENVIRONMENTAL BEHAVIOR: ROLE OF ETHICAL LEADERSHIP AND EMOTIONAL INTELLIGENCE

CONFERENCE ID	**I**
SCIENTIFIC COMMITTEE	**II**
PHOTO GALLERY	**III**
PROGRAM	**IV**
CONTENT	**V**

Author	Title	No
Yılmaz BACAKLI	NEW LIFE UNDER THE EFFECT OF COLLECTIVIZATION IN SMAGUL ELUBAY'S NOVEL ARASAT SQUARE	1
Nesrin KALE	THE STROY OF THE LAST OTTOMAN DYNASTY NERMİN SULTAN – FATMA NAİME SULTAN – NESLİŞAH SULTAN	19
Ayşe Betül TANRIVERDİ	THE IMPORTANCE OF GIRLS' AWARENESS OF CLIMATE MIGRATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT	35
Adem KENAN *Merve AVCI* *Mizgin İNAN*	AIT POLLUTION AND CLIMATE SHANGE IN TÜRKİYE: KNOWLEDGE LEVELS AND ENVIRONMENTAL AWARENESS	41
Bengi POLAT	SOCIAL BENEFITS OF ART IN CITIES: SCULPTURE PARKS	59
Emre ERTAN *Naim GÖKTAŞ*	THE RIGHT TO REST IN TURKEY AND OECD COUNTRIES	65
Büşra KAYADİBİ	REINTEGRATION TO SOCIAL LIFE: ANALYSING THE PROBLEMS EXPERIENCED BY CONVICTED INDIVIDUALS FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL SERVICES	76
Zeynep ÇOLAK	POSTMODERN INDETERMINACY AND WAITING FOR GODOT	89
Muharrem BAYRAK	AN EXAMINATION OF THE SOUND CHANGES IN THE WORK TITLED "TRANSLATION OF MÂ LÂ TES'ÎET TABÎB CEHLEHÛ'	98
Berivan GÜRELİ	BUDDHISM'S FIVE PRECEPTS IN THE LIGHT OF ETHICS PHILOSOPHY COMPILATION	119
Canan DEVECİ	THE INFLUENCE OF EXPLICIT PRONUNCIATION LEARNING STRATEGY TRAINING ON PRE-INTERMEDIATE TURKISH EFL LEARNERS'USE OF STRATEGIES AND PRONUUNCIATION IMPROVEMENT FOR THE SOUNDS OF /Θ/ AND PAST TENSE "-ED" ENDINGS /T/, /D/, /ID/	121
Alexandra IVANOVA *Ivanka MARINOVA*	MENTAL FUNCTION REFLECTION UPON LIVING ENVIRONMENT COLOR PERCEPTION AND INTERPRETATION: CASES STUDY	140

Jasmina RASHİTOVA *Sobirova SHODİYONA*	THE INFLUENCE OF THE ENVIRONMENT AND FAMILY ON A CHILD'S EDUCATION AND LIFE	147
Mustafa IŞIK	TURKISH AND MUSLIM MINORITY IN BULGARIA IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC CHANGES: COMPARATIVE ANALYSİI OF 2011 AND 2021 CENSUS	160
Recep POLAT *Mizgin İNAN* *Merve AVCI*	INVESTIGATING ENERGY-SAVING ATTITUDES AND BEHAVIORS IN TURKIYE: A COMPARISON of HIGH ANDLOW CONSUMPTION AREAS	175
Mehmet Recep TAŞ	WAR TRAUMA AND SILENCE IN ANUK ARUDPRAGASAM'S *THE STORY OF A BRİEF MARRİAGE*	191
Mehmet Recep TAŞ	GENDER AND IDENTITY IN GABRIELA CABEZON CAMARA'S THE ADVENTURES OF CHINA IRON	201
Kemal BOZKAYA	THE INTELLECTUAL OUTCRY OF ZARATHUSTRA: THE RECONSTRUCTING OF MORALITY FROM THE HERD TO THE ÜBERMENSCH	217
Cemile BAHTİYAR KARADENİZ	THE DETERMİNATİON OF THE TOURİSM POTENTİAL OF PERŞEMBE (ORDU) DİSTRİCT THROUGH SWOT ANALYSİS	229
Muharrem BAYRAK	A REVIES ON VOICE CHANGES IN TERCEME-İ MÂLÂ TES'İET TABÎB CEHLEHÛ	230
Mehmet Recep TAŞ	GENDER AND IDENTITY IN GABRIELA CABEZON CAMARA'S THE ADVENTURES OF SHINA IRON	232
Mehmet Recep TAŞ	WAR TRAUME AND SILENCE IN ANUK ARUDPRAGASAM'S THE STORY OF A BRIEF MARRIAGE	234
Nuri Berkay ÖZGENÇ	AN EXAMINATION OF THE DIFFERENCES BETWEEN THE STATE OF "THE CHARGED OFFENSE BEING PROVEN NOT TO HAVE BEEN COMMITTED BY THE DEFENDANT" AND "THE CHARGED OFFENSE NOT BEING PROVEN TO HAVE BEEN COMMITTED BY THE DEFENDANT"	236
Naseem AKHTER	WOMEN AS FINANCIAL MANAGER AND ISLAMIC TEACHINGS	239
Naseem AKHTER	ADVANCING WOMEN IN THE FIELDS OF STEM UNDER ISLAMIC TEACHINGS	240
Canan DEVECİ	THE INFLUENCE OF EXPLICIT PRONUNCIATION LEARNING STRATEGY TRAINING ON PRE-INTERMEDIATE TURKISH EFL LEARNESR USE OF STRATEGIES AND PRONUNCIATION IMPROVEMENT FOR THE SOUNDS OF /θ/ AND PAST TENSE "-ED"	241

	ENDINGS /T/, /D/, /ID/	
Oluwakemi Racheal OSHINOWO *Moses Adeolu AGOI* *Benjamin Johnson OLASIJU* *Oluwanifemi Opeyemi AGOI*	A PARADIGM SHIFT FROM CONVENTIONAL TEACHING METHODS TO CUTTING-EDGE TECHNOLOGY: USING SMART DEVICES AS INSTRUCTIONAL DELIVERY TOOLS IN CLASSROOM MANAGEMENT	243
Aybüke ALINAK *Murat ARAPOĞLU*	A COMPARATIVE EVALUATION OF THE ENTRANCE FACADES OF THE SEMAHANE STRUCTURES IN THE GALATA AND BAHARIYE MEVLEVIHANES	244
Uldus Fardah QEHEMANOVA	FORM COMPONENT IN WORKS OF ART	246
Betül YILDIRIM	FROM “MEMENTO MORI” TO THE “IMMORTALITAS” OF TRANSHUMANIST ART	250
Cemile ŞEKER *Damla KARADAYI* *Edip ÖRÜCÜ* *Aslı KAYA*	THE ROLE OF DIGITAL CULTURE AND KNOWLEDGE INERTIA IN THE EFFECT OF DIGITAL LEADERSHIP ON INNOVATIVE BEHAVIOR	252
Cemile ŞEKER *Aslı KAYA* *Edip ÖRÜCÜ* *Merve Önder BALCIOĞLU*	THE ROLE OF CHANGE READINESS AND DIGITAL CULTURE IN THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION PERCEPTION ON NETWORKINGS AND INNOVATIVE BEHAVIOR IN ORGANIZATIONS	254
Kemal BOZKAYA	THE INTELLECTUAL OUTCRY OF ZARATHUSTRA: THE RECONSTRUCTING OF MORALITY FROM THE HERD TO THE ÜNERMENSCH	256
Alexandra IVANOVA *Ivanka MARİNOVA*	MENTAL FUNCTION REFLECTION UPON LIVIG ENVIRONMENT COLOR PERCEPTION AND INTERPRETATION: CASES STUDY	258
Veysel BÖGE	COMPARISON OF BALANCE AND FLEXIBILITY PERFORMANCE OF AMATEUR SOCCER PLAYERS ACCORDING TO THE POSITION THEY PLAY	259
Mustafa IŞIK	TURKISH AND MUSLIM MINORITY IN BULGARIA IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC CHANGES: COMPARATIVE ANALYSİI OF 2011 AND 2021 CENSUS	260
Murat BAŞAL *Emel SARAÇ*	THE IMPACT OF DİGİTAL TRANSFORMATİON ON THE ACCOUNTİNG PROFESSİON	262
Günel Hümmetova (Peniyeva) SALEH	İSA HÜSEYNOVUN “BİZİM QIZLAR” POVESTİ ƏDƏBİ TƏNQİDDƏ	264
Zohaib Hassan SAİN	INCORPORATING HYBRID LEARNING STRATEGIES TO IMPROVE TEACHING METHODS IN HIGHER EDUCATION ENVIRONMENTS	266
Zohaib Hassan SAİN	PROMOTING THE DEVELOPMENT OF MODERN SKILLS: INCORPORATING AI FOR ADVANCING EDUCATION CREATIVELY	267

Bengi POLAT	SOCIAL BENEFITS OF ART IN CITIES: SCULPTURE PARKS	268
Yılmaz BACAKLI	NEW LIFE UNDER THE EFFECT OF COLLECTIVIZATION IN SMAGUL ELUBAY'S NOVEL ARASAT SQUARE	270
B. Çağatay AKSU *Turgay KARALİNÇ* *Aslı KAYA*	THE IMPACT OF CYBERLOAFING BEHAVIORS ON WORK CONCENTRATION	272
Cemile ŞEKER *Aslı KAYA* *Edip ÖRÜCÜ* *Merve Önder BALCIOĞLU*	THE ROLE OF CHANGE READINESS AND DIGITAL CULTURE IN THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION PERCEPTION ON NETWORKING AND INNOVATIVE BEHAVIOR IN ORGANIZATIONS	273
Cemile ŞEKER *Merve Önder BALCIOĞLU* *Edip ÖRÜCÜ* *Aslı KAYA*	THE ROLE OF DIGITAL CULTURE AND KNOWLEDGE INERTIA IN THE EFFECT OF DIGITAL LEADERSHIP ON INNOVATIVE BEHAVIOR	275
Murat Selim SELVİ	IMPACT OF THE EU GREEN DEAL ON FREİGHT TRANSPORT	277
Feride YAVAŞ *Murat Selim SELVİ*	THE SIGNIFICANCE of GREEN LOGISTICS in the CONTEXT of the EU GREEN DEAL	279
Murat BAYRAKTAR	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW	281
Murat BAYRAKTAR	TAX REVENUES AND SOCIAL CAPITAL NEXUS: EVIDENCE FROM SELECTED OECD COUNTRIES	282
Perihan ÖLKER	THE DIRECTION OF CHANGE IN OTTOMAN TURKISH IN THE 19TH CENTURY	283
Muhammed Sami BELET	THE EFFECT OF THE CHANGE İN THE POWER SOURCES OF BUREAUCRACY ON THE BUREAUCRACY-POLİTİCS RELATİONSHİP	285
Esra CEBECİ MAZLUM	THE RELATIONSHIP BETWEEN ECOLOGICAL FOOTPRINT, INTERNATIONAL MIGRATON AND ECONOMIC GROWTH IN E7 COUNTRIES	287
Mutlu ÖZGEN	HEALING DESSERT OF ANATOLIAN FOLK CUISINE: HASUDA (ASUDE)	288
Nuran AKDAĞ *Süreyya İMRE BIYIKLI*	THE IMPACT OF R&D ACTIVITIES ON BALANCE OF TRADE AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY	289
Kubilay Sergen BALLI *Oktay KIZILKAYA*	THE RELATIONSHIP BETWEEN DEFENSE EXPENDITURES AND EMPLOYMENT: THE CASE OF TURKEY	292
Armağan YILMAZ	REVIVAL AND STRENGTHENING: VIII. MICHAEL PALAEOLOGUS AND THE RESTORATION OF BYZANTINE ISTANBUL	294
Sevil E. MEMMEDOVA	DÜNYA ƏDƏBIYYATINDA "İTİRİLMİŞ NƏSİL" ƏDƏBİYYATI	296
Güneş VAHAPOĞLU	A STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN	298

Birol BAYSAK	STRATEGIC THINKING EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ENTREPRENEURIAL ORIENTATION	
Aslı ERCAN ÖNBIÇAK *Hikmet Emir ÖNBIÇAK*	A QUALITATIVE STUDY ON THE BARRIERS TO DIGITAL TRANSFORMATION in SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRİSES (SMEs)	300
Murat Selim SELVİ	IMPACT OF THE EU GREEN DEAL ON FREİGHT TRANSPORT	301
Feride YAVAŞ *Murat Selim SELVİ*	THE SIGNIFICANCE of GREEN LOGISTICS in the CONTEXT of the EU GREEN DEAL	308
Esra CEBECİ MAZLUM	THE RELATIONSHIP BETWEEN ECOLOGICAL FOOTPRINT, INTERNATIONAL MIGRATION AND ECONOMIC GROWTH IN E7 COUNTRIES	314
Yunus ERGÜN *Hüseyin MERTOL* *Şirin ÇETİN*	THE RELOCATION POLICIES OF LARGE DAM PROJECTS: HISTORICAL TRANSFORMATION IN THE CASE OF HASANKEYF	324
Yunus ERGÜN *Şirin ÇETİN*	FUNCTIONAL TRANSFORMATION OF TRADITIONAL HOUSES WITHIN THE HISTORICAL URBAN FABRIC: CONSERVAİİON AND RENOVATION STRATEGIES IN GAZİANTEP BEY MAHALLESİ	343

SMAĞUL ELUBAY'IN ARASAT MEYDANI ROMANINDA KOLEKTİFLEŞTİRME ETKİSİNDEKİ YENİ HAYAT

NEW LIFE UNDER THE EFFECT OF COLLECTIVIZATION IN SMAGUL ELUBAY'S NOVEL ARASAT SQUARE

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz BACAKLI

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Böl., Gölköy, Bolu

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6128-5482

ÖZET

Toplumlar yeni düşünce veya olayların etkisiyle tarihî süreç içerisinde kaçınılmaz olarak değişime uğramaktadır. Daha çok farklı sosyal ve siyasal organizasyon problemleri nedeniyle özgürlüklere ve haklara ulaşma sorunu yaşayan kesimler için idare tarafından alınan reform tedbirleri değişimin sürece yayılarak ve dengeli bir biçimde gerçekleşmesini sağlar. Değişim konusunda inisiyatif alması gereken idarenin bir nedenle görmezden gelip haklar ve özgürlüklere erişimlerini kısıtladığı veya tamamen engellediği gruplar ise toplumsal değimi travmatik sonuçlara da yol açan devrimlerle gerçekleştirir. Rusya'da 1917 yılında monarşinin emeklerini sömürdüğü işçi, asker ve çiftçilerin merkezinde olduğu Sovyet devrimi; toplumda köklü bir değişim yapma iddiasındadır. Sovyet devletinin yeni bir ekonomi politikası sürecinin sonunda 1928 yılında başlatılan kolektifleştirme kararıyla tüm özel mülkler birleştirilerek kolhoz adı verilen büyük devlet çiftlikleri oluşturulur. Kazaklar da Rus hakimiyeti altında bulunduğundan Sovyet devriminden etkilenir. Rus toplumu için kolektifleştirme süreci sonuçlarından bağımsız olarak sınıflı bir yapısı bulunduğundan anlamlıdır. Ancak Kazak toplumunda sınıflı bir toplum yapısı bulunmadığından kolektifleştirme siyasetinin sonuçları oldukça ağır olur. Kazakistan'da yönetici olan Filip İsayeviç Goloşçekin, Kazaklarda Sovyet ideolojisinin yeterince yayılmadığını düşünerek özellikle Kazak zenginlerinin köylerdeki etkisini kırmayı hedefler. Onların temsil ettiği tüm kıymet hükümlerini önce tahkir eder ve sonrasında ortadan kaldırma yoluna gider. Göçebe yaşam tarzı yerine yerleşik hayat tarzını yerleştirmeyi hedefleyen kolektifleştirme sürecinin yol açtığı adaletsiz uygulamalar, Kazak topraklarında XX. yüzyılın ilk yarısında yüzlerce isyanın çıkmasına neden olur. Kazak edebiyatının roman türündeki önemli ismi Smağul Elubay, Türkiye Türkçesine Arasat Meydanı olarak aktarılan eserinde bu dönemi gerçekçi bir şekilde ele alır. Çalışmada kendisi de ailesi ile bu süreçten etkilenen Elubay'ın romanından hareketle kolektifleştirme süreci sonrasında ortaya çıkan yaşam tarzı incelenmektedir. Metin analiz yönteminin ağırlıklı olarak kullanıldığı çalışmada kolektifleştirmenin ortaya çıkardığı yeni hayat formu, kendisini var eden dinamikler üzerinden irdelenir. İdarî sistem, ekonomi, ahlak, din, kültür, yaşayış tarzı, ailenin yapısı ve mekân anlayışı gibi toplumsal hayat unsurlarının yeni hayat biçimi ile kazandığı biçim örnek anlatı kesitleri üzerinden değerlendirilir. Çalışma yoluyla kolektifleştirme siyasetinin Kazak toplumunu tahrip ettiği noktaları örnek olaylar üzerinden anlatan eserin, gerçeklikle kesişen noktaları tespit edilmeye çalışılır.

Anahtar Kelimeler: Kolektifleştirme, Kazak Edebiyatı, Roman, Smağul Elubay, Arasat Meydanı.

ABSTRACT

Societies inevitably undergo change in the historical process under the influence of new ideas or events. For those groups who have difficulty accessing freedoms and rights due to different social and political organization problems, the reform measures taken by the administration ensure that the change is spread over the process and occurs in a balanced manner. The groups that the administration, which should take the initiative in terms of change, ignores for some reason and restricts or completely prevents their access to rights and freedoms, realize social change through revolutions that also lead to traumatic results. The Soviet revolution in Russia in 1917, centered on workers, soldiers and farmers whose labor was exploited by the monarchy, claimed to make a radical change in society. At the end of a new economic policy process of the Soviet state, with the collectivization decision initiated in 1928, all private properties were combined and large state farms called kolkhozes were formed. The Kazakhs were also affected by the Soviet revolution since they were under Russian rule. The collectivization process was meaningful for Russian society, regardless of its results, since it had a class structure. However, since there was no class structure in Kazakh society, the results of the collectivization policy would be quite severe. Filip Isayevich Goloshchekin, who was a ruler in Kazakhstan, thought that the Soviet ideology had not spread sufficiently among the Kazakhs and aimed to break the influence of the Kazakh rich in the villages. He first belittled and then eliminated all the values they represented. The unjust practices caused by the collectivization process, which aimed to replace the nomadic lifestyle with a settled lifestyle, caused hundreds of rebellions to break out in the Kazakh lands in the first half of the 20th century. Smagul Elubay, an important name in the novel genre of Kazakh literature, addresses this period realistically in his work translated into Turkish as Arasat Meydanı. In this study, the lifestyle that emerged after the collectivization process is examined based on the novel of Elubay, who was also affected by this process with his family. In the study where the text analysis method is predominantly used, the new life form that collectivization has created is examined through the dynamics that created it. The form that social life elements such as administrative system, economy, morality, religion, culture, lifestyle, family structure and spatial understanding have gained with the new life form are evaluated through sample narrative sections. Through the study, the points where the collectivization policy has destroyed the Kazakh society through sample events are tried to be determined in the work where it intersects with reality.

Keywords: Collectivization, Kazakh Literature, Novel, Smagul Elubay, Arasat Square.

GİRİŞ

Toplumlar; ortaya çıkan yeni düşünceler ya da nesnelerin geniş kitlelerce kabul görmesi, tarihî akış içerisinde meydana gelen büyük olaylar gibi iç yahut dış etkenlerin tesiriyle değişir. Bu değişimler çoğu zaman toplum hayatında meydana gelen organizasyon ve düzen sorunları nedeniyle istendik bir biçimde ortaya çıkar. Değişimlerin geçekleşme biçimi de süreci de farklı olabilir. Kimi değişimler toplumsal düzen sorununun toplum ve idareciler tarafından tespiti sonrasında doğal mecrasında ve yavaş yavaş gerçekleşir. Bu tür değişimler, eski ile yeni arasındaki dengeyi sarmadan ve bir toplumsal travmaya yol açmadan değişimi sağlayacak sıralı tedbirlerle kontrollü bir şekilde gerçekleştirilir. Kimi değişimler ise toplum içerisinde yükselme, görünür ve hâkim olma talebi olan; ancak bu talepleri kısmen ya da tamamen engellenen memnuniyetsiz bir kitlenin yönettiği devrimler ile gerçekleştirilir (Nirun, 1994:128-133). Bu değişim biçimi genellikle hem neden olanlar hem de etkilenenler açısından travmatik sonuçlar doğurur.

Rusya'da 1917 yılında meydana gelen Sovyet devrimi, ağır bir bürokratik süreci içeren ve demokratik olan hemen her şeyi engelleyen mevcut devlet yapısını ortadan kaldırmak ve radikal

bir biçimde yeniden şekillendirmek iddiasındadır. Bu devrimin hedeflediği toplumsal yapının merkezi de eskisinden farklı olarak emek yoğun çalışan işçilerden, askerlerden ve çiftçilerden oluşmaktadır (Bookchin, 2013: 277-278). Bu toplumsal gruplara temsili bir demokrasi yerine doğrudan demokrasi vadeden Sovyet rejimi ciddi bir taraftar kitlesinin desteği ile 1917 yılının Ekim ayında iktidarı devralır. Bütün dünyaya Sovyet ideolojisini yayma iddiasıyla yola çıkan Bolşevik liderler, yeniden üretecekleri sosyalist toplumda özel mülkiyeti ortadan kaldırmayı temel amaç olarak belirlerler. Buna karşılık bu temel amacı ne kadar sürede ve hangi araçlarla gerçekleştirecekleri konusunda kendi aralarında bile mutabık değildirler (Wade, 2018: 298).

Rusya'da gerçekleştirilen Sovyet devrimi ile tüm topraklar ve mülkler devletleştirilip çiftçilere dağıtılır. Esasen topraklar ve mülkler devletleştirilse de çiftçilerin özel mülk anlayışı ile çalıştığı sistem varlığını sürdürür. Sosyalizmin temel prensibi olan devlete ait ortak müesseseler henüz ortada yoktur. Ekonomik hayat, askerî komünizm ile desteklenerek devrimin ideallerine aykırı da olsa geçici bir rahatlamaya kavuşturulur (Abilgocin, 2013: 415). Ancak 1921 yılında ekonomik hayata dair ideoloji esaslı kalıcı çözümler üretebilmek adına yeni bir ekonomi politikası belirlenir. Sovyet idaresi bu politika ile ekonomiyi canlandırmayı, iş gücünü korumayı yeniden üretimi sağlamayı ve sanayi sektörünü modernleştirmeyi amaçlar (Telmanov, 2022: 28).

Yeni ekonomi politikasının beklenen sonuçları vermemesi nedeniyle Stalin, 1928 yılından itibaren tüm Sovyet coğrafyasında 'kolektifleştirme' siyasetini uygulamaya başlar. Bu uygulama ile 'kolhoz' adı verilen 'kolektif çiftlikler' oluşturularak tüm özel mülkler devlet mülkü haline getirilir. Devlet herkesin malına, hayvanına ve topraklarına el koyar. Uygulamaya karşı çıkanlar ağır cezalarla karşılaşır. Bilhassa zengin ve orta sınıf bu uygulamadan çok etkilenir. Kolektif çiftliklerin gelirlerinin bir kısmının merkeze gönderilmesi, kalanların ise köy halkı arasında dağıtılması kararı alınır. Sovyet ekonomisini Batı devletlerinden daha iyi bir noktaya taşıyacağına inanılan bu sistemde hızla sanayileşmenin yanı sıra tarım hayatının da kolektifleştirilmesi hedeflenir. Geçmişte kendi toprağını eken, kendi hayvanını yetiştiren köylüler; yeni sistemde kolektif çiftliklerde devlete düzenli olarak hayvan ve tarım ürünleri yetiştirmeye zorlanan işçilere dönüşür (Hekimoğlu, 2018: 221).

Kolektifleştirme Politikasının Kazaklara Etkisi

Kazaklar, esasını hayvancılığın oluşturduğu göçebe hayat tarzını yüzyıllarca sürdürür. Kazak toplumunun çoğunluğu XX. yüzyılın başına gelindiğinde de göçebe hayat tarzına bağlı bir yaşam sürdürmektedir. Dahası o günün Kazak toplumu, genel kabulden farklı olarak hayvanlarını beslemek için mevsim geçişlerinde göç ediyor olmayı kendileri için bir zorluk veya problem olarak değerlendirmez. Göçebeliği kazançlı ve keyifli bir uğraş olarak değerlendiren Kazaklar bunu plânsız olarak da yapmaz. Bu nedenle göç etmeyi sabırsızlıkla bekleyen Kazaklar, göç sezonunu tam bir şenlik havasında geçirmektedir (Radloff, 1976: 191-199).

Rusya'da meydana gelen Ekim Devrimi sonrasında iktidarı devralan Sovyet rejimi özellikle 1920'li yılların başında devletin zor kullanmadığı, ekonomik verimliliğin esas olduğu yeni bir ekonomi politikası benimser. Kendiliğinden gerçekleşecek bir dönüşüm ile sanayileşmenin ve modern ekonomik koşulların oluşturulmasını hedefleyen bu dengeli yaklaşım; yine 1920'li yılların sonunda devletin tüm üretim süreçlerini ve araçlarını zorla kontrol altına aldığı, toplumun yararının umursanmadığı bir kolektifleştirme siyaseti ile değiştirilir (Abilgocin, 2013: 422-423). Stalin'in dayattığı kolektifleştirme siyaseti göçebe yaşam biçimini sürdüren Kazakla bakımından yıkıcı sonuçlara neden olacak tamamıyla farklı bir zihniyet ve alışılmışın dışında bir yaşam tarzı demektir (Ercilasun, 2016: 13).

Kazakistan'da 20'li yılların ortasından itibaren yönetici olarak görev yapan Filip İsayeviç Goloşçekin Sovyet devriminin üzerinden epey bir zaman geçmesine rağmen Kazakların arasında Sovyet ideolojisinin yeterince yayılmadığı düşüncesindedir. Goloşçekin, özellikle zenginlerin ve kulak olarak adlandırılan varlıklı kimselerin köylerde Sovyet devriminin etkili olmasını, sınıf mücadelesinin ortaya çıkmasını engellediğini savunmaktadır. Ona göre Kazakistan'da ideolojinin daha yaygın hâle gelmesi ve sınıf mücadelesinin başarılı olabilmesi için "Küçük Ekim Devrimi" olarak adlandırdığı yeni bir siyasî süreç gerekmektedir. Bu amaçla Sovyet idaresi tarafından oluşturulan Kazakistan Merkezi Yürütme Komitesi 20 Mayıs 1926'da yerleşik hayata geçmeyen ancak otlakları ve ekilebilir arazileri kullanmayı sürdüren Kazakların topraklarına el koyarak geçici şekilde yeniden dağıtılmasına karar verir (Süleymenulı Karacan vd., 2009: 243-244). Kazaklarla ilgili alınan karar hemen uygulamaya geçirilemez. Ardından 1927 yılının Kasım ayında Komünist Partinin 4. Konferansında zenginlerin mal ve mülklerinin müsadere edilmesi kararı yeniden ele alınır ve 1928 yılının Ağustos ayında da bu kararı uygulayacak komisyon kurulur (Hekimoğlu, 2018: 220).

Kazak topraklarını zorla kolektifleştirme siyaseti, göçebe yaşam tarzının hususiyetlerinin yitirilmesi ve Kazak toplumunun zoraki yerleşik hâle getirilmesi sürecini başlatır. Tabii dinamiklerle ilgisi olmayan bu süreç sonucunda Kazakların kitlesel yıkımına ve yok oluşuna yol açan ekonomik, demografik ve kültürel alanlarda büyük felaketler yaşanır. Bütün bu alanlarda yaşanan felaketlerin nedeni olan Kazak toplumuna 'yeni bir hayat' dayatma siyaseti, toplumun idarî ve içtimaî bakımdan karşı karşıya kaldığı -sözde- yenilikler üzerinden hem Rus hem de Avrupa karşısında gerilemesini de beraberinde getirir (Utegaliyeva, 2010: 22).

Kolektifleştirme siyaseti gereği zenginlerin mallarına zorla el konulması sürecinde ölçü yitirilir ve ciddi adaletsizlikler yaşanır. Sistemin kendisi adil olmaktan uzakken zengin olmayan ancak hali vakti yerinde sayılabilecek insanların da geçim kaynaklarına el konulur. Karar ve uygulama sürecinde yaşanan büyük adaletsizlikler nedeniyle 1929-1931 yılları arasında Kazak topraklarındaki birçok bölgede yüzlerce isyan çıkar. Çıkan isyanların yarattığı istikrarsız ve güvensiz ortam ile ekonomik hayatın kötü yönetiminin de büyük oranda etkili olduğu kıtlık nedeniyle komşu ülkelere doğru büyük bir göç hareketi başlar (Omarbekov, 1997: 126). Göç edemeyen Kazakların %70'ini kolektifleştirme amacıyla kurulan kolhoz çiftliklerine zorla yerleştirip şehirlerde yaşamaya mecbur eden dönemin Rus yönetimi; karşı çıkanları da milliyetçi, halk düşmanı olarak suçlanıp en ağır cezalara çarptırır. Sovyet idaresi tarıma ve hayvancılık esaslı bir yaşam tarzı süren Kazak toplumunu hızlı bir şekilde endüstrileştirerek bir şehir proletaryası ortaya çıkarmayı hedeflediği faaliyetlerinin sonucu tam bir kıyım olur. Neticede zenginlerin elinden alınarak devletleştirilen Kazak toprakları fakir Kazaklara dağıtmak yerine yaşama tarzı ideolojinin amaçlarına uygun bulunmayan göçebe Kazak toplumunu hayvanları ile yok etme yoluna gidilir. Kolektifleştirme sürecinde istatistiklere bakıldığında iki milyon Kazak insanının öldüğünü ve küçükbaş ile büyükbaş cinsinden hayvanların ortalama %80'den fazlasının telef olduğunu görmek mümkündür (Yiğit, 2010: 6).

Smağul Elubay ve Romancılığı

Smağul Abatulı Elubay'ın ataları XX. yüzyılın 30'lu yıllarındaki kıtlık döneminde Aktöbe bölgesinin Bayğanin ilçesinden ayrılıp Karakalpakistan yoluyla Türkmenistan'a göç eder. Yazar, 1947 yılında Türkmenistan'ın Şarcov bölgesinin Kerki köyünde dünyaya gelir. Ailesi yazar 14 yaşlarındayken 1961 yılında Kazakistan'a geri döner. Elubay ilkokul eğitimini Almatı'da alır. 1971 yılında lisans eğitimini yine Almatı'da El Farabi Üniversitesinde gazetecilik programında tamamlar. Meslek hayatına muhabir olarak başlayan yazar, daha sonra sinema alanında çeşitli görevler ifa eder (Aydarhan, 2020: https://martebe.kz/sma-l-elubajdy-miri-men-e-begi/).

Elubay, Almatı'ya döndüğü zaman ailesinin ülkeyi terk etmek zorunda kaldığı kıtlık sorununun rejim tarafından özellikle gizlendiğini gözler. Kazak tarihinin en trajik olaylarından biri olan ve bizzat rejim eliyle planlanarak gerçekleştirilen kıtlık, sonrasında meydana gelen göçler ve ölümleri Sovyet rejiminin inkâr etme, arşiv kayıtlarını yok etme, yazar ve aydınların bu konuda konuşmalarını engelleme girişimleri bilinen bir gerçekliktir. Smağul Elubay ise rejimin perdelemeye çalıştığı bu olaylar nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalan bir ailenin çocuğu olarak topraklarından uzaktayken bu karanlık günlerde yaşananları dinleyerek büyür. Yazar, daha öğrencilik yıllarında devlet sansürünün olduğu bir ortamda halkın hayatında ağır sonuçları olan bu tür tarihî gerçeklikleri ne pahasına olursa olsun anlatma kararlığında biridir (Savlen, 2017: 271).

Smağul Elubay, ideolojik baskıların yoğun olduğu dönemde yaşanan zulmü kızıl terör olarak adlandırır. Yazar, yaşattıkları büyük zulüm nedeniyle Sovyet ideolojisi taraftarlarının pişmanlık duymadıkları gibi bunları şevkle savundukları kanaatindedir. Buna karşılık insanlardan görebilecekleri tepkiyi de göze alamadıkları için sır olarak etiketledikleri zalimce politikalarını sansürleyerek gözlerden uzak tutmaya çalıştıklarını belirtir (Elubaev, 2021: https://qazaqadebieti.kz/29325/keshegi-zhojdasyz-zhapa-shekkenderdi-b-gingi-zho-taushysy).
Elubay'ın yazı çalışmalarının neredeyse tamamı bu sansür çabasının zulmü görünmez kılma ve insanlara olup bitenleri unutturma hedefini işlevsiz kılmaya dönüktür. Özellikle anlatı türünde verdiği eserler, Kazak halkının yakın tarihte uğradığı zulmü görünür kılma ve halkı bilinçlendirme amacını taşımaktadır.
Smağul Elubay'ın roman türündeki eserleri *Oyşıl Kara* (1972), *Sattar Sokpağı* (1974), *Jarıq Düniye* (1978), *Ak Boz Üy* (1990), *Minecat* (1992), *Jalğan Düniye* (2000), *Qiyamet-Qayım Ğasırı* (2015) yıllarında Almatı'da; *Na Svyete Belom* (1982) yılında Moskova'da basılır (Uçar, 2023: 7-8).

Arasat Meydanı (Ak Boz Üy) Romanı

Smağul Elubay, Kazak tarihinde büyük bir zulmün ve kıtlığın yaşandığı 20'li yılların sonu ve 30'lu yılların başındaki gerçekleri anlatmak üzere üniversiteye başladığı yıl bir roman taslağı hazırlar. Ancak edebiyat sahasında yeterli deneyimi olmadığı için romanı yazma işini erteler. Yazar, 1982 yılına gelindiğinde bu konudaki roman yazma işine daha ciddi bir hazırlıkla yeniden başlar. Bu maksatla o yıl Almatı şehrinin batı tarafında Aksay adıyla anılan vadideki bir pınarın başına keçeden yapılmış bir çoban çadırı kurup üç yıl yalnız başına yaşar. Bu üç yıl boyunca Kazak edebiyatında 1930'lardaki kıtlığı ve zulmü konu alan ilk roman olan *Ak Boz Üy*'ü yazar. Roman 1985 yılında tamamlanmış olmasına rağmen Komünist Parti'nin ve Sovyet ideolojisinin hâlâ etkili olması nedeniyle sansüre takılır. Romanın konusu nedeniyle yayınevleri eseri yayınlamaya yanaşmaz. *Ak Boz Üy* romanı Komünist Parti'nin çöktüğü ve Sovyet hükümetinin düştüğü 1990 yılında ancak yayınlanabilir (Savlen, 2017: 271). Eser, 2015 yılında yazarın da onayı alınıp *Arasat Meydanı* adıyla Gülzada Temenova tarafından Türkiye Türkçesine aktarılarak Bengü Yayınları tarafından basılır.

Yazarın üç ciltlik nehir roman serisinin ilk cildi olan eser, dönemin anlayışının ve uygulamalarının aksine merkeze koyduğu Ak Boz Üy metaforu ile Kazak halkı içerisindeki varlıklı insanların; halkından daha çok kendisini düşünen bencil ve ahlaken çökmüş insanlar olmadığını, atalarının geleneklerine bağlı kalarak ülkesinin ve insanlarının iyiliği için çalışan ve geleceklerine önem veren kimseler olduğunu anlatmayı amaçlar (Cumadilova, 2013: 64). Eserde bu iddia doğrudan anlatılamasa da yoğun göndermeler yoluyla okurun zihni, bu amaca hazırlanmaktadır. Eser, 1992 yılında *Surapıl Surcekey* adıyla ilk defa sinemaya uyarlanır. Bu ilk uyarlama Aşkabat'ta düzenlenen film festivalinde ödül alır (Aydarhan, 2020: https://martebe.kz/sma-l-elubajdy-miri-men-e-begi/). Kıtlığın 100. yılına ithafen Kazakistan Devlet Başkanlığının desteğiyle 2022 yılında *Ak Boz Üy* adıyla uzun metrajlı bir film olarak

yazarın oğlu Begarıs Elubaev tarafından yeniden çekilen eser, Türkiye'de de Korkut Ata Film Festivalinde gösterilir ve ödüle layık görülür (Samatulı, 2023: https://qazaqadebieti.kz/36886/asharshyly-ty-a-i-atyn-ash-an-a-boz-j).

Ak Boz Üy romanı, 1928-1933 arasında yaşanan açlık yıllarını, Kazak halkının başına gelenleri bütün gerçekliği ile gözler önüne sererken tarihî meseleleri edebî bir eserin imkanlarıyla anlatmanın avantajını da kullanır. Okurun duygusunu ve idrakini diri tutan anlatımıyla bir zamanlar yazılması hatta konuşulması yasaklanan olaylara ışık tutar (Kınacı, 2016: 74-75). Dokuz bölümden oluşan romanda olaylar, ele aldığı tarihî gerçekliğe uygun olarak 1927 yılının sonbaharından itibaren anlatılmaya başlanır (Elubaev, 2015: 41).

Romanın *Kuyu Başında* başlıklı ilk bölümü 1927 yılının güz mevsiminde başlar. Sovyet iktidarı hakimdir. Romana konu olan köyün yöneticisi bir kunduracı emekçisi olan Şarip'tir. Oğlu Şege, köyün varlıklı insanlarından Fahreddin'in kızı Hansulu'ya âşıktır. Arkadaşı Cadakay ise çobanı olduğu komşu köyün varlıklı insanı Majan'ın hanımlarından biri olan Balkıya'ya âşıktır. Balkıya ise hanımı vefat eden genç avcı Bulış'a âşıktır. Bu aşk ilişkileri dışında ilk bölümde ticaret için Temir şehrine giden varlıklı Fahreddin ve Ezbergen'in zengin insanların mallarına el konulup sürgün edilecekleri yönünde aldıkları haberle morallerinin bozulmasına yer verilir. Ayrıca bir körebe oyunu sırasında köyün yöneticisi Şarip'in de yeğeni olan Kozboğar'ın Hansulu'nun elini bırakmayıp zorla öpmesi sonrasında gelişen olaylar anlatılır. Fahreddin'in çobanı olan Kozboğar'ın Ezbergen'den yediği dayak nedeniyle annesi Torka Nine'nin abartılı isyanı ve olayın bir sınıf çatışması şeklinde algılanması sonrasında kardeşini Sibirya sürgününden kurtarma karşılığında Fahreddin, Labak Ahun'un kızı Hansulu'nun Kozbağar ile evlenmesi teklifine zoraki razı olur.

Romanın *Sıradağlar Üzerindeki Göç* başlığını taşıyan ikinci kısımda Kazakların geleneksel hayatının anlatıldığı bölüm yer alır. Yazarın, yeni hayat ile eski hayatın somut gerçeklikler üzerinden mukayesesinin yapılabilmesi adına kurguladığı anlaşılan bu bölümde göç katarının köyden kış mevsiminde ayrılışı ve dönüşüne yer verilir. Köyün beyi, zengini ve fikir danışılanı olan Fahreddin'in göç sırasındaki işlevi okura doğrudan gösterilir. Kadın meselesinin bir yansıması olarak Balkıya'nın ikinci hanım olarak gittiği yan köyün zengini Majan'dan çektikleri anlatılır. Bir yandan devam eden Kozboğar ile Hansulu'nun düğün hazırlıkları kapsamında yeni evlenecek çift için Fahreddin yeni bir çadır kurdurur. Hansulu bu evlilikten kurtulmak için çareler ararken Ezbergen, göç yolunda bir gece vakti evini toplayıp köylülerinden kaçar. Bir yandan da köye yeni ilçe kurulacağı haberleri duyulur.

Yazar eserinin üçüncü bölümüne *Hareketli Yaz* adını verir. Bu bölümde Kozbağar ile Hansulu evlenir ancak düğün gecesi amcası Ezbergen onu kaçırır. Sovyet hükümeti köye ideolojisini yaymak ve onu yerleşik hâle getirmek için *Kızıl Çadır* kurar. Din karşıtlığı ve yeni sloganlarla propagandalar yapılır ve Bulış dışında herkesin silahları toplanır. Komşu köyün zengini Majan'ın malları kampeskelenir, yani devlet eliyle halkın huzurunda ve onların onayıyla yağmalanır. Balkıya polis memuru Boğabay'ın saldırısına uğrar. Bulış tarafından kurtarılıp kaçırılır.

Romanın *Firari Köy* başlığını taşıyan dördüncü bölümünde Ezbergen, Hansulu, Labak Ahun, Bulış ve onunla kaçan Balkıya ile yaşadıkları zorluklar nedeniyle köylerinden kaçan yaklaşık kırk kişinin yaşadığı yeni köy anlatılır. Başkanlığını Bulış'ın yaptığı, sözcüsünün Labak ahun olduğu bu köyü bulan Sovyet yönetimine bağlı yönetici ve askerler onların köylerine dönmelerini ister. Hükümet için çalışan Şege ve Hansulu'nun uzun bir aradan sonra ilk kez karşılaştıkları bu bölümde Hansulu Şege'den oldukça etkilenir. Teslim olmak istemeyen köylüleri zorla götürme planları sırasında yetim Rısbek'in öldürülür. Çıkan çatışmada karşılıklı

yaralananlar ve ölenler olur. Bulış ve Balkıya teslim olmayı reddedip kaçak köylülerden ayrılırken Hansulu ve diğer insanlar köylerine dönmek zorunda kalır.

Romanın *Yeni Hayat* başlığını taşıyan beşinci bölümünde memleketlerine dönen kaçak köylülerin, ismi *Yeni Yol* olarak değiştirilen köyde değişen pek çok başka şeyin varlığı nedeniyle yaşadığı şaşkınlığa yer verilir. Yerleşik hayatın işaretleri olan kerpiç evlerin ve Sovyet ideolojisini yamaya dönük toplantıların artmış olması dikkatlerini çeker. Ayrıca Sovyet Hükümeti köye *Yeni Yol* adını vermiştir. Toplantıların temel konusu zengin fakir eşitliğidir. Bu eşitliği ise fakiri zengin yaparak değil, zengini yoksul yaparak sağlamaya çalışırlar. Muhtemel itirazlar da zenginden alınan malların yoksullara dağıtılacağı propagandasıyla engellenmeye çalışılır. Bu bölümde Şege, Hansulu'yu kaçırır ve iki âşık birbirine kavuşur.

Başlığı *Kargaşa* olan romanın altıncı bölümünde kolektifleştirme siyasetinin hızlıca uygulanması yönünde alınan karar gereği Boğabay ve Yorga Kuren gibi Sovyet Kazaklar tarfından Fahreddin önce aşağılanır, sonra malından mülkünden olur, ardından tutuklanır ve şehre hapse götürülür. Çarın sürgünlerinden, eski öğretmen, yeni Bolşevik Apanas'ın yardımı sayesinde canını kurataran Fahreddin köyünden sürgün edilir.

Elubay'ın *Musibet* adını verdiği yedinci bölümde ise Şege'nin yine Yorga Kuren eliyle şikayet edilmesi ve annesinin kızına verdiği değerli taşları sakladığı gerkçesiyle tutuklanıp hapse atılması yer alır. Şege sorgulandıktan sonra Konünist Parti ile ilişği kesilir. Kendisini ziyarate gelen babası ona ikinci çocuğunun dünyaya geldiği müjdesini verir. Başına geleceklerden endişe eden Şege babasından Hansulu'yu sürgündeki babsının yanına bırakmasını ister.

Romanın sekizinci bölümü ise *Kum Arasında* başlığını taşır. Bu bölümde Afganistan'a kaçan Fahreddin ve yanındakiler Ezbergen ve Majan'ın kaçak oğullarının saldırısına uğrar. Zaten susuzluk, açlık ve yokluk çeken insanlar en büyük destekleri avcı Bulış'ı kaybeder. Kumların arasında ilerleyen grubun olaydan en çok etkilenen üyesi Balkıya'dır. Aklını yitiren Balkıya ne yapacağını bilmez haldedir. Yazarın olaylara ilişkin 1931 yılını verdiği bölümde Kazakistan'daki Sovyet hükümetinin kolektifleşitrme politikasının çöktüğü ve yöntem değiştirdiği söylentisi de konuşulur. Tekrar ülkelerine dönme ihtimali orataya çıkar. Bu durum köyden ayrılmakta tereddüt eden bir grubun Fahreddin'i suçlamasına neden olur.

Romanın *Arasat Meydanı* başlığını taşıyan son bölümünde ise tuz satarak geçimini saplamaya çalışan insanlar memleketlerine geri dönmeye karar verir. Ancak o sırada ortadan kaybolan Balkıya'yı bulmak için gruptan ayrılan Fahreddin Balkıya'yı bulamadığı gibi dönüş yolunu da bulamaz ve takatsiz kalır. Fahreddin'in karısı Sırga dışında grubun diğer üyeleri Fahreddin'i beklemez ve yola devam eder. Fahreddin ve Sırga ise kumların arasında el ele hayata gözlerini yumar. Bulış'ın annesi Büyük Nine ve Hansulu çocuklarını hayatta tutabilmek için yola devam eder. İki günlük yolculuktan sonra Konırat şehrine ulaşınca biraz da olsa karınlarını doyurma imkânı bulurlar. Bir gemiyle memleketlerine dönmekten son anda vazgeçen Hansulu annesini ve babasını bulmak ister. Yatılı bir okulda yatacak yer ve iş bulurlar

'ARASAT MEYDANI' ROMANINDA KOLEKTİFLEŞTİRME ETKİSİNDEKİ YENİ HAYAT

Arasat Meydanı romanı Kazak toplumunun tarihindeki en kritik dönemlerden birine ışık tutar. Eluvbay, Sovyet ideolojisinin etkisi ve baskısı altında halkın toplumsal unsurları yönüyle yeni bir yaşam biçimine zorlandığı dönemi yaşanmış anlatılardan hareketle ve dönemin koşullarında büyük bir cesaretle aktarır. Eserde alıştığı hayattan bambaşka bir hayatın idarî sistemine, yaşam tarzına, inanma biçimine ve ekonomi yapısına uyum sağlamaya çalışan insanların yaşadıkları tablolaştırılır.

Temelinde özel mülkün küçük, orta ve büyük ölçekte yok edildiği; her şeyin zorla ortaklaştırıldığı; entelektüel hayatın ortadan kaldırılıp sığ düşünme ve inanma biçiminin yaygınlaştığı kolektifleştirme sürecinin bulunduğu bu yeni düzen; sürgün, kıtlık, açlık ve ölüm öyküleriyle doludur. Çalışmada romana özellikle kolektifleştirme etkisi ile başkalaşan idarî işleyiş, yaşama biçimi, din ve ekonomik hayat konularındaki yansımalar belirlenmeye çalışılır. Toplumsal hayatın bu temel unsurundan hareketle kolektifleştirmenin ortaya çıkardığı yeni hayat normları ortaya konulmak istenmektedir.

İdarî Sistem

Kazak toplumunu idarî yapısı Rus müdahalesi öncesinde kendi doğal seyrinde ve halkın iradesiyle şekillenmektedir. Smağul Elubay'ın romanında başkahramanlardan biri olan Fahreddin üzerinden bu durum açık bir biçimde ortaya konur.

> "Küçük yaşlarından itibaren yönetimle ilgilendi. Adil davranışlarıyla öncelikle köy çocuklarının arasında değeri artmıştı. Çocuklar Fahreddin'in dediklerini dinler olmuştu. Bu çocuklar yetişti, halka karıştı. Halkın olduğu yerde tartışma, çatışma eksik olmazdı. Adaletsizlik ise hep vardır. Mahkemesi, hapishanesi olmayan bozkır halkına öncelikle adalet lazımdı. Böyle durumlarda cemaat; tanıdığı, bildiği Fahreddin'e giderdi. Onun dediklerini dinler ve onaylarlardı. "Kadı" olarak adlandıran da kendi halkıydı. Evet, yoksul değildi. Rahmetli babası Musa'dan kalan biraz malın mülkün sayesinde hiç yoksulluk çekmedi. Etrafındaki fakir fukara akrabalarına da yoksulluk çektirmedi..." (Eluvbay, 2015: 188-189)

Fahreddin romanda sürekli zengin olarak yaftalanmasına karşılık toplumun geneli tarafından kabul görmüş önemli bir insandır. Eski yaşam biçiminde idarî sistem, mal varlığı olan kişiyi birlikte yaşadıklarından sorumlu tutmaktadır. Kışın göç katarı hazırlandığında köyün zengini olduğu için Fahreddin'in bir yandan kısrak etinden pay dağıttığı diğer yandan da kazanlarda yemeye hazır etleri halkıyla paylaştığı görülür.

Komşu kadınlar da oralardaydı. Sıkıca giyinmişler. Hızlı hareket ediyorlardı. Ezbergen, kollarını sıvayarak baltayla etleri parçalara ayırarak tabaklara paylaştırmaktaydı.

> "Buyurun alın... Alın... Sadaka olsun diye kesilip dağıtılan ettir bu. Diyordu babası, sabah sessizliğinde sesi yankılanarak. Mutfağında kocaman kazan kaynamaktaydı. Altında alev alev yanan ateş vardı. Babası kısrağın kalan etinin hepsini o kazana koydurtur. Et pişene kadar köy adamları çadırları sökerek toplamaya koyulurlar. (…)
>
> Tan ağarır ağarmaz gürültü patırtıyla toparlanmaya başlayan millet, bu defa yüklerini düğümleyerek, develerini hazır ederek, hep beraber hareket etmek üzere hazır olurlar. Ortada sadece Fahreddin'in mutfağı kalır. Herkes oraya toplanır. Küçücük ev ağzına kadar insanlarla dolar. Sofranın ortasına tabak dolusu et getirilir. Semiz ve taze kısrak etinin buharı iştah açıcıdır. Buradan yola çıkınca bir günlük uzaklıktaki Masatı yerlerine ulaşmadan durmayacaklardı. Bunun farkında olan millet, sofraya getirilen birkaç tabak dolusu eti sünnetleyerek silip süpürürler. Yağlı etin üzerine birer kâse sıcak çorba da içerler. Bir süre sonra terleyerek rahatlayan ve yanakları kızaran delikanlılar yavaş yavaş dışarı çıkmaya başlarlar. Soğuk rüzgârla ayazdan etkilenmeden, avuçlarına aldıkları karla ellerini yüzlerini ovuştururlar." (Eluvbay, 2015: 43-44)

Kolektifleştirme sürecinin başlarındaki idareci tipi ise Şarip'tir. Şarip kunduracı yani bir zanaatkardır. Sovyet siyasetinin köye idareci olarak atayıp mühür verdiği Şarip huysuz bir

adamdır. Yoksul bir adam olan Şarip, fizik olarak da zayıftır. Yaygaracı, asabî ve dengesiz bir kişiliğe sahiptir. Bir sabah çay için şeker istemeye büyük kızı Gülcan'ı göndermek istediğinde hanımı ile karşı karşıya gelir. Hanımı, onun şahsında yeni dönem idare biçimini ve idareci tipini kıyasıya eleştirir.

> "Gitmeyecek!" dedi, annesi. "Hey, kız, sakın kıpırdama. Köy yöneticisi oldum diye, sen çizme dikmeye utanırken, yöneticinin karısı ve kızı olarak ev arasında şeker istemeye biz de utanırız. Gitmeyecek!.." (…) "Hükümet yoksullarındır, deyip her gün boğazını yırtıyorsun. Bir şey olsa hemen zengine doğru koşuyorsun. Öyleyse senin kendi başına bir yönetici olarak aldığın kararın nerde?" (…)" İyiliği, bütün desteği o mühür mü yani şimdi, erken doğmuş çocuk gibi duvara astığın? Ne hayır gördük ki o mühürden? Yönetici oldum diye, mesleğini bir kenara bırakıp sen geziyorsun ortalarda kibirlenip. Kara su içerek biz oturuyoruz, kocamızın eli mühür tuttu, diye sevinerek. Şimdi şeker yerine o mührü ısırarak iç işte çayını…" (Eluvbay, 2015: 19-20)

Kolektifleştirme süreci ile eskiden idarede bulunmuş ve halkın sözünü dinlediği kim varsa kulan, zengin, burjuva gibi suçlamalarla aşağılanıp toplumdan ayıklanmaya çalışıldı. Hakkını ve geçmiş sistemin idarî yapısını savunan Fahreddin yeni idarî sitemin aparatı olan Boğabay tarafından halkın huzurunda yine halka rağmen aşağılanır.

> "Sen... Sen Fahreddin yoldaş. Sen... Ne yaptığını biliyor musun? Sen çalışmamıza engel oluyorsun. Toplantıda fesat çıkardın. Bu, sabotajdır. Bu, burjuvanın işidir. Sen burjuva olmasaydın, bu şekilde meclisi karıştırmazdın. Görüyor musunuz, işte böyle, yoldaşlar. Bu günlerdeki en önemli görevimiz, içimize böyle fitne sokan burjuvaları yurttan tamamen uzaklaştırarak, yok etmektir. Onlar yeni hayat düzenini kurmaya engel olan insanlardır. Bu yüzden zengin, kulak, hoca, molla gibi şeytani düşünceli kimseleri tamamen uzaklaştırmalıyız. Düzen böyle, işte böyle, yoldaşlar." (Eluvbay, 2015: 179)

Kolektifleştirme siyaseti ile halkı teslim almaya çalışan yeni tip yöneticilerin özeleştirisini ise roman kurgusu içinde yukarıdaki ifadelerin sahibi olan boğabay suçlanıp hapse düşünce yapar. Eski dönem idarecilerinden yeni dönem idarecilerinin farkını net olarak ortaya koyan cümleler çarpıcıdır.

> Kahrolası, beni de buraya kapatalı iki üç gün oluyor. 'Aşırıya kaçtın.' diyorlar. Buradaki yöneticilerin hepsi boşboğazdır. Bir 'Planı ver, planı yerine getir,' dediler. 'Yüzde yüz olsun. Eyvah, yüzde yüz...' diye Kalaşnikov başta olmak üzere canımızı alıyorlardı neredeyse. Bunun üzerine hemen saldırmaya başladık. Kendi halinde yaşamakta olan halka kurt gibi saldırdık. Emir emirdir. Razı olmayanları zorla razı ettik. 'Yüzde yüz kolektife dahil olacaksın,' dedik. Nadan halk siyaseti anlar mı? Her tarafa dağılarak kaçışmaya başladılar. Bazıları İran'a gittiler, bazıları ise Afganistan'a. Bazıları da Karakalpak'lara kaçtı. Şimdi bunların hepsinden kim sorumludur? Yine Boğabay sorumlu ve suçludur. İşte, felaket..." (Eluvbay, 2015: 209)

Yeni idare sistemi Kazak halkını kolektifleştirme siyasetini kullanarak açlık, yokluk ve çaresizlikle teslim alma amacına dönüktür. Bu coğrafyayı ve insanını başka türlü sömüremeyeceğini düşünen ve romanda da doğrudan adları anılan Stalin ve Goloşçekin kolektifleştirmeyi ehlileştirme aracı olarak kullanmak ister. Nitekim yazar eserindeki Kazak kahramanlardan Kıykımbay'ın ağzından nakledilen tarihî bir anekdot bu gerçeğin altını kuvvetle çizer.

> Diyeceğim şey, şu yakınlarda Goloşçekin Stalin'e gitmiş ve 'Şu uçsuz bucaksız bozkırda yabani hayvanlar gibi dolaşmakta olan göçebe halkı kolektife sokamadığım için saçlarım ağardı.' de- miş... Bunun üzerine Stalin, bir tavuğu avlu içine salarak 'Haydi, yakala!' demiş Goloşekin'e. Goloşçekin, tavuğun peşinden ne kadar koşturursa koştursun, bir türlü tavuğu yakalayamamış. Hava da pek soğukmuş. Stalin tavuğun tüylerini yoldurup tekrar avluya salmış. Daha sonra tüysüz tavuk Goloşçekin'in yanına kendisi gelerek sığınmış. 'Kazak halkını ele geçirmenin ve hükmetmenin yöntemini şimdi anladın mı?' demiş Stalin Goloşekin'e dönerek. 'Anladım' demiş Goloşçekin. (Eluvbay, 2015: 226)

Yaşam Tarzı

Kolektifleştirme siyaseti, özel mülkle birlikte o döneme ait bütün hayat biçimlerini de ortadan kaldırmak ister. Çünkü özel mülkün ortadan kalması demek üretme ve tüketme biçimlerinin de parçası olduğu yaşam tarzının köklü bir biçimde değişmesi demektir. Romanın merkez kahramanlarından Şege, zamanın ruhuna uygun olarak Kazak siyasetinin, sanatının ve düşünce hayatının önemli isimleri Turar Rıskılov ile Saken Seyfullin'in de adının anıldığı bir toplantıda bu gerçeği dile getirir.

> "Eskinin ve eski adetlerin kökünü kurutacak zaman gelmiştir. Bunu yapmadan bizler, yeni bir hayata kavuşamayacağız. Eski gelenekler bizim ayağımıza tuzak olmuş durumdadır." dedi. (Eluvbay, 2015: 94)

Sovyet idaresinin Kazak halkına bakışı oldukça sorunludur. Romanda Komünist Parti'nin Kazak bozkırlarına yeni bir hayat nizamı kazandırmakla görevlendirdiği Kalaşnikov Semen Haritoviç Yeni Yol köyünü gezerken tanıştığı Fahreddin'in entelektüel birikimine, Rusça biliyor olmasına çok şaşırır. Fahreddin'in çadır şeklindeki evine girdiğinde ise kendisine anlatılan Kazaklar ile şahit olduklarının farklı olması karşısında hayretler içerisinde kalır.

> "Evin başköşesine geçerek yerleşen Kalaşnikov, âdeta bir müzeye girmiş gibi çok şaşırır. Daha önce girdiği evlerle evlerindeki zenginlikler, şu beyin evindeki güzellik ve zarafetin yanında dilenci barakası gibiydi. 'Bu evin sadece dolup taşan mal mülkle değil, yüksek bir zevkle döşendiği fark edilmekteydi. Böyle ıssız yerlere kurulmuş nasıl bir saltanattı bu?' Üstelik 'Gittiğin bölge Kazak bozkırının en geri kalmış bölgesidir. Sovyet idaresinin gelişemeyerek, canlanamadığı ters bir bölgedir. Oralarda her şeye sıfırdan başlamak lazımdır.' diye Kazak bölge komite sekreteri Filipp İsayeviç Goloşekin'in yolcu ederken hatırlattıkları gelmişti aklına." (Eluvbay, 2015: 71-72)

Yeni hayat tarzı olarak dayatılan temel hedef zengin dedikleri mal sahiplerinin kazançlarını nasıl kazandıklarına bile bakmaksızın ellerinden almaktır. Bu malların bir kısmını bu zenginlerin yanında çalışan fakir insanlara dağıtmaktır. Zengin ya da varlıklı olarak anılan ve toplumun saygı duyduğu bu insanları ise yaşadıkları topraklardan sürüp çıkarmaktır. Böylece onların oluşturabilecekleri direnç alanlarını yok etmektir. Hedeflenen göçebe olarak yaşayan ve hayvancılıkla geçinen halkı, yerleşik hayata ve tarımla uğraşmaya mecbur etmektir. Romanda Asan Bolşevik olarak anılan ve yeni yaşam tarzını savunan kahraman kendisine sorulan sorulara cevap verirken tüm bunları ifade eden cümleler kurar.

> "Zenginin el konulan malını mülkünü yoksullara bölüp vereceğiz. Birlik kurup bu birlik içinde bir ailenin üyeleri gibi hep beraber topluca hareket edeceğiz. Toprağı işleyip ekin ekeceğiz. Ev dikip yerleşik hayata geçeceğiz. Okuyup bilim alacağız. Büyük şehirlerde yaşayacağız. Böylece, yeni parlak bir hayata,

medeniyete ulaşacağız.” diyerek bir günün içinde cenneti halkın ayaklarının altına serivermiş. (Eluvbay, 2015: 89-90)

Oysa halkın istediği böyle bir hayat değildir. Yeni sistemin yani kolektif hayatın dayattığı bu yeni yaşam tarzı sadece zenginler tarafından değil yoksullar tarafından da beğenilen ve talep edilen bir yaşam tarzı değildir. Nitekim bütün bu vaatlere hayat deneyimi neredeyse hiç olmayan ya da hayata tutunmak için Sovyet olmaktan gayrı şansı bulunmayan gençler alkış tutarken bir ölçüde kendisini Sovyet olarak da adlandıran Demirci Uap, çoban Kaukaş ve seyis Janbırbay gibi geçmiş hayatı iyi bilen ve emekçi yoksullar karşı çıkar.

“Vay, kardeşim! Böyle ihtiyarlığımızda ne yapacaksın bizi toprakla uğraştırıp. Biz eskiden beri alıştığımız babalarımızdan kalan işlerimizle uğraşıp hayvanlarımızı güderek, göçüp konarak yaşamaya devam edelim. O ‘şehir’ dediğin şey de Kazaklara yakışmayacak şey. Biz şu kötü keçe evde dünyaya gelmişiz, orada ölmeye de razıyız. Bizi şehre sürükleyip ne yapacaksın?” (Eluvbay, 2015: 90)

Kolektif siyasetten amaç herkesi ortak eyleyerek bir araya getirmekten çok, herkesi meşgul ederek parçalamak ve ait oldukları ruh köklerinden koparmaktır. Sovyet hükümetinin amacını kimisi sezmekte kimisi ise şuurlu bir biçimde bilmektedir. Romanın kahramanlarından Labak Ahun durumu şuurla kavrayanlardandır. Köyünden ayrılıp eski hayatlarını sürebilecekleri bir yer arayışında olmalarını izah ederken bunu görmek mümkündür. O, meselenin Hükümet karşıtı olmakla ilgisi olmadığını, insanların özgürlükleri dahil sahip oldukları her şeyin ellerinden alınmasına itiraz ettiklerini dillendirir. Yeni yaşam tarzı dayatmanın da özgürlüklere ilişkin bir sorun olduğunu vurgular.

“Hey, evladım! Biz hükümetle çekişerek bereket bulacağımızı söylemiyoruz. Hükümet önümüzdeki malımızı, ağzımızdaki duamızı, göçüp konup yaşarken özgürlüğümüzü elimizden aldıysa Kazaklar için bundan öte bir şey var mıdır? Yurttan kaçma sebebimiz ondandır. Önümüzde bizleri ne beklemektedir? Orasını biz bilemeyiz.” (Eluvbay, 2015: 123)

Kolektifleşme siyasetinin Kazak toplumundaki yaşam tarzını değiştirirken derin bir yıkıma neden olması esasında bu sürecin tamamlanması için belirlenen zamandır. Başlangıçta yaşam tarzındaki değişimi daha uzun bir zaman içerisinde doğal dinamikleri de devreye sokarak gerçekleştirmek amaçlansa da Kalaşnikov’un kendince idealistliği ve merkezin talimatları nedeniyle her şeyi alt üst edecek kadar hızlı yapılır.

“İşte böyle. Kalaşnikov yoldaşın önderlik ettiği köy çalışanları, ‘Geri kalmış uzaktaki ilçe olsak da köy ağalarını uzaklaştırma dönemini bizler bir haftada tamamlayacağız ve hep beraber kolektif olma planlarını üç yılda değil, üç ayda gerçekleştireceğiz.’ diye, ek bir görev aldılar. Yoldaşlar, bu büyük bir devrimdir. Köy hayatına kökünden değişiklikler getireceğiz. Üç ay içerisinde hep birlikte yerleşik hayata geçerek, hep birlikte birlik oluşturup yeni bir yaşam sürmeye başlayacağız. Bu şekilde eski hayatı kökünden baltalamış olacağız.” (Eluvbay, 2015: 179-180)

Bu siyaset nedeniyle insanlar, sahip oldukları her şeyi yitirir. Açlık ve yokluk ortaya çıkar. Eski yaşam biçimlerini sürdürmek isteyenler ise topraklarını isteyerek ya da zorla terk eder. Bir yandan kurulan şehirlerle yerleşik hayat yaygınlaşırken diğer yandan toprağa ve hayvana yani yerleşik ve geleneksel yaşama bağlı olarak varlıklarını sürdürenler mutlak bir yok oluşa

sürüklenir. Bunu fark eden yeni siyaset kısmî bir özeleştiriyle gidenleri geri getirmek için çaba göstermeye başlar. Yıllar sonra gerçekleşen bu özeleştiri sürecine kadar kaybedilen pek çok insan ve değer için yapılabilecek bir şey yoktur. Yazar, özeleştiriyi anlatıcının ağzından özetlerken istihza ve inanmama kalıbını kullanır.

> "Dün şehirden gelen köyün başta Fahreddin olmak üzere bütün erkekleri, kadınlarıyla çocuklarına bu göç olayının ayrıntılarını biraz yumuşatarak anlatmışlardı. Onların anlattıklarına göre ta derya boyuna Almatı'dan vekiller gelmişmiş. O vekillerin amacı, bu köy gibi kolektife girmeyerek, yaşadıkları ata yurtlarından göç etmiş olan, açlık çeken parça parça köyleri bir araya getirmekmişmiş. Derya kıyısına topladıktan sonra, gemiye bindirerek uçsuz bucaksız Kazak topraklarına geri götüreceklermişmiş. 'Göçebe halkın ata yurtlarından bezip her tarafa dağılmalarının sebebi, yerli halk arasındaki aktif görünmeye çalışanların aşırıya kaçmalarından, birlik konusundaki parti siyasetini saptırdıklarından olmuştur.' diye, Stalin Goloşekin'i çok kötü eleştirmişmiş. Daha sonra Kazakistan hükümeti vekiller göndererek Çin'e, İran'a, Afganistan'a, komşu Rus, Özbek, Kırgız, Türkmen, Karakalpak topraklarına göç eden köylüleri bir araya toplayıp, geri getirmek istiyorlarmışmış." (Eluvbay, 2015: 232-233)

Dinî Hayat

Romanda din, daha çok Labak Ahun üzerinden sembolleştirilir. Yazar onu en başından en sonuna kadar olumlu bir karakter olarak şekillendirir. Saygın, sözü dinlenen biri olan Labak Ahun, romanın girişinde babasını karşılamaya giden Hansulu'nun gözünden detaylı olarak betimlenir.

> "Yanındaki ak deveye binmiş olan, beyaz kaftanlı, başına beyaz sarık sarmış olan, tabii ki Labak Ahun idi. Labak Ahun, bu köyün şeyhidir ve köy çocuklarını okutur. Jılıbulak'ta mescidi vardır. Hansulu okumayı yazmayı ondan öğrenmişti. Çok okumuş görmüş, ulema bir kimsedir kendileri. Sayısız kitapları vardır. Üstelik o, dünyanın birçok destanlarıyla uzun manzum şiirlerini ezbere söyleyebilen ozandı." (Eluvbay, 2015: 23)

Bu betimlemeye göre Labak Ahun oldukça donanımlı biridir. Bir din adamı, yani şeyh olmakla birlikte, çocuklara okumayı yazmayı da öğreten bir öğretmendir. Dahası bu kahraman eski toplumların hayatına uygun şekilde sadece bir din adamı değil aynı zamanda felsefe ve sanat alanında da yetkin biridir. Kitap yazar, dombıra çalar ve ezberden şiir okur.

"Evin başköşesinde oturan zayıf, saçı sakalı bembeyaz, kurumuş ağaç gibi olan ihtiyar Ahun, bunun üzerine elindeki dombırasını daha bir coşkuyla çalmaktaydı. Fahreddin ise derin düşüncelere dalarak, sessizce dinlemektedir.

> 'Vefasız yalan dünya, kimlerden geriye kalmamış ki... Taa, Adem babamızdan türeyen insan neslinin nice soyluları, dünyayı titreten Süleyman gibi padişahları, İskender gibi kahramanları, Lokman Hekim gibi ulemaları, Ez Janibek gibi hanları, Asan Kaygı gibi dertlileri, Ayteke, Töle, Kazıbek gibi biyleri, onun bu tarafında, dünkü Kalmuk döneminde Kazakları düşmana kaptırmayan ve şu halkın arasından çıkan Barak gibi kahramanlar bile, bu yalan dünyada rahat edememiştir, hiç kimse de gün yüzü görmemiştir.' der Labak Ahun." (Eluvbay, 2015: 24)

Din adamlarının teski hayatta ciddi bir karşılığı vardır. Hem zenginlerin hem de yoksulların saygı duyduğu bu kişiler yaşanan sıkıntılı olayları mahkemeye, mülki idareye gitmeye gerek

kalmadan hakemlikleriyle pratik bir biçimde çözmektedir. Nitekim Fahreddin'in kızı Hansulu ve demirci Uap ile Torka ninenin oğlu Kozbağar'ın arasındaki şakalaşmaya şiddetle müdahale eden Ezbergen'in Sibirya'ya sürülmesini Labak Ahun engeller. İki ailede gönüllü gönülsüz onun bulduğu çözüme razı olur.

> "Diz çök, Torka gelin. Sen de otur Uap, sen de kulak ver. Lâkin dünden bu yana olan biten atışma tartışmadan hepiniz haberdarsınız, cemaat. 'Kanlı gömlek giyse bile, boş durmaz akraban', 'Kardeşim olsun da kanlım olsun.' diye boşuna dememişlerdir. İki çocuk kavga ettiyse, barıştırmak gerekir. İki akraba tartıştıysa uzlaştırmak gerekir... Şarip, Fahreddin, hey Torka gelin, Uap kardeşim! 'Dava muradı bitmektir, yol muradı ulaşmaktır, kız muradı gelin olmaktır.' Gençlerin arzuları var. Torka gelinin oğlu delikanlı olduysa, lâkin senin de kızın yetişmiş durumdadır. Fahreddin, dünür olun. Giden adamı geri getirin. Buna razılık bildiriyorsanız, hadi açın ellerinizi... Diyen Labak Ahun, dua etmek üzere ellerini açar." (Eluvbay, 2015: 38)

Kolektif siyasetinin idealleştirdiği yeni hayat tarzında ise molla yani din adamı en az zengin kadar sistemin düşmanıdır. Sovyet ideolojisini yamak ve yerleşik hale getirmek için kurulan 'Kızıl Çadır'da yapılan ilk toplantıda zenginlerle birlikte din adamları da düşman ilan edilir.

> "Kızıl Çadırın başkanı, eskiden Şarip'i köy başkanı yapan Asan adlı Bolşevik imiş. Kızıl çadırın daha ilk toplantısında 'Yeni bir hayata başlarken yolumuzun üzerindeki en önemli engeller olan zengin ile mollayı aramızdan uzaklaştırmak lazımdır.' diye, asıl amacını açık olarak beyan etmişti." (Eluvbay, 2015: 89)

Köyde kendilerine hayat hakkı verilmeyen insanlar ayrılıp yeni bir yurt tuttuklarında roman kahramanlarından avcılıkla meşgul Bulış'ı başkan, Labak Ahun'u da akıl hocası olarak seçerler. Bu seçimi bir yeminle tasdik etmek için de Kalmukların zulmü zamanında Kazak halkına çok büyük hizmetleri olan kahramanlardan 'Barak Baba'nın türbesini ziyaret ederler (Eluvbay, 2015: 115). Din ile ilgili ritüellerin oldukça canlı olduğu eski hayat nizamında Ruslar sadece başka bir millet ya da komünist oldukları için değil Hristiyan oldukları için de güvenilmez kabul edilmektedir. Ezbergen, Ruslarla bir şekilde iş birliği yapan herkesin Hristiyanlaştığını düşündüğünden kendilerini köye döndürmek için gelen Asan Bolşevik'e ciddi bir tepki gösterir (Eluvbay, 2015: 121).

Yazar, kolektif hayatın din ile ilgili sorununa karşılık Sovyet ideolojisini ve kolektif hayatı savunan bir Rus olan Apanas'ı yeni hayat tarzına inanan yeni yetme Kazaklardan bile farklı bir noktaya koyar. Onun varlığı romanın sorunlu ve kötü karakterlerinden biri olan Ezbergen'e cevap gibidir. Apanas, din konusundaki olumlu tutumuyla romanın başkahramanı Şege'yi de oldukça şaşırtır.

> "Şege'yi bu yolculuk sırasında, dün ve bugün özellikle Apanas ve onun davranışları çok şaşırtmıştı. Yol boyunca sabah, öğlen namazlarının vakti geldiğinde, devesini çökertir çökertmez seccadesini kumların üzerine sererek kıbleye yönelen Labak Ahun'u fark eden Apanas, alel acele emirler vererek göçü durdururdu. Askerleri de durdurup bekletirdi.
>
> Böylece, Labak Ahun ve onun etrafında secdeye giden halk, namazlarını tamamlayana kadar, bütün herkesi bir arada toplayıp bekletirdi. Düzeni koruyordu. Bundan sonra, başta Labak Ahun olmak üzere bütün köylülerin Apanas'a karşı bakış açıları aniden değişmişti. "Rus da olsa, imanlı biriymiş," diye, ihtiyarlar birlik başkanına ilgiyle bakıyorlardı." (Eluvbay, 2015: 144)

Kazakların kadim inancına saygı gösteren Rus Apanas'a en büyük itiraz ise yeni yetme Bolşevik Kazaklardan gelir. Bu durumdan rahatsız olduklarını açıkça dillendirirler.

> "Sadece Jadakay'ın başkanlık ettiği gençler, 'Başkanımızın bu yaptığı da nedir böyle, mollaya sığınıp...' diye, söyleniyorlardı. Surjekey gibileri Apanas'a 'Bu yaptığınız da nedir, Afanasi Vasileviç? Haydutlara niye bu şekilde saygı gösteriyorsunuz?' diye, itiraz ettiler. Apanas tek bir cevap veriyordu: 'Halka hürmet etmek gerekiyor, geleneklere saygılı olmak gerekiyor." (Eluvbay, 2015: 144)

Ekonomik Hayat

Göçebe hayat biçiminin hâkim olduğu ve hayvancılığın yaygın olduğu zamanlarda insanların geçimi de yolundadır. Romanın girişinde önce kış sonra bahar göçü manzaraları eşliğinde göç eden insanlar hayatlarından memnundur.

> "Hayvanlarını otlatıp arada bir dinlenen göç, yavaşça ilerlemekteydi. Oyunu, eğlencesi, derdi, tasası, şakaları da eksilmiyordu. Önlerinde uzun bir yol vardı. Eskiden beri alıştıkları bir hayattı bu yaşadıkları. Alıştıkları yol, otu bol topraklardı bastıkları yerler. Her bastıkları yerde dolup taşan sular ve su kenarlarını mekân eden kazlarla ördekler vardı. Otlağa kavuşan hayvanlar da pek iyi görünüyorlardı. Köy insanının istedikleri de tam olarak bunlardı. Herkesin keyfi yerindeydi." (Eluvbay, 2015: 63)

Kolektifleştirme siyaseti nedeniyle özel mülke düşman kesilen yeni rejim, sermaye sahiplerini şeytanlaştırır. Irgatları mülk sahibi yapmak iddiası ile yola çıkanlar zenginleri de ırgatlaştırarak toplumun ekonomik düzenini alt üst eder. Yeni yol köyündeki irili ufaklı tüm mal sahiplerinin malına zorla el konur. Romanda bir zaman polis daha sonra da yönetici olarak yer alan Boğabay, bir toplantıda bunu herkese duyurur.

> "İşte, yoldaşlar! Özelleşme… Bizim bu zamandaki en büyük düşmanımız yoldaşlar, özelleşmedir. Özel mal mülkü çok olan insan, zengin kulaktır (zengin köylü). Özel mal mülkü az olan insan, orta halli sayılır. Oysa özel mal mülkü olmayan insanlar ise gerçekten ırgat sayılır. Bak işte…'Setselizmi' (Sosyalizmi) kim meydana getirecek? İşte, o fakir ırgat meydana getirecek. Anladık mı? Bak işte. Kural böyle. (…) İştee! Böylece, bu kahrolası özel mülk edinenleri ortadan kaldırmadan bizler ilerleyemeyeceğiz. Kalaşnikov öyle dedi. Anladık mı? Özelleştirme ortadan kalksın. 'Senin, benim' diye, bir şey olmasın. Yaşasın ortaklık!" (Eluvbay, 2015: 155)

Aslında o dönem Sovyet hükümetinin takip ettiği ekonomik program küçük insanların yok olması pahasına devleti ayakta tutmayı amaçlar. Bu nedenle bilhassa elinde biraz malı olan herkesi toplum nazarında düşmanlaştırma ve toplumun diğer unsurları ile varlıklıların arasını bozma siyaseti takip edilir. Çarlık döneminde Temir şehrine sürüşen ve Kazaklar içerisinde öğretmenlik yaparak geçinen ve Kazak dostu olan yeni Bolşevik Apanas, Fahreddin'e her şeyi bir çırpıda anlatır.

> "Etraf düşmanlarla doludur. Memleket gelişmemiş, insanları zayıf düşmüş. Güçlenmesi için fabrikalar lazım. Teknoloji lazım. Onları inşa etmek için işçilere ekmek lazım, et lazım. Et ile ekmek ise zenginlerin elindedir. Zenginlerden satın almak için memleketin parası yok. Ne yapmak lazım? Kazak zenginlerini sınıf olarak yok edip onların mahsulünü, hayvanlarını elinden almak lazımdır."
>
> "Ya, o zaman her şeyini biriktirip toplayıp hükümete veren zenginler açlıktan mı ölsünler?"

"Evet... Evet... Sovyet hükümeti de açlıktan ölmek istemiyor. Hiç kimse açlıktan ölmek istemiyor..."

Bu Fahreddin'in beklemediği bir haberdi. Endişelenerek, yüzü asılır. Bir süre hareketsiz kalır. Apanas odanın içinde sallanarak, hala ileri geri gidip geliyordu.

"Acı da olsa hakikatler böyle... Fahreddin arkadaşım... Hükümete ekmek lazım, et lazım... Bu durum kısa sürede değişecektir diye, bir şey söyleyemeyeceğim. 'Bir tek hayvan kalmasın, Goloşçekin kanunlarına karşı gelen olmasın.' gibi şiirler, boşuna yazılmamıştır. İnsanların elindeki fazla olan mahsul ile hayvanlara hükümet el koyacaktır. Her kim olursa olsun, bugünlerde elinde hayvanı, azığı olan köylünün üzerinden olumsuzluklar eksik olmayacaktır..." (Eluvbay, 2015: 192-193)

İnsanların ekonomik varlıklarına el koyma süreci romanda 'kampeske' olarak adlandırılır. İlgili dönemde Sovyetlerin Kolektifleştirme siyasetinin bir aracı olan kampeske yani 'devlet eliyle yağma düzeni' asker zoruyla hemen herkese uygulanmaktadır. Mal sahipleri mallarından oldukları gibi sürgün edilmekte ya da tutuklanmaktadır. Tam bir kargaşaya neden olan kampeske uygulamaları bazen milisler eliyle ve özellikle seyirci toplanarak onların huzurunda yapılır. Komşu köyün zenginlerinden Majan'ın tüm malı mülkü bu şekilde adeta yağmalanır (Eluvbay, 2015: 98-107).

"Kampeske yalnız zenginleri değil, bütün halkı perişan eden büyük bir kargaşaya sebep olmuştu. Bugün zenginlerin malına el konulduysa, yarın bu kefeni yoksul da giyecekti. Milletin elinde hiçbir şey bırakmayacaklarmış. İğne iplik, kazan tabak, hepsi kampeske olup ortalığın malı olacakmış. Bir yorganın altında yatarak, bütün millet bir kazandan yemek yiyecekmiş. Hatta kadınlar bile ortak mülkiyete ait olup "maya-tıbaya, tıbaya-maya" (benimki senin, seninki benim) olacakmış diye, tüm bozkırda aslı astarı olmayan dedikodular alev gibi yükselerek alıp başını gitmişti. Böylece, kampeske gelmeden, bütün köydeki köylüler yavaş yavaş kaçmaya başlamışlardı." (Eluvbay, 2015: 98)

Kolektifleştirme etkisindeki yeni hayatın ekonomik boyutu tam bir hüsrandır. Sovyet siyasetinin köye yönetici tayin ettiği Şarip bir diğer roman kahramanı Kıykımbay'ın kolektifleşmenin nasıl sürdüğüne dönük sorusunu cevaplarken durumu okur için özetler.

"Kolektifin neyini soruyorsun... Kahrolası Yorga hepsini mahvetti ya, mahvetti."

"Ya, öyle mi? Nasıl yani, 'Yeni Yol' dağıldı mı?"

Şarip kahırlı bir sesle:

"Vaziyet kötü olunca... Dağılmayıp da ne yapacaktı? Elde besleyecek hayvan kalmadı. Hepsini zorla elimizden aldılar. 'Büyük ve küçükbaş, hiçbir hayvan kalmasın, Goloşçekin kanunlarına kimse karşı gelmesin.' diye, vekiller sloganlar attı. 'Vergi' dediğinin Yorga her gün bir yenisini bulup getiriyordu. Elimizde hayvanlar kalmayınca, şimdi de geçen gün 'Deri, yün vermelisiniz.' dediler. Verdiysen iyi. Vermezsen, senden kötüsü yoktur. 'Düşman' da sensin, 'kaçakçı' da sensin. Bir şey olsa 'hapse sokacağım.' diye, tehditler savuruyorlar. Şimdilerde Yeni Yol'da sadece on altı ev kaldı. Halk yine kolektiften kaçıyor. Başka ne diyebilirim ki... (…) Size yalan, bana gerçektir, diye Şarip anlatmaya devam eder. Şu dışarıda duran deve var ya? Bizim evde bir tek bu hayvan kaldı. Onu da elimizden alırlarsa kesin açlıktan öleceğizdir." (Eluvbay, 2015: 225-226)

SONUÇ

Toplumların değişmesi kaçınılmazdır. Toplumsal değişimlerin sebepleri çoğu zaman yeni düşünce veya olaylardır. Toplum hayatındaki değişimler sürece yayılarak ve idarece alınan tedbirlerle kontrollü olarak gerçekleştirilebilir. Buna karşılık bürokrasi yahut idarenin taleplerini görmezden gelip özgürlüklere ve haklara erişimini engellediği memnuniyetsiz grupların kontrolsüz bir biçimde gerçekleştirdiği toplumsal değişim hareketleri de vardır. İhtilal olarak adlandırılabilecek bu değişim hareketlerinin bir örneği de 1917 yılında Rusya'da gerçekleştirilir. Sovyet ideolojisinin işçi, asker ve çiftçi sınıfını merkeze alan bir devrim hareketi ile hedeflediği tüm kurum ve felsefesi ile yepyeni bir toplum inşa etmektir.

Sovyet devrimi sonrasında kurulan rejim başlarda askeri komünizmin desteği ile devletleştirdiği mülk ve toprakları insanlara dağıtır. Kapitalist sistemin benzeri bir şekilde her bir vatandaşın kendisinin işlettiği topraklar ve mülkler devrimin dayandığı temel ekonomi prensiplerinde uzaktır. Stalin 1928 yılına gelindiğinde devletleştirilen mülk ve toprakların üzerindeki işletmeleri de ortaklaştırma kararını alır. Özellikle tarım ve hayvancılık sahasını ilgilendiren ve kolektifleştirme siyaseti olarak adlandırılan bu uygulama ile bütün küçük çiftlikler birleştirilerek kolhoz adı verilen büyük devlet çiftlikleri kurulur.

Kolektifleştirme siyaseti Kazak toplumu için adeta bir felakete döner. Ellerindeki topraklar alınarak alıştıkları yaşam tarzını terk edip şehirlerde yaşamaya zorlanan Kazaklar, bu baskılara karşı birçok yerde isyan eder. İsyan edenlerin çoğu ağır biçimde cezalandırılır. Birçok Kazak da komşu ülkelere göç etmeyi tercih eder. Kolektifleştirme sürecine maruz bırakılan, varlıklı olmaktan başka suçu da bulunmayan Kazak insanlarından iki milyona yakını açlıktan ve acıdan ölür.

Smağul Elubay uzun bir süre görmezden gelinen, hatta sansürlenip normalleştirilen kolektifleştirme sürecinde yaşanaları romanlaştırır. İdeolojik saiklerle milyonlarca insanın canına, özgürlüğüne ve geleceğine kastedenlerin kimler olduğuna ve sonraki zamanlara ne şekilde etki ettiklerine dönük çıkarımlara eserinde yer verir. Kimi zaman hayalî kimi zamanda gerçek kahramanlar üzerinden hazırlanan Arasat Meydanı romanı Kazak toplumsal hayatının ayakta kalmasını sağlayan idarî sisteminin, varlığını sürdürmesini sağlayan yaşam tarzının, moral değerlerini içeren dinî hayatının ve tüm beşerî ihtiyaçlarını karşıladığı ekonomik hayatının ne şekilde tahrip edildiğini tablolar biçiminde gözler önüne serer.

KAYNAKLAR

Abilgocin, C. B. (2013). Totaliter Sistemin Teşekkül Safhasında Kazakistan. (Çev. Abdulvahap Kara) *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*. İstanbul: Selenge Yayınları, s .413-428.

Aydarhan, Sımbat (2020, 21 Ekim). Смағұл Елубайдың өмірі мен еңбеғі. (Smağul Elubay'ın Hayatı ve Çalışmaları). martebe.kz. Elde edilme tarihi: 26 Mayıs 2024, https://martebe.kz/sma-l-elubajdy-miri-men-e-begi/

Bookchin, Murray (2013). *Devrimci Halk Hareketleri Tarihi - 1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri C. 3*. (Çev. Ali İhsan Başgül). Ankara: Dipnot Yayınları.

Cumadilova, N. T. (2013). Қазіргі Қазақ Романының Даму Тенденциялары (Modern Kazak Romanının Gelişim Çizgisi). Karağandı: Bolaşak-Baspa.

Elubaev, Smağul (2021, 13 Ağustos). Кешеғі Жойдасыз Жапа Шеккендердің. (Dünün Unutulmaz Cefa Çekenlerin Bugünkü Yasçısı). qazaqadebieti-kz. Elde edilme tarihi: 01 Haziran 2024, https://qazaqadebieti.kz/29325/keshegi-zhojdasyz-zhapa-shekkenderdi-b-gingi-zho-taushysy

Elubaev, Smağul (2015). Arasat Meydanı. (Çev. Gülzada Temenova). Ankara: Bengü Yayınları.

Kınacı, Cemile (2016). Kazak Yazar Smagul Elübay'ın Arasat Meydanı (Ak Boz Üy) Romanı Hakkında Bir Değerlendirme. Kardeş Kalemler Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi, S. 117, s. 74-75.

Kurmangaliyeva Ercilasun, Güljanat (2016). "Kazakistan ve Kırgızistan'da Kolektifleştirme: Sözlü Tarih Çerçevesinden Bir Bakış". *Gazi Türkiyat*, S.19, s.11-22.

Hekimoğlu, Vecihi Sefa Fuat (2018). "20. Yüzyılın İlk Yarısında Kazakistan'da Yaşanan Açlık Felaketleri". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* S. 15. s. 209-227.

Nirun, Nihat (1994). *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: AKM Yayını.

Omarbekov, Talas (1997). 20-30 Жылдардағы Қазақстан Қасіреті. (20-30'lu Yıllarda Kazakistan'ın Trajedisi). Almatı: Sanat.

Radloff, Wilhelm (1976), Sibirya'dan (Seçmeler), (çev. Ahmet Temir), İstanbul.

Samatulı, Nurlıbek (2023, 27 Mart). Ашаршылықтың Ақиқатын Ашқан 'Ақ Боз Үй'. (Kıtlığın Hakikatini Ortaya Çıkaran 'Ak Boz Üy'). qazaqadebieti.kz Elde edilme tarihi: 31 Mayıs 2024, https://qazaqadebieti.kz/36886/asharshyly-ty-a-i-atyn-ash-an-a-boz-j

Savlen, A. M. (2017). "Смағұл Елубайдың 'Ақ Боз Үй' Романындағы Халық Өмірі' (Smağul Elubay'ın 'Ak Boz Üy' Romanındaki Halkın Hayatı). Kozybaeva, M.M. (Haz.). Новые Имена и Факты в Истории Массовых Политических Репрессий в Казахстане и Западной Сибири в 1920-1950-х гг. Sempozyumu (1920-1950'lerde Kazakistan ve Batı Sibirya'da Kitlesel Siyasi Baskıların Tarihinde Yeni İsimler ve Gerçekler Sempozyumu): 25 Mayıs 2017 – Astana: Bildiriler (s. 270-282). Astana: L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi.

Süleymenulı Karacan, Kuvanışbek vd. (2009). *Kazakistan Tarihi*. Almatı: Nurpress,

Telmanov, Almas (2022). Sosyalist Bir Proje Olarak Kolhozlaştırmanın Kazak Toplum Hayatına Etkileri (1928-1933). Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Uçar, Yağmur (2023). Arasat Meydanı Romanında Kazak Dünyası. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Utegaliyeva, A. D. (2010). Методологические Вопросы Изучения и Преподавания Истории Казахстана Вне Европоцентристских Координат. (Avrupa Merkezli Koordinatlar Dışında Kazakistan Tarihinin İncelenmesi ve Öğretilmesine İlişkin Metodolojik Konular). *Abay Devlet Üniversitesi Bülteni, "Tarih, Siyasal ve Sosyal Bilimler" Serisi*, 4(27), 21-23.

Yiğit, Ali (2000). "Kazakistan'ın Değişen Etnik Yapısı". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.10(2), 1-15.

Wade, Rex A. (2018). *Rus Devrimi 1917*. (Çev. Ergin Özler) İstanbul: İletişim Yayınları

SON OSMANLI HANEDANI'NIN ÖYKÜSÜ
NERMİN SULTAN - FATMA NAİME SULTAN - NESLİŞAH SULTAN

THE STORY OF THE LAST OTTOMAN DYNASTY
NERMİN SULTAN - FATMA NAİME SULTAN - NESLİŞAH SULTAN

Prof. Dr. Nesrin KALE

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi- KKTC Kampüsü

Orcid: 0009-0005-4298-0240

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk Ekim 1923'de ilan edilecek Cumhuriyet'in bir gereği olarak, ülkenin altı yüz yıllık saltanata ve halifeliğe dayalı yönetim sistemini sona erdirecek bir stratejiyi temel almıştır.

Öncelikle Saltanata sonra da Halifelik makamına son verilmiş, sonraki adımda ise Hanedan üyelerinin ülke dışına çıkarılmasına karar verilmiştir. Sayıları 155 olarak belirlenen Osmanlı hanedan üyeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 3 Mart 1924 günü kabul ettiği 431 sayılı kanun uyarınca Türkiye sınırları dışına çıkartılmıştır.

Çalışmamızda son Osmanlı Hanedan üyelerinin başka ülkelere gönderilme sürecinde ve sonrasında ülkeye dönüşlerinde başlarından geçen olaylar, yaşantıları, kurdukları ilişkiler ve çevrelerine, ailelerine olan etkileri biyografilerine ve yakınlarının anılarına yer verilerek irdelenecektir.

Hanedan üyelerinden, II. Abdülhamid'in torunu Adile Sultan'ın Kızı **Nermin Sultan**, II. Abdülhamid'in kızı **Fatma Naime Sultan**, Vahdettin ile Abdülmecit Efendi'nin torunu, Osmanlı Hanedanının da son üyesi olan **Neslişah Sultan** başta olmak üzere sultanların biyografilerinden ve bazı Hanedan üyeleriyle onların yakınlarının anılarından hareketle Hanedan'ın Türkiye dışında başka ülkelerdeki yaşantılarına, ilişkilerine objektif olarak yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: Son Osmanlı hanedanı, Nermin Sultan, Fatma Naime Sultan, Neslişah Sultan.

ABSTRACT

As a requirement of the Republic to be declared in October 1923, Mustafa Kemal Atatürk based his strategy on ending the country's six-hundred-year-old system of government based on the sultanate and caliphate.

First, the Sultanate and then the Caliphate were abolished, and in the next step, it was decided to expel the members of the Dynasty from the country. Members of the Ottoman

dynasty, numbering 155, were expelled from Turkey's borders in accordance with the law numbered 431, which was accepted by the Turkish Grand National Assembly on March 3, 1924.

In our study the last Ottoman Dynasty's members' dramatical lives, their relationships that impact on the members' families and their surroundings will be examined by mentioning their biographies and relatives, firends memories before the period of exile as well as in exile.

Of all the Dynasty members, the lives of **Nermin Sultan** Abdülhamid II.'s granddaughter Adile Sultan's daughter, **Fatma Naime Sultan** Abdülhamid II.'s daughter, especially **Neslisah Sultan**, a last member of the Ottoman Dynasty, Sultan Vahdettin and Abdulmecit's granddaughter and the Dynasty's exile years will be objectively discussed through relationships and the lives to of the Sultans.

Key Words: The last Ottoman Dynasty, Nermin Sultan, Fatma Naime Sultan, Neslişah Sultan.

GİRİŞ

Altı yüz yıl varlığını sürdüren ancak ülkemizin II. Dünya Savaşında yenilmesinden sonra çöküş sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu üzerinde birtakım emelleri olan yabancı ülkeler zararlı oyunlar kurmaya, ülkemizi parçalayıp paylaşmaya çalışmışlardır. Mustafa Kemal Atatürk Kurtuluş Savaşını yönetirken Ekim 1923'de ilan edilecek Cumhuriyet'in bir gereği olarak, ülkenin altı yüz yıllık saltanata ve halifeliğe dayalı yönetim sistemini sona erdirecek stratejileri düşünüp, bu durumu çevresindeki ilgili kişilerle sürekli tartışmıştır.

Öncelikle Saltanata sonra da Halifelik makamına son verilmiş, sonraki adımda ise Hanedan üyelerinin ülke dışına çıkarılmasına karar verilmiştir. Sayıları 155 olarak belirlenen Osmanlı hanedan üyeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 3 Mart 1924 günü kabul ettiği 431 sayılı kanun uyarınca Türkiye sınırları dışına çıkartılmıştır.

Türkiye'den önce şehzadeler, daha sonra kendilerine on gün süre verilen sultanlar yani padişahların kızları ve kız torunlarıyla onların çocukları olan 'hanım sultan' ve 'beyzadeler' gönderilmiştir.

Hanedanın hem kadınları hem de erkekleri için oldukça sıkıntılı geçen bu sürgün döneminde bazı sultanlar başka Müslüman hanedan prensleriyle evlenirken, erkek hanedan üyelerinin çoğu sabun satıcılığı, mezar bekçiliği gibi farklı işlerde çalışmışlar, bir kısmı da ağır hasta olmuş ve yoksulluk içinde yaşayıp dramatik bir son ile ölmüştür.

Bardakçı bu hüzünlü sona ilişkin şu bilgileri vermektedir; "beşinci Murad'ın sürgünden sonra Nice'e yerleşen kızı **Fehime Sultan** sadık bir zenci cariyesinin geceleri sokaklarda dilenerek kazandığı paraya muhtaç olmuştur; Abdülhamid'in kızı **Şadiye Osmanoğlu**,

şekerci Ali Muhiddin'in bağışladığı Cihangir'deki küçük bir apartman dairesinde yoksulluk içinde ölmüş; yine Abdülhamid'in torunlarından Cahit Osman, sürgün sonrası döndüğü İstanbul'da, yaşayabilmek için çevresinden maddi yardım istemiştir. (Bardakçı, 2006a:111)

Ekinci eserinde, **II. Abdülhamit**'in en son vefat eden eşi **Behice Sultan**'ın akrabalarıyla yaptığı söyleşiden hareketle Hanedan ailesiyle ilgili şu bilgileri aktarmaktadır; "Sürgüne çıkarken her aileye 1000 lira verilmişti, bu birkaç aylık geçimlerine yetebildi, mücevherlerini sattıktan sonra sefalete düştüler. Otellerde bulaşıkçılık yapanlar, dilencilik yapanlar, çöplerden akşamları yiyecek toplayanlar, bulundukları şehirlerde eski Osmanlı azınlıklarının yardımıyla yaşayanlar, açlıktan ölenler bile oldu". (Ekinci, 2017:191)

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı ve sürdürülebilirliği açısından Saltanat ve Hilafetin kaldırılması bir gereklilik idi, Hanedan üyelerinin ülke dışına çıkartılmasına ilişkin kanun ise, o günün tarihsel gerçekleri çerçevesinde değerlendirildiğinde karar vericiler açısından zorunlu olmakla birlikte zor bir karardı.

Mustafa Kemal Atatürk, hanedanın Türkiye dışına çıkartılmasından sonra, Osmanoğulları'ndan V. Murad'ın torunu **Osman Fuad Efendi**'ye gönderdiği mesajda sürgün kararından duyduğu üzüntüyü ifade etmiştir. (Bardakçı,2006a:105)

Bütün bu tarihsel gerçeklere rağmen, Hanedan üyelerinin aileleri ile yıllardır yaşadıkları kendi ülkelerinden çıkarılarak başka yabancı ülkelere gönderilmeleri, kendi ülkelerine girişlerinin ise uzunca bir süre yasaklanması; bu kişilerin çoğunun yaşadıkları dramlar ve çektikleri ülke özlemleri de yürek acıtan ayrı bir hüzünlü gerçektir. Hanedan üyelerinin yakınları, çocukları ve torunlarının anılarından hareketle bu gerçekliğe ışık tutulacaktır.

1. SON OSMANLI HANEDANI

1.1. SULTAN VAHDETTİN'İN SON GÜNLERİ

Çocukluğu maddi ve manevi zorluklarla geçen, küçük yaşta babası ve annesini kaybederek dadılarla büyüyen, ağabeyi **II. Abdülhamit**'in otuz üç yıl süren iktidarında diğer Hanedan üyeleri gibi attığı her adım ve yaptığı her şey çok sıkı kontrol altında tutulan Osmanlı İmparatorluğu'nun son padişahı olan **Sultan Vahdettin (1861-1926)** elli yedi yaşında tahta çıkmıştır. **Vahdettin (Altıncı Mehmet Vahdettin)** tahta istemeyerek geçtiğini söylemiş; yakınlarına da "Tahta değil kubura oturdum" demiştir. (Bardakçı, 2011:22-28)

Kurtuluş savaşı kazanıldıktan sonra Saltanat 1 Kasım 1922 tarihinde TBMM tarafından kaldırılmış ve Vahdettin'in üzerinde yalnızca Halifelik unvanı kalmıştır.

16 Kasım 1922 tarihinde İstanbul'da hayatını tehlikede gören VI. Mehmed Vahdettin (Vahîdüddin) İngilizlerin İşgal Orduları Başkomutanı General Harrington'a bir mektup yazarak sığınma talebinde bulunmuş, bir an evvel İstanbul'dan bir başka yere naklini istemiştir. (Armağan, 2013)

Meclis, Türkiye'den ayrılan Vahdettin'i hilafet makamından azletmiş yerine 54 yaşındaki **Abdülmecit Efendi**'yi 148 oy ile Hilafet makamına getirmiştir.

Vahdettin'in ülkeden ayrılırken yanında birlikte götürdüğü tütüncü başı **Kayserili Şükrü Efendi** anılarında Vahdettin'in özel yaşamı ve İstanbul'dan ayrılışı ile ilgili şu bilgileri vermektedir;

"Yanında en uzun kalan emektarıydım, kıyafetlerini ben giydirir, kahvesini pişirir ve sigarasını hazırlardım. 16 Kasım 1922 günü sinirli ve yorgun görünüyordu bana şunları söyledi; 'burada artık hayatımız tehlikede, ben gidiyorum sakın kimseye bir şey söyleme sen de beraber geleceksin, hazırlan. Yarın şafak sökerken saraydan çıkacağız'.

Ertesi gün Vahdettin oğlu Ertuğrul ile yanımıza geldi ve İngiliz kumandan general Harington ile öndeki arabaya binerken arkadaki arabalara da bizler bindik. Rıhtımda bekleyen İngiliz istimbotuyla açıkta bekleyen Malaya isimli İngiliz zırhlı gemisine çıktık. Bana 'mukadderat Şükrü, Malta'ya gidiyoruz, öyle icap etti oradan sonra bakalım kısmet nereye ise. Sen şimdi çantaları aç, gecelikleri filan çıkar sonra da geminin mutfağını bul, kahvemle yine sen meşgul ol' diyen Vahdettin o gün altmıştan fazla sigara ve sekiz fincan da kahve içti". (Kandemir, 2014:59-62)

Diğer Hanedan üyeleri gibi sürgünün kısa süreceğini düşünen son Osmanlı padişahı Vahdettin de, kısa bir süre sonra vatana tekrar geri döneceğini ümit etmiş ve sürgündeyken başyaveri Avni Paşa'ya şunları söylemiştir; "Kaçmadım, kendime Peygamberin hicretini, Mekke'den Medine'ye gidişini örnek aldım ve geri dönmek üzere gittim". (Bardakçı, 2011:58)

Vahdettin İngilizlerden yardım isteyerek İstanbul'dan ayrılışına tepki gösteren ve kendisini 'hainlik' ile suçlayanlara karşı kendisini şu sözlerle savunmuştur; "Facialara ve olaylara kalkan olamadı isem de, paratoner vazifesi gördüm. Bütün musibetleri üzerime çektim, kendimi feda ederek vatanı kurtarmaya çalıştım." (Armağan, 2013)

Vahdettin'in torunu olan **Hümeyra Özbaş**'ın dedesi ile ilgili anısı şöyledir;

"Hanedan ülkeden çıkartılınca, annemle önce San Remo'ya gittik. Bir otele yerleştik. Büyükbabam da San Remo'daydı ailesi ile bahçe içinde bir binada yaşıyordu. Daha sonra, Monte Carlo'ya gidip üç sene kaldık. Annem, babamdan ayrılmıştı. Çıkan bir yangında bütün eşyalarımız; aile yadigârları, çeyizim, her şey yandı yaşayabilmek için, elimizde ne varsa her şeyi satarak geçindik. Annemin hanedan nişanını bile sattık". (Bardakçı, 2006a:36)

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti Hanedan üyelerini yaşadıkları ülkelerde uzun süre elçiliklerimiz aracılığı ile takip etmiş ancak ülkemiz aleyhine herhangi bir zararlı çalışma yaptıklarına rastlanmamıştır. Hanedan üyelerinin çoğu üzgün ve kırgın olmalarına rağmen ülkemiz ve yöneticilerimiz hakkında olumsuz düşünceler beslememişlerdir.

Bardakçı, Hümeyra **Özbaş**'ın bu konu ile ilgili anılarını şu şekilde aktarmaktadır;

"San Remo'da bulunduğumuz sırada, her akşam, yatmaya gitmeden önce Şah babam Vahdettin'in elini öperdik. O da dayımla bize şeker verirdi. Ben, dayım Ertuğrul Efendi ile beraber büyüdüm. Refet Paşa'nın ordularının İstanbul'a girmesinden sonra, her tarafta bayram yapılıyordu. Bu arada 'Yaşa Mustafa Kemal Paşa' diye bir marş söyleniyordu. Ben de dayımla birlikte bu marşı İstanbul'dayken ezberlemiştim. Sürgüne kadar hep söylerdik.

Şah babamın, sürgündeyken Mustafa Kemal Paşa aleyhinde çalıştığı zannedilirdi. Bir gün Villa Manolya'da, dayımla oynarken, yine bu marşı söylüyorduk. Kalfalardan biri geldi, 'Şah babanızı kızdırmak mı istiyorsunuz? Hiç yaşa Mustafa Kemal Paşa olur mu, kahrolsun diye söyleyin' dedi. Çocukluk işte. İnandık, öyle söylemeye başladık. Birden, Şah babamın üst kattaki dairesinin penceresi açıldı. Dışarıya sarkarak, 'Çabuk buraya gelin' diye bağırdı. Çok kızgındı. Onu, ilk defa böyle görüyordum. Dayımla beraber korka korka yukarı çıktık.

Kehribar bir ağızlığı vardı. Masasının üzerinde hep büyük bir 'Regie Turc' sigara paketi durur, içtiği sigaraların küllerini de Bergama işi, içi su dolu bir kaseye atardı. Odasına girdiğimizde, rengi kıpkırmızıydı. Hiç kimseye yüksek sesle bile söz söylemeyen Şah babamı, ilk defa böyle hiddetli görüyordum.

Bize, "Bu marşın sözlerini kim değiştirdi?" diye sordu. Dayımla korkarak olanları anlattık. Bize "Bana bakın! Böyle bir şey söylediğinizi bir daha duyarsam, ağzınızı böyle tutar, kulaklarınıza kadar ayırırım. Mustafa Kemal bir Türk askeridir. Türk paşasıdır. Benim paşamdır. Hiçbir Türk askerine hakaret edilmesine izin vermem" dedi. (Age:39-40)

Vahdettin 1926 Mayıs'ında San Remo'daki Villa Manolya'da yoksulluk içinde vefat ettiğinde cenazesi, çevredeki esnafa olan borcunu ödeyemediği için rehin tutulmuş, para ödenince Suriye'nin başkenti Şam'da, dedesi Kanuni Sultan Süleyman'ın yüzyıllar önce yaptırdığı Süleymaniye Camii'nin minaresi altındaki bir mezara defnedilmiştir. (Armağan, 2013)

Hümeyra Özbaş, dedesi **Vahdettin**'in ölümünü şöyle anlatmaktadır;

"Şah babamın çektiği para sıkıntısı, başyaver Zeki Bey'in elde avuçta kalanları nasıl harcadığı hep aklımda. Şah babamın öldüğü geceyi de dün gibi hatırlarım. Çığlıkları duyunca, hemen birinci kata indik. Şah babam baş kadını ve dördüncü haremiyle beraber birinci katta otururdu. Büyüklerin arasından sıyrılıp odasına girdim. Bütün harem halkı etrafında ağlıyordu.

Tabutu, günlerce binanın girişinde bekletildi. Başyaver Zeki Bey, borçları ödemeyi ihmal etmişti. Artık Şah babamın zaten üç beş kuruş olan parasını kumarda mı kaybetmişti, başka yerlerde mi harcamıştı, yoksa hakikaten ödemeyi ihmal mi etmişti bilinmez. San Remo esnafı, tabuta haciz koydurdu. Borçlar Halife'den, Irak ve Hicaz krallarından gelen parayla ödenebildi de cenaze kaldırıldı. Hatta **Sabiha Sultan** teyzem, mücevherlerini satıp esnafa para dağıtmıştı". (Bardakçı, 2006a:394-395)

Vahdettin'in ayrıldığı eşi İnşirah Hanım'ın kardeşi olan başyaver **Zeki Bey** İstanbul'dan **Vahdettin** ile birlikte ayrılmış ve onun son paralarını eğlence dünyasında harcamış Nice'de intihar etmiştir. Sarayın baştabibi ve Vahdettin'in özel doktoru olan Reşad Paşa da Sultan ile birlikte aynı gemiyle İstanbul'dan ayrılmış ve yaşadığı Sanremo'da 1924 yılında intihar etmiştir. (Bardakçı, 2006b;11-12)

1.2. HİLAFETİN KALDIRILMASI

"Halife" kelimesi dilimize Arapçadan geçmiş olup birinin yerine geçen, padişah ve Hz. Muhammed'in vekili olarak Müslümanların imamlığını ve din koruyuculuğunu yapmakla görevli kimse şeklinde tanımlanmaktadır. Osmanlı padişahları genellikle

“halife” kelimesini tek başına kullanmamışlardır. Dinin koruyucusu anlamındaki bağışlayıcı ve yardımsever sıfatlarının arkasından yazılan hilafetpenahi veya yeryüzünün halifesi anlamına gelen halife-i rûy-i zemin olarak kullanmayı tercih etmişlerdir. (Erdem, 2016:67)

Yavuz Sultan Selim devrinden sonra, Osmanlı İmparatorluğunda II. Abdülhamit devrine kadar halifelik sorunuyla pek karşılaşılmamaktadır. Hatta arada padişahlar, bu ünvanı önemsememişlerdir. Osmanlı Devleti’nin yükselme dönemi ve sonradan geçirdiği başarılı dönemlerde, Sultanlar, kendi otoritelerini sağlamış durumdadırlar. Kendi ünvanlarının yanı sıra kendilerini daha kuvvetli kılabilmek için bir de dinsel unvan taşımak gereğini duymadan yaşamışlardır. 14. yüzyıllarda Osmanlı padişahları I. Murat ve 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet için çağdaş belgelerde halife sıfatı kullanılmaktadır. (İnalcık,1958:70)

Devletin gerçek çöküş dönemine girdiği II. Abdülhamit döneminde, çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğunu ayakta tutabilmek için her çareye başvurulmuştur. İşte bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğunda “halife” ünvanı ön plana geçmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. (Aytepe, 2002)

Mustafa Kemal Atatürk için laik Cumhuriyet’in temellerinin sağlam atılabilmesi için Halifelik makamının kaldırılması çok önemliydi, bu bir rejim sorunuydu. Ülkemizin rejim değişikliği için radikal kararların hızlı bir şekilde uygulamaya geçmesi gerekiyordu.

1924 yılı başlarında, Mustafa Kemal Paşa, halifeliğin kalkması gerektiği konusunda kesin kararını vermiş idi; “Halife ve bütün dünya kesin olarak bilmelidir ki, bugün var olan ve korunmakta bulunan Halife’nin ve halifelik makamının gerçekte ne dini ve ne de siyasi bakımdan hiçbir anlamı ve var olma gerekçesi yoktur. Türkiye Cumhuriyeti safsatalarla varlığını ve istiklalini tehlikeye atamaz. Bizce, hilafet makamı olsa olsa tarihi bir hatıra olmaktan öteye hiçbir önem taşıyamaz..” diyerek halifeliğin kaldırılmasının zamanının geldiğini vurgulamıştır. (Pezük, 2019)

Mustafa Kemal TBMM’nin 5. yasama yılını açış konuşmasında (1 Mart 1924) şu üç noktanın altını çizmiştir: “Cumhuriyetin korunması, öğretimin birleştirilmesi ve dinin siyasete alet edilmekten kurtarılması”. Resmi ve anayasal organlar artık devreye girmeye başlamış, Hilafetin kaldırılmasına ilişkin şu gerekçeler açıklanmıştır:
&İç ve dış politikada iki başlılık devam etmektedir. Türkiye’nin, dolaylı bile olsa, ikiliğe tahammülü yoktur.
&Padişah ailesi halifelik kisvesi altında ülke varlığına zarar vermektedir.
&Halifelik ilk İslam yönetimlerinde, “hükümet” anlamındadır. Din ve dünya işlerini birlikte götürmektedir. Bugün muasır İslam hükümetleri bu işi üstlenmiştir. Dolayısıyla ayrıca halifelik makamına gerek yoktur.
Mustafa Kemal, 18 Ocak 1923’te İzmit’te halk ile yaptığı konuşmada da Halifeliğin kaldırılmasını vurgulamıştır: “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Halifenin değildir ve olamaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi yalnız ve yalnız milletindir. Milletin intihap ettiği vekillerden mürekkeptir. Bu meclis yalnız ve yalnız milletin emrine mutavaat etmek mecburiyetindedir”. (Akbulut- Yılmaz, 2007)

Sultan Abdülaziz'in oğlu olan **Abdülmecit Efendi (1868-1944)**, Ankara Hükümetine bağlılığı ve aydın kişiliği ile tanınıyordu. Devlet işlerinde hiç görev almayan, ressam olan İstanbul'da politikanın dışında bir yaşam süren Halife, Mustafa Kemal'e bağlıydı ama her Cuma başka bir camiye at üzerinde giderek gösterişe yönelmesi ve İngiltere'nin Hilafet makamını kontrol altında tutmaya çalışması nedeniyle Meclis 3 Mart 1924 tarihinde Halifeliği kaldırmıştır. (Senyücel, 2014:22)

1.3. HALİFENİN VE OSMANLI HANEDANININ TÜRK SINIRLARININ DIŞINA ÇIKARILMASI

3 Mart 1924 (1340) -Hicri 26 Recep 1342 tarihli "Hilafetin kaldırılmasına ve Osmanlı hanedanının Türkiye Cumhuriyeti ülkesi Dışına çıkarılmasına dair kanun, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiş, 6 Mart 1924'te ise Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 431 sayılı bu kanun toplam 13 maddeden oluşmaktaydı. Kabul edilen maddelere göre:

Madde 1-Halife görevinden alınmıştır. Halifelik, hükümet ve Cumhuriyet'in anlam ve kavramı içinde esasen mevcut bulunduğundan hilafet makamı kaldırılmıştır.

Madde 2-Görevden alınan halife ve Osmanlı saltanatına mensup tüm erkek ve kadınlar, damatlar Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde oturmak hakkından ebediyen mahrumdurlar. Bu soya bağlı kadınlardan doğmuş kimselerde Osmanlı addedilirler.

Madde 3-İkinci maddede zikredilen kimseler, bu kanunun yayımı tarihinden itibaren en geç on gün içerisinde Türkiye Cumhuriyeti ülkesini terk etmeye mecburdurlar.

Madde 4-İkinci maddede zikredilen kimselerin Türk vatandaşlık sıfatı ve hukuku kaldırılmıştır.

Madde 5-Bundan böyle ikinci maddede anılan kimseler, Türkiye Cumhuriyeti'nde taşınmaz mal edinemezler. Türkiye'deki ilişkilerinin kesilmesi için bir yıl süre ile vekil tayin ederek, devlet mahkemelerine başvurabilirler. Bu müddetin sona ermesinden sonra hiçbir mahkemeye başvurma hakları yoktur.

Madde 6-İkinci maddede anılan kimselere, yol giderlerine karşılık olmak üzere bir defaya mahsus ve servetleri ile orantılı, uygun miktarda para ödenecektir.

Madde 7-İkinci maddede zikredilen kişiler, Türkiye Cumhuriyeti içindeki bütün taşınmaz mal varlıklarını bir yıl içerisinde hükümetin bilgisi ve tasdiki ile elden çıkarmaya mecburdurlar. Zikredilen taşınmaz malları satamamaları durumunda bunlar, hükümetçe satın alınarak bedelleri kendilerine verilecektir.

Madde 8-Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi içinde tapuda kayıtlı taşınmaz malları millete intikal etmiştir. (Millileştirilmiştir.)

Madde 9-Kapatılan padişahlık sarayları ve köşkleri ile bunların ek binalarında bulunan eşyalar, takımlar, tablolar, sanat eserleri ve diğer taşınabilir mallar millete intikal etmiştir. (Millileştirilmiştir.)

Madde 10-Padişah malları adı altında olup, evvelce millete devredilen mallar ile beraber, kaldırılan padişahlığa ait bütün taşınmaz mallar ve eski hazine mevcutları ile birlikte saray ve köşkler ek yapıları ve arazileri millete intikal etmiştir. (Millileştirilmiştir.)

Madde 11-Millete intikal eden taşınabilir ve taşınmaz tüm malvarlıklarının saptanması ve muhafazası için bir yönetmelik hazırlanacaktır.

Madde 12-Bu kanun yayımlanmasından itibaren geçerlidir.

Madde 13-Bu kanun, Bakanlar kurulu tarafından uygulanır. (1)

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 3 Mart 1924 günü kabul ettiği 431 sayılı kanun uyarınca hanedan üyelerinin Simplon Ekspresi ve Julio Sezari vapuru ile Türkiye sınırları dışına çıkartılarak farklı ülkelere gönderilmeleri sağlanmıştır. Hanedan üyeleri, Simplon Ekspresi ile İsviçre'ye, o zamanlar büyüklüğü ile ünlü Julio Sezari isimli yolcu vapuru ile de Beyrut'a gönderilmişlerdir. Sınır dışı edilmede öncelik o dönem Osmanlı ailesinin reisi olan **Halife Abdülmecid Efendi** ve ailesine (kızı **Dürrüşehvar Sultan**, oğlu **Şehzade Ömer Faruk Efendi** ve eşlerine) verilmiştir.

Abdülmecid Efendi ve ailesi Mısır'a gitmek istedikleri için İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiserliği, Mısır Hükümeti ile görüşerek halifenin talebini iletmiş ancak Mısır hükümeti, halife ve aile fertlerinin Mısır topraklarına girmesine izin vermemiştir.

Dürrüşehvar Sultan, Abdülmecit Efendi, damadı Nevvab Azam (Resim 1)

Yasa ile halifelik görevi sona eren Abdülmecit ile Osmanoğulları ailesinin bütün erkekleri, kadınları, damatları ve bütün çocukları Türk vatandaşlığından çıkartılarak ve Türkiye Cumhuriyeti ülkelerinde oturmaları yasaklanmıştır.

Kendilerine yol giderleri karşılığında ve bir kez olarak, servetlerinin derecelerine göre hükümetçe saptanacak paralar ödenecektir. Bunlar yurtdışındaki taşınmaz mallarını kullanamayacak ve bunları bir yıl içinde elden çıkarmaları gerekmiştir. Padişahlık etmiş olanların T.C topraklarındaki tapulu taşınmaz malları, padişahlık saray ve köşkleri ile diğer mülkler ve buralardaki taşınabilir mallarla sanat eserleri ise milletin malı olmuş sayılacaktır. (Erdem, 2016 s:68)

Yasa onaylanır onaylanmaz, İstanbul Valisi Haydar Bey ile Emniyet Müdürü Saadettin Bey, Dolmabahçe sarayına giderek Abdülmecit'e derhal yola çıkmak üzere hazırlanmasını söylemişlerdir. Öfkeye kapılan Abdülmecit valiyi kovmuştur. Emniyet müdürü gerekirse kendini zor kullanarak götürmek için emir aldığını bildirmiştir.

Saray sarılmış ve telefon hatları kesilmiş olduğundan Abdülmecit boyun eğmek zorunda kalmıştır. Kutsal emanetleri yanında götürmek isteyen Abdülmecit Efendi'ye vali, bunları halifenin kişisel eşyası olmayıp Türk ulusuna geçtiğini bildirmiştir.

İsviçre'ye gönderilmesine karar verilen **Abdülmecit**'e şu kişiler eşlik etmiştir; oğlu **Ömer Faruk**, kızı **Dürrüşehvar**, kadın efendiler, Mabeyncisi Hüseyin Nakıp Turan Bey, doktoru Selahattin Bey, özel katibi Keramet Nigar.

Simplon Ekspresiyle yola çıkan Abdülmecit ve ailesine yol parası, isteği üzerine İngiliz lirası olarak ödenmiştir. Abdülmecit'e 15.000 lira (1700 İngiliz Lirası), diğer şehzade ve

sultanların her birine 1000 lira ödenmiş, Hükümet Bern'e kadar seyahat giderlerini karşılamıştır.
Abdülmecit önce bir basın bildirisi yayınlayıp ulusun kararına boyun eğdiğini ve bundan sonra güzel sanatlarla uğraşacağını açıklamış ancak treni Bulgaristan sınırını geçer geçmez bir bildiri daha yayınlayarak, makamından alınma kararını geçersiz saydığını belirtmiştir.
Sadece Türklerin değil, bütün Müslümanların dinsel ve tarihsel kurumu olan halifeliğin tek yanlı bir kararla kaldırılamayacağını iddia eden Abdülmecit Halifeliğin yeniden canlandırılması için de bir din şurası toplanmasını istemiştir.
Ankara'nın uyarıları üzerine İsviçre yönetimi Abdülmecit'e bu tür faaliyetlerin istenmediğini bildirmiş, o da bir şura toplamaktan vazgeçmiştir.

Abdülmecit Müslüman ülkelerden ve kuruluşlardan parasal yardım ve destek istemek için sekreterini Paris'e, sonra Londra'ya göndermiş fakat umduğunu elde edememiştir.
İsviçre'de fazla kalamayan Abdülmecit Nice' e taşınmıştır. 1944 de Paris'te ölmüş ve Medine'de gömülmüştür.

Mart'ın sonuna yaklaşıldığında İstanbul'da 431 sayılı kanunla belirlenen 155 hanedan üyesinden kimse kalmamıştır. Ancak, kanunen sürgüne gitmesi gerekmediği halde, çocuklarından ayrılamayan anneler, annelerinden ayrılamayan çocuklar, kızı ölmüş bulunduğu için torunlarıyla giden anneanneler, kalfa, ağa, mürebbiye, muallim gibi efendilerinden ayrılamayan hizmetlilerle birlikte sürgün sayısı 250'yi geçmiştir. (2)

Memleketi son terkeden Osmanlı, Sultan Beşinci Murad'ın kızı **Fatma Aliye Sultan (1879-1930)** olmuştur. Sürgün kanunu çıktığı sırada sultan kızamık hastalığına yakalanmış ve iyileşene kadar Türkiye'de kalmasına izin verilmiştir.

Fatma Sultan üç çocuğu ile beraber daha sonra trenle Viyana'ya gitmiş, geçirdiği beyin kanaması neticesinde Sofya'da hayatını kaybetmiştir.

Fatma Aliye Sultan (Resim 2)

Kadınlara Adnan Menderes hükümeti tarafından 16 Mart 1952'de çıkartılan bir kanunla hakları iade edilerek, Türkiye'ye dönüp yeniden Türk vatandaşı olmalarına izin verilmiş, erkekler ise bu hakları 1974'te Bülent Ecevit'in ilk başbakanlığı sırasında çıkartılan genel af yasasıyla elde edebilmişlerdir.

'Osmanoğlu' soyadını taşıyan Padişah torunlarının bir kısmı Türkiye'ye dönmüş, bir kısmı ise yerleştikleri ülkelerde yaşamaya devam etmiş ama çoğu 1974'ten sonra Türk vatandaşlığına geçmiştir. Kısa sürede geri döneceklerini ümit eden hanedan üyesi kadınların 28, erkeklerin ise 50 yıl beklemesi gerekmiştir. (Senyücel, 2014:25)

Abdülmecit'in torunu **İbrahim Tevfik Efendi**'nin oğlu **Burhaneddin Cem**, Senyücel ile yaptığı söyleşide şu değerlendirmeyi yapmıştır; "sürgüne gönderildiğimiz gün yetişkinler yolculuk hazırlığı yaparken kuzinim Bilun Hanım Sultan ile bahçede oynuyorduk. Babam sürgünün 5-6 ayı geçmeyeceğini düşünüyordu ama yarım asır sürdü, yurtdışına giderken yanında değerli hiçbir şey götürmemişti, Hanedan'ın bir çok üyesi de aynı hataya düştü ve yabancı diyarlarda çok zorluklar çekildi". (Age:50-52)

II. Abdülhamid'in kızlarından **Şadiye Sultan** 1953 yılında sürgünden dönerek İstanbul'a yerleşmiş ancak son yıllarını şekerci Ali Muhiddin Hacıbekir'in verdiği Cihangir'deki ufak bir apartman dairesinde çok büyük sıkıntılar içerisinde geçirmiştir. Darülaceze'ye yatırılması tekliflerini reddetmiş ve bu apartman dairesinde doksan yaşında hayatını kaybetmiştir. (Bardakçı, 2006b:104)

II. Abdülhamit'in kızı Ayşe Sultan'ın oğlu olan **Osman Nami Osmanoğlu** sürgün yılları sona erdiğinde Türkiye'de yaşamayı tercih etmiş bir Hanedan üyesi olarak vatan hasretini şöyle ifade etmiştir;

"Başucumuzda her zaman bir kase içinde bir avuç vatan toprağı vardı. Bir de bayrak. Hiç bir zaman unutmadık onu". (Senyücel, age:117)

II. Abdülhamit'in kızı Şadiye Sultan (Osmanoğlu) İstanbul'dan ayrılışı ve sürgün yıllarına ilişkin sözleri şöyledir; "Eşimin ölümünden bir buçuk yıl sonra Cumhuriyet ilan edildi. Bizlere bir hafta içinde memleket dışına çıkmamız tebliğ edildi. Vatanımdan, sevgili ölülerimin mezarlarından uzak bir yerlerde yaşamaya mecbur edilmiştim. Mesut yuvamı, eşyalarımı bırakıp kapıdan çıkarken, karşıdaki karakolun memurları beni saygı dolu bakışlarıyla, başlarıyla selamladılar. Sirkeci istasyonuna gittik, gözler yaşla dolu bir ayrılış ve trenin hareketi. Dört yaşındaki kızımla Fransa'ya göç ettim ve bir villanın ikinci katını kiraladım. İstanbul'dan bazı eşyalarım ve piyanom geldi, daha önce yaşadığım için Paris'teki yaşama alışmak zor olmadı ve zamanla da çevrem genişledi". (Osmanoğlu, 2017:83-84)

2. SON HANEDAN SULTANLARI

2.1. NERMİN SULTAN

Nermin Sultan (1923- 1998) hem anne, hem baba tarafından hanedan üyesiydi. Babası Sultan Abdülaziz'in oğlu Şehzade Şevket Efendi, Annesi Abdülhamit'in torunu Adile Hanım Sultan'dır.
1924 Mart'ında, hanedanla beraber Türkiye'den ayrıldığında bir yaşında olan sultanın dört yaşında kemik erimesi hastalığı baş göstermiş, çocukluğu ve genç kızlığı anneannesi Naime Sultan'la beraber Güney Fransa'da, Nice'de geçmiştir.

Fransız Hükümeti'nin verdiği vatansızlara mahsus kimlik belgesinde isminin yanında **'Osmanlı**

Nermin Sultan (Resim 3)

İmparatorluk Prensesi' yazılmış olan Nermin Sultan'ı on sekiz yaşındayken komşuları olan ünlü ressam Henri Matisse, görüp çok beğenmiş ve kendisine ücret karşılığı modellik teklif etmiştir.

Matisse çok zor ikna ettiği Sultan'ın resmini bitirdiğinde ortaya 20. yüzyıl resminin en önemli eserlerinden olan **'Siyah Koltuktaki Odalık'** ortaya çıkmış ve rekor bir fiyata satılmıştır. (3)

'Siyah Koltuktaki Odalık', Henri Matisse (Resim 4)

Fransa'da geçinemedikleri için anneannesi ile beraber Arnavutluk'a giden ve hastalığı ilerleyen Nermin Sultan Tiran'da nişanlanmış ancak komünist birlikler nişanlısını gözlerinin önünde kurşuna dizmişler ardından da anneannesi ölmüştür. Bir İngiliz gemisiyle zorluklarla Mısır'a gitmiş, bir süre babası **Şevket Efendi** ile yaşamış, 1952'de Mısır'daki iç karışıklıklar nedeniyle babası Fransa'ya, zorlukla yürüyebilen **Nermin Sultan** ise Cezayir'e gitmiştir.

Altı yabancı dili çok iyi bilen, **Nermin Sultan** Cezayir'de Birleşmiş Milletler'de iş bulmuş, mültecilere sosyal danışmanlık yapmış ancak Cezayir'deki savaş nedeniyle Fransa'ya dönmüştür.

Babası 1973'te siyasî bir cinayete kurban giden Sultan'ın hastalığı artmış, görme yetisini de kaybederek son 25 yılını yatağa bağlı halde geçirmiştir.

Fransa'nın fakir aylığı bağladığı bir hastanenin muhtaçlar koğuşunda sefalet içinde ölen Nermin Sultan'ın cenazesini iki dostu, son zamanlarında başından ayrılmayan doktoru Charles Turcy ile eşi kaldırmışladır. (4)

2.2. FATMA NAİME SULTAN

Nâime Sultan (1876-1945), babası **II. Abdülhamit**'in tahta çıktığı gün dünyaya gelmiş, dolayısıyla Sultan Hamid o gün iki kutlamayı birden kabul etmiş ve kendisi bir yaşındayken ölen ablasının ismini kızına vermiştir. Müzik dersleri alan ve iyi piyano çalan, evlendikten sonra Ortaköy'deki yalısına yerleşen Sultan'ın sağlığı eşi Kemâlettin Bey'in ilgisizliği nedeniyle bozulmuş ve sultan sürekli ilaç kullanmaya başlamıştır.

Fatma Naime Sultan (Resim 5)

Sultan V. Murat'ın kızı **Hatice Sultan**'la ilişkisi olan Kemâlettin Paşa, Nâime Sultan'dan boşandırılıp, rütbeleri sökülerek Bursa'ya sürgüne gönderilmiştir. İki çocuğu olan Nâime Sultan ise İşkodra'lı Celâlettin Paşa ile evlendirilmiştir. (5)

1924 yılında yurtdışına giderken Ortaköy'deki yalısını Emin Vâfi adında Giritli bir Türk iş adamına satan **Nâime Sultan** önce Fransa'ya, daha sonra da eşi ve çocuklarıyla birlikte, geçim sıkıntısı yüzünden, eşinin memleketi Arnavutluk'a gitmiş, bir süre sonra eşini kaybedince gurbette çocuklarıyla yalnız kalmıştır. Yokluk, sefâlet, gurbet, vatan hasreti, yalnızlık zaten hasta olan Nâime Sultan'ı yatağa düşürmüştür. 1944 yılındaki komünist darbesi sırasında oturduğu evinden de kovulup sokağa atılmış, II. Dünya Savaşı yıllarında, Arnavutluk sokaklarında, yalnız ve çâresiz hayatını kaybetmiştir.

Daha sonra yaptığı evlilikten bir oğlu ve bir kızı olan **Hatice Sultan**'ı 1924 yılında sürgüne gitmek istemeyen eşi boşayınca, o da iki çocuğu ile Lübnan'a yerleşmiş ve burada 1938 yılında yokluk içinde ölmüştür. Sultan'ın oğlu Hayri Rauf Bey burada intihar etmiş, kızı **Selma Sultan** da annesiyle aynı kaderi paylaşmış, 29 yaşında yoksulluktan ölmüş kızı **Kenize Murad** ise bir yetimhanede büyümüştür. (6)

Kenize Murad annesi Selma Sultan'ın sürgündeki yaşam öyküsünü şu anlamlı cümlelerle özetlemektedir; "Saltanatın sona ermesiyle birlikte yedi yaşında ailesiyle sürgüne gönderilip Lübnan'a yerleşmişti. Hem ülkesini hem de babasını yitiren Selma, orada "yamalı çoraplı prenses" oldu, hayatının ilk aşkını tattı ve ömründe hiç görmediği bir Hint racasıyla evlenmeyi kabul etti . Hindistan'da mihracelerin şatafatlı hayatını, Britanya İmparatorluğu'nun son günlerini ve Gandi'nin başlattığı bağımsızlık savaşlarını yaşadı. Ancak Lübnan'da olduğu gibi orada da "yabancı" kaldı. Sevmek istediği halk tarafından dışlanınca Paris'e kaçmaktan başka çare bulamadı. Sonunda gerçek aşkı orada buldu, ancak savaş yüzünden sevdiğinden ayrılmak zorunda kaldı. Bir kız çocuğu dünyaya getirdikten sonra, yirmi dokuz yaşındayken, yoksulluktan öldü". (Murad, 1987:704)

Kenize Murad sürgünde kendi yaşadığı sıkıntılı günlerini de şöyle anlatmaktadır; "

"Beni, Başkonsolos'la karısı büyüttü. Liseye başladığım sırada Venezuela'ya tayini çıktı. Paris'teki bir Katolik okuluna kaydettirip gittiler. Babam, varlığımdan o yıllarda haberdar olmuştu. Adamlarını gönderip beni yanına almak istedi ama rahibeler vermedi.

Daha sonraları bir Fransız ailenin yanında kaldım. Liseyi bitirince Sorbonne Üniversitesi'ne yazıldım. Sosyoloji ve psikoloji okudum. Üniversiteye giderken, gündüzleri caddelerde elbise satmaya başladım. Geceleri de operada program dağıtıyordum. Cebimde bir kahve içecek paramın olmadığı günler geçirdim. Sorbonne' dan sonra tıp fakültesine de gitmek istedim ama parasızlıktan olmadı". (Bardakçı, 2006a:87)

2.3. NESLİŞAH SULTAN

Son Osmanlı padişahı Sultan **Vahdettin** ve son Halife **Abdülmecit'in** torunu olan **Neslişah Sultan Osmanoğlu (1921-2012)** üç yaşında ailesi ile önce Fransa' ya sonra da Mısır'a gitmiş Fransızca, İngilizce, Almanca ve Arapça öğrenmiştir.

1940 yılında kendisinden yirmi iki yaş büyük olan Mısır Prensi Muhammed Abdülmunim ile evlenmiş bu evlilikten Prens Abbas Hilmi ve Prenses İkbal adlı iki çocuğu dünyaya gelmiştir.

Neslişah Sultan (Resim 6)

Sürgünün saray dışındaki yaşama yabancı olan Hanedan kadınlarının üzerinde çok olumsuz etkileri olmuştur. Neslişah Sultan bu gerçekliğe anılarında şu cümlelerle ışık tutmaktadır; "Annem Sabiha Sultan, hayatında soyulmamış bir patates görmemişti. Saraylı kadınlar, karnıbaharı çiçek zannederdi. Dış dünyadan uzakta yetişmişlerdi". (Bardakçı, 2006a;102)

"Hanedan kadınları dünyayı tanımıyor, paranın ne olduğunu bilmiyorlardı. Bu nedenle sık sık aldatıldılar, örneğin kıymetli bir mücevheri kürkle takas ettiler, kürkü satmak istediklerinde değersiz olduğunu öğrenip hayal kırıklığı yaşadılar ya da mücevher karşılığı yeni model bir araba aldılar ama kaza yapınca araba hurdaya döndü. (Bardakçı, 2011:81)

Neslişah Sultan, Mısır'da Cumhuriyetin ilanından sonra eşi ile birlikte yönetime karşı uluslararası bir komploya karışmakla suçlanmış; eşiyle birlikte yargılanmış, yoksullaşarak önemli sıkıntılar yaşamış, daha sonra ailesi ile 1963 yılında Türkiye'ye yerleşmiş yeniden Türk vatandaşlığına geçerek "*Osmanoğlu*" soyadını almıştır. (7)

Osmanlı ailesinin en yaşlı üyesi ve saltanat sürerken Hanedan defterine kaydedilen en son kişi olan Neslişah Sultan'ın tabutu üzerine, Osmanlı geleneği olarak, Kabe örtüsü konulmuş ve **II. Abdülhamit** tarafından 1885-1886 yıllarında yaptırılan Yıldız Hamidiye Camisinde cenaze namazı kılınmıştır. (8)

SONUÇ

3 Mart 1924 yılında T. B. M. Meclisi' nin kararı ile ülke dışına çıkarılan Osmanlı'nın son Hanedan üyelerinin bir çoğu sürgün sürecinde yabancı ülkelerde maddi ve manevi çok büyük sıkıntılar yaşamışlar, ne yazık ki dramatik bir son ile yaşama veda etmişlerdir. Ülkeye daha sonra dönüp vatandaş olanların da büyük bir kısmının sıkıntıları kendilerine maaş bağlatılmasına rağmen devam etmiştir.

Sürgünde doğan nesil ise iş ve meslek sahibi olarak bulundukları yerde kendilerine bir yaşam biçimi oluşturmuşlardır.

Zorlu, sıkıntılı yaşamlarına rağmen vatan özlemleri bitmeyen Hanedan üyeleri Türkiye Cumhuriyeti yönetimine ve Mustafa Kemal Atatürk'e kin beslemeyip her zaman iyi dileklerde bulunmuşlardır.

Sultan V. Murad'ın torununun çocuğu, Sultan Abdülhamid ve Sultan Vahdettin'in üçüncü kuşak yeğeni **Kenize Murad**'ın bu konudaki düşünceleri şöyledir;

"Atatürk'ün ülkemizi kurtarması ailemin sürgüne gönderilmesinden daha önemlidir. Atatürk kurtarmasa Avrupalı devletler paramparça ediyorlardı ülkemizi." (9)

Türk hükümetinin izninden sonra ülkeye dönen **II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu** heyecanını ve ülke özlemini şu cümlelerle anlatmaktadır;

"29 yıldan beri ihtiyar anacığımı göremediğimden, hasretiyle yanıyordum. Şimdi yollar bize açılmıştı. Bütün güçlüklerime rağmen, kendimi derhal uçağa atarak vatana kavuştum. Annemin kucağına atılıp döktüğümüz hasret gözyaşları birbirine kavuşurken ilk sözümüz, 'Allah vatana millete zeval vermesin' duası olduğu gibi, hayatımız sona ererken son sözümüz de yine bu olacaktır".

II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Sultan'ın büyük oğlu Ömer Nami'nin sözleri son Osmanlı Hanedan üyelerinin dramatik öyküsünü daha da hüzünlü bir hale getirirken, Osmanlı Türk'ünün; Türk'ün dürüst dik duruşunu da bize göstermektedir;

"Allah, size gurbetin ne demek olduğunu göstermesin, biz onu yıllarca tattık. Ama başucumuzdan Türk toprağını, Türk bayrağını bir an bile ayırmadık. Hep vatanın iyiliği, Mustafa Kemal' in başlattığı yolun muvaffak olması için dua ettik. Ben, Mustafa Kemal' e her zaman saygı duydum. Harpten yenik çıkan devleti kurtarabilecek tek kişi, Mustafa Kemal idi. Bulunduğum yerlerde, onun aleyhinde bir söz söylenmesine hiçbir zaman izin vermedim". (Bardakçı, 2006a: 47-100)

KAYNAKÇA

Akbulut, Fevzi ve Yılmaz, İbrahim (2007) "3 MART 1924 Tarihli Türkiye'yi Laikleştiren Kanunlar". Antalya, 2007. (https://ibocan.net/wp-content/uploads/Türkiyeyi-Laikleştiren-Kanunlar.pdf) Erişim tarihi: 12.03.2022

Aytepe, Oğuz (2002) Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 15-29

Armağan, Mustafa (2013) Sultan Vahdettin'in İstanbul'dan ayrıldıktan sonraki ilk açıklaması "BEN HAİN DEĞİLİM" Epub, Makromat Bas. San. Tic. Ltd. Şti. İstanbul,

Bardakçı, Murat (2006a) Son Osmanlılar Osmanlı Hanedanının Sürgün Ve Miras Öyküsü, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. İstanbul

Bardakçı, Murat (2006b), Şahbaba, Osmanoğulları'nın Son Hükümdarı VI. Mehmet Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları, İnkılap Yan. İstanbul.

Bardakçı, Murat (2011) Neslişah Cumhuriyet Devrinde Bir Osmanlı Prensesi, Everest Yan. İstanbul.

Ekinci, E. Buğra (2017) Sultan Abdülhamit'in Son Zevcesi Behice Sultan'la Altı Ay, Timaş Yan. İstanbul.

Erdem, Ufuk (2016) Halifeliğin Kaldırılmasından Sonra Abdülmecid Efendi, *edergi.atauni.edu.tr/atauniad/article/download/5000196433/5000170252*

İnalcık, Halil (1958) "*Osmanlı Padişahı*", AÜDTCF Dergisi, c.XIII, sa:4, Aralık 1958, s.70.

Kandemir, Feridun (2014) Tütüncübaşı Şükrü Anlatıyor; Sultan Vahdettin'in Son Günleri, Yağmur Yayınevi, İstanbul.

Murad, Kenize (1987) Saraydan Sürgüne Çev. Nuriye Yiğitler-Gökçe Tuncer, Everest Yan. İstanbul.

Pezük, Gülnihal (2019) 3 Mart 1924 Tarihli 431 Sayılı Kanuni Düzenlemenin Laik Hukuk Düzenine Giden Yoldaki rolü, İstanbul Barosu Dergisi, Mart-nisan 2019 C.93 S.2019/2.

Senyücel, Kerime (2014) Hanedan'ın Sürgün Öyküsü Başucumda Bir Avuç Vatan Toprağı, Timaş yan. İstanbul.

Osmanoğlu, Şadiye (2017) Babam Abdülhamit, Timaş Yan. İstanbul.

Elektronik Ortamdaki Metinler.

(1) *(06.03.1924 Tarihli Resmi Gazete) (http://www.dunyabulteni.net/belge-tarih/149762/halifeligin-kaldirilmasina-yonelik-kanunun-maddeleri)Erişim tarihi:12.03.2023.*

(2) *(İbrahim Pazan, Türkiye Gazetesi – 10 Mart 2013) Erişim tarihi:10.02.2023.*

(3) (Kerim Ülker, 2014, www.sabah.com/Sefalet içinde ölen Nermin Sultan'ın yüzü 15 milyon €) Erişim tarihi: 25.11.2014. (https://www.sabah.com.tr/kultur_sanat/2015/02/05/bes-parasiz-oldu-portresi-servet-etti) *Erişim tarihi:*05.02.2015.

(4) *(Bardakçı,Haberturk.com/yazarlar/muratbardakci/1026493-muhtaclar-kogusunda-can-veren-osmanli-prens -)Erişim tarihi: 21.03.2023.* (https://tr.wikipedia.org/wiki/Nermin_Sultan), *Erişim tarihi:25.03.2023.*

(5) (https://www.yeniakit.com.tr/biyografi/naime-sultan#:~ 2.Abdülhamid'in kızı Naime Sultan kimdir?) Erişim tarihi: 13.03.2023.

(6) (Bardakçı, https://www.youtube.com/watch?v=u9vxCm_WWwk- Bilim Tarih Felsefe) Erişim tarihi:30.03.2023.

(7) (https*://tr.wikipedia.org/wiki/Neslişah- Osmanoğlu-) Erişim tarihi:10.04.2023.*

(8) *(http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=204450)Erişim tarihi:10.03.2020.*

(*https://www.yenicaggazetesi.com.tr/abdulhamidin-torunu-ataturk-olmasa-avrupalilar- -588825h.htm)Erişim tarihi: 25.03.2023.*

(https://www.youtube.com/watch?v=u9vxCm_WWwk- HT Bilim Tarih Felsefe

Büyükdedesi Sultan V.Murad..Annesi, Sürgünde Ölen Selma Sultan.Yetimhanede Büyütülen Kenize Murad) *Erişim tarihi:13.03.2023*

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION

KIZ ÇOCUKLARININ İKLİM GÖÇÜNE YÖNELİK FARKINDALIĞININ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN ÖNEMİ

THE IMPORTANCE OF GIRLS' AWARENESS OF CLIMATE MIGRATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Dr. Öğr.Üyesi Ayşe Betül TANRIVERDİ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi

ORCID ID: https://orcid.org/0000- 0002- 5046-4618

ÖZET

İklim değişikliği çevresel tahribat, bio-çeşitlilik kaybı ve insan güvenliğinin tehlikeye atılması gibi çeşitli güvenlik risklerini bünyesinde barındırmaktadır. İklim değişikliğine ve çevresel krize bağlı yaşanacak çatışmalar göçü artırarak göç edilecek bölgede yeni çatışmaları meydana getirecektir. İklim değişikliği psiko-sosyal, çevresel ve ekonomik motivasyonları bünyesinde barındırarak ülkelerin kalkınmasına ve güvenlik tehdidine karşı yaşanabilecek afetlere farkındalık sağlanması ve önlemlerin geliştirilmesi kız çocukların geleceği için önemlidir.

Her ne kadar birkaç aktivistin iklim değişikliğine yönelik sesi yüksek çıksa da devletler ve toplumlar, hatta bireyler bağlamında benzer tutum sergilenememektedir. İklim göçü ve sürdürülebilirlik günümüz dünyasındaki önemli konuların başında gelmektedir. İklim değişikliği bireylere yoksullaştırmakta tarımdan uzaklaştırmakta, tarımsal verimliliği azaltmakta, bu durumda toplumların kalkınması zayıflayarak sürdürülebilirlik hedeflerinden uzaklaşılabilmektedir. Sürdürülebilir yaşam tarzı, toplumların iklim değişikliğine uyumu, yenilenebilir enerji kaynakların sürdürülebilirliğe uyumu gibi bir davranış değişikliğini gerektirmektedir.

Toplumun dezavantajlari bireyleri olarak kız çocukları iklim değişikliğiden ve iklim göçünden en çok olumsuz etkilenecek bireylerden gelmektedir. Bu çalışmada iklim değişikliğine bağlı iklim göçüne yönelik farkındalığın ve sürdürülebilirliğin kız çocukları açısından öneminin ne olduğu araştırılmaktadır. Çalışma literatür taraması kapsamındadır. Toplumların kalkınması, kız çocuklarının eğitimine, iklim değişikliğine bağlı afetlerin mücadelesine bağlı olup sürdürülebilir bir geleceğin inşaa edilmesinde iklim okuryazarlığı dersinin müfredata eklenmesi, medyada bu konuyla ilgili kamu spotları sıklıkla yer alması gündemde kalmalıdır.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, iklim göçü, farkındalık, kız çocukları, sürdürülebilirlik, kalkınma

ABSTRACT

Climate change embodies various security risks such as environmental destruction, loss of biodiversity and jeopardisation of human security. Conflicts due to climate change and environmental crisis will increase migration and create new conflicts in the region of migration. Climate change embodies psycho-social, environmental and economic motivations, and it is important for the future of girls to raise awareness and develop measures against disasters that may occur against the development of countries and security threats.

Although a few activists have a loud voice on climate change, similar attitudes cannot be displayed in the context of states, societies and even individuals. Climate migration and sustainability are among the most important issues in today's world. Climate change impoverishes individuals, drives them away from agriculture, reduces agricultural productivity, and in this case, the development of societies may weaken and move away from sustainability goals. Sustainable lifestyle requires a change in behaviour such as adaptation of societies to climate change, adaptation of renewable energy resources to sustainability.

As disadvantaged members of the society, girls are among the individuals who will be most negatively affected by climate change and climate migration. In this study, it is investigated what the importance of awareness and sustainability of climate migration due to climate change is for girls. The study is within the scope of literature review. The development of societies depends on the education of girls, the fight against disasters related to climate change, and in building a sustainable future, the addition of climate literacy courses to the curriculum and the frequent inclusion of public spots on this issue in the media should remain on the agenda.

Keywords: Climate change, climate migration, awareness, girls, sustainability, development

GİRİŞ

İklim değişikliği 21.yüzyılın en önemli halk sağlığı sorunlarından biri olmasının yanı sıra en önemli toplumsal problemlerin başında gelmektedir. İklim değişikliğinin etkileri dünyanın tamamında aynı oranda hissedilmemekte olup küçük ada ülkelerinde ve yoğun nüfuslu bölgeler gibi coğrafi olarak hassas bölgelerde yaşayan kadınlar ve çocuklar büyük oranda etkilenmektedir. Aşırı hava olayları, meteorolojik etkenler ve hava kirliliği gibi unsurlar Güney Asya'da kadınların ve çocukların sağlığını tehdit etmektedir. Buna göre, Güney Asya'daki bulgular, yetersiz beslenme, ishal hastalığı, düşük doğum ağırlığı, erken ölümler, sıcaklığa bağlı hastalıklar, aşırı hava olaylarına bağlı çocukları ve kadınları olumsuz etkileyen sağlık etkileridir (Tiwari, et.al., 2022). İklim değişikliğinin ve küresel ısınmanın toplumları demografik, kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamlar gibi yönlerden risk altında bırakmaktadır (Khalid, Babry, Vearey, & Zenner, 2023). Bu risklerden bazılarının siyasi, kültürel ve sosyo-ekonomik olduğu belirtilebilir (Beck, 2011).

Toplumların iklim değişikliğine yönelik algısı kültüre ve zaman göre değişkenlik göstermektedir (Capstick et.al, 2015). 1980'lere kadar iklim değişikliğine yönelik bilgi kaynağı 1980'lerden sonra değişmiştir (Anderson, 2011). Bu değişikliğe göre yapılan akademik çalışmalar çoğunlukla gençler ve yetişkinler üzerinedir. 8-19 yaş grubundaki gençler üzerine yapılan

çalışmada yaşa bağlı olarak farkındalığın arttığı görülmektedir (Lee, et.al, 2020). Yapılan bir çalışmaya göre 16-25 yaş arasındaki gençlerin %84'ü iklim konusunda orta derecede endişeli olduğunu, %67'si üzgün hissettiğini belirtmektedir (Hickman et.al., 2021). Özellikle iklim değişikliğine bağlı olarak ruh sağlığının olumsuz etkilendiği öne çıkmaktadır. İklim değişikliğine bağlı olarak ekoanksiyete ve solastalji kavramları ruh sağlığını etkileyen sorunlar olarak tanımlanmaktadır. Ekoanksiyete çevresel değişime karşı kontrolün kaybını, endişeyi, belirsizliği ve korkuyu içermektedir. Solastalji ise bir kişinin kendi çevresinden taşınmasının neden olduğu stres olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla ekoanksiyete ve solastalji iklim değişikliğine karşı önemli bir ruh sağlığı sorunu olarak görülmektedir (Brown et.al., 2021). Ayrıca iklim değişikliği insanlığı olduğu kadar, su kaynklarının zarar görmesi, bitki örtüsündeki tahribat, deniz seviyesindeki yükselme nedenleriyle bio-çeşitlilik de olumsuz etkilenmektedir (Akalın, 2019: 79). Yapılan bu çalışmada iklim değişikliği, iklim göçü ve sürdürülebilirlik konuları literatür taraması kapsamında ele alınarak tartışılmaktadır.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE İKLİM GÖÇÜ BAĞLAMINDA ÇOCUK

Çevre sorunlarındaki artışlar dezavantajlı gruplar olarak kadınları, engellileri ve çocukları riskli durumlarla karşılaştırmaktadır (Quilley, 2020). Çocuk 18 yaşına kadar korunmaya muhtaç bir birey olup bakıma muhtaç olmaktadır. Bu nedenle göç nedeniyle çocukların yerinden edilmesi, sosyo-ekonomik zarara maruz kalınmasına, yerinden edilmesine, şiddete maruz kalmasına böylece ruh sağlığının zarar görmesine sebep olabilmektedir (Rothschild, 2023). Sosyo-ekonomik düzeye göre etki düzeyi değişmekle beraber, çocuklar, engelliler ve kadınlar iklim değişikliğine bağlı olarak iklim göçünün olumsuz etkileriyle daha fazla yüzleşmek durumundadırlar. Özellikle, öz bakımını yapamacak kadar küçük olan çocuklar, başkalarına bağımlı yaşayan engelliler ve yaşlılar, sosyal yardımlarla geçinen kişiler iklim göçünün dezavanjlı yönüyle mücadelesi zorlaşabilmektedir.

Temel geçim kaynağı tarım olan toplumların iklim kriziyle yüzleşme ihtimali artacağından dolayı, tarımın zayıflaması aile içi krizlere neden olacaktır. Buna göre çocuk yaşta evlilikler, çocuk işçiliği, istismar çocukların karşılacağı problemlerden öne çıkanlar olabilmektedir (Rachel & Pereznieto, 2020). Aynı zamanda kırsalda yaşayan kadınların aile içine dair toplumsal rollerde sorumluluğu tek başına üstlenerek çocuğun bakımı ikinci planda kalabilmekte veya çoğunlukla anne tarafından yerine getirilebilmektedir (Schoening, 2020). Buna göre iklim değişikliğinin meydana getirdiği eşitsizliklerin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini oluşturduğu ifade edilebilir (Rosignoli, 2023). Sosyal hareketlilikler sonucunda yaşanan çatışmalar, eğitim, sağlık, temel ihtiyaçlar ve güvenlik konularındaki sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar temel ihtiyaçlarına erişiminde zorlukları ortaya çıkararak aileye olan bağımlılığı, tek başına güvende yaşamasına engel teşkil edebilmektedir (Veale et.al, 2020).

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Sürdürülebilirlik toplumların uzun vadede kalkınmasını içeren sosyo-kültürel ve ekonomik bir kavram olup şimdinin ve gelecek kuşakların iyileştirilmesini ve iyilik durumunun devamını amaçlar. Sürdürülebilirlik çevresel, ekonomik unsurlarla sosyolojik etkinin bir aradalığı anlamına gelir (Bongiovanni & Lowenberg-DeBoer, 2004). Kültürel çatışmalara, eşitsizliklere, şiddete karşı çevreci bir toplumsal dönüşümü önermektedir. 1987'de yayımlanan Brundtland raporuyla tarımda sürdürülebilirlik fikri öne sürülmüştür (Velten, S et al. 2015). Buna göre doğal kaynakların gelecek nesillere güvenli bir şekilde akrarılmasını içeren sürdürülebilirlik aynı zamanda iklim değişikliğiyle mücadele etmenin güvenilir bir yolunu oluşturmaktadır.

İklim değişikliği günümüzde hava sıcaklığnı, yağışları ve tarımsal verimliliği olumsuz etkileyen en kritik konulardandır (Falco, Galeotti, & Olper, 2019). İklim değişikli aynı zamanda küresel ısınmayla da yakından ilişkili olup yer altı ve yer üstü sularının azalmasına ve kirlenmesine neden

olmaktadır (Akalın, 2019: 97). Gündelik yaşamını idame ettiremeyen kitleler temel geçim kaynaklarına erişebilmek için göçe sürüklenmek zorunda kalacaklar (Falco, Galeotti, & Olper, 2019). İklim değişikliği yaşanabilecek doğal ve çevresel afetlere karşı güvenlik endişerlerinin yaşanma riskini meydana getirmektedir. Buna göre artan hava sıcaklığına bağlı olarak su kaynakları tükenerek yeterince su bulamayan kitleler göçe sürüklenmek zorunda kalacak ve böylece toplumsal çatışmalar meydana gelecektir (Stoler et.al., 2021). Yaşanabilecek bu göçlerin Güney'den Kuzey'e, Doğu'dan Batı'ya olacağı düşünülmektedir (Bimay, 2022).

İklim göçü özellikle Maldiv Adaları, Bangladeş ve Nil Deltası gibi alçak bölgelerde deniz seviyesindeki yükselmelere bağlı, Güney Asya'da ise sel afetine bağlı göçlerin olacağı beklenmektedir (Akalın, 2019: 89-110). Zimbabve'de yaşanan kuraklık ise salgın hastalıklara bağlı çeşitli halk sağlığı sorunların sebep olmaktadır (Veronica et.al., 2022). Bunun sonucunda ekonomik, sosyal ve çevresel uyum sosyal hakların bakımından karşılaşılacak sorunlar ve göç edilen yöreye uyum meydana gelmektedir (Cattaneo & Foreman, 2023, Nguyen & Drakou, 2021). Örneğin Güney Sudan'da benzer şekilde güvenilir gıda sorunu ve iç çatışmalar iklim kaynaklıdır (Nguyen, et.al, 2023). 2005-2012 yılları arasında iç göç unsurlarından olan kırdan kente göç olgusunda, yaklaşık olarak %8'inin hava durumuyla ilişkili olduğu açıklanabilir. Ancak burada refah düzeyi yüksek olan bireylerin bulunduğu yerden başka yere hareket etme şansı olabilmektedir (Sedova & Kalkuhl, 2020).

SONUÇ

İklim göçü sonucunda güvenlik endişeleri gündeme gelerek kültürel çatışmaların artacağı öne sürülebilir. Bu durum bölgesel çatışmalara, yeni uyum süreçlerine ve kültür şoklarına neden olacaktır. Bu problemlerle karşılaşmamak için sürdürülebilir bir toplum anlayışı gerekmektedir. İklim değişikiği birçok kişinin duygusal ve zihinsel iyiliğini etkilemesine rağmen gençler ve çocuklar oldukça etkilenmektedir. Bugün yaşayan gençler gelecekteki iklim değişikliğini yoğun olarak yaşayan grup olacaklardır. Gençler ayrıca bu konu üzerine eğitimlere, tartışmalara ve medyada yüksek derecede maruz kalmaktadırlar. İklim değişikliği konulu farkındalık ve gezegen için oluşturduğu tehdit gençlerin umutsuzluk, tehdit ve hayal kırıklığı gibi olumsuz duygulara kapılmasına neden olmaktadır (Martin et.al., 2023). İklim değişikliğinin etkilerine çocukların yetişkinlerden daha fazla açık olduğu ifade edilebilir. Bu yüzden iklim değişikliğine ve etkilerine karşı başta güvenlik olmak üzere önlemler alınmalı; gençler ve çocuklar bu konuda bilgilendirilmeli ve hazırlanmalıdır (Sanson et.al., 2019). Buna göre iklim değişikliğine bağlı olarak bireylerin bulunduğu yerden başka bir yere taşınması öncelikle gruplar halinde bağlayarak kitlesel iklim göçünü tetikleyebileceği düşünülmektedir. İklim değişikliğine yönelik farkındalık yaratmak ve gelecek nesilleri bilgilendirmek önem arz etmektedir. Bununla ilgili çocuklara ve gençlere yönelik eğitimler verilmeli bu eğitimler sanal gerçeklik sınıflarında olayın simülasyon yoluyla canlandırılması sağlanarak gerçeklik boyutunun fikri kazandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akalın, M. (2019) İklim Mültecileri, İksad Yayınevi: Ankara

Anderson, A. (2011). "Sources, media, and modes of climate change communication: The role of celebrities." Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change **2**: 535-546.

Beck, U. (2011) Risk Toplumu Bir Başka Modernliğe Doğru (çev. Kazım Özdoğan, Bülent Doğan) İthaki Yayınları: İstanbul

Bimay, M. (2022). Küresel Göç Krizleri Ve Uluslararası Göçlerin GeleceğiIne İlişki n Bir Değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 87-106. doi:10.47147/ksuiibf.1173561

Bongiovanni, R., & Lowenberg-DeB Bourdieu oer, J. (2004). Precision agriculture and sustainability. Precision agriculture, 5, 359-387.

Brown, Margaret & White, Bradley & Nicholas, Patrice. (2021). Mental Health Impacts of Climate Change: Considerations for Nurse Practitioners. The Journal for Nurse Practitioners. 18. 10.1016/j.nurpra.2021.07.013.

Capstick, S., et al. (2014). "International trends in public perceptions of climate change over the past quarter century: Erratum." Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change **6**.

Cattaneo, C., & Foreman, T. (2023). Climate change, international migration, and interstate conflicts. *Ecological Economics*, 107890. doi:https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2023.107890

Falco, C., Galeotti, M., & Olper, A. (2019). Climate change and migration: Is agriculture the main channel? *Global Environmental Change*, 101995. doi:https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2019.101995

Hickman, Caroline & Marks, Elizabeth & Pihkala, Panu & Clayton, Susan & Lewandowski, R & Mayall, Elouise & Wray, Britt & Mellor, Catriona & van Susteren, Lise. (2021). Climate anxiety in children and young people and their beliefs about government responses to climate change: a global survey. The Lancet Planetary Health. 5. e863-e873. 10.1016/S2542-5196(21)00278-3.

Khalid, A., Babry, J. A., Vearey, J., & Zenner, D. (2023). Turning up the heat: A conceptual model for understanding the migration and health in the context of global climate change. *Journal of Migration and Health*, 100172. doi:10.1016/j.jmh.2023.100172

Martin, Gina & Cosma, Alina & Roswell, Tasha & Anderson, Martin & Treble, Matthew & Leslie, Kathleen & Card, Kiffer & Closson, Kalysha & Gislason, Maya. (2023). Measuring negative emotional responses to climate change among young people in survey research: A systematic review. Social Science & Medicine. 329. 116008. 10.1016/j.socscimed.2023.116008.

Nguyen, N., & Drakou, E. (2021). Farmers intention to adopt sustainable agriculture hinges on climate awareness: The case of Vietnamese coffee. *Journal of Cleaner Production*, 126828. doi:https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.126828

Nguyen, T., Grote, U., Neubacher, F., Rahut, D., Do, M., & Paudel, G. (2023). Security risks from climate change and environmental degradation: implications for sustainable land use transformation in the Global South. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 101322. doi:10.1016/j.cosust.2023.101322

Quilley, S. (2020) Risk (çev. Ali Kemal Çetinkaya) (Sosyoloji Söz. İç Ed. Bryan S. Turner) Pinhan Yayıncılık: İstanbul

Rachel, G., and Pereznieto P. (2020). *Ending violence against children while addressing the global climate crisis*. Retrieved from https://hdl.handle.net/10161/25038.

Rosignoli, F. (2023). Justice, gender and climate migration in the eu perspective. Exploring different roles of the eu commission, EU parliament, and the council . *Revista Catalana De Dret Ambiental*, *14*(1). https://doi.org/10.17345/rcda3622

Rothschild, J, Haase, E. (2023) Women's mental health and climate change part II: Socioeconomic stresses of climate change and eco-anxiety for women and their children. *Int J Gynecol Obstet*. 160: 414-420. doi: 10.1002/ijgo.14514

Sams, I.S. (2019) Impacts of Climate ChangeInduced Migration on Gender: A Qualitative Study from the Southwest Coastal Region of Bangladesh, International Journal of Social Science Studies, Vol.7, No. 4, doi:10.11114/ijsss.v7i4.4292

Sanson, A.V., Van Hoorn, J. and Burke, S.E.L. (2019), Responding to the Impacts of the Climate Crisis on Children and Youth. Child Dev Perspect, 13: 201-207. https://doi.org/10.1111/cdep.12342

Schoening, S., 2020, Lessons from internal climate migration in Mongolia, Climate Crisis and Local Communities, issue 64

Sedova, B. and M. Kalkuhl (2020). "Who are the climate migrants and where do they go? Evidence from rural India." World Development **129**.

Stoler, J., Brewis, A., Kangmennang, J., Keough, S., Pearson, A., Rosinger, A., . . . Stevenson, E. (2021). Connecting the dots between climate change, household water insecurity, and migration. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 36-41. doi:https://doi.org/10.1016/j.cosust.2021.02.008

Tiwari, I. & Tilstra, M. & Campbell, S. & Nielsen, C. & Hodgins, S. & Vargas, A. & Whitfield, K. & Sapkota, B. & Yamamoto, S. & Scott, J. (2022). Climate change impacts on the health of South Asian children and women subpopulations - A scoping review. Heliyon. 8.

Veale, A., Hijazi, A., Osman, Z., Macken, S. (2020) Engaging Men to Support the Resilience of Syrian Refugee Children and Youth in Lebanon (Children and Peace From Research to Action, Ed. Nikola Balvin, Daniel J. Christie) Peace Psychology Book Series, Springer Open., http://www.springer.com/series/7298

Velten S, Leventon J, Jager N, Newig J. What Is Sustainable Agriculture? A Systematic Review. *Sustainability*. 2015; 7(6):7833-7865. https://doi.org/10.3390/su7067833

Veronica, M., Rhamec, D., Mark, M., Rungano, M., & Nyasha, M. (2022). Enhancing disaster risk reduction through adoption of climate smart initiatives in marginal communities of southern Zimbabwe. *Environmental Challenges*, 100637. doi:https://doi.org/10.1016/j.envc.2022.100637

TÜRKİYE'DE HAVA KİRLİLİĞİ VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ: BİLGİ DÜZEYLERİ VE ÇEVRESEL FARKINDALIK

AIR POLLUTION AND CLIMATE CHANGE in TÜRKİYE: KNOWLEDGE LEVELS AND ENVIRONMENTAL AWARENESS

Dr. Öğr. Üyesi Adem KENAN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü

Erzincan

ORCID NO: 0000-0001-6012-9488

Merve AVCI

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü

Erzincan

ORCID NO: 0009-0001-3826-2124

Mizgin İNAN*

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü

Erzincan

ORCID NO: 0009-0002-8047-4590

Öz: Bu çalışma, Türkiye'deki yüksek ve düşük hava kirliliğine sahip bölgelerde yaşayan bireylerin iklim değişikliğine yönelik bilgi düzeylerini, algılarını ve farkındalık boyutlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Nicel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada, her şehirden yaklaşık 100 birey olmak üzere toplam 555 katılımcı rastgele örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Gülsoy (2018) tarafından geliştirilen anket formu ile veri toplanmıştır. Bulgular, yüksek hava kirliliğine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin iklim değişikliği konusundaki bilgi düzeylerinin daha yüksek olduğunu ve çevre dostu ürünlere daha fazla ücret ödeme isteğinin bulunduğunu göstermiştir. Bu bulgular doğrultusunda, yüksek hava kirliliğine sahip bölgelerde ileri düzeyde çevresel eğitim programları geliştirilmesi ve düşük hava kirliliğine sahip bölgelerde temel çevresel eğitim ve farkındalık artırıcı kampanyalar düzenlenmesi önerilmektedir. Ayrıca, dijital ve geleneksel medya araçlarının çevresel bilginin yayılmasında etkin kullanımı teşvik edilmeli, üniversiteler ve bilimsel kuruluşlar çevresel farkındalık yaratmada kritik rol oynamalı ve hava kirliliği ile iklim değişikliğinin sağlık ve sosyoekonomik etkilerini azaltmak için entegre politikalar geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Hava Kirliliği, Çevresel Farkındalık, Çevre Eğitimi

Abstract: This study aims to examine the knowledge levels, perceptions, and awareness dimensions of individuals living in regions with high and low air pollution in Turkey regarding climate change. Conducted using a quantitative research method, the study involved a random sample of approximately 100 individuals from each city, totaling 555 participants. Data were collected using a questionnaire developed by Gülsoy (2018). Findings indicate that individuals living in cities with high air pollution have higher levels of knowledge about climate change and a greater willingness to pay more for environmentally friendly products. Based on these findings, it is recommended to develop advanced environmental education programs in regions

with high air pollution and to organize basic environmental education and awareness-raising campaigns in regions with low air pollution. Additionally, it is suggested to promote the effective use of digital and traditional media tools in disseminating environmental information, for universities and scientific institutions to play a critical role in creating environmental awareness, and to develop integrated policies to mitigate the health and socioeconomic impacts of air pollution and climate change.

Key Words: Climate Change, Air Pollution, Environmental Awareness, Environmental Education

GİRİŞ

İklim değişikliği ve hava kirliliği, insan sağlığı ve çevre üzerinde önemli etkileri olan birbiriyle bağlantılı çevresel sorunlardır. İklim değişikliğinin artan sıcaklıklar ve değişen yağış modelleri gibi etkileri, kirleticilerin oluşumunu ve dağılımını etkileyerek hava kirliliği sorunlarını daha da kötüleştirebilir (Orru vd., 2017). Ayrıca iklim değişikliği, kirleticilerin taşınmasını etkileyen kimyasal reaksiyon oranlarındaki ve atmosferik koşullardaki değişiklikler de dahil olmak üzere çeşitli mekanizmalar yoluyla yerel ve bölgesel hava kalitesini etkileyebilir (Ebi & McGregor, 2009).

Hava kirliliğinin azaltılması ve iklim değişikliğinin ele alınması, farklı çevre politikaları ve stratejileri arasındaki sinerjileri ve ödünleşimleri dikkate alan entegre yaklaşımlar gerektirmektedir (Klausbruckner vd., 2016). Örneğin, sera gazı emisyonlarının azaltılması, partikül madde ve ozon gibi kirleticilerin seviyelerini düşürerek hava kalitesi için ortak faydalar sağlayabilir (Liu vd., 2021). Çalışmalar, emisyon kontrol önlemlerinin hava kirliliği ve iklim değişikliği ile ilişkili sağlık etkilerini azaltmaya yardımcı olabileceğini göstermiş ve politika oluşturma ve uygulamada koordineli çabaların önemini vurgulamıştır (Huang vd., 2021). Ayrıca, küresel iklim değişikliği stratejileri ile yerel hava kirliliği politikaları arasındaki etkileşimler, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için çok önemlidir (Portugal-Pereira vd., 2018). İklim değişikliği ve hava kirliliği arasındaki ekonomik ve çevresel bağlantıları anlamak, etkili azaltım önlemleri tasarlamak ve daha temiz enerji teknolojilerini teşvik etmek için gereklidir (Lanzi ve Dellink, 2019).

Türkiye, iklim değişikliği açısından kırılganlığı yüksek bölgelerden biridir ve iklim değişikliğinin olası etkileri açısından risk grubunda yer almaktadır (Şen vd., 2013; ÇŞB, 2018; MEB, 2022). Ülkemizde, iklim değişikliğinin etkileri arasında kuraklık, su kaynaklarının azalması, tarım üretiminde düşüş, biyolojik çeşitliliğin azalması ve sağlık sorunlarının artması bulunmaktadır (Demirbaş & Aydın, 2020). Türkiye, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ve Paris Anlaşması gibi uluslararası iklim değişikliği mücadele mekanizmalarına taraf olmuştur. Bu kapsamda, Türkiye'de iklim değişikliğiyle mücadele için çeşitli politikalar ve stratejiler geliştirilmektedir (ÇŞB, 2018). Türkiye' de iklim değişikliği üzerine yapılan araştırmalar, gözlenen ve öngörülen iklim değişkenliğini, kuraklık ve çölleşmeyi vurgulamaktadır. Özellikle Türkiye ve çevresindeki Doğu Akdeniz Havzası'nda bu durum dikkat çekmektedir (Türkeş, 2012). Türkiye'deki orman yangınları üzerindeki iklim değişikliği etkisi de tanınmış olup, 2021 yazındaki benzeri görülmemiş yangınların genişliği, yüksek sıcaklıklar ve düşük bağıl nem nedeniyle iklimle ilişkili zorlukları vurgulamaktadır (Erdönmez vd., 2023).

Türkiye'de hava kirliliği ve iklim değişikliği arasındaki ilişki, kapsamlı bir anlayış gerektiren çok yönlü bir meseledir. Türkiye, özellikle kentsel ve sanayileşmiş bölgelerde önemli hava

kirliliği sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Kış aylarında şehirleşme ve sanayi faaliyetleri gibi faktörler nedeniyle belirgin sorunlar ortaya çıkmaktadır (Sümer, 2014). Ayrıca, çalışmalar iklim değişikliğinin Türkiye üzerindeki etkilerini, sıcaklık aşırılıkları, yağış desenlerindeki değişiklikler ve donlu ve karlı günlerin sıklığındaki değişikliklerle belgelenmiş olup, zaman içinde değişen hava koşullarını göstermektedir (Ekinci & Ökde, 2021).

Her yıl İsviçre merkezli hava kalitesi teknolojisi şirketi IqAir (2021) tarafından yayımlanan ve 117 ülkede 6476 şehirdeki hava kalitesi izleme istasyonlarından alınan metreküp başına düşen ince parçacıklı madde (PM 2,5) yoğunluğu ölçümlerine dayandırılan 2021 Dünya Hava Kirliliği raporunda Türkiye'nin 2020 ve 2021 yıllarında dünyanın en kirli havasına sahip 46. ülkesi olduğu belirtilmektedir. ÇŞB (2020)' nin Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporunda, ülkemizde 81 İlimizin 27'sinde birinci, 24'ünde ikinci, 20'sinde ise üçüncü öncelikli çevre sorununun hava kirliliği olduğu belirtilmektedir. Raporda, hava kirliliği toplamda 71 ilde önemli bir çevre sorunu olarak öne çıkmaktadır. 2021 Dünya Hava Kirliliği raporuna göre; Iğdır, Avrupa'nın ve Türkiye'nin hava kirliliği en yoğun (66,2 µg/m³) şehir olarak dikkat çekmektedir. Türkiye'de hava kirliliğinin en yoğun olduğu diğer iller sıralamasında ise Düzce (44,2 µg/m³) ve Erzurum (33,5 µg/m³) bulunmaktadır. Türkiye'de hava kirliliğinin en az olduğu diğer iller sıralaması ise Çankırı (9,3 µg/m³), Kırşehir (10,8 µg/m³), ve Ordu (12,9 µg/m³) şeklindedir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma, hava kirliliğinin yoğun olduğu ve az yoğun bölgelerde yaşayan bireylerin iklim değişikliğine yönelik bilgi düzeylerini, bilgi kaynaklarını, algılarını ve farkındalık boyutlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye'de yapılan çalışmalara bakıldığında küresel ısınma ve iklim değişikliğine yönelik durum tespit çalışmaların çevre kirliliğinin bileşenleri açısından incelenmediği görülmektedir. Hava kirliliği, iklim değişikliği ile doğrudan bağlantılı bir sorun olup, her iki sorunun çözümünde entegre yaklaşımlar gerekmektedir. Hava kirliliğini azaltmaya yönelik önlemler, aynı zamanda sera gazı emisyonlarını da azaltarak iklim değişikliği ile mücadelede önemli katkılar sağlayabilir (UNEP, 2019). Ülkemizde en önemli çevre kirliliklerinden birisi olan hava kirliliğinin yoğun ve az olduğu illerde yaşayan insanların küresel ısınma ve iklim değişikliğine yönelik bilgilerini ve algılarını belirleyerek toplumsal bilinci ortaya çıkarmak, bu konuda daha hedeflenmiş eğitim ve bilinçlendirme programlarının geliştirilmesine ve sürdürülebilirlik kalınma hedeflerine yönelik politikalar geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak, iklim değişikliği ve hava kirliliği sorunlarının ele alınması yerel, bölgesel ve küresel düzeylerde kapsamlı ve koordineli eylemler gerektirmektedir. Bu sorunların birbiriyle bağlantılı doğasını kabul ederek ve iklim ve hava kalitesi önlemleri arasındaki sinerjileri dikkate alan kanıta dayalı politikalar uygulayarak, toplumlar daha sürdürülebilir ve daha sağlıklı bir gelecek için çalışabilir. Literatürde çevre raporları (hava kirliliği oranları) dikkate alınarak toplumun küresel ısınma ve iklim değişikliğine yönelik farkındalıklarını ortaya koyan çalışmaların olmaması bu çalışmanın özgünlüğünü artırmaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu çalışmada, nicel araştırmalardan tanımlayıcı araştırma yöntemi Tanımlayıcı araştırma yöntemi, belirli bir olayın, durumun ya da olgunun mevcut durumunu belirlemek ve betimlemek amacıyla kullanılan bir araştırma yöntemidir (Creswell 2021). Bu yöntemin temel amacı, bir durumu ya da olguyu olduğu gibi tanımlamak ve açıklamaktır. Tanımlayıcı araştırma, genellikle 'ne' sorusunu yanıtlar, ancak neden ve nasıl sorularını da yanıtlayabilir.

Katılımcılar

Katılımcılar, rastgele örnekleme yöntemiyle seçilmiş ve her şehirden yaklaşık 100 birey araştırmaya dahil edilmiştir. Çalışmaya katılan toplam 555 katılımcının demografik bilgileri Grafik 1 üzerinde incelendiğinde, katılımcıların %50.81'ini (282) kadın, %49.19'unu (273) ise erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. Yaş gruplarına göre dağılımda, %39.10'unun (217) 18-25 yaş aralığında, %36.40'ının (202) 25-45 yaş aralığında olduğu ve bu iki yaş grubunun ağırlıkta olduğu dikkat çekmektedir. Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında, %56.76'sının (315) bekar, %43.24'ünün (240) evli olduğu görülmektedir. Eğitim durumu açısından değerlendirildiğinde, katılımcıların %48.29'unun (268) üniversite, %27.03'ünün (150) lise mezunu olduğu, yüksek lisans (%10.63, 59 kişi) ve doktora (%3.96, 22 kişi) mezunlarının da dikkate değer oranlarda olduğu anlaşılmaktadır. Diğer eğitim seviyeleri arasında ortaokul (%6.13, 34 kişi), ilköğretim (%2.34, 13 kişi) ve hiçbirisi (%1.62, 9 kişi) yer almaktadır.

Katılımcıların yaşadıkları şehirlere göre dağılımında, en yüksek katılımın %17.84 (99) ile Erzurum'dan geldiği, bunu Düzce (%16.76, 93), Ordu (%16.58, 92), Kırşehir (%16.40, 91), Iğdır (%16.22, 90) ve Çankırı'nın (%16.22, 90) takip ettiği görülmektedir. Meslek dağılımına bakıldığında ise, katılımcıların %34,59' unun (192) öğrenci, %24.32' sinin (135) diğer mesleklerde, %19.10'unun (106) memur olduğu ve serbest meslek (%12.79, 71 kişi), esnaf (%5.05, 28 kişi) ve emekli (%4.14, 23 kişi) kategorilerinin de temsil edildiği anlaşılmaktadır. Bu veriler, çalışmanın geniş bir yaş, eğitim, meslek ve şehir dağılımına sahip katılımcılarla yürütüldüğünü göstermektedir.

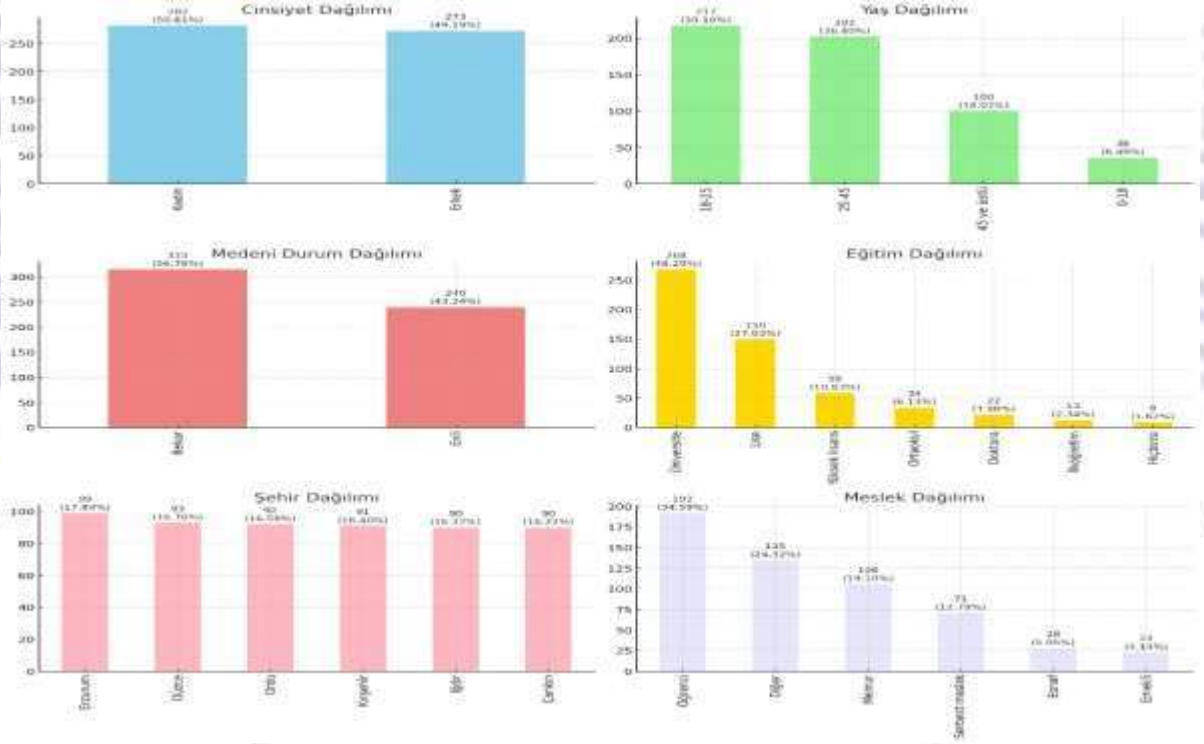

Grafik 1. Katılımcıların demografik bilgileri

Veri Toplama Araçları:

Bu çalışmada katılımcıların iklim değişikliği konusunda bilgilerini ve algılarını belirlemek amacıyla, Gülsoy (2018) tarafından, Yılmaz vd. (2011) ve ÇŞB (2012)' çalışmalarından yararlanarak geliştirdiği anketten yararlanılmıştır. Anket formunda, katılımcıların demografik özellikleri, küresel ısınma ve iklim değişikliğine yönelik bilgi düzeyleri ve bilgi kaynakları, algılar, küresel ısınma ve iklim değişikliğinin etkilerini azaltmaya yönelik önlemler, kişisel olarak iklim değişikliğine etki düzeylerindeki farkındalıklarına yönelik sorular yer almaktadır.

Veri Analizi

Verilerin analizinde betimsel istatistikler (frekans, yüzde, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır. Araştırmanın sorularına verilen yanıtlar, hava kirliliği yoğunluğu yüksek ve düşük olan şehirlerde yaşayan katılımcılar arasında karşılaştırılmıştır. Betimsel istatistikler, katılımcıların demografik özelliklerini ve anket sorularına verdikleri yanıtların dağılımını özetlemek için kullanılmıştır.

BULGULAR

1. İklim Değişikliği Nedenleri Konusundaki Bilgi Düzeyi

Grafik 2'den görüldüğü üzere, yüksek hava kirliliği olan şehirlerdeki katılımcıların (Iğdır, Düzce, Erzurum) iklim değişikliği nedenleri konusundaki bilgi düzeyi, düşük hava kirliliği olan şehirlere (Çankırı, Kırşehir, Ordu) kıyasla daha homojen bir dağılım göstermektedir. Özellikle "Bilgim var" seçeneği, yüksek hava kirliliği olan şehirlerde daha yüksek yüzdelerle temsil edilmiştir.

Grafik 2- İklim değişikliği nedenleri konusunda bilgi düzeyleri

Yüksek hava kirliliğine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin iklim değişikliği nedenleri konusundaki bilgi düzeyleri, düşük hava kirliliğine sahip şehirlerde yaşayanlara göre genellikle daha yüksek. Örneğin, Düzce'de yaşayan katılımcıların %45.16'sı (42 kişi) iklim değişikliği nedenleri konusunda bilgili olduklarını belirtmişlerdir. Bu oran Erzurum'da %40.4 (40 kişi) ve Iğdır'da %42.22 (38 kişi) olarak gözlemlenmiştir. Buna karşılık, düşük hava kirliliğine sahip şehirlerde bu oranlar daha düşüktür. Kırşehir'de sadece %24.18 (22 kişi), Ordu'da %33.7 (31

kişi) ve Çankırı'da %40 (36 kişi) iklim değişikliği nedenleri konusunda bilgili olduklarını belirtmişlerdir.

Bu durum, yüksek hava kirliliğine sahip şehirlerde yaşayan insanların, çevresel sorunlarla daha fazla karşılaştıkları ve bu nedenle iklim değişikliği hakkında daha fazla bilgi sahibi olduklarını düşündürebilir. Düzce'de %31.18 (29 kişi), Erzurum'da %30.3 (30 kişi) ve Iğdır'da %28.89 (26 kişi) az bilgiye sahip olduğunu belirtirken, Kırşehir'de %36.26 (33 kişi), Ordu'da %35.87 (33 kişi) ve Çankırı'da %25.56 (23 kişi) az bilgiye sahip olduğunu belirtmiştir.

2. İklim Değişikliğinin Hayatınıza Etkileri Konusundaki Bilgi Düzeyi

İklim değişikliğinin hayatlarına etkileri konusunda bilgi düzeyi de yüksek hava kirliliğine sahip şehirlerde daha yüksektir. Düzce'de %45.16 (42 kişi), Erzurum'da %37.37 (37 kişi) ve Iğdır'da %44.44 (40 kişi) iklim değişikliğinin hayatlarına olan etkileri konusunda bilgi sahibi olduklarını ifade etmişlerdir. Buna karşın, Kırşehir'de bu oran %27.47 (25 kişi), Ordu'da %36.96 (34 kişi) ve Çankırı'da %34.44 (31 kişi) olarak daha düşüktür.

Bu şehirlerdeki yüksek bilgi düzeyi, çevresel sorunların bireylerin günlük yaşamlarını daha fazla etkilediğini ve bu durumun bireyleri daha bilinçli hale getirdiğini göstermektedir. Düzce'de %31.18 (29 kişi), Erzurum'da %29.29 (29 kişi) ve Iğdır'da %26.67 (24 kişi) az bilgiye sahip olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık, Kırşehir'de %28.57 (26 kişi), Ordu'da %29.35 (27 kişi) ve Çankırı'da %28.89 (26 kişi) az bilgiye sahip olduğunu ifade etmiştir.

Grafik 3- İklim değişikliğinin hayata etkileri konusundaki bilgi düzeyleri

3. İklim Değişikliği ile Mücadele Yolları Konusundaki Bilgi Düzeyi

Grafik 4'te de görüldüğü üzere yüksek hava kirliliğine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin, iklim değişikliği ile mücadele yolları konusundaki bilgi düzeyleri de oldukça yüksektir. Düzce'de %41.94 (39 kişi), Erzurum'da %37.37 (37 kişi) ve Iğdır'da %44.44 (40 kişi) mücadele yolları konusunda bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Buna karşın, Kırşehir'de bu oran %27.47 (25 kişi), Ordu'da %36.96 (34 kişi) ve Çankırı'da %34.44 (31 kişi) olarak daha düşüktür.

Bu şehirlerde yüksek bilgi düzeyi, çevresel sorunların bireyleri mücadele yöntemleri hakkında daha bilinçli hale getirdiğini göstermektedir. Düzce'de %33.33 (31 kişi), Erzurum'da %29.29 (29 kişi) ve Iğdır'da %26.67 (24 kişi) az bilgiye sahip olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık, Kırşehir'de %28.57 (26 kişi), Ordu'da %29.35 (27 kişi) ve Çankırı'da %28.89 (26 kişi) az bilgiye sahip olduğunu ifade etmiştir.

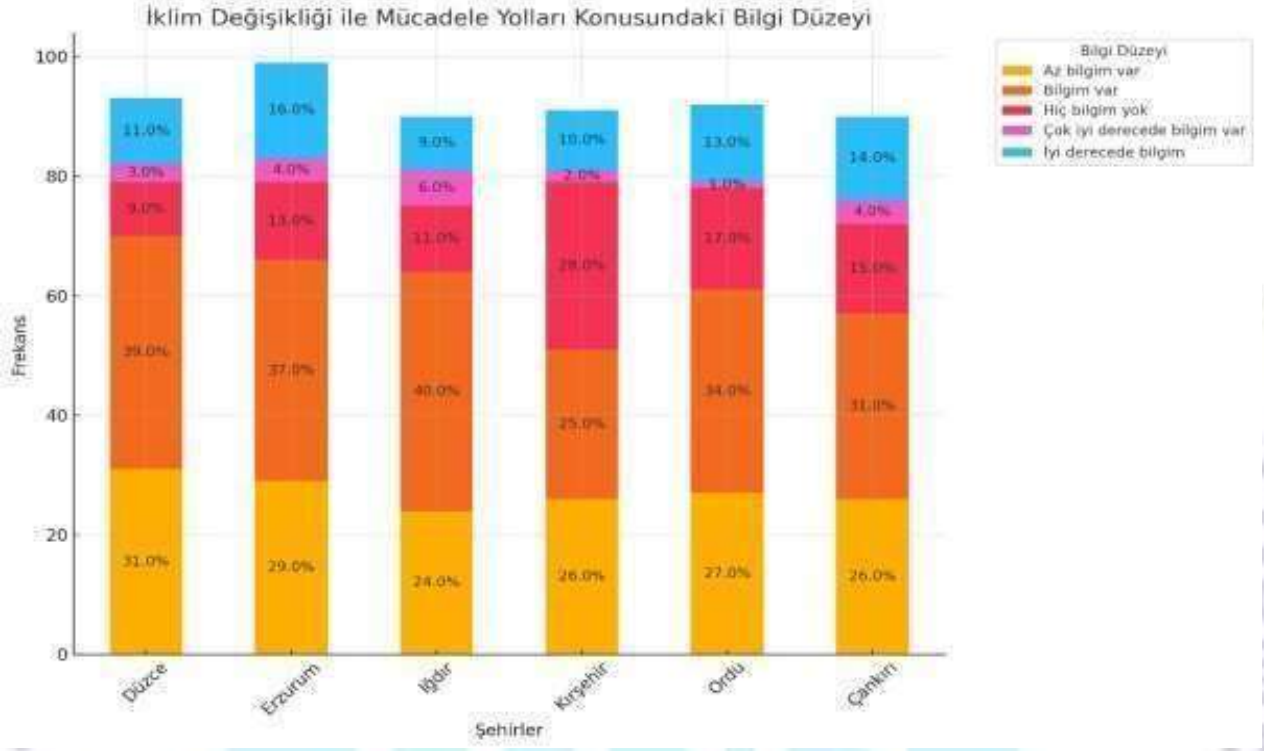

Grafik 4- İklim Değişikliği ile Mücadele Yolları Konusundaki Bilgi Düzeyi

4. İklim Değişikliği Bilgi Kaynaklar

Grafik 5, Türkiye'deki altı farklı şehirde (Ordu, Düzce, Erzurum, Kırşehir, Çankırı ve Iğdır) iklim değişikliği ile ilgili bilgi kaynaklarının dağılımını göstermektedir. Bilgi kaynakları sekiz grupta toplanmıştır: TV ve radyo, internet, üniversite eğitimi, bilimsel çalışmalar, arkadaş ve yakın çevre, resmi kurumlar, gazete ve dergi, sivil toplum örgütleri şeklindedir.

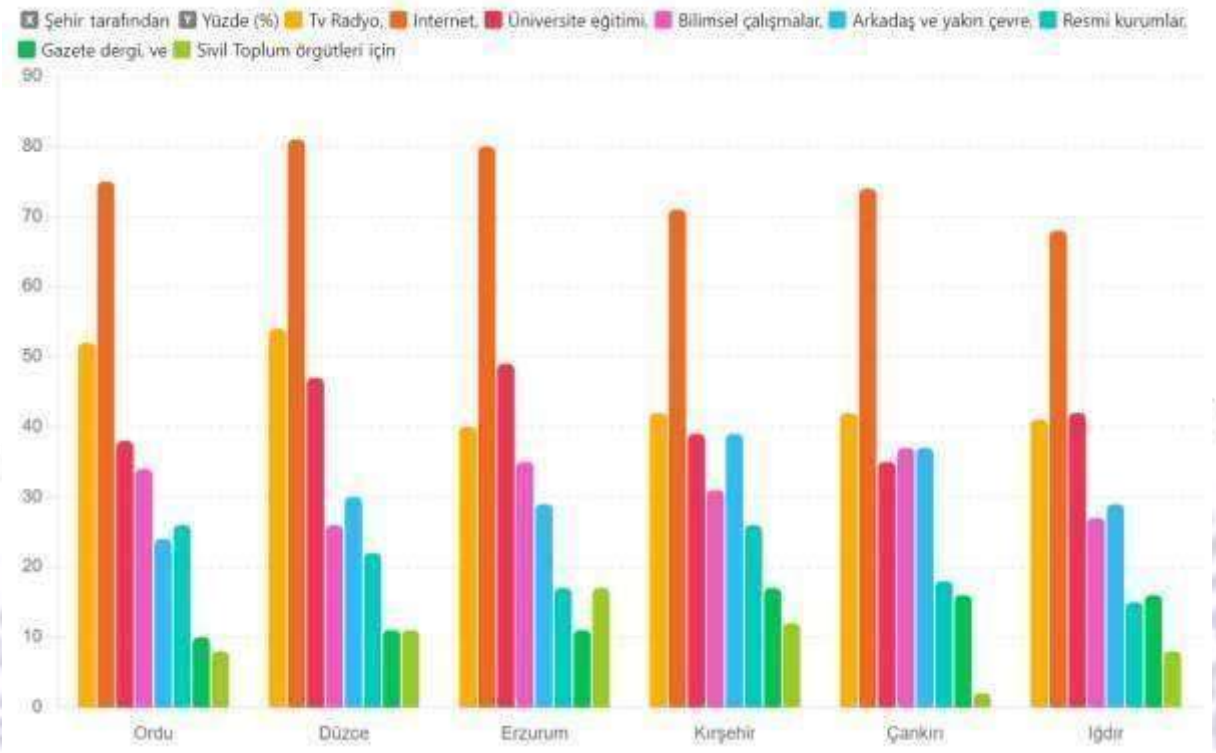

Grafik -5. İklim Değişikliği Bilgi Kaynakları Grafiği

1. **İnternetin Hakimiyeti**: Tüm şehirlerde internet, en dominant bilgi kaynağıdır ve %68 ile (Iğdır) %81 (Düzce) arasında değişmektedir.
2. **TV ve Radyo**: TV ve radyo, şehirlerde önemli bilgi kaynakları arasında yer almakta ve oranları yüzde 40 ile 54 arasında değişmektedir.
3. **Üniversite Eğitimi ve Bilimsel Çalışmalar**: Üniversite eğitimi ve bilimsel çalışmalar, orta derecede etkili bilgi kaynaklarıdır. Özellikle Erzurum (49%) ve Düzce (47%) üniversite eğitimi açısından öne çıkmaktadır.
4. **Arkadaş ve Yakın Çevre**: Arkadaş ve yakın çevrenin etkisi, Kırşehir (39%) ve Çankırı (37%) gibi bazı şehirlerde daha belirgindir.
5. **Resmi Kurumlar**: Resmi kurumlar, nispeten daha az başvurulan bilgi kaynakları arasındadır. En yüksek oran Ordu (26%) ve Kırşehir'dedir (26%).
6. **Gazete ve Dergiler**: Gazete ve dergiler, en az başvurulan kaynaklar arasındadır ve oranlar genellikle 17%'nin altındadır. Çankırı (16%) ve Iğdır (16%) istisnadır.
7. **Sivil Toplum Örgütleri**: Bu örgütler, özellikle Çankırı (2%) ve Ordu (8%) gibi şehirlerde en az kullanılan bilgi kaynaklarıdır.

Düzce ve Erzurum aynı zamanda iklim değişikliği bilgisi için yüksek internet kullanım oranlarına sahiptir (sırasıyla 81% ve 80%). Bu durum, daha kirli bölgelerde çevre bilinci ve dijital kaynaklara erişim ihtiyacının arttığını gösterebilir. Çankırı, Kırşehir ve Ordu şehirlerinde ise Düşük kirlilik seviyelerine rağmen, bu şehirlerde de internet önemli bir bilgi kaynağıdır (Çankırı'da %74, Kırşehir'de %71 ve Ordu'da %75). Bu, daha az kirli bölgelerde bile internetin bilgi paylaşımında kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

Tüm şehirlerde iklim değişikliği ile ilgili bilgi kaynakları arasında internetin yüksek oranda kullanılması, çevresel bilginin yayılmasında dijital platformların önemini vurgulamaktadır. TV ve radyo gibi geleneksel medya da hala önemli bir rol oynamaktadır. Gazete, dergi ve sivil

toplum örgütleri ise daha az etkili bilgi kaynakları arasında yer almaktadır. Üniversite eğitimi, bilimsel çalışmalar ve arkadaş çevresine olan güven, bilgi arayışında çeşitlilik göstermektedir ve bu durum yerel eğitim kurumları ve sosyal yapılar tarafından etkilenebilir.

5. İklim değişikliği ve Eğitim:

Grafik 6'da, altı farklı şehirde yaşayan insanların "İklim veya çevre konusunda ders aldınız mı?" sorusuna verdikleri "evet" ve "hayır" yanıtlarının frekans dağılımları gösterilmektedir. Bu veriler, hava kirliliği seviyeleri bağlamında incelendiğinde, belirgin bazı farklılıklar ve benzerlikler ortaya çıkmaktadır.

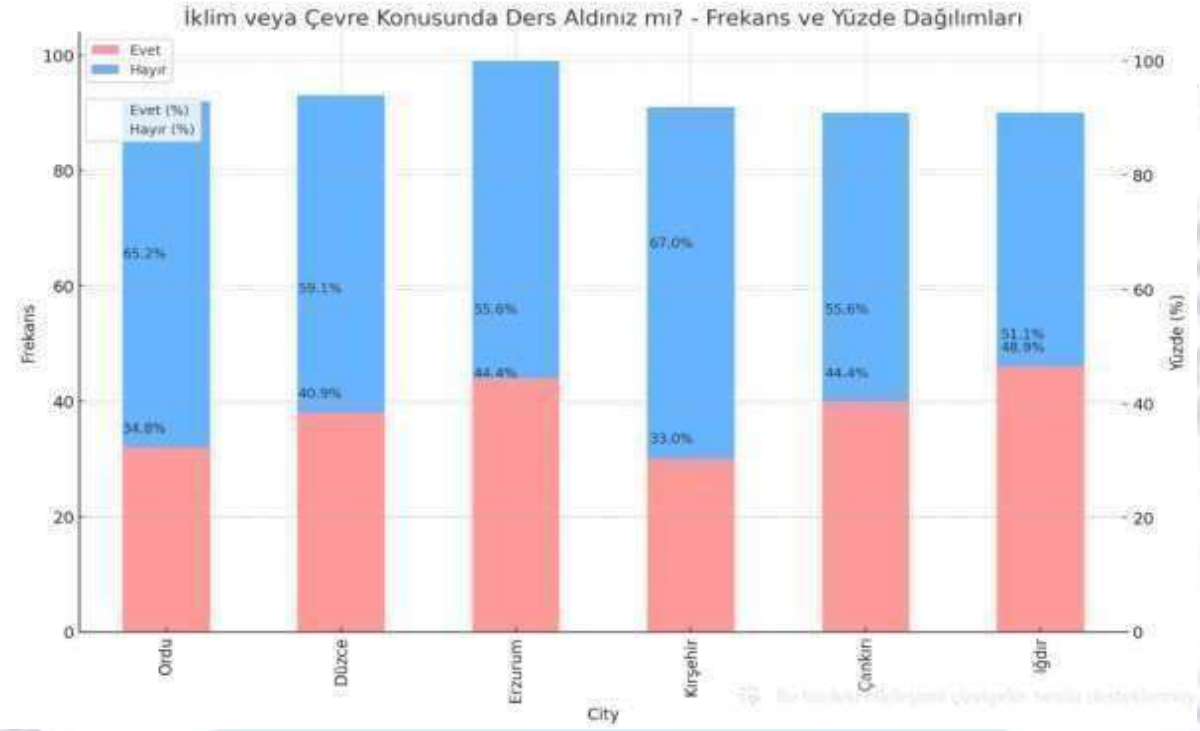

Grafik 6- İklim değişikliği ve Eğitimi alma durumları

Iğdır'da "evet" cevabı verenlerin oranı %51.11 iken, "hayır" diyenlerin oranı %48.89'dur. Iğdır'da yaşayan insanların neredeyse yarısı iklim veya çevre konusunda eğitim almıştır, bu da yüksek hava kirliliği seviyelerinin farkındalığı artırabileceğini göstermektedir. Düzce'de "evet" diyenlerin oranı %40.86, "hayır" diyenlerin oranı %59.14'tür. Burada da önemli bir kısım eğitim almış, ancak "hayır" diyenlerin oranı daha yüksektir. Bu durum, yüksek hava kirliliğine rağmen eğitim alanların oranının yeterli olmadığını gösterebilir. Erzurum'da "evet" cevabı verenlerin oranı %44.44, "hayır" diyenlerin oranı %55.56'dır. Erzurum'da da hava kirliliğine rağmen iklim veya çevre eğitimi alanların oranı yüksek, ancak yine de "hayır" diyenlerin oranı biraz daha fazla.

Çankırı'da "evet" diyenlerin oranı %44.44, "hayır" diyenlerin oranı %55.56'dır. Çankırı'da düşük hava kirliliğine rağmen, önemli bir kısım iklim veya çevre eğitimi almıştır. Kırşehir'de "evet" cevabı verenlerin oranı %32.97, "hayır" diyenlerin oranı %67.03'tür. Kırşehir'de "hayır" diyenlerin oranı oldukça yüksektir, bu da düşük hava kirliliği seviyelerine rağmen çevre eğitimi konusunda eksiklikler olduğunu gösterebilir. Ordu'da "evet" diyenlerin oranı %34.78, "hayır" diyenlerin oranı %65.22'dir. Ordu'da da "hayır" diyenlerin oranı oldukça yüksektir, bu da çevre eğitimine olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Yüksek hava kirliliğine sahip şehirlerde, iklim veya çevre konusunda eğitim almış olanların oranı, düşük hava kirliliğine sahip şehirlere göre genellikle daha yüksektir. Bu durum, yüksek hava kirliliği seviyelerinin farkındalığı ve eğitimi teşvik edebileceğini göstermektedir. Ancak, hem yüksek hem de düşük hava kirliliğine sahip şehirlerde "hayır" diyenlerin oranının yüksek olması, genel olarak iklim ve çevre konularında daha fazla eğitimin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

6. İklim Değişikliği Algıları

Aşağıdaki sunulan Grafik-8, Türkiye'deki altı farklı şehirde 'İklim Değişikliği Nedir?' sorusuna verilen cevapların dağılımını göstermektedir. Nedenler sekiz grupta toplanmıştır: Hava kirliliği, çarpık kentleşme ve göçler, ormansızlaşma, yakıt tüketiminin artması, sera gazlarındaki artış, bireysel tüketimin artışı, fabrika ve imalathanelerin artışı, nüfus artışı.

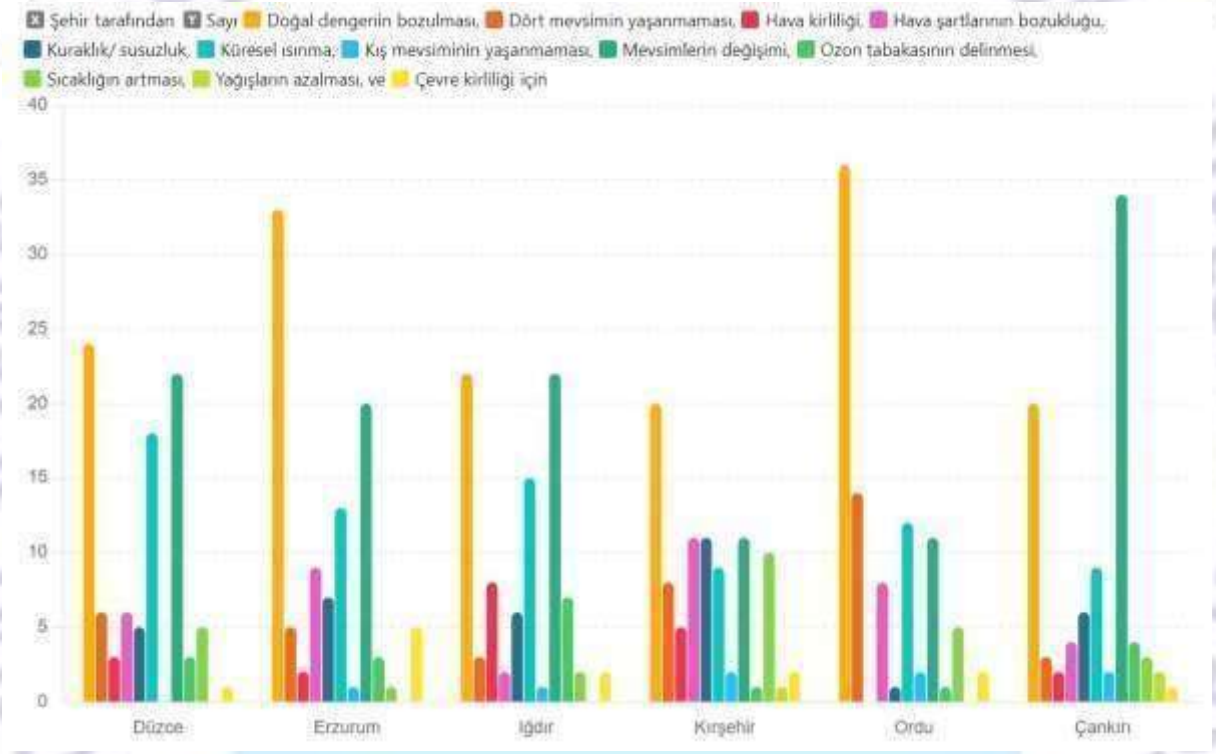

Grafik 8. İklim değişikliği nedir sorusuna verilen cevapların dağılımı

Ortak Görüşler:

- **Doğal Dengenin Bozulması**: Hem yüksek hem de düşük hava kirliliği olan şehirlerde en yaygın görüştür. Iğdır (%24.44), Düzce (%25.81), Erzurum (%33.33), Çankırı (%22.22), Kırşehir (%21.98), Ordu (%39.13) gibi şehirlerde, bu görüş iklim değişikliği farkındalığında öne çıkmaktadır.
- **Mevsimlerin Değişimi**: Bu görüş de yaygındır ve hava kirliliği düzeyinden bağımsız olarak katılımcılar tarafından sıkça belirtilmektedir. Iğdır (%20.00), Düzce (%18.28), Erzurum (%15.15), Çankırı (%18.89), Kırşehir (%20.88), Ordu (%20.65) gibi şehirlerde bu görüş öne çıkmaktadır.

Farklılıklar:

- **Hava Kirliliği**: Yüksek hava kirliliğine sahip şehirlerde bile, "Hava kirliliği" görüşü nispeten daha az belirtilmiştir. Iğdır (%8.89), Düzce (%3.23), Erzurum (%2.02), Çankırı (%2.22), Kırşehir (%2.20), Ordu (%1.09) gibi şehirlerde hava kirliliği doğrudan iklim değişikliği olarak görülmemektedir.

- **Dört Mevsimin Yaşanmaması**: Hava kirliliği düşük olan şehirlerde daha sık belirtilmiştir. Çankırı (%3.33), Kırşehir (%8.79), Ordu (%15.22) gibi şehirlerde bu görüş öne çıkmaktadır.

Iğdır, Düzce ve Erzurum gibi hava kirliliği yüksek şehirlerde, katılımcılar genellikle iklim değişikliğini "Doğal dengenin bozulması" ve "Mevsimlerin değişimi" gibi çevresel etkiler üzerinden tanımlamışlardır. Hava kirliliği bu şehirlerde belirgin bir sorun olmasına rağmen, iklim değişikliği doğrudan hava kirliliği ile ilişkilendirilmemiştir. Bu durum, iklim değişikliğinin daha geniş çevresel etkilerle algılandığını ve hava kirliliğinin bu algı üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Çankırı, Kırşehir ve Ordu gibi hava kirliliği düşük şehirlerde de benzer şekilde, iklim değişikliği "Doğal dengenin bozulması" ve "Mevsimlerin değişimi" gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Ancak, bu şehirlerde "Dört mevsimin yaşanmaması" görüşü daha sık belirtilmiştir. Bu, düşük hava kirliliğine sahip bölgelerde mevsim değişikliklerinin daha belirgin ve dikkat çekici olduğunu göstermektedir.

Doğal Dengenin Bozulması ve Mevsimlerin Değişimi hem yüksek hem de düşük hava kirliliğine sahip şehirlerde en yaygın görüşler olarak öne çıkmıştır. Bu, iklim değişikliği konusunda geniş bir çevresel farkındalık olduğunu göstermektedir. Dört Mevsimin Yaşanmaması ise hava kirliliği düşük olan şehirlerde daha sık belirtilmiştir. Bu, mevsim değişikliklerinin bu şehirlerde daha belirgin ve dikkat çekici olduğunu, dolayısıyla iklim değişikliği algısını şekillendirdiğini göstermektedir Hava kirliliği yüksek olan şehirlerde bile, iklim değişikliği doğrudan hava kirliliği ile ilişkilendirilmemiştir. Bu, iklim değişikliğinin daha genel çevresel etkilerle algılandığını ve hava kirliliğinin iklim değişikliği farkındalığını artırmada tek başına yeterli olmadığını göstermektedir.

7. İklim Değişikliği Nedenleri Algıları

Aşağıdaki Grafik 9, Türkiye'deki altı farklı şehirde (Ordu, Düzce, Erzurum, Kırşehir, Çankırı ve Iğdır) iklim değişikliği nedenleri nedir sorusuna verilen cevapların dağılımını göstermektedir. Nedenler sekiz grupta toplanmıştır: Hava kirliliği, çarpık kentleşme ve göçler, ormansızlaşma, yakıt tüketiminin artması, sera gazlarındaki artış, bireysel tüketimin artışı, fabrika ve imalathanelerin artışı, nüfus artışı.

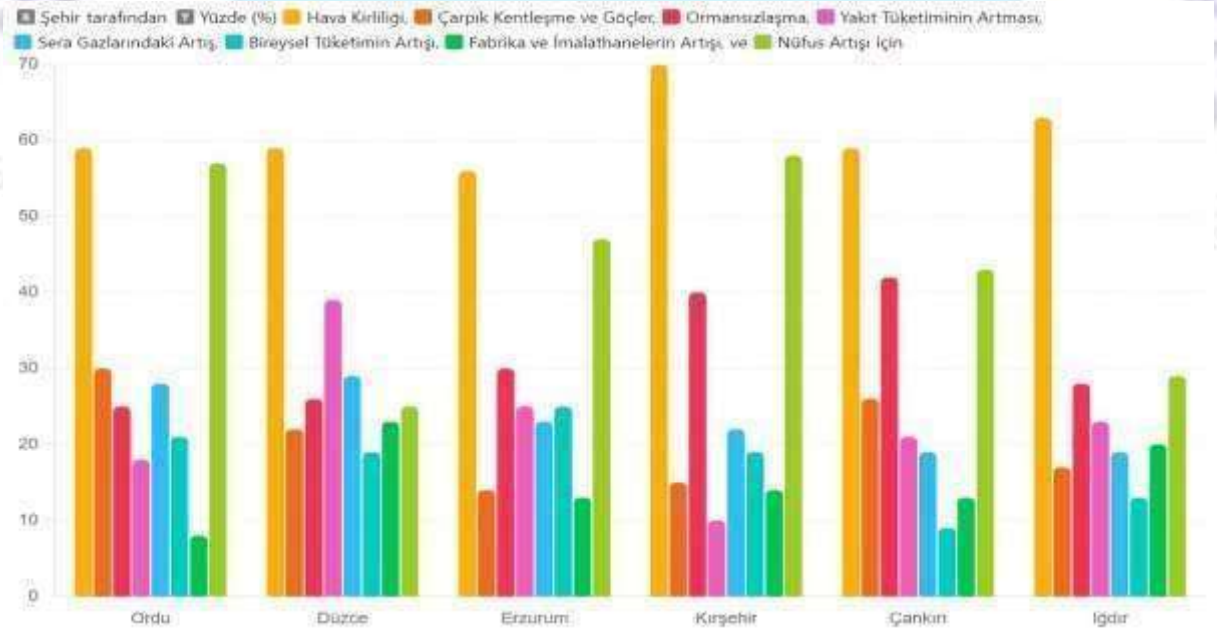

Grafik 9. İklim değişikliği nedenleri nedir sorusuna verilen cevapların dağılımı

Tüm şehirlerde hava kirliliği, iklim değişikliğinin en dominant nedeni olarak görülmekte ve yüzde 56 ile (Erzurum) yüzde 70 (Kırşehir) arasında değişmektedir. Çarpık Kentleşme ve Göçlerin etkisi, şehirlerde değişiklik göstermekte olup oranlar yüzde 14 ile 30 arasında değişmektedir. Ormansızlaşma, iklim değişikliği nedenleri arasında orta derecede etkili bir faktördür. Özellikle Kırşehir (40%) ve Çankırı (42%) ormansızlaşma açısından öne çıkmaktadır. Yakıt tüketiminin artması, özellikle Düzce (39%) ve Erzurum (25%) gibi bazı şehirlerde daha belirgindir. Sera gazlarındaki artış, şehirlerde nispeten düşük bir etkiye sahiptir ve oranları yüzde 19 ile 29 arasında değişmektedir. Bireysel tüketimin artışı, şehirlerde en az başvurulan nedenler arasında yer almakta ve oranlar yüzde 9 ile 25 arasında değişmektedir. Fabrika ve İmalathanelerin Artışı özellikle Ordu (8%) ve Erzurum (13%) gibi şehirlerde en az başvurulan nedenler arasında yer almaktadır. Nüfus artışı, özellikle Kırşehir (58%) ve Ordu (57%) gibi şehirlerde öne çıkmaktadır.

Düzce ve Erzurum, aynı zamanda iklim değişikliği nedenleri arasında hava kirliliğini en yüksek oranda belirtmiştir (sırasıyla %59 ve %56). Bu durum, daha kirli bölgelerde hava kirliliğinin farkındalığının arttığını gösterebilir. Düşük kirlilik seviyelerine rağmen, Kırşehir'de hava kirliliği iklim değişikliği nedeni olarak en yüksek oranda belirtilmiştir (%70). Ordu ve Çankırı'da ise hava kirliliği oranları sırasıyla %59 olarak belirtilmiştir. Bu, daha az kirli bölgelerde bile hava kirliliğinin önemli bir neden olarak görüldüğünü göstermektedir.

8. İklim Değişikliği Tutumları:

Grafikte 10' da , farklı şehirlerde yaşayan insanların "İklim değişikliğini endişe verici buluyor musunuz?" sorusuna verdikleri "evet", "hayır" ve "kısmen" yanıtlarının frekans ve yüzde dağılımları birlikte sunulmuştur.

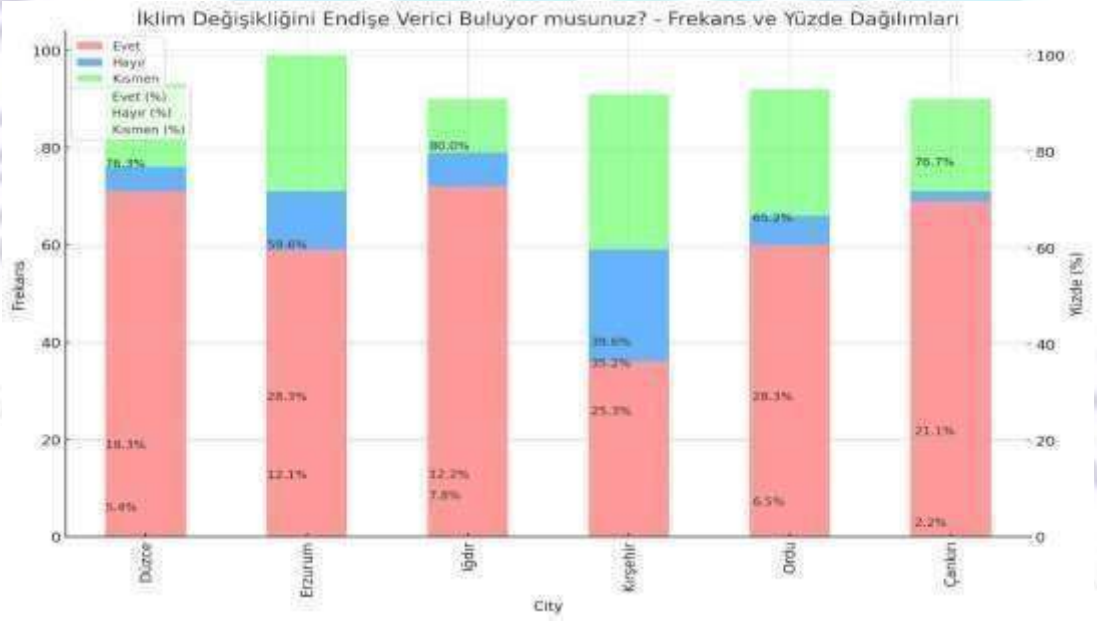

Grafik 10. İklim Değişikliği Tutumları

Grafikte görüldüğü gibi, Iğdır'da yaşayan insanların %80'i iklim değişikliğini endişe verici bulmaktadır. Bu, yüksek hava kirliliği seviyelerinin insanları iklim değişikliğine karşı daha duyarlı hale getirdiğini göstermektedir. Düzce'de %76.34 oranında "evet" yanıtı verilmiştir. Yüksek hava kirliliği seviyeleri, çevresel farkındalığı ve endişeyi artırmaktadır. Bu durum, insanların çevresel sorunlara karşı daha duyarlı olduğunu göstermektedir. Erzurum'da %59.60

oranında "evet" yanıtı verilmiştir. Yüksek hava kirliliği, bu şehirde yaşayan insanların da iklim değişikliğine karşı endişelerini artırmaktadır.

Çankırı'da %76.67 oranında "evet" yanıtı verilmiştir. Düşük hava kirliliğine rağmen yüksek bir endişe oranı bulunmaktadır, bu da çevresel farkındalığın var olduğunu göstermektedir. Kırşehir'de %39.56 oranında "evet" yanıtı verilmiştir. Bu, düşük hava kirliliğine rağmen çevre endişesinin daha az olduğunu göstermektedir. Ordu'da %65.22 oranında "evet" yanıtı verilmiştir. Düşük kirlilik seviyelerine rağmen çevresel farkındalık ve endişe oranı oldukça yüksektir.

Grafiklerdeki veriler, hava kirliliği seviyelerinin insanların iklim değişikliğine karşı endişe düzeylerini nasıl etkilediğini açıkça göstermektedir. Yüksek hava kirliliğine sahip şehirlerde yaşayan insanlar, çevresel sorunların günlük yaşam üzerindeki etkilerini daha fazla deneyimledikleri için bu konulara karşı daha duyarlıdırlar. Bu şehirlerde çevresel eğitim ve farkındalık kampanyaları daha etkili olabilir çünkü mevcut farkındalık düzeyi zaten yüksektir ve daha fazla bilgi ile desteklenebilir. Düşük hava kirliliğine sahip şehirlerde ise, çevresel sorunların günlük yaşam üzerindeki etkileri daha az belirgin olduğu için, insanların bu konulara olan ilgisi ve endişesi daha düşük olabilir. Bu bölgelerde, çevresel farkındalık kampanyaları ve eğitim programları daha fazla önem kazanır. İnsanların çevresel sorunlara yönelik farkındalıklarını artırmak ve bilgi düzeylerini yükseltmek için özel programlar ve kampanyalar düzenlenmelidir.

Hava Kirliliği ve Çevre Dostu Ürünlere Ücret Ödeme İsteği Bağlamında Değerlendirme

Yukarıdaki grafikte, farklı şehirlerde yaşayan insanların "Bir ürünün üretim aşamasında çevreye daha az zarar verdiğini biliyorsanız, bu ürünü satın almak için daha fazla ücret öder misiniz?" sorusuna verdikleri "evet" ve "hayır" yanıtlarının frekans ve yüzde dağılımları birlikte sunulmuştur.

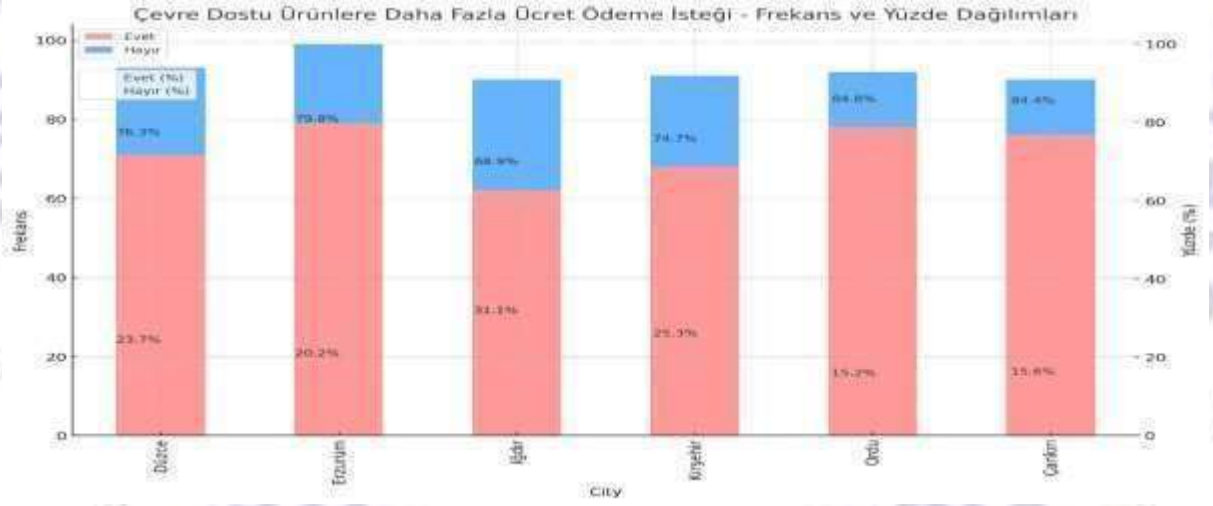

Yüksek Hava Kirliliği Olan Şehirler (Iğdır, Düzce, Erzurum)

Yüksek hava kirliliğine sahip şehirlerde, çevre dostu ürünlere daha fazla ücret ödeme isteği genellikle yüksektir. Bu şehirlerde yaşayan insanlar, çevresel sorunların günlük yaşam üzerindeki etkilerini daha fazla deneyimledikleri için bu konulara karşı daha duyarlı ve bilinçlidirler. Iğdır' da yaşayanların %68.89'u çevre dostu ürünlere daha fazla ücret ödemeye isteklidir. Yüksek hava kirliliği, insanların çevresel duyarlılığını artırmaktadır.Düzce'de %76.34 oranında "evet" yanıtı verilmiştir. Bu oran, yüksek hava kirliliği seviyelerinin çevresel farkındalığı ve ödeme isteğini artırdığını göstermektedir. Erzurum'da %79.80 oranında "evet"

yanıtı verilmiştir. Yüksek hava kirliliği, bu şehirde yaşayan insanların çevre dostu ürünlere daha fazla ödeme yapma isteğini artırmaktadır.

Düşük hava kirliliğine sahip şehirlerde, çevre dostu ürünlere daha fazla ücret ödeme isteği genellikle yüksektir. Bu şehirlerde de çevresel farkındalık ve duyarlılık oldukça yüksektir. Çankırı'da %84.44 oranında "evet" yanıtı verilmiştir. Düşük kirliliğe rağmen yüksek bir çevresel duyarlılık bulunmaktadır. Kırşehir'de %74.73 oranında "evet" yanıtı verilmiştir. Düşük kirlilik seviyelerine rağmen çevresel farkındalık ve ödeme isteği yüksektir. Ordu'da %84.78 oranında "evet" yanıtı verilmiştir. Bu da çevresel farkındalığın düşük kirlilik seviyelerine rağmen var olduğunu göstermektedir.

Hava kirliliği seviyelerinin, insanların çevre dostu ürünlere daha fazla ücret ödeme isteği üzerinde önemli bir etkisi olduğu gözlemlenmektedir. Yüksek hava kirliliğine sahip şehirlerde yaşayan insanlar, çevresel bozulmaları ve iklim değişikliğinin etkilerini daha fazla hissettikleri için bu konulara daha duyarlı ve çevre dostu ürünlere daha fazla ödeme yapma eğiliminde oldukları söylenebilir. Düşük hava kirliliğine sahip şehirlerde de çevresel farkındalık ve çevre dostu ürünlere ödeme isteği oldukça yüksektir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'deki farklı hava kirliliği seviyelerine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin iklim değişikliği konusundaki bilgi düzeylerini, algılarını ve farkındalık boyutlarını incelemektedir. Bulgular, yüksek hava kirliliğine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin iklim değişikliği nedenleri, etkileri ve mücadele yolları konusunda daha yüksek bilgi düzeyine sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum, çevresel stresörlerin farkındalığı artırmada önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Orru vd, 2017; Pörtner vd., 2022). Yüksek hava kirliliğine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin iklim değişikliği nedenleri ve etkileri konusunda daha yüksek bilgi düzeyine sahip olmaları, bu bireylerin çevresel sorunlarla daha fazla karşılaştıkları ve bu nedenle bu konulara daha duyarlı olduklarını göstermektedir. Bu bulgu, çevresel stresörlerin insan sağlığı üzerindeki etkileri ve bu etkilerin farkındalığı artırmadaki rolü ile uyumludur (Ebi ve McGregor, 2009). Ayrıca, iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkileri ve bu etkilerin farkındalığı artırmadaki rolü üzerine yapılan çalışmalar da bu durumu desteklemektedir (Watts vd, 2015). İklim değişikliğinin solunum yolu hastalıkları ve kardiyovasküler hastalıklar üzerindeki etkileri önemli bir halk sağlığı sorunu olarak tanımlanmıştır (Jacobson, 2008).

Eğitim durumu, iklim değişikliği konusunda bilgi düzeyini etkileyen bir diğer faktördür. İklim veya çevre konusunda ders almış olan bireylerin oranı yüksek hava kirliliğine sahip şehirlerde daha yüksektir. Bu durum, çevresel eğitimin önemini vurgulamaktadır. Hem yüksek hem de düşük hava kirliliğine sahip şehirlerde çevre eğitimi alanların oranının yeterli olmaması, genel olarak iklim ve çevre konularında daha fazla eğitimin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır (Schreiner vd, 2005; Pörtner vd., Steffen vd., 2015; Pörtner vd., 2022). Eğitim düzeyinin çevresel bilinç üzerindeki etkisi, uluslararası literatürde de sıklıkla vurgulanmaktadır (Kollmuss ve Agyeman, 2002).

Bilgi kaynakları incelendiğinde internetin en yaygın bilgi kaynağı olduğu görülmektedir. Bu bulgu, dijital medya ve internetin çevresel bilgilendirme ve farkındalık yaratma konusundaki önemini vurgulamaktadır (Leiserowitz vd., 2018). Geleneksel medya kaynakları (TV ve radyo) da hala önemli bir rol oynamaktadır, ancak gazete ve dergiler gibi kaynaklar daha az etkili bilgi kaynakları arasında yer almaktadır. Bu bulgu, bilgi kaynaklarının çeşitliliği ve dijital

platformların çevresel farkındalığı artırmadaki rolü hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (Van der Linden vd., 2015). Dijital medya, çevresel bilginin yayılmasında kritik bir rol oynamaktadır (Anderson, 2017). Üniversite eğitimi ve bilimsel çalışmalar ise yüksek bilgi düzeyine sahip bireyler arasında önemli bir bilgi kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, akademik ve bilimsel bilginin çevresel farkındalık yaratmada kritik bir rol oynadığını göstermektedir (Sterling, 2010; Pörtner vd., 2022).

Hava kirliliği seviyelerinin çevre dostu ürünlere daha fazla ücret ödeme isteği üzerinde önemli bir etkisi olduğu gözlemlenmektedir. Yüksek hava kirliliğine sahip şehirlerde yaşayan bireyler, çevresel bozulmaları ve iklim değişikliğinin etkilerini daha fazla hissettikleri için çevre dostu ürünlere daha fazla ödeme yapma eğilimindedirler. Bu bulgu, çevresel farkındalığın ve duyarlılığın sadece hava kirliliği seviyeleriyle sınırlı olmadığını, genel bir bilinçlenme düzeyinin önemli olduğunu göstermektedir (Taufik vd, 2019; Pörtner vd., 2022). Çevresel bilinç ve davranış arasındaki ilişki, pek çok çalışmada ele alınmış ve çevresel bilincin artmasıyla birlikte çevre dostu davranışların da arttığı gösterilmiştir (Stern, 2000).

İklim değişikliği ve hava kirliliği arasındaki ilişki, halk sağlığı üzerinde önemli etkilere sahiptir. İklim değişikliği, hava kirliliğini artırarak solunum yolu hastalıkları ve kardiyovasküler hastalıklar gibi sağlık sorunlarını tetikleyebilir (Jacobson, 2008). Bu nedenle, iklim değişikliği ile mücadele etmek, aynı zamanda hava kirliliğini azaltarak halk sağlığını koruma açısından da önemlidir (Watts vd, 2015).

Bu çalışma, Türkiye'deki farklı hava kirliliği seviyelerine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin iklim değişikliği konusundaki bilgi düzeylerini, algılarını ve farkındalık boyutlarını incelemiştir. Bulgular, yüksek hava kirliliğine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin iklim değişikliği konusunda daha yüksek bilgi düzeyine sahip olduğunu ve çevresel sorunlarla daha fazla karşılaştıkları için bu konuda daha bilinçli olduklarını göstermektedir.

Bu çalışma, hava kirliliği seviyelerinin iklim değişikliği farkındalığı üzerindeki etkisini inceleyerek, yüksek hava kirliliğine sahip illerde yaşayan bireylerin daha yüksek bilgi düzeyine ve duyarlılığa sahip olduklarını ortaya koymuştur. Bu bulgu, çevresel eğitim ve farkındalık kampanyalarının tasarımında önemli bir rol oynamaktadır. Yüksek hava kirliliğine sahip bölgelerde daha ileri düzeyde ve spesifik bilgilendirme yapılması gerektiği, düşük hava kirliliğine sahip bölgelerde ise temel çevresel eğitimin ve farkındalık artırıcı kampanyaların ön planda tutulması gerektiği sonucuna varılmıştır.

İnternetin en yaygın bilgi kaynağı olması, dijital medya ve internetin çevresel bilgilendirme ve farkındalık yaratma konusundaki önemini vurgulamaktadır. TV ve radyo gibi geleneksel medya araçlarının da geniş kitlelere ulaşmada etkin bir rol oynadığı görülmüştür. Akademik ve bilimsel bilginin çevresel farkındalık yaratmada kritik bir rol oynadığı, üniversite eğitimi ve bilimsel çalışmaların önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Bu bulgular, politika yapıcılar ve eğitimciler için önemli çıkarımlar sunmaktadır. Özellikle, çevresel farkındalık ve eğitim programlarının hem yüksek hem de düşük hava kirliliğine sahip şehirlerde artırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, dijital platformların çevresel bilginin yayılmasındaki önemi göz önünde bulundurularak, çevresel farkındalığı artırmak için bu platformların etkin bir şekilde kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır. Geleneksel medya kaynaklarının da bu süreçte önemli bir rol oynayabileceği unutulmamalıdır (Van der Linden vd, 2015).

Sonuç olarak, iklim değişikliği ve hava kirliliği gibi çevresel sorunların ele alınması, yerel, bölgesel ve küresel düzeylerde kapsamlı ve koordineli eylemler gerektirmektedir. Bu sorunların birbiriyle bağlantılı doğasını kabul ederek ve iklim ve hava kalitesi önlemleri arasındaki

sinerjileri dikkate alan kanıta dayalı politikalar uygulayarak, toplumlar daha sürdürülebilir ve daha sağlıklı bir gelecek için çalışabilir. Literatürde çevre raporları dikkate alınarak toplumun küresel ısınma ve iklim değişikliğine yönelik farkındalıklarını ortaya koyan çalışmaların olmaması, bu çalışmanın özgünlüğünü artırmaktadır.

Öneriler

1. **Bölgesel Eğitim Programları:** Yüksek hava kirliliğine sahip bölgelerde ileri düzeyde çevresel eğitim programları geliştirilmelidir. Bu programlar, mevcut farkındalığı desteklemeli ve daha spesifik bilgiler içermelidir.
2. **Farkındalık Kampanyaları:** Düşük hava kirliliğine sahip bölgelerde temel çevresel eğitim ve farkındalık artırıcı kampanyalar düzenlenmelidir. Bu kampanyalar, çevresel sorunlara yönelik bilgi düzeylerini artırmayı hedeflemelidir.
3. **Dijital ve Geleneksel Medyanın Kullanımı:** İnternet ve dijital platformlar, çevresel bilginin yayılmasında önemli bir rol oynadığından, bu araçların etkin kullanımı teşvik edilmelidir. Ayrıca, TV ve radyo gibi geleneksel medya araçlarının da geniş kitlelere ulaşmada etkin bir rol oynadığı göz önünde bulundurulmalıdır.
4. **Akademik ve Bilimsel Bilgi:** Üniversiteler ve bilimsel kuruluşlar, çevresel farkındalık yaratmada kritik bir rol oynamaktadır. Bu kurumlar, çevresel eğitim programları ve araştırmalar yoluyla toplumun bilgi düzeyini artırmaya katkı sağlamalıdır.
5. **Sağlık ve Sosyoekonomik Politikalar:** Hava kirliliği ve iklim değişikliğinin sağlık ve sosyoekonomik etkilerini azaltmak için politikalar geliştirilmelidir. Sağlık hizmetleri, iş gücü kayıpları ve ekonomik maliyetler göz önünde bulundurularak entegre yaklaşımlar benimsenmelidir.

Kaynakça

1. Anderson, A. (2017). Media, environment and the network society. Palgrave Macmillan.
2. Creswell, J. W. (2021). A concise introduction to mixed methods research. SAGE Publications.
3. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı [ÇŞB]. (2018). Türkiye çevre durum raporu. https://ced.csb.gov.tr/turkiye-cevre-durum-raporu-i-82673
4. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı [ÇŞB]. (2020). Türkiye sorunlar ve öncelikleri raporu. https://ced.csb.gov.tr/turkiye-cevre-sorunlari-ve-oncelikleri-raporu-i-82679
5. Demirbaş, M., & Aydın, R. (2020). 21. yüzyılın en büyük tehdidi: küresel iklim değişikliği. Ecological Life Sciences, 15(4), 163-179.
6. Ebi, K. L., & McGregor, G. (2009). Climate change, tropospheric ozone and particulate matter, and health impacts. Environmental Health Perspectives, 117(11), 1729-1735.
7. Ekinci, E., & Ökde, F. (2021). İklim değişikliğinin kırsal alanlara etkisinin muhtarlar üzerinden değerlendirilmesi: Yozgat köyleri örneğinde. Afet ve Risk Dergisi, 4(2), 300-318.
8. Erdönmez, C., Erol, S. Y., Yıldırım, H. T., & Şahin (2023). İklim değişikliği ve ormanlar: Ormancılık politikası açısından bakış. İstanbul Üniversitesi–Cerrahpaşa Yayınevi. https://doi.org/10.5152/0900

9. Gülsoy, E. (2018). Üniversite öğrencilerinin küresel ısınma ve iklim değişikliği üzerine bilgi düzeyi ve algıları. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
10. Huang, J., Tian, H., Wang, J., Yang, T., Peng, Y., Wu, S., ... & Li, G. (2021). A modelling study on PM2.5-related health impacts from climate change and air pollution emission control—China, 2010s and 2040s. China CDC Weekly, 3(23), 500. https://doi.org/10.46234/ccdcw2021.128
11. IQAir. (2021). World Air Pollution Report. https://www.iqair.com/newsroom/waqr_2021_pr
12. Jacobson, M. Z. (2008). On the causal link between carbon dioxide and air pollution mortality. Geophysical Research Letters, 35(3).
13. Klausbruckner, C., Annegarn, H., Henneman, L. R., & Rafaj, P. (2016). A policy review of synergies and trade-offs in South African climate change mitigation and air pollution control strategies. Environmental Science & Policy, 57, 70-78. https://doi.org/10.1016/j.envsci.2015.12.001
14. Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2002). Mind the gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? Environmental Education Research, 8(3), 239-260.
15. Lanzi, E., & Dellink, R. (2019). Economic interactions between climate change and outdoor air pollution. OECD Environment Working Papers, No. 148. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/8e4278a2-en
16. Leiserowitz, A. A., Maibach, E., Roser-Renouf, C., Feinberg, G., & Rosenthal, S. (2018). Climate change in the American mind. University of Washington.
17. Liu, J., Mauzerall, D. L., & Horowitz, L. W. (2017). Evaluating the effectiveness of air quality regulations: A review of recent studies. Atmospheric Environment, 164, 118-131.
18. Liu, S., Xing, J., Ding, D., Cui, Y., & Hao, J. (2021). Health benefits of emission reduction under 1.5 °C pathways far outweigh climate-related variations in China. Environmental Science & Technology, 55(16), 10957-10966. https://doi.org/10.1021/acs.est.1c01583
19. Orru, H., Ebi, K. L., & Forsberg, B. (2017). The interplay of climate change and air pollution on health. Current Environmental Health Reports, 4(4), 504-513.
20. Portugal-Pereira, J., Köberle, A., Lucena, A., Rochedo, P., Império, M., Carsalade, A., … & Rafaj, P. (2018). Interactions between global climate change strategies and local air pollution: Lessons learnt from the expansion of the power sector in Brazil. Climatic Change, 148(1-2), 293-309. https://doi.org/10.1007/s10584-018-2193-3
21. Pörtner, H. O., Roberts, D. C., Masson-Delmotte, V., Zhai, P., Tignor, M., Poloczanska, E., ... & Weyer, N. M. (2022). Climate change 2022: Impacts, adaptation, and vulnerability. IPCC Sixth Assessment Report.
22. Schreiner, C., Henriksen, E. K., & Kirkeby Hansen, P. J. (2005). Climate education: Empowering today's youth to meet tomorrow's challenges. Studies in Science Education, 41(1), 3-49.
23. Steffen, W., Richardson, K., Rockström, J., Cornell, S. E., Fetzer, I., Bennett, E. M., ... & Sörlin, S. (2015). Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. Science, 347(6223).
24. Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. Journal of Social Issues, 56(3), 407-424.

25. Sterling, S. (2011). Transformative learning and sustainability: Sketching the conceptual ground. Learning and Teaching in Higher Education, 5(11), 17-33.
26. Sümer, G. Ç. (2014). Hava kirliliği kontrolü: Türkiye'de hava kirliliğini önlemeye yönelik yasal düzenlemelerin ve örgütlenmelerin incelenmesi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (13), 37-56.
27. Şen, Ö. L., Bozkurt, D., Göktürk, O. M., Dündar, B., & Altürk, B. (2013). Türkiye'de iklim değişikliği ve olası etkileri. Taşkın Sempozyumu, 29, 30.
28. Taufik, D., Bolderdijk, J. W., & Steg, L. (2019). Acting green elicits a literal warm glow. Nature Climate Change, 5(1), 37-40.
29. Türkes, M. (2012). Türkiye'de gözlenen ve öngörülen iklim değişikliği, kuraklık ve çölleşme. Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi, 4(2), 1-32.
30. UNEP. (2019). Guidance on the global monitoring plan for persistent organic pollutants. UNEP/POPS/COP.9/INF/36. http://chm.pops.int/TheConvention/ConferenceoftheParties/Meetings/COP9/tabid/7521/Default.aspx
31. Van der Linden, S., Leiserowitz, A., Feinberg, G. D., & Maibach, E. (2015). The scientific consensus on climate change as a gateway belief: Experimental evidence. PLoS ONE, 10(2), e0118489.
32. Watts, N., Adger, W. N., Agnolucci, P., Blackstock, J., Byass, P., Cai, W., ... & Costello, A. (2015). Health and climate change: policy responses to protect public health. The Lancet, 386(10006), 1861-1914.

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION

KENTLERDE SANATIN SAĞLADIĞI SOSYAL KAZANIMLAR: HEYKEL PARKLARI ÖRNEĞİ

SOCIAL BENEFITS OF ART IN CITIES: SCULPTURE PARKS

Dr. Bengi POLAT

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Rektörlük

ORCID NO: 0000-0002-5901-0591

ÖZET

Kentlerde sanat aracılığıyla kentliler arasında daha fazla etkileşim olmaktadır ve sanat kamusal alanlarda topluluklara bir araya gelme fırsatı sunmaktadır. Böylelikle sosyal bağların güçlenmesine ve daha güçlü bir topluluk duygusunun gelişmesine yol açmakta ve toplumsal uyumu teşvik etmektedir. Kentlerde sanat eserleri birçok olumlu gelişmeye yol açmaktadır. Söz konusu olan bu olumlu etkiler kamusal alanda bulunan tek bir eserinin etkisiyle veya çok sayıda sanat eserlerinin bir arada sergilenmesi için yapılmış olan bir heykel parklarının bütüncül etkisiyle de olabilmektedir. Heykel parklarıyla, çok sayıda sanat eseri daha geniş kitlelere ulaşabilmektedir. Bu çalışmada sanat eserlerinin kentlerde sağladığı sosyal kazanımlarına odaklanılmıştır ve bu amaçla farklı kentlerdeki heykel parkları incelenmiştir. Bu parklar, kent yaşamına sanatı dâhil ederek zenginlik kazandıran mekânlardır. Heykel parkları, sanatı herkes için erişilebilir kılmak, toplulukları bir araya getirerek toplumsal etkileşimi artırmak ve sanatı deneyimleme fırsatı sunmak açısından önemli rol oynamaktadır.

Anahtar kelimeler: Heykel parkları, Sanat Parkları, Sosyal Kazanım.

ABSTRACT

Cities experience more interaction among residents through art, and art offers communities the opportunity to come together in public spaces. This process strengthens social bonds, fosters a stronger sense of community, and promotes social cohesion. Art in cities leads to many positive developments. These positive effects can result from the impact of a single piece of public art or from the holistic impact of sculpture parks designed to display multiple artworks together. Through sculpture parks, a larger audience can access a diverse range of artworks. This study focuses on the social benefits that artworks provide in cities, examining sculpture parks in different cities worldwide. These parks enrich urban life by incorporating art into the fabric of the city. Sculpture parks play a significant role in making art accessible to everyone, bringing communities together to enhance social interaction, and offering opportunities to experience art.

Keywords: Sculpture parks, art parks, social benefits.

GİRİŞ

Sanat, tarih boyunca kentleri şekillendirme ve kentsel yaşamı zenginleştirmede önemli bir etken olarak görülmüştür. Kentlerde sanat, kentsel mekânların sadece fiziksel yapısını aynı zamanda toplumsal dinamiklerini de şekillendirmektedir. Kentler, sanat sayesinde estetik, kültürel ve sosyal anlamda büyük kazanımlar elde etmektedir. Bu süreç, eski uygarlıklardan günümüze kadar devam etmiş, sanatın kentlerin kimliğini ve karakterini şekillendirmede kritik bir rol oynamasını sağlamıştır. Sanat, yalnızca estetik bir unsur olarak değil, aynı zamanda toplumların kültürel, sosyal ve tarihsel kimliklerini yansıtan bir araçtır. Sanatın kentsel planlamaya dâhil edilmesi, kentsel mekânlar üzerinde derin bir etkiye sahip olabilmektedir. Kentlerde sanat

projeleri, mahalleleri canlandırmak, kimlik duygusunu pekiştirmek ve sosyal uyumu artırmak için stratejik olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, sanatın kentsel çevreye dâhil edilmesi, kentlerin hem sakinleri hem de ziyaretçileri için daha yaşanabilir ve çekici hale gelmesini sağlamaktadır (Polat, 2023). Heykeller, anıtlar, meydanlar, parklar ve diğer sanat projeleri, bir kentin kimliğini belirleyen önemli unsurlar olmuştur. Kamusal alanlarda yer alan sanat eserlerinin, kentte günlük yaşama dâhil olmakta ve kent imgesinin oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Meral ve Öztürk, 2023). Çok sayıda heykeli birarada bulunduğu heykel parkları, kentlerin görsel estetiklerini geliştiren ve sanatsal faaliyetlerin sergilenebildiği açık alanlardır. Ancak, heykel parklarının kentsel yaşam üzerindeki etkileri, yalnızca sanatsal ve görsel değil, aynı zamanda sosyal yönden de önemlidir. Nitekim bu mekânlar, vatandaşların sosyalleşmesi, yeni deneyimler kazanması ve rekreasyonel ihtiyaçlarının karşılanması gibi özellikleriyle öne çıkmaktadır (Polat, Kurtaslan ve Peker, 2012). Bu çalışmada sanat eserlerinin kentlerde sağladığı sosyal kazanımlarına odaklanılmıştır ve bu amaçla farklı ülkelerdeki heykel parkları incelenmiştir.

HEYKEL PARKLARI

Heykel parkları, düzenlenmiş bir peyzaj alanında sanat eserlerin sergilendiği alanlar olarak tanımlanmaktadır. Bu mekânlar, toplumun sanata erişimini kolaylaştıran ve sanata olan ilgiyi canlandıran önemli sanatsal mekânlardır. Heykel parklarını diğer kentsel açık alanlardan ayıran özellikler, büyük ölçekli heykel eserlerinin sergilenmesi ve bu eserlerin kamusal alana sunulmasıdır. Heykel parkları kent dışı heykel parkları ve kent içi heykel parkları olarak iki kategoride değerlendirilebilir. Kent dışı heykel parklarına Hakone Açık hava Müzesi, Yorkshire Heykel Parkı, Storm King Heykel Parkı örnek olarak verilebilir. Kent içinde kurulan heykel parklarına parklarına Ekeberg Heykel Parkı ve Olympic Heykel Parkı örnek gösterilebilir.

KENT DIŞI HEYKEL PARKLARI

1. Hakone Açık hava Müzesi

Hakone parkı 1969 yılında kurulmuştur ve Japonya'nın Hakone bölgesinde yedi hektarlık bir alanda Fuji-Hakone-Izu Ulusal Parkı'ndadır. Hakone, Japonya'nın bilinen bir sanat müzesidir aynı zamanda Hakone Açık hava Müzesi dünyanın en büyük alana yayılmış açık hava müzelerinden biridir. Park Tokyo'ya iki saat mesafededir ve Fuji dağının yakınında bir alanda yer almaktadır (Hakone-oam, b.t.a).

Şekil 1. Hakone Açık Hava Müzesi (Hakone-oam, b.t.b)

Hakone Açık Hava Müzesinde açık alanda kalıcı, geçici sergiler yapılmakta ve kapalı alanda da çok sayıda eser sergilenmektedir. 2000'li yılların başında Hakone Açık Hava Müzesinde, yaklaşık 1.000 heykelin bulunduğu bir koleksiyona sergilenmekteydi (Greco, 2001). Açık Hava Müzesinde günümüzde 2000'e yakın eser bulunmaktadır (Hakone-oam, b.t.a).

2. Yorkshire Heykel Parkı

Yorkshire Heykel Parkı, 1977 yılında 200 dönümlük bir arazide kurulmuştur. 4 kapalı galerisi bulunan park 18. yy'dan kalma bir malikânenin bulunduğu alanda kurulmuştur. 1940'lı yıllardan 1970'lı yıllara kadar Yorkshire Heykel Parkında geçici heykel sergileri düzenlenmiştir. Günümüzde kalıcı sergilerinin yanı sıra geçici sergilerde devam etmektedir (Yorkshire Sculpture Park, b.t).

Şekil 2. Yorkshire Heykel Parkı, (Yorkshire Sculpture Park, b.t)

3. Storm King Heykel Parkı

Storm King Sanat Merkezi, 1960 yılında kurulan New York'un Hudson Vadisi'nde bulunan ve açık hava çok sayıda heykelin sergilendiği bir sanat parkıdır. Park, 500 dönümlük bir alanda kurulmuş bir sanat merkezidir. Geniş doğal peyzaj içinde 100'den fazla heykel ve aynı zamanda büyük ölçekli sanat eserini yer almaktadır (Cambalik, 2022).

Şekil 3. Storm King Sanat Merkezi (Stormking, b.t.d)

Storm King Sanat Merkezinde için üç ana heykel düzenlemesi bulunmaktadır. Kalıcı heykel koleksiyonları, belirli bir süre için sergilenen geçici sergiler ve mekâna özgü heykellerdir (Polat, 2023).

KENT İÇİ HEYKEL PARKLARI

1. Ekeberg Heykel Parkı

Ekeberg Heykel Parkı Norveç Oslo'nun güneydoğusunda bulunan büyük bir kamusal heykel parktır. Ekeberg Parkı, 2013 yılında, 63 hektarlık bir alanda kurulmuştur. Heykel parkı, doğal peyzaj ile açık hava heykellerini ve çok sayıda sanat eserlerini bir araya getirmektedir. Böylelikle izleyiciler için doğa ve sanatın birleştiği bir mekân yaratmaktadır (Polat, 2023).

Şekil 4. Ekeberk Heykel Parkı (Schyberg Olsen, 2022)

Ekeberg heykel parkının, heykel parkı olarak tarihi kısadır ancak rekreasyon alanı olarak uzun zamandır kentin kullanımına açıktır. Ekeberg heykel parkında kalıcı sanat eserlerinin yanı sıra geçici sergilerde yapılmaktadır. Mekâna özgü çok sayıda heykel bulunmaktadır.

2. Olympic Heykel Parkı

Amerika Birleşik Devletleri'nin Washington eyaletinde Seattle'da şehir merkezinde çok sayıda heykelin bulunduğu halka açık bir parktır. 2 dönümlük bir arazide 2007 yılında kurulmuştur. Heykel parkın bulunduğu ala 1970'lere kadar petrol şirketi tarafından kullanılmış, yıllar içinde atıl bir bölge haline dönüşmüştür. 2007 yılında atıl alan heykel parkına dönüştürülmüştür (Seattle Art Museum, b.t).

Şekil 5. Olympic Heykel Parkı, (Seattle Art Museum, b.t)

Olympic Heykel Parkı, hem kalıcı açık hava heykelleri, hem geçici eserler hem de mekâna özgü heykeller sergilenmektedir.

BULGULAR

Heykel parkları kent içi ve kent dışı olarak iki başlık altında toplanmaktadır. Hakone Açık hava Müzesi, Yorkshire Heykel Parkı ve Storm King Heykel Parkı gibi kent dışı heykel parkları kent içinde yer alan heykel parkları ve diğer sanatsal mekânlara kıyasla oldukça geniş alanlarda kurulmaktadır. Mekânsal olarak sanatın çeşitliliğine ve farklı ölçeklerde sanat eserlerinin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Ekeberg Heykel Parkı ve Olympic Heykel Parkı gibi kent içinde yer alan heykel parkları ise kent dışındaki parklara göre nispeten daha küçük alanlarda kurulmaktadır. Ancak kent içi parkların kentsel mekânın bir uzantısı olmasıyla öne çıkmaktadır.

Heykel parklarının kentsel yaşama sağladığı sosyal kazanımlar ise şöyle sıralanabilir:

- Modern, figüratif, soyut veya deneysel tarzlarda birbirinden farklı çok sayıda heykelin birarada bulunduğu heykel parkları, sanatın çok çeşitli yönünün izleyicilere sunmaktadır ve sanatsal deneyimi daha geniş bir perspektife doğru taşımaktadır.
- Heykel parkları, doğa içerisinde geniş bir alana yayılan ve birçok farklı aktiviteyi barındıran alanlardır. Farklı işlevler sanat izleyicilerini biraraya getirerek toplumsal paylaşımı artırmaktadır.
- Heykel parkları çevreyi hem kentsel hem de sanatsal anlamda şekillendiren bir etkiye sahiptir. Kentsel ve sanatsal açıdan yeniden tanımlanan bu alanlar odak yaratmaktadır.
- Heykel parklarında mekân sanatın içeriğinin bir parçası olarak dâhil olmaktadır.
- Heykel parklar aynı zamanda, birçok farklı aktiviteye mekân sağlamaktadır ve boş zaman aktivitelerinin geçirilebileceği topluluklar için çekim yaratan alanlardır.
- Büyük bir alana yayılan heykel parklarında farklı yaş gruplarına yönelik eğitim çalışmaları, atölyeler düzenlenmektedir. Böylelikle farklı topluluklar biraraya gelmektedir.

- Heykel parkları gibi açık alanlarda sergilenen sanat herkes için erişilebilirdir.

SONUÇ

Bu çalışmada kent dışı heykel parklarından Hakone Açık Hava Müzesi, Storm King Sanat Merkezi ve Yorkshire Heykel Parkı, kent içi heykel parklarından Olympic Heykel Parkı ve Ekeberg Heykel Parkı incelenmiştir. Heykel parkları, kentleri görsel yönden geliştiren ve heykellerin ve diğer sanatsal faaliyetlerin sergilenebildiği alanlardır. Bu mekânlar, toplumun sanata erişimini kolaylaştıran ve sanata olan ilgiyi artıran önemli yerlerdir. Heykel parklarının diğer parklardan, açık alanlardan ve sanatsal mekânlardan farklılaştığı yönleri, büyük ölçekli heykellerin sergilenmesi, çok sayıda geçici ve kalıcı esere ev sahipliği yapması ve sanata erişiminin önünde bir engel bulunmamasıdır. Heykel parkları birçok farklı işlevi bir arada barındıran sanat mekânlarıdır. Çalışmada incelenen kent içi ve kent dışı heykel parklarında da gözlemlendiği gibi heykel parklarında izleyici ve sanat arasındaki sınırlar kalkmakta, sanat herkes için erişilebilir olmaktadır. Böylelikle sanatın sağladığı sosyal kazanımlar daha belirgin bir şekilde heykel parklarında ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

Cambalik, O. (2022). *Storm King Art Center announces $45 million capital project.* https://hvmag.com/things-to-do/storm-king-art-center/

Greco, J. (2001). *A stroll through a forest of sculpture.* https://web.archive.org/web/20010501012806/http://www.sptimes.com/News/022501/Travel/A_stroll_through_a_fo.shtml

Hakone-oam. (b.t.a). *About The Hakone Open-Air Museum.* https://www.hakone-oam.or.jp/en/about/

Hakone-oam. (b.t.b). *Outdoor Sculptures.* https://www.hakone-oam.or.jp/exhibitions/article_reg.cgi?id=1029697

Meral, F. E. ve Öztürk, A. Ç. (2023, June 15). Kentin İmgelenebilirliğinde Kamusal Alanda Yer Alan Heykellerin Etkisi: Eskişehir Örneği. *Sanat ve Tasarım Dergisi,* 13(1), 308-325. https://doi.org/10.20488/sanattasarim.1313996

Polat, A. T., Kurtaslan, B. Ö. ve Peker, E. (2012). Gençlik Parkında Kullanılan Açık Alan Heykellerine Yönelik Park Kullanıcılarının Görsel Algıları. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 13* (2), 170-180. https://doi.org/10.17474/acuofd.96757

Polat, B. (2023). Kentsel Mekânlar ve Sanat İlişkisi: Heykel Parklarının Rolü. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 10*(102), 3588-3600. https://doi.org/10.5281/zenodo.10452501

Seattle Art Museum. (b.t). *Olympic Sculpture Park.* https://www.seattleartmuseum.org/visit/olympic-sculpture-park

Yorkshire Sculpture Park. (b.t). *Explore the past exhibitions archive.* https://ysp.org.uk/whats-on/exhibitions

TÜRKİYE'DE VE OECD ÜLKELERİNDE DİNLENME HAKKI

THE RIGHT TO REST IN TURKEY AND OECD COUNTRIES

Dr. Öğr. Üyesi Emre Ertan

Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3583-2037

Doktora Öğrencisi Naim Göktaş

Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5378-3147

**Bu çalışma Naim Göktaş tarafından Dr. Öğr. Üyesi Emre Ertan danışmanlığında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde savunulacak "Dinlenme Hakkının Korunmasında Toplu İş Sözleşmesinin İşlevi: Örnekler Üzerinden Türkiye'ye Yönelik Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

ÖZET

İnsanlığın adalet duygusunun ve insanca yaşama arzusunun bir ifadesi olan sosyal haklar; devletin sorumluluğunda olan, zayıf ve güçsüz toplumsal kesimleri koruma amacı güden ve toplumsal eşitsizlikleri azaltmayı hedefleyen haklardır. Sosyal hakların en önemlilerinden biri çalışma hakkıdır. Çalışma hakkı, yalnızca kişinin çalışma ya da çalışmama özgürlüğüyle sınırlı değildir. Bu hakkın varlığı, aynı zamanda adil ve güvenceli çalışma ilişkilerinin olmasına bağlıdır. İnsana yakışır iş standartlarının önemli sacayaklarından biri ise dinlenme hakkıdır. Bu nedenle çalışma hakkının parçası olan dinlenme hakkı, çalışarak yıpranmış kişilere belirli zaman dilimlerinde düzenli olarak boş vakit verilmesi ve bu yolla çalışanların izin kullanmasının ya da tatil yapmasının sağlanmasıdır. Dinlenme hakkı; insani, ekonomik ve toplumsal amaçları bulunan ve bu nedenle vazgeçilmesi mümkün olmayan temel bir sosyal haktır. Bu hak, uluslararası örgütlerin sözleşme ve metinlerinde düzenlenmiş ve güvence altına alınmıştır. Türkiye'de ise başta Anayasa olmak üzere ilgili kanunlarda yer bulmuştur. Dinlenme hakkı; hafta tatili, genel tatiller, yıllık ücretli izin, ara dinlenmesi, hastalık ve dinlenme izni gibi farklı boyutları olan kapsamlı bir haktır. Bu çalışmada ise bu hak, yıllık ücretli izin ve dinlenme süreleriyle doğrudan ilintili çalışma saatleri konu başlıklarıyla sınırlanmıştır. Bu başlıklarda, dinlenme hakkının uluslararası düzeyde ve Türk İş Hukukunda nasıl ele alındığı çalışmada incelenmiştir. Öncelikle; Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi belgeleri araştırılmış ve sonrasında Türkiye'deki yasal düzenlemeler açıklanmıştır. Bu açıklamalar sonucunda, bu hususta Türkiye'deki mevzuatın uluslararası standartlara uygun bir şekilde düzenlenip düzenlenmediği sorusuna yanıt verilmiştir. Uluslararası alanda ve Türkiye'de dinlenme hakkına dair bilgilerin ardından farklı ülkelerde uygulamadaki durum yıllık izin süreleri ve çalışma saatleri açısından karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) üye ülkeleri referans alınarak; yasal yıllık izin günleri, haftalık çalışma süreleri ve uzun çalışma saatleri başlıklarında gerçekleştirilmiştir. Karşılaştırmada; uluslararası örgütlerin istatistiklerinden faydalanılmıştır. Bu verilere dayanarak, Türkiye'de çalışanların dinlenme hakkından etkin bir şekilde yararlanıp yararlanmadığı diğer örnek ülkeler ile kıyaslanarak ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinlenme hakkı, Yıllık ücretli izin, Çalışma saatleri

ABSTRACT

Social rights are an expression of humanity's sense of justice and desire to live humanely. They are rights that are the responsibility of the state and aim to protect weak and powerless social groups and reduce social inequalities. Consequently, the right to rest, which is an integral component of the right to work, is an entitlement to regular periods of leisure for individuals who are exhausted by their occupational duties. This enables employees to take leave or vacation. The right to rest is a basic social right that has human, economic, and social objectives and therefore cannot be abandoned. This right has been regulated and guaranteed by the conventions and texts of international organizations. In Turkey, it has been stipulated in the Constitution and related laws. The right to rest is a comprehensive right with different dimensions, such as weekend holidays, general holidays, annual paid leave, breaks, and sick leave. In this study, the right has been limited to the issues of annual paid leave and working hours directly related to rest periods. Under these headings, the study examines how the right to rest is dealt with at the international level and in Turkish labour law. Firstly, the documents of the United Nations, the International Labor Organization, the European Union, and the Council of Europe have been researched, and then the legal regulations in Turkey have been explained. As a result of these explanations, the question of whether the legislation in Turkey is organized according to international standards has been answered. Following the information on the right to rest in the international arena and in Turkey, the practical situation in different countries has been compared in terms of annual leave periods and working hours. This comparison is based on the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) member countries regarding legal annual leave days, weekly working hours, and long working hours. Statistics from international organizations have been used in the comparison. Using the data, it has been revealed whether the employees in Turkey effectively benefit from the right to rest or not by comparing with other sample countries.

Keywords: The right to rest, Annual paid leave, Working hours

GİRİŞ

Eşit vatandaşlık anlayışı ile doğrudan ilintili olan sosyal hakların temelinde, yurttaşların birey olarak haklara erişiminde fırsat eşitliğine sahip olması gerektiği düşüncesi bulunmaktadır. Bu nedenle sosyal haklar şekilsel-hukuksal eşitlikle yetinmeyen ve devletin pozitif edim yükümlülüğüyle hareket etmesi gereken haklar olarak tanımlanır. Kısaca tariflemek gerekirse, insanlığın adalet duygusunun ve insanca yaşama arzusunun ifadesi olan sosyal haklar; devletin yükümlülüğünde olan, zayıf ve dezavantajlı sınıfsal-toplumsal kesimleri koruma amacı taşıyan ve toplumsal eşitsizlikleri azaltmayı amaçlayan haklardır (Anayasa Mahkemesi, 26.09.1965; Gülmez, 2009: 9-10; Omay, 2011: 6-9; Tulukçu, 2012: 11).

Sosyal hakların en önemli sacayaklarından biri çalışma hakkıdır. Çalışma hakkının bir yanını kişinin çalışıp çalışmama özgürlüğü oluşturur. Diğer yanını ise kişinin çalışacağı işini, işyerini ve işverenini seçme serbestliği meydana getirir. Çalışma hakkının gerçek anlamda varlığından söz edilecekse, adil ve güvenceli çalışma ilişkilerinin olması şarttır. Bu nedenle çalışma hakkının kapsamı büyümekte ve çalışanların iş güvencesinin sağlanması, eşit işe eşit ücret ilkesinin uygulanması, işçi sağlığı ve iş güvenliği tedbirlerinin alınması, etkili bir sosyal güvenlik hakkının mevcut olması gibi temel talepleri çalışma hakkının ayrılmaz parçası hâline gelmektedir (Tulukçu, 2012: 16; Şen, 2014: 148; Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2018: 197-198).

Çalışma hakkının ve dolayısıyla insana yakışır iş standartlarının önemli bileşeni olan sosyal haklardan bir diğeri ise dinlenme hakkıdır. Dinlenme hakkı, çalışma hakkı kapsamında karşılanması gereken, insani, ekonomik ve toplumsal amaçları bulunan ve bu nedenle vazgeçilmesi olanaklı olmayan başat bir sosyal haktır. Dinlenme hakkı, çalışarak yıpranmış kişilere belirli zaman periyotlarında sistematik olarak boş vakit verilmesi ve bu sayede

çalışanların izin kullanmasının ya da tatil yapmasının sağlanmasıdır (Beatty and Torbert, 2003: 240; Narmanlıoğlu, 2012: 673; Cengiz, 2017: 59).

Bu hak, uluslararası örgütlerin belgelerinde düzenlenmiş ve güvence altına alınmıştır. Türkiye'de ise başta Anayasa olmak üzere ilgili yasalarda yer bulmuştur. Dinlenme hakkı; hafta tatili, genel tatiller, yıllık ücretli izin, ara dinlenmesi, hastalık ve dinlenme izni gibi farklı boyutları olan kapsamlı bir haktır. Bu çalışmada ise bu hak, yıllık ücretli izin ve dinlenme süreleriyle doğrudan ilgili çalışma saatleri konu başlıklarıyla sınırlandırılmıştır. Bu başlıklarda, dinlenme hakkının uluslararası düzeyde ve Türk İş Hukukunda nasıl ele alındığı çalışmada incelenmiştir. Öncelikle; Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi dokümanları araştırılmış ve ardından Türkiye'deki yasal düzenlemeler açıklanmıştır. Bu açıklamalar sonucunda, bu hususta Türkiye'deki düzenlemelerin uluslararası standartlara uygun olup olmadığı sorusuna yanıt verilmiştir. Uluslararası alanda ve Türkiye'de dinlenme hakkına dair bilgileri takiben, farklı ülkelerdeki uygulamada yaşanan mevcut durum yıllık izin süreleri ve çalışma saatleri açısından karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) üye ülkeleri baz alınarak; yasal yıllık izin günleri, haftalık çalışma süreleri ve uzun çalışma saatleri başlıklarında gerçekleştirilmiştir. Karşılaştırmada; uluslararası örgütlerin istatistiklerinden yararlanılmıştır. Bu verilere dayanarak; Türkiye'de çalışanların dinlenme hakkından etkin bir şekilde yararlanıp yararlanmadığı, diğer emsal ülkelerle mukayese edilerek ortaya çıkartılmıştır.

ULUSLARARASI DÜZEYDE DİNLENME HAKKI BELGELERİ

Uluslararası örgütlerin temel metinlerinde dinlenme hakkı düzenleme konusu olmuştur. Aşağıda bu konu hakkındaki Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ), Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Konseyi (AK) belgelerinden bir kısmı bulunmaktadır:

- BM Genel Kurulu'nda ilan edilen "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin" 24. maddesinde dinlenme hakkı temel bir insan hakkı olarak belirlenmiştir (Birleşmiş Milletler, 1948).
- BM'nin bir diğer önemli sözleşmesi olan "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin" 7. maddesinin (d) bendinde dinlenme hakkı adil ve elverişli çalışma koşulları kapsamında güvence altına alınmıştır (Birleşmiş Milletler, 1966).
- UÇÖ'nün ilk sözleşmesi olan "1 No'lu Çalışma Saatleri (Endüstri) Sözleşmesi"; günlük çalışma süresinin 8 saati, haftalık çalışma süresinin ise 48 saati geçemeyeceğini belirlemiştir (ILO, 1919).
- UÇÖ'nün "30 No'lu Çalışma Saatleri (Ticaret ve Büro) Sözleşmesi", ticaret ve büro çalışanlarının çalışma sürelerini düzenlemiş ve bu sözleşmede 1 No'lu sözleşmede yer alan çalışma saatlerinin günlük ve haftalık üst sınırları tekrarlanmıştır (ILO, 1930).
- UÇÖ'nün "47 No'lu 40 Saatlik Çalışma Haftası Sözleşmesi", haftada 40 saat çalışmayı ilke olarak benimsemiştir (ILO, 1935a).
- UÇÖ'nün "49 No'lu Çalışma Saatlerinin Azaltılması (Cam-Şişe İşleri) Sözleşmesi", cam-şişe işlerinde; bir vardiya süresinin 8 saati geçemeyeceğini ve haftalık çalışma süresinin 42 saati aşamayacağını hüküm altına almıştır (ILO, 1935b).
- UÇÖ'nün "101 No'lu Ücretli Tatiller (Tarım) Sözleşmesi" tarım sektöründe çalışanların yıllık ücretli izin hakkını düzenlemiştir (ILO, 1952).
- UÇÖ'nün denizadamları hariç tüm çalışanları içeren "132 No'lu Ücretli Tatiller Sözleşmesi"; yıllık ücretli iznin her bir senelik hizmet süresi için en az 3 çalışma haftasından oluşmasını, tam hak için gerekli süreden daha az çalışmış bir kişinin çalıştığı süre ile orantılı olarak bu haktan faydalanmasını, kazanılan yıllık iznin bir

parçasının bölünmeden en az 2 çalışma haftası olarak kullandırılmasını belirlemiştir (ILO, 1970).

- UÇÖ'nün "146 No'lu Gemiadamlarının Yıllık Ücretli İznine İlişkin Sözleşmesi"; gemiadamlarının yıllık izin süresinin, bir yıllık hizmet süresinde 30 takvim gününden az olamayacağını hüküm altına almıştır (ILO, 1976).
- UÇÖ'nün "153 No'lu Karayolları Taşımacılığında Çalışma Saatleri ve Dinlenme Sürelerine İlişkin Sözleşmesi", karayolları taşımacılığında çalışanların günlük ve haftalık, çalışma ve dinlenme sürelerini düzenlemiştir (ILO, 1979).
- AB ülkelerinde hukuksal çerçeveyi bütünleştirme amacı taşıyan "Amsterdam Antlaşmasının" 142. maddesinde, ücretli izinlerdeki eşitliğin korunması için üye devletlerin çaba harcaması gerektiği vurgulanmıştır (Avrupa Birliği, 1997).
- "Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesinin" 31. maddesinde dinlenme hakkı "adil ve hakkaniyete uygun çalışma koşullarının" parçası olarak kabul edilmiştir (Avrupa Birliği, 2000).
- "2003/88/EC Sayılı Çalışma Zamanının Belirli Yönlerinin Düzenlenmesine Dair Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi Direktifi", çalışanlara en az 4 haftalık yıllık izin süresi verilmesini ve fazla çalışma dahil haftalık çalışma saatinin üst sınırının 48 saati aşamamasını düzenlemiştir (European Parliament and Council of The European Union, 2003).
- AK belgesi " Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartının (GGASŞ)" 2. bölümünün 2. maddesinin 3. fıkrasında, "adil çalışma koşulları hakkı" başlığı altında çalışanlara en az dört haftalık ücretli yıllık izin hakkının sağlanması hükümleştirilmiştir (Avrupa Konseyi, 1996).

Türkiye Cumhuriyeti, 146 ve 153 No'lu sözleşmeler hariç yukarıdaki UÇÖ sözleşmelerinin hiçbirini onaylamamıştır. Ayrıca Türkiye, GGASŞ'yi 2004 yılında imzalamasına rağmen şartın yıllık ücretli izinle ilgili olan fıkrasını onaylamamıştır.

TÜRK İŞ HUKUKUNDA DİNLENME HAKKI

Yıllık Ücretli İzin

Yıllık ücretli izin hakkı, işverenin işçiyi koruma ve gözetme borcunun gereğidir (Demir, 2015: 261). Türk İş Hukukunda yıllık ücretli izin hakkı; 4857 sayılı İş Kanunu md. 53-61, 854 sayılı Deniz İş Kanunu md. 40, 2421 sayılı Basın İş Kanunu md. 21, 6098 sayılı Borçlar Kanunu md. 422-425 ve 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu md. 26'da düzenlenmiştir (Şakar, 2009: 63). Ayrıca İş Kanunu md. 60'a dayanarak, 2004 yılında Yıllık İzin Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 3 Nisan 2004).

İşçilerin işyerlerindeki hizmet süresine göre yıllık izin süreleri belirlenir. Bu süreler dikkate alınırken aynı işverene ait işyerlerinde geçirilen süreler hesaba katılır (Demircioğlu, 2010: 73). İş Kanunu'nda ifade edilen (md. 53) aşağıdaki izin süreleri çalışanlara verilecek minimum düzeyde sürelerdir. Bu süreler sözleşmeler yoluyla çoğaltılabilir.

- 1 yıl ile 5 yıl (dahil) arası çalışması olanlara 14 gün,
- 5 yıldan fazla 15 yıldan az çalışması olanlara 20 gün,
- 15 yıl ve üstü çalışması olanlara 26 gün,
- 18 yaşından küçük ve 50 yaşından büyük olanlara ise 20 gündür.

İş Kanunu bünyesi dışındaki işçileri kapsayan diğer kanunlarda farklı yıllık izin süreleri düzenlenmiştir. Borçlar Kanunu'nda en az 1 yıl çalışmış olanların yıllık izin süresi en az 2

haftadır. Basın İş Kanunu'nda ise yıllık izin süresi gazetecinin en az 1 yıl çalışmış olması kaydıyla 4 haftadır. Gazetecilik mesleğinde 10 yıldan fazla süredir çalışması olanlar için ise bu süre 6 haftadır. Deniz İş Kanunu'nda ise yıllık izin süresi 6 aydan 1 yıla kadar çalışması bulunan gemiadamları için 15 günden, 1 yıldan fazla süredir çalışması olanlar için 1 aydan az olamaz.

Bu kanunlardaki sürelerden de net bir şekilde anlaşılacağı üzere yıllık ücretli izne hak kazanmak için belirli bir süre çalışma şartı ve asgari bekleme zamanı bulunmaktadır. Hak edilen süre sonunda yıllık izin hakkı kullanılabilmektedir (Akyiğit, 2013: 293). Yıllık izne çıkmadan önce çalışanın ücretinin peşin olarak ödenmesi yasal zorunluluktur. Yıllık izin hakkını kullanan bir çalışanın, izin zamanında ücret karşılığı başka bir işte çalışması ise yasaktır (Kayhan, 2010: 131). Ayrıca yıllık ücretli izin hakkı, çalışan bu haktan vazgeçme talebinde bulunsa bile vazgeçilemeyecek bir haktır ve işçinin iş sözleşmesi devam ettiği müddetçe ücrete dönüşemez (Yargıtay 9. HD., 06.12.2010).

Çalışma Süreleri

Çalışma süresi, bir işçinin iş sözleşmesi karşılığında işverenin yönetimi altında geçirdiği zamanı açıklar (Çelik vd., 2022: 714; Özveri, 2023: 1004). İş Kanunu'nda çalışma sürelerinin üst sınırları belirlenmiştir. Günlük çalışma süresi en çok 11 saattir. Haftalık çalışma süresi ise en çok 45 saattir. Haftalık çalışma süresi aksi kararlaştırılmadıkça çalışma günlerine eşit bir şekilde bölünür (İş Kanunu: md.63). Haftalık çalışma süresini aşan çalışma, fazla çalışmadır. Fazla çalışma süresi, bir yılda toplam 270 saatten fazla olamaz. Ayrıca fazla çalışma için işçinin yazılı onayı zorunludur (İş Kanunu: md. 41). Kanunen belirlenmiş bu hükümler, nispi emredici niteliktedir. Bu nedenle çalışma süreleri kanunen belirlenmiş sınırların üzerine iş ilişkisinin tarafları anlaşsa dahi çıkamaz ancak belirlenen sınırlar üst limit olduğu için çalışma süreleri azaltılabilir (Kaya, 2016: 179).

Haftalık çalışma süresinin 45 saatten daha fazla uygulanması ancak tarafların anlaşmasıyla hayata geçebilen denkleştirme uygulaması ile mümkündür. Denkleştirme süresi en fazla 2 aydır. Bu süre turizm sektöründe ise en fazla 4 aydır. Ayrıca toplu iş sözleşmesi ile denkleştirme süresi 4 aya kadar çıkabilmektedir. Turizm sektöründe de toplu iş sözleşmesi vasıtasıyla denkleştirme süresi 6 aya kadar artırılabilmektedir. Denkleştirme süresi içerisindeki bazı haftalarda, haftalık çalışma süresi aşılabilir. Ancak hiçbir şekilde günlük 11 saatten fazla çalışma yapılamaz. Denkleştirme uygulaması döneminde haftalık ortalama çalışma süresi, kanunen belirlenmiş haftalık çalışma süresini geçemez (İş Kanunu: md. 63).

OECD ÜLKELERİNDE DİNLENME SÜRELERİ VE ÇALIŞMA SAATLERİ

Yasal Yıllık İzin Günleri

Bu çalışmada daha önce belirtildiği üzere Türkiye Cumhuriyeti, UÇÖ'nün en az 3 haftalık yıllık ücretli izin süresini düzenleyen 132 No'lu Ücretli Tatiller Sözleşmesini ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartının yıllık ücretli iznin minimum 4 haftadan oluşmasını güvence altına alan ilgili hükmünü imzalamamıştır. Bu yüzden yıllık ücretli izin hakkıyla ilintili ülkemizdeki mevzuat evrensel standartlardan daha olumsuz bir düzeydedir. Aşağıdaki tabloda Türkiye ve diğer OECD ülkelerinde çalışanların faydalanabildikleri en az yıllık ücretli izin süreleri bulunmaktadır.

Tablo 1: OECD Ülkelerinde Yıllık İzin Süreleri

ÜLKE	EN AZ YILLIK İZİN SÜRESİ	ÜLKE	EN AZ YILLIK İZİN SÜRESİ
ABD	0	Almanya	20
Avustralya	20	Avusturya	25
Belçika	20	Birleşik Krallık	28
Çekya	20	Danimarka	25
Estonya	20	Finlandiya	20
Fransa	25	Hollanda	20
İrlanda	20	İspanya	22
İsrail	16	İsveç	25
İsviçre	20	İtalya	20
İzlanda	24	Japonya	10
Kanada	10	Kolombiya	15
Kore Cumhuriyeti	15	Kosta Rika	10
Letonya	20	Litvanya	20
Lüksemburg	25	Macaristan	20
Meksika	6	Norveç	21
Polonya	20	Portekiz	22
Slovakya	20	Slovenya	20
Şili	15	Türkiye	14
Yeni Zelenda	20	Yunanistan	20

Kaynak: ILO, 2013: 20-30; OECD, 2020: 2; OECD, 2021: 293; Rijswijk, 2022.

(Bu tablonun oluşturulmasında OECD verileri temel alınmış ve diğer kaynaklardaki veriler OECD istatistikleriyle karşılaştırılmıştır. Yıllık ücretli izin sürelerine ilişkin verilerde farklılık söz konusu olduğunda ise birbirini destekleyen kaynakların bilgileri tabloda kullanılmıştır.)

Tablo 1'e göre Türkiye; OECD ülkeleri arasında yasal olarak yıllık izin hakkı garanti altına alınmamış ABD ile yıllık izin gün sayısı oldukça yetersiz olan Meksika, Japonya, Kanada ve Kosta Rika'dan sonra çalışanların en az yıllık izin süresine sahip olduğu ülkedir. Özellikle Avrupa ülkelerindeki çalışanların, Türkiye'deki çalışanlara göre daha fazla yıllık izin hakkını kullanabildikleri tabloda açıkça görülmektedir.

Haftalık Çalışma Süreleri

Haftalık çalışma süresinin kanuni üst sınırı, OECD ülkelerinin çoğunluğunda 40 saat olarak belirlenmiştir. Belçika, Fransa ve Avustralya gibi ülkelerde ise bu sınır daha düşük seviyededir. Örneğin; Fransa 35 saatlik çalışma haftası düzenlemesiyle, OECD ülkeleri arasında bu konuda en düşük yasal sınıra sahip ülkedir. Kolombiya, Meksika, İsrail ve Türkiye gibi ülkelerde ise haftalık resmi çalışma süresi 40 saatten daha fazladır. Danimarka, Almanya, Hollanda, İsviçre, Birleşik Krallık gibi ülkelerde ise haftalık çalışma sürelerinin düzenlenmesinde yasalardan ziyade toplu pazarlık mekanizması ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, OECD ve Avrupa ülkelerinde

genellikle fazla çalışma dahil haftalık çalışmanın üst sınırı 48 saattir (OECD, 2021: 281-284). Bu çalışmada daha önce açıklandığı üzere, 2003/88/EC sayılı Avrupa Birliği direktifinde, birlik üyesi ülkelerde haftalık çalışma süresinin her şartta 48 saati geçemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Türkiye'de ise İş Kanunu'nda günlük çalışma süresinin üst sınırı 11 saat ve çalışanların hafta tatili hakkı en az 24 saat olduğu için bir işçinin haftalık 66 saate kadar yasal bir şekilde çalışabilmesinin imkanı vardır. OECD ülkelerinde, 2022 yılında tam zamanlı ya da kısmi zamanlı bağımlı çalışanların asıl işlerindeki ortalama haftalık fiili çalışma süreleri ise aşağıdaki grafikte bulunmaktadır.

(OECD.Stat verilerinde bu konu hakkında; Avustralya için 2018, Çekya için 2021 senelerine ait istatistikler mevcuttur. Ayrıca Japonya, Kanada ve Kore Cumhuriyeti'ne ait istatistikler ise verilerde bulunmamaktadır.)

Grafik 1: Bağımlı Çalışanların Asıl İşlerinde Ortalama Haftalık Çalışma Süreleri (2022)

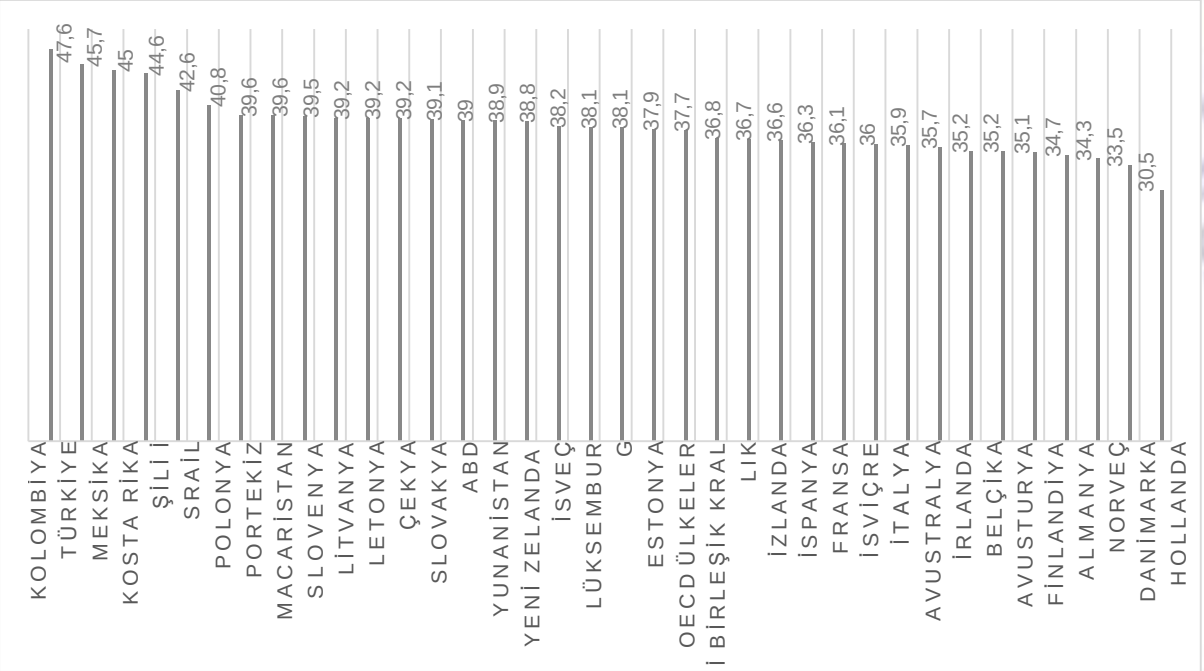

Kaynak: OECD.Stat, https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=Ave_HRS

Grafik 1'e göre Türkiye; haftalık ortalama fiili çalışma sürelerinde, OECD ülkeleri arasında Kolombiya'dan sonra 2. sıradadır. OECD ülkelerinde haftalık ortalama çalışma süresi 37.7 saat iken Türkiye'de bu süre 8 saat daha fazladır. Grafikte ilk sıralarda yer alan ülkeler, mevzuatlarında 40 saatten fazla çalışmaya izin veren ülkelerdir. Bu nedenle; ILO ve AB standartlarına uygun şekilde çalışma sürelerine sınırlamalar getirilmesinin, fiili çalışma sürelerini net bir şekilde azalttığını söylemek olanaklıdır.

Uzun Çalışma Saatleri

Uzun saatler boyunca çalışmak işçi sağlığı ve iş güvenliği sorunudur. 2016 yılında dünya üzerinde yaklaşık 745.000 insan, haftalık 55 saat üzeri çalışmanın etkisiyle ortaya çıkan iskemik kalp rahatsızlıkları ve inme vakaları sonucunda hayatını kaybetmiştir (Pega ve diğerleri, 2021). Öte yandan, çalışma süreleri ile psikolojik iyi olma hâli arasında da sıkı bir bağ bulunmaktadır. Uzun sürelerle çalışma, psikolojik hastalıkların oluşmasına ya da kişilerde var olan ruhsal sağlık sorunlarının daha fazla kötüleşmesine neden olmaktadır (Spurgeon, Harrington ve Cooper, 1997: 369-371).

Çalışanların sağlığı açısından negatif sonuçlar üreten ve ülkelerin yasalarında çalışma sürelerine üst sınırlar konularak engellenmeye çalışılan uzun çalışma saatleri pek çok ülkede

var olan bir olgudur. Aşağıdaki grafikte OECD ülkelerindeki haftalık 49 saat ve daha fazla çalışanların oranı bulunmaktadır.

Grafik 2: Haftalık 49 Saat ve Daha Fazla Çalışanların Oranı (%)

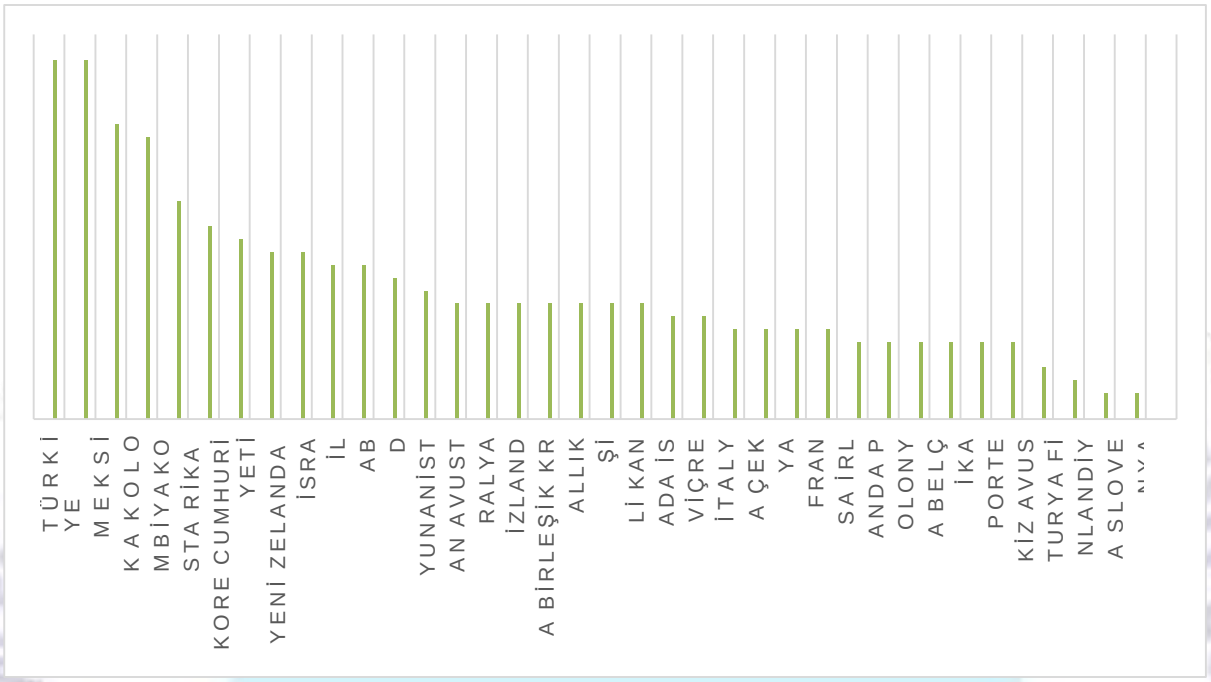

Kaynak: ILOSTAT, https://ilostat.ilo.org/topics/working-time/#

Grafik 2, ILOSTAT verilerine dayanılarak hazırlanmıştır.[4] Bu verilerde 170 ülkeye dair bilgiler mevcuttur. Yukarıdaki grafikte ise OECD ülkelerine ait haftalık 49 saat ve daha fazla çalışanların yüzdelik oranı vardır. Bu konuda Türkiye, OECD ülkeleri arasında Meksika ile ilk sırayı paylaşmaktadır. ILOSTAT'ın veri setinde bulunan toplam 170 ülke arasında ise Türkiye'den daha kötü durumda olan 30 ve aynı durumda olan 4 ülke bulunmaktadır. Grafik, haftalık 49 saat ve daha fazla çalışmanın Türkiye'deki yaygınlığını net bir şekilde göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışma hakkının parçası olan dinlenme hakkı, vazgeçilmesi olanaklı olmayan başat bir sosyal haktır. Bu hak; BM, UÇÖ, AB ve AK gibi uluslararası örgütlerin başlıca metinlerinde temel bir insan hakkı olarak belirlenmiştir. Ülkemizde ise dinlenme hakkı Anayasa ile koruma altına alınmıştır. Ancak dinlenme hakkının en önemli parçaları olan yıllık ücretli izin süreleri ve çalışma saatlerinin sınırlanması konularında Türkiye'de mevzuat, uluslararası standartlardan oldukça geri düzeyde düzenlenmiştir. Çünkü, Türkiye Cumhuriyeti bu konu başlıklarıyla ilgili UÇÖ'nün sözleşmelerini büyük ölçüde onaylamamıştır. Öte yandan, GGASŞ'nin yıllık ücretli izinle ilintili hükmünü de Türkiye kabul etmemiştir.

Türkiye'de çalışanlar, yasal düzenlemelerin de etkisiyle birlikte çoğu OECD ülkesi çalışanlarına göre daha az yıllık izin kullanmakta ve daha fazla çalışmaktadır. Özellikle uzun

[4] Grafikteki istatistiklerin hangi yıl gerçekleştiği ülkelere göre değişkenlik göstermektedir. Bu durumun sebebi, ILOSTAT'ın veri setindeki bilgilerin ülkelerdeki ulaşılabilen en güncel istatistiklere dayanmasından ve bazı ülkelerdeki istatistiklerin daha güncel olmasından kaynaklıdır. Ancak veri setindeki istatistiklerin önemli bölümü, özellikle çoğu OECD ülkesine ait olanlar 2022 yılında gerçekleşmiştir. Öte yandan, grafikte yer alan veriler ILOSTAT'ın 11 Ocak 2024 tarihli güncellemesine göre yazılmıştır.

çalışma saatlerine maruz kalmada; Türkiye'de işçiler, Meksika'daki işçilerle beraber OECD ülkeleri arasında ilk sıradadır. Uluslararası örgütlerin istatistikleri, ülkemizdeki çalışanların dinlenme hakkının yeterli düzeyde olmadığını açıkça ortaya koymuştur.

Türkiye'de işçilerin daha çok yıllık izin hakkını kullanmaya ve daha az sürelerle çalışmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Çalışanların diğer emsal ülkelerdeki gibi dinlenme hakkı özelinde çalışma standartlarının yükseltilmesi, ülkemiz çalışma ilişkilerinde zorunluluk hâline gelmiştir. Bu zorunluluğun hayatta karşılık bulması için ise Türkiye'deki yasal düzenlemelerin evrensel standartlara göre yeniden gözden geçirilmesi şarttır. Bu nedenle, dinlenme hakkıyla ilgili Türkiye'nin onaylamadığı UÇÖ sözleşmelerini imzalaması ve GGASŞ'de kabul edilmeyen yıllık ücretli izin hakkına yönelik çekincenin kaldırılması ertelenemez bir gerekliliktir. Öte yandan, İş Kanunu ve Borçlar Kanunu kapsamında çalışanların Basın İş Kanunu ve Deniz İş Kanunu kapsamında çalışanlara göre daha az yıllık izin hakkını kullanması eşitlik ilkesine aykırıdır ve bu aykırılığın hukuken makul bir açıklaması yoktur. Bu yüzden, ayrı iş kanunlarında düzenlenmiş farklı yıllık ücretli izin süreleri daha ileri olanlar referans alınarak yeniden düzenlenmeli ve eşitlik ve kazanılmış hakların geriye alınmaması prensipleri gözetilerek standartlaştırılmalıdır. Ek olarak, yasal çalışma sürelerine uyulmamasının önüne geçmek için kamu kurumlarının üzerine düşen sorumlulukları daha fazla ciddiyetle uygulaması uzun çalışma saatlerinin önüne geçmek için gereklidir.

KAYNAKÇA

Akyiğit, E. (2013), *İş Hukuku* (9. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Anayasa Mahkemesi, 26.09.1965, E. 1963/173, K. 1965/40.

Avrupa Birliği (1997), "Amsterdam Antlaşması (Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları)". https://www.ikv.org.tr/images/files/A6-tr.pdf

Avrupa Birliği (2000), "Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi". https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi-708

Avrupa Konseyi (1996), "Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı". https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/81-gozden-gecirilmis-avrupa-sosyal-sart/

Beatty, J. E. and Torbert, W. R. (2003), "The False Duality of Work and Leisure", Journal of Management Inquiry, Volume 12, Issue 3: 239-252.

Birleşmiş Milletler (1948), "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi". https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf

Birleşmiş Milletler (1966), "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme". https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/120-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklara-iliskin-uluslararas-sozlesme/

Cengiz, İ. (2017), "Türk İş Hukukunda Dinlenme Hakkı", H. Bağcı, F. Yardımcıoğlu, F. Beşel (Ed.), *3. International Congress on Political, Economic and Social Studies in 09-11 November, 2017,* Ankara*:* Pesa Publication.

Çelik, N., Caniklioğlu, N., Canbolat, T. ve Özkaraca, E. (2022), *İş Hukuku Dersleri* (35. Baskı), İstanbul: Beta Yayınları.

Demir, F. (2015), *İş Hukuku ve Uygulaması* (9. Baskı), İzmir: Albi Yayıncılık.

Demircioğlu M. (2010), *Labor Law in Turkey*, İstanbul: Istanbul Chamber of Commerce Publications.

European Parliament and Council of The European Union (2003), "Directive 2003/88/EC of the European Parliament and of the Council of 4 November 2003 Concerning Certain Aspects of The Organisation of Working Time". https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32003L0088

Gülmez, M. (2009), "İnsan Hakları Olarak Sosyal Haklar ve Sosyal Haksızlıklar", *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: Belediye-İş Sendikası Yayını.

ILO (1919), "Hours of Work (Industry) Convention, 1919 (No.1)". https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312146

ILO (1930), "Hours of Work (Commerce and Offices) Convention, 1930 (No.30)". https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312175:NO

ILO (1935a), "Forty-Hour Week Convention, 1935 (No.47)". https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312192:NO

ILO (1935b), "Reduction of Hours of Work (Glass-Bottle Works) Convention, 1935 (No.49)". https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312194:NO

ILO (1952), "C-101-Holidays with Pay (Agriculture) Convention, 1952 (No.101)". https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312246:NO

ILO (1970), "C-132-Holidays With Pay Convention (Revised), 1970 (No.132)". https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312277:NO

ILO (1976), "146 No'lu Gemiadamlarının Yıllık Ücretli İznine İlişkin Sözleşme". https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377290/lang--tr/index.htm

ILO (1979), "153 No'lu Karayolları Taşımacılığında Çalışma Saatleri ve Dinlenme Sürelerine İlişkin Sözleşme". https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377296/lang--tr/index.htm

ILO (2013), *Working Conditions Laws Report A Global Review*, Geneva: International Labour Office.

ILOSTAT, "Statistics on Working Time". https://ilostat.ilo.org/topics/working-time/#

Kaya, P. A. (2016), "Bireysel İş Hukuku", Alper, Y. (Ed.), *Sendikacılık Akademisi Notları 4*, Ankara: Türk-İş: 133-192.

Kayhan, N. (2010), "Ulusal ve Uluslararası Normlara Göre Türkiye'de Yıllık İzin Hakkı ve Kamuda Alt İşverenlik İzin Uygulaması", Çalışma İlişkileri Dergisi, C. 1, S. 1: 119-149.

Narmanlıoğlu, Ü. (2012), *İş Hukuku Ferdi İş İlişkileri I* (4. Baskı), İstanbul: Beta Yayınları.

OECD (2020), "OECD Family Database PF2.3: Additional Leave Entitlements For Working Parents".https://www.oecd.org/els/soc/PF2_3_Additional_leave_entitlements_of_working_parents.pdf

OECD (2021), *OECD Employment Outlook 2021: Navigating the Covid-19 Crisis and Recovery,* Paris: OECD Publishing.

OECD.Stat, "Average Usual Weekly Hours Worked on The Main Job". https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=Ave_HRS

Omay, U. (2011), *Sosyal Haklar Kısa ve Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul: Beta Yayınları.

Özveri, M. (2023), *Bireysel İş İlişkileri Açısından Türkiye İşçi Hukuku*, C. 2, İstanbul, E. Ceren Özveri Eğitim ve Dayanışma Vakfı.

Pega, F. and others (2021), "Global, Regional, and National Burdens of Ischemic Heart Disease and Stroke Attributable to Exposure to Long Working Hours for 194 Countries, 2000-2016: A Systematic Analysis from The WHO/ILO Joint Estimates of The Work-related Burden of Disease and Injury", Environment International, Volume 154. Doi: 10.1016/j.envint.2021.106595

Resmi Gazete (3 Nisan 2004), Yıllık İzin Yönetmeliği, Sayı 25391.

Rijswijk, L. V. (2022), "Which Country Gets The Most Paid Vacation Days". https://resume.io/blog/which-country-gets-the-most-paid-vacation-days

Spurgeon, A., Harrington, J. M. and Cooper, C. L. (1997), "Health and Safety Problems Associated With Long Working Hours: A Review of The Current Position", Occupational and Environmental Medicine, Volume 54: 367-375.

Şakar, M. (2009), *Genel Gerekçeleriyle Notlu İş Hukuku Mevzuatı* (9. Baskı), İstanbul: Beta Yayınları.

Şen, M. (2014), "İnsan Hakları Bağlamında Çalışma Hakkı", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 20, S. 1: 143-162.

Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu, N. (2018), *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku* (17. Baskı), İstanbul: Beta Yayınları.

Tulukçu, B. (2012), *İş Hukukunda Dinlenme Hakkı*, Ankara: Adalet Yayınevi.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, 06.12.2010, E. 2008/42616, K. 2010/36351.

Kanunlar

854 sayılı Deniz İş Kanunu

2421 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun (Basın İş Kanunu)

3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu

4857 sayılı İş Kanunu

6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu

TOPLUMSAL HAYATA YENİDEN UYUM: HÜKÜMLÜ BİREYLERİN YAŞADIKLARI SORUNLARIN SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISI İLE İNCELENMESİ

REINTEGRATION TO SOCIAL LIFE: ANALYSING THE PROBLEMS EXPERIENCED BY CONVICTED INDIVIDUALS FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL SERVICES

Sosyal Hizmet Uzmanı Büşra KAYADİBİ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Politikaları ve Uygulamaları Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi

Keçiören, ANKARA

ORCID NO: 0009-0001-9276-7502

ÖZET

Bir toplum içerisinde yaşayan bireyler tarafından toplumun yargılarına uymayan, toplumsal normların dışında bir davranış sergilendiğinde sosyal düzen kuralları ve hukuk kuralları bu durumu kabul etmez ve karşılığında ceza sistemini uygular. Suç işleyen birey cezasını çekerken ya da hüküm süresi bittikten sonra toplum tarafından psikolojik, ekonomik ve sosyal olarak cezalandırılmaya devam edebilmektedir. Bu bireylerin cezaevi içinde yaşadığı sorunlar ve toplumsal hayata tekrar döndüklerinde eski hayatlarını sürdürmek için ettikleri mücadelede karşılaştıkları problemler oldukça fazla ve güç olabilmektedir. Bu bağlamda, bu sorunların göz ardı edilmemesi ve bireylerin cezaevinden çıktıktan sonra toplumsal hayata entegrasyonu oldukça önem arz etmektedir. İnsan hakları bağlamında değerlendirildiğinde her ne olursa olsun bireyler, yaşamayı ve her vatandaş gibi devletin sağladığı imkanlardan eşit miktarda faydalanmayı hak etmektedir. Suç işleme ve hüküm giymiş olma sebeplerinden dolayı toplum tarafından dışlanması birey ve ailelerini olumsuz etkileyebilmektedir. Toplumsal hayatta işlediği suç ya da suçlardan dolayı hüküm giymiş, cezası infaz edilmiş ve tahliye olmuş bireylere toplum tarafından olumsuz bir bakış açısıyla bakıldığı ve 'toplumsal hayatın içerisinde bir tehlike unsuru' olarak algılandığı görülmektedir. Sosyal dışlanma ile mücadele etme ve bireyi çevresi içinde değerlendirme noktasında sosyal hizmet biliminin katkısı yadsınamayacak kadar fazladır. Sosyal Hizmet mesleğinin doğası gereği bireyi, çevresi ile birlikte değerlendiren bir bakış açısına sahip olması, sosyal sorunların hem çözümü hem de önlenmesi noktasında önem arz etmektedir. Bu makale, derleme bir çalışma olup, literatürdeki bilgiler sentezlenerek hazırlanmıştır. Çalışmada, suç işlemiş, işlediği suç nedeniyle hüküm almış ve cezaevinden tahliye sonrasında sosyal hayata yeniden katılım sağlamaya çalışan bireylerin cezaevi içerisinde ya da tahliye sonrasındaki ait oldukları sosyal çevrelerinde yaşadıkları sorunları irdelemek ve bu sorunlar ile mücadelede sosyal hizmet mesleğinin rolüne değinilecektir. Bu çalışmanın amacı, hüküm almış ve yeniden sosyal hayata uyum sağlamaya çalışan bireylerin toplumsal kabulleri açısından bir farkındalık sağlanması ve mevcut sorunların görünür kılınmasıdır. Bu bağlamda çalışmanın sosyal dışlanma ile mücadele ve insan hakları bağlamında ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hükümlü, Sosyal Hizmet, Sosyal İçerme, Sosyal Dışlanma, Suç

ABSTRACT

When individuals living in a society exhibit a behaviour that does not comply with the judgements of the society and outside the social norms, the rules of social order and the rules of law do not accept this situation and apply the punishment system in return. Individuals who commit a crime may continue to be punished psychologically, economically and socially by the society while serving their sentence or after the sentence is over. The problems these individuals face in prison and the problems they face in their struggle to maintain their old lives when they return to social life can be quite high and difficult. In this context, it is very important not to ignore these problems and to integrate individuals into social life after they are released from prison. In the context of human rights, individuals deserve to live and benefit equally from the opportunities provided by the state like every citizen. Being ostracised by the society due to committing a crime and being convicted of a crime can negatively affect individuals and their families. It is seen that individuals who have been convicted, sentenced and released due to crimes or offences committed in social life are viewed negatively by the society and perceived as 'an element of danger in social life'. The contribution of social work science in combating social exclusion and evaluating the individual in his/her environment is undeniable. Due to the nature of the Social Work profession, having a perspective that evaluates the individual together with his/her environment is important for both the solution and prevention of social problems. This article is a compilation study and has been prepared by synthesising the information in the literature. In the study, the problems experienced by individuals who have committed a crime, who have been convicted for the crime they have committed and who are trying to re-engage in social life after their release from prison will be examined and the role of the social work profession in combating these problems will be mentioned. The aim of this study is to raise awareness in terms of social acceptance of individuals who have been convicted and trying to adapt to social life again and to make the existing problems visible. In this context, it is thought that the study will contribute to the relevant literature in the context of combating social exclusion and human rights.

Keywords: Convict, Crime, Social Exclusion, Social Inclusion, Social Work.

GİRİŞ

Eski zamanlardan günümüze kadar uzanan, insan hayatını düzenleyen *değerler sistem,* kültür ile birlikte değişmekte ve gelişimini devam ettirmektedir. Bir eylem, bazı kültürlerde ayıplanırken, bir kültürde övülebilmektedir. Suç teşkil eden eylemlerde bulunan bir insan ise toplum tarafından norm dışı davrandığı için dışlanabilmektedir. Bu durum, kısaca bizim gibi davranmayanı 'öteki' görmek ile açıklanabilir. Bu bağlamda, öteki olarak görülenin ardında yer alan benzeyişleri fark edebilme noktasında değişim ve gelişim başlamaktadır. İşte, Sosyal Hizmet disiplini ve mesleğinin bakış açısını diğer disiplinlerde farklı yapan da bu yönüdür. Bireyi çevresi içerisinde değerlendiriyor olması, ötekinin ardındaki görünmeyeni görünür kılması, onu farklılaştırmaktadır. Bu çalışmada, Sosyal Hizmet mesleğinin perspektifinden hükümlü bireylerin yaşamış oldukları sorunlara bir pencere açılması amaçlanmıştır.

1. HÜKÜMLÜ OLMANIN KAVRAMSAL BOYUTU

Eski yaşamdan bu zamana kadar bireyler, toplum içinde varlıklarını ifade etmektedir. Sosyal hayat, insanların bir arada yaşamalarını gerektirmektedir. Toplumların yüzyıllardır süren yaşamlarında ortaya koydukları kültür ürünleri 'değer' olarak adlandırılmaktadır. İnsanların birikimleriyle oluşan bu değerler, toplumsal hayatın düzenini oluşturmaktadır. Asırlar boyu anlam ve değişim göstererek günümüze gelen bir diğer değer ise 'insan haklarıdır'. Her bireyin insan onuruna yakışır temel hak ve özgürlükleri bulunmaktadır. İnsanlar, bu hak ve özgürlüklerini kazanabilmek için birçok mücadele ve savaşlar vermişlerdir. Günümüzde ise uluslararası alanda onaylanan ve herkesçe bilinen *İnsan Hakları Beyannamesi* temel alınmaktadır. En temel haklardan olan birinci kuşak haklar: yaşama, kişi özgürlüğü, kanunlar önünde eşitlik vs. gibi haklar ve sonrasında ikinci kuşak haklar: çalışma, eğitim, barınma vs. ve üçüncü kuşak haklar: barış hakkı, temiz çevrede yaşama hakkı vs. korunması gereken haklardır (Zengin ve Altındağ, 2016, s.2- 5).

Bu hakların korunması devletin ve bireyin kendisine veya bir başkasına karşı yapması gereken temel ödevlerden biridir. Bireylerin hayatlarını nitelikli ve refah içerisinde geçirmek gibi temel yaşam ilkeleri bulunmaktadır. İnsanların hak ve özgürlüklerini düzenleyen, bir arada yaşamalarını kolaylaştıran bazı sosyal düzen kuralları bulunmaktadır. Din kuralları, ahlak kuralları, görgü kuralları ve hukuk kuralları bu kurallardandır. Bu kurallar içerisinde yer alan hukuk kuralları, maddi yaptırımı olan tek kurallar bütünüdür. Sosyal düzene, toplumun huzuruna zarar veren, insan haklarını, yasaları ihlal eden bireyler hukuk kurallarına göre suç işlemiş olmaktadırlar (Boran Güneysu, 2018 s.1).

Hukukta suçlu bireyin hükümlü hatta eski hükümlü sıfatını alana dek geçtiği bazı süreçler bulunmaktadır İşsizlik ve gelir düzeyi, bireyleri suç davranışına itmektedir. Eğitim düzeyleri düşük olan bireylerin herhangi bir meslek sahibi olmadıklarını devamlı bir işe sahip olmadıklarını ve buna bağlı olarak da suç işleyen bireylerin çoğunluğunu oluşturdukları söylenebilir. Sosyal ve ekonomik olarak sorun yaşayan bireyler, bundan dolayı toplumun bireylere bakış açısı, gelecek kaygısı, temel ihtiyaçlarını gidememe gibi birçok nedenlerden dolayı düşük benlik saygısı, depresyon, kaygı ve stres bozukluğu, öfke kontrol bozukluğu sorunu gibi psikolojik problemler yaşamasına sebep olabilmektedir. Bireylerin yaşadığı problemlerde açığa çıkan ya da istemsizce gerçekleştirilen öfke problemi, saldırı ve şiddet suçlarına da zemin hazırlamaktadır. Öfke gerçekleştiği sırada yasalara ve hukuk kurallarına aykırı davranan suçlu birey, çevresine ve etrafındaki bireylere zarar verebilmektedir.

Kanunlarda suç işleyen bireyin hüküm giymesi hatta eski hükümlü tabirini alana kadar geçtiği bazı kademeler bulunmaktadır (Soytürk, 2013, s.20)

Bu tanımlardan ilki *Şüpheli* kavramıdır.

"Cumhuriyet Savcılığı tarafından hakkında soruşturma yürütülen, yani suçu işlediğine dair hakkında şüphe bulunan kişiye "şüpheli" denir. Savcılığın hakkında soruşturma yürüttüğü kişi, ister cezaevinde tutuklu olsun isterse tutuksuz olsun "şüpheli" sıfatıyla anılır. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK), "şüpheli, soruşturma evresinde, suç şüphesi altında bulunan kişiyi ifade eder" hükmünü taşımaktadır. (CMK m.2/1-a)."

''Soruşturma yürütülürken şüpheli hakkında dava açılması icap edecek kadar deliller toplandığında savcılık nezdinde ilgili ve görevli mahkemeye iddianame sunarak kamu davası açılır. Mahkeme, savcılık tarafında hazırlanmış olan iddianameyi kabul ederek yargılama kararı verdiğinde, soruşturma aşamasında "şüpheli" konumunda olan kişi, mahkemede kovuşturma aşamasında "sanık" olarak nitelendirilir''

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK), "Sanık, kovuşturmanın başlamasından itibaren hükmün kesinleşmesine kadar, suç şüphesi altında bulunan kişiyi, ifade eder" demektedir (CMK m.2/1-b)

Tutuklama*, kişi özgürlüğüne sınırlama getiren en ağır yargılama tedbiridir. Hakkındaki soruşturma veya kovuşturma devam etmekle birlikte, kaçma veya delilleri karatma şüphesi gibi nedenlerle tutukevine konularak hürriyeti kısıtlanan kişiye "tutuklu" denir(CMK m.100).m.100).*

Gözaltına alınan bireyler, suç şüphelisi konumunda yer almaktadır. Bu bireyler, tutuklu veya hükümlü sıfatlarını almamaktadır. Bu sebeple tutukevinde veya cezaevinde değil karakol içerisinde bulunan nezarethane adı verilen bir bağlamda kolluk kuvvetlerinin gözlem ve denetimi altında tutulmaktadırlar (İpekcioğlu, 2007, s.1230)

2. HÜKÜMLÜ BİREYLERİN YAŞADIĞI SORUNLAR

Bireyler, günlük yaşantısında birçok sorun ile karşı karşıya gelmektedir. Bireylerin kendileri ya da devlet tarafından, gündelik hayatlarında insan olmanın getirisi olarak temel gereksinimler arasında yer alan; sağlık problemleri, barınma, beslenme, güvenlik, eğitim, dinlenme vs. gibi gereksinimler karşılanmaktadır. İhtiyaçlarımızı karşılama imkanımız gündelik hayatta daha fazla iken bazı durumlar karşısında bireyler, ihtiyaçlarını karşılama durumunda sınırlı imkanlara sahip olabilirler. Dışarıdaki insanlara göre birçok gereksinimini gideremeyen ve bu yüzden sorunlar yaşayan bireyler, bazı sebeplerden dolayı çeşitli suçlar işleyerek hüküm giyebilmektedir. Bu sebeple o bireylerin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu konuda devletin bireyler için hayat şartlarını en iyi düzeye getirecek politikalar üretmesi ve var olan politikaların tekrar gözden geçirilerek ıslah edici çalışmalar yapması; toplumdan dışlanan ve damgalanan grup olarak değil; aksine toplumun bir parçası olarak görmeleri gerekmektedir. Cezaların amacı, toplumdaki bireyi ıslah ederek toplumsal yaşama tekrar kazandırılmasıdır. Bireylerin hukuki süreç kapsamında ceza yargısının bir gereği olarak tutuldukları birimler ceza infaz kurumları olarak adlandırılmaktadır. Hükümlünün suç davranışı sonucunda ıslahına yönelik çalışmalar ceza süresi dolana dek tahliye kararının verilmesiyle son bulmaktadır. Cezaevinde bulunan bireylere hükümlü, mahkum da denmektedir (Çaynak, 2014, s.1). Hükümlü ise mahkemede yapılan yargılama neticesinde hakkında verilen mahkumiyet hükmü kesinleşen kişiye denmektedir (Kara ,2014, s.4)

2.1. Cezaevinde Hükümlü Olmak

İnfaz süreci, hükümlü bireyin cezaevine alınması ile başlayıp topluma tekrar kazandırılmasına kadar olan süreyi ifade etmektedir. Cezaevleri, hükümlü bireylerin acımasızca cezalandırılıp temel yaşam haklarının engellendiği ve ellerinden alındığı bir yer değildir. Bireyin hukuk kurallarına aykırı davranışı sonucunda suçun derecesine göre bazı haklarının elinden alınarak toplumsal yaşama ve diğer bireylerin haklarına yönelik tehdidin korunabilmesi amacıyla oluşturulmuş yapılardır (Akgün, 2012, s.10). Hükümlülerin ıslah edilmesine yönelik rehabilitasyon çalışmaları çerçevesinde bilişsel ve davranışsal alanlarda beceri kazanım eğitimleri verilmektedir. Amaç, hükümlü bireyin gelecekte tekrar suç işlemesinin önüne geçmek ve sosyal yaşantısı ile aile ilişkilerini iyileştirmektir. Hapishane kelimesi cezaevlerini tanımlamada yetersiz kalmaktadır. İçerisinde kapalı ve açık cezaevleri, çocuk ıslahevleri, kadın-çocuk cezaevlerinin de bulunduğu ceza infaz kurumlarının bir çeşididir. Bu kurumlarda yaşam, iç yönetmelik tarafından düzenlenmektedir. Denetim ve disiplin, görevlendirilen infaz koruma memurları tarafından sağlanmaktadır. Psikolog, sosyal hizmet uzmanı, sağlık çalışanı, eğitimciler, teknisyen, mühendis hükümlülerin kurum içerisindeki yaşam koşullarını uygun hale getirmek ve iyileştirmek amacıyla görev almaktadır (Aydın, 2010, s.1-3).

Cezaevlerinde meslek profesyonelleri, izole edilmiş ortam ve fiziki koşulların yetersiz olması sebebiyle böyle bir ortamda yaşıyor olmanın fiziksel sorunlara, ruh sağlığının bozulmasına, duygusal süreçlerde yaşanan güçlüklere, kişilik değişimlerine neden olabileceğini ifade etse de Porporino ve Zamble 1987 yılında hükümlülerin cezaevi süreçlerinin başlangıcında en çok karşılaştıkları sorunları sıralamıştır. Sorunlar şu şekildedir;

- Ailenin ya da arkadaşların kaybı
- Özel bir objeyi ya da aktiviteyi özleme
- Diğer mahkumlar ile yaşanan çatışmalar
- Geçmişle ilgili pişmanlık duyma
- Özgürlüğü özleme
- Gelecekle ilgili endişe duyma
- Can sıkıntısı
- Hücre koşulları (mahremiyet, gürültü vb.)
- Personel yardımı ya da desteğinin eksikliği
- Kişisel güvenlikle ilgili endişeler
- Programlar ya da etkinliklerin yetersizliği (Yıldız, 2019, s.11)

Hükümlü birey, genel olarak cezaevinde yaşamaya başladığında yaşadığı sorunlar artsa da cezaevine girmeden önce de yaşadığı sorunlar onunla birlikte devam etmektedir. Örneğin, bireylerin cezaevlerine girdiklerinde ilk yaşadıkları sorunlardan birisi de hükümlü rolüne alışmaya çalışmalarıdır. Bu rol, hükümlüleri sosyal hayatından ayıran bir roldür. Bu sebeple kendilerini yalnız hissetmektedirler. Bunlara ek olarak dışarıdaki sosyal çevreleri tarafından aranmayan, ziyaret edilmeyen bireyler daha çok yalnızlık hissetmektedirler (Akgün, 2012, s.32-33).

Hükümlü bireyler fiziksel ve ruhsal sorunlar da yaşamaktadır. Birçok kişinin bir arada, sürekli olarak toplu ve kapalı bir alanda yaşaması sebebiyle pek çok hastalığın bulaş riski de oldukça fazladır. Bunların yanı sıra bireyin işlediği suçun etkisinden çıkamaması, sorunlarla baş edememesi, kapalı ortamda yaşama zorunluluğu, bazı ruhsal bozukluklara neden olmaktadır (Akgün, 2019, s.30-40). Hükümlü birey, özgür hayattan ceza infaz kurumuna girmesiyle

birlikte ilk günlerde bunalım, yalnızlık, kurumdaki diğer insanların ayrı kültürlere sahip olmaları nedeniyle bağlama alışamama gibi problemler yaşayabilmektedir. İşlemiş oldukları suçlar nedeniyle (özellikle cinayet suçları) , jilet bıçak makas, gibi kesici ve delici araçlar ile kendilerine zarar verme, vücudun üzerine sigara basmak gibi eylemler ile kendilerini cezalandırarak, ruhsal anlamda doyuma ulaştıklarını rahatlama sağladıklarını sanmaktadırlar. Cezaevleri koşullarında yaşamaya başladıktan sonra, herhangi bir psikolojik hastalık geçmişine sahip olan hükümlülerin psikolojik problemleri artarak devam etmeye başlamaktadır. Bipolar ve anksiyete bozukluğu yaşamaktadırlar. Kabuslar görme, suçsuz yere kapatıldıklarını, orada öldürüleceklerini düşünme gibi birçok psikolojik belirtiler göstermektedirler. Cezaevi içinde yaşadıkları cinsel taciz ve tecavüz olayları, şiddet sözlü taciz gibi olaylar onlarda travma sonrası stres bozukluğuna sebep olabilmektedir (Çaynak, 2014, s.22).

Kapalı ve toplumsal hayattan izole ve bağımsız bir şekilde yaşıyor olmak, hükümlü bireylerin ruh sağlıklarına risk oluşturmaktadır. Depresyon, umutsuzluk, kaygı bozukluğu yaşamalarına neden olmaktadır. Hükümlü birey, ilerleyen safhalarda pes edip intihar girişimine kalkışabilmektedir. İstediğini yapamama ve seçebilme gibi bazı olanakları kısıtlanan hükümlü birey, kendisini aciz ve çaresiz hissetmektedir. Bireyin problem çözme ve baş etme becerileri yetersiz olmaya başlamaktadır. Kendisini yetersiz hisseden birey, zamanla intihar girişine girişimine dönük düşünceler ile de mücadele edebilmektedir (Yıldız, 2011, s.5). Hükümlülerin yaşadığı bir başka sorun ise alkol ve madde bağımlılığıdır. Madde kullanımı, bireyin yaşamına büyük derecede etkileri olan, merkezi sinir sistemine etki ederek duygu ve davranışlarına yansıyan bir problemdir. Sosyal ve fiziki etkilerinin yanı sıra bireylerin sosyal çevrelerinden uzaklaşmasına, insanlarla iletişim kurmalarını engellemesine ve yalnızlaşmasına neden olmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda yalnızlık ve madde kullanımı arasında ciddi bir ilişki olduğu görülmektedir (Bahadır vd., 2018, s.139)

Cezaevine girmeden önce, alkol veya maddeye erişimi kolay olan birey, cezaevine girdikten sonra kullandığı maddeye erişemediği için problem yaşamaktadır. Bireyler, maddeye erişemedikleri için kriz geçirebilir, cezaevi arkadaşlarına saldırıda bulunabilirler. Daha önceden madde kullanımı olmayan bireyler ise bağlamdan etkilenerek stres atma düşüncesiyle de madde kullanımına başlayabilmektedir (Akgün, 2019, s.30-40). Hükümlü bireyler, ihtiyaç duyduğu anlarda, ailesine ya da yakın çevresine ulaşamadıklarında kendilerini yalnız hissetmektedir. Benzer sorunlar yaşadığı hükümlü bireyler ile sorunlarını paylaşıyor olsa da kendi ailesine ya da yakın çevresine ihtiyaç duymaktadır. Hükümlünün alışageldiği fiziki ve sosyal çevreden ayrılması ile yalnız hissetmesi onu maddeye daha yakın hissettirmesi olasıdır (Çorapçıoğlu Özkürkçügil, 1998, s.24). Hükümlülerin yaşadıkları bir başka sorun, ekonomik sorunlardır. Cezaevinde bulunan bireylerin çoğunlukla alt gelir düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Buna ek olarak bireylerin ailelerinin de maddi durumlarının yetersiz ya da asgari düzeyde olması, onları bu destekten yoksun bırakmakta ya da çok az bir gelire ulaştırmaktadır. Cezaevi içerisindeki fiziki şartlar ve hijyen koşulları nedeniyle, hükümlülerin sağlık ve sosyal bakım maliyetleri fazla olmaktadır. Özellikle yaşlı hükümlülerin genç hükümlü bireylere göre sağlık-bakım maliyetleri daha fazladır. Özbakım ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaç duydukları araç ve gereçlerin tedarik edilmesi yüklü maddi imkanlar gerektirmektedir. Hükümlüler cezaevlerine girdikten sonra sosyal çevre ve aile ilişkileri zayıflayabilmektedir. Aile desteği ve ziyareti bekledikleri gibi olmayabilir. Aileden ve çevreden uzak bulunmak zorunda kalma, ekonomik anlamda göremediği destek de çeşitli sıkıntılara ve strese maruz kalarak; kalabalık ortamlarda olmasına rağmen güvenemeyeceği ve yalnızlığını paylaşabileceği kimsenin olmaması hükümlüyü çıkmaza sürüklemekte ve ailesine ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Kişinin aidiyet duygusu, onaylanma, başarısının takdir

edilmesi, sevilme, desteklenme gibi ihtiyaçları ebeveyn, kardeş, akraba gibi yakın çevre tarafından giderilir. Bireyler cezaevi içinde aidiyet duygusu hissedememektedirler. Diğer bireyler de aynı sorunları yaşadığı için paylaşarak, ailenin yerini alarak birbirlerine destek olmaları mümkün olmamaktadır. Aile ile sınırlı görüşme sayısı, ailelerin ilgisiz ve kayıtsız tutumu, hatta bazı hükümlülerin ailelerinin olmaması, tüm bunların eksikliği anlamına gelmektedir (Acar ve Yaman, 2019, s.1189).

Çocuğu bulunan hükümlüler açısından çocuklarından ayrı kalma ve onları özleme daha çok kadın hükümlüler açısından önemli bir sorundur. Cezaevine hamile olarak gelen kadın hükümlülerin bebeklerini dünyaya getirmeleri ve onları 3 aya kadar yanında bulundurabilmeleri yasası da onlar için bir diğer problemdir. Eğer çocuğa bakım veren kimse yok ise çocuk, hukuki izin ile 6 yıla kadar annesinin yanında kalabilmektedir (Akgün vd., 2019, s.30-40)

Hükümlü bireylerin cezaevi içindeki sorunlarına çözüm bulmak, onlara destek olmak amacıyla, hükümlüleri rehabilite edici ve ıslah çalışmalarının uygulanarak cezaevine olan uyum sürecini kolaylaştıran önemli bir meslek de sosyal hizmet mesleğidir. Sosyal hizmet mesleğinin amacı, hükümlü bireyler gibi çeşitli sebeplerden dolayı sosyal yaşamın gerektirdiği unsurları yerine getirmek ve topluma ayak uydurmakta zorluk çeken bireylerin rehabilite edilmesi ve toplum tarafından kabul görmesinin ve topluma uyumunun sağlanmasıdır (Akgün, 2019, s.30-40). Cezaevlerinde görev yapan sosyal hizmet uzmanları. Hükümlü bireylerin yaşamlarının daha iyi bir seviyeye gelmesi için psikolog, hemşire gibi birçok meslek elemanı ile işbirliği içinde çalışmaktadır. Sosyal Hizmet Uzmanları, cezaevinde olumsuz şartlar altında yaşayan hükümlülerin yaşadıkları sorunları en aza indirerek mikro, mezzo ve makro düzeyde sorunları çözmeyi amaç edinmektedir. Mesleki uygulamaları gerçekleştirirken sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer temelinden faydalanmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının, adli sistemde ıslah uygulamaları alanında kullandıkları beceriler, daha çok zihinsel ve fiziksel sağlıklarına yönelik gereksinimlere odaklanmayı gerektirmektedir. Sosyal hizmet müdahalelerinde yol gösterici bir kuram niteliğinde olan bireyin problemlerinin sadece kendisinden kaynaklanmadığını, çevresinin de etkisinin olduğunu varsayan ‘çevresi içinde birey’ yaklaşımı esas almaktadır. Hükümlülerin güçlerinin farkına varmaları, eksik yönlerine değil de güçlü yönlerine dikkat çekme hedeflenmektedir. Bireylerin problemler ile baş etmelerinde geliştirici olacak olan güçlendirme yaklaşımı kullanılmaktadır (Soytürk, 2013, s.28). Cezaevi içerisinde iyileştirme ve eğitim çalışmalarında sosyal hizmet uzmanlarının görevleri; yeni gelen hükümlü ile görüşme yapmak, ayrım ve koşul gözetmeksizin görüşme istenildiğinde uygun bir zamanda veya düzenli olarak bireysel görüşmeler yapmak, aile görüşmeleri yapmak, belirli günlerde grup çalışmaları yapmak, çeşitli konferans organizasyonları düzenlemek, kültürel etkinlikler düzenlemektir (Zengin Taş ve Duman, 2019, s.625-626).

2.2. Tahliye Sonrası İstihdam Alanına İlişkin Yaşanan Sorunlar

Eski hükümlü, cezasını tamamlamış olan ve artık ‘suçtan arınmış’ kimsedir. Bu bireyler, toplumsal hayata tekrar döndüklerinde bu deneyimleri nedeniyle birçok engel ile karşılaşıp ve toplumda dezavantajlı bireyler arasında yer almaktadırlar. Eski hükümlülere yönelik toplumun büyük bir bölümünün negatif bir bakış açısı geliştirdiği ve mevcut bakış açısının eski hükümlü bireylerin sosyal yaşamlarını büyük bir ölçüde etkilediği yadsınamaz bir gerçektir (Koçak ve Altun, 2010, s.96-97). Toplumda, hüküm giymiş kişilere ilişkin tehlikeli, güvenilmez, dürüst olmayan kalıp yargılar yerleşmiştir. Cezaevlerinden tahliye edilmeleriyle birlikte topluma geri dönüş, tekrardan toplumla birlikte yaşama başlamaktadır. Eski suçluların topluma kazandırılması, hem devleti hem de toplumun genelini ilgilendirmektedir. Uzun süredir

toplumdan uzak kalmış olmaları, yeniden sosyal yaşama döndüklerinde adapte olma süreçlerini geciktirmektedir. Bireyler topluma uyum sağlama açısından oldukça zorlanmaktadır. Toplum ile bağlarının kopuk olmasıyla birlikte sosyal ilişkilerinin gelişmesi de gecikmektedir (Bilgiç, 2014, s.15). Cezaevinden yeni çıkan bir bireyin, maddi durumu bir yerde kalmaya, kira ödemeye ya da ev almaya yeterli olmamaktadır. Bireylerin, eski hükümlü profiline sahip olması nedeniyle ev bulmaları daha da zorlaşmaktadır. Kalabilecek bir yer bulmak, yeni bir düzen kurmak için desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu destek, öncelikle aile ve çevre tarafından verilmelidir ancak bu bireyler, desteklenmek yerine dışlanmakta ve öteki olarak görülmektedirler (Soytürk, 2013, s.46).

Her bireyin çalışarak hayatını kazanma hakkı, bir insan hakkıdır. Eski hükümlü bireylerin de böyle bir hakkı bulunmaktadır ancak eski hükümlülerin cezaevinden tahliye olduktan sonra yaşadıkları önemli bir sorun da ekonomik sorundur. Bireylerin suça yönelik geçmişleri ve hüküm giymiş olmaları, sosyal ve hukuki nitelikte engel teşkil eder iken buna ek olarak bireylerin çalışma hayatına girmeleri ve uyum sağlamaları da zor olmaktadır. Cezaevinde sorunlar yaşayan hükümlü birey, tahliyesinden hemen sonra da toplumsal yaşama döndüğünde karşısına engeller çıkmaktadır. Yaşayacağı ev, gıda, giyecek, ulaşımı aciliyet gerektirebilecek temel ihtiyaçlardandır. Bu, engellerden yalnızca birkaçıdır. Birçok hükümlü, bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için başkalarına bağımlı yaşamaktadır. Hükümlü bireylerin diğer dezavantajlı gruplara göre daha fazla ayrımcılığa ve sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları görülmektedir.

Yeni bir işe başlamak eski hükümlüler için zor bir durum olmaktadır. Çalışma hayatında yer alan girişimci bireyler ve işverenlerin ise yapılan iş başvurularında hükümlerin işledikleri suçun türüne göre ya da daha önceden hiç hüküm giymemiş bireyleri işe alım yapma ihtimalleri yüksek olmaktadır. Eski hükümlü bireylerin istihdam içinde yer almaları birçok açıdan önem arz etmektedir. Çalışma hayatının içerisinde olmak, ekonomik özgürlüklerine kavuşmaları noktasında etkili olup, özgüvenlerini ve benlik saygılarını artırmaktadır. Statü ve psikolojik doyumun sağlanması ve sosyal çevrenin değişmesi de bir başka önemli noktadır. İş hayatına girmeleri bireyler için olumlu bir gelişme olsa da iş ortamı içerisinde de bazı olumsuzluklar ile karşılaşılmaktadır. Bireylere karşı işveren ve çevre tarafından güven eksikliği bulunmaktadır. İş arkadaşları tarafından önyargı ve dışlanma ile karşı karşıya kalmaları gibi nedenler ile eski hükümlü birey, sürekli çevresinden çekinerek çalışmaya çalışır, kendini geri çeker ve tedirgin olur bu da yeni toplumsal yaşamın benimsenmesini geciktirmektedir (Gençtürk ve Korkmaz, 2019, s.371-375).

3. SOSYAL DIŞLANMA İLE MÜCADELEDE SOSYAL İÇERME YAKLAŞIMI

Çalışmanın bu bölümünde sosyal dışlanma ile mücadelede sosyal içerme yaklaşımının hangi noktada sürece dahil edilebileceği ve bireyler üzerindeki etkilerinin, yaşadıkları çok boyutlu sorun dinamiği ile nasıl ilişkilendiği anlatılacaktır.

Sosyal içerme kavramı kendisini ortaya çıkaran etkenlerden bağımsız düşünülemeyen bir kavramdır. Toplumu derinden etkileyen sosyoekonomik problemler ile ortaya çıkan ekonomik dışlanma, ayrıştırıcı dil kullanımları, sosyal ilişkilerin zayıflaması ve bireylerin sosyal destek yetersizliği; bu problemlerin yanı sıra bireyin kurumsal alanlardan ve kurumsal desteklerden yoksun kalması, çok ciddi boyutta bireyin yalnızlaşması ve hayatını devam ettirmeye yönelik risk oluşturacak bazı unsurlardandır (Çakır, 2002, s. 86-88). Sosyal içerme bağlamında öncelikli yasama ve politika alanları incelendiğinde birtakım maddelerle karşılaşılmaktadır. Ayrımcılığın yasaklanması ve ayrımcılıkla mücadele, damgalanmadan ve nefret söyleminden korunma, aile özelinde şiddetten korunma, sosyal güvenlik ve sosyal koruma, işgücüne

katılıma açık teşvik gibi unsurlar, insan olmanın gereğinden doğan haklarla bağlantı içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır (Köylü, 2018, s.10).

Sosyal içerme, bazı kişi, grup ya da toplulukların koşullarının başka kişi, grup ya da topluluk koşullarıyla karşılaştırılarak yargıya varılan göreceli bir kavramdır. Sosyal dışlama ise, bireylerin, grupların ya da toplulukların toplumun dışına itildikleri, topluluk ağlarıyla ve faaliyetleriyle bağlarının koparıldığı, yoksullukları, sağlıksızlıkları, eğitimsizlikleri ve diğer dezavantajları dikkate alındığında, toplumsal hayata tam katılımdan yoksun oldukları bir süreçtir. Sosyal içerme kavramı, sosyal dışlanma ve ötekileştirici söylemlerin karşısında olan, toplumda dışlanmanın etkilerini azaltmayı hedefleyen, toplumun bütünleştirilmesi kaygısını taşıyan bir kavramdır. Belirli bir toplumdaki bireylerin etkileşim ve paylaşımının en üst düzeye getirilmesini hedef edinmektedir. Sosyal içerme, sosyal uyum kavramlarının temelinde insan haklarına dayalı bir perspektif yer almaktadır (Genç ve Çat, 2012, s. 370-371).

Hükümlü bireyler için ekonomik olarak dışlanma son derece önem arz etmektedir. Cezaevlerinde eğitim ve iş bulma becerisine yönelik faaliyetler yapılarak hükümlülere destek mekanizmaları sağlanmaktadır. Bu faaliyetler, hükümlü bireylere tahliye olduktan sonraki hayatlarına dair gelecek vadetse de iş ve istihdam alanında da çokça karşı karşıya kalınan bir dışlanma ile ortaya çıkacak olan toplumsal bir gerçeklik yer almaktadır (Çakır, 2002, s.86). Bu durum bir döngüyü anımsatmaktadır. İnsanlar yoksul oldukları için sosyal alanlar ve hizmetlerden yararlanmakta güçlük çekerler, aynı şekilde yaşanılan bu güçlük de döngüsel bir şekilde yoksulluğa evrilmektedir. İşverenlerin hükümlü bireylere yönelik bakış açıları ve tutumları olumsuz olduğunda, hükümlü iş bulamayıp işsizliğe sürüklenmekte ve ekonomik açıdan yoksunluk yaşayarak tekrardan suç işleme potansiyeli gösterebilmektedir. Sosyal destek mekanizmaları ile yalnızca tahliye öncesinde değil tahliye sonrasında da sosyal içerme politikalarıyla birlikte bireylere uygun destekler yapılandırılmalıdır. İşverenlerin belli kurum kuruluşları, hükümlü bireylere ilişkin tutumlarının olumlu anlamda değişimi için gerçekleştireceği bilgilendirme çalışmaları ve hükümlü- işveren arasında grup çalışmaları yapılması ayrıştırıcı tutumların önüne geçmekte bir fırsat yaratabileceği düşünülmektedir (Kavi ve Altun, 2010, s.451-453). Avrupa Konseyi tanımına göre ‘sosyal uyum’ kavramı toplumdaki her bireyin, ayrımcılığa maruz kalmaksızın ve eşit dayanaklardan yararlanarak sosyal ve ekonomik haklara erişimlerini sağlayan değerleri ve ilkeleri kapsar. Sosyal uyum, herhangi bir tür ayrımcılığa, eşitsizliğe ve dışlamaya kolektif biçimde dikkat edilmesi gereken ve bireylerde bilinç oluşturulması şartını sürekli anımsatan bir bayrak direği gibidir Sosyal uyumu yordayacak en temel anlayış, sosyal içermenin topluma kazandırılması olacaktır (Köylü, 2018, s.6).

3.1. Sosyal Dışlanmanın Tezahürleri ve Suç Döngüsü

Damga ve sosyal dışlanma gibi kavramlar, sosyal dezavantajlılık ve ayrıştırmaya neden olmakta, bireyi toplumsal süreç ve mekanizmalardan ayırmaktadır. Toplumdan topluma ve kültürden kültüre bireyi toplumun dışına iten nedenler değişir. Evrensel boyutta toplumsal bütünlüğü bozan eylemler, suç olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle, eski hükümlü bireyler de suç geçmişi ile toplumsal değerler uyuşmadığından sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Hükümlü bireylerin sosyal bağlarının toplumla kültürel ve ahlaki açıdan kopması mümkündür. Farklı kaynakların yoksunluğuna ortam hazırlayan bu yoksunluk, toplumdan topluma, var olan imkanlara göre farklılık göstermektedir ancak genel olarak yaşam kaynaklarından, güvenceden, istihdamdan, gelirden, mülkiyetten, barınmadan, eğitimden, kültürel sermayeden, refah devletinin sağladığı imkanlardan, demokratik katılım süreçlerinden, vatandaşlık veya

hukukta eşitlik ilkesinden, cinsiyet eşitliğinden, aile ve sosyal ilişkilerden, tedaviden yoksun olmayı ve dışlanmayı kapsayabilmektedir (Taper ve Cengiz, 2019, s. 1758, 1764, 1765).

Cezaevinden tahliye olma sonrasında bireyler, genellikle ihtiyaçlarını nasıl karşılamaları gerektiği problemi ile yüz yüze gelmektedir. Barınma, yiyecek, giyinme, iş imkanı ve destek gibi temel ihtiyaçları olan eski hükümlü bireyin bu ihtiyaçları karşılayamama durumunda hayal kırıklığına uğrayıp tekrar suça yönelme riski bulunmaktadır. Buna ek olarak tahliye sonrası iş bulma, aile ile uyum, yaşamın zorlukları, topluma yeniden uyum sağlamalarını engelleyen etmenlerdendir. Cezaevinin sahip olduğu fiziki koşullar nedeniyle genel sağlık durumlarında problemler olan hükümlülerin sağlık problemlerinin çıkınca da devam etmesi nedeni ile bireyler tedavi masraflarını karşılamakta güçlük çekmektedir (Saruç, 2013, s.53-54).

İşlenilen suç türünün eski hükümlü bireylere yönelik bakış açısı ve tutumlar üzerinde etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, bireyin trafik ve sürücülük sebebiyle hüküm giymiş olması göz ardı edilebilir ancak cinayet, cinsel suçlar, hırsızlık gibi suçlar sebebiyle ceza almış bireyler, tehlike oluşturma potansiyeli yüksek kişiler olarak algılanmaktadır (Taper ve Cengiz, 2019, s.1758, 1764, 1765).

4. ESKİ HÜKÜMLÜ BİREYLERİN TOPLUMSAL HAYATA YENİDEN UYUM SÜREÇLERİNDE SOSYAL HİZMET MESLEĞİNİN ROLÜ

Ceza infaz kurumlarında yer alan sosyal hizmet uzmanları, psikososyal serviste görev yapan psikologlar ile ortak faaliyet göstermektedirler. Psikososyal yardım servisi, hükümlülerin gözlem ve sınıflandırma formunu düzenlemektedir (Şahinkol, 2009, s.13). Hükümlü bireylerin suç tekrarı göstermemeleri ve tahliye sonrasında sosyal hayata uyum sağlayabilmeleri adına cezaevinde psikososyal desteğin sağlanması son derece önemlidir. Yapılan araştırmalarda psikososyal desteğin sağlandığı durumda hükümlü üzerinde baskının azaldığı ve hükümlü bireyin çevresi ile ilişki içerisinde olmasını olumlu etkilediği bulgusu saptanmıştır. Tahliye sonrası 'hükümlü′ etiketi ile dışlanma riskine açık hale gelen bireylerde, fiziksel ve ruhsal sağlığın bozulması, öfke kontrolünün sağlanmasında etkin özdenetim mekanizmasının zayıflaması, mental zorlanma, saldırganlık gibi etkiler görülmektedir (Karakartal ve Yalçınkaya, 2019, s.208). Ceza infaz kurumlarındaki bireylere yönelik psikososyal desteğin sağlanması, tanıma, tanıtma, yönlendirme, koordinasyon ve konsültasyon faaliyetleri, bireysel görüşmeler ve grup çalışmalarının meydana getirilmesini sağlayan etkili uzman bireyler, psikolog ve sosyal hizmet uzmanlarıdır. Ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlüler, cezaevindeki psikolog ve sosyal hizmet uzmanı ile bireysel olarak görüşme gerçekleştirebilmekte, psikososyal yardım programları adı altındaki grup çalışmalarına katılım sağlayabilmektedir. Psikososyal servis çerçevesinde yürütülen programlar ise şu şekildedir;

- Öfke kontrolü programı
- Salıverilme öncesi mahkum gelişimi programı
- Alkol ve madde bağımlılığı programı
- Özel gözetim ve denetim programı
- Müebbet hapis sistemi programı
- İntihar ve kendine zarar vermeyi önleme konusunda personelde farkındalık yaratma programı (Şahinkol, 2009, s. 13-14)

Programlar incelendiğinde açıkça görülmektedir ki bireyin sosyal anlamda uyumunun kolaylaştırılması amacıyla rehabilite edici, sosyal dışlanma karşıtı perspektif ile sosyal destek sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu programlara ek olarak, ceza infaz kurumlarında 0-6 yaş arası çocuk sahibi olan kadın hükümlü bireylere ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği içerisinde yürütülmekte olan Aile Eğitim Programı da bulunmaktadır. Ceza infaz kurumunda bulunan hükümlü-tutuklular ile dışarıda bulunan ailelerine ayni ve nakdi yardımlar, Valilik ve Kaymakamlıklara bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından yapılmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı İl Sosyal Hizmet Müdürlükleri ile; hükümlü ve tutuklulardan, çocukları kurum bakımı altında olan bireylerin aile bütünlüğünü koruyabilmek amacıyla aynı veya yakın çevresindeki illere nakillerinin yapılması için gerekli eşgüdüm sağlanmaktadır (Şahinkol,2009 s.13).

Sosyal Hizmet mesleği hak temelli uygulama anlayışına sahip bir insan hakları mesleğidir. İnsanın biricikliği ve değerinin korunmasında, var olan dezavantajlara rağmen ırk, renk, din, dil, uyruk, statü ayırt etmeksizin toplumda mevcut olan her alanda aktif rol alabilmesini destekleyici, bireyi güçlendirici ve iç görü kazandıran, bireyin zayıf yanlarının dışında güçlü yanlarının fark edilmesini hedefleyerek, bilgi, beceri ve değer temelli uygulamalarda bulunan bir meslektir (Zengin ve Altındağ, 2016, s. 5-9). Psikolog ve Sosyal Hizmet Uzmanları, hükümlü, tutuklunun kuruma giriş sürecinde ön değerlendirmesinin yapılmasında, halihazırdaki işlevselliğinin saptanmasında, ruh sağlığı durumunun değerlendirilmesi, madde kullanımı durumunun değerlendirilmesi ve bireyin izlenme süreci görevlerine sahip uzman meslek elemanlarıdır (Miller, LSW, 2015, s.1-2).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bireyi dezavantajlı olma riskine açık hale getiren tüm sorunlara yönelik, bireyin yakın çevresi, istihdam alanları ve kurumsal alanlarda sosyal içerme çalışmalarına yer verilmesi insanların bakış açısında dönüşümün sağlanmasının yanı sıra politika açısından düzenlemelere giden yolda engellerin aşılmasında önem taşımaktadır. İş ve istihdam alanından işverenin tutumu nedeniyle uzaklaştırılmış olan hükümlü birey, aynı zamanda sosyal ilişkilerin inşa edilmesi ve sürdürebilmesinde kendini geri çeken konumunda olabilmektedir. İş hayatı, bu bağlamda sosyal işlevselliğin sağlanmasına ilişkin büyük önem arz etmektedir. Cezaevi sosyal hizmet uzmanları danışmanlık, yaşam becerilerini öğretme, rehabilitasyon gruplarını yönetme ve asıl kilit nokta olan bireylerin yeniden toplumla bütünleşmesinde, kuruma yeni gelen bireyin cezaevine ilişkin kaygı ve algı düzeyinin kontrolü ve ön yargıların değiştirilmesinde, kurumdan tahliye olan hükümlü bireylerin toplumdan beklentileri açısından danışmanlık hizmetinin verilmesi, tahliye sonrası istihdam edilebilirliğin sağlanması adına kurum içinde meslek edindirme kursu imkanının sağlanması ve bireyin toplum ile bağlantısının kopmasını engelleyici dinamik, sosyal faaliyetlerin hayata geçirilmesinde etkin rol oynamaktadır. Mesleki Sosyal Hizmet Uygulamalarına konu bağlamında örnek verecek olursak bireyin, içerisine doğduğu aile sistemi içerisinde yaşamış olduğu ya da maruz kaldığı, fiziksel ve psikolojik şiddet, aile fertleri arasında çatışmalar, yoksulluk, eğitim düzeyinin yetersizliği gibi olumsuz şartların varlığı birey üzerinde psikolojik olarak anti sosyal özelliklere sahip bir kişiliğin oluşmasında etkili olmaktadır (Sakarya, 2017, s.35). Sosyal Hizmet Uzmanları, mesleki müdahalelerini gerçekleştirirken bireylerde oluşan anti sosyal kişiliğin psikolojik nedenlerine inmeli, bireyi çevresi ve ailesi odağında ele almalıdır. Sosyal hizmet müdahalesinde yer alan bu yapısal fonksiyonel yaklaşım sayesinde, bireyin içerisinde bulunduğu dezavantajlı durumdan çıkabilmesi mümkün olabilecektir.

KAYNAKLAR

Acar, B. , Yaman , Ö.M. .(2019). *21. YÜZYILDA YENİ BİR DEZAVANTAJLI GRUP: YAŞLI HÜKÜMLÜLER*. Turkish Studies-Social Sciences.

Akgün, R. (2012). *Kadın hükümlülerin sorunları ve başa çıkma tarzları: Eskişehir Çifteler Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu örneği* (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Akgün, D. R., Yüceer Kardeş, A. D. T., & Gökçearslan Çifci, P. E. (2019). KADIN MAHKÛMLARIN SOSYODEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE PROBLEM ÇÖZME BECERİSİNİN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA A Study on the Investigation of the Problem Solving Skill According to the Sociodemographic Properties of Femalesconvicts*. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi(39), 109-128.

Aydın, İ. (2010). Cezaevi hükümlülerinin yalnızlık düzeyleri ve ruhsal belirti düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Bahadır, E, Karamustafa Mökükcü, M, Kalender, B. (2018). Madde Kullanım Bozukluğunun Hükümlülerin Benlik Saygısı ve Yalnızlık Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi: Samsun Vezirköprü M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği. FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, (11) , 137-149. DOI: 10.16947/fsmia.437711

Bilgiç, Ş. (2014). Mahkumların Suç Algısı. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Boran Güneysu, N. (2018). Hukukun kaynakları ve uygulanması. *Hukukun Temel Kavramları*, 21-33.

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK)

Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, Erişim Adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ceza-Infaz-Kurumu-Istatistikleri-2020-37202

Çakır, Ö. (2002). Sosyal Dışlanma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4 (3), 84-97. Erişim Adresi: http://acikerisim.deu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/5445/4.3%20cakir.pdf?sequence=1

Çaynak, S, Kutlu, Y. (2016). Bir Grup Tutuklu ve Hükümlünün Ruhsal Belirtileri, İntihar Olasılığı ve Başa Çıkma Yolları. Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi, 17(2).

Genç, Y, Çat, G. (2014). Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi. Akademik İncelemeler Dergisi, 8 (1) , 363-394. Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/issue/1545/18983

Gençtürk, Z, Korkmaz, A. (2019). Eski Hükümlü Bireylerin İşgücü.

Özkürkçügil, A. Ç. (1998). Cezaevinde yalnızlık ve yalnızlığın depresyonla ilişkisi. *Kriz Dergisi*, *6*(1), 21-31.

İpekçioğlu, P. A. (2007). YAKALAMA VE GÖZALTINA ALMA KORUMA TEDBİRLERİ. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9,* 1215-1254.

Kavi, E. Altun, S. (2011). Sosyal İçerme Açısından Eski Hükümlülerin Girişimciliğe Yönlendirilmesi ve Denetimli Serbestlik Faaliyetleri. Uluslararası II. Trakya Bölgesi Kalkınma-Girişimcilik Sempozyumu Bildiri Kitabı II, Kırklareli Üni. Yay, 2, 449-461

Kara, T. (2014) , Eski Hükümlülerin İstihdamında Yaşanılan Güçlükler ve İŞKUR'un Bu Konudaki Rolü (Uzmanlık Tezi), Erişim Adresi: https://media.iskur.gov.tr/15653/tufankara.pdf

Karakartal, D. Yalçınkaya M. (2019). Cezaevinde Yatan Mahkumlara Sunulan Psiko-Sosyal Destek Hizmetlerinin İncelenmesi, Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 5 (10) , 207-222. Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijhe/issue/44916/553465

Koçak, O. Altun, S. (2010). Ceza İnfaz Kurumundaki Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin Hükümlü İstihdamına Katkıları, Çalışma İlişkileri Dergisi, 1 (1) , 95-117. Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/cider/issue/29523/316913

Köylü, M. (2018). Ayrımcılığa ve Şiddete Karşı Hakları ve Hayatı Savunmak İçin: Sosyal İçerme, Ankara. Erişim Adresi : http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/sosyal_icerme.pdf

Miller A. , Cezaevi Sosyal Hizmet Uzmanı Nedir? , Çev: İmdat Artan, 2015. Erişim Adresi: http://www.psikososyalhizmet.com/8/jsw.pdf

Sakarya, Ö. (2017). *Suç ve suçlulukla mücadelede sosyal hizmet uygulamalarının önleyici etkileri* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Saruç, S. (2013). Kadın hükümlüler: Cezaevi Yaşantısı ve Tahliye Sonrası Gereksinimler (doktora tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Soytürk, S. (2013) , Hükümlü ve Tutukluların Sosyal Hizmet Gereksinimlerinin Değerlendirilmesi: Karaman M Tipi Kapalı-Açık Cezaevi Örneği. (Yüksek Lisans Tezi) s. 18-45. Erişim Adresi: http://openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/2522/5226371bd7c7-4883-8823-64599a9dff5b.pdf?sequence=1

Şahinkol, Ö. (2009). Ceza İnfaz kurumlarında hükümlü ve tutuklulara yönelik eğitim ve iyileştirme faaliyetleri, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını, s. 10-14.

Toper, M, & Cengiz, A. A. (2019). Kişilik, Sosyal Baskınlık ve Önyargı: Eski Hükümlülere Yönelik Bir İnceleme. Çalışma ve Toplum, 62(3).

Yıldız, M. (2011). Tutuklu ve Hükümlülerde Umutsuzluk, Ölüme İlişkin Depresyon ve Ölüm Kaygısı İlişkisi. Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 35 (1), 1-7. Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/cumusosbil/issue/4344/59394

Zengin, O., & Altındağ, Ö. (2016). BİR İNSAN HAKLARI MESLEĞİ OLARAK SOSYAL HİZMET. Toplum Ve Sosyal Hizmet, 27(1), 179-190.

Zengin Taş, E., & Duman, N. (2019). Yetişkin hükümlülere yönelik klinik sosyal hizmet uygulamaları & Clinical social work practices for adult offenders. Journal of Human Sciences, 16(2), 620-634.

POSTMODERN BELİRSİZLİK VE *GODOT'U BEKLERKEN*

POSTMODERN INDETERMINACY AND *WAITING FOR GODOT*

Dr. Zeynep ÇOLAK

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Lefkoşa, KKTC

https://orcid.org/0000-0001-9501-0727

ÖZET

Mısır asıllı Amerikalı yazar Ihab Hassan postmodernizmi modernden ayıran en önemli özelliklerden biri olarak belirsizliği (indeterminacy) şemasına dahil eder. Modernizmde belirlenmişlik (determinacy) söz konusu iken, postmodernizmde belirsizlik (indeterminacy) hâkimdir. Hassan *Postmodern Turn* adlı eserinde, çağdaş dünyada artan karmaşıklık, çoklu anlamlar ve gerçeklikler arasındaki ilişkilerin giderek karmaşıklaştığını vurgular. Bu karmaşıklık ve çeşitlilik, günümüz dünyasında tek bir doğru veya anlamın olmadığını, bunun yerine farklı bakış açılarının ve yorumların mevcut olduğunu, dolayısıyla baskın olanın artık belirsizlik olduğunu ileri sürer.

Hassan, bu belirsizliğin postmodern edebiyat eserlerinde genellikle çoklu anlatıcılar, kesik kesik anlatılar, meta-anlatılar (üstkurmaca) ve çeşitli dil oyunları aracılığıyla yapılandırıldığını belirtir. Ortaya çıkan belirsizlik ile postmodern eserler, genellikle sabit anlamların ve tekil yorumların ötesine geçerek çok katmanlı gerçeklikler sunar. Hassan, postmodern edebi belirsizliği besleyen unsurlara süreksizlik, heterodoksi, çoğulculuk, rastlantısallık, başkaldırı, sapkınlık ve deformasyon gibi kavramları da ilave eder. Postmodern eserlerde gerçeklik ve anlamın kesin sınırları bulanıklaşır ve okuyucu da bu belirsizliği deneyimler. Buna neden olan, Hassan'a göre, metinlerin içinde bulunduğu çağın, yani günümüz dünyasının, karmaşıklığı, çok anlamlılığı ve gerçeklikler arasındaki ilişkilerin karmaşık hale gelmesidir.

Bu çerçevede, İkinci Dünya Savaşı sonrasında geleneksel tiyatro anlayışını köklü bir şekilde değiştiren absürt tiyatro anlam kazanır. Bu tiyatro aracılığıyla insanın varoluşsal sorgulamaları ve anlamsızlık duygusu derinlemesine araştırma konusuna dönüşür. Absürt tiyatro, seyirciyi alışılmış düşünce kalıplarının dışına çıkararak, kendi varoluşu üzerinde düşünmeye teşvik eden yenilikçi düzenlemeler getirmiştir. Samuel Beckett'in 1948'de kaleme aldığı *Godot'yu Beklerken* adlı eseri absürt tiyatronun temel ilkelerini, varoluşsal sorgulamaları, belirsizlik ve anlamsızlık temalarını derinlemesine işleyen önemli bir tiyatro eseridir. İlk olarak 1953'te sahnelenen bu oyun, Beckett'in en tanınmış ve etkili çalışmasıdır. İki perdeden oluşan eser, Vladimir ve Estragon adlı iki karakterin, belirsiz bir figür olan Godot'yu bekleyişlerini konu alır.

Bu olguları bir çıkış noktası alan bu çalışma, Ihab Hassan'ın *The Dismemberment of Orpheus: Toward a Postmodern Literature* ve *The Postmodern Turn: Essays in Postmodern Theory and*

Culture eserlerinde yer verdiği ünlü şemasında önde gelen postmodern unsurlardan saydığı "belirsizlik" kavramı çerçevesinde Samuel Beckett'in *Godot'yu Beklerken* adlı eserine odaklanacaktır. Beckett'in eserinin postmodern belirsizliği ne ölçüde yansıttığı tanımlayıcı, karşılaştırmalı ve içerik analizi araştırma yöntemleri kullanılarak ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Belirsizlik, Samuel Beckett, Godod'yu Beklerken, Ihab Hassan.

ABSTRACT

Egyptian-American writer Ihab Hassan includes indeterminacy as one of the most significant characteristics distinguishing postmodernism from modernism. While modernism is marked by determinacy, postmodernism is dominated by indeterminacy. In his work *The Postmodern Turn*, Hassan emphasizes that the contemporary world is characterized by increasing complexity, multiple meanings, and intricate relationships among realities. This complexity and diversity suggest that in today's world, there is no single truth or meaning; instead, various perspectives and interpretations exist, making indeterminacy the prevailing condition.

Hassan notes that this indeterminacy in postmodern literary works is often structured through multiple narrators, fragmented narratives, metafiction, and various language games. With the resulting ambiguity, postmodern works frequently transcend fixed meanings and singular interpretations, presenting multi-layered realities. Hassan adds concepts such as discontinuity, heterodoxy, pluralism, randomness, rebellion, deviance, and deformation as elements that contribute to postmodern literary indeterminacy. In postmodern works, the clear boundaries of reality and meaning become blurred, allowing readers to experience this indeterminacy. According to Hassan, this is caused by the complexity, polysemy, and intricate relationships between realities in the contemporary world in which these texts exist.

In this context, the Theatre of the Absurd, which radically transformed traditional theatre after World War II, gains significance. Through this theatre, existential inquiries and the sense of meaninglessness become subjects of deep investigation. The Theatre of the Absurd introduced innovative arrangements that encouraged the audience to step outside conventional thought patterns and reflect on their own existence. Samuel Beckett's *Waiting for Godot*, written in 1948, is a pivotal work that deeply explores the fundamental principles of absurd theatre, existential inquiries, themes of indeterminacy, and meaninglessness. Premiered in 1953, this play is Beckett's most renowned and influential work. Comprising two acts, the play revolves around the characters Vladimir and Estragon as they await an ambiguous figure named Godot.

This study, taking these phenomena as a starting point, will focus on Samuel Beckett's *Waiting for Godot* within the framework of the concept of "indeterminacy," which Ihab Hassan identifies as a leading postmodern element in his renowned schema presented in *The Dismemberment of Orpheus: Toward a Postmodern Literature* and *The Postmodern Turn: Essays in Postmodern Theory and Culture*. The extent to which Beckett's work reflects postmodern indeterminacy will be explored through descriptive, comparative, and content analysis research methods.

Keywords: Postmodernism, Indeterminacy, Samuel Beckett, *Waiting for Godot*, Ihab Hassan.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve geleneksel tiyatro anlayışını köklü bir şekilde değiştiren Absürd tiyatro, insanın varoluşsal sorgulamalarını ve anlamsızlık duygusunu derinlemesine araştırmayı amaçlar. Bu tiyatro türü, seyirciyi alışılmış düşünce kalıplarının dışına çıkararak, kendi varoluşu üzerinde düşünmeye teşvik eden yenilikçi düzenlemeler sunar.

Samuel Beckett, modern soyut tiyatronun önde gelen temsilcilerinden biri olarak kabul edilir ve hem tiyatro hem de roman alanında büyük eserler vermiştir. Nobel ödüllü yazar, insan varoluşunun anlamsızlığını, yalnızlık ve iletişimsizlik gibi temaları merkezine alarak bu konuları derinlemesine işlemektedir.

Beckett'in Godot'yu Beklerken adlı eserinde bu temaların açık bir biçimde işlendiği saptanmakla birlikte, bireylerin hayatlarının anlam arayışı içinde nasıl geçtiği ve nihayetinde bitmeyen bir bekleyiş içinde nasıl hapsoldukları ortaya konur. Bu bağlamda, Absürd tiyatro, bireyin yaşam amacını sorgular ve bu amacın gerçek anlamda var olup olmadığını tartışır. Beckett'in eserinde de görüldüğü gibi, insan bir amaç doğrultusunda yaşadığında, genellikle bitmeyen ve eziyet dolu bir bekleyiş sürecine girer.

Aziz Çalışlar'ın (1993, S.32) da belirttiği gibi, Beckett'in oyunlarında insanın hiçleşme süreci, varoluşun fiziksel boyutuna yaklaşan bir metafizik indirgemeyle ele alınır. [5] Benzer şekilde, Martin Esslin (1999, S.322) de Absürd tiyatronun izleyiciyi insanlığın delilik dolu koşullarıyla yüzleştirerek, bireyin kendi durumunu tüm karanlığı ve umutsuzluğuyla fark etmesini sağladığını ifade eder.

Bu çerçevede, Absürd tiyatronun temel özelliklerinden biri olan belirsizlik kavramının izleyiciyi sürekli olarak bir bilinmezlik içinde tuttuğu söz konusudur; klasik oyun örgüsünün reddedilmesi, olayların tahmin edilemezliği ve karakterlerin kimliklerinin ve iç dünyalarının birçok açıdan yoruma açık bırakılması, belirsizlik kavramına hizmet eden unsurlar olarak bu tiyatro türünün ana unsurlarını oluşturur.

Absürd tiyatroda zaman ve mekân algısı da belirsizdir; doğrusal ve kronolojik bir zaman akışı yerine, zihinsel süreçlerin zamanı öne çıkarılır. Bu durum, hikâyenin zaman ve mekânını izleyicinin zihninde yeniden yaratmasına olanak tanır ve sahnenin anlamını belirsiz kılar. Dekorun ve mekânın tasarlanma biçimi de bu belirsizliğe katkıda bulunur; izleyici, sahnede gördüklerinden ziyade zihnindeki imgelerle kendi anlamını yaratmaya yönlendirilir. Böylece, Absürd tiyatroda belirsizlik, izleyiciyi ve okuyucuyu düşünmeye, sorgulamaya ve kendi anlamını yaratmaya zorlayan güçlü bir unsur olarak işlev görür.

[5] Bu bağlamda, 19. yüzyılda derinleşmeye başlayan ve yaklaşık bir yüzyıl süren bir çöküş dönemi yaşanmıştır. Bu süreçte, özellikle 1950'ler sonrası dönemde, insan imgesinin bile sonuna gelindiğine dair düşünceler yaygınlaşmaya başlamış, postmodern düşünceler bu ortamda filizlenmiş ve ideolojik bir boyut kazanarak insanın son kalelerini de ele geçirme amacı gütmüştür. Samuel Beckett'in Godot'u Beklerken adlı eseri yanı sıra 1950'li yıllarda yayımlanan Üçleme eserleri, bu dönemin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Beckett'in bu eserleri, insanın akıl alanına indirgenmiş, hatta bu alanın bile sistemin araçlarıyla şekillendirildiği bir dönemde kaleme alınmıştır. Aydınlanma'nın sonuna varan insanlığa kalan, romantik hiçbir tümceye izin vermeyen, kurumuş bir ağacı andıran bir dil ve üslup olmuştur. Üçleme'nin ilk yayınlanan öyküleri Molloy (1951), Malone Dies (1951) ve The Unnamable (1953) olup, bu üçlemenin ardından The Endgame (1955-57) gelmiştir. Bu eserler, kapitalizmin kültürel boşlukları doldurduğu, birey-insanın çöktüğü ve bu çöküşün bir çığlık olarak ifadesini bulduğu bir dönemin derin karamsarlığını ve çıkışsızlığını yansıtır.

Absürd tiyatro içerisinde önemli bir yere sahip olan "belirsizlik" kavramını ve bu kavramın *Godot'yu Beklerken* adlı eserle olan ilişkisine geçmeden önce, bu kavrama estetik bir bütünlük kazandıran Ihab Hassan'ın eserlerine değinmek yerinde olacaktır. Ihab Hassan (1987) postmodernizmin temel unsurlarını ortaya koyduğu *The Dismemberment of Orpheus: Toward a Postmodern Literature* (Hassan, 1983) ve The Postmodern Turn: Essays in Postmodern Theory and Culture adlı eserlerinde, modernizmin bazı temel özelliklerinin postmodernizmde de sürdüğünü vurgular. Örneğin, modernist dönemde olduğu gibi, postmodernizm de metinlerin karmaşıklığına ve deneyselliğine vurgu yapar. Ancak bu karmaşıklık, modernizmde olduğundan farklı bir anlam ve amaç taşır. Postmodernizmde, karmaşıklık ve belirsizlik, sabit anlamların reddi ve çok katmanlı gerçekliklerin vurgulanması için bir araç haline gelir.

Postmodern estetiği adeta haritalandıran, ona estetik bir bütünlük kazandırma bağlamında çok önemli çalışmalar yapan Ihab Hassan (1983) bu gerçeğin altını çizerek postmodern kuramın yükselişinin ancak modernite içerisindeki birtakım kopuşlarla mümkün hale gelebildiğini önemle belirtir.

Bu bakımdan, her iki yaklaşımın bir süreklilik ilişkisi içinde olduğunun altını çizen Hassan, postmodernizmi modernizmden ayıran en önemli özelliklerden biri olarak belirsizlik (indeterminacy) kavramını öne çıkarır. Modernizmde belirlenmişlik (determinacy) baskınken, postmodernizmde belirsizlik hâkimdir (Hassan, 1987, s. 92).

Modernizmin ve postmodernizmin kesişim noktalarına dair derinlemesine analiz sunan Marshall Berman (2004, s.27-28) *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* adlı eserinde, modernizmi ve onun sebep olduğu yıkımları ve insanı belirsizliğin girdabına nasıl sürüklediğini şu şekilde tanımlar:

> "Modern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi. Modern ortamlar ve deneyimler coğrafi ve etnik, sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesinde geçer; modernliğin, bu anlamda insanlığı birleştirdiği söylenebilir. Ama paradoksal bir birliktir bu, bölünmüşlüğün birliğidir: Bizleri sürekli parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çelişkinin, belirsizlik ve acının girdabına sürükler".

Ancak, Ihab Hassan'ın (1987: 92) da ifade ettiği gibi, postmodernizm bu kopuşları daha da ileriye taşımış ve belirsizliği edebi ve estetik bir ilke haline getirmiştir. Hassan'a (1987: 92-93) göre, bu belirsizliğin temelinde, çağımızın karmaşıklığı, çok anlamlılığı ve gerçeklikler arasındaki ilişkilerin giderek daha karmaşık hale gelişi yatmaktadır. Hassan (1987) *Postmodern Turn* adlı eserinde çağdaş dünyada artan karmaşıklık, çoklu anlamlar ve gerçeklikler arasındaki ilişkilerin giderek karmaşıklaştığını vurgular. Bu karmaşıklık ve çeşitlilik, günümüz dünyasında tek bir doğru veya anlamın olmadığını, bunun yerine farklı bakış açılarının ve yorumların mevcut olduğunu, dolayısıyla baskın olanın artık belirsizlik olduğunu ileri sürer ve bu durumu şu şekilde açıklar:

> "Edebiyatın ilkesi artık belirsizliğe dönüşmüştür. Bu tür bir edebiyat, dayatılan ya da keşfedilen düzeni reddederek, amacı da reddetmiş olur. Biçimleri bu nedenle belirsizdir; dünyası ebedi şimdidir" (Hassan, 1987, s. 10).

Tam da bu noktada Beckett'in *Godot'yu Beklerken* adlı eseri, Absürd tiyatronun temel ilkelerini ve varoluşsal belirsizlik temalarını derinlemesine işleyen en önemli eserlerden biri olarak

karşımıza çıkar. Bu eserde belirsizliği artıran en önemli unsurlardan biri, aşağıda alt başlıkta ayrıntılı bir şekilde açıklanacak olan karakterler arasındaki ilişkiler ve etkileşimlerdir.

GODOT'YU BEKLERKEN'DE KARAKTERLERİN BELİRSİZLİĞİ VE VAROLUŞSAL ANLAMSIZLIK

Eserdeki belirsizliği artıran en önemli unsurlardan biri, karakterler arasındaki ilişkiler ve etkileşimlerdir. Vladimir ve Estragon, birbirlerini tanıyor olmalarına rağmen zaman zaman birbirlerini hiç tanımıyormuş gibi davranarak, büyük bir belirsizlik yaratırlar. Bu davranış biçimi, karakterler hakkında net bir bilgi edinmeyi zorlaştırır ve oyun boyunca süregelen bir belirsizlik hissini pekiştirir. Geçmişte karşılaştıkları ima edilen ikili, kim olduğu veya neyi temsil ettiği belirsiz olan Godot'yu beklemek için bir araya gelir.

Eserde karakterlerin geçmişlerini hatırlayamamaları, kimliklerinin net bir şekilde tanımlanmamış olmasıyla birleşir. Vladimir ve Estragon, birbirlerine "Didi" ve "Gogo" olarak hitap ederler (Beckett, 2000, s. 77), bu da kimliklerinin belirsiz ve geçici olduğunu gösterir. Kimliklerinin bu belirsizliği, onların varoluşsal belirsizliklerini daha da belirginleştirir.

Neden kaçtıkları ve niçin kaçtıkları belli olmayan bu ikili, korku içinde yaşamaktansa bu durumdan kurtulmanın yollarını düşünürler ve çarenin Eyfel Kulesi'nden intihar ederek kurtulmak olabileceğini dile getirirler. Vladimir'in geçmişteki durumlarına referansla, "Eyfel Kulesi'nden el ele ilk atlayanlardan olabilirdik pekâlâ. Üstümüz başımız düzgündü o zamanlar" (Beckett, 2000, s. 10) şeklindeki ifadesi, onların şu anki fiziksel durumlarının geçmişteki durumlarına göre oldukça kötü olduğunu belirtir. Bu ifade, mevcut fiziksel ve sosyal durumlarını eleştirirken, aynı zamanda toplum tarafından kabul görmemenin getirdiği hissiyatı da yansıtır.

Eserde belirsizlik temasını güçlendiren bir diğer kişi ise Godot'nun gönderdiği haberci çocuktur. Bu çocuk Vladimir'e "Bay Albert" şeklinde hitap eder (Beckett, 2000, s. 63-120). Bu durum karakterlerin kimliklerini tanımlamada başarısız olduklarını ve kimliklerinin geçici ve belirsiz olduğunu gösterir. Aynı zamanda, Godot'dan haber getiren çocuğun her iki perdede de aynı kişi olmasına rağmen Vladimir ve Estragon'u bir sonraki gün tanımaması, eserdeki belirsizlik temasını daha da derinleştirir. Örneğin birinci perdede çocuk ve Vladimir ile Estragon ikilisi arasında sayfalar süren bir diyalog gerçekleşir. (Beckett, 2000, s. 63-70) Ancak ikinci perdede Godot'tan tekrar mesaj getirdiğini belirten çocuk (Beckett, 2000, s. 120) bu ikiliyi daha önce gördüğünü reddeder ve ilk kez Godot'dan haber getiren biri olduğunu iddia eder. Vladimir'in çocuğun kendisini hatırlaması için gösterdiği çaba da sonuçsuz kalır: "Vladimir: (…) Beni gördüğüne eminsin değil mi, söyle bana, yarın gelip beni hiç görmediğini söylemeyeceksin, değil mi? Sessizlik. Vladimir öne doğru atılır, çocuk ok gibi kaçıp gider…" (Beckett, 2000, s. 121). Bu durum, karakterlerin belleklerinin ve deneyimlerinin ne kadar geçici ve güvensiz olduğunu vurgulayarak, Beckett'in eserinde belirsizlik temasını pekiştirir.

Eserin en önemli belirsizlik unsurlarından biri, Vladimir ve Estragon'un, eserin ismine ilham veren Godot'nun kim veya ne olduğu konusunda en ufak bir fikre sahip olmamalarıdır.

Yine de bu iki karakter, eserde amaçsız bir şekilde, kim ve ne olduğu belli olmayan Godot'yu bekleme eylemini sürdürürler. Bu durum, oyunun temel belirsizlik temasını güçlendirir. *Godot'yu Beklerken*'de Vladimir ve Estragon'un içinde bulundukları mekânın belirsizliği ve bu belirsizliğin etkisiyle girdikleri diyaloglar, oyunun absürd ve varoluşsal atmosferini

derinleştirir. Sahnenin tek figürü olan bir ağaç, çevresinde dönen diyalogların merkezi haline gelir. Vladimir ve Estragon, bu ağaca bakarak mevsimin ne olduğunu ya da ağacın bir söğüt mü, bodur bir ağaç mı olduğunu anlamaya çalışır. Ağacın doğası üzerine yürüttükleri bu tahminler, onların hem zaman hem de mekân algılarının bulanıklaşmasına yol açar. Ağaç hakkında düşündükten sonra, bir an gelir ve Estragon "Hadi gidelim," der. Fakat Vladimir, "Gidemeyiz," diye yanıt verir. "Godot'yu bekliyoruz" (Beckett, 2000, s. 15). Bu diyalog, beklemenin varoluşsal bir zorunluluğa dönüştüğü bir çıkmazı yansıtır.

İlerleyen sayfalarda, bu kesik kesik anlatılar ve diyaloglar devam eder. Estragon'un "Ona mı bağlıyız?" sorusuna karşılık Vladimir'in, "Godot'ya mı bağlıyız? Ne aptalca bir düşünce bu! Söz konusu bile olamaz! (Bir an.) Şimdilik," demesiyle (Beckett, 2000, s. 25), ikili arasındaki belirsizlik daha da pekişir.

Estragon'un "Adı Godot mu?" sorusuna, Vladimir'in "Sanırım," diye yanıt vermesi ise, bekledikleri varlığın adının bile muğlak olduğunu gösterir. Godot'nun kim olduğu ve neden beklenildiği sorusu, eserin merkezindeki belirsizliği temsil eder. Vladimir ve Estragon, Godot'nun gelip gelmeyeceği konusunda sürekli bir kararsızlık içerisindedirler. Bu durum, Godot'nun kimliği hakkında net bir yanıt bulunmasını zorlaştırırken, diyaloglarının da giderek daha şizofrenik bir hâl almasına neden olur. Bekledikleri figürün kim olduğunu bile tam olarak bilmeden beklemek, bir anlamda kendi varoluşlarının bile sorgulanmasına yol açar. Bu bekleyişin sonucuna dair belirsizlik ise, Vladimir ve Estragon'un diyaloglarında açıkça görülür.

Estragon'un "Ya gelmezse?" sorusuna Vladimir, "Yarın geliriz," diye karşılık verir; ardından Estragon'un "Sonra da öbür gün," demesi üzerine Vladimir, "Mümkün(dür)," der ve bu diyalog, "Böyle devam eder gideriz," ifadesiyle sona erer (Beckett, 2000, s. 16). Bu diyalog, hem zamanın hem de eylemin sürekli tekrar eden bir döngüye hapsolduğunu gösterir.

Beckett'in metni, karakterlerin bekleyişinin sonsuz bir döngüye dönüşmesini ve zamanın belirsizliğini ustalıkla işler. Godot'nun kim olduğuna ve ne anlama geldiğine dair belirsizlik, Vladimir ve Estragon'un diyalogları üzerinden sürekli bir soru işareti olarak varlığını sürdürür. Böylece Beckett, varoluşun anlamını ve insanın hayatın belirsizlikleri karşısındaki çaresizliğini absürd bir tiyatro formunda derinleştirir.

Godot'nun ne olduğu ya da ne zaman geleceği belirsizdir ve bu belirsizlik, karakterlerin sürekli bir bekleyiş içinde olmalarına neden olur. Vladimir ve Estragon, geçmişleri belirsiz ve gelecekleri ise belirsizlik içindedir. Bu iki karakter, eylemsizlikleri ve belirsizlikleriyle dikkat çekerler. Godot'yu beklerken, yaşamlarının anlamını bulmaya çalışırlar, ancak bu bekleyişin kendileriyle sınırlı olduğunu fark ederler. Vladimir ve Estragon'un geçmişi hiçbir zaman tam olarak hatırlanmazken, gelecekleri de net bir şekilde belirlenmemiştir. Belirsizliğin ve varoluşsal kaygının merkezinde olan bu karakterler, kendi bekleyişlerinin anlamını sorgularlar. Bu sürekli belirsizlik hali *Godot'yu Beklerken*'de insan varoluşunun anlamsızlığı ve amaçsızlığı temasını derinleştirir.

Karakterlerin kimlikleri, eylemleri ve nihai beklentileri, tümüyle belirsizlik üzerine kuruludur ve bu durum, eserin absürd yapısını pekiştirir. Godot'nun gelip gelmeyeceği sorusu yanıtsız kalırken, bu belirsizlik, insanın varoluşsal krizini ve anlam arayışındaki çaresizliğini güçlü bir şekilde ortaya koyar. Vladimir ve Estragon'un kimlikleri, geçmişleri, amaçları ve gelecekleri belirsizlik içinde şekillenirken, Beckett, bu durumu insan varoluşunun anlamsızlığı ve çaresizliği üzerine güçlü bir yorumla işler. Bu eser, absürd tiyatronun temel taşlarından biri olarak, izleyiciyi varoluşsal sorgulamalar ve belirsizliklerle dolu bir dünya ile yüzleştirir.

GODOT'YU BEKLERKEN'DE KARAKTERLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE DEĞİŞİM

Belirsizlik temasını derinlemesine işleyen Samuel Beckett'in Godot'yu Beklerken adlı eseri, iki perdeden oluşan bir yapıttır. Vladimir ve Estragon dışında, oyunda görülen diğer iki önemli karakter Pozzo ve Lucky'dir. Birinci perdede Pozzo, güçlü, varlıklı ve otoriter bir figür olarak karşımıza çıkar. Lucky ise ona hizmet eden, onun valizlerini taşıyan ve onu eğlendiren bir köle görünümündedir. Pozzo, Lucky'i boynundan bir iple yönlendirir ve onu sert bir şekilde kontrol eder: "Pozzo, Lucky'ı boynundan geçirdiği bir iple yöneltir. (Dışarıdan) Daha çabuk! (Kırbaç sesi. Pozzo belirir. Sahneyi geçerler...)" (Beckett, 2000, s. 26). Pozzo'nun Lucky üzerindeki bu otoritesi, onun kendini üstün ve güçlü hissettiğini açıkça gösterir. Pozzo ve Lucky'nin yolları Vladimir ve Estragon'un bulunduğu yerde kesişir, ancak bu karşılaşma, anlamsız diyaloglarla doludur.

İkinci perdede ise, Pozzo ve Lucky'nin sahneye yeniden çıkması, karakterlerdeki belirgin değişimleri gözler önüne serer. Pozzo, kör ve güçsüz bir adam haline gelmiştir; Lucky ise dilsiz ve eskisi kadar enerjik olmayan bir köle olarak ortaya çıkar. Bu değişimler, zamanın ve belleğin etkilerini vurgulayan güçlü bir anlatım aracıdır. Pozzo'nun, bir gün önce karşılaştığı Vladimir ve Estragon'u hatırlamaması, zamanın ve anıların belirsizliğini derinleştirir: "Dün kimseyle karşılaştığımı hatırlamıyorum" (Beckett, 2000, s. 121). Benzer bir durum yukarıda belirtildiği üzere Godot'dan haber getiren çocuğun her iki perdede aynı kişi olmasına rağmen Vladimir ve Estragon'u tanımaması ve onları daha önce gördüğünü yadsıması durumunu hatırlatır. Bu karakter değişimleri ve belirsizlikler, Beckett'in absürd tiyatro anlayışı çerçevesinde, insan varoluşunun anlamsızlığını ve bireylerin bu anlamsızlık karşısındaki çaresizliklerini yansıtır. Pozzo ve Lucky'nin zamanla geçirdiği dönüşüm, sadece fiziksel değil, aynı zamanda varoluşsal bir değişimi simgeler. İlk perdede güçlü ve hükümran olan Pozzo'nun ikinci perdede kör ve zayıf birine dönüşmesi, güç ve otoritenin geçici ve belirsiz doğasını vurgular. Benzer şekilde, Lucky'nin eskiden enerjik bir köle iken, şimdi dilsiz ve etkisiz hale gelmesi, zamanın ve yaşamın kaçınılmaz değişimlerine işaret eder. Beckett, bu karakter değişimleri aracılığıyla insanın varoluşsal durumunu ve bu durumun zamanla nasıl şekillendiğini derinlemesine incelemeyi amaçlamış olabilir. Bu, izleyicilere veya okuyuculara varoluşsal belirsizlik ve zamanın etkileri hakkında derin bir düşünme fırsatı sunar. Eserdeki bu belirsizlik hem zamanın hem de insan ilişkilerinin kırılgan ve geçici doğasını gözler önüne serer, böylece Beckett'in insanlık durumuna dair karamsar bir tablo çizmesini sağlar.

GODOT'YU BEKLERKEN'DE ZAMANIN BELİRSİZLİĞİ VE DÖNGÜSELLİĞİ

Godot'yu Beklerken'de zaman belirsiz ve döngüsel bir yapıda, neredeyse hissedilmez bir biçimde sunulur. Oyunda kesin bir zaman dilimi verilmez; bu, izleyicide zamanın donmuş olduğu ya da sürekli tekrar eden bir döngüde devindiği izlenimini yaratır. Vladimir'in "Bir milyon yıl önce düşünmeliydik bunu. Bin sekiz yüz doksanlarda," (Beckett, 2000, s. 10) ifadesi, tarihin sonsuz derinliklerini ve zamansal belirsizliği simgeler. Aynı şekilde, Estragon ve Vladimir'in "Altı saat yol giden Estragon ile Vladimir kimseye rastlamazlar," (Beckett, 2000, s. 29) sözü, zamanın kavranılamaz uzunluğunu ve karakterlerin bu belirsizlik içinde kaybolmuşluğunu ima eder. Beckett'in bu ustaca yazılmış diyalogları, zamanın bir yanılsamadan ibaret olduğu fikrini pekiştirir. Vladimir ve Estragon'un Godot'yu bekledikleri ağacın altında geçen aşağıda geçen diyalogları, zamanın belirsizliğini vurgulayan bir diğer örnektir:

"Estragon: Bu akşam olduğundan emin misin?

Vladimir: Neyin?

Estragon: Beklememiz gereken günün.

Vladimir: Cumartesi dedi. (Bir an.) Bence.

Estragon: ... Ama hangi Cumartesi? Bugün Cumartesi mi yoksa? Pazar olmasın? (Bir an.) Ya da Pazartesi? (Bir an.) Ya da Cuma?

Estragon: Eğer dün geldiyse ve biz burada değildiysek, bugün gelmeyeceğinden emin olabilirsin. Vladimir: Ama dün buradaymışız, öyle dedin.

Estragon: Yanılıyor olabilirim. (Bir an.) Konuşmasak nasıl olur?" (Beckett, 2000, s.17).

Bu diyalogda, zamanın anlamını yitirdiği, günlerin birbiriyle kaynaştığı ve hiçbir şeyin kesin olmadığı bir varoluşsal belirsizlik hissedilir. Beckett, zamanın akışını ve anlamını sorgulatarak hem karakterlerin hem de izleyicilerin zamanın aslında ne kadar yanıltıcı ve geçici bir kavram olduğunu fark etmesini sağlar. Bu belirsizlik, oyunun özündeki bekleyişin hiç bitmeyen döngüsünü yansıtır.

Benzer bir biçimde Pozzo'nun, Lucky'yi köle olarak alma süresinin "Pozzo, Lucky'i köle alalı altmış sene olmuştur." (Beckett, 2000, s. 42) şeklinde ifade edilmesi, zamanın geçtiği ancak aynı zamanda durduğu hissini yaratır. Olayların ertesi gün aynı yer ve saatte tekrarlanacak olması ise zamanın tekrarlayıcılığını gösterir (Beckett, 2000, s. 71).

Zamanın tekrar eden yapısı, izleyicide zamanın ilerlemediği ve karakterlerin sürekli aynı noktaya geri döndüğü hissini uyandırır. Oyun, zamanın yanı sıra mekânın da belirsizliğini vurgular. Zamanın "şimdi"ye kayıtlı oluşu gibi, mekân da dar bir alanla, bir ağacın altıyla sınırlandırılmıştır. Bu sabit mekân, zamanın da sabit ve değişmez olduğunu ima eder. Karakterlerin sürekli olarak aynı ağacın altında buluşmaları, zamanın sadece bir yanılsama olduğu hissini güçlendirir. Estragon'un "Yapraklanmış mı?" sorusu ile Vladimir'in "Tek gecede!" cevabı (Beckett, 2000, s. 84), doğanın mevsimsel döngüsünün ve zamanın geçişinin anlaşılmasını zorlaştırır. Ayrıca, Pozzo'nun saat sorusuna Vladimir'in "Yedi… Sekiz… Estragon mevsime göre değişir." (Beckett, 2000, s. 111-112) cevabı, zaman ve mevsimler arasındaki belirsiz ilişkiyi vurgular. Beckett'in eserinde, kronolojik bir olay akışının olmaması zamanın bulanık algılanmasına neden olur. Zaman zaman doğrusal bir akış hissedilse de genellikle zamanın donmuş olduğu hissi baskındır. Karakterlerin varoluşsal sorgulamaları ve deneyimleri de bu belirsizlik ve zamanın tekrarı üzerinden şekillenir. Zamanın bu belirsiz ve döngüsel yapısı, karakterlerin bekleyişlerini ve umutsuzluklarını derinleştirirken, izleyiciye de zamanın doğası hakkında düşünme fırsatı sunar.

SONUÇ

Samuel Beckett'in *Godot'yu Beklerken* adlı eseri, absürd tiyatronun belirsizlik temasını ve varoluşsal sorgulamaları derinlemesine işleyen önemli bir yapıt olarak karşımıza çıkar. Eserin merkezinde yer alan belirsizlik, hem karakterlerin ilişkilerinde, kimliklerinde, eylemlerinde hem de zaman ve mekân algısında kendini gösterir. Beckett, karakterler arasındaki belirsiz etkileşimler, sürekli değişen kimlikler ve anlamını yitiren zaman algısı ile insan varoluşunun kaotik ve belirsiz doğasını etkili bir şekilde işler. Modernizm ve postmodernizm arasındaki belirsizlik ve süreklilik tartışmaları, Beckett'in eserinde de kendine yer bulur; Ihab Hassan'ın vurguladığı gibi, modernizmin belirlenmişliğine karşı postmodernizmin belirsizliği öne çıkar. Bu belirsizlik *Godot'yu Beklerken*'in temelini oluşturur ve okuyucuyu veya izleyiciyi mutlak

gerçekliklerin ve anlamların olmadığı bir dünyaya davet eder. Beckett, belirsizlik temasını kullanarak, insanın varoluşsal kaygılarını, amaçsızlığını ve çaresizliğini güçlü bir şekilde ortaya koyar. Karakterlerin kimlikleri, eylemleri ve nihai beklentileri belirsizlik üzerine kuruludur ve bu durum eserin absürd yapısını pekiştirir. *Godot'yu Beklerken* izleyiciye ve okuyucuya, anlamın ve gerçekliğin sabit olmadığı, aksine sürekli değişken ve göreceli olduğu bir evreni hatırlatır. Bu bağlamda, Beckett'in eseri sadece absürd tiyatronun bir temsilcisi değil, aynı zamanda modern insanın varoluşsal krizini ve belirsizlik içinde anlam arayışını anlatan zamansız bir metindir. Bu metin, varoluşsal sorgulamaların ve belirsizliklerin gölgesinde şekillenen bir dünya görüşü sunarak, her okuyucu ve izleyiciyi kendi anlamını yaratmaya zorlar. Böylece *Godot'yu Beklerken* modern ve postmodern estetiğin bir birleşimi olarak, zamanın ötesinde bir anlam ve yorumlama alanı açar.

KAYNAKLAR

Çalışlar, A (1993). Tiyatro adamları sözlüğü. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.

Esslin, M. (1999). Absurd drama. London: Penguin Books.

Berman, M. (2004). Katı olan her şey buharlaşıyor: Modernite Deneyimi (Ü. Altuğ ve B. Peker, Çev.). 8. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Hassan, I. (1987). The postmodern turn: Essays in postmodern theory and culture, Columbus: Ohio State University Press.

Hassan, I. (1983). The dismemberment of orpheus: Toward a postmodern literatüre. 2 nd Edition. Wisconsin and London: The University of Wisconsin Press.

Hassan, I. (1971). "From Dada to decadence: Postmodernism, theory, and fiction", boundary 2, 1 (3). 547-570.

Hassan, I. (1967). The literature of silence: Henry Miller and Samuel Beckett. New York: Alfred A. Knopf, Inc..

Beckett, S. (2000). Godot'yu beklerken (U. Ün ve T. Günersel, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

"*TERCEME-İ MÂLÂ TES'İET TABÎB CEHLEHÛ*" ADLI ESERDEKİ SES DEĞİŞMELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

AN EXAMINATION OF THE SOUND CHANGES IN THE WORK TITLED 'TRANSLATION OF MÂ LÂ TES'ÎET TABÎB CEHLEHÛ'

Dr. Muharrem BAYRAK
Kabataş Erkek Lisesi, Okul Müdürü,
Ortaköy, İstanbul.
ORCID NO: 0000-0003-3423-3171

ÖZET

Türk dili, tarihi boyunca birçok değişiklik ve gelişmelere uğrayarak bugünlere ulaşmıştır. Dolayısıyla Türk dilinin farklı evrelerinde yazı sistemleri bakımından birçok alfabe ve özel karakterler kullanılmıştır. Bu sebeple eski harfle kaleme alınan metinlerde, Türk dilinin ses yapısına ilişkin değerlendirmelerde bulunmanın oldukça zor olduğu ifade edilebilir. İncelemeye esas olarak ele aldığımız *Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû* adlı eserde art zamanlı yöntem kullanmak suretiyle Türkçenin ses değişimleri yine aynı eserdeki farklı örnekler üzerinden incelenecektir.

XVI. yüzyılda kaleme alınan eser Dioskorides, Calinus ve Hipokrat gibi antik tıpçıların yanı sıra, İbn Sina gibi İslam âlimlerinin eserlerinden okumaların da yapıldığı *Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû* adlı 395 varaklık eser Eski Oğuz Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş devrinin özelliklerini yansıtması bakımından önemli, birçok bitki, hastalık ve ilaç terimlerinin Türkçe olması bakımından da zengin bir içeriğe sahiptir. Bu bakımdan kaleme alınan makalenin genel içeriğinde Türk dilinin gelişmesine katkı sağlaması amacıyla tıp terimleri bakımından oldukça önemli bir kaynak niteliği taşıyan *Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû* adlı eserin ses değişimlerine vurgu yapılarak, dönemin bilim diline ışık tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: 16. yüzyıl Osmanlı Türkçesi, Tıp dili, Tıp Yazmaları, Türk Tıp Terminolojisi, Ses Değişmesi.

ABSTRACT

The Turkish language has reached today by being exposed to many changes and developments throughout its history. Therefore, many alphabets and special characters have been used in terms of writing systems in different phases of the Turkish language. For this reason, it can be stated that it is very difficult to make evaluations about the sound structure of the Turkish language in the texts written with the old letters. In the work named *Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû*, which is under consideration as the basis of the analysis, the sound changes of Turkish will be examined by using the extracts from the aforementioned text via diachronic method.

Written in the 16th century, *Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû*, which includes readings from the works of ancient medicine scientists such as Dioskorides, Calinus and Hippocrates, as well as Islamic scholars such as Ibn Sina, is important in terms of reflecting the characteristics of the transition period from Old Oghuz Turkish to Ottoman Turkish. It also has a rich content

in terms of the fact that it includes the terms such as plant, disease and medicine names that are in Turkish.
In this respect, in the general content of the article, by emphasizing the sound changes of *Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû* which is a very important source in terms of medical terms, the light will be shed on the scientific language of the period , in order to contribute to the development of the Turkish language.

Key Words: 16th century Ottoman Turkish, Medical Language, Medical Manuscripts, Turkish Medical Terminology, Phonetic Change.

GİRİŞ

Tarih boyunca edebî, dinî, tarihî, felsefi ve bilimsel alanlar olmak üzere Türk dili hakkında araştırmacılara önemli bilgiler sunma noktasında birçok eser kaleme alınmıştır. Türkçenin tarih sahnesine çıkmasından bu yana günümüze ulaşan bu eserlerin bazısı telif bazısı da çeviri nitelikte eserlerdir. İşte bu eserler Türk dili, Türk edebiyatı, Türk kültürü, ve Türk tarihinin tanınması ve incelenmesi bakımından önemli bir işlev üstlenerek Türk dilinin bir bilim dili olmasını da aynı zamanda sağlamıştır.

Bu çalışmanın konusu olan . XVI. yüzyıl tıp metinlerinden *Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû*, XIV. yüzyılda yaşadığı bilinen Yusuf bin İsmail İlyas el-Hûyî el-Bağdâdî el-Kutubî el-Şafiî'nin *Mâlâ Yeseu't-Tabîb* isimli eserinin III. Murad dönemi Osmanlı Divân-ı Âlî kâtibi Hasan bin Abdurrahman'ın bazı ilavelerle kaleme aldığı önemli bir tercüme eserini oluşturmaktadır. XVI. yüzyıl, Eski Oğuz Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş evresi olmasından ötürü de önemlidir. Bu açıdan söz konusu eser dönemin dil özelliklerini yansıtması bakımından değerlidir.

Bu çalışmada art zamanlı yöntem kullanmak suretiyle Türkçenin ses bilgisi araştırmalarına da ışık tutacak unsurda olan ses değişmeleri konusu üzerine inceleme yapılmıştır. Buna göre Türkiye Türkçesinden hareketle aynı eserde[6] yer alan herhangi bir kelimenin farklı cümle içinde kullanımları sırasında uğradıkları ses değişmeleri üzerindeki farklılıklara değinilmiştir.

1. *Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû*

Yusuf bin İsmail bin İlyas el-Hûyî el-Bağ-dâdî el-Kutubî el-Şâfiî'ye ait olan bu eserin tam adı *Kitâbü Mâlâ Yeseǿu't-Tabîbü Cehlehû* olup Sultan Üçüncü Murad döneminin Osmanlı Divân-ı Âlî kâtiplerinden Hasan ibni Abdurrahman Efendi tarafından Yusuf bin İsmail bin İlyas el-Hûyî el-Bağdâdî el-Kutubî el-Şâfiî (H.754-M.1353)'nin *Mâlâ Yeseu't-Tabîb* adlı eserine bazı ilâvelerle yapılan tercüme eserini oluşmaktadır. Eserin ayrıca İstanbul'da bilinen üç nüshası[7] bulunmaktadır. (Doğan, 2010: 165-166). Bu incelemede ise eserin Süleymaniye Kütüphanesinin Hasan Hüsni 1/1360 arşiv numaralı nüshasının 395 varaklı toplam bölümü kullanılmıştır.

2. Hasan bin Abdurrahman

[6] *Mâlâ Yeseǿu't-Tabîb Cehlehû.*
[7] Süleymaniye Kütüphanesi: Hasan Hüsni, nr. 1360/1; Selimiye Camii: nr. 4715; Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmet Ktb.) nr. 1970.

III. Murad dönemi Dîvân-ı Âlî-i Osmânî katiplerinden Hasan bin Abdurrahman'ın hayatı hakkındaki bilgiler eserin mukaddimesinden de anlaşılacağı üzere oldukça sınırlı olup Hasan bin Abdurrahman'ın doğum ve vefat tarihi ile ilgili herhangi bir bilgiye ise kaynaklarda ulaşılamamıştır.[8] Hasan bin Abdurrahman'ın mukaddimedeki ifadesinde bu eserin[9] tercümesi esnasında Sultan III. Murad'ın şehzadeliğinde hocalığını yapan Hoca Sâdeddin Efendi ile Tabip Sinan Efendinin yardımlarını gördüğünü ve kitabı Bakkalzâde Molla Muhyiddinin önünde okuduğunu aktarmıştır.[10]

3. Ses Değişmeleri

Ses değişmesi, dildeki konuşma seslerinden birinin diğerinin yerine geçmesi ya da türemesi ve düşmesi olarak tanımlanabilir. Eserdeki ses değişmeleri incelenirken art zamanlı yöntem kullanılarak metindeki sözcüklerle (XVI. yüzyıl Oğuz Türkçesi) bu sözcüklerin Eski Türkçe ve günümüz Türkiye Türkçesindeki şekilleri karşılaştırılmıştır. Eski Türkçe ile metindeki sözcükler arasında karşılaştırmalarda değişim (>) işareti kullanılmıştır.

3.1. Sadece Ünlüleri Etkileyen Ses Değişmeleri

Türkçe sözcüklerin kök ve eklerindeki bazı ünlüler, çeşitli nedenlerle değişikliğe uğramaktadır. "Sözcük içindeki ünlüler, benzeşme, aykırılaşma, asli uzun ünlülerin genişlemesi nedeniyle veya ünlü ve ünsüzlerin etkisiyle değişikliğe uğrayarak niteliklerine göre dört temel başlıkta incelenir. Ünlüler benzeşerek, dilin kurallarına uygun bir şekilde ünlü uyumu oluştururlar. Bazı durumlarda da kelimelerdeki ünlüler aykırılaşarak değişikliğe uğrarlar. Bu durumda ünlü uyumu bozulur. Bunda kelimedeki ünsüzlerin baskın bir rolü vardır" (Coşkun, 2010: 50).

3.1.1. Ünlü Daralması

Bu ses değişiminde düz ünlüler, düz ünlülerle yuvarlak ünlüler de yuvarlak ünlülerle yer değiştirerek geniş ünlülerin daralmasını oluşturur. Yanlarında geniş ünlüleri daraltma etkisi yapan bazı ünsüzlerin etkisi altında geniş ünlülerin a>ı, o>u, e>i, ö>ü biçimindeki daralma olayına ünlü daralması denir. Bu olay yazı dilindeki bazı örnekler dışında Anadolu ağızlarında yaygındır (Korkmaz, 2010: 226). Bu ses olayı ön, iç ve son ses olmak üzere sözcüğün her yerinde gerçekleşebilmektedir. (Duman, 1995: 190). Metinde ünlü daralmasıyla ilgili bazı örnekler şunlardır:

e > i

eyüsi (101a/13) (ایوسی) > iyisi,

geyesilere (21b/21) (کیاسیلره) > giysilere ***ö > ü***

[8] İhsanoğlu E. (ed.). *Osmanlı Tıbbî Bilimler Literatürü Tarihi "History of The Litterature of Medical Sciences During The Ottoman Period"* (Haz. İhsanoğlu E, Şeşen R, Bekar MS, Gündüz G, Bulut V), İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2008:95, 141, 142, 189, 155, 235, 233, 301, 248, 248, 262, 312, 286.

[9] Mâlâ Yese***Ó***u't-Tabîb Cehlehû.

[10] "..tercüme iderken maÓlūm ü mesmūÓum olmayan maĥāll-i şübhelerimi pādişāh-ı islām aÓnı sulŧān murād ĥān ibnü sulŧān selim ĥān ibnü sultān süleymān ĥān ĥażretlerinüñ ḫācesi mevlānā saÓdü'l-millet ve'd-dīn saÓdeddīn efendi edāmallāhü teÓālā feżāóilühü ĥażretlerinüñ ve Óilm-i tıbda mahāret ile şöhretleri olanlara ĥuśūśen ḳıdve-yi ĥukemā-yı śānį ibn-i sịnā aÓnı reóịş-i cümle-yi etibbā olan sinān efendi ve Óumdetü'l-ĥukkāmi'l-mücerrebịn baḳḳālzāde mevlānā muĥyiddīn efendi ĥużūrlarına Óarż idüp mūmāileyh ḫāce efendinüñ taÓlịmü ilhām-āsā ve müşārünileyhim ĥukemā-yı fāżılịnüñ tefhịm ü ilḳālarıyla maĥall-i şübhe bi'l-külliyye izmiĤlāl bulup kitāb-ı şerịf-i mezbūrumuz.."

gögercinüñ (51a/21) (كوكرجينك) > güvercinin

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru ünlü daralmasının kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

e > i

ekinti > ikinci (69b/10) (ايكنجى), eşid- > işitse (25a/18) (اشتسه)

o > u

yoḳaru > yuḳaru (119a/13) (يوقارو)

ö > ü

közel > güzel (31b/19) (كوزل)

3.1.2. Ünlü Düzleşmesi

Ünlü düzleşmesi, bir yuvarlak (o, ö, u, ü) ünlünün düz karşıtı olan düz ünlüye (a, e, ı, i) dönüşmesi olayına denmektedir. Bu olay çoğunlukla düz ünlülerin yuvarlak ünlüleri gerileyici veya ilerleyici benzeştirme yoluyla düzleştirmeleri neticesinde meydana gelmektedir. Türk dilinin tarihi gelişim sürecine bakıldığında Türkiye Türkçesinde düzleşme yönünde bir eğilim olduğu değerlendirilmektedir: büt- > bit-, uşda > işte, uşbu > işbu, tüp > dip, uçun > için, yazuk > yazık (Ediskun, 1992: 77).

u > ı

aru (34b/14) (ارو) > arı, açup (36b/7) (اجوب) > açıp,

azcuḳ (13a/19) (ازجق) > azıcık, tatlu (28b/13) (طتلو) > tatlı,

yaruġı (53b/5) (ياروغى) > yarığı, alup (161a/22) (الوب) > alıp,

ḳapuları (45a/25) (قپولرى) > kapıları, śaru (23a/8) (صارو) > sarı,

ayrulıġa (96a/8) (ايروليغه) > ayrılığa, ḳarşu (198a/29) (قرشو) > karşı

artuḳdur (20a/12) (ارتوقلر) > artıkdır, ḳatup (20a/20) (قاتوب) katıp,

ḳırlanġuc (3b/21) (قرلنغوج) > ḳırlangıç

ü > i

incü (69a/12) (انجو) > inci, kendü (4b/3) (كندو) > kendi,

degül (106a/7) (دكل) > değil, eyü (162b/4) (ايو) > iyi,

sidük (40a/26) (سدوك) > sidik, getüre (7b/28) (كتوره) > getire,

demür (13a/7) (دمور) > demir, içün (37a/6) (اچون) > için,

indüre (172a/5) (ايندوره) > indire, içerü (102a/9) (اچرو) > içeri

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru ünsüz düzleşmesinin kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

u > a

boġuz > boġaz (46a/24) (بوغاز)

u > ı

bulun- > bulınur (17a/7) (بولینور)

ü > i

üçün > içün (168b/3) (اچون)

ö > e

töpü > depelerde (154a/15) (دپه لرده)

3.1.3. Ünlü Genişlemesi

Ünlülerin çıkarılması esnasında alt çenenin genişçe açılmasıyla ağız boşluğunda geniş ünlüler (a, e, o, ö) oluşur, alt çenenin biraz açılmasıyla ortaya çıkan dar ağız boşluğunda ise dar ünlüler (ı, i, u, ü) oluşur. Esasında dar olan ünlünün giderek alt çenenin açılmasıyla genişleyen ağız boşluğundan çıkmasıyla dar olan ünlü geniş karşılığına dönüşür, söz konusu olaya ünlü genişlemesi denmektedir (Başdaş, 2007: 91-93).

i > e

gice (123b/1) (كيجه) > gece,

ü > a

fülān (2a/9) (**فلان**) > falan

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru ünlü genişlemesinin kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

ı > a

ıġaç > aġaç (8a/7) (اغاج)

u > a

baldu > balta (65b/25) (بالته)

ü > e

töpü > depelerde (دپه لرده) (98a/25)

3.1.4. Ünlü İncelmesi

Sözcüklerin farklı hecelerinde kalın sırada bulunan ünlülerin veya ünlülerden birinin bazı ünsüzlerin etkisiyle ince sıraya geçmesi olayına denilmektedir (Korkmaz, 2010: 228).

a > e

alma (38b/11) (ا ً ْ) > elma, kettān (10b/20) (كتان) > keten, ل (ما ً ْ)

rāziyāne (18b/16) (رازیانه) > rezene, śadef (46b/5) (صدف) > sedef,

illā (38b/12) (الا) > ille

ı > i

ḳanḳısı (195a/15) (قنقسی) > hangisi, dañı (61b/27) (دخی) > dahi

u > i

zeytūn (191b/8) (زیتون) > zeytin

u > ü

nįlūfer (34a/16) (نیلوفر) > nilüfer

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru ünlü incelmesinin kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

a > e

yaşıl > yeşil (35b/26) (یشل), yana > yene > yine (3a/22) (ینه)

a > i

amtı > imdi (177a/9) (ایمدی)

ı > i

yaşıl > yeşil (35b/26) (یشل), amtı > imdi (7a/16) (ایمدی)

ı > ü

yorı- > yürür (47a/13) (یورر)

o > ü

yorı- > yürür (47a/13) (یورر)

3.1.5. Ünlü Kalınlaşması

Kalın ünlülerin benzeştirme veya belirli ünsüzlerin kalınlaştırma tesirine bağlı olarak ya da daha farklı bir sebeple ince ünlülerin sözcükte ön, iç ve son seslerde kalın sıraya geçmeleri olayına denmektedir (Korkmaz, 2010: 228). Metin Türkçesinden Türkiye Türkçesine doğru ünlü kalınlaşması olayı çoğunlukla alıntı sözcüklerde görülmektedir:

e > a

serḥōş (163b/13) (سرخوش) > sarhoş, fāǿide

(66b/16) (فائده) > fayda,

meymūndan (47a/14) (میموندن) > maymundan,

tarḥānesinden (48a/20) (ترخانه سندن) > tarhanasından, hevā

(170a/22) (هوا) > hava

i > ı

żaǾįf (5b/5) (ضعیف) > zayıf

i > u

ħamįr (17b/29) (خمير) > hamur, sịsām (50a/9)

(سيسام) > susam

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru ünlü kalınlaşmasının kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

i* > *ı

issi > ıssı (174a/24) (ايصى)

3.1.6. Ünlü Düşmesi

Sözcüklerin iç ve son seslerinde yer alan bazı ünlülerin çeşitli ses olayları sonucunda düşmesi olayına denmektedir (Korkmaz, 2010: 227). Metinde genellikle ünlü düşmeleri ara hece ünlülerinde söz konusu olup, bazı sözcüklerin ilk hece ünlülerinde de ünlü düşmesi olayına rastlanmaktadır:

ıśıcaḳ (154a/6) (اصچاق) > sıcak,

Alıntı sözcüklerde de bazı ünlü düşmelerine rastlanmaktadır.

zaØferān (157b/1) (زعفرن) > safran

3.1.7. Ünlü Kısalması

Normal uzunluktaki ünlülerin telaffuz sürelerinden daha kısa sürede boğumlanmaları olayına denmektedir. Ünlü kısalması olayı çoğunlukla "ı, i, u, ü" gibi az sesli, dayanıksız, dar ünlülerde meydana gelmektedir (Korkmaz, 2010: 228):

tịz (18b/5) (تيز) > tiz, kifāyet (19b/14) (كفايت) > kifayet, teóŝịr (22b/10) (تاثير) > tesir,

Ĥāžır (39a/7) (حاضر) > hazır, beyāż (168a/4) (بياض) > beyaz,

mādde (155b/6) (مادّه) > madde, serĥōş (55a/6) (سرخوش) > sarhoş,

insān (4b/21) (انسان) > insan

3.1.8. Ünlü Türemesi

Birbirleri ile birleşme koşullarına ya da ses özelliklerine bağlı birtakım sebeplerle sözcüğün ön, iç ve sonuna ünlü getirilmesi olayına denmektedir(Korkmaz, 2010: 229). Türkçenin önemli ses olaylarından biri olan ünlü türemesi, Türk dilinin nerdeyse her döneminde görülmektedir. Söz konusu ses olayı daha çok söyleyiş kolaylığı kazandırmak amacıyla gerçekleşmekte olup, sözcüğün başında, ortasında ve sonunda olmak üzere üç türlü meydana gelmektedir.

3.1.8.1. Sözcük Başında Ünlü Türemesi

Metinde sözcük başında ünlü türemesi olayına rastlanmamaktadır.

Türkçe sözcüklerde ön seste akıcı sesler yer almaz. Alıntı sözcüklerde rastlanan bu ön sesi gidermek için dilimiz bir sesli oluşturagelmiştir. (Banguoğlu, 2015: 66). Aşağıdaki örnekte Farsça kökenli alıntı bir sözcük ünlü türemesine uğramıştır.

rişte > erişte (26a/3) (ارشته)

3.1.8.2. Sözcük İçinde Ünlü Türemesi

Metinde sözcük içinde ünlü türemesi olayına dair örnek şu şekildedir:

azıcık (71b/6) (ازيچك) > azcık

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru ünlü türemesinin sözcük içindeki kullanımı metinde nadir olarak görülmektedir:

yımşaḳ > yumuşaḳlıġın (67b/6) (يمشاقلغين)

Metinde alıntı sözcüklerin sonunda çift ünsüz bulunan sözcükler Türkçeye geçerken söz konusu ünsüzler arasında bir ünlü türemesi olayı görülmektedir.

fikr > fikir (51a/21) (فكر), aḳl > Óaḳıl (5b/21) (عقل),

şükr > şükür (61a/7) (شكر), ism > isim (117b/29) (اسم)

3.1.8.3. Sözcük Sonunda Ünlü Türemesi

Metinde daha çok alıntı sözcüklerde ünsüz ile biten sözcüklerin sonunda görülmektedir.

serv > servi (19b/22) (سرو), baÓż > baÓżı (188a/23) (بعض)

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru sözcük sonunda ünlü türemesinin kullanımı metinde nadir olarak görülmektedir:

aşak > aşaġa (190b/3) (اشغه)

3.1.9. Ünlü Yuvarlaklaşması

Ünlü yuvarlaklaşması (dudaksıllaşma), düz "a, e, ı, i" ünlülerinin türlü sebeplerle yuvarlak karşılıkları olan "o, ö, u, ü" ünlülerine dönüşmesi olayına denmektedir (Bozkurt, 1995: 42).

Türk dilinin evrelerinde farklı sebeplerle meydana gelen bu ses olayının en yaygın görüldüğü dönem Eski Anadolu Türkçesi yazı dilidir (Karaağaç, 2015: 100).

a > o

anuñ (190b/12) (انك) > onun

ı > u

ḳurı (60b/15) (قورى) > ḳuru

i > u

dürlüsi (16b/8) (درلوسى) > türlüsü

i > ü

gümişi (59a/8) (كميشى) > gümüşü

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru ünlü yuvarlaklaşmasının kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

ı > u

ḳavın > ḳavun (16b/25) (قاون), ḳapıg > ḳapuları (45a/25) (قپولرى)

i > ü

temir > demür (164a/19) (دمور), kiçig > küçük (19b/25) (كوچك)

3.2. Sadece Ünsüzleri Etkileyen Ses Değişmeleri

3.2.1. Ünsüz Düşmesi

Sözcük içinde (bir ünsüzden önce), sözcük sonunda veya iç seste "f, l, n, r" gibi sızıcı ve akıcı ünsüzler ile "h, g, ğ, k, y" gibi ünsüzlerin çeşitli fonetik etkiler altında kalarak kaybolması olayına denmektedir. Bunlar ön seste ünsüz düşmesi, iç seste ünsüz düşmesi ve son seste düşmesi diye sınıflandırılabilir (Korkmaz, 2010: 231).

3.2.1.1. Ön Seste Ünsüz Düşmesi

Metinde ön ses düşmesi olayı, söyleyişte kolaylığı ve akıcılığı sağlamak amacıyla bir sözcüğün başındaki sesin kaybolmasıyla gerçekleştiği görülmektedir.

yılġun (81b/27) (يلغون) > ılgın

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru ön seste ünsüz düşmesinin kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

bol- > ol- (11b/24) (لاى), yincü > incü (27a/25) (انچو),

yilik > ilik (72b/22) (ايلك), yinçke > ince (73b/13) (انچه)

3.2.1.2. İç Seste Ünsüz Düşmesi

Sözcük içinde yer alan bir sesin (ünsüzün) kaybolması olayına denmektedir (Topaloğlu, 1989: 86):

küçürek (26a/24) (كوجورك) > küçük+rek,

ılıcaḳ (20a/21) (ايلجق) > ılıḳ+caḳ, büyücek

(26a/25) (بيوجك) > büyük+cek

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru iç seste ünsüz düşmesinin kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

birle > bile (84b/8) (بيله), eşgek > eşek (91b/7) (اشك),

oltur- > otur- (25a/27) (اوتورماق), ḳulgaḳ > ḳulaḳ (37a/17) (قوالق)

3.2.1.3. Son Seste Ünsüz Düşmesi

Sözcük sonundaki bir sesin kaybolması olayı olup (Topaloğlu, 1989: 130), Türk dilinin tarihi sürecinde en çok görülen ses hadiselerinden birisidir:

ol isim (2b/24) (اول اسم) > o isim, şol (3b/29) (شول) > şu

Metinde kimi kökler kimi eklerle birleşirken kökün son sesinin düştüğü görülmektedir:

küçürek (26a/24) (كوجورك) > küçük+rek, ılıcaḳ (20a/21) (ايلجق) > ılıḳ+caḳ

Eski Türkçe döneminde sözcük başında ya da sonunda bulunan "b, d, g" sesleri, metindeki kimi sözcüklerde kaybolmuştur:

sarıg > śarı (8b/9) (صارى), elig > elli (86a/20) (اللى),

sub > śu (86a/24) (صو), katıg > ḳatı (90b/13) (قتى),

yigne > igne (169a/4) (اكنه)

3.2.2. Ünsüz İkizleşmesi

Kısaca sözcük içindeki bir ünsüzün ikiz ünsüz haline gelmesi hadisesi, "iç seste iki ünlü arasında bulunan ve vurguyu üzerinde bulunduran ikinci hece başındaki ünsüzlerin, açık ve zayıf boğumlanmalı ilk hece ünlülerinin etkisi altında kendi hece sınırlarını aşacak bir yoğunlukla boğumlanmaları sonucunda söz konusu ünsüzdeki tekrarlanmayı gösteren ses olayı" (Korkmaz, 2010: 231) olarak tanımlanmaktadır.

Eserde; metin Türkçesiyle Türkiye Türkçesi arasında söz konusu ses olayıyla ilgili herhangi bir değişiklik saptanamadığından Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru ünsüz ikizleşmesinin kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

elig > elli (86a/20) (الّی), isig > issi (90a/5) (ا ّ ـَ ـَ ـُ سی),

yası > yaśśı (171a/3) (ي ّ ـَ ـَ ـُ صی), usı > uśśı (84a/29) (او ّ ـَ ـَ ـُ صی)

3.2.3. Ünsüz Tekleşmesi

Sözcüklerin iç ses ünsüzlerindeki asli ikizliğin tekleşme yoluyla yalnız şeddeli Arapça alıntılı sözlerde kaybolması olayına denmektedir (Korkmaz, 2010: 231). Metinde orijinal şekilleriyle ikiz ünsüzlü olarak kullanılan bazı alıntı sözcüklerin bugünkü ortak söyleyişte tek ünsüzle kullanıldığı görülmektedir:

kerre (47a/4) (ك ّ ـَ ـَ ـُ ره) > kere, ammā (44b/15) (ا ّ ـَ ـَ ـُ ما) > ama, kemmūn (174b/29) (ك ّ ـَ ـَ ـُ مون) > kimyon, kettān (74b/6) (كتان) > keten, summāḳ (68a/3) (س ّ ـَ ـَ ـُ ماق) > sumak, ĥabb (36a/12) (حب) > hap

3.2.4. Ünsüz Türemesi

Seslerin kendi yapıları ya da karşılıklı olarak birbirini etkilemesi sonucunda meydana gelen bir ses olayıdır (Karaağaç, 2015: 94). Bu ses olayı, sözcüklerde akıcılığı ve sözcüklerin dilde tutunmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilir (Çoşkun, 2010: 99). Ünsüz türemeleri metinde çok sık görülen ses olaylarından biri değildir:

ursa (17b/19) (اورسه) > vursa,

ınçḳırıḳ (35a/10) (انچقریق) > hıçkırık

Metinde nadir olarak aynı sözcüğün farklı yazımları söz konusudur. Örnekte olduğu gibi ön ses ve son seste ses türemesi görülmektedir:

ılan (62a/29) (ایالن) ~ yılan (68b/14) (یالن), ılġun (35a/28) (ایلغون) ~ yılġun (81b/27) (یلغون), tüler (17b/27) (تولر) ~ tüyi (35b/17) (توي)

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru ünsüz türemesinin kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

uya > yuva (34b/15),

ut- > yutsa (54b/3) (یوتسه)

3.2.5. Tonlulaşma

Türkçede “p, ç, t, k” ünsüzleriyle biten sözcüklerin bazıları, ünlü ile başlayan bir ek alarak kök/gövde ve ek ünlüsü arasında kaldıklarında, sözcük sonlarındaki tonsuz (titreşimsiz) ünsüzler tonlu (titreşimli) karşılıkları olan “b, c, d, ğ” ünsüzleri ile nöbetleşmektedir (Aslan Demir 2006: 551). Tonsuz ünsüzlerin kendi karşılıkları olan tonlu ünsüzlere dönüşmesi olayına tonlulaşma denmektedir.

AT. āt > Kök. ad vb. örnekler, Türkçede tonlulaşma olayının eskiliğini Türkçenin yazılı ilk metinleri olan Köktürk Yazıtlarına kadar götürmektedir (Özek, 2014: 92).

f > v

benefşe (183a/5) (بنفشه) > menevşe

ḳ > ġ

ḳanḳısı (195b/15) (قنقسى) > hangisi

p > b

poḥı (25a/3) (پوخى) > boku, perk ide (72a/16) (پركيده) > berk ede

s > z

śaḳıs (27b/22) (صاقسى) > sakız

t > d

ṫoḳuz (173a/14) (طقوز) > dokuz, ṫolu (26b/3) (طولو) > dolu,

ṫolaşup (31a/25) (طوالشوب) > dolaşıp, ṫoñarsa (8a/16) (طوكارسه) > donarsa,

ṫoldurup (126b/18) (طولدروب) > doldurup, ṫura (3a/20) (طوره) > dura,

ṫoñuzuñ (88a/25) (طوكوزك) > domuzun, ṫudaḳ (77a/10) (طوداق) > dudak

ṫökilmüş (33a/10) (طوكلمش) > dökülmüş

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru tonlulaşmanın kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

ç > c

yinçü > incü (139b/21) (ﺟﻨﺠﻮ) yinçge > ince (29b/13) (اينجه)

k > g

kirü > girü (110a/4) (كرو), kel- > gelmiş (22b/5) (كلمش)

3.2.6. Tonsuzlaşma

Tonlu (b, c, d, g, j, v, z) ünsüzlerin boğumlanma esnasında titreşimlerini yitirerek tonsuz (p, ç, f, k, s, ş, t) ünsüz özelliği kazanması olayına denmektedir (Karaağaç, 2015: 91). Bu ses olayında sesler, tonlulaşmanın tersine (b>p, d>t, c>ç, v>f, g, k>ğ, j>ş, z>s) bir denklik oluşturmaktadır.

b > p

batlıcān (80a/14) (بطلجان) > patlıcan

d > t

dürlüdür (114a/8) (درلودر) > türlüdür, depelerde (52a/7) (دپه لرده) > tepelerde

c > ç

mizāc (15b/3) (مزاج) > mizaç

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru tonsuzlaşmanın kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

b > p

barmaḳ > parmaḳ (132a/3) (پارماق), beklik > peklik (10a/16) (پكلك)

g > k

kiçig > küçük (111a/6) (كوچك)

z > s

izde- > isteseler (14a/17) (استه سلر)

v > f

uvaḳ > ufaḳ (111a/17) (اوفاق)

3.2.7. Aykırılaşma

Benzeştirmenin tersine bir ses olayı olup, boğumlanma noktaları birbirinin aynı ya da birbirine yakın bulunan iki ünsüzden biri bazen boğumlanma noktasını değiştirerek diğerine göre farklılaşır. Bu ses olayına aykırılaşma denmektedir (Ercilasun, 1983: 131). Türkçede aykırılaşma olayı, genellikle yabancı sözcüklerde söyleyiş güçlüğü çekilen sözlerde görülmektedir (Karaağaç, 2001: 123-124). Aykırılaşma ses olayı kapsamında metinde birçok örnek görülmektedir:

servi (19b/22) (سرو) > selvi,

tennūr (18a/9) (تنور) > tandır,

Óattārlar (77a/16) (عطارلر) > aktarlar,

kelbeten (92a/5) (كلبتن) > kerpeten, (كرپتن)

murdār (72b/22) (مردار) > mundar,

petmez (97b/11) (پتمز) ~ pekmez (95a/29) (پكمز) > pekmez

3.2.8. Dudaksıllaşma

Bir tür benzeşme durumu söz konusu olan dudaksıllaşma ses olayında; diş eti ünsüzlerinin komşu dudak ünsüzünün tesiriyle dudak ünsüzüne dönüşmesi gerçekleşmektedir (Karaağaç 2015: 71):

ṫoñuzuñ (88a/25) (طوكوزك) > domuzun, sünbül (75a/6) (سنبل) > sümbül,

dögseler (93b/5) (دوكسه لر) > dövseler, bögrek (43a/8) (بوكرك) > böbrek,

oñurġa (168b/18) (اوڭورغه) > omurga, zanbaḳ (89b/15) (زنبق) > zambak

3.2.9. Yer Değiştirme

Bir sözcükte yan yana gelen iki sesin sözcükteki yerlerinin değişmesi olayıdır (Ergin, 1995: 125). Sözcük içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesi olayı olarak tanımlanan bu ses hadisesi, genellikle "l" ve "r" akıcı ünsüzlerinin bulunduğu sözcüklerde görülmekle birlikte ünsüzlerin birbiri ile karşılaşmasından doğan söyleyiş güçlüğünü ortadan kaldırma amacıyla gerçekleşir. (Korkmaz, 2010: 107).

Metinde yer değiştirme ses olayı nadir olarak görülmektedir:

śoġulcan (140a/12) (صوغلجان) > solucan, emrūd (64a/29) (اَمَرود) > armut,

śarmusaḳ (26a/13) (صرمساق) > sarımsak, çölmek (53a/11) (جولمك) > çömlek,

toyġar (61a/9) (تويغار) > turgay

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru yer değiştirmenin kullanımına dair örnek şu şekildedir:

toruġay > toyġar (61a/9) (تويغر)

3.2.10. Akıcılaşma

Patlayıcı özellik gösteren "b, g, k" gibi ünsüzlerinden biri ile "h" gırtlak ünsüzünün "m, n, r, l, y" gibi bol sesli akıcı ünsüzünden birine dönüşmesi ve ses yolunun genişlemesi olayına denmektedir (Korkmaz, 2010: 14).

benefşe (47b/23) (بنفشه) > menekşe, bulmaġa (4a/27) (بولمغه) > bulmaya,

segirtdügi (58a/12) (سكرتدكى) > seyirttiği

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru akıcılaşmanın kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

edgü > eyü (40a/26) (ايو), udlıḳ > uyluḳ (25b/13) (اويلوق),

edle- > eyleye (7a/25) (ايليه), adır- > ayıra (11a/14) (ايره),

adaḳ > ayaḳ (123b/2) (اياق), ḳod- > ḳoyalar (61b/6) (قويالر)

3.2.11. Ünsüz Kaynaşması

İki veya ikiden fazla ünsüzün bir tek ünsüze dönüşmesi ses olayına denmektedir (Karaağaç, 2015: 83).

ḳarañuluḳ (46b/9) (قراكولق) > karanlık

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru ünsüz kaynaşmasının kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

taşıḳ- > çıḳmaḳ (75b/10) (جيقماق), tırıngaḳ > tırnaḳ (136a/16) (طرناق)

3.2.12. Sızıcılaşma

Sızıcılaşma, sızıcı olmayıp telaffuzları esnasında ses yolunun kapalı kalmasıyla oluşan süreksiz ünsüzlerden bir sesin "f, h, j, s, ş, v, z," seslerinden (Korkmaz, 2010: 193) herhangi birine zamanla dönüşmesi olayıdır:

uyħu (91b/3) (اويخو) > uyku

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru sızıcılaşmanın kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

bar- > vardur (33a/19) (واردر), bir- > vire (71a/29) (ویره),

ķaġun > ķavun (128a/15) (قاون), eb > ev (37b/26) (او)

3.2.13. Sedasızlaşma

Sürekli ünsüzler (f, ğ, h, j, l, m, n, r, s, ş, v, y, z), telaffuzları esnasında ses yolunun açık kalmasıyla oluşurken süreksiz ünsüzler (b, c, ç, d, g, ğ, k, p, t), ses yolunun kapalı kalmasıyla oluşmaktadır (Dursunoğlu, 2017: 44-45). Sürekli bir ünsüzün farklı nedenlerle süreksiz bir ünsüze dönüşmesi olayına sedasızlaşma denmektedir.

poḫı (25a/3) (پوخی) > boku, uyḫu (130b/6) (اوخو) > uyku,

ķoḫu (99a/16) (قوخو) > koku,

ümiź (54a/18) (امیذ) ~ ümid (45a/2) (امید) > ümit

3.2.14. İncelme

Farklı sebeplerle bir sözcükteki kalın sıradan ünlü veya ünsüzlerin ince sıraya geçmesi olayına (Korkmaz 2010: 130) denmektedir. Ünsüz incelmesi, bir ünsüzün çıkış yerinin ağzın ön kısmına doğru alınması ya da ön damak, diş veya dudak olarak değişmesi hadisesi olup; söz konusu olay, dillerde tersi olan ünsüzü arkaya alma olayından daha fazla görülür (Karaağaç, 2015: 132):

alma (39a/7) (الما) > elma, ķanķısı (149b/5) (قنقسی) > hangisi,

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru incelmenin kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

eb > ev (59b/3) (او), tışı > dişi (71b/21) (دیشی),

yaşıl > yeşil (35a/22) (یشل), yorı- > yürür (47a/13) (یورر)

3.2.15. Kalınlaşma

Herhangi bir sesin çıkış yerinin arka damak olarak değişmesi olayına (Karaağaç, 2015: 133) denmektedir. Metinde kalınlaşma, incelmeye göre daha az görülen ses olayıdır.

Metinde bazı alıntı sözcükler de kalınlaşmaya rastlanmaktadır:

hefte > haftada (99a/19) (هفته ده), ĥaste > ĥasta (24b/21) (حسته)

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru kalınlaşmanın kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

isig > ıssı (6b/6) (ﻰﺳ ا), benge > baña (188b/27) (بکا)

3.2.16. Yutulma

Bir sözcükteki ünsüzün, kendinden sonraki ünlünün açıklığında erime fırsatı bulamadan yitmesi (Tuna, 1986: 42) olayına denmektedir.

bögrülce (11b/16) (بوکرلجه) > börülce, ķarındaşı (81a/21) (قرنداشی > kardeşi

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru yutulmanın kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

içgerü > içerü (142a/13) (ايجرو), kulkak > ḳulak (71a/29) (قوالق),

yoḳġaru > yuḳaru (31a/5) (يوقارو), kergekdür > gerekdür (188a/13) (كركدر)

3.3. Ünlü ve Ünsüzleri Etkileyen Ses Değişmeleri

3.3.1. Büzülme

İki ünlü arasında eriyerek kaybolan bazı zayıf ünsüzler (ğ, h, y), sözcükteki iki ünlünün kaynaşarak tek bir ünlü hâline gelmesine (Tuna, 1986: 42) neden olur. Bu ses olayına büzülme denmektedir. Metinde bu ses olayı, genellikle sözcük içinde görülmektedir.

śoġulcan (50b/13) (صوغلجان) > solucan, rāziyāne (18b/16) (رازيانه) > rezen

3.3.2. Erime

Bir sözcükte ünlüden sonraki ünsüzün, söz konusu ünlünün açıklığı etkisiyle, özelliği silinerek ünlü içinde onu uzatmak yoluyla yitirmesidir (Tuna, 1986: 41).

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru erimenin kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

ṫatlıġ > ṫatlu (189b/17) (طتلو), oltur- > otursa (42a/28) (اوتورسه)

3.3.3. Hece Yutulması

Bir sözcükte yan yana olup da özellikleri itibariyle birbirine benzer, eşit veya aynı olan iki heceden birinin eriyerek kaybolması olayına denmektedir (Gülensoy, 1993: 128).

źātü'r-riyye (38b/25) (ذات الريه) > zatürre

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru yutulmanın kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

ay turur > aydur (75b/26) (ايدر), yinçge turur > incedür (7a/27) (اينجه در)

3.4. Nöbetleşme

Nöbetleşe kullanma olarak da isimlendirilen bu ses olayı (Doğan, 2010: 54), bir sözcük kökündeki manayı etkileyen ya da etkilemeyen seslerin birbirinin yerine geçmesi (Korkmaz, 2010: 159) olarak tanımlanmaktadır. Nöbetleşme, ünlü veya ünsüz nöbetleşmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Alıntı sözcüklerde, bir dilde yer almayan bir sesi diğer sese çevirme şeklindeki ses karşılanması olayı da nöbetleşmenin bir türüdür (Korkmaz, 2010: 160).

Óaḳl (1b/11) (عقل) ~ Óaḳıl (5b/21) (عقل) > akıl

3.4.1. Ünlü Nöbetleşmeleri

3.4.1.1. Geniş Ünlü ~ Dar Ünlü Nöbetleşmesi

Türk dilinde geniş "a, e" ünlüleri, belli şartlar altında dar "ı, i, u, ü" ünlülerinin yerine geçerek nöbetleşir (Demir ve Yılmaz 2011: 108).

yiyen (17a/2) (ييان) ~ yeseler (19a/8) (يسه لر), olan (84a/4) (اوالن) ~

olıcaḳ (75b/10) (اولیجق)

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesi ve Türkiye Türkçesine doğru söz konusu nöbetleşmenin kullanımına dair bazı örnekler şunlardır:

te- / ti- > dimek (16b/1) (ديمك) > demek,

ber- / bir- > virmek (15b/16) (ويرمك) > vermek

3.4.1.2. Ön Ünlü ~ Art Ünlü Nöbetleşmesi

"Standart Türkçede, eklenme sırasında köke ait ön ünlünün art ünlüye değiştiği tek örnek "ben" ve "sen" zamirlerinin yönelme eki -(y)A aldıklarında görülür" (Demir ve Yılmaz 2011: 109).

Eski Türkçe döneminden metin Türkçesi ve Türkiye Türkçesine doğru söz konusu nöbetleşmenin kullanımına dair örnek şu şekildedir:

ben-ke > ben-ge > beñe > baña (44a/27) (بكا) > bana

Metindeki örnek aşağıda gösterilmiştir:

ḳuvve (14a/7) (وه ّ ق) ~ ḳuvvāya (9a/7) (ۇوايه)

3.4.1.3. Uzunluk ~ Kısalık Nöbetleşmesi

Metinde uzunluk-kısalık nöbetleşmesi olarak nitelendirilebilecek örnek aşağıdadır:

çirkįn (چركين) ~ çirkindür (40b/22) (چركندر)

3.4.1.4. Ünlülerin Sıfırla Nöbetleşmesi

Türk dilinde çok sayıda kök ve gövde, hem çekim hem de yapım eklerinin bir bölümünden önce ikinci ya da son hecedeki ünlülerini kaybedebilmektedir (Demir ve Yılmaz, 2011: 109). Bu nöbetleşme olayı, metinde sık sık görülmektedir.
gögüs (77b/9) (كوكس) ~ gögsün (99a/15) (كوكسن), göñül

(152b/26) (كوكل) ~ göñli (7b/6) (كوكلى), burun (13a/2)

(برون) ~ burnı (64a/4) (بورنى), ayırsa (39b/19) (ايرسا) ~

ayrılmaḳ (9a/22) (ايرلماق)

Metinde alıntı sözcüklerde de ünlülerin sıfırla nöbetleşmesi olayına rastlanmaktadır:

şekilde (75b/29) (شكلده) ~ şekli (30a/15) (شكلى)

3.4.1.5. Yuvarlak Ünlü ~ Düz Ünlü Nöbetleşmesi

"Eylem tabanlarının sonundaki dar-yuvarlak /u/, /ü/ ünlüleri konuşma dilinde, ünlüyle başlayan ve bu nedenle /y/ yardımcı ünsüzünü alan eklerin önünde düzleşerek /ı/, /i/ olur" (Demir ve Yılmaz 2011: 108). Söz konusu nöbetleşme olayı, metinde sık sık görülmektedir.
ḳurı (12a/4) (قورى) ~ ḳuru (60b/12) (قورو), azacuḳ

(6b/22) (ازاجق) ~ azcuḳ (13a/19) (ازجق),

gürüldisi (50b/17) (كورلديسى) ~ gürüldüsi (50b/3) (كورلدوسى), arı (34b/15) (ارى) ~

arusı (34b/14) (اروسى),

dökilen (43a/9) (دوكيلن) ~ dökülmesin (28b/14) (دوكلمه سن)

3.4.2. Ünsüz Nöbetleşmeleri

3.4.2.1. Tek Ünsüz - İkiz Ünsüz Nöbetleşmesi

Alıntı sözcüklerin sonlarında bulunan ikiz ünsüzler, Türkçede yalın durumda ya da ünsüzlerden önce tek ünsüzle kullanılır ancak birleşme ya da eklenme esnasında, bir ünlüden önce bu söz sonu ünsüz yeniden ikizleşir. Söz konusu ses olayı "b, c, d, t, k, l, m, n, s, z" ünsüzleriyle biten sözcüklerde meydana gelir (Demir ve Yılmaz 2011: 121):

Ĥaḳ (3a/2) (حق) ~ Ĥaḳḳa (73a/6) (حقّه),

żıd (16b/26) (ضد) ~ żıddıdur (11b/8) (ضديدر)

3.4.2.1.1. Ünsüzlerin Sıfırla Nöbetleşmesi

Türkçede eklenme neticesinde meydana gelen ünsüz türemesi genellikle, yardımcı ünsüz olarak belirtilen "y, ş, s, n" ünsüzlerinin çekimde meydana gelen görünümleriyle ilişkilidir. Artzamanlı yaklaşımla Türk dilinde tek yardımcı sessizin "y" olduğu, ötekilerin farklı işlevlerden geliştiği bilinmekle birlikte gene de eşzamanlı bakış açısıyla, bu seslerin yardımcı ses gibi davrandıkları benimsenebilir. Söz konusu sesler, çekimsiz halde görünmediklerinden aynı zamanda sıfırla nöbetleşme örneği taşımaktadırlar (Demir ve Yılmaz 2011: 122).

3.4.2.1.1.1. y ~ ø Nöbetleşmesi

Türk dilinde ikiz ünlüden kaçınma eğilimi sebebiyle, ünlüyle biten bir sözcüğe, ünlüyle başlayan bir ek gelmesi halinde araya "y" sesi dahil olur (Demir ve Yılmaz 2011: 123). Söz konusu nöbetleşme olayı, metinde birçok yerde görülmektedir:

ıślasalar (84a/21) (اصالسه لر) ~ ıślayup (19a/29) (اصاليوب), eczā

(88b/9) (اجزاء) ~ eczāsıyla (35a/25) (اجزاسيله),

birbiri (47a/29) (بربرى) ~ birbiriyle (13b/23) (بربريله), yaġ (157a/3) (ياغ)

~ yaġıyla (19a/24) (ياغيله)

3.4.2.1.1.2. ş ~ ø Nöbetleşmesi

"Ünlü ile biten sayı adlarına üleştirme eki -Ar eklendiğinde arada bir 'ş' sesi türer" (Demir ve Yılmaz 2011: 123). Metinde söz konusu nöbetleşme olayına örnek olacak tek ses olayı aşağıdadır:

ikişer (75a/6) (ايكشر)

3.4.2.1.1.3. s ~ ø Nöbetleşmesi

"Ünlüyle biten adlara üçüncü tekil kişi iyelik eki eklenirken arada bir 's' sesi türer" (Demir ve Yılmaz 2011: 123). Metinde söz konusu nöbetleşme olayına birçok yerde rastlanmaktadır:

arḳası (96a/29) (ارقه سى), arusı (34b/14) (اروسى),

cilāsı (79a/14) (جالسى), nesnesi (31b/29) (نسنه سى)

3.4.2.1.1.4. n ~ ø Nöbetleşmesi

"Bu, şu, o ve kendi" zamirlerinin çekiminde, üçüncü şahıs iyelik eki almış sözcüklere durum eki geldiğinde, ilgi hâli ekinin başında ve aitlik eki -ki'den sonra zamir n'si olarak bilinen bir ses meydana gelir (Demir ve Yılmaz 2011: 123):

buña (15b/23) (بوكا), kenārında (67a/14) (كنارنده),

kendüsinden (98b/9) (كندوسندن), cibresinden (95b/5) (جبره سندن)

3.4.2.1.1.5. k ~ ø Nöbetleşmesi

Ölçünlü Türkçede, eklenme esnasında, yardımcı ses olarak vasıflananlar haricinde, ünsüzlerin sıfırla nöbetleşmesine dair en bilindik misal "k" ile sonlanan sözcüklerin "-cAk, -cXk, -rAk" gibi yapım ekleri öncesinde söz konusu sesi kaybetmeleridir (Demir ve Yılmaz 2011: 124):

büyük+cek > büyücek (26a/25) (بيوجك),

ılıḳ+caḳ > ılıcaḳ (20a/21) (ايلجق)

küçük+rek > küçürek (31a/22) (كوجورك)

3.4.2.1.1.5. t ~ ø Nöbetleşmesi

Türkçede "güzel he" ile biten kimi Arapça kökenli sözcükler, Arapça zarf yapım eki *-An* aldıklarında arada bir "t" sesi ortaya çıkar. Söz konusu "t" sesi, Arapçada söz sonunda "e" okunan "te" (ت) harfidir (Demir ve Yılmaz 2011: 124):

nisbeten (2a/28) (نسبة), defÓaten (92b/4) (دفعة),

devāǿen (4b/6) (دَوَاءً), tecrịbetin (5b/8) (تَجْرِبَةِ)

tebaÓiyyeten (67b/3) (تبعيّة)

3.4.2.1.1.6. v ~ ø Nöbetleşmesi

Ünlü ile biten Arapça ve Farsça kökenli sözcüklere Arapça nispet *-i*'si diye adlandırılan ünlü eklendiğinde arada "v" ünsüzü ortaya çıkar (Demir ve Yılmaz 2011: 124).

sevdevị (19a/1) (سودوى), śafrāvị (26b/21) (صفروى)

3.4.2.1.2. Tonluluk ~ Tonsuzluk Nöbetleşmesi

Tonluluk, bir sesin meydana gelişi esnasında ses tellerinin titreşmesi, tonsuzluk ise titreşmemesi manasına gelmektedir (Demir ve Yılmaz 2011: 117). Metinde görülen tek heceli ve çok heceli Türkçe sözcüklerdeki tonluluk-tonsuzluk nöbetleşmesi örnekleri şunlardır:

bögregi (73a/26) (بُوْكْرِكِي) ~ bögrekde (130b/12) (بوكركده), çekirdek

(116b/5) (جكردك) ~ çekirdegi (63a/17) (جكردكى), bıraġılsa (59b/3) (براغلسه)

~ bıraḳsalar (94a/2) (براقسه لر)

SONUÇ

Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû adlı yazma eserden hareketle Eski Oğuz Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş sürecini içine alan 16. yüzyıl döneminde harflerin imlası bakımından standartlaşma sürecinin henüz tamamlanmamış olduğu görülmektedir. Ayrıca eserde düzlük-yuvarlaklık uyumu dışında (dudak ünsüzleri, ġ/g ünsüz düşmeleri vb.) kalınlık-incelik uyumunun sağlam olduğu gözlemlenmiştir.

Metinde bazı sözcüklerin söz başında (söz başı "ḳ, p, t" sesleri) tonlulaşma yönünde olduğu,

"ç, ķ" seslerinin ise sözcük ortasında tonlulaşma eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte gerek sözcük başında gerekse sözcük ortasında "b, g, v, z" seslerinin de tonsuzlaşma eğilimi gösterdiği sonucuna varılabilir. Metinde genel olarak tonlulaşmanın ileri düzeyde gerçekleştiği görülmektedir.

Metinde görülen yuvarlak ünlülerin Türkiye Türkçesinde düzleşme eğilimde olduğu gözlemlenmiştir. Eserdeki ses değişimleri incelendiğinde düzleşme, genişleme, yuvarlaklaşma, kalınlaşma olaylarında sayıca fazla örnek tespit edilmiştir.

Eserde yuvarlak ünlülü olması beklenen kimi eklerin de düz yazılış şekilleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra eserdeki damak ve dudak uyumlarının eserin yazıldığı dönemin de ses özelliklerini taşıdığı ifade edilebilir. Bununla birlikte metin Türkçesiyle Türkiye Türkçesi arasında ünsüz ikizleşmesi ses olayıyla ilgili herhangi bir değişiklik saptanamadığından Eski Türkçe döneminden metin Türkçesine doğru ünsüz ikizleşmesinin kullanımına dair bazı örnekler tespit edilmiştir.

Metinde genellikle ünlü düşmeleri ara hece ünlülerinde söz konusu olup, bazı sözcüklerin ilk hece ünlülerinde de ünlü düşmesi olayına rastlanmaktadır. Ayrıca alıntı sözcüklerin sonunda çift ünsüz bulunan sözcükler Türkçeye geçerken söz konusu ünsüzler arasında bir ünlü türemesi olayı da görülmektedir.

Sonuç olarak XVI. yüzyılda kalem alınan *Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû* adlı eserde yer alan sözcüklerdeki ses değişimleri dünden bugüne Türkçenin bilim dili olma yolunda geçirdiği aşamaları göstermesi bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

Ahmet Vefik Paşa. (2000). *Lehçe-i Osmanî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arat, R. R. (2006). *Atabetü'l-Hakayık*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aslan Demir, S. (2006). *"Türkiye Türkçesinin Morfolojisi Üzerine"*, S 654, s. 21-25.

Atalay, B. (1998). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, I., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Başdaş, C. (2007). *"Türkiye Türkçesinde Aslî Uzunluk Belirtileri"*, Turkish Studies / Türkoloji Arastırmaları Volume 2/2 Spring, s. 91-93.

Bayat, F. (2008). *Orta Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Baytop, T. (1963). *Tıbbî Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bursalı Mehmet Tahir Efendi. (1975). *Osmanlı Müellifleri*. c.II, İstanbul.

Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Clauson, S. Gerard, (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Oxford Yayınları.

Coşkun, V. (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
Çağatay, S. Ş. (1977*). Türk Lehçeleri Örnekleri (VIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar yazı dili)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Demir, N. ve Yılmaz, E. (2011). *Türkçe Ses Bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Yayınları.

Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Doğan, İ. (2010). *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*. Ordu: Süre Yayınevi.

Duman, M. (1995). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dursunoğlu, H. (2017). *"Adlandırma, Terimler ve Sınıflandırma Açısından Türkiye Türkçesinde Ünsüzlere Bir Bakış"*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, S 65, s. 44-45.

Ediskun, H. (1992), *Türk Dilbilgisi (Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi)*. İstanbul: Remzi Yayınları.

Eren, H. (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercilasun, A. B. (1983). *Kars İli Ağızları*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

Gülensoy, T. (1993). *Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme (İnceleme-Bibliyografya-Metinler)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Kanar, M. (2011). *Osmanlıca Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.

Karaağaç, G. (2001). *"Sözlük Yapısı"*, Türk Dili, S 596 (Ağustos), s. 123-124.

Karaağaç, G. (2015). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Karol, S. (1963). *Zooloji Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (2010). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mütercim Asım Efendi. (2000). *Burhân-ı Katı* (Haz. Öztürk M. ve Örs D.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Naci, M. (2009). *Lügat-ı Nâcî*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Önler, Z. (1999). *Müntehâb-ı Şifâ II (Sözlük)*. İstanbul: Hacı Paşa Simurg Yayınları.

Özek, F. (2014). *Tarihi Türk Lehçelerinde Ünlüler*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Paçacıoğlu, B. (2014). *İlaç ve Bitki Adları Sözlüğü*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Parlatır, İ. (2017). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.

Sözer, Z. (2022). *Hasan Bin Abdurrahman'ın 'Terceme-i Mâ-lâ Tes'iet Tabîb Cehlehû' adlı eseri [100b-200a] (Dilbilgisi incelemesi - Çeviriyazılı metin - Dizin)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi. (1999). *Lehcetü'l-Lügat.* (haz. Ahmet Kırkkılıç), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Topaloğlu, . (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Tuna, O. N.(1986). *Türk Dil Bilgisi (Fonetik ve Morfoloji)*. İnönü Üniversitesi, Malatya: Eğitim Fakültesi Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım Kılavuzu*. 28. bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BUDİZM'İN 5 ÖĞRETİSİ IŞIĞINDA AHLAK FELSEFESİ DERLEMESİ[11]

BUDDHISM'S FIVE PRECEPTS IN THE LIGHT OF ETHICS PHILOSOPHY COMPLATION

Yüksek Lisans Öğrencisi Berivan GÜRELİ

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ORCID ID: https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0008-1063-

ÖZET

Budizm Siddhartha Gautama'nın, Buddha'nın ortaya attığı bir düşünce şekli, bir kültür kimine göre ise din olarak kayıtlara geçmiştir. Budizm düşüncesinde pratik yaşama entegre faaliyetler ve etik düşünce sistemleri önemli bir yer tutmuştur. Budizm dini hakikati itibari ile acı üzerine kurulmuş bir sistemi içinde barındırır. Kişi için yegâne hakikat acıdır, acı kişinin kötü edimlerinin bir sonucu niteliğindedir, yaşamını Karmasını etkiler en sonunda Reenkarnasyon sürecinde, yeniden doğumunda, dirilme sürecinde statü anlamında O'nu olumsuz anlamda etkileyecektir. Acıdan kaçınma ancak kişinin kendini İyi Edimlere yöneltmesi, ödev, sorumluluk ahlakına bağlı kalması Budizm inancına göre doğru Meditasyon, Yoga ile Aydınlanmaya kavuşması ardından Nirvana'ya ulaşması, bir nevi Budalaşması ışığında olacaktır. İyi edimlerin nihayetinde kişi Arzularının etkisinden çıkıp münzevi, tecrübe sahibi keşiş hayatına dönmüş olacaktır. Keşiş olabilmek adına bireyin 5 Budist öğretisine bağlı olarak Kötü Edimlerden uzak durması gerekmektedir. Bunlar Kötü Edimler şu şekilde sıralanmıştır: Canlıyı Yok Etme, Çalma, Cinsel İstismar Suçu İşleme, Yalan Söyleme, Sarhoş Olma. Ahlak felsefesi açısından insan doğduğu bu âlemde özgür kılınmış ve irade sahibi olmakla yüceltilmiştir. Kişinin yaşam serüveninde niyetleri ve edimleri kendi sorumluluğunda olup daha düzenli bir yaşam sürülmesi adına yasa ile sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Budizm, Ahlak, Öğreti, Aydınlanma, Meditasyon, Karma

ABSTRACT

Buddhism is recorded as a way of thinking, a culture, and a religion for some, created by Siddhartha Gautama and Buddha. Practical living activities and ethical thought systems have an important place in Buddhism thought. Buddhism, in its religious truth, contains a system based on pain. It is the only truth for the person, pain is a result of the person's bad deeds, it affects the Karma he experiences, and in the end, it is permanent in a negative sense, in the sense of existing in the process of Reincarnation, rebirth, resurrection. Avoiding pain can only be achieved by directing oneself to Good Deeds, adhering to the morality of responsibility and responsibility, and when one reaches Nirvana after reaching Enlightenment through correct Meditation and Yoga, according to the belief in Buddhism, one will begin to become a kind of

[11] Bu bildiri Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı'nda yürütülen 'BUDİZM'DE FELSEFE- BİLİM İLİŞKİSİ' başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Buddha. As a result of good deeds, a person will be free from the influence of his desires and will return to the life of a solitary, experienced monk. The monk must stay away from Evil Deeds on behalf of the individual in accordance with the 5 Buddhist teachings. These Bad Acts are listed as follows: Destroying Living Things, Stealing, Committing Sexual Abuse, Lying, Being Drunk. The philosophy of moral theory is that human beings are born, liberated in this world and glorified as having will. A person's intentions and actions in his life adventure are his own responsibility and are limited by law in order to live a more orderly life.

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION

THE INFLUENCE OF EXPLICIT PRONUNCIATION LEARNING STRATEGY TRAINING ON PRE-INTERMEDIATE TURKISH EFL LEARNERS' USE OF STRATEGIES AND PRONUNCIATION IMPROVEMENT FOR THE SOUNDS OF /Θ/ AND PAST TENSE "-ED" ENDINGS /T/, /D/, /ID/

Canan DEVECİ
Ataturk University, School of Foreign Languages, Erzurum, Türkiye
ORCID: 0000-0001-5894-3974

ABSTRACT

This study examined whether explicit strategy training on pronunciation affected the frequent use of pronunciation learning strategies (PLS) and helped pronunciation improvement of difficult sounds for Turkish EFL learners. For the focus of the study, one challenging sound (/θ/) and an easily mispronounced group of sounds (past tense "-ed" endings /t/, /d/, /ɪd/) were chosen. 48 prep class students participated in the study in two groups as control and experimental with 24 for each. The experimental group received explicit strategy training on pronunciation for three weeks in addition to regular prep class lessons, while the control group continued only the regular lessons with no explicit training. The participants in both groups were administered a pronunciation pre, post and delayed posttests focusing on the target sounds of the study and they were also asked to fill out Strategic Pronunciation Learning Scale (SPLS) at the end of the procedure. After the application of descriptive statistics on the data, the results showed no significant difference between the groups in PLS usage and pronunciation improvement, indicating the inefficiency of explicit pronunciation strategy training on students. The findings of this study suggest that this kind of training plays a limited role in strategy use and pronunciation improvement.

Keywords: PLS, explicit instruction, pre-intermediate Turkish EFL learners, /θ/, past tense "-ed" endings

INTRODUCTION

In foreign language classrooms, the skills that students generally struggle are pronunciation and listening as acquiring the phonological system of a new language is one of the greatest challenges in language learning. However, when the demands of the globalized world are taken into consideration, these skills are the most significant to enable communication with people from diverse environments. Nevertheless, as many researchers have remarked over the last two decades (Derwing & Rossiter, 2002; Derwing & Munro, 2005; Levis, 2005; Saalfeld, 2011), pronunciation is the aspect of language that has been mostly neglected in L2 classrooms. Trofimovich and Gatbonton (2006) give a possible reason for this highlighting that pronunciation teaching is dependent on practice activities and mechanical drills which are decontextualized only with a focus on form, and for this reason, the students have difficulty in transferring what they learn in the classroom to the real outside world. MacDonald, Yule and Powers (1994) state another reason for this neglect as teachers' unwillingness to teach pronunciation since they are doubtful about the most appropriate method.

Several views exist on L2 pronunciation field in terms of the teaching purpose. Barrera-Pardo (2004) specified the aim of pronunciation teaching as to reduce the speech differences among learners via explicit L2 phonetics and practice; Piske et al (2001) stated as production accuracy; and many researchers emphasized to reach an intelligible pronunciation rather than native-like and this last view has become the realistic goal of L2 pronunciation teaching (Derwing & Munro, 2005; Derwing & Rossiter, 2002; Field, 2005; Levis, 2005; Morley, 1991; Saito & Lyster, 2012). Besides the purpose of teaching and the learners' autonomy, motivation and self-efforts, there are several factors influencing pronunciation teaching in classes. These factors are an explicit instruction (Bongaerts et al., 1997; Piske et al., 2001; Fullana, 2006), guided practice (Sardegna, 2009), and strategy training and use (Morley, 1991; Breitkreutz et al., 2002; Tseng et al., 2006). Morley (1991) emphasizes the role of strategy use in pronunciation learning stating that the strategy use may facilitate pronunciation acquisition and; in addition, Breitkreutz et al. (2002) claim that learners can manage their pronunciation learning and discover the most appropriate practices by themselves. When the dates of the above-mentioned researches are taken into consideration, it can be assumed that researchers have only recently begun to identify pronunciation learning strategies and therefore more studies are needed in the field of strategy use and pronunciation teaching. Similarly, many recent studies in this field highlighted the need for further analysis between these two concepts (Darcy et al., 2016; McCrocklin, 2016; Sardegna, 2017; Saito, 2015;
Szyszka, 2015).

LITERATURE REVIEW

Pronunciation learning strategies (PLS) have been defined as "deliberate actions and thoughts that are consciously employed, often in a logical sequence, for learning and gaining greater control over the use of various aspects of pronunciation" (Pawlak, 2010, p.191). As pronunciation strategy use is a recently developed phenomenon, they have been investigated and identified by a small number of researchers and below some examples are shown:

The first analysis, to the best knowledge, was provided by Peterson (2000) indicating twelve main PLS all of which were practice focused based on the classification of Oxford's (1990) groups including memory, cognitive, compensation, metacognitive, affective and social. Additionally, Osbourne (2003) identified seven PLS including memory and imitation, paralanguage, individual words, global articulatory gesture, prosody and individual sounds. Another PLS analysis was conducted by Eckstein (2007) based on Kolb's (1984) learning cycle. Eckstein (2007) identified 28 PLS and listed them under the four categories of Kolb's cycle including input/practice, feedback/noticing, hypothesis forming, and hypothesis testing; then he added one more category which was motivation. This last categorization of PLS was applied in the present study.

Among the previous studies, apart from those above-mentioned PLS discovery studies, those of direct relevance to the present study are as follows:

Smemoe and Haslam (2013) conducted a research to examine whether there was a relationship between language learning aptitude and the use of PLS. They collected data from 60 tertiary students using the inventory developed by Eckstein (2007) for PLS, Pimsleur Language Learning Aptitude Battery (PLAB) for aptitude and pre/post tests for pronunciation scores. The participants' posttest pronunciation scores showed that fluency and accuracy aspects of

pronunciation were correlated with auditory aptitude and motivation, on the other hand, comprehensibility aspect was correlated with PLS use.

Rokoszewska (2012) attempted to find out which PLS were used by the first year students at English department. The data were obtained from 63 participants using PLS questionnaire based on Peterson's (2000) classification and a pronunciation test including perception and production tasks. The results showed that the students used a variety of strategies belonging to different strategy categories. However, when the correlation between pronunciation improvement and PLS use is taken into consideration, no systematic relationship was found between these two variables.

Sardegna (2011) aimed to explore the long-term effectiveness of pronunciation instruction and PLS instruction. The study applied a mixed method design including pre/posttests, surveys and an intervention of PLS course. 38 international graduate ESL students received a course on PLS for 4 months and then they were administered a survey identifying the strategies used. The results indicated that the posttest scores significantly increased in correlation with PLS usage. In another study, Sardegna, Lee, and Kusey (2017) sought to examine the relationship between self-efficacy, learner attitude, and choice of PLS. The data was obtained from 704 EFL learners in South Korea applying a Strategic Pronunciation Inventory which was based on the strategies identified by Eckstein (2007), and the Learner Attitudes and Motivation for Pronunciation Inventory developed by the researchers. The results revealed that students with higher self-efficacy were willing to use more PLS and find different methods to improve their pronunciation skills. In addition to the previously mentioned studies, other studies that attempted to discover the PLS such as Fang & Lin (2012) and Szyszka (2015) also preferred to apply questionnaire and among these studies, the former study administered a questionnaire based on Osbourne's (2003) classification, while the latter occupied Oxford's (1990). Within all this review of the related literature of PLS, noteworthy is only one study found in Turkish EFL context. In this study, Akyol (2012) attempted to gain insight into the PLS use by comparing two groups of students who were first year and prep class English majors. It was hardly surprising that this study applied a questionnaire based on Peterson's (2000) classification. The results showed that the strategies differed in both groups; to exemplify, first-year students favored memory group strategies while the prep class students found affective strategies more influential.

METHOD

In the light of the emphasized need for further studies on PLS, the present study attempts to discover PLS in a different way from previous studies. The previous studies have investigated PLS without prior instruction (Eckstein, 2007; Osbourne, 2003; Peterson, 2000); however, this study aims to do the same with prior instruction on strategies. The main purpose of this research study is to find out the frequency and the type of PLS preferred by Turkish adult EFL learners after an explicit strategy training focusing on some selected sounds. For the target sounds, one challenging and one easy group of sounds were chosen. The criterion for choosing the difficult sound is its being challenging for Turkish EFL learners, while the criteria for choosing the easy sound was being easily mistaken. For the difficult sound /θ/ in word initials was chosen, and the "-ed" endings for the past participles /t/, /d/, /ɪd/ were chosen for the easy sound. Turkish L1 speakers tend to have difficulty with /θ/ sound as it does not appear in their native language; for this reason, Turkish learners of EFL generally produce the sound as /t/ which is the similar

counterpart approximant. The reason for "-ed" endings in past participles is, based on the researcher's observations in ELT classes, their being mistaken and mispronounced in the production. The research questions of the present study are as follows:

RQ1: Does strategy training in pronunciation influence the learners' use of PLS?

RQ2: Does strategy training in pronunciation improve learners' ability to produce /θ/ in word initials and "-ed" endings for the past participles /t/, /d/, /ɪd/?

Research Design

The present study applied a mixed method approach with pre-, post and delayed posttests and a PLS questionnaire conducted at a public university in Turkey.

Participants

The participants were 48 prep class students (26 male, 22 female; average age: 19) whose majors were medicine at Atatürk University the School of Foreign Languages in Erzurum, Turkey. In ordinary curriculum, the students have lessons in total 24 hours including 8 hours of main course, 8 hours of reading, 4 hours of writing and 4 hours of speaking. The participants were chosen from two classes including 65 students in total at the same level. The level of the students, based on the Pearson proficiency test at the beginning of the term, was determined as pre-intermediate except for 6 students who were determined as intermediate level. Those 6 students in the light of the test, 2 foreign students and 6 students who did not want to participate in the research were excluded in order to conduct the study among the students with similar levels and features. Later, the students were asked whether they had received any kind of training on phonetics beforehand to eliminate the differences. After all the students were asked this, 3 students were also excluded from the study as they had received phonetics instruction at a private course. In the end, the remaining 48 prep class students were randomly assigned to control and experimental groups as 24 for each.

Instruments

The participants were asked to complete two tasks: a pre-, post and delayed posttest; and a strategic pronunciation learning scale.

Strategic Pronunciation Learning Scale (SPLS)

At the end of the study, the participants in both groups were asked to fill out a survey investigating which pronunciation strategies they used and how often they used them. The survey is a common method in eliciting learners' common sense on diverse aspects of language teaching and learning. This survey (SPLS) was developed by Eckstein (2007) targeting the pronunciation strategies identified in previous studies as mentioned in the second section. The survey was a six-point Likert scale measuring the frequency of the usage of the strategies and the students were to degree the frequency from 1 to 5 or choose never.

In the SPLS, there were five types of survey questions and their sub-statements. Four of the types were taken from the taxonomy which was applied by Eckstein (2007) based on Kolb's (1984) taxonomy. The taxonomy, as mentioned in the second section, includes practicing, noticing, hypothesis formation, hypothesis testing. The last type was motivation and this was developed by Eckstein (2007) (See Appendix.)

Pronunciation Pre-, Post, and Delayed Posttest

The participants were asked to complete a pre-/post/delayed post- pronunciation task. The task included two parts: the first was reading aloud three sentences containing the target sounds of this study; the second was 1 min spontaneous speech answering an open-ended question. The spontaneous production test was aimed to measure student production under time pressure while their primary focus was on meaning rather than form. This task as a whole was taken from Smemoe et al. (2013) and this pronunciation test was administered three times: at the beginning, the forth and the end of 11 weeks. The content of the test is shown as follows:

Pronunciation test

Read aloud sentences

1. Dad had a bad cold. He stayed in bed all day Monday and Tuesday.

2. Mother washed, cooked, and cleaned. After she finished, she rested.

3. Is there a threat of World War Three? After a third was, many think there will be nothing left on earth. We must be thankful for peace.

Open-ended questions

1. Please tell me about one of your favorite movies and why you like it?

The reason for applying this task to the participants was mainly its short length as the students were supposed to complete this task three times. The students were individually audio-recorded via a voice recorder by the researcher while they were doing the task.

Procedure

After receiving the required permission from the institute management, the students were introduced to the study and they were assigned to the control and experimental groups. The pretest was administered to both groups at the first week. For the following three weeks, the control group attended their regular speaking classes in which the instructor gave judicious pronunciation training only if the book required the instructor to do so; while the experimental group received the same classes from the same instructor with an additional one hour of explicit pronunciation learning strategy training in two sessions in a week. There was only one instructor so that both groups could have the same class training; and this instructor was the researcher. The additional pronunciation learning strategy training was applied to the experimental group for 40 mins after the regular lessons were completed on two days in a week and the participants in this group received 4 hours of strategy training in total. This strategy training was mainly based on Dickerson's Covert Rehearsal Model (1989) and the training with CRM included videos, games, pronunciation rules, explicit phonetic instruction focusing on the target sounds of this study, and a wide repertoire of pronunciation strategies. At the fifth week, the participants in both groups were administered the posttest. At the eleventh week, all these participants were administered the delayed posttest and then the SPLS.

Data Analysis

In order to assign scores to the students' pronunciation of the target sounds, their performances in each test were recorded by a voice recorder. Then their performances on the words were scored by two English native speakers in order to maintain inter-rater reliability. The criteria of

rating was intelligible pronunciation and the native speakers gave points for each token in read-aloud task as follows: 0 – unacceptable; 1 – acceptable; 2 – native-like; and they performed the same rating for the spontaneous speech task by detecting the correct and mispronunciations of the target sounds and they scored the overall speech in one point similar to the read aloud task. When the scores by native speakers were compared, there were differences only for three tokens, then the native speakers listened again and they gave the same score. All data analysis of both pronunciation tests and SPLS were run by SPSS software version 22. In the analysis procedure, non-parametric tests were found appropriate to use as the data was not in normal distribution. Mann Whitney U Test was used for comparison of two groups; Friedman Test was used for comparison within groups and finally, Wilcoxon Signed Ranks Test was applied when the Friedman Test results were significant.

RESULTS

The first question of this study was whether explicit strategy training in pronunciation influences the learners' use of PLS. In order to answer this question, at first, the mean frequency scores for each of the participant groups for each of the PLS were calculated. The results of this are shown in Table 1.

Table 1. Strategy Use in terms of Frequency by the Two Participant Groups

Experimental				Control			
Strategies	N	X	ss	Strategies	N	X	ss
Practicing – 4	24	3.46	1.18	H. Testing - 16	24	3.50	1.18
H. Formation - 22	24	3.42	1.14	Motivation - 27	24	3.29	.95
H. Testing- 14	24	3.42	1.74	H. Testing - 15	24	3.25	1.22
Practicing – 6	24	3.38	1.69	Motivation - 28	24	3.21	1.31
Practicing – 1	24	3.33	1.44	H. Formation -19	24	3.21	1.02
Motivation - 27	24	3.29	1.26	Practicing - 5	24	3.21	1.41
Noticing – 9	24	3.25	1.45	Motivation - 23	24	3.13	1.12
Noticing – 13	24	3.17	1.24	Noticing - 9	24	3.08	1.47
H. Formation - 21	24	3.13	1.12	H. Formation - 22	24	2.96	1.16
Motivation – 28	24	3.13	1.45	Practicing - 1	24	2.96	1.23
Motivation – 26	24	3.08	1.28	Practicing - 6	24	2.92	1.32
Motivation – 24	24	3.08	.97	Noticing - 13	24	2.92	1.41
H. Testing – 16	24	3.08	1.38	Practicing - 4	24	2.79	.98
H. Formation - 19	24	3.04	1.23	H. Testing - 14	24	2.71	1.30
Practicing – 2	24	3.04	1.12	Motivation - 24	24	2.71	1.40
Practicing – 7	24	3.00	1.59	Noticing - 10	24	2.71	1.16
H. Testing – 15	24	2.96	1.45	Practicing - 7	24	2.71	1.30
Motivation – 23	24	2.96	1.55	Motivation - 25	24	2.67	1.34
Noticing – 10	24	2.88	1.11	H. Formation - 20	24	2.58	1.05
H. Formation - 20	24	2.83	1.24	H. Formation - 21	24	2.54	1.28
Noticing – 12	24	2.79	1.25	Practicing - 2	24	2.50	1.38
Practicing – 5	24	2.79	1.67	Noticing - 12	24	2.46	1.28
Motivation - 25	24	2.71	1.16	Practicing - 3	24	2.38	1.06
Practicing – 3	24	2.54	1.64	Motivation - 26	24	2.38	1.06
Practicing – 8	24	2.17	1.17	Practicing - 8	24	2.29	1.46
H. Formation - 17	24	2.08	1.41	H. Formation - 18	24	1.88	1.29

H. Formation - 18	24	1.75	1.54	H. Formation - 17	24	1.79	1.53
Noticing – 11	24	1.50	1.64	Noticing - 11	24	1.13	1.57

Table 1 shows the rank of the PLS in category with the number in the survey in terms of frequency (See Appendix). According to the table, the most favored 5 strategies differ in both groups, however, the least preferred strategy is the same: Noticing – 11 "I use a system of symbols (IPA or other) that help me more than English spelling to improve my pronunciation." ($X_{experimental}$= 1.50; $X_{control}$= 1.13). In order to see the influence of explicit strategy training in the experimental group, the scores were compared per strategy and the results are shown in Table 2.

Table 2. The Difference in the Groups per Strategy

Strategies	**Group**	**N**	**Mean**	***U***	**Z**	**p**
Practicing – 1	Experimental	24	26.90	230.5	-1.126	.220
	Control	24	22.10			
Practicing – 2	Experimental	24	26.81	232.5	-1.186	.236
	Control	24	22.19			
Practicing – 3	Experimental	24	25.58	262	-.551	.582
	Control	24	23.42			
Practicing – 4	Experimental	24	28.85	183.5	-2.246	**.025**
	Control	24	20.15			
Practicing – 5	Experimental	24	22.85	248.5	-.833	.405
	Control	24	26.15			
Practicing – 6	Experimental	24	27.13	225	-1.329	.184
	Control	24	21.88			
Practicing – 7	Experimental	24	26.23	246.5	-.882	.378
	Control	24	22.77			
Practicing – 8	Experimental	24	24.21	281	-.148	.882
	Control	24	24.79			
Noticing – 9	Experimental	24	25.25	270	-.380	.704
	Control	24	23.75			
Noticing – 10	Experimental	24	25.73	158.5	-.634	.526
	Control	24	23.27			
Noticing – 11	Experimental	24	26.08	250	-.830	.407
	Control	24	22.92			
Noticing – 12	Experimental	24	26.73	234.5	-1.143	.253
	Control	24	22.27			
Noticing -13	Experimental	24	25.50	264	-.510	.610
	Control	24	23.50			
Hypothesis Testing - 14	Experimental	24	28.40	194.5	-1.966	**.049**
	Control	24	20.60			
Hypothesis Testing - 15	Experimental	24	23.35	260.5	-.583	.560
	Control	24	25.65			
Hypothesis Testing - 16	Experimental	24	22.35	236.5	-1.095	.273
	Control	24	26.65			
Hypothesis Formation - 17	Experimental	24	25.88	255	-.696	.487
	Control	24	23.13			
Hypothesis Formation - 18	Experimental	24	23.73	269.5	-.391	.696

Strategies	Group	N	Mean	*U*	Z	p
	Control	24	25.27			
Hypothesis Formation - 19	Experimental	24	23.85	272.5	-.332	.740
	Control	24	25.15			
Hypothesis Formation - 20	Experimental	24	25.98	252.5	-.759	.448
	Control	24	23.02			
Hypothesis Formation - 21	Experimental	24	27.44	217.5	-1.505	.132
	Control	24	21.56			
Hypothesis Formation - 22	Experimental	24	27.31	220.5	-1.458	.145
	Control	24	21.69			
Motivation – 23	Experimental	24	24.40	285.5	-.054	.957
	Control	24	24.60			
Motivation – 24	Experimental	24	26.67	236	-1.103	.270
	Control	24	22.33			
Motivation – 25	Experimental	24	24.60	285.5	-.053	.958
	Control	24	24.40			
Motivation – 26	Experimental	24	27.92	206	-1.781	.075
	Control	24	21.08			
Motivation – 27	Experimental	24	25.31	268.5	-.422	.673
	Control	24	23.69			
Motivation – 28	Experimental	24	24.35	284.5	-.075	.940
	Control	24	24.65			

As can be seen from the table, only two strategies are statistically significant. These strategies are: Practicing – 4 "I listen for new sounds when listening to people speak English" [(U= 183,5, p<.05]; Hypothesis Testing – 14 "I try to sound like an English speaker when speaking to a native speaker" [(U= 194,5, p<.05]. For both strategies, the significance is for the benefit of the experimental group. However, as the difference is limited to only two strategies, it cannot be concluded that the strategy training was influential in PLS use.

The second question of this study asked whether explicit strategy training in pronunciation improve learners' ability to produce /θ/ in word initials and "-ed" endings for the past participles /t/, /d/, /ɪd/. In order to answer this questions two types of analysis were individually applied for three categories (/θ/ in word initials; "-ed" endings for the past participles /t/, /d/, /ɪd/; and free speech).

Table 3. Pronunciation Tests Scores of Control and Experimental Groups for /θ/ Sound

Group	Tests	N	Mean Rank	X^2	Sig.
Experimental	Pretest	24	1.25	35.521	.000
	Posttest	24	2.73		
	D. Posttest	24	2.02		
Control	Pretest	24	1.35	28.687	.000
	Posttest	24	2.65		
	D. Posttest	24	2.00		

Table 3 shows the scores of the pretests, posttests and delayed posttests for both experimental and control groups. When the results of Friedman test analysis are examined, significant differences are noticed in the results of the tests for both groups [$X^2_{Experimental}$=35,521, p< .05; $X^2_{Control}$=28,687, p< .05]. In

order to see the improvement in the three tests, Wilcoxon Signed Ranks Test was applied and the results are shown in Table 4.

Table 4. The Improvement among the Pronunciation Tests Scores of Control and Experimental Groups for /θ/ Sound

Group	/θ/	Improvement	N	Mean	Z	p	Median	η^2
Experimental	Posttest-Pretest	Negative	0	0			4-0	.83
		Positive	21	11	-4.059	**.000**		
		Equal	3					
	D. Posttest-Pretest	Negative	0	0			2.5-0	.70
		Positive	15	8	-3.426	**.001**		
		Equal	9					
	D. Posttest-Posttest	Negative	14	7.50			2.5-4	.69
		Positive	0	0	-3.370	**.001**		
		Equal	10					
Control	Posttest-Pretest	Negative	0	0			4-0	.81
		Positive	20	10.50	-3.946	**.000**		
		Equal	4					
	D. Posttest-Pretest	Negative	2	4.50			2-0	.60
		Positive	13	8.54	-2.914	**.004**		
		Equal	9					
	D. Posttest-Posttest	Negative	11	6			2-4	.61
		Positive	0	0	-3.002	**.003**		
		Equal	13					

Table 4 shows the improvement from pretest to posttest, from posttest to delayed posttest, and from pretest to delayed posttest. As can be seen, significant differences are found among the tests in the experimental group [$Z_{posttest\text{-}pretest}$= -4.059, p<.05; $Z_{d.posttest\text{-}pretest}$= -3.426, p<.05; $Z_{d.posttest\text{-}posttest}$= -3.370, p<.05]. According to the scores, when the median values are compared between the tests of the experimental group, the score change from pretest to posttest is positive, the change from pretest to delayed posttest is also positive. However, the when the median values of posttest and delayed posttest are taken into consideration, it can be noted that the improvement was only for short term.

On the other hand, very similar results were found for the control group [$Z_{posttest\text{-}pretest}$ = -3,946, p<.05; $Z_{d.posttest\text{-}pretest}$= -2,914, p<.05; $Z_{d.posttest\text{-}posttest}$ = -3.002, p<.05]. In this group, the changes from pretest to posttest and from pretest to delayed posttest are positive; however, the change from posttest to delayed posttest is negative. Noteworthy, according to the results, is both groups performed a short-term improvement and this result indicates that the students improved themselves with regular courses, and strategy training on pronunciation does not seem to have significantly influenced the experimental group.

The same procedure mentioned above was applied to the “ed” endings for the past participles /t/, /d/, /ɪd/. The differences in groups are shown in Table 5.

Table 5. Pronunciation Tests Scores of Control and Experimental Groups for the Past Participles /t/, /d/, /ɪd/

Group	-ed	N	Mean Rank	X^2	Sig.
Experimental	Pretest	24	1.21	28.329	.000
	Posttest	24	2.52		
	D. Posttest	24	2.27		
Control	Pretest	24	1.33	25.90	.000
	Posttest	24	2.40		
	D. Posttest	24	2.27		

According to the comparison of two groups after the Friedman test analysis is examined, significant differences are noticed in the results of the tests for both groups [$X^2_{Experimental}$=28.329, p< .05; $X^2_{Control}$=25.90, p< .05]. For this reason, Wilcoxon Signed Ranks Test was applied and the results are shown in Table 6.

Table 6. The Improvement among the Pronunciation Tests Scores of Control and Experimental Groups for the Past Participles /t/, /d/, /ɪd/

Group	"-ed"	Improvement	N	Mean	Z	p	Median	η^2
Experimental	Posttest-Pretest	Negative	1	7.50	-3.901	**.000**	12-8	.80
		Positive	21	11.69				
		Equal	2					
	D. Posttest-Pretest	Negative	1	7.00	-3.706	**.000**	10.5-8	.76
		Positive	19	10.68				
		Equal	4					
	D. Posttest-Posttest	Negative	9	7.22	-1.437	.151		
		Positive	4	6.50				
		Equal	11					
Control	Posttest-Pretest	Negative	0	0	-3.787	**.000**	12-8	.77
		Positive	18	9.50				
		Equal	6					
	D. Posttest-Pretest	Negative	2	9.75	-2.911	**.004**	11-8	.60
		Positive	16	9.47				
		Equal	6					
	D. Posttest-Posttest	Negative	3	3.67	-.962	.336		
		Positive	2	2.00				
		Equal	19					

In the light of this table, the relationship between the test scores is very close between the groups. In the experimental group, statistically significant differences were found from pretest to posttest and from pretest to delayed posttest [$Z_{posttest\text{-}pretest}$= -3,901, p<.05; $Z_{d.posttest\text{-}pretest}$= -3,706, p<.05], while no significant difference was found from posttest to delayed posttest [$Z_{d.posttest\text{-}posttest}$= -1,437, p>.05]. This result is the same for the control group as the differences were statistically significant from

pretest to posttest and from pretest to delayed posttest [$Z_{posttest\text{-}pretest}$= -3.787, p<.05; $Z_{d.posttest\text{-}pretest}$= -2.911, p<.05], whereas the difference from posttest to delayed posttest was not significant [$Z_{d.posttest\text{-}posttest}$= -962, p>.05]. According to these results, it is worthwhile to note that the participants benefitted from the regular lesson not from the strategy training and they maintained the improvement not only for the short term compared to their performance in /θ/ sound.

Finally, these tests were also applied to the analysis of spontaneous free speech task and the results are shown in Table 7.

Table 7. The Improvement among the Pronunciation Tests Scores of Control and Experimental Groups for the Spontaneous Speech Task

Group	Free Speech	N	Mean Rank	X^2	P
Experimental	Pretest	24	1.85	3.957	.138
	Posttest	24	2.23		
	D. Posttest	24	1.92		
Control	Pretest	24	2.08	3.647	.161
	Posttest	24	2.15		
	D. Posttest	24	1.77		

With the result of Friedman Test analysis, no significant difference was observed on improvement [$X^2_{Experimental}$=3,957, p> .05; $X^2_{Control}$=3,647, p> .05], and for this reason, no further Wilcoxon Signed Ranks Test was needed to apply. According to these results, it is clear that both the regular lessons and the strategy training did not influence students' performance on spontaneous speech. A possible reason for this may be uttered as the students' focus directly centered to the target words in read-aloud tasks, while in free speech they have to concentrate on many concepts such as plot, vocabulary choice, tense choice etc.

DISCUSSION

The overall results showed that explicit strategy training in addition to regular speaking lessons in which pronunciation is judiciously focused did not significantly affect the students' strategy use and pronunciation improvement. For the strategy use, in only two strategies the groups differed and two out of 28 strategies is not significant. With this result, the findings of this study are similar to Rokoszewska's (2012) study which also did not find any relationship between strategy training and PLS use. Moreover, in the study of Smemoe and Haslam (2013) also, the frequency of the usage of strategies was similar in all experimental groups; however, the strategy types were also the same which is different from this study. In their study, the most preferred strategies were included in the same category which was hypothesis testing, whereas the favored strategies could not be grouped in the current study. More similarly, in the research of Fang and Lin (2012), the use of pronunciation strategies in terms of frequency showed

insignificant differences among the groups of the study. In the light of all these findings including the present study, it can be noted that strategy training in pronunciation does not significantly influence the learners' choice of using them. On the other hand, Sardegna's (2011) study can be used to exemplify a controversy in which CRM was also benefitted. What was different from this study is that the experimental group used a large amount of strategies; however, that study was in an ESL context which is an extremely influential factor in language learning.

On the other hand, as the second focus of this study, both groups included in the study made progress in the pronunciation of chosen sounds. This cannot be strictly concluded that pronunciation strategy training was ineffective in making progress in pronunciation for the reason that the control group also improved themselves. Here noteworthy is the uncertainty of the contribution of the strategy training as most of the participants benefitted from the regular classes with the evidence of the improvement in the control group. Therefore it cannot be certainly commented that the experimental group benefitted strategy training. In the mentioned studies, the experimental group participants' pronunciation scores were significantly better than the control group; however, the scores of the experimental group in this study are also better than the control group yet slightly not significantly as the control group also made progress.

CONCLUSION

This study attempted to find out the influence of explicit pronunciation strategy instruction on the students' frequent use of PLS and their pronunciation improvement. 48 students participated in the study in two groups' one receiving explicit training while the other did not. The main conclusion of the study is explicit pronunciation strategy training does not significantly affect or contribute to learners' frequent usage of strategies near regular speaking lessons in which pronunciation is limitedly focused. The secondary conclusion of the study is explicit pronunciation strategy training in addition to regular speaking lessons is not extremely influential as the control group showed not the same yet similar results to the experimental group. Therefore, with the findings of this study, explicit strategy training in pronunciation cannot be pedagogically implicated and further studies in this field are needed.

Finally, the present study has some limitations. First of all, the strategy training duration is limited to three weeks. However, as the training was conducted out of the classroom hours, it would be challenging to maintain the students' full attendance. Secondly, the results on PLS usage may not be highly reliable as one cannot be sure that the students consciously replied. The other limitations are the data not being contextual and the students' intimidation to read aloud the sentences.

REFERENCES

Akyol, T. (2013). A study on identifying pronunciation learning strategies of Turkish EFL learners. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 70,* 1456-1462. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.01.211

Baker Smemoe, W., & Haslam, N. (2012). The effect of language learning aptitude, strategy use and learning context on L2 pronunciation learning. *Applied linguistics*, *34*(4), 435-456. https://doi.org/10.1093/applin/ams066

Barrera Pardo, D. (2004). Can pronunciation be taught? A review of research and implications for teaching. *Revista alicantina de estudios ingleses, No. 17 (Nov. 2004); pp. 31-44*.

Bongaerts, T., Van Summeren, C., Planken, B., & Schils, E. (1997). Age and ultimate attainment in the pronunciation of a foreign language. *Studies in second language acquisition*, *19*(4), 447-465.

Breitkreutz, J., Derwing, T. M., & Rossiter, M. J. (2001). Pronunciation teaching practices in Canada. *TESL Canada journal*, *19*(1), 51-61. https://doi.org/10.18806/tesl.v19i1.919

Darcy, I. (2016). Pronunciation Fundamentals. Evidence-based perspectives for L2 teaching and research. Tracey M. Derwing and Murray J. Munro. *Journal of Second Language Pronunciation*, *2*(2), 285-288. https://doi.org/10.1075/lllt.42

Derwing, T. M., & Rossiter, M. J. (2002). ESL learners' perceptions of their pronunciation needs and strategies. *System*, *30*(2), 155-166. https://doi.org/10.1016/S0346-251X(02)00012-X

Derwing, T. M., & Munro, M. J. (2005). Second language accent and pronunciation teaching: A research-based approach. *Tesol Quarterly*, *39*(3), 379-397. https://doi.org/10.2307/3588486

Dickerson, W. B. (1989). *Stress in the speech stream: The rhythm of spoken English* (Vol. 2). Univ of Illinois Pr.

Eckstein, G. T. (2007). A correlation of pronunciation learning strategies with spontaneous English pronunciation of adult ESL learners.

Fang, T., & Lin, C. C. (2012). Taiwan EFL Learners' Pronunciation Strategies in Two Learning Contexts. *Journal of Language Teaching & Research*, *3*(5). https://doi.org/10.4304/jltr.3.5.888-897

Field, J. (2005). Intelligibility and the listener: The role of lexical stress. *TESOL quarterly*, *39*(3), 399-423. https://doi.org/10.2307/3588487

Flowerdew, J., Levis, J., Meskill, C., Anthony, N., Hilliker-Vanstrander, S. H. A. N. N. O. N., Tseng, c. H., & You, J. (2006). Call: a survey of k-12 esol teacher uses and preferences. *Tesol quarterly*, *40*(2), 439-451. https://doi.org/10.2307/40264532

Fullana, N. (2006). The development of English (FL) perception and production skills: Starting age and exposure effects. *Age and the rate of foreign language learning*, *19*, 41-64. https://doi.org/10.21832/9781853598937-004

Kolb, D. A. 1984. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Prentice-Hall.

Levis, J. M. (2005). Changing contexts and shifting paradigms in pronunciation teaching. *Tesol Quarterly*, *39*(3), 369-377. https://doi.org/10.2307/3588485

Macdonald, D., Yule, G., & Powers, M. (1994). Attempts to improve English L2 pronunciation: The variable effects of different types of instruction. *Language Learning*, *44*(1), 75-100. https://doi.org/10.1111/j.1467-1770.1994.tb01449.x

McCrocklin, S. M. (2016). Pronunciation learner autonomy: The potential of automatic speech recognition. *System*, *57*, 25-42. https://doi.org/10.1016/j.system.2015.12.013

Morley, J. (1991). The pronunciation component in teaching English to speakers of other languages. *TESOL quarterly*, *25*(3), 481-520. https://doi.org/10.2307/3586981

Osburne, A. G. 2003. 'Pronunciation strategies of advanced ESOL learners,' IRAL 141: 131–43. https://doi.org/10.1515/iral.2003.005

Oxford, R. L. (1990). *Language learning strategies: What every teacher should know*. Boston: Heinle & Heinle.

Pawlak, M. (2010). Designing and piloting a tool for the measurement of the use of pronunciation learning strategies. *Research in Language*, *8*, 1-14.

Peterson, S. S. (2000). Pronunciation Learning Strategies: A First Look.

Piske, T., MacKay, I. R., & Flege, J. E. (2001). Factors affecting degree of foreign accent in an L2: A review. *Journal of phonetics*, *29*(2), 191-215. https://doi.org/10.1006/jpho.2001.0134

Rokoszewska, K. (2012). The influence of pronunciation learning strategies on mastering English vowels. *Studies in Second Language Learning and Teaching*, *2*(3), 391-413.

Saalfeld, A. K. (2011). Acquisition of L2 phonology in advanced learners: Does instruction make a difference. In *Proceedings of the Second Annual Conference on Pronunciation in Second Language Learning and Teaching* (pp. 144-152).

Saito, K., & Lyster, R. (2012). Effects of form-focused instruction and corrective feedback on L2 pronunciation development of/ɹ/by Japanese learners of English. *Language Learning*, *62*(2), 595-633. https://doi.org/10.1111/j.1467-9922.2011.00639.x

Saito, K. (2015). Variables affecting the effects of recasts on L2 pronunciation development. *Language Teaching Research*, *19*(3), 276-300. https://doi.org/10.1177/1362168814541753

Sardegna, V. G. (2009). *Improving English stress through pronunciation learning strategies*. University of Illinois at Urbana-Champaign.

Sardegna, V. G. (2012). Learner differences in strategy use, self-efficacy beliefs, and pronunciation improvement. In *Proceedings of the 3rd pronunciation in second language learning and teaching conference* (p. 39).

Sardegna, V. G., Lee, J., & Kusey, C. (2017). Self-Efficacy, Attitudes, and Choice of Strategies for English Pronunciation Learning. *Language Learning*. https://doi.org/10.1111/lang.12263

Szyszka, M. (2015). Good English pronunciation users and their pronunciation learning strategies. *Research In Language*, *13*(1), 93-106.

Trofimovich, P., & Gatbonton, E. (2006). Repetition and focus on form in processing L2 Spanish words: Implications for pronunciation instruction. *The Modern Language Journal*, *90*(4), 519-535. https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.2006.00464.x

APPENDIX

Modified Strategic Pronunciation Learning Scale

Learning Experience	5	4	3	2	1	Never
Practicing						
1 I use English media such as television, movies, and the radio to learn and practice new English sounds.	□	□	□	□	□	□
I identify sounds that are difficult for **me** to produce.	□	□	□	□	□	□
I notice when people speaking English make mistakes.	□	□	□	□	□	□
I listen for new sounds when listening to people speak English.	□	□	□	□	□	□
I repeat their words silently as I listen to people speak English.	□	□	□	□	□	□
I practice new sounds to improve my English pronunciation.	□	□	□	□	□	□
I memorize words that are difficult for me to pronounce.	□	□	□	□	□	□
I adjust the muscles in my face for new sounds, like opening my mouth wide.	□	□	□	□	□	□
Noticing						

9	I think about the differences between my native language and English to improve my pronunciation.	□	□	□	□	□	□
10	I concentrate on word stress to improve my pronunciation.	□	□	□	□	□	□
11	I use a system of symbols (IPA or other) that help me more than English spelling to improve my pronunciation.	□	□	□	□	□	□
12	I ask for feedback on my English pronunciation.	□	□	□	□	□	□
13	I ask for help with pronunciation.	□	□	□	□	□	□
	Hypothesis Testing						
14	I try to sound like an English speaker when speaking to a native speaker.	□	□	□	□	□	□
15	I compare words I don't know how to pronounce to similar words that I do know how to pronounce.	□	□	□	□	□	□
16	I am willing to guess the pronunciation of words I do not know how to pronounce.	□	□	□	□	□	□
	Hypothesis Formation						

17	I put together the sounds of individual letters to sound out words I don't know how to pronounce.	□	□	□	□	□	□
18	I pronounce words I don't know how to pronounce using my native pronunciation system.	□	□	□	□	□	□
19	I immediately correct my pronunciation if people don't understand my English pronunciation.	□	□	□	□	□	□
20	I find ways to avoid the sound that caused problems if people don't understand my English pronunciation.	□	□	□	□	□	□
21	~~I change my volume~~ of speech. if people don't understand my English pronunciation.	□	□	□	□	□	□
22	~~I change my speed~~ of speech if people don't understand my English pronunciation.	□	□	□	□	□	□
23	**Motivation Strategies**						
24	~~I feel happy with the~~ ways I keep from getting tired of learning English pronunciation.	□	□	□	□	□	□
	~~I know how to~~ reduce stress when I feel stressed about learning English pronunciation.	□	□	□	□	□	□

25	I immediately reduce stress when I feel stressed about learning English pronunciation.	□	□	□	□	□	□
26	I fix the problem when the learning environment gets bad during pronunciation study.	□	□	□	□	□	□
27	I look for a good learning environment, when I study English pronunciation.	□	□	□	□	□	□
28	I keep working until I reach the pronunciation goals that I make for myself.	□	□	□	□	□	□

MENTAL FUNCTION REFLECTION UPON LIVING ENVIRONMENT COLOR PERCEPTION AND INTERPRETATION: CASES STUDY

Alexandra IVANOVA,
PhD in arts, associated professor, Department of Architecture, University of Structural Engineering and Architecture "Lyuben Karavelov", Sofia, Bulgaria, alexivanova@yahoo.com
Ivanka MARINOVA
PhD in architecture, assistant professor, Department of Architecture, University of Structural Engineering and Architecture "Lyuben Karavelov, Bulgaria", Sofia, Bulgaria, imarinova@vsu.bg

Abstract: In all its forms art represents the mind of its creator. This is no less true in treatment of psychological and neurological disorders than it is in the analysis of established artists such as Zlatyu Boyadzhiev and Willem de Kooning. The major areas of this research in creativity have centered on neurological disorders, especially with stroke or frontotemporal dementia. In fact, creativity may be maintained even while the neurology of an individual is being transformed or degraded through neurological disorders.

Keywords: right hemisphere, art, neurological disorders

Introduction

In all art forms - literature, music, fine arts, photography, cinema, dance or theater - the human being integrates its subconscious and conscious experience, including rational and irrational brain activities and creating autonomous creative products. Art is often a mechanism for treating adults and children in case of mental or physical trauma. Of interest to us is how the activities related to the fine arts are carried out through the processes taking place in the right hemisphere in the presence of diseases affecting the normal functioning of the human brain.

Edwards (1989) says that one question scientists are studying intensely is where the two major thinking modes are specifically located in the human brain and how the organization of modes can vary from individual to individual. While the so-called location controversy continues to engage scientists, along with myriad other areas of brain research, the existence in every brain of two fundamentally different cognitive modes is no longer controversial. Even in the midst of the argument about location, most scientists agree that for a majority of individuals, information-processing based primarily on linear, sequential data is mainly located in the left hemisphere, while global, perceptual data is mainly processed in the right hemisphere.

Although most researchers have identified the right hemisphere of the brain as the creative hemisphere, Ziadel (2005) suggests that there is no evidence to support the opinion that creativity uniquely resides in only one hemisphere. Based on research on patients with neurological problems, she reports that the left and right hemispheres are involved in both the creation of visual art. Observing the creative process through a specialized tracking device, Ziadel finds that most often the artist works with the inclination, shape and size of the pictorial elements in connection with the theme of the painting. In some cases, she finds that the artist, instead of starting from the contours of the object (activity related to the right hemisphere), starts with the details, that is, works from the inside out, which is a process more related to the left hemisphere.

McNamee (2004) reports observations proving that art therapy involves left and right brain functions, verbal and nonverbal processes, and thus manages to integrate the information and experience they carry. She describes two-sided art as a process in which the client actively involves "both hands in an effort to stimulate memories and experiences that reside on both sides of the brain."

Methodology

Scientists use neuropsychological evidence to examine artists with brain disabilities and conclude that in some cases, verbal skills can be severely impaired while artistic skills are minimally affected.

For the purpose of the present study, the authors chose to trace two separate cases of neurological disorders in artists, which affects changes in the processes associated with specific brain activities. In connection with this question, the present study aims to consider two cases of artists with impaired brain function - the Bulgarian artist Zlatyu Boyadzhiev (1903-1976) and the Dutch artist Willem de Kooning (1904-1997).

The research methodology includes the tracing of the disease, the change in the artistic styles of the painters, the color perception and making a comprehensive aesthetic analysis of their works. The aim is to compare the collected observations and conclusions and to derive regularities in the observed two cases.

Case study 1: Zlatyu Boyadzhiev

Zlatyu Boyadzhiev graduated from the Academy of Arts in Sofia, after which he settled in Plovdiv, Bulgaria. His first creative period (1932-1951) is described as close to the neoclassical style. In 1939 he became acquainted with works of Renaissance art in Italy. At that time the artist used classical icon-painting techniques (Fig. 1, "Diptych").

His Brezov cycle was influenced by Dutch painting from the 16th to the 17th century. According to his researcher Avramov (2013) in this period, he prefers to work in "museum color schemes" or in unison with his stylistic pursuits, applying local colors with decorative purity and sonority.

In 1951, due to exhaustion, Zlatyu Boyadzhiev suffered a stroke, as a result of which his right half of the body was paralyzed, he lost speech and could not read written signs. The left cerebral hemisphere turned to be affected by the stroke. With the help of his family, he began to pronounce words again, to write signs with his left hand, then short sentences. After three months, the artist asked for a pencil, a sheet of paper and began to learn to paint with his left hand. His style and plots are changing radically. While in the first period complex nuance and color processing prevail, in the second he uses warm, light tones, subjective and expressive use of color.

Fig. 1, "Diptych"[12], 1941.

Avramov reports about the statement of the specialists treating the artist, made during the recovery period:

"Doctors try to explain this psychological paradox with an" instinctively "discovered means by the artist to restore health," using the corrective effect of light colored combinations upon the reactive-melancholic tones of his mood "(Prof. K. Zaimov)"

Todorova (2015), the director of the house-museum of Zlatyu Boyadzhiev in Plovdiv, makes the following interesting observation related to one of the paintings, created in 1967 (Fig. 2):

„Very characteristic of this period is his work "Self-Portrait", in which the artist seems to tell about the difficult creative path he walks from the ability to paint virtuously with his right hand, to the transition to expressive expression with his left. In this self-portrait, painted frontally, Zlatyu Boyadzhiev paints his left and right halves differently. He shows us that despite the difficulties, art gives strength and inspires."

Pampulov (2019) and Stefanova (1981) believe that Zlatyu Boyadzhiev's exceptional fruitfulness confronts us with a creative phenomenon that is rare in history. It is difficult to determine which are the most significant manifestations of the unbridled genius - before or after the disease that befell him.

According to all these authors, art helps the famous artist Zlatyu Boyadjiev to continue his creative path, revealing unsuspecting opportunities hidden in the psyche, brain functions and the therapeutic charge of the artistic processes themselves.

Zlatyu Boyadzhiev became a mania for collectors and was the most frequently falsified Bulgarian artist. The second period of Boyadzhiev is usually imitated, because the artistic mastery in the first is unattainable for the forgers.

[12] "Diptych" by Zlatyu Boyadzhiev. Photo is from the official site: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Z._Boyadjiev_-_Diptih.JPG

Fig. 2. "Selfportrait" [13], 1967.

Case study 2: Willem de Kooning

Let's look at the history and creativity of the second artist subject to the present study. First generation Abstract Expressionist, Willem de Kuning is one of the most significant American Action Painters of the 20th century. While in 1950 in New York, artists like Jackson Poll and Franz Klein moved the focus of their searches from representative images to pure abstraction, de Kuning strives to regain the glory of figurative tradition, developing a recognizable style through screaming, bright colors, aggressive laying the paints and deconstructing women's forms.

"The flesh is the reason for inventing the oil painting" is one of his famous speeches, which contains a lot of truth because, along with the enunculus, oil painting is one that is uniquely transmitting the ability of light to penetrate the upper layers of the skin and cause the effect of glowing.

Many visitors to de Kooning's studio described his working method as protracted rather than slow in speed. He worked in spurts of feverishly concentrated activity separated by long periods of studying the image. His willingness to modify his painting in considered stages illustrates an element of deliberation that seems contrary to the apparent spontaneity implicit in the words "action painting." Yet even Harold Rosenberg, who coined that phrase, acknowledged that de Kooning never used improvisational techniques exclusively:

[13] "Selfportrait" by Zlatyu Boyadzhiev. Photo is from the official site: https://eu2018bg.bg/bg/events/1009

"Though they may start with a scribble or a sign, his forms are animated by conscious intuition… Without being premeditated, his movements occur under the scrutiny of his aesthetic conscience."

Influenced by Arshil Gorki and Pablo Picasso, de Kuning combines elements of Cubism, Expression and Surrealism, transforming them into a unique style, penetrated from the idea of the depiction of the human body. According to his researchers, the explosive nature of his work tells of a painful personal battle caused by "primary event" in his childhood. The consequences turned out to be of such a traumatic nature, as the event was consciously suppressed a lifetime by the artist and at the same time, it was let subconsciously to erupt countless times in his paintings. In 1980, de Kuning began to show symptoms of dementia. In fact, it is diagnosed with Alzheimer's disease. After figurative series such as "Women" (fig. 3), de Kuning, already irreversibly affected by dementia and impaired ability to communicate, switches to an undetermined, lyric abstraction, executed in clean and bright, modest colors with which he works till 1991.

Fig. 3. "Woman"[14], 1948.

Bogoslavski (2005) studies the relationship between changes in artistic styles and brain disorders. He argues that the frontal subcortical chains of the brain are activated during the performance of works of art. In the case of Abstract Artist Vilem de Kuning, he notes that the latest works of the artist created during a deliberate state find a progressive simplification of a drawing, but they still maintain a "high level of complexity and precision". The implicit in this observation is the argument that in his late works Willem de Köning created paintings through

[14] "Woman" by Vilem de Kuning. Photo is from the official site: https://www.dekooning.org/the-artist/artworks/paintings

the non-verbal hemisphere of the brain. In other words: the artist succeeds in remaining creative, despite the fact that his neurological state is transformed and degraded by the disease (Fig. 4).

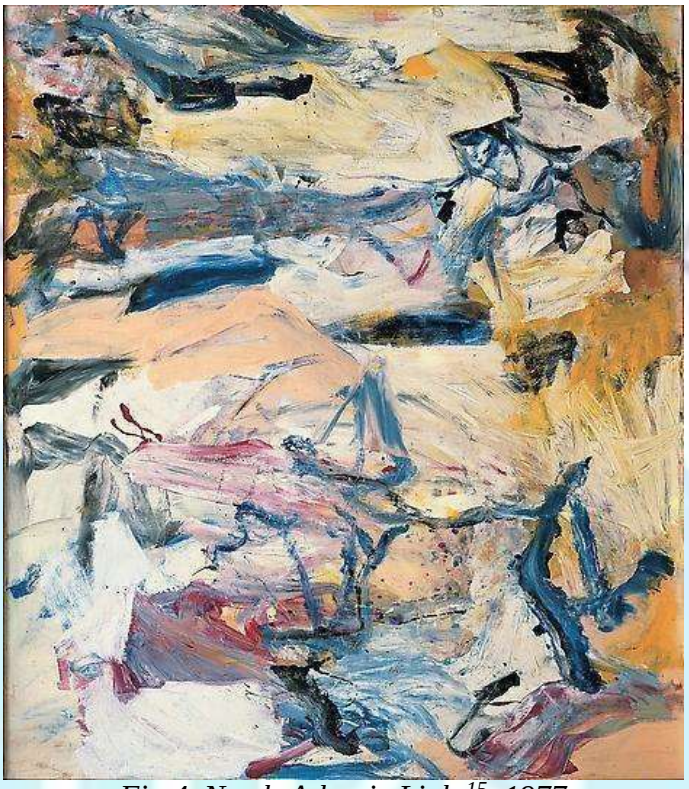

Fig.4. North-Atlantic Light[15]*, 1977.*

Discussion

Based on the analysis made so far, it can be traced several common phenomena related to the creativity of the authors after the occurrence of physiological changes in their brain activity and transition to the right hemisphere of passively to dominant functioning.

- First are the simplification of the drawing and their palette using lighter shades.
- Second are the replacement of plots and strengthening the importance and expression of the line and color.

Both of the artists studied definitely receive the opportunity to continue their creative activity, albeit in an amended style, by activating their right brain hemisphere. As a result, we observe radical changes in their creativity compared to their previous work, to the degree of unrecognizability, as if they were worked by different people.

Conclusions

Many of the secrets of brain activity still remain hidden, but the way in which individuals with professional art experience deal with a life challenge as neurobiological disorder, illustrates the existence of mechanisms that stimulate the development of the hidden abilities of the human psyche. While the two cases of artists looked at the field of professional art, let's not forget that the same creative potential and disability compensation mechanisms are set in every person and provide a field from inexhaustible options for therapy and support.

[15] "North-Atlantic Light" by Vilem de Kuning. Photo is from the official site: https://www.dekooning.org/the-artist/artworks/paintings

Acknowledgment(s)

The studies in this paper are funded by science-research project “Color, Materials and Active Systems Application for Improving Living and Study Comfort in University Study Halls” 2021. The authors express their gratitude to University of Structural Engineering and Architecture "Lyuben Karavelov", Sofia, Bulgaria.

References:

1. Avramov, D. (2013). *Zlatyu Boyadjiev*. Sofia: Stefan Dobrev.
2. Edwards, B. (1989). *Drawing on the Right Side of the Brain.* NY: Tarcher/Putnam.
3. Ivanova, A., Marinova, I. (2021). Role of Colours in Functional Zoning in University Study Room. 6th World Multidisciplinary Civil Engineering-Architecture-Urban Planning Symposium WMCAUS 2021.
4. McNamee, C. M. (2003). Bilateral Art: Facilitating systemic integration and balance. *The Arts in Psychotherapy*, 31(2004), 229–243.
5. Pampulov, D. (2019). Zlatyu Boyadjiev - the visions of the Grand Master. Sofia: Stefan Dobrev.
6. Rosenberg, H. (1952). The American Action Painters. *ARTnews* 51 (December): 22-023, 48-50.
7. Stefanova, N. (1981). *A book about Zlatyu Boyadzhiev*. Plovdiv: Hristo G. Danov.
8. Talwar, S. (2007). Accessing traumatic memory through art making: An art therapy trauma protocol (ATTP). *The Arts in Psychotherapy* 34, 22–35.
9. Ziadel, D. W. (2005). *Neuropsychology of art: Neurological, cognitive and evolutionary perspectives*. NY: Psychology Press.

Online References:

10. http://bnr.bg/radiobulgaria/post/100615726/izpod-chetkata-na-zlatu-boadjiev
11. http://www.dekooning.org/the-artist/artworks
12. https://eu2018bg.bg/bg/events/1009
13. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Z._Boyadjiev_-_Diptih.JPG
14. http://boyadzhievbrezovo.eu
15. http://palitrastyle.com/ Zlatyu Boyadzhiev - the painter from Brezovo

ÇOCUĞUN EĞİTİM VE HAYATINDA ÇEVRE VE AİLENİN ETKİSİ

Jasmina Rasitova
Kimyo International University in Tashkent

Sobirova Shodiyona
Ijtımıoy Hımoya Mıllıy Agentlıgınıng Shayxontohur Tuman "Inson" Ijtımoıy Xızmatlar Markazı

ÖZET
İnsanı çepeçevre kuşatan sosyal ve fiziki çevrenin, insanın eğitimindeki etkisi inkâr edilemez bir gerçektir. Sosyal çevre denilince insan ve insan gruplarının oluşturdukları çevre akla gelmektedir ki, insanın içinde doğup büyüdüğü aile ortamı başta olmak üzere arkadaş, okul, mahalle, meslek, millet ve insanlık, beşeri çevreyi meydana getiren unsurlardır. Fiziki çevre ise, insanın dışında eşyaların oluşturduğu çevredir ki, kısaca insanın doğup büyüdüğü coğrafi bölge diye ifade edilir. İnsan, mezkûr muhitlerin her birisinden olumlu veya olumsuz olarak etkilenmektedir. İnsan fıtraten medeni bir yaratılışa sahip olarak yaratılmıştır. Her insan içinde doğup büyüdüğü aile ortamı başta olmak üzere komşu, arkadaş, okul, akraba ve bunlardan teşekkül eden sosyal gruplarla zaruri olarak ilişki kurmak durumundadır. Bu münasebet, onun ahlakını, "iyiden kötüye değiştirebildiği gibi, kötüden iyiye de değiştirebilir. Biz de bu makalede çevrenin genelde insan, özelde çocuk üzerindeki etkilerini tespit etmeğe çalıştık. Olumsuz çevre şartlarından korunma çarelerini göstermeğe gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, çevre, sosyal ve fiziki çevre, aile, sosyal etki.

ABSTRACT
The social and physical circle surrounding the human being, the effect of human education is an irrefutable truth. Within the social environment, the environment created by human and human groups comes to mind, which is the family environment in which a person is born and grew up, especially friends, schools, neighborhoods, professions, nations and humanity. The physical environment, on the other hand, is the geographical region in which humans are born and grown. Man is affected positively or negatively from each of the mentioned neighborhoods. Human beings have been created with a civilized creation. It is essential to establish relationships with neighboring people, friends, schools, relatives, and social groups formed by them, especially in the family environment where every person is born and raised. This relationship can change his morality "from evil to good as well as from evil to evil. We have also tried to determine the effects of this article on people, especially children. We strived to demonstrate remedies for adverse environmental conditions.

Keywords: Education, environment, social and physical environment, family, social effect.

GİRİŞ

İslâm kültüründe genellikle eğitimin karşılığı olarak kullanılan terbiye; "korumak, ıslah etmek, gözetmek, yükseltmek" anlamındaki rb-v kökünden türemiş bir kelimedir. Bu kökten türemiş terbiye kelimesi ise; "çocuğu veya ekini besleyip büyütmek, geliştirmek", "bir şeyi en mükemmel derecesine ulaşıncaya kadar adım adım inşa etmek" ve "bir şeyi derece derece geliştirerek kemaline ulaştırmak" diye tarif edilmiştir. Yetişme ve gelişme bütün canlılar için söz konusu olsa da terbiye daha çok insan hakkında kullanılan, onun bedenî, zihnî, ahlâkî gelişmesini ifade eden bir kavram haline gelmiştir.

İnsanı çepeçevre kuşatan sosyal ve fiziki çevrenin, insanın eğitimindeki etkisi inkâr edilemez bir gerçektir. Sosyal çevre denilince insan ve insan gruplarının oluşturdukları çevre akla gelmektedir ki, insanın içinde doğup büyüdüğü aile ortamı başta olmak üzere arkadaş, okul, mahalle, meslek, millet ve insanlık, beşeri çevreyi meydana getiren unsurlardır. Fiziki çevre ise, insanın dışında eşyaların oluşturduğu çevredir ki, kısaca insanın doğup büyüdüğü coğrafi bölge diye ifade edilir. İnsan, mezkûr muhitlerin her birisinden olumlu veya olumsuz olarak etkilenmektedir.

İnsan fıtraten medeni bir yaratılışa sahip olarak yaratılmıştır. Her insan içinde doğup büyüdüğü aile ortamı başta olmak üzere komşu, arkadaş, okul, akraba ve bunlardan teşekkül eden sosyal gruplarla zaruri olarak ilişki kurmak durumundadır. Bu münasebet, çocuğun ahlakını, "iyiden kötüye değiştirebildiği gibi, kötüden iyiye de değiştirebilir. İnsanın neş'et edip yetiştiği çevre, onun üzerindeki müsbet veya menfi bu tesirinden dolayı, "kişinin şahsiyetinin şekillenmesinde" en önemli amillerin başında yer almıştır.

İnsanın eğitimi ile direkt ilişkili olan aile, arkadaş, okul ve sokak gibi sosyal çevreler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de daha büyük bir önem kazanmışlardır. Bu açıdan eğitimle uzaktan ve yakından ilgilenen bütün kişi ve kurumların bu çevrelerin ıslahı konusunda süratle tedbirler alıp uygulamaları, fert ve toplumların geleceği açısından kaçınılmaz bir zorunluluktur. İnsan gözünü dünyaya açtığında kendini aile ortamında bulur. Bu ortam, insanın en çok etkilendiği çevrenin başında geldiğinden biz de bu konuya "aile"den başlamayı uygun gördük.

1. Aile

Aile hakkında değişik disiplinler farklı tarifler yapmışlardır. Fakat bunlar arasında en fazla kabul gören tanıma göre aile; toplumun en küçük birimi, çekirdeği, toplumun temel taşı ve en küçük numunesidir. Bir başka tanımda ise aile toplum hayatının 'edebî okulu' olarak tarif edilmiştir.

Aile, tarihin her döneminde var olagelmiş köklü bir kurumdur. Hz. Adem ve Havva validemizle başlayıp günümüze kadar gelmiş ve dünyanın nihayetine kadar devam edecek evrensel bir kurumdur. Ailenin bu evrensel yapısı diğer kurumlarda olmayan bir takım özellikleri bünyesinde barındırmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü aile fertlerine diğer kurumlarda olmayan çok yönlü biyolojik, psikolojik, ekonomik ve sosyolojik bir ilişki ağı sağlar. Aile, fert ve toplumlar için icra ettiği çok yönlü görevlerinden dolayı yeri doldurulamayan ve alternatifi olmayan bir müessese olma vasfını her zaman taşımaya devam edecektir.

İnsanın diğer canlıların aksine dünyaya son derece aciz ve zaif olarak gönderilmesi, hayatını devam ettirebilmesi için birçok şeye muhtaç olarak yaratılması; acz, zaaf ve fakirliği/muhtaçlık ile beraber bütün konularda da bilgisiz olması, aile kurumunun önemini daha da artırmaktadır. Onu bu tarz donanımlarla dünyaya gönderen Yüce Allah, ebeveyni

de o "aciz, zaif ve fakir" yavruya her türlü yardımı karşılıksız yapabilecek "şefkat ve merhamet" duygularıyla donatmıştır. Bu şefkat ve merhamet atmosferi içerisinde neş'et eden çocuk, bebeklik döneminde anne ve babaya muhtaç olduğu gibi gençlik ve olgunluk döneminde de onların destek ve yardımına daima ihtiyaç duyacaktır. Nitekim böyle bir aile ortamından mahrum olarak yetişen kişiler, kendilerinin bir yanlarının eksik olduklarını, bir sıkıntıya ma'ruz kaldıklarında sığınacak şefkatli bir sine bulamamanın eksikliğini hayatlarında devamlı hissettiklerini ifade etmektedirler.

Aile toplumun devamını sağlayan, her yönüyle yetişmiş sağlıklı nesiller yetiştiren bir kurumdur. Bu yönüyle aile, toplum için hayati önem arzeden bir kurum niteliği taşımaktadır. Evlilik dışı hayat tarzını normal göstererek aile hayatının gereksiz gösterildiği batı toplumlarında nüfus artış hızının sıfırlara gerilemesi ve bu durumun tabi sonucu olarak nüfusun yaşlanması, ilgili ülke yöneticilerini kara kara düşündürmektedir. Bu açıdan devlet idarecileri "aile kurumunun" devamını sağlayacak birtakım tedbirler alarak toplumun varlığını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesine matuf tedbirler almalıdır.

Aile, çocuğun ruhî ihtiyaçlarının karşılandığı ve psikolojik açlığının doyurulduğu emsalsiz bir mekândır. Şüphesiz ruhi ve psikolojik ihtiyaçlar, çocuğun maddi ihtiyaçlarının karşılanmasından daha önemlidir. Çünkü çocuğun yeme, içme, barınma, giyinme vb. diğer maddi ihtiyaçları şu veya bu şekilde ebeveyn veya kurumlar tarafından karşılanabilir. Bunların şahıslar veya belli kurumlar tarafından karşılanması pek fazla bir önem taşımamaktadır. Fakat çocuğun ruhi açlığının başkaları tarafından doyurulması fevkalade zordur. Çünkü aile ortamında anne-baba, kardeşler ve varsa dede, nine ve diğer aile fertlerinin sevgi atmosferi içerisinde teneffüs eden çocuğun farkında olmadan duygusal dünyası gelişip güçlenmeye başlayacaktır. Aile fertlerinin, özelliklede annenin yavrusunu bağrına basması, öpüp koklaması, ona ninniler söylemesi çocuğun ruh dünyasında tarifi imkânsız olumlu izler bırakmaktadır.[16] Çocuk bu sayede kendisini güven ve emniyet içinde hissederek mutlu olacaktır. Nitekim bu sahanın uzmanları da çocuğun ruhi ve psikolojik açlığının doyurulmasının önemine dikkat çekerek ondaki sevgi ve şefkat eksikliğinin yerini başka hiçbir şeyin dolduramayacağını belirterek, sevgi ortamının olmadığı bir ortamda yetişen çocuğu, susuz kalmış bir bitkiye benzetmişlerdir.

Yukarıda sayılanların yanında ailenin en önemli görevi, şüphesiz eğiticilik görevidir ki, bu görevi ilk olarak aile yerine getirmektedir. Çocuğun ilk ve en etkili muallimi annesidir, onun yavrusuna öğrettiği bilgiler bir ömür boyu hafızasında etkisini muhafaza etmektedir. Annenin yanında başta baba olmak üzere diğer aile fertlerinin olumlu veya olumsuz tutum ve davranışları o nisbette çocuğun ahlakî yapısının şekillenmesinde direkt etki yapmaktadır. Çocuk sevgi-nefret, cömertlik-cimrilik, uyum-uyumsuzluk, dürüstlük-sahtekârlık vb. bütün duyguları, bebeklik döneminde ebeveyn ve diğer aile fertlerinin birbirleriyle olan ilişkilerinden kazanmaya başlamaktadır. Bu açıdan aile bireyleri çocukla olan ilişkilerinde son derece hassas ve dikkatli olmaları gerekmektedir.

1.1. Din Eğitimi Açısından Ailenin Konumu

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah "O'nun ayetlerinden birisi de kendi cinsinizden sizi cezbeden eşler yaratıp, aranıza sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesidir. Şüphesiz bunda iyi düşünenler için ibretler vardır" buyurarak aile yuvasına dikkatleri çekmiştir. Elbette bu yuvanın kurulmasından maksat "salih evlatlar" yetiştirmektir. Çocuğun dünyaya gelmesini anne-

[16] Köylü, Altaş, *Din Eğitimi,* s. 313.

babanın izdivacına bağlayan Cenab-ı Hak, onu dünyanın süsü olarak nitelemiş[17]ve aynı zamanda anne- babanın çocukla imtihan edileceklerine dikkat çekerek "biliniz ki mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan vesilesidir" diye buyurmuştur. Bütün bunlardan sonra da ebeynin en önemli vazifelerine hatırlatarak "kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennemden koruyun" diyerek onları bu konuda uyarmıştır.

Yüce Allah emanet olarak anne ve babaya verdiği çocukları, gerektiği şekilde terbiye etmeleri durumunda onları zürriyetleri ile birlikte saadet yurdu olan cennette mesut bir hayata mazhar edeceğini müjdelemiştir.

Bunun yanında çocuklarına gerekli eğitimi vermeyip onların dini ihtiyaçlarını karşılamayan, bu konuda gerekli hassasiyeti göstermeyen ailelerin de "asıl zarara uğrayan kimseler olacaklarını" bildirmiş; kimsenin kimseye faydasının olmayacağı o dehşetli günde sorumluluklarını layık-ı veçhiyle yerine getirmeyen anne ve babaların, evlatlarından kaçacaklarını bildirerek onları bu konuda uyarmıştır.

Hz. Peygamber'de (s.a.s) bu konu ile ilgili olarak "bir babanın çocuğuna vereceği en değerli hediye, iyi bir terbiyedir"[18] buyurarak onların terbiyesine dikkatleri çekmiştir. Bu cümleden olarak dinimiz, çocuğun terbiye edilmesini, ona dünya ve ahiret hayatında lazım olacak bilgilerin öğretilmesini anne ve babaya bir görev olarak vermiştir.

Dinimizin temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnette bu konuya ilgililerin dikkatleri çekildiği gibi, çocuk ve Din Psikolojisi alanında yapılan araştırmalarda ailenin psiko-sosyal ve pedagojik açıdan çocuk üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olduğunu ve çocuktaki dini duygu ve düşüncenin gelişmesinde "en etkili mekânın aile" olduğunu ortaya koymuştur.[19] Yine bu araştırmalarda, çocuk üzerinde en önemli etkiyi anne-baba davranışlarının yaptığı, olumlu davranışların doğrudan çocuğa yansıdığı ve onun dini yaşantısına olumlu yönde katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.[20] Aile, dini davranışların ve dini ilişkilerin ilk ve en etkili modelidir. Aile çocuğa dinini öğretip, onda dini duyguların gelişmesini sağlayabileceği gibi, çocuğun dinden uzaklaşmasına ve ondaki dini duygunun körelmesine de neden olabilmektedir.[21] Dini değerler ailede temsil edilen şekliyle çocuğun ruh dünyasında derin izler bırakıp hayatı boyunca etkilerini devam ettirecektir.

1.2. Ailede Din Eğitiminin İlke ve Prensipleri

Çocuğun dini eğitiminde en etkili kurum ailedir ki, bu durum konunun uzmanlarınca kabul edilmiş inkâr edilemez bir gerçektir. Fakat her aile bu önemli görevi yerine getirme konusunda yeterli alt donanıma sahip olmadığından dolayı, uygulamada bir hayli aksamalar meydana gelmektedir ki, hal-i âlem bu durumun en önemli şahididir. Bu açıdan aile fertlerinin çocuğa bu noktada nasıl davranması gerektiği konusu öne çıkmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde, aile fertlerinin çocuğun dini eğitiminde dikkat etmeleri gereken bazı önemli noktalara kısa açıklamalar getirilecektir.

[17] Kehf, 18/46

[18] Ebu Abdillah, Muhammed b. İsmail el-Buhari, *"es-Sahihu'l-Buhari"* el-Mektebetü'İslamiyye, Mısır, ts. Vesaye, 9

[19] Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1983, s. 46; 156-157; Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara, 1980, s.89; Köylü, Altaş, *Din Eğitimi,* s. 318.

[20] Mehmet Emin Ay, *"Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuklar Üzerindeki Etkisi",* Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, İstanbul, 1994, s. 163.

[21] Peker, *Din ve Ahlak Eğitimi Psikolojik ve Metodik Esaslar,* s.47; Halil Apaydın, *"Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi"*, On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi *Dergisi,* Sayı: 12-13, Samsun, 2001, s. 319-337.

1.2.1. Ailede Huzurlu Bir Ortam Oluşturulmalı

Çocuğun terbiyesi açısından aile fertlerinin çocukla olan münasebetleri önemli olduğu gibi, bunların kendi aralarındaki münasebetleri, özellikle de anne ve babanın karşılıklı ilişkileri son derece önemlidir. Çünkü anne ve baba münasebeti iyi olan ailedeki çocuğun terbiyesi o nisbette iyi olmakta, bu ilişkilerin sağlıklı yürümediği aileler de ise; çocuğun terbiyesi güçleşmektedir.[22] Bu açıdan arzu edilen bir aile ortamının nasıl olması gerektiği ve ebeveynin çocuğu yetiştirirken dikkat etmeleri gereken hususların neler olduğu konusuna kısa da olsa değinmek istedik.

Çocuğa istenilen düzeyde bir eğitim verilebilmesi için öncelikle huzurlu bir aile ortamının inşa edilmesi gerekir. Böyle bir ortamın oluşması için de; aile fertlerinin birbirleriyle sağlıklı, istikrarlı ve etkili iletişim kurmaları gerekmektedir. Yani, fertler gayet samimi, açık ifadeler kullanarak sevgilerini sözlerinde göstermelidirler. Hz. Lokman'ın oğluna hitabında olduğu gibi "yavrucuğum, evladım, gözümün nuru vb." sevgi ve şefkat dolu sözlerle birbirlerine hitap etmelidirler. Bu durum biz farkında olmasak ta onun ruh dünyasında olumlu olarak karşılık bulacaktır.

İnsan, hayatında en etkili ve en kalıcı eğitimi aile ocağında alır. Bu kurumda almış olduğu terbiye onun daha sonraki hayatının şekillenmesinde etkisini devam ettirir. Çocuk ve Din Psikolojisi alanında yapılan araştırmalarda ailenin psiko-sosyal ve pedagojik açıdan çocuk üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olduğunu ve çocuktaki dini duygu ve düşüncenin gelişmesinin de aileden aldığı dini eğitime bağlı olduğunu ortaya koymuştur.[23] Yine bu araştırmalarda, çocuk üzerinde en önemli etkiyi anne-baba davranışlarının yaptığı, olumlu davranışların doğrudan çocuğa yansıdığı ve dini yaşantısına olumlu yönde katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.[24] Dini değerler ailede temsil edilen şekliyle çocuğun ruh dünyasına girip onu derin bir şekilde etkilemektedir.

Bugün de çocuk psikolojisiyle ilgilenen uzmanlarca yapılan çeşitli araştırmalar, çocuğun kişiliğinin temel özelliklerinin ilk yıllarda oluştuğunu ortaya koymaktadır. Hayatın sonraki dönemlerinde etkisini bariz bir şekilde hissettiren bu özellikler, günümüzde eğitimcilerin ilgisini ilkokul öncesi döneme yöneltmiştir. Çünkü karakterin tohumları ilk çocukluk yıllarında atılmakta ve sonraki yıllarda gelişimini sürdürmektedir. Yine, bilindiği kadarıyla, karakterin 2/3'si altı yaşına gelinceye kadar teşekkül etmektedir. Bu açıdan çocuğun ilk yıllarda alınan din eğitiminin de çocuk üzerinde pek çok yönden olumlu etkiler bıraktığı bugün artık bilinen bir gerçektir. Ayrıca bu yaşlarda çocuğun dini duyguları uyandığından, ona verilen eğitim biçimi daha sonraki yıllarda çocuğun inanç, tutum ve davranışlarını da etkilemektedir. Çünkü bu yaşlar, ünlü filozof ve eğitimci J. J. Rousseau'nun ifadesiyle "insan hayatının en tehlikeli zamanlarını"[25] ihtiva etmektedir ve çocuğun çocukluk dönemini geride bırakarak ergenlik çağıyla birlikte gençlik yıllarına adım attığında bütün dini inancını bir kenara bırakmasında ve ibadetlerini terk etmesinde, çocukluk yıllarında aldığı eğitim tarzı büyük rol oynamaktadır.

1.2.2. Anne-baba ve Diğer Aile Büyükleri Çocuğa İyi Bir Model Olmalı

[22] İbrahim Canan, *Resulullah'a Göre Aile ve Okulda Çocuk Terbiyesi,* Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1979, s.105.
[23] Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi,* s. 46; 156-157
[24] M. Emin Ay, *"Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuklar Üzerindeki Etkisi",* Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, İstanbul, 1994,
s. 163.
[25] J.Jacques Rousseau, Emil, Çev: H.Z.Ülken, A.R.Ülgener, S.Güzey, s. 59, İstanbul,1966,

Eğitimde en temel ve de en etkili anne baba yöntemlerinden birisi de iyi örnek veya model olmaktır. Yaşayarak eğitme, bizzat iyi davranış örnekleri sunmak eğitimde tartışmasız kabul edilen bir husustur.

Çocukluk devresi denilen 2-6 yaş arası aynı zamanda taklit ile öğrenme dönemidir. Çocuk bu dönemde bilinçli veya bilinçsiz olarak davranış ve gelenekleri taklide ve onları tekrarlamaya başlar. Bu sahanın uzmanı olan psikologlar, çocuğun taklit için 'bir örneğe, bir modele ihtiyaç duyacağı' konusunda fikir birliği içinde olmaları[26] ebeveyn ve diğer aile fertlerinin tutum ve davranışlarının ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Çocuklar ilk dönemlerden itibaren anne- baba başta olmak üzere gördüğü diğer aile fertlerinin hareketlerini dikkatle gözler ve o yakılarının hal ve davranışlarını adeta bir fotoğraf makinesi gibi hafızasına kaydederek kendi hayatlarına uygularlar. Onlar büyüklerin sözlerinden ziyade davranışlarından daha çok etkilenirler. Büyüklerin kendi yaptıkları hareketleri, çocuklardan yapmamalarını istemeleri ya da kendilerinin yapmadığı bir davranışı onlardan yapmalarını istemeleri onları şaşırtır ve çocuklarda bu hareketin iyi ya da kötü olup olmadığı konusunda kesin bir fikir uyanmasına engel olur. Ayrıca çocukların büyüklerine karşı güven duygusunu sarsar.[27]

Başlangıçta bilinçsiz bir şekilde başlayan taklit yoluyla öğrenme, zamanla özdeşleşmeye kadar uzanır. Çocuk açısından bakıldığında özdeşleşme, çocuğun anne ve babası gibi düşünmesi, onlar gibi olmaya çalışması veya kendisini çok sevdiği ve hayranlık duyduğu bir yetişkin figürüne benzetme sürecidir. Çocuk sadece davranışları değil, tüm değerleri, tutumları ve standartları ile başta anne-babası olmak üzere diğer büyüklere benzemeye çalışır.[28] Onların söz ve davranışlarındaki uyum çocuğa olumlu davranış olarak yansıyacağı gibi, söz ve davranışlardaki tutarsızlık ta olumsuz tutum olarak onda yerini alacaktır. Hatta çocuğun bu şekilde anne-babasından olumlu ya da olumsuz etkilenmesi o kadar önemli sayılmış ki, nerede ise onun doğru-yanlış her hareketi anne-babaya hamledilerek "çocuktaki her hatanın müsebbibi ya anne, ya baba yahut her ikisidir" diye mesele özetlenmiştir.

Bu açıdan denilebilir ki anne-babaların en mühim vazifesi çocuklarına güzel bir model olmak ve sözleri ile davranışlarının uyum içinde olmasına gayret etmektir. Anne-babalar çocuklarının güzel ahlaka sahip olmalarını istiyorlarsa öncelikle bu hasletleri kendilerinin bizzat yaşayarak göstermeleri gerekir. Yani evladının dürüst, saygılı, çalışkan, faziletli, yardımsever, merhametli, vefalı, hoşgörülü, sorumluluk sahibi vb. güzel vasıfları kendisinde toplamış bir fert olmasını arzu eden anne-babalar, mezkûr özellikleri yaşayarak onlara örnek olmaları gerekir. Zira çocuklar için büyüklerin sözlerinden ziyade, davranışları daha çok etki etmektedir. Dolayısıyla bu vazife üzerine ne kadar hassasiyet gösterilse yine de azdır.

1.2.3. Dengeli Bir Disiplin Uygulamalı

Anne-babanın en önemli vazifelerinden birisi de "çocuğunu en güzel şekilde terbiye etmeleridir"[29] Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki "Ey iman edenler! Kendinizi ve aile halkınızı yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennemden koruyun"[30] ayetinden de "te'dip" anlaşılmıştır. Zira

[26] Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi,* s.148.
[27] Peker, *Din ve Ahlak Eğitimi Psikolojik ve Metodik Esaslar,* s.52.
[28] Köylü, Altaş, *Din Eğitimi,* s. 331.
[29] İbn-i Mace, *Edep,* 3.
[30] Tahrim, 66/6

insanları dünya ve ahirette kurtuluşa götürecek olan şey, dine uygun olarak yaşamaktır ki, onun da yolu te'dipten geçmektedir. Te'dip, toplum tarafından iyi kabul edilen dini ve örfi değerlerin, hal ve davranışların (başta çocuklar olmak üzere) cemiyetin fertlerine benimsetilip kazandırma; kötü addedilen tutum ve davranışlardan da uzaklaştırma faaliyeti olarak tanımlanmıştır. Bu maksatla yapılan her çeşit talim, müdahale, tedbir, mükâfat, ceza vb. birer te'dip faaliyeti olarak kabul edilmiştir.[31]

Aile çocuğa bu faaliyetleri kazandırma ameliyesinde belli ölçüde disiplin uygulamakta ve hatta gerektiğinde ceza da uygulamaktadır. Her ne kadar "çocuklara uygun bir disiplin uygulanması" gerekli ise de, onlara uygulanan bu fiziki cezanın çocuklar üzerinde olumsuz bir etki bırakacağı inkâr edilmez bir gerçektir.[34] İnsan fıtratına aykırı olan her türlü baskı, icbar ve zorlamaların çocuğun ruhsal gelişimini önleyerek onları zayıf ve tembel kılacağı, yalan ve kötülüğe sevk edeceği ifade edilmiştir. Ayrıca doğruyu söylediği takdirde tepesine inecek yumruğun korkusuyla, sözü ile ameli birbirine uymayacağından dolayı onu riyakâr, hileci ve düzenbaz edeceği, bu halin devam etmesi durumunda da mezkûr kötü hasletlerin çocukta adet ve huy haline geleceği bildirilmiştir.[32]

Anne-babaların çocuklara dini değerleri kazandırırken ceza verip vermemeleri konusu hem İslam eğitimcileri, hem de batılı eğitimciler tarafından tartışılmış ve günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Gerek klasik İslam eğitimcileri ve gerekse batılı eğitimcilerin bazıları, son çare olarak ve aşırı olmamak şartıyla fiziki cezanın verilebileceğini ifade etmişlerdir.[36] Ancak şurası bilinen bir gerçektir ki, din eğitiminde fiziki ceza etkili bir yöntem olmadığı gibi, aksine olumsuz yönde etkiye de sebep olabilmektedir. Bu açıdan gerek anne-babalar ve gerekse çocuğun eğitimi ile ilgili eğitimciler ona tatbik edilecek usûl/yöntem konusunda ne çok sert, ne çok yumuşak bir tutum sergilemeden, yerine göre ceza vermeli, gerektiğinde de mükâfatlandırmalıdır. Şu husus ta unutulmamalıdır ki, insanı yaratan Cenab-ı Hak, elbette Onu, her yönü ile kullardan daha iyi bilmektedir. O'nun insanı terbiye etme noktasındaki yöntemi bizler için önem arz ettiği gibi, çocuk eğitiminde de dikkate alınması gerekir. Eğer, insan eğitiminde sadece sevgi boyutu yeterli olsaydı Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'inde hadlerle ilgili cezalar takdir etmez, asi ve inkârcıları cehennem azabı ile korkutmazdı. Bu açıdan eğitimci de çocuğun terbiyesinde sadece sevgi ile değil, bunun yanında bazı müeyyideler ile de korkutmalı, bu iki kanat ile çocuğu istediği istikamete doğru sevk etmeğe çalışmalıdır.

1.2.4. Dini Konularla İlgili Bilgi Vermeli

Fıtraten inanmaya muhtaç ve meyilli olarak yaratılıp anne ve babasının yanında bir emanet olarak verilen çocuğun kalbi tamamen temiz, boş, saf ve kıymetli bir cevher gibidir. O her türlü nakşa kabiliyetli olduğu gibi, meylettirildiği her şeyi almaya da elverişli olarak yaratılmıştır.[33] Anne ve babanın çocuğu istediği şekilde yönlendireceği ile ilgili olarakta Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Her insanı annesi fıtrat[34] üzere dünyaya getirir. Sonra ebeveyni onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecusi biri haline getirir. Eğer ana babası Müslüman iseler çocuk da Müslüman olur."[35] Bu ifade biçiminde, anne babadan oluşan aile kurumunun etkisi bariz bir

[31] Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s.274. [34] Köylü, Altaş, *Din Eğitimi,* s. 332.

[32] İbnu Haldun, *Mukaddime*, Çev. Zakir Kadiri Ugan, M.E.B. Yayınları, İstanbul,1991, III, 163; Peker, *Din ve Ahlak Eğitimi Psikolojik ve Metodik Esaslar,* 65; M. Emin Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi,* Mavi Yayınları, 1997, s.27. [36] Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s.284.

[33] İmam Gazali, Hüccetü'l-İslam, Zeynü'd-Din, İhya-u Ulumiddin, Çev: Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul,1985, II,72.

[34] Fıtrat: Allah'a inanmaya yetenekli ve dînî inancı kabul etmeye elverişli bir şekilde demektir. (Bkz. Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem Ali el-Ensarî İbn Manzur *"Lisanu'l-Arab",* Daru's-Sadr, Beyrut 1968, V, 56)

[35] Buhari, *Cenaiz,* 79; Ebu'l Hüseyn b. Haccac el-Kuşeyri Müslim, *Sahih-i Muslim*, İhyau't-Turasi'l -Arab, Beyrut, ts. *İman,* 264; *Kader,* 23-25.

şekilde ortaya konulmakta ve ailenin çocuğun dînî tercihi konusunda ne derece etkili olduğu açık bir biçimde vurgulanmaktadır. Hz. Peygamber'in bu veciz ifadesi sosyal bilimlerin ortaya koyduğu gerçeklerle daha iyi anlaşılmaktadır. Zira burada hem ırsî bir faktör olan fıtrat kavramından, hem de çocuğu mensubu bulunduğu toplumun dinine yönelten çevre faktöründen birlikte bahsedilmektedir.[36]

Şu halde anne-babalar çocuklarının bu fıtri durumlarından istifade ederek onları dini ve ahlakı konularda eğitmeleri gerekmektedir. Çocukta var olan merak duygusunun tahrikiyle onların bu konularla ilgili sorularına mukni cevaplar vererek çocukların bu açlığını en güzel şekilde doyurmaları gerekmektedir.

Ebeveynler dini ve ahlaki konularda çocuklara bilgi verirken ilk önce Allah inancı başta olmak üzere buna bina edilen diğer iman esaslarını, onların yaş ve zekâ seviyelerine uygun olarak anlatmalıdır. Daha sonrada namaz ve oruç gibi ibadetler öğretilmeli ve bu bunlar öğretilirken de tatbiki olarak göstermelidir.[41] İman ve ibadetler ile ilgili konulardan sonra ahlaki konulara ağırlık verilmelidir. Bu cümleden olarak anne-babaya iyi davranmak, doğruluk, dürüstlük, yardımseverlik, merhamet, sabır vb. diğer ahlaki davranışlar, onların dikkatlerini daha çok çekecek şekilde 'yaşanmış örnek hikâyeler' ile sunulmalıdır. Tabi ki yukarıda ifade edilen dini ve ahlaki kuralların, öncelikle annebabaların kendileri tarafından bizzat uygulanması gerekmektedir. Aksi takdirde sadece kuru bilginin verilip uygulanmayan kuralların çocuklar nezdinde de hiçbir değeri olmayacaktır.

1.2.5. Çocuğun Çevresini Kontrol Etmeli

Çocuğa kazandırılan olumlu davranışların onda kalıcı olmasının bir şartı da, onu menfi çevre şartlarından uzak tutup, korumaktır. Olumsuz çevre ile kastedilen arkadaş ve mahalle konuları müstakil olarak ele alınacağından dolayı burada sadece kitle iletişim araçları üzerinde durulacaktır.

İletişim Çağı olan günümüzde sadece çocuklar değil, gençleri ve yetişkinleri de olumsuz yönde etkileyen faktörlerin başında kitle iletişim araçları denilen yazılı ve sözlü basın, yani kitap, dergi, gazete, sinema, tiyatro, radyo, televizyon, bilgisayar, internet, CD ve DVD'ler akla gelmektedir. Özellikle bunlar başında görsel medya olarak adlandırılan televizyon ve internet gelmektedir.[37] Aslında güzel birer nimet olan 'bu sihirli kutular' kontrollü kullanılmayınca, sahiplerine çok zarar verme özelliğine sahip olabilmektedirler.[38] Öncelikle daha faydalı ve istikbale matuf hedefler doğrultusunda değerlendirilmesi gereken 'ömür sermayesi olan zamanı', 'günah kutusunun önünde, vakit öldürme aracı'[39] olarak kullanarak zaman heder edilmektedir.

Zaman israfının yanında, özellikle çocuklarda televizyon ve internet oyunlarının en olumsuz yanı, saldırganlık duygu ve davranışlarının oluşmasına neden olmasıdır. Özellikle çocukları tamamen kendi hallerine bırakarak bu sihirli kutulara teslim eden anne-babalar, onların bilinçsizce izlediği filimler, diziler ve hatta çizgi filmlerin bile empoze etmeye çalıştığı olumsuz yayınlar sebebiyle menfi yönde etkilenmelerine sebep olmaktadırlar. Ki, bu programlar izleyicilerine sürekli 'saldırganlık, şiddet, cinsel istismar, hırsızlık, gasp ve çalışmadan köşe dönme' vb. fikirleri aşılayarak, onlarda bu yanlış davranışların bilinçsizce

[36] Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım,* 12. bsk. İst. 2001, s.79. [41] Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s.129-136.

[37] Mustafa Köylü, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları,* Ensar yayınları, İstanbul, 2009, s. 405.

[38] Şadi Eren, *İnsan ve Eğitim*, Zafer Medya, Erzurum, 2016, s.133.

[39] Eren, *İnsan ve Eğitim,* s. 133.

yerleşmesine neden olmaktadırlar.[40] Bunların yanında 'şuurlu olarak' dini değerleri küçümseyip alaya alan programların yayınlanması da, insanımızın dini değerlere karşı şüphe ile bakmasına sebep olmaktadırlar. En önemli görevi çocuklarının dünyevi ve uhrevi saadetlerini temin etmek olan anne-babaların, bu konuda da gerekli titizliği göstermeleri gerekir. Onların izleyecekleri televizyon programlarını ve internetteki dolaşımlarını kontrol altında tutarak, şiddet ihtiva eden ya da gayr-i ahlaki değerler içeren programların izlenmesine oyunların oynanmasına ve sitelere girilmesine izin vermemelidir.

2. Arkadaş

Toplum içinde yaşayan insanın yetişmesinde, kişiliğinin gelişmesinde aldığı aile eğitiminin yanında yakın çevresinin etkileri de inkâr edilemez bir gerçektir. Çünkü insan yaratılışının gereği olarak etkilenmeye elverişli bir varlıktır.[41] Bu etkileşim çevrelerinden biri de aileden sonra çocuğun her gün haşir neşir olduğu arkadaş çevresidir. Bu çevre çocuğu kuşatan sosyal çevrenin ikinci önemli halkasını teşkil eder. Bu çevre çocuğun bazı alışkanlıklar kazanmasında aile çevresinden daha da etkili olabilmektedir.

Çocuğun sürekli beraber olduğu arkadaş çevresinin onun üzerindeki müsbet veya menfi etkisi mevzusu, çağdaş eğitimciler tarafından son derece etkili kabul edilmiş ve "çocuklar yaşıtlarını kendilerine yetişkinlerden daha yakın buldukları için aşırı istekleri onların yaptıklarıyla daha fazla kamçılanmaktadır" şeklinde belirtmişlerdir. Bu durum İslam âlimlerince de aynı şekilde kabul edilmiştir. Mesela İbni Sina konuyla ilgili olarak şu açıklamada bulunmuştur: "okulda çocuk, ahlakı güzel, alışkanlıkları istenilen düzeyde olan çocuklarla düşüp kalkmalıdır. Zira bir çocuk, diğer bir çocuk için daha çok telkin gücüne sahiptir. Çocuk arkadaşıyla ünsiyet ederek birçok şeyi ondan alır." İmamı Gazali de, "terbiyenin aslı ve esası, çocukları kötü arkadaştan korumaktır" diyerek arkadaşın çocuk üzerindeki olumsuz etkisine dikkat çekmiştir.

Arkadaşın ehemmiyetine binaen Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de "Müminler, müminleri bırakıp kâfirleri dost edinmesinler. Her kim bunu yaparsa Allah ile ilişkisini kesmiş olur" diye inanan insanları uyararak, inkârcılarla dost olmama konusunda onları ikaz etmiştir. Aynı şekilde "O gün, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında dost olanlar birbirlerine düşman kesilirler" diye buyurarak günahlardan kendilerini koruyan kimseler ile arkadaş olunması gerektiğini bildirmiştir. Hz. Peygamber de (s.a.s) arkadaş seçimi konusunda şu uyarıda bulunmuştur: "Kişi dostunun dini üzeredir. Binaenaleyh her biriniz dost edindiği kimselere dikkat etsin." Konuyla alakalı başka bir hadisinde ise; "Sadece müminle arkadaşlık yap, (öyleki) senin yemeğinden sadece muttaki olan yesin" buyurarak sadece müminle arkadaşlık yapılması gerektiğini veciz bir şekilde ifade etmişlerdir.

İnsanın arkadaş çevresinden olumlu veya olumsuz şekilde etkileneceğini belirten bir hadislerinde Hz. Peygamber: "iyi arkadaş ile kötü arkadaşın misali misk/güzel koku satan ile demirci körüğünü çeken kimseye benzer. Misk satanın yanında bulunan kimse, ondan güzel koku satın almasa da onun kokusundan yararlanır. Körük çeken kişinin yanında oturan kimse ise, sıçrayan kıvılcımlardan bir yeri yanmasa da onun pis kokusu mutlaka ona ulaşır"[42] buyurarak kişinin arkadaş çevresinden nasıl etkilendiğini zihinlere iyice yerleştirmek için temsil yoluyla anlatmıştır. Arkadaşın insanın şekillenmesindeki tesirini belirtmek için de atalarımız; "Bana arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim", "Üzüm, üzüme baka baka

[40] Atalay Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1989, s.97.
[41] Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi,* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Aralık, 2003, Sivas, Cilt: VII, 2, s. 125-158.
[42] Müslim, *Birr*, 164; Ebu Davut, *Edeb,* 18.

kararır" ve "Körle yatan şaşı kalkar" gibi sözlerle meseleyi kısa ve etkili bir şekilde ifade etmişlerdir.

Ashabın ileri gelenlerin Ebu Hureyre (r.a): "Zengin çocuklarıyla düşüp kalkmayın, onların fitnesi bakirelerin fitnesinden daha fenadır"[43] diyerek onların genelde lüks yüzünden çocukların terbiyesini ihmal edebileceklerine dikkat çekmiştir. Bu cümleden olarak zenginliğin şımartıp israfa sürüklediği kimselerle arkadaş olunmaması gerektiği de ifade edilmiştir. Bu nedenle denilebilir ki, anne-babaların en önemli vazifelerinden birisi de çocuğun arkadaş çevresinin kontrol edilmesi meselesidir. Zira bu konu kesinlikle ihmal edilip ve ötelenmemesi gereken hayati bir meseledir. Aksi takdirde doğacak vahim neticelerden pişman olunmasının hiçbir faydası olmayacaktır.

Çocuk akran ve yaşıtlarından tecrid edilmeden onlarla bir araya gelip oynaması ve çocukluğunu doya doya yaşaması gerekir. Çocuğun yalnız veya sadece kardeşleriyle düşüp kalkması onun bazı sosyal his ve melekelerinin noksan kalmasına sebep olmaktadır. Çağdaş eğitimciler de bu konuya dikkat çekerek; "çocuğun ruh sağlığının korunması ve bazı ruhi rahatsızlıklara maruz olanların tedavisi için, onun kaynaşabileceği yaşıtlar gurubu içerisine bulunmaları"[44] gerektiğini belirtmişlerdir. Bu hususta dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta da çocuğun arkadaşlarının, yaşıtları ve hemcinsleri olmalarına ehemmiyet göstermektir. Çünkü bir çocuğun uzun süre karşı cinsten olanlarla oturup kalkması, onun o cinse ait davranışlar kazanmasına sebep olabilmektedir.[45] Bu açıdan anne-babalar ve eğitimcilerin bu noktayı da göz önünde bulundurarak gerekli tedbirleri almaları, çocuğun fıtratına uygun davranışlar kazanması açısından son derece önemlidir.

3. **Okul**

Aileden sonra insanın sosyal hayatı anlama ve tatbik etme yeri okuldur. Okul aileden daha kalabalık olma ve faaliyet sahalarının değişikliği ile aileden farklıdır Çocuk okul öncesi dönemde annebabasını taklit edip örnek alırken bu dönemde ana-babanın yerini öğretmenler ve okul arkadaşları almıştır. Özellikle ilkokul öğrencilerine göre öğretmenler, her şeyin en iyisini ve en doğrusunu bilen kişi olarak kabul edilir. Bu durum öğretmenleri çocuklar için önemli 'rol model' konumuna yükseltmektedir. Dolayısıyla öğretmenler, çocuklar için sadece birtakım bilgiler öğreten kişi olmakla kalmaz; aynı zamanda, onların kişilik ve karakterlerinin oluşmasında da önemli bir görev icra ederler.[46]

Çocuğun ihtiyaç duyduğu bilgiler başta olmak üzere, belki ondan daha önemli olan 'güzel ahlakı' çocuklara vermekle vazifeli olan öğretmenler, onları fazilet ve hamiyetperverlikle donatmakla birlikte, karakterli, kendi şahsi menfaatini değil, millet ve memleketin menfaatini ön planda tutan, kutsal değerlere saygılı fertler olarak yetiştirmelidir. Bu görevi layık-ı vech ile yerine getirebilmek için de öğretmenlerin öncelikle bu meziyetler ile donanmış olmaları gereklidir. Aile konusunda da ifade edildiği gibi öğretmenlerin de söz ve davranışlarının birbiriyle uyum içinde olması şarttır. Zira çocuklar da yetişkin fertler gibi 'sözden ziyade davranışlara bakar' ona göre hareket ederler. Bu açıdan öğretmenlerin gerek okul içerisinde ve gerekse okul dışında söz, fiil ve davranışlarına dikkat etmeleri, çocuklara yanlış bir model olmamaları açısından çok büyük bir önem arzetmektedir.

---

[43] Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s.404; Mehmet Çağlayan, *İslamda Eğitim,* Nur Basımevi, Konya, ts. s.247.
[44] Doğan Çağlar, *Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi,* A.Ü.Eğitim Fakültesi Yayınları, 1974, s.215.
[45] Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s.405.
[46] Köylü, Altaş, *Din Eğitimi,* s. 149.

Çocuğun okul döneminde öğretmeninden sonra karşılaştığı ve davranışlarından olumlu veya olumsuz olarak etkilendiği bir sosyal grupta okul arkadaşlarıdır. Bu dönemin başlarında (7-9 yaş) çocuklar, yaşıtlarıyla yakın arkadaşlıklar kurmaya, özellikle de hemcinsleriyle arkadaş olmaya başlar, aynı zamanda onları önemli bir bilgi kaynağı olarak görürler. Genellikle kendilerini test etmede arkadaşlarını bir standart olarak kabul eder ve onları bir 'davranış modeli' olarak görürler.[47] On-on bir yaşlarındaki çocuklar için akran grubu daha da önem arzederek ailenin de önüne geçer. Çocuklar bu dönemde otoriteye, ferdi ve grupsal kimliğe, dil kullanımına ve giyim seçimlerine karşı koyma eğilimine girerler. Farklı yetenek ve güçler, grup üyeleri arasında önemli farklılıklar oluşturur. Çocuklar içinde bulundukları akran gruplarının ya da arkadaşlarının sadece bir takım psikolojik ve sosyolojik özelliklerinden değil, aynı zamanda onların dinî ve ahlakî davranışlarını da model almaya, onlar gibi inanmaya ve davranmaya çalışırlar.[48] Bu açıdan başta anne-babalar olmak üzere çocuğun eğitimi ile alakalı öğretmenlerin çocuğun oynayacağı, birlikte ders çalışacağı arkadaş gruplarının, dinî ve ahlakî yapısını nazar-ı itibare alarak gerekli önlemleri almaları gerekir. Eğer çocuk, dini ve ahlaki yönden olumlu davranış sahibi bir grup içerisinde yer almışsa, anne-babalar onu, bu konuda teşvik edip onlarla beraberliğini artırıcı faaliyetler düzenlemelidir. Şayet çocuğun yanlış davranışlar içerisinde bulunan bir arkadaş grubunun içerisine düştüğünü görürlerse, bu durumda başlangıçta sertlikle değil, yumuşak bir dil ile çocuğu uyarmalı, yaşanmış ibretlik olaylarla çocuğun duygusal yönüne, aklının hakim olması için gayret sarfetmelidir. Çocuğu o arkadaş grubundan uzak tutmak için bir takım faaliyetler tertip etmelidir. "Def-i şer, celb-i nef'a racihtir"[61] (Zararları uzaklaştırmak, faydalı şeyleri sağlamaktan daha önemlidir) kaidesi gereği, anne-babaların belki de en önemli görevi, çocuğunu içinde düştüğü bu bataklıktan kurtarmak olmalıdır.

4. Mahalle, Şehir ve Toplum

Aile, arkadaş ve okuldan sonra çocuğun eğitiminde etkili olan bir diğer çevre de mahalle ve onun daha geniş bir açılımı olan şehir ve toplumdur. Çocuğun iradesi dışında zorunlu olarak yaşamak zorunda olduğu bu çevre, onun ahlakını 'iyiden kötüye dönüştürebildiği gibi, kötüden iyiye'[62] de değiştirebilir. Konuyla ilgili olarak İbn Haldun, "İnsan kendi tabiatının ve mizacının değil, kendisini saran muhitin ve bu muhitten kazandığı alışkanlıkların (kültürün) çocuğudur"[63] diyerek çevrenin insan üzerideki etkisini dile getirmiştir. Malik b. Nebi de; "Fert, sosyal özelliklerini okuldan almış olduğu formasyonla değil, muhitine özgü şartlara borçludur. Kültür, mekteple ilgili olmaktan ziyade, muhite bağlı bir olaydır. Muhit kültürel değerlerin kalıbıdır. Okul, kültürün bir unsurudur, fakat kültür problemini, okulun halledeceği düşünülecek olursa, onun fonksiyonu konusunda adlanılmış

[61] Ahmet Şimşirgil - Ekrem Buğra Ekinci, *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*, İstanbul 2007, s.42.
[62] İbrahim Hakkı Erzurumi, *Marifetname,* Sadeleştiren: M. Fuat Başar, Kit-San Matbaacılık, İstanbul, 1984, s.96.
[63] İbnu Haldun, *Mukaddime*, I, 203

olur" diyerek muhitin kültürel değerler konusundaki etkisini belirtmiştir. Aynı mesele ilgili Jersild de; "çocuğun fiziksel yapısı nasıl sindirim yoluyla alınan yiyeceklerle besleniyorsa,

[47] Mustafa Köylü, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları,* Ensar yayınları, İstanbul, 2009, s. 399
[48] Köylü, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışla-*

zihni yapısı da çevreden gelen şeylerle beslenir"[49] diyerek muhitin çocuk üzerindeki etkisine dikkat çeker.

İnsanın içerisinde hayatını devam ettirdiği muhitin, onun kültürel değerlerine etkisini ifade beyanında Hz. Peygamber de (s.a.s.) : "Çöplükte yetişen kırmızı gülden sakının" der. Bunun üzerine sahabe; "Bu ne demek ya Rasulellah?" diye sorunca, Allah Rasulü (s.a.s.): "Kötü muhitte yetişen güzel kadındır" diye cevaplandırarak çevrenin fert üzerindeki menfi tesirini temsili bir anlatımla insanların nazarına arzeder. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in müminlerin, gayr-ı Müslimlerin yaşadığı muhitte, uzun müddet yaşamalarına müsaade etmediği bildirilmiştir.[65] Konunun uzmanlarınca bu hadis, 'uzun süre gayr-ı müslim bir muhitte bulunan Müslüman'ın insan fıtratı icabı, çevrenin emrivakisine maruz kalacağı, buna binaen dini yaşayış ve düşünce dünyasının, olumsuz yönde etkileneceği' şeklinde yorumlanmıştır. Böyle bir çevrede yaşamak durumunda kalan mümin, aile fertlerini dinin emrettiği şekilde terbiye imkânından mahrum bırakılması durumunda ise, 'orayı terk etmesi (hicret) gerekir' diye açıklanmıştır.[50]

İnsanın eş olarak seçeceği kadının özellikleri konusunda Dihlevi de şu tesbitte bulunmuştur: "Zevce olarak seçilecek kadın, kadınlarının adet ve ahlakı, Salih, iyi olan kabile ve bölgeden olması müstehabdır. Zira insanlar altın ve gümüş gibi bir kısım madenlere benzerler. Bir kavmin adet ve gelenekleri, insan üzerine galebe çalar ve fıtri bir özellik hükmüne geçer."[51] O da bu yorumuyla insanın farkında olmadan çevrenin boyasıyla boyanacağına dikkatleri çekmiş ve müminin kötü çevreden uzak durması gerektiğini belirtmiştir.

Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü gibi genelde insan özelde çocuk müteessir bir varlık olarak çevresinden az veya çok etkilenmektedir. Bu etkilenme çoğu zaman farkında olmadan meydana gelebilmektedir. Şu halde iki cihanın saadetini arzu eden her fert, gerek kendisini ve gerekse ateşten korumakla yükümlü olduğu aile efradını Salih bir muhitte yaşatma gayreti içerisinde bulunması gerekir. Her aile bu konuda gerekli hassasiyeti göstermesi durumunda da arzu edilen 'salih bir çevre de meydana gelmiş olacaktır.

SONUÇ

İnsan hayatının her dönemi önemli olmakla birlikte, çocukluk devresi onun hayatında ayrı bir öneme sahiptir. Bu dönem, çocuğun hayatının temellerinin atıldığı ve onun en fazla etkilendiği bir dönemdir. Bu devrede verilecek eğitim, onun şahsiyetinin oluşmasında en önemli etken olacaktır. Bu açıdan çocuğun ilk ve en etkili muallimi olan anne-babalara çok büyük sorumluluklar düşmektedir.

Aile, çocuğun sadece maddi ihtiyaçlarının karşılandığı bir mekân değildir. Dolayısıyla aileler sadece bu ihtiyaçları gidermekle vazifelerini tam anlamıyla yapmış sayılamazlar. Belki onların en önemli görevleri, kendilerine emanet olarak verilmiş 'dünya süsleri' olan çocukları en güzel şekilde geleceğe hazırlamaktır. Bu vazifeyi yerine getirirken başta anne-baba olmak üzere çocuğun terbiyesiyle ilgili olan diğer aile fertlerinin dikkat etmeleri gereken bazı hususlar vardır. Bunların başında hiç şüphesiz, 'görevinin şuurunda olmak' gelmektedir. Bu bilince sahip olduktan sonra çocuklara huzurlu bir ortam hazırlayarak işe başlamalı, örnek davranışlarıyla çocuklara 'iyi bir model' olmalı, bunu yaparken söz ve davranışlarının

[49] Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s.374. [65] Ebu Davut, *Cihad,* 104.

[50] Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s.376.

[51] Ebu Abdilaziz Kutbüddin Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahim b. Vecihiddin ed- Dıhlevi el-Faruki, *Hüccetullahi'l-Baliğa*, Çvr: Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, II,632.

birbiriyle aykırılık oluşturmamasına son derece dikkat etmelidir. Bu şekilde çocuğu arzu ettiği şekilde eğiterek onda bir ömür boyu etkisini gösterecek olumlu davranışlar kazandırmış olacaktır.

Evdeki bu müsbet eğitimin yanında 'çocuğun arkadaş çevresinin' kontrol edilmesi de anne-babalar için hayati önem arz etmektedir. Zira insan müteessir bir varlık olması hasebiyle arkadaş çevresinden olumlu veya olumsuz olarak etkilenecektir. Bu açıdan ebeveynin bu konuyla ilgili gerekli önlemleri almaları gerekmektedir. Arkadaş çevresinin kontrolü yanında çağımızın en etkili bir virüsü olan 'menfi/olumsuz kitle eğitim araçları'nın kontrol edilerek çocuğun bu kazanımlarının zayi olmamasına özen gösterilmelidir. Bunlara ilave olarak kişinin yaşamak durumunda olduğu mahalle ve şehrin de kendi inanç dünyasını yansıtacak özellikte olmasına dikkat edilmelidir ki, bu çoğu zaman pek mümkün gözükmemektedir. Ama en azından annebabaların gündemlerinde böyle bir konunun olması ve bunu gerçekleştirme gayreti taşımaları dahi meselenin ehemmiyeti açısından önemlidir. Kuran'ın ifadesiyle birer 'imtihan vesilesi' olan çocukların dini yönden eğitimlerini, anne-babalar en mühim vazife görerek onların ruh dünyalarını olumsuz yönde etkileyecek her türlü söz, davranış ve görüntüden korumaları gerekmektedir.

DEMOGRAFİK DEĞİŞİMLER BAĞLAMINDA BULGARİSTAN'DA TÜRK VE MÜSLÜMAN AZINLIĞI: 2011 VE 2021 NÜFUS SAYIMLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

TURKISH AND MUSLIM MINORITY IN BULGARIA IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC CHANGES: COMPARATIVE ANALYSİI OF 2011 AND 2021 CENSUS

Dr. Mustafa IŞIK

Bağımsız Araştırmacı

ORCID ID: 0000-0002-2885-1769

ÖZET

Bu çalışma, tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusun demografik değişimlerine odaklanmakta ve 2011 ile 2021 yıllarına ait nüfus sayımlarının karşılaştırmalı analizini yapmaktadır. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Balkan Savaşları (1912-1913) sonrasında meydana gelen zorunlu göçler, Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusu azınlık statüsüne getirmiştir. Bu savaşların akabinde Bulgaristan'da uygulanan asimilasyon ve göç politikaları, ülkenin etnik ve dini yapısında köklü değişikliklere yol açmıştır. 1989 Zorunlu Göçü, Soğuk Savaş sürecinde Doğu ve Batı blokları arasında yaşanan en büyük kitlesel hareketlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu göç, Bulgaristan'ın demografik yapısını derinden etkilemiş ve Türk nüfusunun kayda değer bir şekilde azalmasına neden olmuştur. 2011 yılında Bulgaristan'daki Türk nüfusu 588.318 iken, 2021 yılında bu sayı 508.378'e düşmüştür. Bu azalma, özellikle Avrupa Birliği üyeliği sonrası artan göç hareketleri ve doğurganlık oranlarındaki düşüşle ilişkilendirilmektedir. Buna karşılık, 2011 ve 2021 yılları arasındaki Bulgaristan nüfus sayımlarında Müslüman nüfus %10.7 oranında artış göstermiştir. 2011 yılında 577.139 olan Müslüman nüfus, 2021 yılında 638.708 kişiye ulaşmıştır. Bu durum, on yıl içinde 61.569 kişilik bir artışa işaret etmektedir. Son on yıl içerisinde Roman nüfusunda bir artış gözlemlenirken, Pomak nüfusuna dair resmi veriler mevcut değildir. Nüfus sayımları, etnik ve dini kimliklerin gizlenmesi ve doğru beyan edilmemesi gibi sorunları ortaya koymaktadır. Komünist dönemde uygulanan asimilasyon sürecinin toplumsal etkileri devam etmektedir. Toplumsal "göç hafızası" günümüzde de bu kimliklerin beyan edilmesini zorlaştırmaktadır. 2021 Nüfus Sayımı verilerine göre, nüfusun %17.6'sı dini kimliği hakkında Devlet İstatistik Kurumuna (NSİ) bilgi vermemektedir. Bu çalışma, Bulgaristan'daki azınlıkların demografik yapısının korunmasının önemini vurgulamakta ve bu konuda yeni strateji ve politikaların geliştirilmesi gerektiğini önermektedir. Demografik değişimin ana nedeni olarak göç olgusunu öne çıkaran bu çalışma, Türk ve Müslüman azınlıkların Bulgaristan'daki tarihsel ve güncel durumlarını kapsamlı ve karşılaştırmalı bir şekilde analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nüfus Sayımları, Balkanlar, Bulgaristan, Türk ve Müslüman Azılık, Göç.

ABSTRACT

This study focuses on the demographic changes of the Turkish and Muslim population in Bulgaria in the historical process and makes a comparative analysis of the censuses of 2011 and 2021. The forced migrations that took place after the Ottoman-Russian War (1877-1878) and

the Balkan Wars (1912-1913) brought the Turkish and Muslim population in Bulgaria to minority status. The assimilation and migration policies implemented in Bulgaria in the aftermath of these wars led to radical changes in the ethnic and religious structure of the country. The 1989 Forced Migration stands out as one of the largest mass movements between the Eastern and Western blocs during the Cold War. This migration deeply affected the demographic structure of Bulgaria and led to a significant decrease in the Turkish population. In 2011, the Turkish population in Bulgaria was 588,318, while in 2021 this number decreased to 508,378. This decrease is attributed to increased migration flows and declining fertility rates, especially after the accession to the European Union. In contrast, the Muslim population increased by 10.7 per cent in the Bulgarian censuses between 2011 and 2021. From 577,139 in 2011, the Muslim population reached 638,708 in 2021. This represents an increase of 61,569 people in ten years. While there has been an increase in the Roma population in the last decade, official data on the Pomak population is not available. Population censuses reveal problems of concealment and under-declaration of ethnic and religious identities. The social effects of the assimilation process implemented during the communist period continue. The social "memory of migration" makes it difficult to declare these identities even today. According to the 2021 Census data, 17.6 per cent of the population does not inform the State Statistical Institute (NSI) about their religious identity. This study emphasises the importance of preserving the demographic structure of minorities in Bulgaria and suggests that new strategies and policies should be developed in this regard. By highlighting migration as the main cause of demographic change, this study provides a comprehensive and comparative analysis of the historical and current situation of the Turkish and Muslim minorities in Bulgaria.

Key Words: Population Censuses, Balkans, Bulgaria, Turkish and Muslim Minority, Migration.

Giriş

Balkanlar, tarih boyunca göç, savaşlar ve politik değişimlerle şekillenmiş dinamik bir bölge olmuştur. Bulgaristan, etnik ve dini bağlamda bu değişimlerden büyük ölçüde etkilenen bir ülkedir. Ülkedeki etnik ve dini çeşitlilik, tarihin farklı dönemlerinde sürekli olarak değişim göstermiştir. Bu çalışmada Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlıkların 2011 ve 2021 yıllarındaki nüfus sayımları temelinde demografik değişimlerini karşılaştırmalı olarak ele alacağız.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte Bulgaristan'ın etnik yapısı köklü değişikliklere uğramıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1912-1913 Balkan Savaşları, zorunlu göçlerle Türk ve Müslüman nüfusun azınlık durumuna düşmesine neden olmuştur. Bu dönemden sonra Bulgaristan, azınlık nüfusunu asimilasyon ve göç politikalarıyla kontrol altına almaya çalışmıştır. 1989 Zorunlu Göçü, Soğuk Savaş döneminin en büyük kitlesel hareketlerinden biri olarak dikkat çekmiş ve Bulgaristan'daki Türk nüfusunun önemli ölçüde azalmasına yol açmıştır.

2011 ve 2021 yıllarındaki nüfus sayımları, Bulgaristan'daki demografik değişimleri anlamak için önemli veriler sunmaktadır. 2011 yılında Bulgaristan'da 588.318 Türk yaşarken, 2021 yılında bu sayı 508.378'e düşmüştür. Bu azalmanın, Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üyeliği sonrası artan göç hareketleri ve doğurganlık oranlarındaki düşüşle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Buna karşılık, Müslüman nüfus 2011 yılında 577.139 iken, 2021 yılında 638.708'e çıkarak %10,7 oranında bir artış göstermiştir. Öte yandan 2007 sonrasında AB ülkelerinde Bulgaristan kökenli doğan Türk ve Müslüman bebek sayısı konusunda yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlıkların demografik yapısındaki değişimleri ve bu değişimlerin nedenlerini incelemektir. Bölgedeki nüfus sayımları, etnik ve dini kimliklerin gizlenmesi ve doğru beyan edilmemesi gibi sorunları ortaya koymaktadır. Ayrıca, tarihsel süreçte uygulanan asimilasyon politikalarının toplumsal etkilerini nüfus sayımlarında gözlenebilmektedir. Bu bağlamda, Bulgaristan'daki azınlıkların demografik yapısının korunması ve bu konuda yeni strateji ve politikaların geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Balkanlar'daki Türk ve Müslüman azınlıkların demografik değişimlerinin anlaşılması, sadece Bulgaristan için değil, tüm bölge için önem taşımaktadır. Göç, asimilasyon ve nüfus politikaları, Balkanlar'da yaşayan Türk ve Müslüman toplulukların demografik yapısını büyük ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda, tarihsel ve güncel durumlarının kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi, Balkanlar'daki Türk ve Müslüman azınlıkların demografik yapısının korunmasının önemine dikkat çekmektedir. Bölgedeki azınlıkların haklarının korunması ve demografik dengelerinin sürdürülebilmesi, Balkanlar'ın genel istikrarı ve barışı için de kritik bir öneme sahiptir

1. Bulgaristan'ın Değişen Etnik ve Demografik Yapısı

Balkanlar ve Bulgaristan, tarih boyunca göç güzergahlarında yer alan bir coğrafya olarak dinamik bir demografik yapıya sahiptir. Bulgaristan, etnik ve dini kompozisyon açısından diğer Balkan ülkeleri gibi çeşitliliği barındırmaktadır. Bir asırdan fazla nüfus sayım geleneğine sahip olan Bulgaristan'ın ilk nüfus sayımlarında dini statüler belirleyici olmuştur. 1887-1900 yılları arasında nüfus sayımlarında etnik beyandan ziyade dini kimliklerin ön planda olduğu görülmektedir. Ayrıca nüfus tablosunda dikkat çeken diğer önemli bir konu Doğu Rumeli Vilayetinin Bulgaristan tarafından ilhak edilmesi sonrası hazırlanmış olmasıdır. 1885 yılındaki ilhak, Bulgar siyasi tarihinin en önemli hadiselerinden biri olarak *"birleşme"* kavramı ile anılmaktadır. 1900 yılında yapılan nüfus sayımına ilk kez milliyet hanesi eklenmiştir. Ermeni-Gregoryen nüfusunun 1893-1900 yılları arasındaki oransal artışı dikkat çekicidir. [1]

II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan güçler dengesinde devlet kurumlarını ele geçiren Bulgar Komünist Partisi, 1946 nüfus sayımında din hanesi çıkarılmasına karar vermiştir. Azınlıkları demografik olarak tam yansıtmayan nüfus sayımları, homojen ulus-devlet politikasına uyumlu olarak asimilasyon süreçlerine zemin hazırlamaktaydı.[2]

Dini İnanç Durumu	**Nüfus**			**Oran %**		
	1887	1893	1900	1887	1893	1900
Ortodoks	2.424.371	2.606.786	3.019.999	76.86	78.74	80.66
Müslümanlar	676.215	643.258	643.300	21.44	19.43	17.18
Yahudiler	24.352	28.307	33.663	0.77	0.86	0.96
Katolikler	18.505	22.617	28.569	0.59	0.68	0.76

[1] Nevill Forbes, Arnold J. Toynbee, D. Mitrany, D.G. Hogarth, The Balkans: A History of Bulgaria-Serbia-Greece-Rumania- Turkey, Artini House, Priştina, 2021, s.55-64.

[2] Bulgaristan'daki ilk nüfus sayınları, http://nsi.bg/Census/StrReligion.htm (Erişim Tarihi: 11.04.2023)

Protestanlar	1.358	2.384	4.524	0.04	0.07	0.12
Ermeni-Gregoryenler	5.839	6.643	13.809	0.19	0.20	0.37
Diğerleri	1.461	-	326	0.04	-	0.01
Belirtilmeyen	2.274	718	93	0.07	0.02	0.0
Prenslik için toplam	3.154.375	3.310.713	3.744.283	100	100	100

Tablo 1: Bulgaristan'da İlk Yapılan Nüfus Sayımları

Kaynak: http://nsi.bg/Census/StrReligion.htm"Erişim Tarihi 16/04/2024"

Bulgaristan demografik sisteminin içerisinde birçok etnik grup bulunmaktadır. Ülke içerisindeki azınlıkların demografik anlamda en kalabalığı Türklerdir. Ardından Romanlar ve Pomaklar gelmektedir. Tarihsel süreç içerisinde Bulgar kaynakları azınlıkların nüfuslarını az gösteren çalışmalar yapmaktadır. Bu bağlamda tahmini bazı rakamlar da gündeme gelmektedir. Bulgaristan demografik anlamda diğer Balkan ülkeleri gibi homojen bir nüfusa sahip olmadığı için belirli aralıklarla içerisindeki Türk ve Müslüman toplulukları göç ettirme siyaseti yürütmüştür. Etnik yapı daima devlet tarafından kontrol altında tutulduğunu gözlemlemekteyiz. Türklerin nüfusu %10'un üzerine çıktığı dönemlerde asimilasyon politikalarının devlet eliyle artırılması bu tutumun bir göç siyasetine dönüştüğünün kanıtıdır. Osmanlı-Rus 1877-1878 Harbinden sonra göçlerin istikameti Türkiye'ye yönelmiştir. Balkanlar'da kendilerine güvenli bir yer bulamayan ahali ilk fırsatta Türkiye'ye göç ederek milli ve dini kimliğini muhafaza etme yolunu tutmuştur. Osmanlı-Rus savaşları başta olmak üzere ve Balkan Savaşları neticesinde ortaya çıkan tabloda Bulgaristan'ın etnik yapısının şekillendiğini iddia edebiliriz.[3]

Bulgaristan'ın devlet felsefesinde demografik olarak azınlıkların devamlı göç ettirme geleneğinin mevcut olduğunu görmekteyiz. Türk ve Müslümanların yoğun olduğu yerleşkelerin, savaşlar ve Bulgar isyanları neticesinde boşaltıldığını görmekteyiz. Balkanlar'daki çatışmalar ve savaşlar, ulus-devlet inşası süreçlerini besleyen bir faktörlere evirilmiştir. Demografik müdahalelerin kaynağında 19.yy ile zirveye ulaşan Balkanlar'daki milliyetçi yaklaşımların olduğu görmekteyiz. Bu durumun tarih yazımı üzerinden meşrulaştırılmaya çalışılması, akademik bilgi üretim sürçlerini de zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda Bulgaristan'daki tarih yazımının, demografi ve etnik yapı ile derinden ilişkisi mevcuttur. Bulgaristan'da yaşayan Türk ve Müslüman ahalinin çeşitli zamanlarda zorla isimleri değiştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin; Rodoplar'da yaşayan Pomakların 1912'de zorla dinlerinin değiştirilmeye çalışılması ve bu durumun Bulgar tarih yazımı üzerinden meşrulaştırılması girişimi, Balkanlar'da kronik bir sorundur. Bu süreç daha sonra Komünist dönem içerisinde de devamlılık göstermiştir.[4]

1984 yılının Aralık ayında başlatılan Zorla İsim Değiştirme politikası, Bulgaristan'ın etnik ve demografik yapısının devlet eliyle ve yanlış tarih yazımı ile değiştirilmesi hadisesidir. Balkanlar'daki Türk ve Müslüman varlığını asimile etmek için yapılan bu politikaların başarısızlığı, güncel demografik verilerden teyit edilebilmektedir. Bulgaristan'da krallık, komünizm ve demokrasi dönemlerinin ortak noktalarından en önemlisi azınlık politikalarının benzerliğidir. Demokrasi döneminde hak ve hürriyetler noktasında ilerlemeler var gibi görünmesine rağmen devlet ve bürokrasi içerisinde Türk ve Müslüman azınlığın yükselmesinin önünde ciddi engeller mevcuttur.[5]

[3] İna Merdjanova, Musulmanskite Obşnosti na Balkanite Postkomunistiçeski Transformatsii, Tercüman: Viktor Kotsev, Krtika i Humanizm, Sofya, 2016, s. 39-60.
[4] a.d.e. s.62.
[5] Emin Atasoy, Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları, Beta Yayıncılık, İstanbul, s. 332-372.

Nüfus Sayımı Yılı	Bulgaristan Nüfusu	Bulgar Etnik Grubu	Türk Etnik Grubu	Türk Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı
1880/1884	2,982,949	2,027,241	727,773	24.4 %
1892	3,310,713	2,505,326	569,728	17.2 %
1900	3,744,283	2,888,219	531,240	14.2 %
1910	4,337,513	3,518,756	465,641	10.7 %
1920	4,846,971	4,036,056	520,339	10.7 %
1934	6,077,939	5,204,217	591,193	9.7 %
1946	7,029,349	5,903,580	675,500	9,6 %
1965	8,227,966	7,231,243	780,928	9,5 %
1975	8,727,771	7,930,024	730,728	8.4 %
1992	8,487,317	7,271,185	800,052	9.4 %
2001	7,928,901	6,665,210	746,664	9.4 %
2011	7,564,570	6,464,624	588,318	9.4 %
2021	6,519,789	5,118,494	508, 378	8.4 %

Tablo 2: Bulgaristan'da Türk Nüfusunun Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Bulgaristan Ulusal İstatistik Kurumu, https://nsi.bg/ "Erişim Tarihi 16/04/2024"

Etnik Bulgar nüfusunun devlet içerisinde 1975 yılına kadar düzenli olarak arttığı gözlenmektedir. 1975 sonrasında Bulgar etnik nüfusun hızla azaldığı görülmektedir. BKP Politbüro içerisinde azınlıkların güvenlik tehdidine dönüşmesi, Kıbrıs Harekâtından sonra iyice netlik kazanmıştır. Devlet göç politikaları ile kendi demografik dengesini korumaya çalışmaktadır. Diğer yandan Bulgar İstatistik Kurumuna göre ülkedeki Türk nüfusu 1992'de en yüksek nüfusa ulaştığı belirtilmiş olmasına rağmen bu konuda tartışmalar mevcuttur. Belirtilen rakamların üzerinde etnik Türk nüfusu söz konusudur.[6]

Bulgaristan, kendi ulus-devletini ayakta tutmak ve homojen bir nüfus yapısı oluşturmak için belirli aralıklarla ülkedeki Türk ve Müslüman azınlığı zorunlu göç ettirme siyaseti gütmüştür. 89 Göçü bu etnik temizliğin son halkası olarak tarihe geçmiştir. Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlık umarım bir daha zorunlu göçlere maruz kalmaz. Osmanlı-Rus Savaşından sonra yaşanan onca göçten sonra, *"zorunlu göçler"* konusunda artık siyaseten daha tecrübeli bir Türkiye var.[7]Artık Türkiye, kendi sınırları dışında yaşayan Osmanlı bakiyesi Türk ve Müslüman azınlıkların hukuklarını da her yönden takip edecek güçtedir. Uluslararası hukuk çerçevesinde zorunlu göç ettirme hadiselerine karşı yeni önlemler ve yaptırımlar geliştirilmesi de artık elzem bir hal almıştır.[8]

Coğrafi olarak Bulgaristan haritasına bakıldığında; Romanlar ülkenin her ilinde belirli oranlarda bulunurken, Türkler ve Pomaklar ülkenin belli bölgelerinde toplu halde yaşamaktadırlar. Türkler, nüfus anlamında Güney Doğu Bulgaristan ve Deliorman Bölgesinde yoğunlaşırken Pomakların ekseriyeti de Güney Doğu Bulgaristan'ın dağlık kesimlerinde yaşamaktadırlar. Rodopların yani Güney Batı Bulgaristan'ın çoğunluğu Müslüman ve Türklerden oluşmakta iken, Kuzey Doğu

[6] Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.432.
[7] Hasine Şen, *"İnsani Boyutuyla 1989 Göçü"*, Bulgaristan Türklerinin Büyük Göçü '89, 2. Uluslararası Bulgaristan Sempozyum Bildiri Kitabı, (Editör: Hasine Şen), Bultürk Yayınları, İstanbul, 2015, s.80-82.
[8] Tomasz Kamusella, Ethnic Cleansing During the Cold War: The Forgotten 1989 Expulsion of Turks from Communist Bulgaria. Taylor & Francis Group, New York, 2020, s.110-154.

Bulgaristan'da bazı bölgelerde Türkler ve Müslümanlar çoğunlukta iken bazı bölgelerde Hristiyan Bulgar çoğunlukta ya da dengeli bir nüfus dağılımı mevcuttur. Kırcaali ve Razgrad'ın nüfusunun yarıdan fazlası Türk kökenli olması hasebiyle stratejik açıdan önemlidir. Türk ve Müslüman ülkede yoğunluklu olarak iki bölgede temerküz etmektedir. Bu bölgeler coğrafi anlamda Güney Batı Bulgaristan ve Kuzey Doğu Bulgaristan olarak ifade edilebilir. Yöresel anlamda ise Güney Batı Bulgaristan Rodoplar, Kuzey Doğu Bulgaristan ise Deliorman Bölgesi olarak nitelendirilir. Balkanlardaki en fazla Türk azınlık, Bulgaristan sınırları içerisinde yaşamaktadır. Müslüman toplum bağlamında Türkler, Pomaklar ve Romanlar arasındaki ilişkilerin siyasal ve kültürel bir güce dönüşmesi; uzun vadede Türk dış politikasının yumuşak gücünü artıran da bir olgudur. Diğer yandan Bulgaristan'da Türk ve Müslüman azınlığın demografisi uzun vadede korunabilirse; azınlık faktörü Bulgaristan'ın iç ve dış politikasında etkili bir konuma gelebilir. Bu bağlamda şehir ve kültürel diplomasi unsurları beraber işlevsellik kazanarak Sofya-Ankara arasında güven köprüleri inşa edilebilir.[9]

2. 2011 Nüfus Sayımının Analizi

2011 nüfus sayımı, demokrasi dönemindeki ikinci nüfus sayımıdır. 2001'de AB vize serbestine kavuşan Bulgaristan vatandaşları, AB ülkelerine kısa süreli çalışmaya giderken, 2007 sonrası bu eğilim göç hareketine dönüşmüştür. Bu bağlamda AB'ye giriş sonrası yapılan ilk nüfus sayımı olması yönüyle önemlidir.[10]Diğer nüfus sayımlarında olduğu gibi Bulgar, Türk ve Romanlar ayrı birer etnik grup olarak sayılırken Pomak nüfusunun 2011 nüfus sayımlarında yine kayda alınmadığı görülmektedir. Anadili açısından Pomakların çoğunluğunun Bulgarca konuşması, bu durumun temel nedeni olarak ifade edilirken, sonuç olarak Bulgar dili bağlamında daha homojen bir harita ortaya çıkarmaktadır. Her nüfus sayımında azınlıklar konusunda çelişkili tablolara imkân veren NSİ, 2011 yılında anadilini ifade etmeyen insanlara da yer vermiştir. Öte yandan 2011 nüfus sayımında Türklerin nüfusu azalsa da oransal olarak korunduğu gözlenmektedir.[11]

	Ana Dili					
Etnik Grup	**Toplam**	**Bulgarca**	**Türkçe**	**Roma**	**Diğerleri**	**Belirtilmeyen**
Toplam	6.611.513	5.631.759	604.246	280.979	47.071	47.458
Bulgarlar	5.604.300	5.571.049	15.959	7.528	7.511	2.253
Türkler	585.024	18.975	564.858	549	87	555
Romanlar	320.761	24.033	21.440	272.710	1.905	673
Diğerleri	48.321	10.726	397	26	36.196	976
Belirtilmeyen	53.107	6.976	1.592	166	1.72	43.001

Tablo 3: 2011 Nüfus sayımına göre Bulgaristan'da Anadili ve Etnik Gruba Göre Demografik Dağılımı

Kaynak: Bulgaristan İstatistik Kurumu, https://www.nsi.bg/

[9] Vahit Sadal, Bulgaristan Türkleri ve Siyasal Hayata Katılım, Çizgi Kitabevi, İstanbul, s. 146.; Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 53-78.

[10] 2011 nüfus sayımı ülkedeki tüm etnik grupların göç ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

[11] Ali Dayıoğlu, Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 53-76.

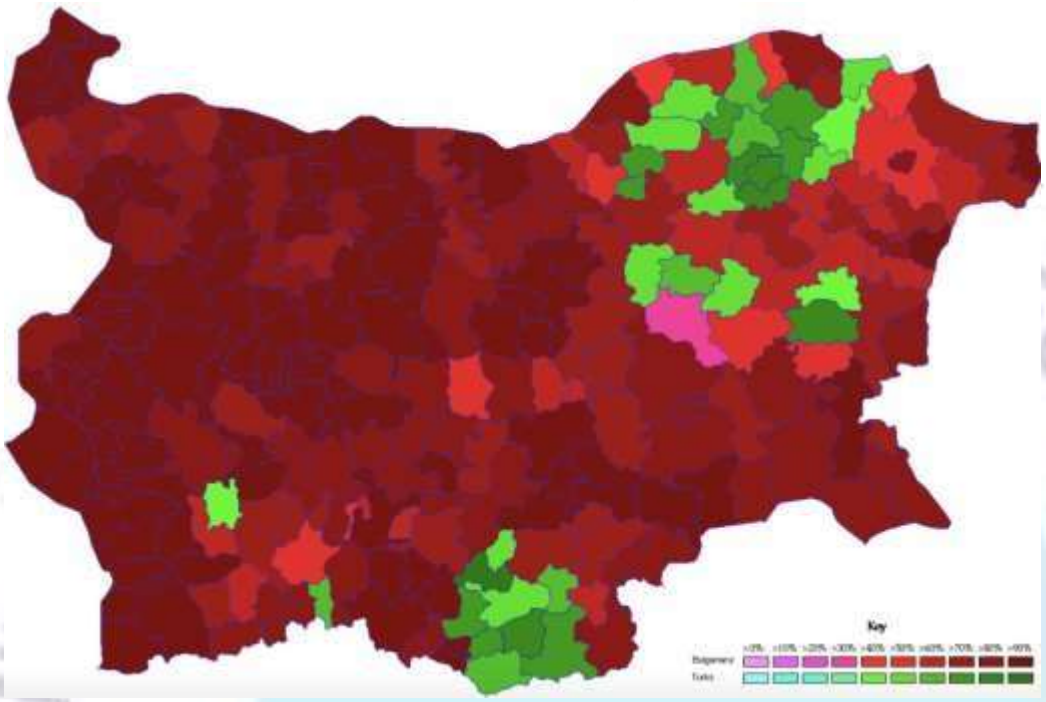

Harita 1: Bulgaristan'ın Etnik Kompozisyonu (2011)

Kaynak: Bulgaristan İstatistik Kurumu, https://www.nsi.bg/ "Erişim Tarihi 16/04/2024"

Bu figürde yeşil renkli kısımlar Türklerin yaşadığı bölgeleri, kırmızı alanlar ise Bulgarların yerleşim birimlerini göstermektedir. Haritadan belli olmaktadır ki Türkler ülkenin iki bölgesinde çoğunluğu oluşturmaktadır. Dini anlamda da ülkedeki azınlıkların çoğunluğunun Müslüman olması nedeniyle benzer bir harita karşımıza çıkmaktadır. Demografik anlamda etnik ve dini harita benzerlikler taşımaktadır. Ülkedeki Türk ve Müslüman azınlık ülkenin her yerinde demografik anlamda var olsa da Deliorman ve Rodop bölgelerinde ana çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu bağlamda Bulgaristan içerisinde Türk ve Müslüman azınlığa yönelik bir strateji ve politikalar geliştirilmesi durumunda şu şehirlere öncelik verilmelidir: Kırcaali, Razgrad, Tırgovişte, Şumnu, Silistra, Dobruca, Rusçuk ve Burgas. Bu sekiz yerleşim biriminde ülkedeki Türklerin 63.7%'si yaşamaktadır. [12]

[12] Bulgaristan İstatistik Kurumu, https://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf (Erişim Tarihi: 30.03.2023)

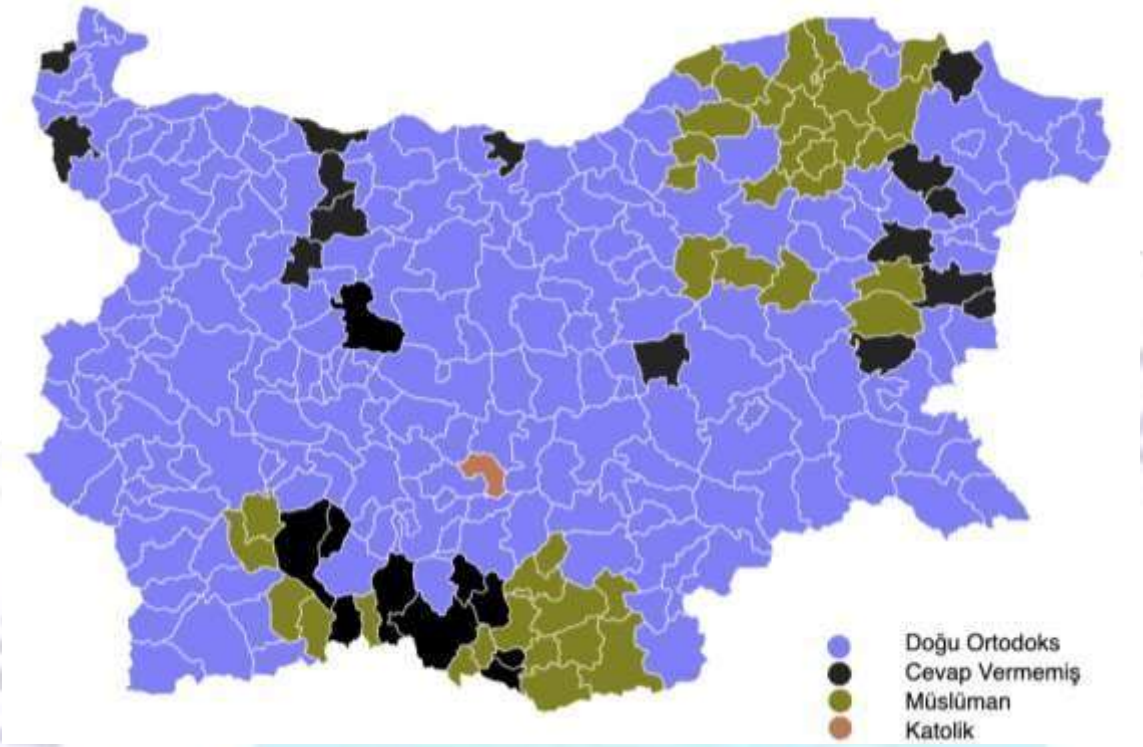

Harita 2: Bulgaristan'da Mevcut Dini Durum Haritası
Kaynak: Bulgaristan İstatistik Kurumu, https://www.nsi.bg/"Erişim Tarihi 16/04/2024"
Haritada da görüldüğü üzere etnik ve dini yapı benzeşmektedir. Güney Batı Bulgaristan'da yaşayan Pomakların dini durumları hakkında NSİ'ye bilgi vermedikleri görülmektedir.
Haritada gösterilen siyah bölgelerde "Ortodoks Bulgar" ve "Müslüman" kimliklerinin arasında sıkışıp kalan bazı topluluklar, etnik ve dini kimlikleri hakkında beyan vermekte zorlanmaktadır. Bu bağlamda sosyolojik olarak bastırılmış bir çoklu-kimliklerden bahsedebiliriz. Etnik olarak Bulgar olmayan Müslüman topluluklara yönelik örtülü bir kültürel ve kimliksel bir baskı sözkonusudur. Bu nedenle bazı topluluklar komünist dönemin mirası olan inanç bilgilerini gizleme temayülünü ortaya koymaktadır. Bulgaristan'daki Romanların bir kısmı kendini Türk ve Müslüman olarak ifade ederken, bir kısmı kendini Ortdoks- Bulgar olarak tanımlaktadır. Bu durumun şehir sosyolojisi ile yakından ilgisi vardır. Türklerin yoğun olduğu şehirlerde ikamet eden Romanların ekseriyeti kendilerini, Türk kültür dairesinin bir ferdi olarak ifade etmektedir. Filibe, Pazarcık, Yambol, Şumnu (Şumen) gibi şehirlerdeki Romanların ekseriyeti de kendisini Türk olarak tanımlamaktadır. Bu durum Bulgaristan'daki Türk kültür dairesinin kapsamını genişletmektedir.[13] Roman nüfusunun oransal bazda en yüksek olduğu iller şunlardır:
1. Montana 12.7%
2. Sliven 11.8%
3. Dobriç 8.8%
4 Yambol 8.5%
5. Pazarcık 8.3% [14]

[13] Kader Özlem, Bulgaristan Romanlarının Güncel Sorunlarına Yönelik Bir Değerlendirme, TİKA, Avrasya Etüdleri 50/2016-2, s. 73-97.
[14] Bulgaristan İstatistik Kurumu, https://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf (Erişim Tarihi: 30.05.2023)

Şehirler	Bulgar	Türk	Roman
Total	**84.8**	**8.8**	**4.9**
Blagoevgrad	88.6	6.0	3.4
Burgas	80.5	13.3	5.0
Varna	87.3	7.2	3.2
Veliko Tırnovo	90.3	6.7	1.7
Vidin	91.2	0.1	7.7
Vratsa	92.7	0.3	6.2
Gabrovo	92.2	5.6	1.1
Dobruca	75.4	13.5	8.8
Kırcaali	30.2	66.2	1.0
Köstendil	92.9	0.1	6.4
Lovech	90.9	3.3	4.4
Montana	86.3	0.1	12.7
Pazarcık	83.8	5.7	8.3
Pernik	96.4	0.2	2.8
Plevne	91.4	3.6	4.1
Plovdiv (Filibe)	87.1	6.5	4.9
Razgrad	43.0	50.0	5.0
Ruse (Rusçuk)	81.4	13.2	4.0
Silistra	57.4	36.1	5.1
Sliven	76.6	9.7	11.8
Smolyan (Paşmaklı)	91.2	4.9	0.5
Sofya	91.4	0.2	7.4
Sofya (Başkent)	96.4	0.1	6.6
Stara Zagora (Eski Zağra)	86.2	4.9	7.8
Tırgovişte (Eski Cuma)	54.7	35.8	7.3
Haskovo (Hasköy)	79.4	12.5	7.0
Şumen	59.2	30.3	8.2
Yambol	86.9	2.9	8.5

Tablo 4 :2011 Nüfus Sayımına Göre Şehirler Bazında Etnik Dağılım

Kaynak: Bulgaristan Ulusal İstatistik Kurumu, https://www.nsi.bg/ "Erişim Tarihi 16/04/2024"

Bulgaristan'da Türk nüfusunun %63,7'si 8 şehirde yaşamaktadır. Bu şehirlerin dışında kalan Türk nüfusunun ülkenin diğer bölgelerine dağılmış vaziyettedir. Kırcaali, demografik olarak diğer şehirlerden ayrılmaktadır.[15]Kırcaali hem Balkanlar'da il bazında hem de Bulgaristan'da en yoğun ve en kalabalık Türk nüfusuna ev sahipliği yapmaktadır. Kırcaali'nin 7 ilçesinde de yoğunluk ve çoğunluk olarak Türkler yaşamaktadır. Demografik olarak diğer yönden Kırcaali, Bulgar ve Roman nüfus oranının en az olduğu bölge olarak tanımlanaiblir. Oransal olarak Bulgaristan'daki ilçeler arasında nüfusunun %90 ve üzerinde Türk ve Müslüman olan yerel yönetimler mevcuttur. Bu bağlamda Kırcaali şehrinin Karagözler (Yeni Pazar) ilçesi %96,8 ile ilk sıradadır.[16]

[15] Türk nüfusunun yoğun yaşadığı yaşadığı iller; Kırcaali, Razgrad, Tırgovişte, Şumnu, Silistre, Dobruca, Rusçuk, Burgaz'dır.

[16]Dinlere Göre Nüfus Yapısı, http://nsi.bg/Census/StrReligion.htm (Erişim Tarihi: 28.02.2023)

Bulgaristan'da etnik kimliğini belirten ''diğer grupların'' toplam nüfusa oranı 0.7% olarak kayda geçirilmiştir. Bu oran Bulgar, Türk ve Romanların dışındaki etnik grupların azlığını göstermesi bakımından önemlidir. Diğer etnik gruplar kategorisinde Rus ve Ermenilerin sayısı dikkat çekmektedir. Öte yandan Bulgaristan'daki Makedonlar meselesi ile Kuzey Makedonya'daki Bulgar etnik grubun sayımı konusu arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Her iki ülkede de ulus-devlet inşasının bir parçası olarak Makedon ve Bulgar etnik kimlikleri problemlidir. Bulgaristan'ın devlet politikası olarak Balkanlar'daki Makedonları, Bulgar etnik topluluğunun bir parçası olarak görme eğilimi vardır. Bu durum iki devletin ulusal kahramanlarına ve tarih yazımına varıncaya kadar, siyasi, kültürel ve sosyoljik olarak yeni bir çok tartışmaya kapı aralamaktadır. Dolayısıyla etnik kimliklerin nasıl tanımlandığı meselesi, nüfus sayımlarına etki eden bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer azınlıkların içerisinde ise azınlık konumunda olan Yahudi ise daha fazla büyükşehirlerde yaşamakla birlikte, nüfusları gün geçtikçe azalma eğilimindedir. Bulgaristan'daki Yahudiler aslen dini bir grup olmasına rağmen Ulusal İstatistik Kurumu tarafından etnik gruplar açısından değerlendirilmektedir.(Bkz. Tablo 5)

Rus	9,978
Ermeni	6,552
Ulah	3,684
Karakaçan	2,556
Makedon	1,654
Yunan	1,379
Yahudi	1,162
Ukraynalı	1,789
Romen	891
Diğerleri	19,659
Belirtilmeyen	53,391

Tablo 5: 2011 Sayımlarına Göre Diğer Etnik Gruplar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3. 2021 Nüfus Sayımının Analizi

Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 Zorunlu Göçünde 350 binden fazla Türk ve Müslüman azınlık gelmiştir. Soğuk Savaş sürecinde Avrupa'daki en büyük göç olarak kayıtlara giren bu göçten sonra Bulgaristan kamuoyu demografik kriz meselesi ile tanışmıştır. Demokrasiye geçişle yapılan 1992 nüfus sayımında Türkler 800,052 kişi ile %9,4 oranına tekabül etmekteydi. Eğer 1989 Göçü yaşanmamış olsaydı 1992 nüfus sayımında Türklerin demografik gücü bir milyonun üzerinde olacak ve bu durumda Türklerin toplam nüfusa oranı %15'e yaklaşması öngörülmekteydi.[17] Postkomünist dönemin siyasetinde ağırlık merkezi olması beklenen Türkler, yaşanan büyük göç ile demokrasi sürecine etki gücü kısıtlanmış olarak girmiştir. Çıkan sonuçlara göre Bulgaristan, devlet olarak homojenliğini korumak için demografik krizi göze aldığı gözlenmektedir.[1] Soğuk Savaş sonrası Bulgaristan'da 1992, 2001, 2011 ve 2021 olarak toplamda 4 defa nüfus sayımı yapılmıştır. Bu nüfus sayımlarında Türklerin devamlı azaldığı gözlenmektedir. Toplam nüfusa

[17] Zorunlu 1989 Göçüyle, azınlığın Bulgaristan iç siyasetinde güçlü bir aktör olma özelliğine ket vurulduğu görülmektedir.

[18] Emin Atasoy, "Postsosyalist Dönemde Bulgaristan"da Yaşanan Demografik Kriz ve Yansımaları", Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı 12, s. 1–24.

oranla 1975 nüfus sayımında %8,4 olarak kayda geçen Türkler, 2021 yılında yine aynı oranda olmalarına rağmen sayıca azdırlar. 2011 nüfus sayımında yüzde %8,8 olan Türkler, 2021 nüfus sayımında %0,4 azalarak %8,4'e düşmüştür.[19]

Azınlıkların demografik olarak güç kaybetmesi, Bulgaristan'ın geçiş sürecini daha kolay yönetmesini sağlayan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. 2021'e kadar ülkenin tüm etnik gruplarının nüfus kaybetmesi ülkenin hem doğurganlığın azalmasını ve göç veren yapısının değişmediğini göstermektedir. Daha önce Türkiye'ye yönelik olan göçlerin istikameti 2001 sonrasında AB ülkelerine doğru yönelmiştir. Son nüfus sayımında tüm etnik ve dini grupların azaldığı kayda geçmiştir. Komünist dönem ve öncesinde etnik ve dini sorunları bertaraf etmek için göç ettirme siyasetini kullanan Bulgaristan makamları, demokrasiye geçişle beraber azınlık politikalarını daha liberal bir eksene kaydırdığı gözlenmektedir. Komünist dönemde Türk ve Müslüman azınlık kimlik ve aidiyet temelli göç etmek zorunda kalırken, 90 sonrası demokrasi döneminde Bulgarlar dahil tüm etnik grupların iktisadi ekonomik temelli göç etme eğilimi ön plana çıkmaktadır. Bulgaristan her yıl ortalama 80 -100 bin arasında azalan bir ülke olarak demografik kriz eşiğindedir. Komünist dönemdeki göçler kimlik ve aidiyet meseleler bağlamında gelişim gösterirken, 1990 sonrası göçler AB üyelik süreciyle beraber ekonomik ve ticari bağlamda gelişim göstermiştir. 2001'de AB'ye yönelen göçler ve 2007 AB üyeliği sonrası iyice artışa geçmiştir. AB üyeliği sonrası Bulgaristan vatandaşlarının AB iş gücü piyasasına daha aktif olarak katıldığı gözlemlenmektedir. Nihai olarak AB ülkelerine yapılan göçler, Bulgaristan'daki demografik azalmanın ana nedeni olarak önümüze çıkmaktadır.[20]

Etnik Gruplar	**Nüfus**	**Toplam Nüfusa Oranı**
Bulgarlar	5,118, 494	84.6 %
Türkler	508, 378	8.4 %
Romanlar	266, 720	4.4 %
Diğerleri	79, 006	1.3 %
Belirtilmeyen	15, 746	0.3 %
Cevap vermek istemiyorum	63, 767	1.0 %
Tüm Nüfus	**6, 519, 789**	**%100**

Tablo 6: Etnik Gruplara Göre 2021 Bulgaristan Nüfus Sayımı

Kaynak: Bulgaristan Ulusal İstatistik Kurumu, https://www.nsi.bg/ "Erişim Tarihi 16/04/2024"

Bulgaristan diğer Balkan ülkeleri gibi hızlıca nüfus kaybeden bir ülke olarak dikkat çekmektedir. Bulgaristan'ın nüfusu 2011 yılında 7 364 570 kişi iken 2021 nüfus sayımında 6 519 789 olarak sayılmıştır. 10 yıllık süreç içerisinde 844 781 kişi olarak azalan Bulgaristan, demografik bir krizin eşiğindedir. Yıllık ortalama olarak 84 bin kişi azalan bir ülke olan Bulgaristan yılda ortalama iki ilçesini kaybetmektedir. 2021 nüfus sayımı verilerine göre ülkenin %84,6'sı Bulgar olduğu beyanını vermektedir. Bu oranın bu kadar yüksek olmasının en önemli nedeni bazı diğer etnik gurupların çeşitli nedenlerden dolayı kendilerini Bulgar olarak bildirmeleridir.[21]

Dini Guruplar	**Nüfus**	**Toplam Nüfusa Oranı**
Hristiyanlık	4, 219, 270	71.5 %

[19] Bkz. (Tablo: 3-4) Bulgaristan'daki tüm etnik gruplarda demografik bir azalma söz konusudur.
[20] Kader Özlem, 2001 Sonrası Dönemde Bulgaristan'dan Avrupa Birliği Ülkelerine Türk Göçlerinin Analizi, Karadeniz Araştırmaları, XIV/55-Güz 2017, s. 175-184.
[21]Hristiyan Romanların ve bazı Pomak bölgelerinde kendilerini Bulgar olarak ifade eden gruplar mevcuttur. Smolyan (Paşmaklı) bölgesindeki Pomakların bir kısmı bu kategori içerisindedir.

Müslümanlık	638, 708	10.8 %
Yahudilik	1, 736	0.02 %
Diğerleri	6, 451	0.1 %
Dini inancım yok	305, 102	5.2 %
Belirtilmeyen	259, 235	4.4 %
Cevap vermek istemiyorum	472, 606	8.0 %

Tablo 7: Bulgaristan Dini İnanç Durumu (2021 Nüfus Sayımına Göre)

Kaynak: Bulgaristan Ulusal İstatistik Kurumu, https://www.nsi.bg/ "Erişim Tarihi 16/04/2024"

Etnik grupların dini kimliklerini ifade etme şekillerinde bazı sıkıntılar mevcuttur. 6,5 milyon kişiden yaklaşık 1 milyondan fazla kişi dini kimliği hakkında çeşitli nedenlerden dolayı bilgi vermek istememektedir.[22] Resmi olarak 1 miyon 37 bin kişi dini inanç bilgisini devletle paylaşmamaktadır. Toplam nüfusa oranla toplumun %17,6'sı dini kimliği ile ilgli herhangi bir beyanat vermeyi kabul etmemektedir. Sonuç olarak Bulgaristan'daki etnik ve dini kimliklerle ilgili halkın hala baskı altında olduğunu söylebiliriz.[23] Genel bir değerlendirme kapsamında etnik ve dini kimliğini gizlenmesi ve doğrudan beyan edilmemesinin bazı nedenleri hakkında şunları ifade edebiliriz:

- Komünist dönemde etnik ve dini kimliklerin devlet tarafından baskınlanması ve bu durumun psiklojik etkisinin devam etmesi.
- Göç hafızasının canlılığı.[24]
- Kamuda görev almanın zorluğu.
- Azınlıkların hak arama süreçlerinde yaşadığı sıkıntılar.
- Azınlıkların ayrımclığa uğrama korkusunun devam etmesi.
- Azınlıkların anayasal düzlemde tanınmaması.
- Kamusal alanlarda azınlıkların ötekileştirilmesi.

Sonuç

2011 ve 2021 nüfus sayımları, Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlıkların demografik yapısında belirgin değişiklikler olduğunu göstermektedir. 2011 yılı, Bulgaristan'ın AB üyeliği sonrası yapılan ilk nüfus sayımı olması bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde, Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfusunda görece bir azalma gözlenmiştir. Pomak nüfusu yine kayda alınmamış ve bu da Bulgarca konuşan Pomakların demografik yapıya dahil edilmesine yol açmıştır. 2021 nüfus sayımında ise Müslümanların nüfus oranı %10.8 olarak kaydedilmiş, ancak dini inanç bilgilerini paylaşmayanların sayısında belirgin bir artış olmuştur. Bu durum,

[22]Ethno-cultural characteristics of the population as of september 7, 2021, https://www.nsi.bg/en/content/19874/прессъобщение/ethno-cultural-characteristics-population-september-7-2021 (Erişim Tarihi: 29.03.2023)

[23] Bulgaristan kurulduğundan beri ülkeden göç ettirilen Türk-Müslüman azınlık kimlik bağlamında devletle özdeşlik kurmada zorluklar yaşamaktadır.

[24] 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşından bugüne Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaşanan göçler kültürel hafıza Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlığında canlılığını korumaktadır.

toplumun hala dini ve etnik kimliklerini açıkça ifade etmekte çekinceler yaşadığını göstermektedir. Komünist dönemin etkileri ve göç hafızasının canlılığı, bu çekincelerin temel nedenleri arasında sayılabilir.

Etnik ve dini kimliklerin beyan edilmesindeki değişiklikler, toplumun baskı ve ayrımcılık korkusunun devam ettiğine işaret etmektedir. Göç hafızasının canlılığı ve kamuda görev almanın zorluğu gibi etmenler, bu kimliklerin gizlenmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman azınlıkların hak arama süreçlerinde yaşadığı sıkıntılar ve anayasal düzlemde tanınmamaları, demografik yapı üzerinde etkili olmaktadır. Bu analiz, toplumun baskı altında olduğunu ve etnik-dini kimliklerin açıkça ifade edilmesinde hala zorluklar yaşandığını göstermektedir. Bulgaristan'daki azınlıkların haklarının korunması ve ayrımcılığın önlenmesi için kapsamlı politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. 2011 yılı itibariyle, Bulgaristan'da 588.318 olan Türk nüfusu 2021 yılında 508.378'e düşmüştür. Bu azalma, artan göç hareketleri ve doğurganlık oranlarındaki düşüşle ilişkilendirilmektedir. Buna karşılık, 2011 ve 2021 yılları arasındaki nüfus sayımlarında Müslüman nüfus %10.7 oranında artış göstermiştir. 2011 yılında 577.139 olan Müslüman nüfus 2021 yılında 638.708 kişiye ulaşmıştır. Bu durum, on yıl içinde 61.569 kişilik bir artışa işaret etmektedir. Müslüman nüfusun artışı, göçlerle gelen yeni bireyler ve mevcut nüfusun daha yüksek doğurganlık oranları gibi faktörlerle açıklanmaktadır. Diğer yandan ülkedeki Müslüman nüfusun artışı, Roman ve Pomak topluluğunun dini kimlik beyanlarındaki göreceli artışa bağlanmaktadır.

Kaynakça

Atasoy, Emin. *Asimilasyon Çemberindeki Bulgaristan Müslümanları*. Beta Yayıncılık, İstanbul, ss. 332-372.

Atasoy, Emin. "Postsosyalist Dönemde Bulgaristan'da Yaşanan Demografik Kriz ve Yansımaları". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı 12, ss. 1–24.

Dayıoğlu, Ali. *Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*. İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2005, ss. 53-78.

Forbes, Nevill, Arnold J. Toynbee, D. Mitrany, D.G. Hogarth. *The Balkans: A History of Bulgaria-Serbia-Greece-Rumania-Turkey*. Artini House, Priştina, 2021, ss. 55-64.

Kamusella, Tomasz. *Ethnic Cleansing During the Cold War: The Forgotten 1989 Expulsion of Turks from Communist Bulgaria*. Taylor & Francis Group, New York, 2020, ss. 110-154.

Karpat, Kemal H.. *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 432.

Merdjanova, İna. *Musulmanskite Obşnosti na Balkanite Postkomunistiçeski Transformatsii*. Çeviri: Viktor Kotsev, Krtika i Humanizm, Sofya, 2016, ss. 39-60.

Özlem, Kader. *Bulgaristan Romanlarının Güncel Sorunlarına Yönelik Bir Değerlendirme*. TİKA, Avrasya Etüdleri 50/2016-2, ss. 73-97.

Özlem, Kader. "2001 Sonrası Dönemde Bulgaristan'dan Avrupa Birliği Ülkelerine Türk Göçlerinin Analizi". *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: XIV, Sayı 55, Güz

2017, ss. 175-184.

Sadal, Vahit. *Bulgaristan Türkleri ve Siyasal Hayata Katılım*. Çizgi Kitabevi, İstanbul, s. 146.

Şen, Hasine. "İnsani Boyutuyla 1989 Göçü". *Bulgaristan Türklerinin Büyük Göçü '89, 2. Uluslararası Bulgaristan Sempozyum Bildiri Kitabı*, (Ed. Hasine Şen), Bultürk Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 80-82.

Bulgaristan'daki ilk nüfus sayımları, http://nsi.bg/Census/StrReligion.htm (Erişim Tarihi: 11.04.2023).

Bulgaristan İstatistik Kurumu, https://www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf (Erişim Tarihi: 30.03.2023).

Dinlere Göre Nüfus Yapısı, http://nsi.bg/Census/StrReligion.htm (Erişim Tarihi: 28.02.2023).

Ethno-cultural characteristics of the population as of September 7, 2021, https://www.nsi.bg/en/content/19874/прессъобщение/ethno-cultural-characteristics-population-september-7-2021 (Erişim Tarihi: 29.03.2023).

TÜRKİYE'DE ENERJİ TASARRUFU TUTUM VE DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ: YÜKSEK VE DÜŞÜK TÜKETİMLİ ALANLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

INVESTIGATING ENERGY-SAVING ATTITUDES AND BEHAVIORS in TURKIYE: A COMPARISON of HIGH and LOW CONSUMPTION AREAS

Prof. Dr. Recep POLAT

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü

Erzincan

ORCID NO: 0000-0001-9295-0246

Mizgin İNAN*

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü

Erzincan

ORCID NO: 0009-0002-8047-4590

Merve AVCI

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü

Erzincan

ORCID NO: 0009-0001-3826-2124

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'deki enerji tüketiminin yüksek ve düşük olduğu şehirlerde yaşayan bireylerin enerji tasarrufu tutumları ve davranışları arasındaki farkları incelemeyi amaçlamaktadır. Enerji tasarrufu, sürdürülebilir kalkınma ve çevre koruma açısından kritik bir öneme sahiptir. Araştırma, enerji tasarrufu konusundaki farkındalığın ve davranışların nasıl şekillendiğini anlamak ve bu konuda etkili politikalar geliştirmek için önemli veriler sunmayı hedeflemektedir. TÜİK verilerinden yararlanarak, kişi başına düşen enerji tüketiminin yoğun ve az olduğu şehirlerdeki 18 yaş üstü bireylere ulaşılmıştır. Çalışmada, enerji tasarrufu tutum ve davranışlarını ölçmek için DeWaters ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen ve Oluk Şengezer ve Babadağ (2018) tarafından Türkçeye uyarlanan "enerji okuryazarlık" ölçeği kullanılmıştır. Veriler, çevrimiçi form ve yüz yüze görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Bulgular, yüksek enerji tüketimine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin enerji tasarrufu davranışları açısından daha olumlu tutumlar sergilediklerini, ancak enerji tasarrufu tutumları açısından anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir. Bu bulgular, enerji tasarrufu kampanyalarının ve politikalarının şehirlerin enerji tüketim seviyelerine göre uyarlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre eğitimi, Enerji tasarrufu, Enerji tasarrufu tutumları, , Enerji tasarrufu davranışları, Sürdürülebilir kalkınma

ABSTRACT

This study aims to examine the differences in energy-saving attitudes and behaviors between individuals living in high and low energy consumption cities in Turkey. Energy conservation is critically important for sustainable development and environmental protection. The research

seeks to provide important data to understand how awareness and behaviors related to energy conservation are shaped and to develop effective policies in this area. Utilizing data from TÜİK, individuals over the age of 18 in cities with high and low per capita energy consumption were reached. The study employed the "energy literacy" scale developed by DeWaters et al. (2013) and adapted into Turkish by Oluk Şengezer and Babadağ (2018) to measure energy-saving attitudes and behaviors. Data were collected through online forms and face-to-face interviews. Findings indicate that individuals living in high energy consumption cities exhibit more positive behaviors regarding energy conservation, although no significant difference was found in energy-saving attitudes. These results suggest that energy-saving campaigns and policies should be tailored according to the energy consumption levels of cities.

Keywords: Environmental education, Energy conservation, Energy-saving attitudes, Energy-saving behaviors, Sustainable development

GİRİŞ

Enerji tasarrufu, sürdürülebilir kalkınma, ekonomi ve çevre koruma açılarından kritik bir öneme sahiptir. Enerji kaynaklarının sınırlı olduğu dünyamızda, enerji tasarrufu yaparak hem çevresel etkileri azaltmak hem de ekonomik faydalar sağlamak mümkündür. Enerji kaynaklarının verimli kullanılması, sera gazı emisyonlarını azaltarak iklim değişikliği ile mücadeleye katkı sağlar. Ayrıca, enerji tasarrufu yaparak enerji maliyetlerini düşürmek, ekonomik sürdürülebilirliği artırır.

Artan enerji taleplerini karşılamak ve iklim değişikliğiyle mücadele etmek için enerji tasarrufu davranışlarını teşvik etmek gereklidir. Çalışmalar, enerji tüketim davranışlarını değiştirmenin, hanehalkı enerji verimliliğini önemli ölçüde artırabileceğini ve karbon emisyonlarını azaltabileceğini göstermektedir (Liu vd., 2020). Bu bağlamda, bireyler arasında sürdürülebilir enerji tasarrufu davranışlarını teşvik etmek, çevresel sürdürülebilirlik için önemlidir (Erna, 2024).

Enerji tasarrufu, sürdürülebilir yaşamın önemli bir bileşenidir ve bireylerin enerji tasarrufu davranışlarını etkileyen faktörleri anlamak, daha enerji verimli bir toplum oluşturmak için hayati öneme sahiptir. Bu konuda yapılan birçok çalışma, farklı nüfus grupları arasında enerji tasarrufu davranışlarının çeşitli yönlerine ışık tutmuştur. Örneğin, Zhang'in sakinlerin evde enerji tasarrufu davranışlarını etkileyen faktörler üzerine yaptığı çalışma, enerji tasarrufu davranışlarının arkasındaki mekanizmaları analiz önemini vurgulamaktadır (Zhang, 2023). Shandong Eyaleti sakinlerinden elde edilen verileri inceleyerek, bireylerin enerji tasarrufu eylemlerini şekillendiren faktörlerin karmaşık etkileşimlerine dair içgörüler sunmaktadır.

Benzer şekilde, Zhao ve arkadaşlarının Makao'daki üniversite öğrencilerinin enerji tasarrufu davranışları, tutumları ve farkındalıklarını karakterize etme konusundaki araştırması, daha genç bir demografik grubun enerji tasarrufu uygulamaları hakkında değerli bilgiler sunmaktadır (Zhao vd., 2019). Üniversite öğrencileri arasında etkileyen faktörleri araştırarak, eğitim ortamlarının enerji tasarrufu davranışlarını nasıl etkileyebileceğini anlamaya katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, Abrahamse ve Steg'in hane halklarının doğrudan ve dolaylı enerji kullanımı ve tasarruflarıyla sosyo-demografik ve psikolojik faktörlerin nasıl ilişkili olduğunu araştırması, enerji tüketim kalıplarının çok yönlü doğasını vurgulamaktadır (Abrahamse ve Steg, 2009). Bu çalışma hem doğrudan enerji kullanımını hem de tüketim davranışlarının daha geniş etkilerini dikkate almanın önemini vurgulamaktadır.

Evde enerji tasarrufu bağlamında, Ali ve arkadaşlarının Pakistan'da enerji tasarruflu ev ürünlerini satın alma niyetlerini araştırmada Planlanmış Davranış Teorisi (TPB) ve Teknoloji Hazırlık İndeksi (TRI) entegrasyonunu göstermeleri, enerji verimliliği ile ilgili tüketici davranışlarını anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır (Ali vd., 2019). Bu çalışmada tüketici niyetlerinin belirleyicilerini inceleyerek, enerji tasarrufu teknolojilerinin benimsenmesini etkileyen karar verme süreçlerine dair değerli içgörüler sunulmaktadır.

Ayrıca, Broek ve arkadaşlarının enerji tasarrufu davranışlarına dair araştırması, bireylerin enerji tasarrufu eylemlerini şekillendiren kasıtlı, normatif, durumsal ve alışkanlıksal süreçlerin etkileşimini vurgulamaktadır (Broek vd., 2019). Bu çeşitli etkileri anlamak, sürdürülebilir enerji uygulamalarını teşvik etmek için etkili müdahaleler tasarlamak açısından kritik öneme sahiptir. Ayrıca, Pothitou ve arkadaşlarının çevresel bilgi, çevreye yönelik davranış ve hanelerde enerji tasarrufu konusundaki ampirik çalışması, enerji konularıyla aktif olarak ilgilenmeyi teşvik etmede bilginin rolünü vurgulamaktadır (Pothitou vd., 2016). Bu, enerji tasarrufunu teşvik etmede eğitim ve farkındalık artırma girişimlerinin önemini vurgulamaktadır.

Endrejat ve arkadaşları, örgütlerde enerji tüketimine dair psikolojik bir perspektif sunarak, enerji tasarrufu davranışlarını teşvik etmede katılımcı müdahalelerin değerini vurgulamaktadır (Endrejat vd., 2015). Katılımcı tasarımlara ve içsel motivasyona odaklanarak, bu araştırma, işyerinde enerji tasarrufunu teşvik etmek için etkili stratejilere dair değerli içgörüler sunmaktadır. Ayrıca, Al-Marri ve arkadaşlarının Katar'da evsel enerji tüketimi davranışı ve yenilenebilir enerjiye yönelik kamu farkındalığı konusundaki araştırması, enerji davranışları ve sürdürülebilirlik algıları üzerindeki kültürel etkileri aydınlatmaktadır (Al-Marri ve ark., 2018). Enerji tasarrufu girişimlerini belirli nüfuslara uyarlamak için kültürel bağlamları anlamak esastır.

Enerji tasarrufu davranışları üzerine yapılan araştırmalar, eğitim dahil çeşitli sektörlere uzanmaktadır. Türkiye'deki lise öğrencileri arasında su ve enerji tasarrufu ile ilgili tutumlar, inançlar ve davranışlar üzerine yapılan çalışmalar, erken yaşlarda tasarruf alışkanlıklarının kazandırılmasının önemini vurgulamaktadır (Çimen ve ark., 2016). Ayrıca, ofis ve ev ortamlarında enerji tasarrufu davranışları ile ilgili kişilik özelliklerini araştırmak, enerji tüketimini ve karbon emisyonlarını azaltmada umut vaat etmektedir (Wang vd., 2020).

Sonuç olarak, bu çalışmaların sentezi, enerji tasarrufu davranışlarını etkileyen faktörlerin karmaşıklığını vurgulamaktadır ve bireysel tutumlar ve farkındalıktan sosyal normlar ve kültürel etkilere kadar uzanmaktadır. TPB gibi teorileri entegre ederek ve çeşitli demografik grupları inceleyerek, araştırmacılar enerji tasarrufunu etkili bir şekilde teşvik etmenin yollarını kapsamlı bir şekilde anlayabilirler. Eğitim, farkındalık kampanyaları, katılımcı müdahaleler ve teknolojik yenilikler, sürdürülebilir enerji uygulamalarını şekillendirmede önemli roller oynamaktadır. Gelecekte, psikolojik, sosyolojik ve çevresel faktörleri dikkate alan disiplinlerarası yaklaşımlar, enerji verimliliği ve tasarrufu kültürünü teşvik etmek için anahtar olacaktır.

Türkiye'de Enerji Tüketimi ve Enerji Tasarrufu

Türkiye'de enerji, ekonomide önemli bir rol oynamakta olup, büyük ölçüde petrol, doğal gaz, kömür ve elektriğe dayanmaktadır (Gökmen ve Temiz, 2014). Ayrıca, Türkiye'nin stratejik konumu, onu büyük petrol üretim bölgeleri arasında doğal bir "enerji köprüsü" olarak konumlandırmaktadır (Pehlivan ve Demirbaş,2007). Ülkenin enerji güvenliği, sanayileşme,

sanayisizleşme ve finansallaşma ile etkilenmekte olup, istikrarı sağlamak için reformcu yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır (Karasoy, 2023). Türkiye'nin yerli enerji kaynakları öncelikle linyit ve taş kömüründen oluşmaktadır (Yılmaz & Aydiner, 2009). Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı [ETKB] 2023 yılında elektrik üretimimizin, %36,3'ü kömürden oluştuğunu açıklamaktadır. Bu durum ülkemizin enerji ihtiyacının sürdürülebilir enerji kaynaklarına yönelmesi gerektiğine dair yönelimin ihtiyacını göstermektedir.

Ülkemizin iklim değişikliğine ilişkin hedeflerinin ulusal kalkınma politikaları ile bütünleştirilmesi, enerji verimliliğinin yaygınlaştırılması, temiz ve yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının artırılması, düşük karbon emisyonu (salımı) ile yaşam kalitesinin yükseltilmesi de amaçlanmaktadır. On Birinci Ulusal Kalkınma Planı'nında yer alan "Yaşanılabilir Şehirler ve Sürdürülebilir Çevre" hedefi ile küresel iklim değişikliğinin insan yaşamına ve kalkınma sürecine olumsuz etkilerine karşı mücadele edilmesi planlanmaktadır. Enerji tüketimi ve enerjinin bilinçli kullanımı ile ilgili okul/kurum yöneticilerine farkındalık eğitimlerinin verilmesi gerekmektedir (MEB, 2022).

Türkiye'de enerji tüketiminin yüksek olduğu şehirlerde yaşayan bireylerin enerji tasarrufu konusundaki farkındalıkları ve davranışları, enerji verimliliği politikalarının etkinliğini artırmak için kritik bir veridir. TUIK' in paylaştığı çevre ve enerji verileri Şekil 1'de de incelendiğinde 2020 yılında Türkiye'de kişi başına en çok elektrik tüketiminin olduğu illerin sırasıyla Bilecik (9388 kWh), Osmaniye (7413 kWh), Kocaeli (7315 kWh), kişi başına en az elektrik tüketiminin olduğu illerin sırasıyla Van (921 kWh), Ağrı (925 kWh), Muş (996 kWh) illeri olduğu görülmektedir. 2016 yılından itibaren TUİK'in sunduğu veriler dikkate alındığında kişi başına en çok ve en az elektrik tüketen illerin yine ilk beş içerisinde yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda kişi başına enerji tüketiminin en çok ve en az olduğu illerde yaşayan bireylerin enerji tasarrufu tutum ve davranışlarının belirlenmesinin önem arz ettiği söylenebilir.

Şekil 1. Türkiye'de kişi başına elektrik tüketim haritası (https://cip.tuik.gov.tr adresinden alınmıştır)

Sonuç olarak, Türkiye'de enerji tasarrufunu ele almak, ülkenin enerji kaynaklarını, ekonomik bağımlılıklarını ve bölgedeki stratejik konumunu dikkate alan çok yönlü bir yaklaşım gerektirir. Bireysel, eğitimsel ve örgütsel düzeylerde enerji tasarrufu davranışlarını teşvik etmek, sürdürülebilir enerji uygulamalarını gerçekleştirmek ve iklim değişikliğinin etkilerini hafifletmek için hayati öneme sahiptir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma, Türkiye'de enerji tüketiminin yüksek ve düşük olduğu şehirlerde yaşayan bireylerin enerji tasarrufu tutumları ve davranışları arasındaki farkları incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, enerji tasarrufu konusundaki farkındalığın ve davranışların nasıl şekillendiğini anlamak ve bu konuda etkili politikalar geliştirmek için önemli veriler sunmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, TUIK verilerinden yola çıkarak kişi başına düşen enerji tüketiminin yoğun ve az olduğu illerdeki 18 yaş üstü her kesimden bireylere ulaşarak enerji tasarrufuna yönelik tutum ve davranışların belirlenmesi ve ilişkilendirmesi açısından özgün bir değere sahip olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın bulguları, enerji tasarrufu konusundaki politikaların ve eğitim programlarının geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Araştırma sonuçları, enerji tasarrufu davranışlarının nasıl şekillendiğini anlamak için değerli bilgiler sunacaktır. Bu bilgiler, enerji verimliliği politikalarının daha etkili bir şekilde uygulanmasına ve sürdürülebilir enerji kullanımı konusunda toplum genelinde farkındalık yaratılmasına katkı sağlayacaktır.

Araştırma Soruları

1) Yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin enerji tasarrufu tutumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2) Enerji tüketimi yüksek olan şehirlerde yaşayan bireylerin enerji tasarrufu tutumları, enerji tüketimi düşük olan şehirlerde yaşayan bireylerle karşılaştırıldığında nasıl farklılık göstermektedir?
3) Yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin enerji tasarrufu davranışları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
4) Enerji tüketimi yüksek olan şehirlerde yaşayan bireylerin enerji tasarrufu davranışları, enerji tüketimi düşük olan şehirlerde yaşayan bireylerle karşılaştırıldığında nasıl farklılık göstermektedir?

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu araştırma, enerji tasarrufu tutumları ve davranışları üzerinde yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip şehirler arasında anlamlı farkların olup olmadığını incelemeyi amaçlayan betimsel ve karşılaştırmalı bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Betimsel araştırmalar, belirli bir durumda mevcut koşulları veya ilişkileri tanımlamaya çalışır ve genellikle anket veya gözlem yöntemleriyle veri toplar (Creswell, 2014). Karşılaştırmalı araştırmalar ise farklı gruplar arasındaki benzerlik ve farklılıkları inceleyerek belirli değişkenler üzerindeki etkileri analiz eder (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2011).

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları, Türkiye'de yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip olarak belirlenen şehirlerde yaşayan bireylerden oluşmaktadır. Yüksek enerji tüketimine sahip şehirler Kocaeli, Osmaniye ve Bilecik; düşük enerji tüketimine sahip şehirler ise Van, Ağrı ve Muş olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında toplam 770 katılımcı yer almıştır; bu katılımcılardan 380'i yüksek enerji tüketimine sahip şehirlerde, 390' ı ise düşük enerji tüketimine sahip şehirlerde yaşamaktadır.

Örneklem Seçimi

Araştırmanın örneklemi, amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Amaçlı örnekleme, belirli kriterlere dayalı olarak araştırmaya katılacak bireylerin seçilmesini sağlar (Patton, 2002). Bu araştırmada, şehirlerin enerji tüketim seviyelerine göre sınıflandırılması esas alınmıştır. Türkiye'de yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip şehirler belirlenmiş ve bu şehirlerde 2016 yılından beri yaşayan bireyler araştırmanın hedef kitlesi olarak seçilmiştir. Her iki grup için de dengeli bir örneklem elde etmek amacıyla, bu şehirlerde yaşayan bireylerden rastgele seçimler yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Katılımcıların enerjiyi korumaya yönelik tutum ve davranışlarını belirlemek için DeWaters ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilip Oluk, Şengezer ve Babadağ (2018) tarafından Türkçeye uyarlanan ‘‘enerji okuryazarlık" ölçeği kullanılmıştır. 5’li likert tipindeki ölçeğin birinci boyutu olan tutum 17 maddeden, ikinci boyutu olan korumaya yönelik davranışlar ise 9 maddeden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliği daha önceki çalışmalarla güvenirlik katsayısı 0,76 hesaplanarak doğrulanmış olup, bu çalışmada da iç tutarlılık katsayısı (Cronbach's Alpha) hesaplanarak güvenilirlikleri test edilmiştir. Tutum için Cronbach's Alpha değeri 0.85, davranış için ise 0.88 olarak bulunmuştur, bu da ölçeklerin yüksek güvenilirlik seviyesine sahip olduğunu göstermektedir (Cronbach, 1951). Bu ölçek de geçerlilik ve güvenilirlik testlerinden geçmiş, literatürde yer alan bir araçtır (Gatersleben, Steg ve Vlek, 2002).

Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci, çevrimiçi form kullanılarak ve yüz yüze görüşmeler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara, araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgi verilmiş, gönüllü olarak katılım sağlamaları istenmiştir. Veriler anonim olarak toplanmış ve kişisel bilgilerin gizliliği korunmuştur (Dillman, Smyth ve Christian, 2014).

Veri Analizi

Veri analiz süreci aşağıdaki adımları içermektedir:

1. Betimsel İstatistikler:

Her iki enerji grubuna (yüksek ve düşük) ait betimsel istatistikler (ortalama, standart sapma, minimum, maksimum) hesaplanmıştır. Betimsel istatistikler, enerji tasarrufu tutum ve davranış boyutları için ayrı ayrı sunulmuştur.

2. Normallik Testleri:

Normallik testleri, verilerin normal dağılıma uyup uymadığını belirlemek için kullanılan istatistiksel testlerdir. Shapiro-Wilk, Kolmogorov-Smirnov ve Anderson-Darling gibi testler, verilerin normal dağılımdan sapmalarını tespit eder. Bu testler, küçük sapmaları bile tespit edebilir ve bu nedenle büyük örneklem boyutlarında küçük sapmalar bile anlamlı bulunabilir (Ghasemi & Zahediasl, 2012). Büyük veri setlerinde normallik testleri, çok hassas hale gelerek küçük sapmaları bile reddedebileceği için verilerin pratikte normal dağılıma oldukça yakın olsa bile, test sonuçlarının normal dağılıma uymadığına işaret etmesine yol açar (Razali & Wah, 2011).

Bu yüzden, verilerin normal dağılıma yakın olup olmadığını belirlemek amacıyla çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri hesaplanmıştır ve normal dağılım grafikleri incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin 0'a yakın olması ve ± 1 sınırları içinde olması verilerin normal

dağılıma yakın olduğunu göstermektedir (Bulmer, 1979; DeCarlo, 1997; George ve Marley, 2010).

3. Bağımsız Örneklem T-Testi:

Yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip şehirler arasındaki enerji tasarrufu tutum ve davranışları açısından anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. T-testi, verilerin normal dağılım gösterdiği varsayımıyla yapılmıştır (Cohen, 1988).

Geçerlilik ve Güvenilirlik

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliği daha önceki çalışmalarla doğrulanmış olup, bu çalışmada da iç tutarlılık katsayısı (Cronbach's Alpha) hesaplanarak güvenilirlikleri test edilmiştir. Tutum ölçeği için Cronbach's Alpha değeri 0.85, davranış ölçeği için ise 0.88 olarak bulunmuştur, bu da ölçeklerin yüksek güvenilirlik seviyesine sahip olduğunu göstermektedir (Cronbach, 1951).

Etik Onay

Araştırma, ilgili etik kuruldan gerekli onaylar alınarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara araştırmanın amacı ve süreci hakkında bilgi verilmiş ve gönüllü katılımları sağlanmıştır. Tüm veriler anonim olarak toplanmış ve gizlilik ilkelerine uygun şekilde saklanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip şehirlerde yaşayan katılımcıların enerji tasarrufu tutumları ve davranışlarına ilişkin elde edilen bulgular sunulmaktadır. Bulgular, betimsel istatistikler, normallik analizi, t-testi sonuçları çerçevesinde ele alınmıştır.

1. Demografik Bilgilerin Analizi

Tablo 1'de araştırmanın katılımcılarının demografik bilgilerini betimsel olarak frekans ve yüzde değerleri şeklinde gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik İstatistikleri

Yaşadığı Şehir	f (%)	Cinsiyet	f (%)	Yas	f (%)	Eğitim Durumu	f (%)
Van	136 (17,66)	Erkek	472 (61.30)	0-18	75 (9,74)	İlkokul	35 (4,55)
Osmaniye	128 (16,62)	Kadın	288 (37.34)	18-25	385 (50.00)	Ortaokul	89 (11,56)
Ağrı	127 (16,49)	Belirtmemiş	10 (1,26)	25-45	200 (25,97)	Lise	178 (23,11)
Muş	127 (16,49)			45 ve üst	110 (100)	Lisans	428 (55,58)
Bilecik	126 (16,36)					Yüksek L.	22 (2.86)
Kocaeli	126 (16,36)					Doktora	18 (2.34)
Toplam	770 (100)		770 (100)		770 (100)		770 (100)

Araştırmaya katılanların demografik dağılımı incelendiğinde, katılımcıların en yoğun olarak Van (%17.66), Osmaniye (%16.62), Ağrı (%16.49), Muş (%16.49), Bilecik (%16.36) ve Kocaeli

(%16.36) şehirlerinden geldikleri görülmektedir. Bu şehirlerin her birinden gelen katılım oranlarının birbirine oldukça yakın olması, araştırmanın geniş bir coğrafi yelpazede gerçekleştirildiğini göstermektedir. Cinsiyet dağılımına bakıldığında, katılımcıların %61.30'u erkek, %37.34'ü kadın, %1.26'sı ise cinsiyet belirtmemiştir. Erkek katılımcıların oranı kadın katılımcılara kıyasla daha yüksektir. Yaş grupları arasında en fazla katılım %50.00 ile 18-25 yaş aralığındadır. Bunu %25.97 ile 25-45 yaş aralığı, %14.29 ile 45 yaş ve üstü ve %9.74 ile 0-18 yaş aralığı takip etmektedir. Bu dağılım, genç ve orta yaş grubunun araştırmada daha fazla temsil edildiğini göstermektedir. Eğitim durumu açısından incelendiğinde, katılımcıların %55.58'i lisans mezunu, %23.11'i lise mezunu, %11.56'sı ortaokul mezunu, %4.55'i ilkokul mezunu, %2.86'sı yüksek lisans mezunu ve %2.34'ü doktora mezunudur. Lisans mezunlarının oranının diğer eğitim seviyelerine kıyasla oldukça yüksek olması, katılımcıların büyük bir kısmının yüksek eğitim düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Bu demografik bilgiler, araştırmanın geniş bir demografik yelpazede gerçekleştirildiğini ve katılımcıların büyük bir kısmının genç ve eğitim düzeyi yüksek bireylerden oluştuğunu ortaya koymaktadır.

2.Enerji Korumaya Yönelik Tutum ve Davranışlarının Analizi

Katılımcıların enerjiyi korumaya yönelik tutum ve davranışlarını belirlemek için kullanılan ölçeğe verilen cevaplar doğrultusunda elde edilen verilerin betimsel istatistikleri Tablo 2' ve Tablo 3' de sunulmuştur.

Tablo 2. Enerji tasarrufu tutumlarının betimsel istatistikleri

Enerji Grubu	N	Ortalama	Std. Sapma	Min	25%	Median	75%	Max
Yüksek	380	66.95	8.64	41	60	67	73	92
Düşük	390	66.76	9.24	46	60	66	73	92

Enerji tasarrufu tutumları açısından yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip şehirlerdeki katılımcıların ortalama puanları birbirine çok yakındır. Her iki grupta da tutum puanları 66 civarındadır ve standart sapma değerleri de birbirine yakındır.

Tablo 3. Enerji tasarrufu davranışlarının betimsel istatistikleri

Enerji Grubu	N	Ortalama	Std. Sapma	Min	25%	Median	75%	Max
Yüksek	380	35.98	6.18	18	31	37	41	45
Düşük	390	34.82	7.19	9	30	36	41	45

Enerji tasarrufu davranışları açısından yüksek enerji tüketimine sahip şehirlerdeki katılımcılar, düşük enerji tüketimine sahip şehirlerdeki katılımcılardan daha yüksek ortalama puanlara sahiptir. Ancak, bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek için daha ileri analizler yapılmıştır.

3.Normallik Analizi

Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Enerji tasarrufu tutum ve davranışlarına ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Enerji tasarrufu tutum ve davranışlarının basıklık çarpıklık istatistikleri

Boyut	Enerji Grubu	X	Ss	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Tutum	Yüksek	66.95	8.64	0.041	-0.442
	Düşük	66.76	9.24	0.239	-0.437
Davranış	Yüksek	35.98	6.18	-0.079	-0.484
	Düşük	34.82	7.19	0.156	-0.694

Çarpıklık ve basıklık değerleri, verilerin normal dağılıma ne kadar yakın olduğunu değerlendirmede önemli istatistiksel ölçütlerdir. Çarpıklık, dağılımın simetrik olup olmadığını gösterirken, basıklık dağılımın uç değerlerinin sıklığını ve tepe noktasının sivriliğini belirtir. Genel olarak, çarpıklık ve basıklık değerleri ± 1 sınırları içinde olduğunda, verilerin normal dağılımdan önemli ölçüde sapmadığı kabul edilir (Bulmer, 1979; DeCarlo, 1997; George ve Mallery, 2010). Bu durum, parametrik testlerin güvenilir bir şekilde uygulanabileceği anlamına gelir çünkü bu testler normal dağılıma daha duyarlıdır ve genellikle daha güçlüdür (George ve Mallery, 2010).

5. T-testi Sonuçları

Yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip şehirler arasındaki enerji tasarrufu tutum ve davranışları açısından anlamlı fark olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Tablo 5'de enerji tasarrufları tutumları t-testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 5. Enerji tasarrufu tutumlarının bağımsız örneklem t-testi sonuçları

Ölçek	Enerji Grubu	N	X	S	Sd	t	p
tutum	Yüksek (Kocaeli, Bilecik Osmaniye)	380	66.95	8.64	768	0.3005	0.7639
	Düşük (Ağrı, Muş, Van)	390	66.76	9.24			

*p<0.05

Bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre, yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip şehirler arasında enerji tasarrufu tutumları açısından anlamlı bir fark bulunmamaktadır (t = 0.3005, p = 0.7639).

Tablo 6'da enerji tasarrufu davranışlarının bağımsız örneklem t-testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 6. Enerji tasarrufu davranışları bağımsız örneklem t-testi sonuçları

Ölçek	Enerji Grubu	N	X	S	Sd	t	p
davranış	Yüksek (Kocaeli, Bilecik Osmaniye)	380	35.98	6.18	768	2.3936	0.0169
	Düşük (Ağrı, Muş, Van)	390	34.82	7.19			

Bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre, yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip şehirler

arasında enerji tasarrufu davranışları açısından anlamlı fark bulunmaktadır (t = 2.3936, p = 0.0169). Bu sonuç, yüksek enerji tüketimine sahip şehirlerde yaşayan katılımcıların enerji tasarrufu davranışları açısından daha olumlu tutumlar sergilediklerini göstermektedir.

Tutum Boyutu: Yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip şehirler arasında enerji tasarrufu tutumları açısından anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Bu durum, enerji tasarrufu tutumlarının şehirlerin enerji tüketim seviyelerinden bağımsız olduğunu göstermektedir.

Davranış Boyutu: Yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip şehirler arasında enerji tasarrufu davranışları açısından anlamlı fark bulunmaktadır. Yüksek enerji tüketimine sahip şehirlerde yaşayan insanlar, enerji tasarrufu davranışları açısından daha olumlu tutumlara sahiptir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Tartışma

Bu araştırma, Türkiye'deki yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin enerji tasarrufu tutumları ve davranışları arasındaki farkları incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma bulguları, şehirlerin enerji tüketim seviyelerinin enerji tasarrufu davranışları üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu, ancak enerji tasarrufu tutumları açısından anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir. Bu bölümde, bulguların literatürle karşılaştırılması ve yorumlanması yapılacaktır.

Enerji Tasarrufu Tutumları

Araştırma bulguları, yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin enerji tasarrufu tutumları arasında anlamlı bir fark bulunmadığını göstermiştir. Bu sonuç, enerji tasarrufu tutumlarının bireylerin çevresel bilinç düzeyleri ve kişisel inançları tarafından şekillendiği ve şehirlerin enerji tüketim seviyelerinden bağımsız olduğunu göstermektedir. Ajzen'in (1991) Planlı Davranış Teorisi, bireylerin tutumlarının, subjektif normlarının ve algılanan davranışsal kontrollerinin davranışlarını şekillendirdiğini öne sürmektedir. Bu teoriye göre, enerji tasarrufu tutumları, bireylerin genel çevre bilinci ve sürdürülebilirlik konusundaki inançları ile şekillenir ve bu tutumlar, dışsal faktörlerden (örneğin, yaşadıkları şehrin enerji tüketim seviyesi) doğrudan etkilenmez (Ajzen, 1991).

Bu bulgu, çevresel tutumların, genellikle eğitim seviyeleri ve bireysel çevre bilinci ile daha fazla ilişkili olduğunu gösteren literatürü desteklemektedir (Dunlap ve Van Liere, 2008; Kollmuss & Agyeman, 2002). Örneğin, Dunlap ve Van Liere (2008), çevresel tutumların daha çok eğitim ve sosyal normlar tarafından şekillendiğini ve çevresel farkındalığın yüksek olduğu bireylerin enerji tasarrufu konusunda daha bilinçli olduğunu belirtmiştir. Kollmuss ve Agyeman (2002) ise, çevresel davranışların karmaşık ve çok boyutlu olduğunu ve bu davranışların genellikle kişisel değerler, bilgi ve sosyal normlar tarafından şekillendiğini vurgulamaktadır.

Enerji Tasarrufu Davranışları

Bulgular, yüksek enerji tüketimine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin enerji tasarrufu davranışları açısından daha olumlu tutumlar sergilediklerini göstermiştir. Bu sonuç, yüksek enerji tüketimine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin enerji tasarrufu konusundaki farkındalıklarının daha yüksek olduğunu ve bu farkındalığın davranışlarına yansıdığını göstermektedir. Bu bulgu, Gatersleben, Steg ve Vlek (2002) tarafından yapılan çalışmalarda da desteklenmiştir; enerji tüketiminin yüksek olduğu

bölgelerde enerji tasarrufu bilincinin daha yüksek olduğu ve bu bilincin davranışlara dönüştüğü gözlemlenmiştir.

Enerji tasarrufu davranışlarının daha yüksek olduğu şehirlerde, enerji verimliliği politikalarının ve enerji tasarrufu kampanyalarının daha yaygın ve etkili olduğu düşünülebilir. Özellikle, ekonomik teşvikler ve bilinçlendirme kampanyaları, bireylerin enerji tasarrufu konusundaki davranışlarını olumlu yönde etkileyebilir (Stern, 2000; Abrahamse vd., 2005). Stern (2000), çevresel davranışların sosyal normlar ve ekonomik teşvikler tarafından büyük ölçüde şekillendiğini belirtmiştir. Abrahamse ve arkadaşları (2005) ise, enerji tasarrufu davranışlarını teşvik etmek için kullanılan müdahalelerin bireylerin farkındalığını ve motivasyonunu artırmada etkili olduğunu göstermiştir.

Türkiye'deki Durumun Değerlendirilmesi

Türkiye'de enerji tüketiminin yüksek olduğu şehirler arasında Kocaeli, Osmaniye ve Bilecik bulunmaktadır. Bu şehirler, sanayi ve ticaretin yoğun olduğu, ekonomik aktivitelerin yüksek olduğu bölgeler olarak bilinmektedir. Enerji tüketiminin yüksek olması, bu şehirlerde yaşayan bireylerin enerji maliyetleri konusunda daha bilinçli olmalarına ve enerji tasarrufu konusundaki farkındalıklarının artmasına yol açabilir. Bu da, enerji tasarrufu davranışlarının daha olumlu olmasına katkı sağlayabilir.

Düşük enerji tüketimine sahip şehirler arasında ise Van, Ağrı ve Muş yer almaktadır. Bu şehirler, daha az sanayileşmiş ve ekonomik aktivitelerin nispeten daha düşük olduğu bölgeler olarak bilinmektedir. Enerji tüketiminin düşük olması, bu şehirlerde yaşayan bireylerin enerji tasarrufu konusunda daha az bilinçli olmalarına yol açabilir. Bu da, enerji tasarrufu davranışlarının daha düşük olmasına neden olabilir.

Sonuç

Bu çalışma, yüksek ve düşük enerji tüketimine sahip şehirlerde yaşayan bireylerin enerji tasarrufu tutumları ve davranışları arasındaki farkları anlamak için gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları, enerji tasarrufu tutumlarının şehirlerin enerji tüketim seviyelerinden bağımsız olduğunu, ancak enerji tasarrufu davranışlarının yüksek enerji tüketimine sahip şehirlerde daha olumlu olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, enerji tasarrufu kampanyalarının ve politikalarının şehirlerin enerji tüketim seviyelerine göre uyarlanması gerektiğini göstermektedir.

Öneriler

Politika ve Eğitim Programları

1. **Eğitim ve Farkındalık Kampanyaları:** Düşük enerji tüketimine sahip şehirlerde enerji tasarrufu bilincini artırmak için eğitim ve farkındalık kampanyaları düzenlenmelidir. Bu kampanyalar, enerji tasarrufu davranışlarının geliştirilmesine yardımcı olabilir. Özellikle genç nesillere yönelik eğitim programları, uzun vadeli davranış değişikliklerini teşvik edebilir (Jensen, 2002).

2. **Teşvik Programları:** Yüksek enerji tüketimine sahip şehirlerde enerji tasarrufu davranışlarını teşvik etmek için ekonomik teşvikler ve ödül programları uygulanabilir. Bu, bireylerin enerji tasarrufu konusundaki motivasyonlarını artırabilir. Örneğin, enerji tasarrufu yapan ev sahiplerine vergi indirimleri veya finansal teşvikler sunulabilir (Stern, 2000).

Gelecek Araştırmalar

1. **Genişletişmiş Örneklem:** Gelecekte yapılacak araştırmalarda, daha geniş ve çeşitli örneklemler kullanılarak farklı şehirler ve bölgeler arasında karşılaştırmalar yapılabilir. Bu, enerji tasarrufu tutum ve davranışlarının daha geniş bir perspektifte incelenmesini sağlayabilir. Ayrıca, farklı demografik grupların enerji tasarrufu davranışları üzerindeki etkilerini araştırmak da faydalı olabilir (Barr, 2007).

2. **Nitel Araştırmalar:** Enerji tasarrufu davranışlarını daha derinlemesine anlamak için nitel araştırmalar yapılabilir. Bu tür çalışmalar, bireylerin enerji tasarrufu konusundaki motivasyonlarını, engellerini ve fırsatlarını daha iyi anlamaya yardımcı olabilir. Derinlemesine mülakatlar ve odak grup çalışmaları, bu konuda değerli bilgiler sağlayabilir (Patton, 2002).

3. **Uzunlamasına Çalışmalar:** Enerji tasarrufu tutum ve davranışlarının zaman içinde nasıl değiştiğini incelemek için uzunlamasına çalışmalar yapılabilir. Bu tür çalışmalar, enerji tasarrufu konusundaki uzun vadeli eğilimleri ve değişiklikleri ortaya koyabilir. Uzunlamasına araştırmalar, müdahalelerin ve politikaların uzun vadeli etkilerini değerlendirmede de kritik öneme sahiptir (Singer vd., 2008).

Kurumsal ve Toplumsal Öneriler

1. **Kurumsal Eğitim Programları:** Enerji tüketimini azaltmak amacıyla, kurumlar ve işletmeler enerji tasarrufu konusundaki eğitim programlarını çalışanlarına sunabilir. Bu tür programlar, kurumsal enerji tüketimini azaltmada etkili olabilir. Kurum içi enerji verimliliği çalışmaları ve çevresel sürdürülebilirlik eğitimleri, çalışanların enerji tasarrufu bilincini artırabilir (Hoffman ve Henn, 2008).

2. **Toplumsal Bilinçlendirme:** Toplumsal bilinçlendirme kampanyaları, enerji tasarrufu konusunda toplumsal farkındalığı artırabilir. Bu kampanyalar, medyanın ve sosyal platformların etkili kullanımıyla desteklenmelidir. Özellikle, enerji tasarrufunun ekonomik ve çevresel faydalarını vurgulayan kampanyalar, toplumun geniş kesimlerinde davranış değişikliklerini teşvik edebilir (McKenzie-Mohr, 2000).

Bu öneriler, enerji tasarrufu bilincini ve davranışlarını artırmak için uygulanabilir stratejiler sunmaktadır. Gelecek araştırmalar ve uygulamalar, enerji tasarrufu konusundaki bilinç ve davranışların geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

Kaynakça

Abrahamse, W., Steg, L., Vlek, C., & Rothengatter, T. (2005). A review of intervention studies aimed at household energy conservation. *Journal of Environmental Psychology, 25*(3), 273-291. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2005.08.002

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50*(2), 179-211. https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T

Al-Marri, W., Al-Habaibeh, A., & Watkins, M. (2018). An investigation into domestic energy consumption behaviour and public awareness of renewable energy in Qatar. *Sustainable Cities and Society, 41*, 639-646. https://doi.org/10.1016/j.scs.2018.06.024

Ali, S., Ullah, H., Akbar, M., Akhtar, M., & Zahid, H. (2019). Determinants of consumer intentions to purchase energy-saving household products in Pakistan. *Sustainability, 11*(5), 1462. https://doi.org/10.3390/su11051462

Barr, S. (2007). Factors influencing environmental attitudes and behaviors: A UK case study of household waste management. *Environment and Behavior, 39*(4), 435-473. https://doi.org/10.1177/0013916505283421

Broek, K., Walker, I., & Klöckner, C. (2019). Drivers of energy saving behaviour: The relative influence of intentional, normative, situational, and habitual processes. *Energy Policy, 132*, 811-819. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.06.048

Bulmer, M. G. (1979). *Principles of Statistics*. Dover Publications.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika, 16*(3), 297-334. https://doi.org/10.1007/BF02310555

Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Sage publications.

Çimen, O., Yilmaz, M., & Çolak, M. (2016). Investigating high school students' attitudes towards, beliefs about, and behaviors associated with water and energy saving. *International Journal of Education, 8*(2), 122. https://doi.org/10.5296/ije.v8i2.9375

DeCarlo, L. T. (1997). On the meaning and use of kurtosis. *Psychological Methods, 2*(3), 292-307. https://doi.org/10.1037/1082-989X.2.3.292

DeWaters, J., Qaqish, B., Graham, M., & Powers, S. (2013). Designing an energy literacy questionnaire for middle and high school youth. *The Journal of Environmental Education, 44*(1), 56-78. https://doi.org/10.1080/00958964.2012.711378

Dillman, D. A., Smyth, J. D., & Christian, L. M. (2014). *Internet, Phone, Mail, and Mixed-Mode Surveys: The Tailored Design Method*. John Wiley & Sons.

Dunlap, R. E., & Van Liere, K. D. (2008). The "New Environmental Paradigm". *Journal of Environmental Education, 40*(1), 19-28. https://doi.org/10.3200/JOEE.40.1.19-28

Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı. (2022). Elektrik Üretimi. https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-elektrik#:~:text=2023%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20elektrik%20%C3%BCretimimizin%2C%20%36g%C3%BCc%C3%BC%20110.518%20MW'a%20ula%C5%9Fm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r. (Son erişim tarihi 07.08.2024)

Endrejat, P., Klonek, F., & Kauffeld, S. (2015). A psychology perspective of energy consumption in organisations: The value of participatory interventions. *Indoor and Built Environment, 24*(7), 937-949. https://doi.org/10.1177/1420326x15598820

Erna, E. (2024). Investigating individual's energy saving behavior in using electric vehicles: Extended theory of planned behavior. *International Journal of Energy Economics and Policy, 14*(1), 517-523. https://doi.org/10.32479/ijeep.15478

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2011). *How to Design and Evaluate Research in Education*. McGraw-Hill.

Ghasemi, A., & Zahediasl, S. (2012). Normality tests for statistical analysis: A guide for non-statisticians. *International Journal of Endocrinology and Metabolism, 10*(2), 486-489. https://doi.org/10.5812/ijem.3505

Gatersleben, B., Steg, L., & Vlek, C. (2002). Measurement and determinants of environmentally significant consumer behavior. *Environment and Behavior, 34*(3), 335-362. https://doi.org/10.1177/0013916502034003004

George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference 17.0 update* (10th ed.). Pearson.

Gökmen, A., & Temiz, D. (2014). The importance and impact of fossil and renewable energy sources in Turkey on business and the economy. *Energy Sources Part B: Economics, Planning, and Policy, 10*(1), 14-20. https://doi.org/10.1080/15567249.2010.497795

Hoffman, A. J., & Henn, R. (2008). Overcoming the social and psychological barriers to green building. *Organization & Environment, 21*(4), 390-419. https://doi.org/10.1177/1086026608326129

Jensen, B. B. (2002). Knowledge, action, and pro-environmental behaviour. *Environmental Education Research, 8*(3), 325-334. https://doi.org/10.1080/13504620220145474

Karasoy, A. (2023). Assessing the impacts of industrialization, deindustrialization, and financialization on Turkey's energy security: Evidence from the augmented NARDL method. *International Journal of Energy Sector Management, 17*(6), 1053-1073. https://doi.org/10.1108/IJESM-07-2022-0014

Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2002). Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research, 8*(3), 239-260. https://doi.org/10.1080/13504620220145401

Liu, X., Wang, Q., Wei, H., Chi, H., Ma, Y., & Jian, I. (2020). Psychological and demographic factors affecting household energy-saving intentions: A TPB-based study in northwest China. *Sustainability, 12*(3), 836. https://doi.org/10.3390/su12030836

McKenzie-Mohr, D. (2000). Promoting sustainable behavior: An introduction to community-based social marketing. *Journal of Social Issues, 56*(3), 543-554. https://doi.org/10.1111/0022-4537.00183

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2022). İklim Değişikliği Eylem Planı. Ankara.

Oluk, S., Şengören, S. K., & Babadağ, G. (2018). Öğretmen adaylarının enerji tasarrufuna yönelik tutum ve davranışlarının bazı değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi (47)*, 1-13.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. Sage Publications.

Pehlivan, O., & Demirbas, A. (2007). Energy economy, energy policy, and energy/carbon taxes of Turkey. *Energy Sources Part B: Economics, Planning, and Policy, 3*(1), 26-40. https://doi.org/10.1080/15567240600814862

Pothitou, M., Hanna, R., & Chalvatzis, K. (2016). Environmental knowledge, pro-environmental behaviour and energy savings in households: An empirical study. *Applied Energy, 184*, 1217-1229. https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2016.06.017

Razali, N. M., & Wah, Y. B. (2011). Power comparisons of Shapiro-Wilk, Kolmogorov-Smirnov, Lilliefors, and Anderson-Darling tests. *Journal of Statistical Modeling and Analytics, 2*(1), 21-33.

Shapiro, S. S., & Wilk, M. B. (1965). An analysis of variance test for normality (complete samples). *Biometrika, 52*(3/4), 591-611. https://doi.org/10.1093/biomet/52.3-4.591

Singer, E., van Hoewyk, J., & Maher, M. P. (2008). Experiments with incentives in telephone surveys. *Public Opinion Quarterly, 72*(3), 488-495. https://doi.org/10.1093/poq/nfn024

Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues, 56*(3), 407-424. https://doi.org/10.1111/0022-4537.00175

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK). (2022). https://cip.tuik.gov.tr/ ((Son erişim tarihi 07.08.2024)

Wang, Q., Wang, Y., Jian, I., Wei, H., Liu, X., & Tian, Y. (2020). Exploring the "energy-saving personality traits" in the office and household situation: An empirical study. *Energies, 13*(14), 3535. https://doi.org/10.3390/en13143535

Zhang, S. (2023). Analysis of the factors influencing residents' household energy-saving behavior based on TPB-NAM integration. *Highlights in Science, Engineering and Technology, 64*, 221-230. https://doi.org/10.54097/hset.v64i.11283

Zhao, S., Song, Q., & Wang, C. (2019). Characterizing the energy-saving behaviors, attitudes, and awareness of university students in Macau. *Sustainability, 11*(22), 6341. https://doi.org/10.3390/su11226341

Yilmaz, A., & Aydiner, K. (2009). The place of hard coal in energy supply pattern of Turkey. *Energy Sources Part B: Economics, Planning, and Policy, 4*(2), 179-189. https://doi.org/10.1080/15567240701620457

ANUK ARUDPRAGASAM'IN *THE STORY OF A BRIEF MARRIAGE* ROMANINDA SAVAŞ TRAVMASI VE SESSİZLİK

WAR TRAUMA AND SILENCE IN ANUK ARUDPRAGASAM'S *THE STORY OF A BRİEF MARRİAGE*

Doç. Dr. Mehmet Recep TAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5838-1948

ÖZET

Bu bildiri, Anuk Arudpragasam'ın *The Story of a Brief Marriage* adlı romanında savaş travması ve sessizliğin hallerine odaklanmaktadır. Roman, Sri Lanka'daki iç savaşın son günlerinde geçer ve savaşın bireyler üzerindeki derin etkilerini, bu etkilerin gündelik yaşamda nasıl tezahür ettiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Arudpragasam, başkahraman Dinesh'in kısa süreli evliliği ve yaşadığı psikolojik travmalar aracılığıyla, savaşın yıkıcı doğasını ve insan ruhunda bıraktığı derin izleri başarılı bir şekilde ortaya koyar. Roman, karakterlerin sessizlikleri ve içsel monologlarıyla şekillenen anlatı yapısı sayesinde, travmanın ifade edilemezliği ve sessizliği üzerine ayrıntılı bir kurgu sunmaktadır. Dinesh'in hikayesi, savaşın bireyler üzerinde yarattığı psikolojik yıkımı ve bu yıkımın gündelik hayata yansıyan etkilerini anlatır. Bu kısa süreli evlilik, sadece iki insanın bir araya gelmesinden öte, savaşın ortasında insan kalabilme mücadelesinin bir simgesi olarak düşünülebilir. Arudpragasam, bu evlilik üzerinden, savaşın insan ilişkilerini nasıl etkilediğini, travmanın ne denli derinlere nüfuz ettiğini ve bu travmanın sessizlikle nasıl ifade bulduğunu gözler önüne serer. Sessizlik, romanda bir iletişim eksikliği değil, tam tersine, derin bir içsel deneyimin bir ifadesi olarak kullanılır. Bu bağlamda, sessizlik hem bir koruma mekanizması hem de travmanın dile getirilemez doğasının bir yansımasıdır.

Bu açıklamalar doğrultusunda bu bildiri, savaş travmasının bireysel deneyimlerini ve bu deneyimlerin anlatıdaki sessizlikle olan ilişkisini teorik ve edebi bir perspektifle ele almayı amaçlamaktadır. Travma teorisi ve postkolonyal edebiyat eleştirisi bağlamında yapılacak analizle, Arudpragasam'ın romanının savaş sonrası edebiyat içinde nasıl yeni bir perspektif sunduğu ortaya konacaktır. Arudpragasam'ın anlatım teknikleri ve dil kullanımı üzerinden sessizliğin nasıl bir anlatı aracı olarak işlev gördüğü tartışılacak; sessizliğin, travmanın en güçlü anlatım araçlarından biri olarak nasıl kullanıldığına odaklanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arudpragasam, travma, sessizlik, savaş, postkolonyalizm.

ABSTRACT

This article focuses on the representation of war trauma and silence in Anuk Arudpragasam's *The Story of a Brief Marriage*. Set during the final days of the Sri Lankan civil war, the novel delves

into the profound impacts of war on individuals and examines how these effects manifest in daily life. Through the brief marriage of the protagonist, Dinesh, and the psychological traumas he experiences, Arudpragasam reveals the destructive nature of war and the deep scars it leaves on the human soul. The narrative structure of the novel, shaped by silence and internal monologues, emphasizes the inexpressibility and silence of trauma. Dinesh's story illustrates the psychological devastation caused by war and how this devastation permeates everyday life. The brief marriage is more than just the union of two people; it symbolizes the struggle to maintain humanity amidst the chaos of war. Through this marriage, Arudpragasam explores how war affects human relationships, how trauma infiltrates to the core, and how this trauma finds expression in silence. In the novel, silence is not merely a lack of communication but rather an expression of a profound inner experience. In this context, silence serves as both a defense mechanism and a reflection of the inexpressible nature of trauma.

In line with the explanations above, this article aims to analyze the individual experiences of war trauma and their relationship with silence in the narrative from a theoretical and literary perspective. Through an analysis grounded in trauma theory and postcolonial literary criticism, the study seeks to highlight how Arudpragasam's novel offers a new perspective within post-war literature. The discussion will focus on how silence functions as a narrative device through Arudpragasam's narrative techniques and language use, emphasizing how silence is utilized as one of the most powerful tools for conveying trauma.

Keywords: Arudpragasam, trauma, silence, war, postcolonialism

GİRİŞ

Travmanın Tanımı ve Önemi

Travma, bireyin yaşamını tehdit eden ya da ciddi fiziksel ve duygusal zarar veren bir olayın sonucunda yaşanan derin psikolojik etkiler olarak tanımlanır. Travmatik olaylar, bireyin normal başa çıkma mekanizmalarını aşan ve genellikle ani, beklenmedik ve kontrol edilemeyen olaylardır. Travma teorisi, bu tür olayların birey üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin nasıl işlendiğini anlamayı amaçlar. Travma, psikolojik olduğu kadar fizyolojik bir deneyimdir ve bireyin yaşamında derin izler bırakabilir.

Travma teorisinin öncülerinden biri olan Sigmund Freud, travmanın bilinçaltında bastırılmış duygular ve anılar olarak kendini gösterdiğini belirtmiştir. Freud'a göre, travmatik olaylar bilinçaltında sıkışıp kalır ve bireyin yaşamında tekrar tekrar kendini gösterir (Freud, 1920, s. 12). Freud, bu durumu "tekrar etme zorunluluğu" olarak adlandırır ve bireylerin bilinçaltındaki travmatik anıları bilinçli bir şekilde işleyemediklerinde bu anıların rüyalar ve anılar yoluyla tekrar yüzeye çıkacağını savunur. Travma teorisi üzerine çalışan diğer bir teorisyen Cathy Caruth dur. Caruth modern travma teorisinin önemli bir temsilcisidir. Caruth, travmanın anlatılamaz ve ifade edilemez doğasına odaklanır. Ona göre, travma, bireyin yaşadığı deneyimin bilinçli bir şekilde anlaşılmasını ve hatırlanmasını zorlaştırır. Travma, doğrudan bir anlatım yerine dolaylı ve kesintili yollarla ifade edilir (Caruth, 1996, s. 4). Caruth, travmanın zaman ve mekân algısını bozduğunu ve bireylerin travmatik deneyimleri tekrar tekrar yaşadıklarını savunur. Bu nedenle, travma anlatıları genellikle kesintili ve parçalıdır.

Judith Herman ise travmayı üç aşamalı bir süreç olarak tanımlar: güvenliğin yeniden sağlanması, hatırlama ve yas tutma, ve yeniden bağlanma (Herman, 1997, s. 155). Herman'a göre, travmanın iyileşmesi, bireyin yaşadığı olayları hatırlayarak ve duygusal olarak yasını tutarak mümkündür. Bu süreç, bireyin topluma yeniden bağlanmasını sağlar. Herman, travmanın sosyal ve kolektif boyutunu vurgular ve travmatik deneyimlerin sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir yara olduğunu belirtir. Bessel van der Kolk da, travmanın beynin işleyişini ve bedenin tepkilerini nasıl etkilediğini açıklamıştır. Van der Kolk'a göre, travma, beynin savaş-kaç-don tepkisini tetikler ve bu tepki, bireyin olaylara karşı aşırı duyarlılık ve aşırı tetikte olma hali geliştirmesine neden olur (van der Kolk, 2014, s. 21). Bu durum, bireyin günlük yaşamında sürekli bir stres ve kaygı hali içinde olmasına yol açar. Van der Kolk, travmanın sadece zihinsel bir deneyim olmadığını, aynı zamanda bedensel bir deneyim olduğunu vurgular. Travma, bedende depolanır ve fiziksel rahatsızlıklar, kronik ağrılar ve diğer somatik belirtilerle kendini gösterebilir.

Travmanın Nedenleri ve Oluşumu

Travmanın nedenleri çeşitlidir ve genellikle ani, beklenmedik ve kontrol edilemeyen olaylarla ilişkilidir. Doğal felaketler, savaşlar, kazalar, fiziksel ve cinsel saldırılar gibi olaylar travmaya yol açabilir. Travma, bireyin fiziksel bütünlüğüne yönelik tehditlerin yanı sıra, duygusal ve psikolojik bütünlüğüne yönelik tehditlerle de ortaya çıkabilir. Travmanın oluşumu, bireyin olaylara karşı verdiği tepkiler ve bu olayları algılama biçimi ile yakından ilişkilidir. Travma sırasında, beynin amigdala bölgesi, tehdit algısı ve acil durum tepkilerinden sorumludur. Amigdala, travmatik bir olay sırasında aktif hale gelir ve bu olayın tehlikeli olduğunu işaret eder. Bu süreçte, beynin hipokampus bölgesi, anıları düzenlemek ve depolamakla sorumlu olan bölge, travmatik olayın

yoğunluğundan dolayı düzgün çalışamayabilir. Bu nedenle, travmatik anılar düzensiz ve parçalı bir şekilde depolanır (van der Kolk, 2014, s. 28). Travmanın psikolojik etkileri, bireyin kişilik yapısı, sosyal destek sistemi ve olayın doğasına bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bireyler genellikle yoğun korku, çaresizlik, suçluluk ve utanç duyguları yaşarlar. Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), bu tür deneyimlerin en yaygın sonuçlarından biridir. TSSB'nin belirtileri arasında flashbackler, kabuslar, aşırı tetikte olma, duygusal uyuşma ve kaçınma davranışları yer alır (APA, 2013, s. 271).

Travma Geçiren Kişilerin Deneyimleri

Travma geçiren kişiler, genellikle olay sonrası yoğun korku, çaresizlik ve dehşet duyguları yaşarlar. Bu duygular, bireyin günlük yaşamını sürdürmesini zorlaştırabilir ve sosyal ilişkilerinde zorluklar yaşamasına neden olabilir. Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) belirtileri arasında, olayın tekrar yaşandığı flashbackler, uyku bozuklukları, kabuslar, aşırı tetikte olma ve duygusal uyuşma gibi semptomlar yer alır. Ayrıca, travma geçiren bireyler, kendilerini izole edebilir ve sosyal ilişkilerinde zorluklar yaşayabilirler. Travmanın duygusal belirtileri arasında yoğun korku, öfke, suçluluk, utanç ve çaresizlik yer alır. Bireyler, bu duyguları yönetmekte zorlanabilir ve bu durum, depresyon ve anksiyete gibi ruhsal sağlık sorunlarına yol açabilir. Fiziksel belirtiler ise uyku bozuklukları, yeme alışkanlıklarında değişiklikler, kronik ağrılar ve diğer psikosomatik rahatsızlıkları içerir. Judith Herman, travmanın bireyler üzerinde hem kısa hem de uzun vadeli etkiler yarattığını ve bu etkilerin bireyin yaşam kalitesini önemli ölçüde düşürdüğünü belirtir (1997, s. 37). Travma sadece bireysel bir deneyim değildir; aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir olgudur. Savaşlar, doğal felaketler ve toplu şiddet olayları, toplumların kolektif travmalar yaşamasına neden olabilir. Bu tür olaylar, toplumun sosyal yapısını, kültürel değerlerini ve toplumsal ilişkilerini derinden etkiler. Toplumsal travmalar, bireylerin yanı sıra toplulukların da iyileşme sürecini gerektirir.

Anuk Arudpragasam'ın Yaşamı ve Edebi Kariyeri

Anuk Arudpragasam, Sri Lankalı bir yazardır. 1988 yılında Colombo'da doğan Arudpragasam, Sri Lanka'da geçirdiği çocukluk yıllarından sonra eğitimini Amerika Birleşik Devletleri'nde tamamlamıştır. Stanford Üniversitesi'nde felsefe üzerine lisans eğitimi aldıktan sonra, Columbia Üniversitesi'nde doktora yapmıştır. Akademik kariyerine devam ederken, aynı zamanda edebi kariyerine de başlamıştır. Arudpragasam'ın yazarlık kariyeri, Sri Lanka iç savaşının trajik ve karmaşık gerçekliklerine odaklanır. İlk romanı *The Story of a Brief Marriage*, 2016 yılında yayımlanmış ve uluslararası alanda büyük beğeni toplamıştır. Bu roman, Sri Lanka iç savaşının son günlerinde geçer ve savaşın bireysel yaşamlar üzerindeki derin etkilerini inceler. Arudpragasam, bu romanıyla DSC Prize for South Asian Literature ödülünü kazanmış ve çeşitli edebiyat ödüllerine aday gösterilmiştir. Yazarın ikinci romanı *A Passage North,* 2021 yılında yayımlanmış ve Man Booker Prize'a aday olmuştur.

ROMANDAKİ TRAVMA VE SESSİZLİK HALLERİ

The Story of a Brief Marriage, Sri Lanka iç savaşının son günlerinde geçer ve ana karakter Dinesh'in yaşamını merkezine alır. Roman, Dinesh'in bir mülteci kampında yaşadığı kısa süreli evliliği ve savaşın bireyler üzerindeki yıkıcı etkilerini konu alır. Savaşın vahşeti, yıkımı ve insanların hayatta kalma mücadelesi, romanın ana temaları arasındadır. Sri Lanka iç savaşı, 1983

yılında başlamış ve 2009 yılında sona ermiştir. *Tamil Eelam Kurtuluş Kaplanları* (LTTE) ile Sri Lanka hükümeti arasında geçen bu savaş, ülkenin kuzey ve doğu bölgelerinde yoğunlaşmış ve yaklaşık 26 yıl sürmüştür. Savaş, binlerce insanın ölümüne, milyonlarca insanın yerinden edilmesine ve büyük bir insani krize yol açmıştır. Roman, bu savaşın son döneminde, 2009 yılının başlarında geçer ve savaşın sona ermesine kısa bir süre kala yaşanan olayları ele alır.

Dinesh, ailesini kaybetmiş ve hayatta kalma mücadelesi veren genç bir adamdır. Roman, Dinesh'in hayatta kalma mücadelesini ve içsel çatışmalarını kurgulamaktadır. Savaşın yıkıcı etkileri, Dinesh'in günlük yaşamında sürekli olarak hissedilir. Romanın başlangıcında, Dinesh, bir mülteci kampında yaşamaktadır ve savaşın dehşeti her an yanındadır. Romanın bir bölümünde, Dinesh'in günlük yaşamının nasıl etkilendiği şu şekilde anlatılır: "Her gün ormandan kaçan kadın ve erkekleri izlerdi, bazılarının yüzleri kan içindeydi, bazılarının uzuvları yoktu"[76] [77] (Arudpragasam, 2016, s. 23). Bu cümle, savaşın vahşetini ve insanların maruz kaldığı şiddeti açıkça gözler önüne serer. Romanın ana temalarından biri olan sessizlik, Dinesh'in karakteri ve yaşadığı travmalar aracılığıyla işlenir. Savaşın dehşeti karşısında sessizlik, bir kaçış ve başa çıkma mekanizması olarak karşımıza çıkar.

Romanın arka planını oluşturan Sri Lanka iç savaşı, sadece fiziksel yıkıma yol açmakla kalmamış, aynı zamanda bireylerin psikolojik bütünlüğünü de derinden sarsmıştır. Savaşın son günlerinde, LTTE'nin yenilgisi kesinleşmiş ve Sri Lanka hükümeti, savaşın sona erdiğini ilan etmiştir. Ancak, bu zaferin arkasında, binlerce sivilin hayatını kaybettiği ve büyük bir insani kriz yaşandığı gerçeği yatmaktadır. Bu dönemde, sivillerin yaşadığı acılar ve hayatta kalma mücadelesi, romanın merkezinde yer alır. Romanın bir diğer bölümünde, sivillerin yaşadığı dehşet şu şekilde anlatılır: "Parçalanmış aileler, amaçsızca dolaşan ve asla bulamayacakları ebeveynlerini arayan çocuklar"[78] (Arudpragasam, 2016, s. 45). Arudpragasam, savaşın bireysel ve toplumsal etkilerini kurgulaştırırken, aynı zamanda insanlık durumunu ve savaşın anlamsızlığını da sorgular. *The Story of a Brief Marriage*, Sri Lanka iç savaşının dehşetini ve bu dehşetin bireysel yaşamlar üzerindeki etkilerini anlamak için önemli bir edebi eser olarak karşımıza çıkar.

Romanın ana karakteri Dinesh, ailesini kaybetmiş ve bir mülteci kampında hayatta kalmaya çalışan genç bir adamdır. Savaşın dehşeti ve travması, Dinesh'in günlük yaşamını ve psikolojik durumunu derinden etkilemiştir. Judith Herman, travmanın iyileşme sürecini üç aşamalı bir süreç olarak tanımlar: güvenliğin yeniden sağlanması, hatırlama ve yas tutma, ve yeniden bağlanma (Herman, 1997, s. 155). Ancak, Dinesh'in durumunda, güvenliğin yeniden sağlanması mümkün değildir. Savaşın ortasında, sürekli bir tehlike hali içinde yaşamak zorunda olan Dinesh, travmatik anılarını işleyememekte ve duygusal olarak yasını tutamamaktadır. Bu nedenle, travmanın bireysel deneyimleri, Dinesh'in yaşamında sürekli bir kaos ve belirsizlik hali yaratır. Savaş, bireylerin gündelik yaşamlarını derinden etkiler ve bu etki, *The Story of a Brief Marriage* romanında detaylı bir şekilde işlenir. Dinesh'in gündelik yaşamı, savaşın sürekli tehdidi altında geçmekte, bu durum, onun her an tetikte olmasına ve sürekli bir stres ve kaygı hali içinde yaşamasına neden olmaktadır.

[76] Çeviriler bildirinin yazarı tarafından yapılmıştır. Bildirideki alıntıların original dildeki halleri dipnotlarla verilecektir.

[77] "Everyday he watched men and women run out of the jungle, some with faces covered in blood, others missing limbs"

[78] "Families torn apart, children wandering aimlessly, searching for parents they would never find"

Romanın başlangıcında, Dinesh'in bir mülteci kampında yaşadığı günlük zorluklar şu şekilde anlatılır: "Yüzünü çamurlu suda yıkadı, uzaktan gelen bombardıman seslerinin farkındaydı ve bunun [yüzünü yıkamanın] son kez olup olmayacağını merak ediyordu." [79](Arudpragasam, 2016, s. 12). Bu cümle, savaşın gündelik yaşam üzerindeki etkilerini ve Dinesh'in sürekli bir tehlike ve belirsizlik hali içinde yaşadığını açıkça gösterir. Travma teorisine göre, travma, bireyin zaman ve mekân algısını bozar ve bu durum, gündelik yaşamın kesintiye uğramasına neden olur (Caruth, 1996, s. 7). Dinesh'in yaşamında, savaşın yarattığı kesintiler ve belirsizlikler, onun gündelik yaşamını sürekli olarak etkiler. Romanın bir bölümünde, Dinesh'in sürekli olarak savaşın etkilerini hissetmesi şu şekilde tasvir edilir: "Asla rahatlayamıyordu, gardını asla düşüremiyordu, her an her şeyin değişebileceğinin her zaman farkındaydı"[80] (Arudpragasam, 2016, s. 34). Bu durum, travmanın gündelik yaşam üzerindeki etkilerini ve bireyin sürekli olarak tetikte olma halini açıkça gösterir. Savaşın gündelik yaşam üzerindeki etkileri, aynı zamanda Dinesh'in insanlarla olan ilişkilerini de derinden etkiler. Savaşın ortasında, güven duygusunun zedelenmesi ve sürekli bir tehlike hali, Dinesh'in diğer insanlarla olan ilişkilerini zorlaştırır. Romanın bir bölümünde, Dinesh'in bir başkasıyla kurduğu kısa süreli ilişki şu şekilde anlatılır: "Çok az konuştular, sözleri söylenmemiş korkuların ve belirsizliklerin ağırlığıyla ağırlaştı"[81] (Arudpragasam, 2016, s. 56). Bu durum, savaşın insanların arasındaki iletişimi nasıl etkilediğini ve travmanın insan ilişkilerine olan yansımalarını açıkça gösterir. Judith Herman'a göre, travmanın iyileşmesi, bireyin topluma yeniden bağlanmasını gerektirir (Herman, 1997, s. 207). Ancak, Dinesh'in durumu, bu bağlanmanın mümkün olmadığını gösterir. Savaşın yarattığı travma, onun topluma ve diğer insanlara olan güvenini zedelemiş ve yalnızlık duygusunu derinleştirmiştir. Romanın sonunda, Dinesh'in içinde bulunduğu yalnızlık ve çaresizlik durumu şu şekilde tasvir edilir: "Kendini tamamen yalnız, her şeyden ve herkesten kopmuş, sanki dünyada kalan tek kişi kendisiymiş gibi hissediyordu"[82] (Arudpragasam, 2016, s. 112). Bu cümle, travmanın bireyin içsel dünyasında yarattığı derin yaraları ve savaşın birey üzerindeki yıkıcı etkilerini açıkça gözler önüne sermektedir.

Sessizlik ve Anlatı Teknikleri

Anuk Arudpragasam'ın *The Story of a Brief Marriage* romanı, sessizliği ve içsel monologları, karakterlerin psikolojik durumlarını ve travmatik deneyimlerini yansıtmak için etkili bir şekilde kullanır. Roman boyunca sessizlik, savaşın dehşeti karşısında bir tepki ve başa çıkma mekanizması olarak karşımıza çıkar. Dinesh'in içsel dünyası ve yaşadığı travmalar, sessizlik ve içsel monologlar aracılığıyla derinlemesine ele alınır. Romanın bir bölümünde, Dinesh'in yaşadığı içsel çatışmalar ve sessizlik şu şekilde anlatılır: "Sessizce oturuyordu, kelimeler ortaya çıkmayı, düşünceler şekillenmeyi reddediyordu"[83] (Arudpragasam, 2016, s. 78). Cathy Caruth'un travma teorisine göre, travma, doğrudan bir anlatım yerine dolaylı ve kesintili yollarla ifade edilir (Caruth, 1996, s. 4). Dinesh'in sessizliği, savaşın anlamsızlığı ve insanlık dışı doğası karşısında bir tepkidir. Judith

[79] "He washed his face in the muddy water, aware of the sounds of shelling in the distance, and wondered if this would be the last time he would be able to do so"

[80] "He could never relax, never let his guard down, always aware that at any moment, everything could change"

[81] "They spoke little, their words heavy with the weight of unspoken fears and uncertainties"

[82] "He felt completely alone, cut off from everything and everyone, as if he were the only person left in the world"

[83] "He sat in silence, words refusing to form, thoughts refusing to take shape"

Herman, travmanın bireyin zaman ve mekân algısını bozduğunu ve bu durumun bireyin içsel dünyasında kesintilere yol açtığını belirtir (Herman, 1997, s. 137). Dinesh'in içsel monologları ve sessizliği, travmanın bireyin zaman ve mekân algısında yarattığı bozulmaları ve sürekli bir belirsizlik halini yansıtır. Romanın bir başka bölümünde, Dinesh'in sessizlikle başa çıkma biçimi şu şekilde tasvir edilir: "Sessizlikte teselli buluyordu, savaşın kaosundan ve gürültüsünden geçici bir kaçış."[84] (Arudpragasam, 2016, s. 89). Bu durum, sessizliğin Dinesh için bir kaçış ve rahatlama aracı olduğunu gösterir.

Anuk Arudpragasam, *The Story of a Brief Marriage* romanında dil ve anlatım tekniklerini ustalıkla kullanarak, sessizliği ve içsel monologları karakterlerin psikolojik durumlarını yansıtmak için etkili bir araç haline getirir. Arudpragasam'ın dil kullanımı, savaşın dehşetini ve travmanın bireyler üzerindeki etkilerini anlatırken, aynı zamanda sessizliğin ve içsel monologların gücünü ortaya koyar. Romanın dil kullanımı, sade ve etkileyicidir. Arudpragasam, kısa ve vurucu cümlelerle, savaşın dehşetini ve karakterlerin içsel dünyalarını yansıtır. Romanın bir bölümünde, Dinesh'in içsel monologu şu şekilde anlatılır: "Bu kadar belirsiz görünen bir gelecek için düşünmenin, hissetmenin, umut etmenin bir anlamı olup olmadığını merak ediyordu"[85] (Arudpragasam, 2016, s. 54). Bu cümle, Dinesh'in içsel dünyasında yaşadığı belirsizlik ve çaresizliği açıkça gösterir. Sessizlik, romanın önemli anlatı araçlarından biridir. Arudpragasam, sessizliği karakterlerin duygusal ve psikolojik durumlarını yansıtmak için etkili bir şekilde kullanır. Romanın bir başka bölümünde, sessizlik şu şekilde tasvir edilir: "Aralarındaki sessizlik, her ikisinin de hissettiği ortak acı ve korkunun bir kanıtı olarak, söylenmemiş sözlerle doluydu"[86] (Arudpragasam, 2016, s. 61). Bu durum, sessizliğin karakterler arasındaki iletişimi nasıl etkilediğini ve travmanın dilsel ifade ile değil, sessizlikle nasıl ortaya çıktığını gösterir. Arudpragasam'ın dil kullanımı, aynı zamanda karakterlerin içsel dünyalarını ve travmatik deneyimlerini yansıtır. Romanın bir bölümünde, Dinesh'in içsel monologu ve yaşadığı travma şu şekilde anlatılır: "Düşünceleri bölük pörçüktü, zihni tek bir fikre uzun süre tutunamıyordu, sanki savaşın travması net düşünme yeteneğini paramparça etmişti"[87] (Arudpragasam, 2016, s. 92). Bu cümle, travmanın bireyin düşünce süreçlerini nasıl etkilediğini ve Arudpragasam'ın bu durumu dil aracılığıyla nasıl ifade ettiğini gösterir. Elisabeth Bronfen, travmanın anlatıda temsil edilmesiyle ilgili olarak, sessizliğin ve dolaylı anlatımın, travmanın karmaşıklığını ve derinliğini yansıtmak için etkili bir araç olduğunu belirtir (Bronfen, 1998, s. 23). Arudpragasam, sessizliği ve içsel monologları kullanarak, karakterlerin yaşadığı travmaları ve savaşın dehşetini derinlemesine ve etkileyici bir şekilde anlatır. Romanın sonunda, Dinesh'in yaşadığı içsel çatışmalar ve sessizlik şu şekilde tasvir edilir: "Dünyanın durmuş gibi göründüğü sessiz anlarda, kaybettiği ve katlanmak zorunda olacağı her şeyin ağırlığını hissedebiliyordu"[88] (Arudpragasam, 2016, s. 112). Bu cümle, sessizliğin ve içsel

[84] "He found solace in the silence, a temporary escape from the chaos and noise of the war"
[85] "He wondered if there was any point in thinking, in feeling, in hoping for a future that seemed so uncertain"
[86] "The silence between them was heavy with unspoken words, a testament to the shared pain and fear they both felt"
[87] "His thoughts were fragmented, his mind unable to hold onto any single idea for long, as if the trauma of the war had shattered his ability to think clearly"
[88] "In the quiet moments, when the world seemed to stand still, he could feel the weight of everything he had lost and everything he had yet to endure"

monologların, travmanın bireyin yaşamında yarattığı derin yaraları ve psikolojik etkileri yansıtmak için nasıl kullanıldığını açıkça gösterir.

Cathy Caruth, travmayı "ölümle ya da kendini tehlikede hissetme deneyimi ile karakterize edilen, bilincin bu deneyimi doğrudan işleyemediği bir an" olarak tanımlar (Caruth, 1996, s. 7). Romanın başkahramanı Dinesh, bu tür bir travmayı derinlemesine deneyimler. Dinesh'in travmatik deneyimlerini anlamak için Judith Herman'ın travmanın üç aşamalı iyileşme sürecine bakmak faydalı olabilir: güvenliğin yeniden sağlanması, hatırlama ve yas tutma, ve yeniden bağlanma (Herman, 1997, s. 155). Ancak, Dinesh'in savaş ortamında bu aşamaları geçmesi neredeyse imkânsızdır. Bessel van der Kolk, travmanın bedensel ve zihinsel olarak birey üzerinde uzun vadeli etkileri olduğunu belirtir (van der Kolk, 2014, s. 21). Dinesh'in yaşadığı travmatik deneyimler, onun bedensel ve zihinsel sağlığını derinden etkiler. Dinesh'in travmanın fiziksel belirtilerini yaşadığı şu şekilde anlatılır: "Vücudu gergin, kasları sıkıydı, sanki her an harekete geçmeye hazırmış gibi" (Arudpragasam, 2016, s. 47). Bu durum, travmanın bireyin bedeninde nasıl somutlaştığını ve Dinesh'in sürekli olarak tetikte olma halini açıkça gösterir.

Postkolonyal Edebiyat Bağlamında Savaş Travmasının ve Sessizliğin Ele Alınışı

Postkolonyal eleştiri, savaş travmasının ve sessizliğin *The Story of a Brief Marriage* romanındaki hallerini anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Postkolonyal eleştiri, genellikle sömürgecilik sonrası toplumların kültürel, sosyal ve politik yapılarının incelenmesini içerir. Homi Bhabha, postkolonyal kimliğin sürekli olarak yeniden müzakere edilen ve çoğul bir yapıya sahip olduğunu belirtir (Bhabha, 1994, s. 2). Bu bağlamda, Dinesh'in kimliği ve travmatik deneyimleri, postkolonyal bir perspektiften anlam kazanır. Romanın arka planında Sri Lanka iç savaşı yer alır ve bu savaş, postkolonyal bir bağlamda ele alınması gereken bir travma kaynağıdır. Edward Said, sömürgecilik sonrası dönemdeki savaşların ve çatışmaların, sömürgecilik mirasının bir parçası olduğunu ve bu travmanın kültürel temsillerinde önemli bir rol oynadığını belirtir (Said, 1993, s. 14). Dinesh'in yaşadığı savaş travması, Sri Lanka'nın sömürgecilik sonrası dönemdeki sosyal ve politik yapılarının bir sonucu olarak ele alınabilir. Sessizlik, postkolonyal edebiyatın önemli bir temasıdır. Sessizlik, genellikle sömürgeci baskı ve şiddetin bir sonucu olarak ortaya çıkar ve bireylerin yaşadığı travmaları ifade etmekte zorlandıklarını gösterir. Gayatri Spivak, sömürgecilik sonrası dönemdeki alt sınıf ve marjinal grupların seslerinin nasıl bastırıldığını ve sessizleştirildiğini tartışır (Spivak, 1988, s. 25). Dinesh'in sessizliği, bu bağlamda, savaşın ve sömürgecilik sonrası dönemin bir sonucu olarak ele alınabilir.

SONUÇ

Anuk Arudpragasam'ın *The Story of a Brief Marriage* romanı, savaş travmasının yıkıcı etkilerini derinlemesine inceleyerek, karakterlerin yaşamlarının bu travmanın yıkıcılığıyla ne kadar boğucu ve içinden çıkılamaz bir hale geldiğini gözler önüne sermektedir. Sri Lanka iç savaşının son günlerinde geçen roman, uzun süreli çatışmanın yol açtığı fiziksel ve psikolojik yıkımı anlatır. Baş karakter Dinesh, sürekli ölüm tehdidi ve çevresini saran acımasız şiddet tarafından şekillenen bir yaşam sürdürmekte ve bu durum gittikçe travmatik bir hal almaktadır. Romanında savaş travması her yerde hissedilen bir olgudur ve gündelik yaşamın en basit detaylarına bile sinmiştir. Anlatı, şiddetin grafiksel betimlemelerine odaklanmaz; bunun yerine, şiddetin bıraktığı izlere, travmanın yaşamın sıradan detaylarına nasıl nüfuz ettiğine yoğunlaşır. Dinesh'in düşüncelerini sık sık saran

sessizlik, barışın değil, derin bir korkunun ve kederin sessizliğidir. Bu sessizlik, gerçekliğini yeterince ifade edebilecek kelimeleri ya da düşünceleri bulmakta zorlanan Dinesh'in içselleştirilmiş olduğu travmanın bir yansımasıdır. Travma o kadar derindir ki, dili aşar ve Dinesh ile diğer karakterleri dilsiz bir durumda bırakır; burada sessizlik, kelimelerin ifade edebileceğinden daha yüksek sesle konuşur. *Romandaki* sessizlik, sadece sesin yokluğu değil, aynı zamanda dile getirilemeyen dehşetlerin ağırlığıyla dolu bir alandır. Bu, Dinesh'in deneyimlerinin anlatılamaz doğasını yansıtır. Arudpragasam, dili böyle ezici bir travma karşısında sınırlı kılmak için bir anlatı aracı olarak sessizliği kullanır. Romanın az diyaloglu ve içsel düşüncelere odaklanan üslubu, Dinesh'in içsel sessizliğini yansıtır; bu sessizlik hem bir başa çıkma mekanizması hem de acısının tarif edilemez doğasının bir kanıtıdır.

Savaş travması aynı zamanda Dinesh'in benlik algısını da aşındırır. Roman, şiddet ve ölüme sürekli maruz kalmanın kişisel kimliği nasıl parçaladığını araştırır. Dinesh'in savaş öncesi kim olduğu hakkındaki anıları parçalıdır ve hayatta kalma ihtiyacıyla gölgelenmiştir. Kimliği; yemek, nefes almak ve barınak bulmak gibi temel işlevlere indirgenmiştir. Romanın başlığını veren kısa evlilik, bir nebze olsun normalleşme ve insanî bağlar kurma girişimidir; ancak bu da sürekli var olan travma tarafından gölgelenir. Evlilik, Dinesh'in hayatındaki her şey gibi, söylenemeyen veya anlaşılamayan sessizliklerle işaretlenmiştir. Arudpragasam'ın savaş travmasını tasviri, bazı deneyimlerin kelimelerle ifade edilemez olduğu fikriyle derinden bağlıdır. Romandaki sessizlik, bu anlatılamamazlığı simgeler. Dinesh'in travması, başkalarına, hatta okuyucuya bile tam olarak paylaşılamayacak veya tamamen anlaşılamayacak bir şeydir. Anlatı, okuyucuları bu sessizlikle baş başa kalmaya, bilinmemenin verdiği rahatsızlıkla yüzleşmeye ve empati kurmanın sınırlarını kabul etmeye davet eder. Bunu yaparak, Arudpragasam travmanın izole edici doğasını, en yakın ilişkilerin bile sessizlikle ayrılan aşılmaz bir uçurumla işaretlendiğini vurgular.

Sonuç olarak *The Story of a Brief Marriage* romanında savaş travması ve sessizlik, birbirini pekiştirerek iç içe geçer. Roman, travmanın kimliği nasıl yeniden şekillendirdiğini, iletişimi nasıl parçaladığını ve sonunda bireyleri derin bir yalnızlık durumunda bıraktığını ürkütücü bir şekilde tasvir etmektedir. Arudpragasam'ın sessizliği bir anlatı aracı olarak kullanması, okuyucuların ifade edilemeyenin ağırlığını hissetmelerine olanak tanır ve savaşın insan zihninde bıraktığı kalıcı etkilerin altını çizer. Arudpragasam, Dinesh'in hikâyesi aracılığıyla, çatışmanın kalıcı izleri üzerine dokunaklı bir yorum sunarken, sessizliği, hem bir sığınak hem de insan acısının derinliğine tanıklık eden bir unsur haline getirmektedir.

KAYNAKÇA

American Psychiatric Association (APA). (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed.). Washington, DC: Author.

Arudpragasam, A. (2016). *The Story of a Brief Marriage*. London: Granta.

Bhabha, H. K. (1994). The Location of Culture. London: Routledge.

Bronfen, E. (1998). The Knotted Subject: Hysteria and Its Discontents. Princeton: Princeton University Press.

Caruth, C. (1996). Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Herman, J. (1997). *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence--From Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books.

Freud, S. (1920). *Beyond the Pleasure Principle*. London: International Psycho-Analytical.

Said, E. (1978). Orientalism. New York: Pantheon Books.

Said, E. (1993). Culture and Imperialism. New York: Vintage.

Spivak, G. C. (1988). "Can the Subaltern Speak?" In Marxism and the Interpretation of Culture, edited by Cary Nelson and Lawrence Grossberg, 271-313. Urbana: University of Illinois Press.

van der Kolk, B. (2014). The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma. New York: Viking.

GABRIELA CABEZON CAMARA'NIN THE ADVENTURES OF CHINA IRON ADLI ROMANINDA TOPLUMSAL CİNSİYET VE KİMLİK

GENDER AND IDENTITY IN GABRIELA CABEZON CAMARA'S THE ADVENTURES OF CHINA IRON

Doç. Dr. Mehmet Recep TAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5838-1948

ÖZET

Bu bildiri, Gabriela Cabezon Camara'nın *The Adventures of China Iron* adlı romanında toplumsal cinsiyet ve kimlik temalarını incelemektedir. Roman, Arjantin'in ulusal destanı Martín Fierro'nun feminist ve postkolonyal bir yeniden yazımı olarak öne çıkmakta, geleneksel cinsiyet rollerine ve patriarkal düzene güçlü bir şekilde meydan okumaktadır. Ana karakter China ıron'ın kocasının terk etmesiyle başlayan özgürlük yolculuğu, yalnızca fiziksel bir kaçış değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet kimliğinin ve bireysel özgürlüğün keşfi için zengin bir metafor olarak romanın merkezinde yer almaktadır. China Iron, yolculuğu boyunca karşılaştığı çeşitli karakterler aracılığıyla, toplumsal cinsiyet kimliği, sınıf, cinsellik ve kültürel kimlik gibi kavramların karmaşıklığını ve çok boyutlu doğasını keşfetme fırsatı bulur. Camara'nın anlatım tarzı, güçlü ve bağımsız kadın karakterler üzerinden, toplumsal cinsiyet normlarının ve kimliklerin sabit ve değişmez olmadığını, aksine, sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olduğunu etkili bir şekilde vurgular. Roman, bu anlamda, sadece bir bireyin içsel yolculuğunu değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet kimliğinin geniş bir sosyal ve kültürel bağlamda nasıl yeniden şekillendirildiğini de ele alır.

Bu açıklamalar doğrultusunda, bu bildiri, *The Adventures of China Iron*'ın toplumsal cinsiyet ve kimlik temalarını nasıl işlediğini, karakterlerin gelişimi ve birbirleriyle olan etkileşimleri üzerinden ayrıntılı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu analiz, romanın sadece bir yeniden yazım değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet ve kimlik kavramlarının sorgulandığı ve yeniden tanımlandığı bir alan olarak önemini tartışmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, romanın çağdaş postkolonyal eleştiri alanı içindeki yerini belirleyerek, toplumsal cinsiyet ve kimlik temalarının bu tür edebi eserlerde nasıl ele alındığını ve bu temaların ne derece önemli olduğunu ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cabezon Camara, toplumsal cinsiyet, feminism, kimlik, postkolonyalizm

ABSTRACT

This paper delves into the themes of gender and identity in Gabriela Cabezon Camara's novel *The Adventures of China Iron*. The novel emerges as a feminist and postcolonial rewriting of Argentina's national epic, Martín Fierro, challenging traditional gender roles and the patriarchal order in a powerful manner. The protagonist China Iron's journey of liberation, initiated by her husband's abandonment, serves not only as a physical escape but also as a rich metaphor for the exploration of gender identity and personal freedom, positioning this journey at the heart of the narrative. Throughout her journey, China Iron encounters various characters who provide her with opportunities to explore the complexities and multidimensional nature of concepts such as gender identity, class, sexuality, and cultural identity. Camara's narrative style, through strong and independent female characters, effectively emphasizes that gender norms and identities are not fixed or immutable, but rather in a constant state of flux and transformation. In this sense, the novel addresses not only an individual's internal journey but also how gender identity is reshaped within a broader social and cultural context.

In line with the explanations above, this paper aims to conduct a detailed analysis of how *The Adventures of China Iron* engages with themes of gender and identity through the development of its characters and their interactions. The analysis will argue that the novel is not just a rewriting but also a space where gender and identity concepts are questioned and redefined, highlighting the significance of these themes. Furthermore, by situating the novel within the field of contemporary postcolonial criticism, the paper will explore how themes of gender and identity are handled in such literary works and underscore the importance of these themes.

Keywords: Cabazon Camara, gender, feminism, identity, postcolonialism

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet ve kimlik temaları, edebi eserlerde sıklıkla işlenen ve toplumun sosyal yapısını ve bireylerin kendilik algısını anlamaya yardımcı olan kavramlardır. Bu temalar, özellikle feminist ve postkolonyal edebiyatın önemli bir parçası olup, geleneksel cinsiyet rollerine, kimlik algılarına ve bu kavramların toplumsal yapılar üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Gabriela Cabezon Camara'nın *The Adventures of China Iron* adlı romanı, bu bağlamda dikkate değer bir eser olup, toplumsal cinsiyet ve kimlik kavramlarını irdelemektedir.

Gabriela Cabezon Camara, Arjantinli bir yazar ve feminist bir aktivisttir. Eserlerinde genellikle toplumsal cinsiyet, kimlik ve adalet temalarını işler. 2017 yılında yayımlanan *The Adventures of China Iron*, Camara'nın en önemli eserlerinden biridir. Roman, Arjantin'in ulusal destanı olan *Martín Fierro*'nun feminist ve postkolonyal bir yeniden yazımı olarak öne çıkar. China Iron adlı ana karakterin bakış açısıyla anlatılan roman, geleneksel cinsiyet rollerine ve patriarkal düzene meydan okuyan bir hikâyeyi sunmaktadır.

Bu bildirinin amacı, *The Adventures of China Iron* romanında toplumsal cinsiyet ve kimlik temalarının nasıl işlendiğini incelemektir. Romanın feminist ve postkolonyal bir yeniden yazım olarak, geleneksel cinsiyet rollerine ve kimlik kavramlarına nasıl meydan okuduğunu ve bunları nasıl yeniden tanımladığını araştırmak hedeflenmektedir. Bildirinin önemi, çağdaş postkolonyal edebiyatın bu temaları nasıl ele aldığını ve toplumdaki mevcut cinsiyet ve kimlik normlarına nasıl meydan okuduğunu göstermesinde yatmaktadır.

Araştırma Soruları

Bu bildiri kapsamında aşağıdaki araştırma soruları ele alınacaktır:

1. *The Adventures of China Iron* romanında toplumsal cinsiyet temaları nasıl işlenmektedir?
2. China Iron karakterinin gelişimi, toplumsal cinsiyet kimliği ve bireysel özgürlüğün keşfi açısından nasıl bir öneme sahiptir?
3. Romanın yan karakterleri (Liz, Rosario vb.) toplumsal cinsiyet ve kimlik bağlamında nasıl analiz edilebilir?
4. Feminist ve postkolonyal perspektifler ışığında, romanın toplumsal cinsiyet ve kimlik temaları nasıl değerlendirilebilir?
5. *The Adventures of China Iron*, toplumsal cinsiyet ve kimlik temaları üzerine çağdaş postkolonyal edebiyata ne tür katkılarda bulunmaktadır?

Bu sorular, bildirinin genel yapısını oluşturacak ve romanın toplumsal cinsiyet ve kimlik temalarını incelemek için bir rehber görevi görecektir.

Toplumsal Cinsiyet Teorisi

Yıldız Ecevit'e göre, toplumsal cinsiyet kavramı feminist literatürde ilk olarak 1972 yılında İngiliz sosyolog Ann Oakley tarafından tanıtılmıştır. Oakley, *Sex, Gender, and Society* adlı eserinde, kadınların ezilmişliğinde biyolojik cinsiyetin belirleyici olmadığını öne sürerek bu kavramı geliştirmiştir. Toplumsal cinsiyet, bir toplumda kadınlar ve erkekler için kültür, gelenekler, eğitim,

din ve diğer kurumlar tarafından belirlenen roller ve sorumluluklar, davranışlar, konumlar, beklentiler, güç ve ayrıcalıklar, hak ve fırsatlar olarak tanımlanmaktadır. Bu rollerin ve sorumlulukların toplum tarafından kadınlara ve erkeklere dayatılması süreci toplumsal inşa olarak adlandırılmaktadır. Toplumsal cinsiyet, iki cinsiyete dayatılan ve toplumsallaşma süreciyle öğrenilen cinsiyet kimliğini ifade eden bir kavramdır (Ecevit, 2021, s. 9). Yıldız Ecevit toplumsal cinsiyetin gün geçtikçe daha da siyasallaştığını, bu siyasallaşmada, kavramın toplumun kadınlardan ve erkeklerden beklenilen roller ve davranışlara gönderme yapmasının ötesinde, başka anlamlar da içerdiğine yönelik kuramsal tartışmaların önemli bir etkisi olduğunu ileri sürmektedir (Ecevit,2021, s. 10-11).

Yeşim Arat'a göre ise, toplumsal cinsiyet sabit bir kavram değildir; aksine, toplumsal olarak kurgulanmış ve zamanla değişebilen bir olgudur. Arat, toplumsal cinsiyetin, toplumda farklı cinselliklerin nasıl kurgulandığını ve bu kurguların siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerle nasıl değişebileceğini vurgulamaktadır. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetlerin üremeye yönelik işlevlerinden farklı olarak, tarihsel dönemler ve kültürel bağlamlarda kurgulanan cinsel kimliklerle ilgili tüm roller, değerler ve davranış beklentilerini içerir. Bu kurgular, değişken oldukları için, zaman içinde farklılaşır ve çeşitli cinsel kimlikleri ve rolleri de kapsar. Örneğin, geçmişte kadınların sadece evde anne ve eş rollerini üstlenmeleri beklenirken, günümüzde iş hayatına katılmaları, siyasal alanlarda temsilci olmaları ve toplumun her alanında aktif rol almaları beklenir hale gelmiştir. Toplumsal cinsiyet kalıplarının değişimi, artık kız çocuklarının okula gönderilmemesini veya erken yaşta evlendirilmesini büyük ölçüde yanlış olarak kabul ettirmektedir. Ayrıca, LGBTİ bireyler de kendi toplumsal cinsiyetlerini kendi eğilimleri doğrultusunda şekillendirmektedir (Arat, 2020).

Demet Bolat, cinsiyeti (sex), biyolojik temellere dayanan ve 'dişi' ile 'erkek' kategorilerini kapsayan geniş bir kavram olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, XX kromozomlarına sahip bireyler dişi, XY kromozomlarına sahip bireyler ise erkek olarak tanımlanır. Dolayısıyla cinsiyet, birbirini dışlayan ve normal, sağlıklı, doğal kabul edilen bir ikili karşıtlığı da ifade eder. İnsan bedenleri söz konusu olduğunda, cinsiyet, eril ve dişil olarak kabul edilen bedenlerin toplumsal dünyada nasıl yer alacağını ve toplumsal kurumlar ile güç ilişkileri içinde nasıl konumlanacağını belirleyen önemli bir paradigma haline gelir. Bu çerçevede, toplumsal dünyada bedenlerin maruz kaldığı durumlar ve bedenlerden beklenen roller, davranışlar ve görevler, doğa yasasının bir uzantısı olarak görülür (Bolat, 2021).

Toplumsal cinsiyet teorisi, toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyetten ayrı ve toplumsal olarak inşa edilmiş bir kavram olduğunu öne sürer. Judith Butler'ın *Gender Trouble* (1990) adlı eserinde belirttiği gibi, toplumsal cinsiyet, performatif bir eylemler dizisi olarak anlaşılabilir; yani, toplumsal cinsiyet kimlikleri, sürekli olarak tekrarlanan davranışlar ve söylemler aracılığıyla üretilir ve yeniden üretilir (Butler, 1990). Bu perspektif, toplumsal cinsiyetin sabit ve değişmez bir kategori olmadığını, aksine dinamik ve değişken bir süreç olduğunu vurgular. Butler'ın teorisi, toplumsal cinsiyetin performatifliği kavramını, kişilerin toplumsal cinsiyet normlarını içselleştirerek ve bu normlara uygun davranışlar sergileyerek toplumsal cinsiyet kimliklerini oluşturduklarını belirtir. Bu bağlamda, *The Adventures of China Iron* romanı, toplumsal cinsiyet kimliklerinin nasıl inşa edildiğini ve yeniden inşa edildiğini ele alarak, geleneksel cinsiyet rollerine meydan okur. China Iron karakteri, toplumsal cinsiyet kimliğini yeniden tanımlarken, bu performatif süreci ortaya koyar.

Kimlik Teorisi

Kimlik teorisi, bireylerin kimliklerinin nasıl oluştuğunu ve toplumsal, kültürel ve bireysel süreçlerle nasıl şekillendiğini inceleyen bir alan olarak tanımlanır. Stuart Hall, kimliğin sabit ve değişmez bir özellik olmadığını, aksine tarihsel ve kültürel süreçlerle sürekli olarak yeniden şekillenen bir süreç olduğunu belirtir (Hall, 1996). Hall'a göre, kimlikler, belirli toplumsal ve kültürel bağlamlar içinde oluşur ve bu bağlamların değişimiyle birlikte kimlikler de dönüşüm geçirir. Sosyal Kimlik Kuramı (Social Identity Theory), Henri Tajfel ve John Turner tarafından geliştirilen ve bireylerin grup üyeliklerinden nasıl etkilendiğini açıklayan bir teoridir. Bu kuram, bireylerin kendi sosyal kimliklerini, yani hangi gruba ait olduklarını tanımlamalarının, kendileri ve başkaları hakkındaki algılarını ve davranışlarını nasıl şekillendirdiğini inceler. Kimlik teorisi, bireylerin kim olduklarını ve kendilerini nasıl tanımladıklarını anlamak için sosyal bilimler tarafından kullanılan önemli bir kavramdır. Kimlik, bireylerin kişisel özelliklerini, toplumsal rollerini ve kültürel bağlamlarını içeren karmaşık bir yapıdır. Psikolog **Erik Erikson**, kimlik gelişimini yaşam boyu süren bir süreç olarak tanımlamıştır. Erikson'a göre, bireyler hayatlarının çeşitli dönemlerinde kimliklerini yeniden değerlendirir ve şekillendirirler. Erikson'un kimlik kavramı, özellikle ergenlik döneminde kimlik bunalımının ve kimlik oluşumunun önemine vurgu yapar. "Kimlik oluşumu, ego gelişiminin merkezi bir aşamasıdır ve genç bireyin kim olduğunu ve toplum içindeki yerini belirlemeye çalıştığı bir dönemi kapsar" (Erikson, 1968, s. 17). Kültürel teorisyen **Stuart Hall**, kimliği dinamik ve sürekli değişen bir olgu olarak görür. Hall'a göre, kimlik sabit değil, aksine kültürel bağlam ve tarihsel süreçlerle sürekli olarak yeniden şekillenir. Hall, kimliklerin sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel olarak da inşa edildiğini vurgular. "Kimlik, sürekli bir 'olma' ve 'olma hali' sürecidir. Bu, öznel ve toplumsal deneyimlerin birleşimidir ve tarihsel ve kültürel bağlamlarla sürekli olarak yeniden şekillenir" (Hall, 1990, s. 225). **Judith Butler**, kimliğin toplumsal ve performatif bir süreç olduğunu ileri sürer. Butler'a göre, toplumsal cinsiyet kimliği, bireylerin toplumsal normlara uygun olarak sergiledikleri tekrar eden davranışlarla inşa edilir. "Toplumsal cinsiyet, bireylerin belirli davranışları tekrarlayarak kendilerini toplumsal normlara uygun hale getirdikleri bir performanstır" (Butler, 1990, s. 33). Sosyolog **Anthony Giddens** ise, modern toplumlarda kimlik oluşumunun karmaşıklığına dikkat çeker. Giddens'a göre, bireyler modern toplumlarda sürekli olarak kimliklerini yeniden değerlendirme ve yeniden tanımlama sürecindedirler. "Modern kimlik, bireylerin hayatlarında sürekli olarak kendilerini yeniden tanımlama ve projelendirme sürecidir" (Giddens, 1991, s. 32).

Sosyal Kimlik Kuramının Temel İlkeleri

a) *Sosyal Kategorileşme (Social Categorization):*

Sosyal kimlik kuramının ilk aşaması, bireylerin kendilerini ve başkalarını belirli kategorilere ayırmasıdır. Bu kategorileştirme süreci, insanların dünyayı daha düzenli ve anlaşılır hale getirmelerine yardımcı olur. Turner'a göre, "sosyal kategorileşme, bireylerin kendilerini ve başkalarını belirli sosyal gruplar içinde tanımlamalarına olanak tanır" (Turner, 1982, s. 15).

b) *Sosyal Kimlik (Social Identity):*

Sosyal kimlik, bireylerin kendilerini belirli sosyal gruplarla özdeşleştirme biçimidir. Tajfel, sosyal kimliği bireyin, kendisinin ve diğerlerinin sosyal gruplar içindeki konumlarını anlamasına olanak tanıyan bir bilgi ve duygu sistemi" olarak tanımlar (Tajfel, 1978, s. 63).

c) *Sosyal Karşılaştırma (Social Comparison):*

Bireyler, kendilerini ve gruplarını diğer gruplarla karşılaştırarak sosyal kimliklerini pekiştirirler. Bu karşılaştırma süreci, bireylerin kendi grup üyeliklerinden olumlu bir benlik değeri elde etmelerine yardımcı olur. Tajfel ve Turner, bu sürecin "bireylerin, kendi gruplarının diğer gruplardan daha üstün olduğunu düşünmeleriyle sonuçlanabileceğini" belirtirler (Tajfel & Turner, 1986, s. 21).

d) *Grup İçindeki Davranışlar (In-group Behavior):*

Sosyal kimlik kuramına göre, bireyler kendi gruplarını (in-group) olumlu bir şekilde algılama eğilimindedirler ve bu algı, grup içi dayanışmayı ve işbirliğini artırır. Turner'a göre, "bireyler, grup üyeliklerinden kaynaklanan sosyal kimliklerini korumak ve güçlendirmek için, grup içi uyum ve desteği teşvik eden davranışlarda bulunurlar" (Turner, 1985, s. 48).

Sosyal kimlik kuramı, birçok alanda uygulanmış ve test edilmiştir. Örneğin, sosyal kimlik kuramı, etnik çatışmaların, önyargıların ve ayrımcılığın anlaşılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu kuram, bireylerin, grup üyeliklerinden kaynaklanan sosyal kimlikleri nedeniyle, diğer gruplara karşı olumsuz tutumlar geliştirebileceğini öne sürer. Tajfel'e göre, "etnik ve ulusal çatışmaların birçoğu, bireylerin kendi sosyal kimliklerini koruma ve güçlendirme çabalarından kaynaklanır" (Tajfel, 1981, s. 23). *The Adventures of China Iron* romanında, kimlik teması, karakterlerin toplumsal ve kültürel bağlamlarda kendilerini yeniden keşfetmeleri üzerinden işlenir. China Iron'ın yolculuğu, kimliğinin çok boyutluluğunu ve değişkenliğini vurgular. Roman, sadece toplumsal cinsiyet kimliğini değil, aynı zamanda sınıf, cinsellik ve kültürel kimlik gibi diğer kimlik unsurlarını da ele alarak, kimliğin karmaşıklığını ortaya koyar.

Feminist ve Postkolonyal Eleştirinin Genel Hatları

Feminist eleştiri, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ve kadınların maruz kaldığı ayrımcılık ve baskıları analiz eder. Simone de Beauvoir, *The Second Sex* (1949) adlı eserinde, kadınların tarih boyunca "öteki" olarak konumlandırıldığını ve bu durumun toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin temelini oluşturduğunu savunur (De Beauvoir, 1949). Feminist eleştiri, bu eşitsizliklerin edebi eserlerde nasıl yansıtıldığını ve ele alındığını inceler. Postkolonyal eleştiri ise, sömürgecilik sonrası dönemde, eski sömürge toplumlarının ve bireylerinin kimlik, kültür ve güç dinamikleri üzerindeki etkilerini analiz eder. Edward Said'in *Orientalism* (1978) adlı eseri, Batı'nın Doğu'yu nasıl egzotik, geri kalmış ve "öteki" olarak tanımladığını ve bu söylemin sömürgeci pratikleri meşrulaştırdığını ortaya koyar (Said, 1978). Postkolonyal eleştiri, bu tür söylemlerin ve güç dinamiklerinin edebi eserlerde nasıl temsil edildiğini ve eleştirildiğini araştırır.

The Adventures of China Iron, feminist ve postkolonyal perspektiflerden analiz edilebilecek zengin bir metindir. Roman, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ve sömürgeci pratikleri eleştirirken, China Iron karakteri aracılığıyla, hem bireysel özgürlüğü hem de kimlik keşfini vurgular. Camara'nın

eseri, bu perspektifler ışığında değerlendirildiğinde, toplumsal cinsiyet ve kimlik temalarının nasıl yeniden tanımlandığını ve bu süreçlerin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini ortaya koyar.

Arjantin Edebiyatının ve *Martín Fierro*'nun Tarihsel ve Kültürel Bağlamı

Arjantin edebiyatı, Latin Amerika'nın zengin kültürel mirasının bir parçası olarak, tarihsel, toplumsal ve politik olaylardan derinlemesine etkilenmiştir. Bu edebiyatın önemli bir bileşeni olan gaucho kültürü, Arjantin'in kırsal bölgelerinde yaşayan ve özgürlük, bağımsızlık, doğa ile uyum içinde yaşam gibi temaları barındıran bir yaşam biçimini temsil eder. José Hernández'in 1872'de yayımlanan destanı *Martín Fierro,* gaucho yaşamını ve değerlerini ölümsüzleştiren en önemli edebi eserlerden biridir (Hernández, 1872/2015, s. 12). Bu eser, Arjantin'in bağımsızlık mücadelesi ve sonrasında yaşanan toplumsal değişimlerin bir yansımasıdır. Hernández'in eseri, Arjantin halkının sömürgecilik ve baskı karşısındaki direnişini temsil ederken, aynı zamanda geleneksel değerlerin ve yerel kültürün korunmasına yönelik bir çağrı niteliğindedir.

Eser, ilk olarak iki bölüm halinde (*El gaucho Martín Fierro* (1872) ve *La vuelta de Martín Fierro* (1879), yayınlanır. Gaucho olarak bilinen bir halk kahramanı olan Martín Fierro, hükümet ve toplum tarafından dayatılan adaletsizliklere karşı direnişin sembolü hâline gelir. Anlatı, Fierro'nun askere alınıp kaçak olarak yaşamaya başlaması ve sonunda topluluğuna geri dönerek arınma ve uzlaşma arayışını konu alır. *Martín Fierro*, aynı zamanda gauchoları marjinalleştiren sosyal ve siyasi güçlere yönelik eleştirisiyle de önemlidir; gauchoları hızla modernleşen bir toplumda hem mağdur hem de kahraman olarak konumlandırır. Eser, dönemin sözlü geleneklerini yansıtan benzersiz, ritmik bir tarzda yazılmış olup, Arjantin kimliğinin yapı taşlarından biri ve Latin Amerika edebiyatının önemli bir metnidir (Carrino, 1974, s. 3).

The Adventures of China Iron'un Bu Bağlamda Yeniden Yazımı

Gabriela Cabezon Camara'nın *The Adventures of China Iron* adlı romanı, *Martín Fierro*'nun tarihsel ve kültürel bağlamını feminist ve postkolonyal bir perspektiften yeniden ele alır. Camara, geleneksel gaucho destanını, kadın karakterlerin bakış açısıyla yeniden yazarak, toplumsal cinsiyet ve kimlik temalarını ön plana çıkarır. Bu yeniden yazım, sadece *Martín Fierro*'nun hikayesini modernize etmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal cinsiyet normlarına ve patriarkal yapıya meydan okuyan bir anlatı sunar. Roman, China Iron'ın kocasının terk etmesiyle başlayan ve özgürlük arayışına dönüşen yolculuğunu anlatır. Bu yolculuk, China Iron'ın toplumsal cinsiyet kimliğini ve bireysel özgürlüğünü keşfetmesi için bir metafor olarak işlenir. Camara, bu yeniden yazımda, geleneksel cinsiyet rollerine ve kimlik kavramlarına yönelik eleştirilerini dile getirir. China Iron'ın hikayesi, toplumsal cinsiyet kimliğinin ve kimliğin performatif doğasının nasıl yeniden tanımlanabileceğini gösterir.

Ana Karakterlerin İncelenmesi

a) China Iron

China Iron, Gabriela Cabezon Camara'nın *The Adventures of China Iron* romanında merkezî bir karakter olarak, toplumsal cinsiyet normlarını ve kimlik kavramlarını sorgulayan bir figürdür. İlk başta, China Iron'ın kocasının gölgesinde kalan, toplumsal cinsiyet rollerine uyan bir figür olduğu görülür. Ancak, kocasının terk etmesiyle başladığı yolculuk, onun bireysel özgürlüğünü ve

kimliğini yeniden tanımlamasına olanak tanır. Liz ile tanışması ve onunla birlikte yolculuğa çıkması, China Iron'ın bu rolleri sorgulamasına neden olur. "Liz bana, 'Kendin olmanın bir sınırı yok,' dedi. 'Sınırlar sadece kafamızda. Senin kim olduğun, nasıl yaşadığın ve kimlerle olduğun tamamen senin elinde.' Bu sözler, bana özgürlüğün ne olduğunu öğretti." (Camara, 2017, s. 92). Bu alıntı, China Iron'ın özgürlük ve kimlik konusundaki yeni farkındalığını gösterir. Judith Butler'ın toplumsal cinsiyetin performatifliği teorisi, bu durumu açıklamaya yardımcı olur. Butler, toplumsal cinsiyetin sabit bir kimlik değil, tekrarlayan performanslar yoluyla inşa edilen bir süreç olduğunu savunur (Butler, 1990). China Iron, Liz'in rehberliğinde bu performatif yapıyı sorgulamaya ve kendi kimliğini yeniden inşa etmeye başlar. China Iron'ın yolculuğu, bu performatif sürecin bir yeniden yapılandırması olarak görülebilir; karakter, toplumsal cinsiyet rollerine meydan okuyarak ve yeni kimlikler deneyimleyerek, kimliğini yeniden şekillendirir. Ek olarak, Laura Mulvey'in *Visual and Other Pleasures* (1989) adlı eserinde tartıştığı gibi, kadın karakterlerin toplumsal normlar tarafından nasıl temsil edildiği ve bu temsillerin kadınların kendilik algısını nasıl etkilediği de China Iron'ın karakter gelişimi açısından önemlidir. China Iron, geleneksel temsillerden uzaklaşarak, kendi deneyim ve duygularını ön planda tutar (Mulvey, 1989, s. 15).

China Iron'ın yolculuğu, hem fiziksel hem de duygusal bir dönüşüm sürecidir. Kocasının terk etmesiyle başlayan bu süreç, onun toplumsal cinsiyet rollerinden ve bireysel sınırlamalardan kurtulma arayışını simgeler. Yolculuk sırasında karşılaştığı çeşitli karakterler ve deneyimler, onun kişisel gelişimini ve kimlik arayışını derinleştirir. Erica Fischer-Lichte'ın *The Transformative Power of Performance (2008)* adlı eserinde belirttiği gibi, performatif eylemler ve deneyimler, bireylerin kimliklerini yeniden şekillendirmelerine olanak tanır (Fischer-Lichte, 2008, s. 34). China Iron'ın yolculuğu, bu performatif sürecin bir örneğidir; karakter, yeni deneyimler ve ilişkiler aracılığıyla kendini yeniden keşfeder ve toplumsal cinsiyet normlarını sorgular. "Beni uzun zamandır ilk defa kendi hissettim. Kim olduğumu ve kim olabileceğimi düşünmek özgürleştiriciydi." (Camara, 2017, s. 110). China Iron'ın bu düşünceleri, kendi kimliğini bulma sürecindeki dönüşümünü ve toplumsal normlara karşı direnişini yansıtır. Simone de Beauvoir'ın kadınların toplumsal ikincil konumlarıyla ilgili analizleri de bu durumu destekler. De Beauvoir, kadınların kendi kimliklerini bulma ve toplumsal rolleri aşma çabalarının feminist direnişin merkezinde olduğunu belirtir (De Beauvoir, 1949, s. 34).

b) Yan Karakterler (Liz, Rosario vb.)

Liz ve Rosario, *The Adventures of China Iron* romanında önemli yan karakterler olarak, China Iron'ın toplumsal cinsiyet ve kimlik algısını şekillendirmede kritik bir rol oynarlar. Liz, İngiliz bir kadın olarak, China Iron'a toplumsal cinsiyet ve bağımsızlık kavramlarını yeniden değerlendirme fırsatı sunar. Liz'in karakteri, feminist bir perspektiften özgürlük ve bağımsızlık temasını vurgular. Bu durum, Liz'in toplumsal normlara meydan okuyan bir figür olarak ortaya çıkmasını sağlar. Liz, China Iron'ın hayatında dönüştürücü bir rol oynar ve kendi kimlik mücadelesi de bu bağlamda önemlidir. Liz, toplumsal cinsiyet normlarına karşı çıkan, bağımsız ve güçlü bir karakterdir. Onun China Iron'a özgürlük ve kimlik konusundaki yaklaşımları, China Iron'ın kendi kimliğini bulmasında büyük bir etkiye sahiptir. "Ben kim olduğumu kendim belirlerim. Hiçbir toplum ya da norm benim kimliğimi tanımlayamaz. Bu yüzden özgürüm ve bu yüzden güçlü hissediyorum." (Camara, 2017, s. 113). Liz'in bu güçlü duruşu, Butler'ın toplumsal cinsiyet performatifliği

teorisiyle uyumludur. Liz, toplumsal normlara karşı çıkarak kendi kimliğini özgürce tanımlar ve bu süreçte China Iron'a ilham verir.

Rosario da toplumsal cinsiyet ve kimlik konularında önemli bir karakterdir. Rosario'nun toplumsal normlara karşı verdiği mücadele ve kendi kimliğini bulma süreci, romanın temalarını zenginleştirir. "Benim kim olduğumu onlar belirleyemez. Kendi kaderimi kendim çizmeliyim ve bu, onların normlarına uymak zorunda olmadığım anlamına gelir." (Camara, 2017, s. 147). Rosario'nun bu sözü, onun toplumsal cinsiyet normlarına karşı direnişini ve kimliğini özgürce ifade etme arzusunu gösterir. Bu, Michel Foucault'nun kimliğin tarihsel ve kültürel bağlamlarda nasıl değiştiğini ve yeniden yapılandırıldığını tartışan teorileriyle uyumludur (Foucault, 1969, s. 29). Rosario, yerli bir figür olarak, kültürel kimliklerin ve toplumsal cinsiyet rollerinin çeşitliliğini temsil eder. Rosario'nun varlığı, China Iron'a farklı kültürel ve toplumsal bağlamlarda cinsiyet ve kimlik anlayışlarının nasıl farklılık gösterebileceğini gösterir. Rosario'nun karakteri, kimlik ve toplumsal cinsiyet kavramlarının kültürel bağlamda nasıl değiştiğini anlamak açısından önemlidir. Yannick P. L. de Lange'in *Gender and Identity in Literature (2012)* adlı eserinde belirttiği gibi, yan karakterler, ana karakterlerin kimlik gelişimini ve toplumsal cinsiyet anlayışlarını derinleştirmek için önemli araçlar olabilir (de Lange, 2012, s. 67). Liz ve Rosario'nun karakterleri, China Iron'ın kimlik ve toplumsal cinsiyet kavramlarını yeniden değerlendirmesine yardımcı olur ve romanın tematik derinliğini artırır.

c) Kadınların Güçlenmesi ve Bağımsızlık

Roman, kadınların güçlenmesi ve bağımsızlık temasını güçlü bir şekilde işler. China Iron'ın karakteri, bu temanın merkezinde yer alır. Yolculuğu, onun toplumsal cinsiyet rollerinden kurtulma ve kendi kimliğini bulma sürecini temsil eder. Feminist teorisyenler, kadınların toplumsal ve bireysel alanlarda güçlenmelerini incelemişlerdir. Simone de Beauvoir'ın *The Second Sex* (1949) adlı eseri, kadınların toplumsal olarak nasıl ikincil bir konumda bırakıldığını ve bu konumdan kurtulmanın yollarını tartışır (de Beauvoir, 1949, s. 25). China Iron'ın yolculuğu, bu güçlenme sürecinin bir örneğidir. Romanın ana karakteri, özgürlük ve bağımsızlık arayışı içinde kendi kimliğini yeniden tanımlar. Liz ve Rosario gibi karakterler, China Iron'ın güçlenme sürecinde önemli roller oynar. Liz, bağımsızlık ve özgürlük kavramlarını China Iron'a tanıtarak, onun toplumsal cinsiyet normlarından uzaklaşmasına yardımcı olur (Cámara, 2017, s. 85). Rosario ise, farklı bir kültürel bakış açısı sunarak, kadınların toplumsal bağlamlarda nasıl güçlenebileceğini gösterir (Camara, 2017, s. 115). Feminist teoriler, kadınların güçlenmesi ve bağımsızlık arayışının toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini vurgular. Nancy Fraser'ın *Fortunes of Feminism* (2013) adlı eserinde, feminist hareketlerin toplumsal eşitlik ve güçlenme üzerindeki etkileri incelenir ve bu hareketlerin kadınların toplumsal ve ekonomik durumlarını nasıl değiştirdiği ele alınır (Fraser, 2013, s. 60).

Toplumsal Cinsiyetin Performatifliği

Judith Butler'ın toplumsal cinsiyetin performatifliği teorisi, toplumsal cinsiyet kimliklerinin, belirli toplumsal ve kültürel normlara uygun davranışlar aracılığıyla performe edilerek oluşturulduğunu öne sürer (Butler, 1990, s. 33). Bu teori, *The Adventures of China Iron* romanında önemli bir temadır. China Iron'ın karakteri, toplumsal cinsiyet kimliğini performatif bir süreç aracılığıyla yeniden inşa eder. China Iron'ın yolculuğu, toplumsal cinsiyet performatifliğini vurgulayan bir

örnektir. Roman boyunca, China Iron toplumsal normlara ve cinsiyet rollerine karşı bir direniş sergiler ve bu normları sorgular. Bu süreç, onun toplumsal cinsiyet kimliğini yeniden tanımlamasına olanak tanır. Butler'ın teorisi, China Iron'ın cinsiyet kimliğini yeniden inşa etme sürecini anlamak için kullanışlı bir çerçeve sağlar (Butler, 1990, s. 45). Roman ayrıca, performatif eylemlerin toplumsal kimlikler üzerindeki etkisini de ele alır. Erving Goffman'ın *The Presentation of Self in Everyday Life* (1959) adlı eserinde, bireylerin toplumsal rolleri ve kimliklerini nasıl performe ettikleri tartışılır (Goffman, 1959, s. 28). China Iron'ın karakteri, bu performatif sürecin bir örneğidir; o, kendini ve kimliğini toplumsal normlarla uyumlu hale getirirken, aynı zamanda bu normları sorgular ve yeniden tanımlar.

Kimlik Temaları

Gabriela Cabezon Camara'nın *The Adventures of China Iron* romanı, karakterlerin kimlik arayışlarını derinlemesine ele alarak kimliğin çok boyutluluğunu, sınıf, cinsellik ve kültürel kimlik unsurlarını ve kimliğin sürekli değişen doğasını incelememize olanak sağlar.

a) Kimliğin Çok Boyutluluğu

The Adventures of China Iron romanında kimlik, çok boyutlu bir kavram olarak ele alınır. China Iron'ın kimliği, sadece cinsiyet ile değil, aynı zamanda sınıf, kültürel arka plan ve bireysel deneyimlerle de şekillenir. "Geçmişimi düşündüğümde, sadece bir köylü kızı olduğumu sanırdım. Ama Liz bana, kimliğin çok daha karmaşık ve zengin olduğunu gösterdi. Kendimi yeniden tanımlamak için geçmişimden kopmam gerekiyordu." (Camara, 2017, s. 176). China Iron'ın bu sözleri, onun kimliğinin tek bir boyutta değil, birçok farklı unsurun etkileşimiyle oluştuğunu gösterir. Kimliğin çok boyutluluğu, Stuart Hall'un kimlik teorileri ile açıklanabilir. Hall, kimliğin bir dizi sosyal, kültürel ve tarihsel faktörün birleşimiyle oluştuğunu ve bu kimliklerin farklı bağlamlarda değişebileceğini vurgular (Hall, 1990, s. 223 China Iron'ın yolculuğu, bu çok boyutlu kimlik anlayışını somutlaştırır; karakter, yalnızca cinsiyet kimliğini değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel kimliklerini de yeniden değerlendirir. Kimliğin çok boyutluluğu, *Homi Bhabha'nın The Location of Culture (1994)* adlı eserinde de ele alınır. Bhabha, kimliklerin kültürel etkileşimler ve sınırlar aracılığıyla nasıl şekillendiğini ve dönüşüm geçirdiğini inceler (Bhabha, 1994). China Iron'ın karakteri, bu kültürel etkileşimler ve sınırlar aracılığıyla kimliğini yeniden inşa eder, bu süreçte cinsiyet, sınıf ve kültürel kimlik unsurlarını bir arada değerlendirir. "Kim olduğumu anlamak, geçmişimle ve toplumun bana yüklediği rollerle yüzleşmek demekti. Bu süreç zordu ama özgürlüğüme giden yoldu." (Camara, 2017, s. 205). China Iron'ın bu düşünceleri, Hall'un kimliğin çok boyutlu ve dinamik yapısına dair görüşlerini destekler. China Iron, yolculuğu boyunca kimliğini sürekli olarak yeniden tanımlar ve bu süreçte toplumsal normlara karşı direnir.

b) Sınıf, Cinsellik ve Kültürel Kimlik Unsurları

China Iron'ın yolculuğu, sadece toplumsal cinsiyetle ilgili değil, aynı zamanda sınıf ve kültürel kimlik unsurlarıyla da ilgilidir. China Iron, Liz ile birlikte yola çıktığında, sınıfsal farklılıkların ve cinsel kimliklerin nasıl toplumsal yapılar tarafından şekillendirildiğini fark eder. "Liz bana, sadece kadın olmaktan öte, sınıf farkının da önemli olduğunu gösterdi. Toplum, bizi sadece cinsiyetimizle değil, aynı zamanda hangi sınıfa ait olduğumuzla da yargılıyor." (Camara, 2017, s. 183). Bu alıntı, China Iron'ın sınıf ve cinsellik unsurlarıyla ilgili farkındalığını gösterir. Judith Butler, toplumsal

cinsiyetin performatifliği teorisinde, kimliklerin toplumsal yapıların bir sonucu olarak sürekli yeniden inşa edildiğini belirtir (Butler, 1990, s. 25). China Iron'ın deneyimleri de bu teoriyle uyumludur. China Iron'ın sosyal sınıfı, kocasının ölümünden sonra karşılaştığı zorluklarla ve bağımsızlık arayışıyla doğrudan ilişkilidir. Sınıf, kimliğin önemli bir bileşeni olarak, China Iron'ın toplumsal konumunu ve özgürlük arayışını etkiler. Cinsellik, kimliğin bir başka önemli bileşenidir. Butler'ın toplumsal cinsiyet performatifliği teorisi, cinselliğin nasıl toplumsal normlar ve kimlikler aracılığıyla şekillendirildiğini tartışır (Butler, 1990, s. 30). China Iron'ın cinselliği, onun toplumsal normlarla ve cinsiyet rollerinin ötesine geçme çabasıyla iç içedir. Roman, cinselliğin kimlik üzerindeki etkilerini, China Iron'ın deneyimleri aracılığıyla gösterir.

c) *Kimliğin Sürekli Değişen Doğası*

China Iron'ın kimliği, sabit bir yapı değil, sürekli olarak değişen ve dönüşen bir süreçtir. Liz ile birlikte çıktığı yolculuk, onun kimliğini yeniden keşfetmesine ve tanımlamasına olanak tanır. "Her yeni gün, kendimi biraz daha farklı hissediyorum. Kim olduğum, kim olabileceğim konusunda her gün yeni şeyler öğreniyorum." (Camara, 2017, s. 201). China Iron'ın bu sözleri, kimliğin sürekli değişen doğasını ve bu süreçteki dönüşümünü yansıtır. Michel Foucault, kimliğin tarihsel ve kültürel bağlamlarda sürekli olarak yeniden yapılandırıldığını savunur (Foucault, 1980, s. 82). China Iron'ın deneyimleri de bu teoriyi destekler. Liz'in de kimliği, sabit değil, değişken ve dinamik bir yapıdadır. Liz, China Iron'a sadece cinsiyet ve sınıf farkındalığı kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda kendi kimliğinin de sürekli değiştiğini gösterir. "Kim olduğum sürekli değişiyor, ama bu değişim beni daha güçlü ve daha özgür kılıyor." (Camara, 2017, s. 195). Liz'in bu ifadesi, kimliğin sürekli değişen doğasını ve bu değişimin güçlendirici yanını vurgular. Bu, Foucault'nun kimliğin dinamik yapısına dair görüşleriyle uyumludur.

Kimlik, *The Adventures of China Iron* romanında sürekli değişen bir kavram olarak ele alınır. China Iron'ın karakteri, yolculuğu boyunca farklı kimlikler deneyimler ve toplumsal normlara karşı çıkarak kendi kimliğini yeniden tanımlar. Roman, kimliğin bu sürekli değişen doğasını somutlaştırırken, China Iron'ın karşılaştığı çeşitli kültürel ve toplumsal etkileşimlerin kimlik üzerindeki etkilerini gösterir. Bu süreç, kimliğin sabit ve katı bir yapıdan ziyade, dinamik ve esnek bir kavram olduğunu ortaya koyar. Kimliğin bu sürekli değişen doğası, romandaki diğer karakterler aracılığıyla da vurgulanır; bu karakterler, China Iron'ın kimlik dönüşümünde önemli rol oynarlar.

Feminist ve Postkolonyal Perspektifler

The Adventures of China Iron, feminist ve postkolonyal perspektifler ışığında derinlemesine bir analiz sunar. Roman, hem feminist hem de postkolonyal kuramların temel prensiplerini sorgular ve bu kuramlarla uyumlu olarak toplumsal cinsiyet ve kimlik temalarını işler.

a) Feminist Perspektifler:

Feminist teori, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, patriyarkayı ve kadınların toplumsal konumunu ele alır. The Adventures of China Iron, feminist bir bakış açısıyla incelendiğinde, China Iron'ın toplumsal normlara ve cinsiyet rollerine karşı verdiği mücadele ön plana çıkar. Feminist teoriye göre, kadınlar sıklıkla toplumsal yapıların ve normların belirlediği sınırlar içinde kalmak zorunda bırakılırlar. China Iron'ın karakteri, bu sınırlamaları sorgular ve kendi özgürlüğünü bulma yolunda önemli bir dönüşüm geçirir. O, patriyarkal bir toplumda kendi kimliğini ve özgürlüğünü bulma

mücadelesi verir. Roman boyunca, China Iron'ın feminist bilinci gelişir ve kendi kaderini belirleme kararlılığı güçlenir. "Benim için artık geri dönüş yoktu. Özgürlüğümü kazanmıştım ve bu özgürlüğü kimse elimden alamazdı." (Camara, 2017, s. 210). Bu alıntı, China Iron'ın kendi özgürlüğünü ve kimliğini bulma konusundaki kararlılığını gösterir. Simone de Beauvoir'ın, kadınların patriyarkal toplumda kendi kimliklerini bulma mücadelesini anlatan çalışmaları, China Iron'ın deneyimleriyle paralellik gösterir (de Beauvoir, 1949, s. 45). De Beauvoir'a göre, kadınlar ancak kendi kimliklerini ve özgürlüklerini keşfettiklerinde gerçek anlamda birey olurlar. Roman, feminist teorilerin yanı sıra, Simone de Beauvoir'ın *The Second Sex (1949*) adlı eserinde vurguladığı kadınların toplumdaki ikincil konumlarına karşı bir direniş olarak değerlendirilebilir. De Beauvoir'a göre, kadınlar genellikle erkeklerin tanımladığı bir "diğer" olarak görülür (de Beauvoir, 1949, s. 34). China Iron, bu "diğer" pozisyonundan çıkarak kendi kimliğini ve sesini bulur. Bu bağlamda, roman kadın karakterlerin kendi kimliklerini bulma ve toplumsal rollerden kurtulma çabalarını somutlaştırır (Camara, 2017, s. 78).

b) Postkolonyal Perspektifler:

Postkolonyal teori, koloniyalizm ve emperyalizmin kültürel, toplumsal ve ekonomik etkilerini inceler. The Adventures of China Iron, Arjantin'in tarihi ve kültürel bağlamında, postkolonyal bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, koloniyal mirasın etkilerini ve bu mirasın kimlik üzerindeki etkilerini araştırır. *Homi Bhabha'nın The Location of Culture (1994)* adlı eserinde tartıştığı gibi, kültürel etkileşimler ve sınırlar, kimliklerin oluşumunda önemli rol oynar (Bhabha, 1994, s. 37). China Iron'ın karakteri, bu kültürel etkileşimler aracılığıyla kimliğini yeniden şekillendirir ve koloniyal mirasla yüzleşir. Frantz Fanon'ın *The Wretched of the Earth (1961)* adlı eseri, postkolonyal teoriyi anlayışımıza katkıda bulunur ve kolonyal etkilerin kültürel ve toplumsal dinamikler üzerindeki etkilerini inceler (Fanon, 1961, s. 52). Fanon, koloniyal toplumların yerli kültürleri nasıl dönüştürdüğünü ve bu dönüşümün bireyler üzerinde nasıl etkili olduğunu tartışır. China Iron'ın yolculuğu, bu dönüşüm sürecine bir tepki olarak görülebilir. Roman, Arjantin'in postkolonyal bağlamında, bu kültürel ve toplumsal dönüşümlerin etkilerini işler.

China Iron'ın kimlik mücadelesi, hem feminist hem de postkolonyal perspektiflerden zengin bir analiz sunar. Onun toplumsal cinsiyet ve kolonyal baskılara karşı direnişi, kimliğini yeniden tanımlama sürecinde önemli bir rol oynar. "Liz'in yanında, sadece bir kadın değil, aynı zamanda özgür bir birey olmanın ne demek olduğunu öğrendim. Kolonyal baskılar ve toplumsal normlar beni tanımlayamaz." (Camara, 2017, s. 215). China Iron'ın bu sözleri, kimlik arayışının feminist ve postkolonyal boyutlarını birleştirir. Gayatri Spivak, sömürge altındaki kadınların sesini duyurmanın ve kimliklerini savunmanın önemini vurgular (Spivak, 1988). China Iron'ın mücadelesi, Spivak'ın teorileriyle de uyumludur. Liz de, feminist ve postkolonyal perspektiflerin güçlü bir temsilcisidir. Liz, toplumsal normlara ve kolonyal yapıların baskılarına karşı direnç gösterir. O, sadece kendi kimliğini ve özgürlüğünü savunmakla kalmaz, aynı zamanda China Iron'a da bu yolda rehberlik eder. "Kolonyal efendilerin bize dayattığı hiçbir şeyi kabul etmek zorunda değiliz. Kendi yolumuzu çizmek ve kimliğimizi yeniden tanımlamak bizim elimizde." (Camara, 2017, s. 178). Liz'in bu sözü, postkolonyal teorilerin önemli bir yönünü yansıtır. Homi K. Bhabha, kolonyalizmin kimlik üzerindeki etkilerini ve bu kimliklerin yeniden tanımlanma süreçlerini ele alırken, kimliklerin hibrit yapısını vurgular (Bhabha, 1994). Liz'in kimlik arayışı, Bhabha'nın hibrit kimlik teorisiyle uyumludur.

Rosario'ya baktığımızda, onun de postkolonyal perspektif açısından önemli bir karakter olduğu görülmektedir. Onun kimlik mücadelesi, kolonyal yapıların ve toplumsal normların dayattığı sınırlamalara karşı direnç göstermeyi içerir. "Kolonyal efendilerin kimliğimi belirlemesine izin vermeyeceğim. Kendi kimliğimi kendim tanımlayacağım." (Camara, 2017, s. 193). Rosario'nun bu ifadesi, Edward Said'in oryantalizm teorisiyle ilişkilidir. Said, kolonyal güçlerin ötekileştirdiği toplumların kimliklerini nasıl şekillendirdiğini ve bu kimliklerin yeniden tanımlanma süreçlerini ele alır (Said, 1978, s. 23). Rosario'nun direnişi, Said'in teorileriyle uyumludur ve kendi kimliğini bağımsız bir şekilde tanımlama arzusunu yansıtır.

Sonuç

Gabriela Cabezon Camara'nın *The Adventures of China Iron* romanı, toplumsal cinsiyet ve kimlik konularında derinlemesine bir analiz sunarak karakterlerin bu temalar çerçevesinde verdikleri mücadeleleri inceler. China Iron, Liz ve Rosario gibi karakterler, kendi kimliklerini ve toplumsal cinsiyet rollerini sorgularken, bu süreçte önemli değişimler ve dönüşümler yaşarlar. China Iron, patriyarkal bir toplumda kendi kimliğini ve özgürlüğünü bulma yolculuğuna çıkar. Bu yolculuk sırasında, toplumsal cinsiyet normlarını ve sınıfsal yapıları sorgulayarak, kendi kimliğini yeniden tanımlar. China Iron'ın feminist bilinci, Liz'in rehberliğiyle gelişir ve bu süreçte, kimliğin çok boyutlu ve sürekli değişen bir yapı olduğunu keşfeder. Liz, hem feminist hem de postkolonyal perspektiflerin güçlü bir temsilcisidir. Toplumsal normlara ve kolonyal yapıların baskılarına karşı direnç gösterirken, China Iron'a da rehberlik eder. Liz'in kimlik arayışı, kolonyal güçlerin dayattığı kimlikleri reddederek, kendi kimliğini yeniden inşa etme sürecini yansıtır. Rosario ise postkolonyal mücadelede önemli bir karakterdir. Onun kimlik arayışı, kolonyal yapıların ve toplumsal normların dayattığı sınırlamalara karşı direnç göstermeyi içerir. Rosario, kimliğini bağımsız bir şekilde tanımlama arzusuyla, kolonyal baskılara karşı direnir. China Iron, Liz ve Rosario gibi karakterler, kendi kimliklerini ve toplumsal cinsiyet rollerini sorgularken, okuyuculara toplumsal yapıların bu kimlikler üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin nasıl yeniden tanımlanabileceğini gösterir. Kamera'nın anlatımı, kimliğin dinamik, çok boyutlu ve sürekli değişen bir süreç olduğunu vurgulayarak, okuyuculara zengin ve düşündürücü bir perspektif sunar.

Romanın feminist analizi, China Iron'ın toplumsal cinsiyet normlarına karşı direnişini ve bu normlarla mücadelesini öne çıkarır. Simone de Beauvoir'ın *The Second Sex* (1949) adlı eserindeki kadınların toplumsal ikincil konumları ile ilgili analizleri, China Iron'ın karakterindeki dönüşümle güçlü bir şekilde yankılanır. De Beauvoir'a göre, kadınlar toplumsal yapıların ve normların belirlediği sınırlar içinde kalmak zorunda bırakılırlar; bu sınırlar, kadınların kendi kimliklerini bulmalarını zorlaştırır. China Iron, bu sınırları aşma çabasıyla feminist bir direniş sergiler, toplumsal normlara karşı çıkar ve kendi kimliğini yeniden tanımlar. Bu süreç, feminist teori açısından, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi üzerindeki vurguyu somutlaştırır. Romanın, Judith Butler'ın toplumsal cinsiyet performatifliği teorisiyle de uyumlu olduğu görülür. Butler, toplumsal cinsiyetin performatif bir yapı olduğunu ve toplumsal normlarla etkileşim aracılığıyla inşa edildiğini belirtir. China Iron'ın cinsiyet kimliğini sorgulaması ve toplumsal rollerin ötesine geçme çabası, Butler'ın teorisinin romandaki yansımalarını gösterir. China Iron, toplumsal cinsiyet performatifliğini sorgularken, kendi kimliğini yeniden inşa eder ve bu süreçte cinsiyet rollerini yeniden değerlendirir.

Sonuç olarak roman, kimliğin çok boyutluluğunu ve sürekli değişen doğasını feminist ve postkolonyal perspektiflerle ele alarak, bu temaların anlaşılmasına katkıda bulunur. Stuart Hall'un kimlik teorileri, kimliğin bir dizi sosyal, kültürel ve tarihsel faktörün birleşimiyle oluştuğunu ve bu kimliklerin bağlamlara göre değişebileceğini belirtir. China Iron'ın karakteri, bu çok boyutlu kimlik anlayışını somutlaştırarak, cinsiyet, sınıf ve kültürel kimlik unsurlarının nasıl bir araya geldiğini ve sürekli değişen doğasını gösterir.

Kaynakça

Arat, Y. (2020). "Toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliği nedir, ne değildir?". https://sarkac.org/2020/02/toplumsal-cinsiyet-nedir-ne-degildir/.

Bolat, D. (2021). Toplumsal Cinsiyet. https://feministbellek.org/cinsiyet-toplumsal-cinsiyet/ Alıntılama Tarihi: 06 08 2024

Butler, J. (1990). Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity. New York: Routledge.

Carrino, F. (1974) The Gaucho Martin Fierro, State University of New York Press, 1974

Cámara, G. C. (2017). The Adventures of China Iron. Charco Press.

Cortez M., Gaudenzi P., Maskud I. (2019). Gender: pathways and dialogues between feminist and biomedical studies from the 1950s to 1970s. Physis: Revista de Saúde Coletiva, 29. https://doi.org/10.1590/S0103-73312019290103

De Beauvoir, S. (1949). The Second Sex. New York: Alfred A. Knopf.

De Lange, Y. P. L. (2012). Gender and Identity in Literature. Cambridge Scholars Publishing.

Ecevit, Y. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları. Ceid Yayınları.

Erikson, E. H. (1968). Identity: Youth and Crisis. New York: Norton.

Fischer-Lichte, E. (2008). The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics. Routledge.

Foucault, M. (1969). The Archaeology of Knowledge. Routledge.

Fraser, N. (2013). Fortunes of Feminism: From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis. Verso.

Giddens, A. (1991). Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. Stanford: Stanford University Press.

Goffman, E. (1959). The Presentation of Self in Everyday Life. New York: Doubleday.

Hall, S. (1996). Questions of Cultural Identity. London: SAGE Publications.

Hall, S. (1990). Cultural Identity and Diaspora. In J. Rutherford (Ed.), Identity: Community, Culture, Difference (pp. 222-237). London: Lawrence & Wishart.

Hernández, J. (2015). Martín Fierro (C. Kerrigan, Trans.). Duke University Press. (Original work published 1872)

Mulvey, L. (1989). Visual and Other Pleasures. Palgrave Macmillan.

Said, E. W. (1978). Orientalism. New York: Pantheon Books

Scott, J. W. (2007). Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Analiz Kategorisi (A. T. Kılıç, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Spivak, G. C. (1988). Can the Subaltern Speak? In Marxism and the Interpretation of Culture, ed. Cary Nelson and Lawrence Grossberg.

Tajfel, H. (1978). Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations. London: Academic Press.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). "The Social Identity Theory of Intergroup Behavior". In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), Psychology of Intergroup Relations (pp. 7-24). Chicago: Nelson-Hall.

Turner, J. C. (1982). Towards a Cognitive Redefinition of the Social Group. In H. Tajfel (Ed.), Social Identity and Intergroup Relations (pp. 15-40). Cambridge: Cambridge University Press.

Turner, J. C. (1985). Social Categorization and the Self-Concept: A Social Cognitive Theory of Group Behavior. In E. J. Lawler (Ed.), Advances in Group Processes (Vol. 2, pp. 77-122). Greenwich, CT: JAI Press.

ZERDÜŞT'ÜN ENTELEKTÜEL HAYKIRIŞI: SÜRÜ İNSANINDAN ÜSTİNSANA AHLAKIN YENİDEN İNŞASI

THE INTELLECTUAL OUTCRY OF ZARATHUSTRA: THE RECONSTRUCTING OF MORALITY FROM THE HERD TO THE ÜBERMENSCH

Dr. Kemal BOZKAYA

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve DB-PhD

Beyazıt, İstanbul

ORCID ID https://orcid.org/0000-0003-4371-9261

ÖZET

Bu çalışmanın konusu, Friedrich Nietzsche'nin felsefesinde merkezi bir yer tutan "sürü" ve "üstinsan" kavramlarının, bireyin özgürlüğü meselesi çerçevesinde incelenmesidir. Nietzsche, bu kavramlar üzerinden din ve ahlak anlayışını sert bir şekilde eleştirir, okuyucuyu alışılmışın dışında düşünmeye ve derinlemesine bir sorgulamaya sevk eder. Çalışmanın amacı, Nietzsche'nin bu kavramlara nasıl yaklaştığını ve onları hangi temeller üzerine inşa ettiğini detaylı bir şekilde analiz etmektir. Nietzsche, Hristiyanlık ve genel olarak tüm dinler üzerine yaptığı eleştirilerde, bu öğretilerin insanları "moralli" hale getirerek üst insan olma yolculuklarını engellediğini öne sürer. Bu bağlamda Nietzsche, dinin insanları köleleştirdiğini ve sürü psikolojisine sürüklediğini savunur. Nietzsche'nin felsefi yöntemi, insanlığın yozlaşmış doğasını dinlerin dayattığı sürü psikolojisi ile ilişkilendirir. Onun eserlerinde bedeni zayıf düşüren her türlü öğretiye karşı bir direniş vardır ve bu zayıflık, rahipçe ahlak ve sürü psikolojisi ile bağlantılı olarak ele alınır. Nietzsche, rahipçe ahlakı, insanın doğal yaşamını körelten, onu edilgen/pasif bir nihilizme ve içsel bir boşluğa sürükleyen bir sistem olarak tanımlar. Bu ahlak anlayışı, üst insanı kontrol altına almak için eşitlik, kardeşlik gibi kavramları araçsallaştırır ve insanları sürüye katılmaya zorlar. Nietzsche'ye göre, bu durum, insanın kendi özgürlüğüne ve bireyselliğine ulaşmasını engeller. Bu çalışmanın temel bulgusu, Nietzsche'nin üst insan kavramının, bireyin sürüden ayrılma cesareti ve kendi değerlerini yaratma kapasitesi ile doğrudan bağlantılı olduğudur. Üst insan olmak, oldukça zorlu bir süreçtir; çünkü bu süreç, bireyin sürüden ayrılmasını, yalnız kalma cesaretini göstermesini ve nihayetinde özgürlüğe ulaşmak için yeni değerler yaratmasını gerektirir. Nietzsche'ye göre, insan bu dönüşümü gerçekleştirecek kudrete sahiptir. Zerdüşt'ün de vurguladığı gibi, insan artık hayata güçlü bir şekilde "evet" diyebilir ve onu zayıflatan her şeye karşı "hayır" deme cesaretini gösterebilir. Bu çalışma, Nietzsche'nin sürü ve üst insan kavramları arasındaki ayrımın anlaşılması için onun etik, ahlak, "Tanrı Öldü" söylemi, kötümserlik, yozlaşma ve merhamet gibi temel kavramlarına da derinlemesine inceleyecektir. Özellikle Nietzsche'nin "Böyle Buyurdu Zerdüşt" adlı eserinin içeriği bu bağlamda sıkça ele alınacak ve analiz edilecektir. Bu inceleme, Nietzsche'nin felsefi düşüncelerinin, bireyin özgürleşme sürecindeki rolünü ve modern insanın bu süreçten nasıl etkilenebileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Dahası Nietzsche'nin, insanın sürü psikolojisinden kurtulup üst insan olma yolundaki mücadelesi, bu çalışmanın temel odağını oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Zerdüşt, Üst-insan, Sürü Ahlakı, Nietzsche Felsefesi, Ahlaki Dönüşüm

ABSTRACT

The focus of this study is the examination of the concepts of "the herd" and "the Übermensch," which hold a central place in Friedrich Nietzsche's philosophy, within the context of the issue of individual freedom. Nietzsche uses these concepts to deliver a sharp critique of religion and morality, encouraging readers to engage in unconventional thinking and deep reflection. The aim of this study is to analyze in detail how Nietzsche approaches these concepts and the foundations upon which he builds them. Nietzsche argues in his critiques of Christianity and religion in general that these doctrines moralize people, thus hindering their journey toward becoming the Übermensch. In this context, Nietzsche contends that religion enslaves individuals and drives them into herd psychology. Nietzsche's philosophical method associates the corruption of humanity with the herd psychology imposed by religion. In his works, there is a strong resistance to any teachings that weaken the body, and this weakness is linked to priestly morality and herd psychology. Nietzsche defines priestly morality as a system that stifles natural life and leads individuals into passive nihilism and inner emptiness. This moral framework seeks to control the Übermensch by instrumentalizing concepts like equality and brotherhood, compelling individuals to join the herd. According to Nietzsche, this condition prevents individuals from achieving their own freedom and individuality. The central finding of this study is that Nietzsche's concept of the Übermensch is directly related to the individual's courage to break away from the herd and create their own values. Becoming the Übermensch is a challenging process, as it requires the individual to separate from the herd, demonstrate the courage to stand alone, and ultimately create new values to achieve freedom. Nietzsche asserts that humans possess the power to undergo this transformation. As Zarathustra emphasizes, one can say a strong "yes" to life and, with the same vigor, find the courage to say "no" to everything that weakens them. This study will also delve deeply into Nietzsche's ethical and moral concepts, such as the "God is dead" declaration, pessimism, decadence, and compassion, to better understand the distinction between the herd and the Übermensch. Nietzsche's work "Thus Spoke Zarathustra" will be frequently referenced and analyzed within this context. This analysis aims to reveal the role of Nietzsche's philosophical ideas in the individual's process of liberation and how modern humanity can be influenced by this process. Nietzsche's focus on the struggle to escape herd psychology and become the Übermensch forms the central focus of this study.

Keywords: Zarathustra, Übermensch, Herd Morality, Nietzschean Philosophy, Ethical Transformation

GİRİŞ

Friedrich Nietzsche, XIX. yüzyılın en etkileyici ve tartışmalı filozoflarından birisidir. Felsefesi, bireyin toplumdan ve geleneksel ahlak normlarından bağımsız bir şekilde kendi değerlerini yaratmasını savunan radikal bir özgürleşme çağrısıdır. Bu bağlamda Nietzsche'nin odağındaki en dikkat çekici kavramlardan ikisi sürü insanı ve üst insandır. Sürü insanı, topluluk içindeki sıradan bireyleri tanımlarken; üst insan, geleneksel ahlakı aşmış ve kendi değerlerini yaratmış olan bireyi temsil eder. Bu iki kavram, Nietzsche'nin ahlak felsefesinin temel taşlarını oluşturur ve insanın kendini aşma kapasitesine odaklanır. Nietzsche'nin sürü insanı kavramı, bireyin topluluk normlarına körü körüne uymasını eleştirir. Ona göre, sürü insanı; güvenlik, konfor ve sosyal kabul uğruna bireyselliğinden vazgeçmiş, yaratıcı gücünü kaybetmiş bir varlık olarak görülür. Bu bağlamda, sürü insanı, zayıf iradenin ve vasatlığın simgesidir. Nietzsche'nin gözünde, sürü insanı yalnızca konformizmin bir sonucu değil, aynı zamanda modern toplumun

bireyi edilgen bir konuma getiren yapılarının bir ürünüdür. Üst insan ise Nietzsche'nin pozitif bir ideal olarak sunduğu, mevcut değerleri aşan ve yeni değerler yaratan bireydir. Üst insan, kendi varlığını sürekli olarak aşmaya, kendi kaderini şekillendirmeye ve toplumun koyduğu sınırları reddetmeye cesaret eden kişidir. Bu kavram, Nietzsche'nin "güç istemi" ile yakından ilişkilidir; çünkü üst insan, kendi gücünü ve yaratıcılığını maksimum düzeye çıkarmak için sürekli bir mücadele içindedir. Üst insanın varoluşu, geleneksel ahlakın ötesinde bir yaşam felsefesini, özgürlüğü ve bireysel yaratıcılığı temel alır.

Bu girişe binaen sürü insanından üst insana doğru giden sürecin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle Nietzsche'nin söz konusu iki kavramının felsefe tarihindeki karşılıklarına bakmalıyız. Bu bağlamda Nietzsche'nin sürü insanı (*Herd Mensch*) ve üst insan (*Übermensch*) kavramları, felsefe tarihinde sıklıkla özgür irade, etik normlar ve insan potansiyeli gibi konularla ilişkilendirilebilir. Ancak bu kavramların orijinal bir perspektifle, daha önce incelenmemiş bağlamlarda ele alınması, Nietzsche'nin düşünce yapısının hem Antik hem de modern felsefi yaklaşımlar ile yeni bir sentezini sunabilir. Nietzsche'nin sürü insanı, özellikle Aristoteles'in *hexis* (alışkanlık)[89] ve *akrasia* (irade zayıflığı) kavramları ile bağdaştırılabilir. Öyle ki Aristoteles, alışkanlıkların bireyin davranışlarında belirleyici olduğunu ve çoğu insanın ahlaki zayıflıkları nedeniyle erdemli olmayı başaramadığını belirtir. Nietzsche'nin sürü insanı, çoğunluğun basmakalıp normlarla yaşamaya alıştığı ve iradelerini zayıf bir şekilde kullandığı bir topluluk olarak Aristoteles'in *akrasia* tanımını çağrıştırır. Bu bakış açısıyla, sürü insanı ahlaki açıdan edilgen, iradesiz ve dış etkilere açık bireylerin topluluğunu temsil eder. Nietzsche'nin üst insanı ise, Platon'un filozof-kral idealine, hatta Spinoza'nın *conatus*[90] yani varlıkta kalma çabası kavramına paralel bir şekilde, insanın kendi potansiyelini gerçekleştirme arzusunu simgeler. Platon'un filozof-kralı, bilgi ve erdemle yönetilen üstün bir lideri öngörürken, Nietzsche'nin üst insanı, mevcut değer sistemlerini yıkıp yeni değerler yaratma cesaretine sahip olan bireyi tanımlar. Bu bağlamda, üst insanın kendi içindeki potansiyeli maksimize etmesi, Spinoza'nın her varlığın varlığını sürdürebilme çabası ile örtüşür; fakat Nietzsche bunu daha ileri taşıyarak, bireyin yalnızca varlığını korumakla kalmayıp, kendi kaderini yaratıcı bir biçimde yeniden tanımlamasını vurgular.

Elbette felsefe tarihindeki tüm bu ilişkilendirilmelerin yanı sıra Nietzsche'nin, Hıristiyanlığın insanı köleleştirdiğini belirtmesi, dahası tüm dinlerin insanları moralli hale getirmesinin üst insana doğru giden yolculuğa engel olması yönündeki eleştirisi oldukça dikkate değerdir. Bu bağlamda dinin sürü ilkelerinden neşet eden bu söz konusu dogmatik anlayışla beraber Nietzsche, hayatı boyunca dinin eleştirilerine rağmen insanlığa üst insan[91] olmayı öğretmeye çalışmıştır. Kendisinin de bunları düşündüğü için, üstün bir insan olduğunu dile getirmiş, haklı olarak sürü insanını bedeni aşağılayan tür olarak nitelemiştir. Diğer yandan Nietzsche'nin insanları yozlaşmış olarak sayması, dinin emrettiği sürü psikolojisini getiren unsurlarıyla bağlantılıdır. Çünkü Nietzsche eserlerinde de belirttiği gibi, bedeni zayıf düşüren her şeye karşı çıkar ve onu sömürenlerin, zavallı, hastalığı öngören kişiler olduğunu bildirir,

[89] Aristotle, **Nikomakhos'a Etik**, Çev. Saffet Babür, Ankara, Ayraç Yayınevi, 1997, 1103a (Hexis/ **ἕξις** sözcüğü için bkz.1103b, s. 23)

[90] *Conatus*, Spinoza tarafından "her şeyin kendi varlığında sürmeye çalışma çabası", "bir şeyin ya kendi başına ya da başkaları ile herhangi bir şeyi yapmasını ya da yapmaya çalışmasını sağlayan güç ya da çaba", ve "istenç" şeklinde içeriklendirilir. Benedictus de Spinoza, **Törebilim/Ethica**, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea yayınevi, 2009, s. 115-117

[91] Nietzsche'nin üst insanı konu edindiği temel eseri olan Zerdüşt'te baş kahraman olan Zerdüşt, insanın yaşamının tam ortasına düşen bir yıldırım gibidir. O, bizi yaşamı olumlayan bir üst insan olma yolunda bir yol göstericidir Nietzsche için. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nietzsche, **İşte böyle Dedi Zerdüşt**, Kabalcı Yayınevi, 2007

bunu da rahipçe ahlakla ilişkilendirir. Ona göre insanlığın sonunu rahipçe ahlak yok etmektedir. Bu rahipçe ahlak, üst insanı kontrol altına alamaz, almak için kurnazlığı, hilekarlığı, eşitliği, kardeşliği kullanmaya çalışır ve bu kavramları bu amaç için araç haline getirir. Rahip ahlakı, kesinlikle edilgen yani pasif nihilizmi öngörür, bedeni tanrının yarattığı suç makinesi olarak sürekli hor görür. İnsanın doğal hayatını, din ile köreltmeye çalışır. İşte Nietzsche bu yüzden rahipçe ahlaka iğrenç bir ahlak olarak bakar. İnsanlar artık bu sürü insanının peşine takılır, hayır demeyi unutur, sürekli olarak öğüt alır ve bu öğütlere, tembihlere direnç gücü yavaş yavaş kırılır ve artık bir sürü insanı olur. Artık üst insan olmak onun için çok zordur. Çünkü üst insan olmak için, sürüden ayrılması, kendi başına kalması gerekir. Ayrıldığı sürüden, pişman olmamak için yeni bir değer yaratıp, özgürlüğe ve üst insana ulaşması gerekir. Bu aşamalar zorlu aşamalar olsa da insanın bunu başarmaya kudreti vardır. Çünkü, Zerdüşt gibi artık hep evet dediği insanlara güçlü bir şekilde, duyulmamış bir tarzda hayır diyebilme gücüne sahiptir. Sürü insanı moralli insan olmaktan çıkabilir ve hayata evet diyerek, onu zayıf düşürenlere de hayır diyebilir. Tüm bu açıklamalara binaen Nietzsche'nin üst insan anlayışına geçmeden evvel onun bu anlayışının temellerini oluşturan etik, ahlak, Tanrı Öldü, Dekadans ve merhamet gibi kavramlarına değinilerek Nietzsche'nin sürü ve üst insan arasındaki analizi sağlıklı bir şekilde eleştiriye tabi tutulacak. Buna ek olarak Nietzsche'nin özellikle *Zerdüşt*'ünün içeriğinden sıkça bahsedilerek bireyin, özgürleşmenin önündeki engelleri kaldırarak çaba sarf ettiği kendini/sınırları aşma denemeleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

ÜSTİNSANA GİDEN YOLUN TEMEL TAŞLARI: ETİK VE AHLAK KAVRAMLARININ ANALİZİ

Nietzsche açısından etik ve ahlak kavramları, *Übermensch* (Üstün İnsan) kavramına giden yolun temel taşlarıdır. Nietzsche, geleneksel ahlak anlayışını eleştirirken, ahlakın çoğunluğun oluşturduğu sürü bilincine dayalı değer yargılarından doğduğunu savunur. Bu bağlamda ahlak, toplumsal normlar ve dayatmalar aracılığıyla bireyi sınırlandıran bir sistemdir. Ancak, Nietzsche'nin *ethos* kavramına bakışı, bireyin kendi değerlerini yaratma yetisini öne çıkarır. Bu açıdan öncelikle etik kavramına bakmamız gerekir. Etik sözcüğü köken olarak eski Yunanca bir sözcük olan *ethos* (karakter, huy,) sözcüğünden gelir. Bu sözcüğün kökeninde *ethika* sözcüğü vardır. Buradaki *ethika* sözcüğü *ethos* sözcüğünün çoğulu olan *ethe*'ye ilişkin konular anlamına gelmektedir. *Ethos*'un çoğulu olan *ethe*, en eski anlamı ile söylenirse, canlı bir varlığın mekânı, hep gittiği yer anlamına gelmektedir.[92] Bu bağlamda özellikle Nietzsche'nin düşüncesinde *ethos* terimi, insanın ahlaki yapısını ve eylemlerinin özsel kaynağını temsil eden bir kavram olarak görülür. *Ethos* kelimesinin kök anlamı, bireysel karakteri ifade ederken, aynı zamanda bir topluluğun veya grubun yaşam biçimini ve geleneklerini de kapsar. Stoalılar, *ethos* yani huyu, insan davranışlarının kaynağı olarak kabul etmişlerdir. Herakleitos'un "İnsan için huy, *daimon*dur, dolayısıyla bir insanın *ethos*'u/huyu, onun *daimon*udur" ifadesi, bu kavramın bireyin içsel doğasını nasıl şekillendirdiğini vurgular. Platon ise *ethos*'u, insan karakterinin oluşumunda etkili olan "alışkanlık" olarak tanımlar. Aristoteles de *ethos*'un türlerini insan karakterleri olarak ele almış ve ayrıntılı bir incelemeye tabi tutmuştur. Kavramın Latince versiyonuna baktığımızda *mos* kelimesi göze çarpar. Latince *mos* kelimesi, Yunanca *ethos*'un karşılığı olarak kullanılmış ve "töre" ve "karakter" anlamlarını bir arada barındırmıştır. *Ethikos* kelimesi, Latince'de *moralis* olarak çevrilmiştir, bu terimi ilk kullanan kişi ise Cicero'dur. Böylece *ethikos* ve *moralis* terimleri arasında anlam farklılıkları ortaya çıkmıştır. Nietzsche'nin üstinsan kavramı çerçevesinde etik terimi, ahlak

[92] İoanna Kuçuradi, "Etiğe Yaklaşımlar,Etikte Yaklaşımlar ve Bir Evrensel Etik Düşüncesi",**Türkiye Felsefe Kurumu**,Nevşehir,Göreme Etik Semineri,1997

teriminden ayrılır ve bir bilgi alanı olarak felsefenin temel disiplinlerinden biri olarak görülür. *Ethikos* terimi, bireyin içsel yapısını ve bu yapının oluşturduğu davranış kalıplarını inceleyen bir alanı temsil ederken, ahlak terimi daha çok toplumsal normlar ve değer yargılarıyla ilgilidir.[93]

Nietzsche'nin etik ve ahlak ayrımına dair görüşleri, onun felsefi sisteminde Üstinsan'a giden yolda hayati öneme sahiptir. Nietzsche, ahlakı, toplumun bireyi sınırlandıran, onun içsel gücünü ve yaratıcı potansiyelini bastıran bir sistem olarak değerlendirir. Bu bağlamda, ahlak, çoğunluğun oluşturduğu sürü bilinci ile şekillenmiş norm ve değerler bütünü olarak karşımıza çıkar. Nietzsche için ise etik, bireyin kendi değerlerini yaratma ve bu değerler doğrultusunda yaşama iradesini ifade eder. Etik, bu anlamda, insanın kendini aşma sürecinde merkezi bir rol oynar; birey, kendi *ethos*'unu, yani karakterini ve yaşam biçimini yeniden inşa ederken, ahlakın ötesine geçer ve kendi varoluşunun efendisi haline gelir. Nietzsche'nin bu etik anlayışı, bireyin kendi değerlerini yaratma sürecinin hem bireysel hem de felsefi bir zorunluluk olduğunu vurgular. Nietzsche, etik ve ahlak kavramlarına özgün yaklaşımıyla, Heidegger'in de vurguladığı gibi, "güç istenci" kavramını kullanarak, güç iradesinin temel doğasını açığa çıkarmak amacıyla net ve kararlı bir duruş sergiler.[94] Güç istenci, bireyin içsel potansiyelini gerçekleştirme arzusunu ve bu arzu doğrultusunda kendi değerlerini yaratma sürecini ifade eder. Bu bağlamda etik, yalnızca bireyin kendi içsel doğasını tanıma ve ona uygun bir yaşam sürme çabası değil, aynı zamanda bireyin toplumun dayattığı normlardan bağımsız olarak kendi yolunu çizme iradesidir. Üstün İnsan, bu etik duruşun en yüksek ifadesidir; kendi değerlerini yaratabilen, ahlaki normların ötesine geçebilen ve bu sayede kendi varoluşunu anlamlandırabilen bir figürdür. Nietzsche'nin bu görüşleri, etik ile ahlak arasındaki ayrımın, insanın kendini gerçekleştirme sürecinde nasıl bir rol oynadığını ortaya koyar ve bireyin kendi değerlerini yaratma sürecinin, nihai olarak, Üstinsan'a ulaşma yolunda zorunlu bir adım olduğunu gösterir.

HIRİSTİYANLIK TANRISININ ÖLÜMÜ VE ÜSTİNSANIN SINIRLARI AŞMASI

Nietzsche'nin eleştirisi, sadece ailesinden miras kalan dini "zehirlenme"ye karşı bir duruş değil, aynı zamanda XIX. yüzyılın sonlarında hüküm süren boğucu ahlaki atmosfere karşı bir başkaldırıdır. Bu dönemde bilindiği üzere uluslararası emperyalist güçler, idealizm maskesi takarak ve artık geçerliliğini yitirmiş bir Hristiyan ahlakına dayanarak dünyayı kendi kontrolüne almak için hazırlık yapıyordu. Birinci Dünya Savaşı, birçok entelektüel ve politik figür tarafından, gizlice beklenen bir "ahlaki arınma" aracı olarak görülmekteydi. Ancak, Hristiyanlıktan esinlenen bu emperyalist ideolojilerin kullandığı eğitici yalanlar, artık katlanılamaz hale gelmişti. Nietzsche'nin düşünceleri, emperyalistlerin bazı kesimlerinde yankı buldu; çünkü onun ahlak eleştirisi, kendini dizginlemeyen bir özgürlük arayışı ile örtüşüyordu. Bu tavır, felsefi derinliği olan bir alaycılık ile acımasız politikaları bir arada tutan kesintisiz bir bütünlük sağlıyordu. Buradan da anlaşılacağı üzere modern bilinçte günah çıkarmaya olan eğilim, ahlaki belirsizliklerden kurtulma arzusunun belirgin bir göstergesidir. Bu tutum, ahlaki bilinci geniş bir alaycılık alanına açar. Nietzsche'nin "üstinsan" (Übermensch) kavramı, bu boğucu ahlaki duruma bir çözüm önerisi olarak yorumlanabilir. Üst insan, var olan değerleri, özellikle de Hristiyanlık ve Batı ahlakının pasiflik ve boyun eğme temelli değerlerini aşan bireyi

[93] Sevgi İyi,Harun Tepe, **Etik**, Anadolu Üniversitesi Yayını,Yayın No:2356,Eskişehir, Eylül 2011, s. 5-8
[94] Martin Heidegger, **Nietzsche**, trans. David Farrell Krell, HarperSanFrancisco Publishers, Volume I, 1991, p. 23

sembolize eder. Nietzsche, bu köhnemiş ahlaki yapıya teslim olmaktansa, bireyin kendi sınırlarını aşmasını ve yeni değerler yaratmasını savunur. Bu açıdan bakıldığında, Nietzsche'nin eleştirisi, döneminin emperyalist düşüncesine de bir meydan okuma olarak okunabilir; çünkü o, emperyalistlerin "ahlaki arınma" kisvesi altındaki sahte ideallerine karşı, bireyin kendi kendini yücelterek ve özgürleştirerek gerçek bir ilerleme kaydedebileceğini öne sürer.[95]

Üstinsan, güç iradesini elinde bulunduran, acımasız bir varlık olarak algılanabilir; ancak Nietzsche'nin asıl amacı, bireyin toplumsal ve ahlaki normların ötesine geçerek kendini yaratmasıdır. Bu bakımdan, modern dünyanın alaycı bilinci, üst insanın ahlaki kuralların sınırlarını aşmasına zemin hazırlayabilir, ancak Nietzsche'nin nihai amacı, insanlığın bu alaycı ve kinik tutumu bir kenara bırakarak, daha yüksek bir varoluş düzeyine ulaşmasıdır. Onun dine ve insanlara karşı bu savını "Hristiyan Tanrı bizzat kendi hakikat sistemi sonucunda yaratmış olduğu insan tarafından dekadansa uğratıldı." cümlesi ile kesinleştirebiliriz. Zerdüşt'ün üstün insan idealinde olduğu gibi, birey eski ahlaki normları aşmalı, kendi değerlerini yaratmalı ve güç istencini tam anlamıyla ortaya koyarak kendini aşmalıdır. Nietzsche, insanın zayıflıklarından kurtulup, kendini daha büyük bir varlık haline getirmesi gerektiğini savunur; bu yolda Tanrı'nın yokluğu, bireyin kendi gücünü ve yaratıcılığını serbest bırakmasını mümkün kılar. Tanrı'nın ölümü, güç istencine dayanan bu yeniden doğuşun kapısını açar ve insanı kendi kaderinin efendisi haline getirir.

ÜSTİNSAN VE GÜÇ İSTENCİ

Bilindiği üzere Nietzsche'nin temel kavramlarından biri olan "gücü isteme" kavramı çok çeşitli yönlerde analize tabi tutulabilir. Nietzsche'de yaşam başlı başına bir güç istemidir. Zaten kendisi de "nerede bir canlı gördüysem orada kudret iradesi gördüm." diyerek bunu belirtir. Tüm insanlığın güç ve iktidar üzerine kurulduğunu anlatmaya çalışır. Ancak daha derin bir analiz yapacak olursak; Nietzsche'nin güç istemi kavramında tehlike sinyallerini her daim görebiliriz. Tabii ki yüzeysel olarak konuya bakarsak pek bir ilerleme kaydedemeyiz. Çünkü Nietzsche'nin kavramları hep birbiri ile bağlantılıdır. Tek bir kavramı başlı başına değerlendiremeyiz. Onun gücü isteme kavramını diğer kavramları ile biraz daha açmaya çalışırsak ortaya "din ve güç" ikilisi çıkar. Çünkü din, beşerî olana bir baskı unsuru olarak karşımıza çıkar. Nietzsche'nin bu güç istenci kitabında bir söz bunu bize gayet iyi açıklar. "Din insan kavramını alçalttı", İşte bu söz gücü isteme sınırları içerinde değerlendirildiğinde dinin en büyük güç istenci içinde bulunan bir yapı olduğunu bizlere göstermektedir.

Tüm bu anlatılanların yanında Nietzsche'nin *Güç İstenci* isimli eserine biraz daha göz atmamız gerekir. Nietzsche burada özellikle, Hristiyan Ahlakı çerçevesinde rahiplerin insanın en yüksek tipi olarak geçerli olmayı istediklerini söyler. Nietzsche aynen şöyle aktarıyor; "Rahip insan egemen olmak ister, ellerinde iktidarı bulunduranlar üzerinde bile rahip dokunulmazdır, saldırılamazdır, cemaatte en güçlü kudrettir, onun yerine bir başkası geçirilemez ve o küçümsenemez."[96] İşte görüldüğü üzere bu dindar geçinen insanların gücü yoktur ve kendisini, gücü en uç şekilde konumlandırarak tatmin etmek ister. Hatta ve hatta hayatı belirleme arzusuna sahiptir. Bunu yapmak için de ahlakı devreye sokar ve insanları yönlendirmeye ve insan bedenini sürekli din adı altında aşağılayarak ona hükmetmeye çalışır ve ***üstün insanın varlığına*** set çeker.

---

[95] Peter Sloterdijk, **Critique of Cynical Reason**, trans. Michael Eldred, University of Minnesota Press, 1987, p. 45

[96] Fredrich Nietzsche, "**Güç İstenci" Bütün Değerleri Değiştiriş Denemesi**, Birey Yayıncılık, 2002, s. 89

DECADENCE KAVRAMI VE ZERDÜŞT'ÜN ÜSTİNSANI

Nietzsche'nin "decadence" (yozlaşma) kavramı hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir çürüme ve bozulmayı ifade eder. Decadence'nin en belirgin tipleri, sağlıksız ve hatalı içgüdülerin etkisi altında şekillenen davranış ve inanç kalıplarıyla tanımlanır. Nietzsche, bu yozlaşmanın ilk belirtisini, insanların "şifalandırıcı ilaç" olarak gördükleri inanç sistemlerine, özellikle Hristiyanlığa ve "ilerleme" ideolojisine yönelmelerinde bulur. Bu inançlar, aslında bitkinliği hızlandırır ve decadence'yi derinleştirir. İkinci olarak, bu süreçte bireyler, kendilerini uyarıcılara karşı koruma yetilerini kaybederler; yaşam deneyimleri abartılı ve kaba bir hale gelir. Bu durum, iradenin zayıflaması ve bireyselliğin ortadan kalkmasıyla sonuçlanır; merhameti yücelten diğerkam ahlak türleri, bu çerçevede decadence'nin bir belirtisi olarak kabul edilir. Üçüncü olarak, neden ve sonuç arasındaki ayrımın bulanıklaşması söz konusudur; decadence, fizyolojik bir durum olarak görülmez ve böylece hasta birey, kendi kötü durumunun asıl sebebini yanlış tanımlar. Son olarak, Nietzsche, insanın acı çekmeyeceği bir ruh haline duyduğu özlemi, decadence'nin en belirgin işaretlerinden biri olarak görür. Bu durumda, hayatın kendisi bir hastalık kaynağı olarak algılanırken, bilinçsiz ve duygusuz durumlar (örneğin uyku veya baygınlık) daha değerli ve arzu edilir hale gelir. Tüm bu özellikler, Nietzsche'ye göre decadence'nin mantığını ve işleyişini ortaya koyan göstergelerdir; bu süreç, bireyin yaşam enerjisini ve yaratıcı potansiyelini körelten bir tür çöküşe işaret eder.[97]

Nietzsche'nin "üst insan" (Übermensch) kavramı, bu decadence (yozlaşma) sürecine karşı bir direniş ve aşma mücadelesi olarak şekillenir. Üst insan, decadence'nin aksine, kendi içsel gücünü ve yaratıcılığını geliştirmeyi, mevcut değer sistemlerinin ve çürümüş ahlaki yapıların ötesine geçmeyi hedefler. Nietzsche, decadence'nin sebep olduğu güçsüzlük ve bağımlılık haline karşı, üst insanın "kendini aşma" ilkesini önerir. Bu ilke, bireyin var olan değerleri ve normları sorgulaması ve kendi değer sistemini yaratması gerektiği fikrini temel alır. Üst insan, yaşamı hastalık veya acı kaynağı olarak gören pasif nihilizme karşı, yaşamı bir yaratım alanı olarak görür ve onunla yüzleşir. Decadence'nin tipik bir belirtisi olarak gördüğü "şifalandırıcı ilaçlara" olan bağlılığa karşı, üst insan, herhangi bir dışsal güce veya inanca sığınmak yerine kendi iradesini güçlendiren bir yol izler. Bu bağlamda, "Hristiyanlık ve "ilerleme" ideolojisine olan inançların bireyde yarattığı güçsüzlüğe karşı çıkar ve insanın kendi kaderini kendi ellerine almasını savunur. Üst insan, iradesinin güçsüzleşmesine ve kişiselliğinin silikleşmesine izin vermeden, kendi kendini aşan bir varlık olarak ortaya çıkar. Böylece, irade gücünün kaybı, aşırı duygusal tepkiler ve bireyin kendi yaşam deneyimlerinin kontrolünü kaybetmesi gibi decadence belirtilerine direnç gösterir.

Aynı zamanda, Nietzsche'nin üst insanı, decadence'nin neden-sonuç karışıklığını da aşar. Üst insan, çürümüş değer sistemlerinin körleştirici etkilerinin farkına varır ve kendini bu yanılsamalardan kurtarır. Kendi ruh halini ve varoluş biçimini, güçsüzlük ve zayıflık hissinden değil, yaratıcı ve dönüştürücü bir enerjiden besler. Bu anlamda, Nietzsche'nin üst insanı, "acı çekmemenin" idealize edildiği bir nihilist anlayışın ötesine geçerek, hayatın her yönünü -acı ve zevk dahil - kendi varoluşunu güçlendirmek için birer araç olarak görür. Decadence'nin çöküşe ve pasifliğe sürüklediği bireyin aksine, üst insan, yaşamı onurlandırır ve onu aşma cesaretine sahip olur. Sonuç olarak, Nietzsche'nin üst insan kavramı, decadence'nin temsil ettiği tüm zayıflıklara ve çöküş belirtilerine karşı koyan, kendi değerlerini yaratabilen ve kendi kaderini

[97] David Hurrell, **An Analysis of Nietzsche's Conception of Decadence**, The Open University, P.hD Thesis, 2019, p.29-30

belirleyebilen bir figürdür. Bu figür, yozlaşmanın pasifliğine ve nihilizmine karşı bir başkaldırı niteliği taşır; insanın en yüksek potansiyelini gerçekleştirme yolundaki mücadelesini temsil eder.

Nietzsche Hıristiyanlığı ve doğal olarak batı medeniyetini bu noktada eleştirir ve Hıristiyanlığı, decadence'ın din alanındaki görünümü olarak niteler. Bu söylem bizi şu gibi sonuçlara götürür: Öncelikle decadence dediğimiz yozlaşma terimi merhameti ağzından düşürmeyen bir süreci yaşayan inanç grubuna tekabül eder. Daha sonra ise bu inanç grubu, merhameti, acıma hissini kullanarak kendi yozlaşmış inanç ilkelerini çevresine yaymaya başlar. Bu nitelikleri benimseyen insanlar ise artık dünyaya bakış açısını değiştirmeye yönelir. Sonuçta ise artık insanlar, etrafında bulunan toplumun soyutlanmış kesimleri dediğimiz hastaları, yaşlıları veya sakatları merhamet duygusu ile değerlendirerek onlara acır. Bu acıma ile de toplumun soyutladığı bu kişiler eğer başarılı bir şeyler yapacak olsalar da yapamazlar. Onlar kendilerine acıyan bu merhamet duygusundaki insanlar yüzünden kendi öz benliklerinin yapmak istediği şeyleri gerçekleştiremezler. Merhamet toplumları güçsüz toplumlardır der Nietzsche. Ancak bu toplumlar kendi güçsüzlüğünü başka toplumlara merhamet ederek onları da güçsüz kılmaktadır ve dolayısıyla onları dinin baş yozlaştırıcısı olan merhamet duygusu ile dekadanslaştırmaktadır. Bu bağlamda Nietzsche merhameti ve merhamet toplumlarını aşağılık olarak görür. Çünkü ona göre merhamet toplumları, acıdıkları insanların hayatının değerini daha da düşürerek, onların yükselmelerine ve kendi başlarına hayata tutunmalarını engelleyerek, sadece kendi çıkarları için hareket ederler. Onlar başkalarına acıyarak, kendi ruhlarını tatmin eder, ancak acıdıkları kişilerin yaşamlarını alçaltır. İşte bu yüzden Nietzsche merhametin kullanıldığını söyler. Merhametin kullanıldığı bir başka alanda rahip tipli insanın, üst insanı yok etme sahasıdır.

Bunların yanı sıra sürü insanı, merhamet duygusuyla hareket eden ve bedeni sürekli aşağılayan tiptir. Topluluğun düşündüğünün dışına çıkamaz. Eğer çıkmak isterse sürüden atılır ve artık o bir yabancıdır. Ama aynı zamanda özgürlüğüne kavuşmuştur. Sürüden ayrılan ve özgür olan insan artık yeni bir değer yaratmalıdır. Değer yaratamadığı taktirde trajik olur ve pişman olur ya sürüye geri döner ya da intihar eder. Ancak değer yaratabilirse üst insan olarak hayata anlam katar ve sürü insanı ile sonuna dek savaşını sürdürerek onu ürettiği değerlerle silmeye çalışır. Biz ilk önce sürü insanını ele alacağız. Daha sonra ise bu sürü insanını üç tipe ayıracağız. Ancak Nietzsche'nin sınıflandırmalarından önce ahlakın kurallarına değinelim;

Ahlakın "genel kabul görmüş" kuralları, sabit ve evrensel ilkelerden ziyade, her toplumun kendi içinde değişen ve kendine özgü bir yapıya sahiptir. Bu kurallar, bireyin toplumun genel normlarına uyması gerektiği gerçeğini ifade eder, ancak bu, bireyin kendi iradesini tamamen ortadan kaldırmaz. Kant'ın "koşulsuz buyruk" kavramı, bu tür normların en soyut ve en evrensel biçimini temsil eder. Ancak, Kant'ın felsefesinde merkezi bir yer tutmasına rağmen, bu buyruk aslında ne gerçekten koşulsuzdur ne de somut bir içerik barındırır; bu, daha çok içeriksiz bir formdur. Bu ahlak anlayışının evrensel gibi görünse de içinin boş olmasının ardında, insanın topluma aidiyet duygusunun ötesinde, daha derin bir sınıfsal aidiyet duygusuna sahip olması yatar. "Herkes için zorunlu" olarak sunulan ahlak kuralları, aslında belirli bir sınıfın çıkarlarını ve bakış açısını yansıtır. Bu nedenle, evrensel gibi görünen bu kurallar, aslında toplumsal karşıtlıkları (antagonizm) içinde barındıran bir sınıf içeriği taşır. Sonuçta, bir ahlak normu ne kadar "herkes için zorunlu" olmaktan uzaklaşırsa, o kadar koşulsuz bir nitelik kazanır. Yani, belirli bir grubun çıkarlarını daha belirgin bir şekilde ifade eder hale gelir. Bu,

ahlak kurallarının evrensel olma iddiasının, aslında bir yanılsama olduğunu ve bu kuralların gerçekte belirli toplumsal ve sınıfsal dinamiklere dayandığını ortaya koyar.[98] Sürü insanı kimdir? Sürü insanı, günlük dilde genellikle kötü veya ahlaki kurallara uymayan kişi olarak tanımlanır; ancak Nietzsche'nin terminolojisinde bu, daha derin bir anlam taşır. Sürü insanı, moralle tanımlanan bir alanda varlık gösterir. Onun için ahlaki değerler, evrensel geçerliliği olan normlar tarafından önceden belirlenmiştir ve bu normlar dışında bir değerlendirme yapma çabası, sürü insanını zor durumda bırakır. Moral, onun için sorgulanamaz bir mutlakiyettir; bu moralden sapmak, onu ahlaksızlıkla damgalar. Sürü insanı, kendini sürekli olarak bu moralin sınırları içinde tutar. Moralli olmak, onun bir çeşit tembellik ve korkunun sonucudur; özgürlüğü ve bağımsız düşünceyi bir kenara bırakıp, sadece sürünün onayladığı yargılara göre hareket eder. Bu bağlamda, sürü insanı hiçbir zaman gerçek anlamda özgür olamaz ve kendi bireyselliğini gerçekleştiremez. Sürü insanının temel kaygısı, sürü normlarının dışına çıkmadan, çoğunluğun rahatı için kendi düşünce ve eylemlerini bu normlara uyarlamaktır. Bu pasiflik, onun yaratıcılıktan yoksun olmasına ve sadece var olan değerlere boyun eğmesine yol açar.[99]

Üstinsan kavramının anlaşılabilmesi için, öncelikle bu terimin tanımını netleştirmek faydalı olacaktır. Nietzsche'nin görüşüne göre, üstinsan, geleneksel ahlakı bir tür köle ahlakı olarak gören ve eşitlik anlayışını reddeden bir insanlık aşamasını temsil eder. Üstinsan, ahlaki değerlerin nihayetinde insanın gerçek doğasına, yani güçlü olma arzusuna dayanması gerektiğini savunur. Bu kavram, insan evriminin bir sonraki aşamasında ortaya çıkacak, mevcut değerleri sorgulama, yeniden yaratma ve güçlü olma arzusunu gerçekleştirme cesaretine sahip olan bireyler için kullanılır. Üstinsan, sadece mevcut normları sorgulamakla kalmaz, aynı zamanda yeni değerler oluşturma ve bu değerler doğrultusunda yaşama iradesine sahip bir varoluş biçimidir.[100] Bu insanın kamusal olarak ilk görünümünü de Nietzsche, Kaufmann'ın da söylediği üzere "**Zerdüşt**" isimli eserindeki Zerdüşt karakteriyle ortaya koyar. Özellikle Zerdüşt'ün halka yaptığı ilk konuşma olan "Size Übermensch'i öğretiyorum. İnsan, üstesinden gelinmesi[101] gereken bir şeydir. Onu yenmek için ne yaptınız?" sorusunu merkeze alan Kaufmann, Zerdüşt'ün, genel olarak "über" önermesinin büyülenmiş ve ürkütücü bir yorumu olduğunu dile getirir.[102]

Tabi Zerdüşt figürü üzerinden şekillenen bu aşamalarda dikkat edilmesi gereken en önemli nokta trajik insan meselesidir. Öyle ki Nietzsche'nin felsefesinde üstinsan ve trajik insan kavramları birbirini tamamlayan iki önemli unsur olarak karşımıza çıkar. Üstinsan, insanın evriminin bir sonraki aşamasında ortaya çıkacak, mevcut değer sistemlerini sorgulayan ve yeniden yaratan güçlü bireyi temsil eder. Bu insan tipi, varoluşu sadece hayatta kalma

[98]Lev Troçki, **Onların Ahlakı, Bizim Ahlakımız**, Çev. Sertaç Canbolat, Göçebe Yayınları, İstanbul, 2008, s.11 [99]İoanna Kuçuradi, **Nietzsche ve İnsan**, Türkiye Felsefe Kurumu, Türk Felsefesi ya da Simurg Dizisi:4

Ankara

a, 1997, s.27-32

[100] Ahmet Cevizci**, Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s.880

[101] Bu bağlamda Nietzsche'nin "ebedi dönüş" düşüncesine bakmak gerekir. Ebedi dönüş düşüncesi, kendimizi tanıma ve ***kendimizin üstesinden gelme*** imkanları sunan bir etik düzen olması niteliği ile Nietzsche'nin felsefesinde önemli bir yeri vardır. Bengi dönüş olarak da tercüme edilmiş söz konusu düşünce, zamanın akıp giden sonsuz hareketinin var oluşsal deneyimine atıfta bulunur. Zamanın boyutları temelde birbiriyle bağlantılı olarak ve anın dramatik gerçekliği bağlamında yaşanır. Ebedi dönüş düşüncesi ile insan yaşamın trajik özelliğinden kurtulmaya çalışmaktan vazgeçip onu onaylamayı öğrenecektir. Keith Ansell-Pearson, Kusursuz Nihilist; Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche'ye Giriş,Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 146

[102] Walter Kaufmann, **Nietzsche, Philosopher, Psychologist, Antichrist**, Princeton University Press, New Jersey, 1974, p. 309

mücadelesi olarak değil, aynı zamanda yaratıcı bir süreç olarak görür. Trajik insan ise bu yaratıcı sürecin merkezindedir; dünyaya anlam katan, yaşamı kendi iradesiyle şekillendiren insandır. Esenliği hem bedensel hem de ruhsal olarak sürekli yeniden kazanılan bir denge halidir ve bu dengeyi sağlayan insan, trajik ve yaratıcı bir varlık olarak kendisiyle bütünleşir. Bu bağlamda, trajik insan hem üstinsanın gelişiminin bir aşaması hem de kendi varoluşunun anlamını yaratan bir güç olarak anlaşılmalıdır.

Trajik insan, Nietzsche'nin felsefesinde yeryüzüne anlam katan temel figürlerden biri olarak tanımlanabilir. Bu insan tipi, yaşamın anlamını yaratıcı gücüyle yeniden inşa eder ve bu yaratım süreci onun sağlıklı ve güçlü bir varlık olmasını sağlar. Ancak bu sağlık, statik bir durum değil, sürekli yenilenmesi gereken dinamik bir süreçtir. Trajik insan, varoluşunda yapaylıktan uzak, tamamen kendine sadık kalmış doğal bir bireydir. Onun her eylemi, varlığının özüyle derinden bağlantılıdır. Yapmacıklık onun doğasında yoktur; çünkü o, içsel bütünlüğü ve yoğun gücü ile hareket eder. Bu nedenle, tarih boyunca dokunulmaz ve kutsal sayılan değerlerle oynayabilen bir özgürlüğe sahiptir. Trajik insan her şeyi sorgular ve her şeye dokunur, çünkü onun dünyayı kavrayışı her zaman yenidir; her şeyi ilk defa görüyormuş gibi deneyimler. Aynı zamanda soylu bir insandır; fakat bu soyluluk, geçmişinden çok geleceğine yöneliktir. Onun soyluluğu, yürüdüğü yolun sağlamlığı ve kendine olan güveninden gelir. Yaratıcı insan, bencil bir birey olarak kendi varlığına duyduğu inançla yaşar. O, insan olmanın gururunu taşır ve kendine olan sarsılmaz güveni, soylu ahlakının/moralinin en belirgin özelliğidir.[103]

NİHİLİZM VE AŞILMASI GEREREN ŞEY OLARAK İNSAN

Özgür birey kavramı, modern felsefede önemli bir tema olmuştur. Friedrich Nietzsche, ünlü eseri *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te, özgür bireyi ahlaki değerlerin ve toplumsal normların ötesine geçebilen, kendi yolunu çizen biri olarak tanımlar. Nietzsche, "İnsan aşılması gereken bir şeydir" der.[104] Nietzsche'ye göre, özgürlük ancak geleneksel ahlaktan kopmakla mümkündür, çünkü ahlak, kişisel gelişimi ve yeni değerler yaratmayı kısıtlar.

Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne* adlı eserinde nihilizm kavramını inceler ve Hıristiyanlık çerçevesinde ahlaki değerlerin çöküşünü ele alır. Bunun sonucunda bireylerin yeni değerler yaratmak zorunda kalacağını savunur. Nietzsche, "İnsanı aşmak için ne yaptınız? Tüm büyük şeyler, kendi yıkımlarını bir tür kendini aşma eylemiyle gerçekleştirir: işte hayatın yasası bunu gerektirir, hayatın doğasında bulunan "kendini aşma" zorunluluğunun yasası; yasa koyucunun kendisi de nihayetinde çağrıyı alır: *patere legem, quam ipse tulisti* (kendi koyduğun yasaya boyun eğ). Bu bağlamda, Hristiyanlık bir dogma olarak kendi ahlakıyla yok edildi; şimdi de Hristiyanlık bir ahlak olarak yok olmalıdır: bu olayın eşiğinde duruyoruz."[105] Şeklindeki satırlarla beraber Nietzsche, nihilizmin bir varoluşsal evrenin aşama olarak değerlendirilmesi gerektiğini, nihai bir *telos* teşkil etmediğini ve daha ziyade özgür bireylerin yeni değerler üretme potansiyelini harekete geçiren bir araç olarak işlev gördüğünü ileri sürer. Bu bağlamda, nihilizm, mevcut değerlerin yıkımı aracılığıyla, yeni bir değerler sisteminin kurulmasını mümkün kılacak bireysel özgürlük ve yaratım kapasitesini teşvik eden bir süreç olarak anlaşılmalıdır. Bu durum, Nietzsche'nin "edilgen nihilizm" olarak tanımladığı ve Budizmi akla getirir. Bu bağlamda Nietzsche, "ruhun gücü yorulmuş ve bitkinleşmiş olabilir; önceki hedefler ve değerler artık uygun düşmeyebilir ve inançsızlık hali ortaya çıkabilir. Değerlerin ve

[103] Kuçuradi, **a.g.e**, s.69-77
[104] Friedrich Nietzsche**, The Spake Zarathustra**, Trans. Thomas Common, The Modern Library, New York, 1917, p. 48
[105] Friedrich Nietzsche, **On the Genealogy of Morals,** Trans. Walter Kaufmann, RJ Hollingdale, Vintage Books, New York, 1967, p.161

hedeflerin bileşimi çözülür; tek tek değerler birbirleriyle savaş eder ve bu bir çözülme ve parçalanma sürecidir. Nihilizm, boşunalık üzerine bir mülahaza değil, her şeyin mahvolmaya değer olduğuna dair bir düşünce olarak el konur ve yok edilir. Bu süreçte, şifaya kavuşturan, yatıştıran ve uyuşturan her şey öne çıkar." diyerek nihilizmle ilgili düşüncelerini ortaya koyar.[106]

SONUÇ

Bu çalışmamızda Nietzsche'nin Üst İnsan ve Sürü İnsanı kavramlarının başta ahlak olmak üzere çok yönlü görüşlerini incelerken gözümüze çarpan en önemli nokta olarak kesin bir şey vardır ki o da Nietzsche'nin düşüncelerinin evrensel oluşudur. Nietzsche bu evrensellik boyutuyla ister Batı dünyası olsun, isterse de Doğu dünyası olsun her iki dünyada da kabul edilebilir, genel geçer görüşlere sahiptir. Onun görüşlerini değerli kılan ise, fikirlerinin metafizik alanda kalmayıp, doğrudan dünyayı, insanlığı ele almasıdır. Bu değerleri işlemede Nietzsche, elindeki verileri somutlaştırarak, eserlerinde en iyi şekilde aktarmaya çalışmıştır. Nietzsche'nin olgunlaşma dönemine kadar eleştirilerinin hafif düzeyde kaldığını bilmiş olmamıza rağmen onun bu dönemden itibaren hakikati söylemek için hiç çekinmediğini görmekteyiz. Bu yüzden de yalnız bir filolog-filozof olarak kalmasını doğal olarak karşılamamız gerekir, çünkü o, her şeye her duruma rağmen, çevresindekilerin övücüsü, yücelticisi olmamış, doğruları anlatmıştır. Hıristiyanlığa getirmiş olduğu eleştiri ekseninde eserlerini vermiş, özellikle sürü ve üst insanı en iyi şekilde bizlere sunmuştur. Nietzsche'nin ahlak anlayışı, yaşamın üst insan tarafından daha da anlamlandırılması üzerine bina edilmiştir. Bu görüşleri inşa ederken, karşılaşmış olduğu din tüccarlarının rahipçe ahlakı benimseyen hayatlarına büyük eleştiriler getirmiş, hayatın kötümserliğine karşı iyimserliği savunmuştur. İnsanların birbirlerine karşı beden üzerinden tahakküm kurmasının üst insan olmayı engelleyerek sürü insanına doğru götürdüğünü belirterek, doğanın getirmiş olduğu özelliklerin baskılanmasının karşısında net tavrını koyan Nietzsche, ütopik olmayan gerçekçi fikirleri ile evrensel bir düşünür olarak sağlam bir şekilde, genel anlamda felsefi tartışmaların odağını oluşturmaktadır. Zaten onun fikirleri üzerinden yapılan çalışmaların yoğunluğu da Nietzsche'nin yaşam filozofu olduğunu ve kendine özgün fikirleriyle daima literatürün kemikleşmiş düşünürü olarak kalacağını bizlere açıkça göstermektedir. Elbette ki Nietzsche eserlerinde sık sık, bir sürü peşinden gitmemeyi öğütlerken, kendisinin peşinden de gelinmemesini söyler ki, bunu söylemesinin nedeni insanların kendi değerlerini yaratarak, üstinsan olma yolundaki deneyimleri tek tek yaşamasını istemesidir. Çünkü o bu yolda ilerlerken, insanların karşılaşacağı durumları irdeleyip, kendisini anlamalarını da ister. Öyle ki üstinsan olma, sürüden ayrılmayı ve yalnız kalmayı gerektirir. İnsan sürüden ayrılınca kendini gerçekleştirmek için çaba sarf ederken ya değer yaratıp yalnızlıktan kurtulacak ya da hayatın zorluklarına dayanamayıp, yaşamda kopacaktır. Bunlar Nietzsche'nin öngördükleri değil, yaşamın gerçekleri olarak, önümüzde duracaktır. Ya bir morale bağlanmamız gerekecek ya da değerlerimizle özgürce yaşayacağız. İşte Nietzsche sadece bizim bunları görmemizi sağlayan, dahası görmek istemediklerimizi apaçık şekilde gösteren bir filozoftur. Onun bu söylediklerine salt bir şekilde bakmamalı, fikirlerini irdeleyerek ve insanlık için gereken yorumları çıkararak bir adım önde onun düşüncelerine gereken saygıyı göstermeliyiz.

[106] Nietzsche, **Güç İstenci**, s.30-32

KAYNAKÇA

Aristotle. (1997). Nikomakhos'a Etik, Çev. Saffet Babür, Ankara: Ayraç Yayınevi.

Ansell-Pearson, K. (2011). Kusursuz Nihilist; Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche'ye Giriş, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Cevizci, A. (1999). Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Coşar, M. (2009). Nietzsche Kavramada Yeni Bir Yol, Odtü Yayıncılık.

Heidegger, M. (1991). Nietzsche, trans. David Farrell Krell, HarperSanFrancisco Publishers, Volume I.

Hurrell, D. (2019). An Analysis of Nietzsche's Conception of Decadence, The Open University, P.hD Thesis.

İyi, S., Harun T.. (2011). Etik, Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No:2356, Eskişehir.

Kaufmann, W. (1974). Nietzsche, Philosopher, Psychologist, Antichrist, New Jersey Princeton University Press.

Kuçuradi, I. (1997). "Etiğe Yaklaşımlar, Etikte Yaklaşımlar ve Bir Evrensel Etik Düşüncesi", Türkiye Felsefe Kurumu, Nevşehir, Göreme Etik Semineri.

Kuçuradi, I. (1997). "Nietzsche ve İnsan",Türkiye Felsefe Kurumu, Türk Felsefesi ya da Simurg Dizisi:4, Ankara.

Nietzsche, F. (2010). Ahlakın Soykütüğü Üstüne, İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2002). Güç İstenci: Bütün Değerleri Değiştiriş Denemesi, İstanbul: Birey Yayıncılık.

Nietzsche, F. (2023). İnsanca Pek İnsanca, İstanbul: Say Yayınları.

Nietzsche, F. (2007). İşte Böyle Dedi Zerdüşt, Kabalcı Yayınevi.

Nietzsche, F. (1967). On the Genealogy of Morals, Trans. Walter Kaufmann, New York: RJ Hollingdale, Vintage Books.

Nietzsche, F. (1917). The Spake Zarathustra, Trans. Thomas Common, New York: The Modern Library.

Sloterdijk, P. (1987). Critique of Cynical Reason, trans. Michael Eldred, University of Minnesota Press.

Spinoza, B. (2009). Törebilim/Ethica, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea yayınevi.

Troçki, L. (2008). Onların Ahlakı, Bizim Ahlakımız, çev. Sertaç Canbolat, İstanbul: Göçebe Yayınları.

PERŞEMBE (ORDU) İLÇESİNİN TURİZM POTANSİYELİNİN SWOT ANALİZİ İLE BELİRLENMESİ

THE DETERMİNATİON OF THE TOURİSM POTENTİAL OF PERŞEMBE (ORDU) DİSTRİCT THROUGH SWOT ANALYSİS

Doç. Dr. Cemile BAHTİYAR KARADENİZ

Ordu Üniversitesi, SBMYO,

ORCID ID:0000-0002-3902-5251

ÖZET

Bu çalışmadaki amaç Ordu İlinin Perşembe İlçesini turizm potansiyelini SWOT analizi tekniğinden faydalanarak ortaya koymaktır. Perşembe ilçesinin doğal ve beşeri coğrafi yapısı kültürel ve turizm değerlerine değinilmiştir. Üstünlükler olarak; doğal ve tarihi dokusuyla Yason Burnu Yarımadası, Sakin Şehirler Ağına dahil olması ve tüm doğal ve tarihi güzelliklerine ulaşım kolaylığı sayılabilir. Fırsatlar olarak; trekking ve diğer doğa sporlarını yapmaya uygun alanların varlığı, yöre halkının gelişime son derece istekli olması ve yurt içi ve dışında çalışan gurbetçilerin tanıtımda destek olması sayılabilir. Zayıflıklar olarak; turistik hizmetlerde kalifiye eleman eksikliği, tanıtım ve pazarlamanın yapılmaması, büyük turizm merkezlerine uzak olması tespit edilmiştir. Tehditler olarak yanlış turizm politikalarının üretilmesi, yerel yönetimlerde mali ve teknik kapasite ve desteğin yetersizliği, turistik konaklama tesislerinin sınırlılığı sayılabilir. Araştırmanın sonuçları turizm politika yapıcılarına ve karar vericilerinin dikkatine sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: SWOT Analizi, Turizm potansiyeli, Ordu İli, Perşembe İlçesi

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the tourism potential of Perşembe district in Ordu Province through the use of SWOT analysis. The study highlights the district's natural and human geographical features, along with its cultural and tourism assets. Strengths include the natural and historical texture of the Yason Cape Peninsula, its inclusion in the Cittaslow (Slow Cities) Network, and the ease of access to its natural and historical attractions. Opportunities include the availability of areas suitable for trekking and other nature sports, the local population's eagerness for development, and the support of expatriates in promoting the region both domestically and abroad. Weaknesses identified are the lack of qualified personnel in tourism services, insufficient promotion and marketing efforts, and its distance from major tourism centers. Threats include the production of misguided tourism policies, insufficient financial and technical capacity and support in local administrations, and the limited number of tourist accommodation facilities. The findings of this research are presented to the attention of tourism policymakers and decision-makers.

Keywords: SWOT Analysis, Tourism potential, Ordu Province, Perşembe District

1.Giriş

Turizm, insanların yaşadıkları yer dışında başka bir yeri geçici olarak ziyaret etmeleri ve bu ziyaret sırasında barınma, yeme içme, eğlence, kültürel veya doğayla ilgili etkinliklere katılmalarıyla ilgili ekonomik ve sosyal faaliyetlerin bütünüdür. Turizm, sadece seyahat etmekle kalmayıp, aynı zamanda farklı kültürleri, coğrafyaları, doğa güzelliklerini ve yerel yaşamı keşfetme sürecidir. Bu sektör, bir ülkenin veya bölgenin ekonomik gelişimine önemli katkılarda bulunur ve istihdam yaratır.

Eğlence, iş, kültürel keşif, dinlenme, sağlık, doğada vakit geçirme, farklı deneyim ve heyecanlar yaşama gibi çeşitli amaçlarla yapılan turizmin buna bağlı birçok türü bulunmaktadır. Tarihi yerleri, müzeleri ve kültürel etkinlikleri keşfetmek amacıyla kültürel turizm doğal alanları, milli parkları, dağları ve sahilleri gezmek amacıyla doğa turizmi, tedavi veya rehabilitasyon için başka yerlere seyahat etmek sağlık turizmi, dağcılık, rafting, dalış gibi ekstrem sporları deneyimlemek macera Turizmi, kutsal mekan veya kişileri ziyaret inanç turizmi gibi birçok türü oluşturmaktadır.

Bu güdülere bağlı olarak bir yerin turizm potansiyelini belirleyen birçok faktör vardır. Bu faktörler, o yerin doğal, kültürel, ekonomik ve altyapısal özelliklerine dayanır. Bir yerin turizm potansiyelini oluşturan başlıca unsurlar doğal ve beşeri çekicilikleridir. Doğal Çekicilikler bir bölgenin turizm potansiyelini belirlemede en önemli faktörlerden biridir. Bunlar arasında başlıcaları sahiller ve plajlar, dağlar ve ormanlar, göller, nehirler ve şelaleler, milli parklar ve yaban hayatı ve iklim özellikleri olarak sayılabilir. Kültürel ve tarihi çekicilikler, özellikle kültürel turizmi etkileyen faktörlerdir. Bu faktörlere tarihi anıtlar ve yapılar, kültürel miras ve festivaller, yerel yaşam tarzı ve yöresel yemekler, kültürel etkinlikler ve şenlikler, kutsal mekanlar vb. sayılabilir (Özgüç, 2007).

Turizmin başarılı olabilmesi için turizm altyapısının yeterli düzeyde olması gerekir. Altyapı, turistlerin bölgeye ulaşmasını, konforlu bir şekilde konaklamasını ve etkinliklere katılmasını sağlayan hizmetleri kapsar: Ulaşım Ağı, havalimanları, karayolu, demiryolu ve deniz yolları gibi ulaşım seçeneklerinin bulunması ve bu altyapının turistlere kolay erişim sağlaması. Konaklama, otel, pansiyon, tatil köyü gibi konaklama yerlerinin kalitesi ve çeşitliliği. Farklı bütçelere hitap eden konaklama seçenekleri, bölgenin daha fazla turist çekmesini sağlar. Restoranlar ve kafeler, yeme-içme hizmetleri, turistik bir bölgenin cazibesini artırır. Yöresel yemeklerin sunulduğu yerler özellikle turistler tarafından tercih edilir. Sağlık hizmetleri, turistlerin sağlığı için gerekli altyapının (hastane, klinik, eczane) bulunması.

Bir bölgenin ekonomik durumu da turizm potansiyelini etkiler. Örneğin: Fiyat Düzeyi: Konaklama, yemek ve etkinliklerin fiyatları, turistlerin tercihlerini etkileyebilir. Uygun fiyatlar, daha fazla turistin gelmesini sağlar. Turizm Yatırımları: Yerel yönetim ve özel sektörün turizm alanına yaptığı yatırımlar, bölgedeki turizm altyapısının gelişmesine katkı sağlar. Modern oteller, restoranlar, eğlence merkezleri ve turizm acenteleri gibi yatırımlar, turizm potansiyelini artırır. Bir bölgenin turizm potansiyelini artırmada tanıtım ve pazarlama faaliyetleri de kritik öneme sahiptir: Dijital Pazarlama, sosyal medya, bloglar, YouTube kanalları gibi dijital platformlar, özellikle genç turistler için önemli bir tanıtım aracıdır. Reklam kampanyaları, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan reklamlar, turistlerin bölgeyi tercih etmelerinde etkili olabilir. Festival ve etkinliklerin tanıtımı, kültürel festivaller, spor etkinlikleri ve sanatsal organizasyonların tanıtılması, bölgeye turist çekmek açısından önemlidir.

Turistlerin bir bölgeyi tercih etmelerinde güvenlik ve siyasi istikrar önemli faktörlerdir: Huzur ve güvenlik, bölgenin güvenli olması, turistlerin kendilerini rahat ve güvende hissetmelerini sağlar. Suç oranlarının düşük olması ve turistlerin güvenliği için alınan önlemler, bölgenin tercih edilmesini artırır. Siyasi istikrar, siyasi ve ekonomik istikrara sahip bölgeler, turistlerin çekinmeden seyahat etmelerini sağlar. Bir bölgedeki çevresel ve sürdürülebilir turizm politikaları turizmin gelişimini etkileyen önemli faktörlerden biridir. Çevrenin korunması, özellikle doğa turizmi ve eko turizm açısından büyük öneme sahiptir: Sürdürülebilir turizm uygulamaları, doğal kaynakların korunması, çevreye zarar vermeyen turizm faaliyetleri ve sürdürülebilir turizm politikaları, turistlerin ilgisini çeker. Çevresel farkındalık, bölgenin çevresel değerlerinin korunmasına yönelik farkındalık ve eğitim çalışmaları, bölgenin turizm potansiyelini artırabilir.

Araştırma Sahasının Doğal Coğrafi Özellikleri

Perşembe ilçesi, Ordu ilinin önemli sahil yerleşimlerinden biridir ve Karadeniz kıyısında yer alır. İlçe, Karadeniz'in kuzeyinde, Ordu Merkez, Fatsa ve Ulubey ilçeleri arasında konumlanmıştır. Kordon Tepe eteklerinde kurulmuş olan Perşembe, doğal yapısıyla öne çıkar. İlçede yer alan iki önemli kara çıkıntısı Yason Burnu ve Çam Burnu, karayel rüzgârlarından koruduğu Perşembe'yi Doğu Karadeniz'in ikinci büyük doğal limanı yapmıştır.

Coğrafi yapısı dağlık olup, dağlar denize dik bir şekilde inmektedir. Fazla yüksek olmayan tepeler derin ve dik vadilerle birbirinden ayrılmıştır. Tepeler kıyıya dik bir şekilde inerek sahilde kıyı boyunca dik yalıyarlar ve ufak koylar meydana getirmiştir (Bekdemir, 2007). İlçede, Kurşunçal ve Sakarat zirveleri (735 m.), sahil şeridinin en yüksek tepelerinden biridir. Karadeniz'in karakteristik iklimine sahip olan Perşembe, yılın her ayında yağış alır. Yıllık yağış ortalaması 1153 mm, ortalama sıcaklık ise 13,7°C'dir. En sıcak ay Ağustos, en soğuk ay ise Şubat olarak tespit edilmiştir. En yağışlı ay Eylül olup, ilçede kışlar ılık, yazlar ise serin geçmektedir. Ortalama nispi nem oranı %73 olarak kaydedilen yörede sahil kuşağında yazlar bunaltıcı hissedilmektedir. Yörede karla örtülü gün sayısı ortalama 11 gündür ve en yüksek kar kalınlığı 85 cm olarak kaydedilmiştir. İlçede 1,7 m/sn ortalama rüzgar hızı görülmekte ve fırtınalı gün sayısı yıllık ortalama 37 gündür. Rüzgar yönü genellikle Güney-Güneydoğu olup, dönemsel olarak kuzeyden gelen rüzgarlar da etkili olur. İç kesimlerde rüzgârın yönünü büyük oranda bölgedeki yüzey şekilleri belirlemektedir.

Perşembe ilçesinin Ordu merkez ilçe Altınordu ile sınırını oluşturan Akçaova deresinden sonra önemli akarsuları batıya doğru Efirli, Kacalı, Kozağzı, Kurtuluş Dereleri sayılabilir. Daha küçük akarsuları ise Belicesu, Medreseönü, Okculu, Asarcık, Büyükağız, Kavra, Çaka, Kurtuluş, Hoynat, Ördek, Mersin, Kışlaönü, Topal dereleridir. Sayılanlardan daha küçük dereler de oldukça fazladır. Farklı boyutlardaki bu akarsular ilçe topraklarının oldukça engebeli bir durum arz etmesine neden olurken denize ulaştığı koylarda gücü oranında kumsalların oluşmasına neden olmuştur.

Perşembe'nin kıyı şeridinde, yayvan yapraklı etek ormanları ve fundalıklar yaygındır. Bu şerit, Karadeniz kıyıları ile kenar dağlarının orta kısımlarında yer alır. Bölgedeki ormanlar ve fundalıklar, doğal örtünün büyük bir kısmını oluşturur. Ramazan, Kurtuluş, Aziziye ve Çaytepe köylerinde maki türü çalılık alanlara rastlanmaktadır. Ormanlar, çoğunlukla yaprağını döken ağaçlardan oluşur. Daha yüksek rakımlı alanlarda ise yaprağını dökmeyen iğne yapraklı

ağaçlar geniş alanlar kaplar. Perşembe'de hâkim ağaç türleri arasında kayın (Fagus), meşe (Quercus), gürgen (Carpinus) ve sarıçam (Pinus sylvestris) bulunmaktadır. Ayrıca, yörede tarımsal faaliyetlerin temelini oluşturan fındık ağaçları, bitki örtüsüne renk katar. 1500-1800 metre yükseltilerinde çam, ladin, ince çalı öbekleri ve orman altı bitki türleri bulunur. Yarlı, Çamarası, Hacılar, Sırakovancı, İmeçli, Tepeköy gibi yüksek kesimlerde sarı ve mor çiçek açan orman güllerine sıkça rastlanır. Ağaç örtüsünün olmadığı daha yüksek bölgelerde ise ot–çayır formasyonu dikkat çeker (Gürgen, 1993; İşbakan, 2004)).

Perşembe Yöresinde Yerleşimin Tarihi

Perşembe ilçesinin tarihsel gelişimi, Karadeniz kıyısında bulunan yerleşimlerin tarihine ışık tutar. Yunan tarihçilerden Ksenophon, M.Ö. 400 yılında bölgede yaşayan Kolhlar, Driller, Mosinoikler, Halibler ve Tibarenler gibi Yunan kökenli olmayan yerli halklardan bahseder. Strabon (M.Ö. 63 - M.S. 24) ise bölgede farklı diller konuşan pek çok kavmin yaşadığını belirtir. Pers Satraplığı ve Pontus Krallığı dönemlerinde de bölgede yaşayan halklar çeşitli kaynaklarda Terme Çayı'nın doğusundaki Pariyadres ve Skidise kabileleri olarak anılır. Bu yerli halklar balıkçılık, demir ve gümüş işlemeciliğiyle geçimlerini sağlar. Karadeniz kıyılarında birçok Grek kolonisi de kurulmuş olup, bunların en önemlisi bir Miletos kolonisi olan Sinope'dir. Sinope, Karadeniz ticareti sayesinde zenginleşmiş, Vona Limanı da bu ticaret ağının bir parçası olmuştur. Yason Burnu kıyısındaki antik balık havuzları, bu dönemin tarihsel izlerini taşır (Yediyıldız ve Üstün, 1992; Özdemir, 2005; Öz ve Acun, 2008).

Selçuklu ve Danişmentliler döneminde Türklerin bölgeye yerleşmesiyle Vona, Türkmenler tarafından iskân edilmiştir. XIV. yüzyılda Bayramoğlu Hacı Emir İbrahim Bey'in beyliği altında bölge Türkleşmiştir. Osmanlı döneminde Vona'da Müslüman ve Hristiyan halk birlikte yaşamış, ekonomisi arıcılık, arpa, buğday tarımı, hayvancılık, demircilik ve dokumacılık gibi faaliyetlere dayanmıştır. Osmanlı dönemine ait belgelerde Perşembe'nin ilk olarak "Karye-i Vona" adıyla anıldığı (1455) ve 1485 yılında "Vona İskelesi" olarak kayıtlarda geçtiği görülmektedir. 1834-1845 nüfus defterlerinde ise "Kaza-yı Perşenbe" olarak yer almıştır. Perşembe adının, haftalık pazarların kurulduğu günle bağlantılı olarak "Perşembe" gününe atıfla verildiği belirtilmiştir. Miletoslular tarafından ticaret amacıyla kurulan Vona, Bizans ve 15. yüzyıla kadar Ceneviz ve Venedikliler tarafından da kullanılan önemli bir liman kenti olmuştur. Cenevizliler, bu dönemde Vona Kalesi'ni inşa etmişlerdir (Yediyıldız ve Üstün, 2002; Ekinci, 2013).

Evliya Çelebi, 17. yüzyılda Vona'yı ziyaret ederek burayı büyük bir liman ve ticaret merkezi olarak tanımlamıştır. Vona Kalesi'nin kalıntıları günümüzde Kaleyaka Mahallesi'nde bulunmuştur. 1766 yılında Canikli Ali Paşa, Karadeniz'in kuzeyine yapılacak askeri harekâtlar için Vona İskelesi'ni kullanmıştır. 1898 yılında Vona, 500 haneyi aşan nüfusuyla önemli bir nahiyeye dönüşmüştür. 1922'de Vona Belediyesi kurulmuş, 1945'te "Perşembe" adıyla ilçe statüsü kazanmıştır (Karagöz,2003; Yediyıldız, 2018; Çelebi, 2023).

Perşembe'nin tarihi boyunca tarım ve hayvancılık en önemli geçim kaynakları olmuştur. Arpa, buğday ve fındık başlıca tarımsal ürünlerdir. 20. yüzyılda tarımın yanı sıra balıkçılık da önemli bir ekonomik faaliyet haline gelmiştir. 1945'te ilçe statüsü kazanan Perşembe, zamanla Ordu il merkezine yakınlığı nedeniyle bir banliyö haline gelmiştir. 1990'lı yıllarda Perşembe'nin ekonomisinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Hava Radar Komutanlığı'nın

kapanması ve Karadeniz Sahil Yolu'nun ilçeyi by-pass etmesi, birçok işletmenin kapanmasına ve nüfusun azalmasına yol açmıştır. İlçenin nüfusu 1965'te 41.443 iken 1980'de 48.311'e yükselmiş, ancak 2012'de 29.668'e düşmüştür. 2023 nüfus verilerine göre ilçenin toplam nüfusu 31.278 dir. Son yıllarda, bölgenin kalkınmasında turizm ön plana çıkmış, Perşembe sakin şehir (cittaslow) projesi ile tanınmaya başlamıştır. Karadeniz'in zengin doğasını ve kültürel mirasını koruyarak turizmi teşvik etmeyi hedefleyen bu proje, ilçenin uzun vadeli ekonomik kalkınmasına katkı sağlamaktadır.

Araştırma Sahasının Turizm Kaynakları

Turizm, doğal, çevresel ve kültürel kaynakları ekonomik girdilere dönüştüren bir endüstridir (Duran, 2011: 307). Perşembe ilçesi sanayileşmeden uzak olduğu için doğal çevresi korunmuş, bu durum turizmde kalkınma fırsatı sunmuştur.

Doğal Kaynaklara Dayalı Turizm Arzı

Kıyı Kaynakları ve Deniz: Perşembe Yarımadası'nın kıyıları, mavi ve yeşilin birleşimiyle dikkat çeker. Ancak Bolaman, Yalıköy ve Medreseönü gibi bölgelerde yapılaşma artışı gözlemlenmektedir. Bu alanlarda turizm amaçlı kullanım planları önerilse de çoğu konut ya da ikinci konut olarak kullanılmaktadır. Plansız yapılaşma nedeniyle turizm potansiyeli tehlike altındadır. 28 Mayıs 2009'da Bakanlar Kurulu Kararı ile Efirli - Bolaman sahası, Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi ilan edilmiştir.

Bu alanların turizm potansiyelini korumak amacıyla imar planları yapılmış, Bolaman, Yalıköy, Belicesu, Yason Burnu, Çaka ve Efirli gibi yerler turizme yönelik olarak geliştirilmiştir. 40 km uzunluğundaki kıyı şeridi, su altı mağaraları, koylar ve kumsallarıyla dikkat çeker. Bölgenin doğal yapısı, tekne turları, su altı ve su üstü sporları için uygundur. Gür bitki örtüsüyle birleşen kıyılar, manzara ve foto safari tutkunları için de cazip bir bölgedir (Kesici, 2012; Günay,2018).

Öne Çıkan Kıyı Bölgeleri: İlçenin batısında bulunan Belicesu, timsah görünümündeki kayalar ve doğal liman yapısıyla dikkat çeker. Büyükağız ve Medreseönü tatil beldesi havasında olan bu bölgeler deniz sporları için uygundur. Yalancı Yason, çadır kampı ve karavan turizmi için elverişlidir. Çaka Kumsalı, Hoynat Adası yakınında, Mavi bayrak statüsünde ekolojik olarak temiz, 1300 metrelik beyaz kumdan oluşan bir plajdır. Kışlaönü ve Aktaş Plajı ilçe merkezine yakın plajlar olup yerli ziyaretçiler tarafından tercih edilir. Efirli Plajı, kamuya ait tatil kampları ile tanınır ve yaz aylarında oldukça hareketlidir. Ordu'ya yakınlığı nedeniyle yerli ve yabancı turistler tarafından tercih edilir.

Manzara ve Doğal Yaşam Kaynakları

Boğazcık (Bahçeköy) Mağarası Perşembe'ye bağlı Boğazcık Köyü'nde yer alır ve 300 metre derinliğindedir. Mağara turizmi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Sarkıt ve dikitleriyle ilgi çeken mağaranın turizme kazandırılması planlanmaktadır.

Şelaleler ve Ormanlar: Selimiye Köyü'nde ilçe merkezine 25 km. mesafede bulunan Kurşunçal Şelalesi 100 metre yüksekliğiyle dikkat çeker. Yörenin en büyük şelalesinin çevresindeki ormanlık alan, kamp ve doğa sporları için uygundur. Çalgan Şelalesi,

Çamarası'nda yer alan küçük ama etkileyici bir şelaledir. Şenyurt Şelalesi, ilçe merkezine 3 km uzaklıktadır ve 6 metre yüksekten dökülmektedir.

Anıt Ağaç: Gündoğdu Mahallesi'nde bulunan 600 yıllık meşe palamudu ağacı, 6 metre çapı ve 32 metre yüksekliğiyle dikkat çeker. Türkiye'de birinci, dünyada ise ikinci en büyük meşe palamudu olarak kabul edilmektedir. Ramazan Mahallesi kıyısında yer alan Hoynat Adası, Türkiye Doğa Derneği tarafından 'Önemli Kuş Alanı olarak ilan edilmiştir. Nesli tükenmekte olan tepeli karabatakların yuva yaptığı tek yer olmasıyla dikkat çeker. Ada, koruma altına alınmıştır ve bölgedeki biyolojik çeşitliliğin korunması açısından büyük önem taşır.

Perşembe ilçesi, doğal güzellikleri, ekolojik çeşitliliği ve tarihi yapılarıyla turizm açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Kıyıları, mağaraları, şelaleleri ve kuş gözlem alanları ile doğa turizmi için uygun bir destinasyondur.

Tarihsel, Kültürel ve insan Yapısı Kaynaklar

Kültür turizmi, insanların yeni bilgi ve deneyim kazanarak kültürel farkındalıklarını artırmak ve farklı kültürleri öğrenmek amacıyla yaptıkları seyahatlerdir (Doğaner, 2013). Kültürel mirasın (somut ve somut olmayan), tarihsel yapılar, sanat eserleri, koleksiyonlar, gelenekler ve diller gibi tüm unsurlar kültür turizminin temelini oluşturur (Pekin, 2011). Bu bağlamda, Perşembe ilçesinin tarih ve kültürel zenginliği, ilçeyi kültür turizmi açısından önemli bir destinasyon yapmaktadır.

Tarihi Mekânlar ve Kültürel Miras

Yason Burnu Turizm Merkezi: Perşembe'nin en önemli tarihi ve turistik mekanlarından biri olan Yason Burnu, ilçe merkezine 15 km, Ordu il merkezine 28 km uzaklıktadır. 1. derece arkeolojik ve 2. derece doğal sit alanı olan bu yarımada, tarihi ve doğal güzellikleriyle dikkat çeker. Burada, 1869 tarihli bir Rum kilisesi bulunmaktadır. 2004 yılında restore edilen kilise, kültür ve inanç turizmi açısından büyük öneme sahiptir. Ayrıca, Yason Burnu, Homeros'un "Odysseia" eserinde maceralarını anlattığı Argonotlar efsanesiyle de anılmaktadır. Yarımadada 3000 yıllık balık havuzları ve antik iskele kalıntıları da bulunur.

Koçboynuzu Yolu: Bu antik yol, Pontus Krallığı döneminde Kral VI. Mithridates tarafından yaptırılmış ve Doğu Karadeniz'deki savunma kalelerini birbirine bağlamıştır. Perşembe'den geçen bu güzergah, derin vadiler ve akarsuların içinden geçerek turistlere eşsiz bir doğa ve kültür rotası sunmaktadır.

Yason Feneri: 1964 yılında hizmete açılan Yason Feneri, Yason Burnu'nun ucunda yer alır. Roma dönemine ait bir kilise kalıntısının yanında bulunan fener, denizden 12 metre yükseklikte olup, 8 mil uzaklıktan görülebilmektedir. Çamburnu Feneri: 1880'de Fransızlar tarafından Osmanlı Devleti'ne olan borca karşılık inşa edilen bu fener, denizden 39 metre yükseklikte yer alır ve 18 mil mesafeye kadar görünür.

Hoynat Adası: Antik bir kent olarak bilinen Hoynat Adası, Perşembe'nin önemli tarihi mekanlarından biridir. Eskiden gemiciler tarafından depo ve sığınak olarak kullanıldığı düşünülen adada, Türkiye'de nesli tükenmekte olan tepeli karabatakların yuva yaptığı nadir alanlardandır.

Doğanlı Hasan Efendi Türbesi, 18. yüzyılda yaşamış olan ilim adamı Molla Hasan Efendi'nin türbesi, Medreseönü beldesinde yer alır ve Osmanlıca bir kitabeye sahiptir. Hatipli Mahallesi Camii ve Soğukpınar Mezarlığı, 1870 yılında halk tarafından inşa edilen cami, yöredeki en eski camilerden biridir. Cami, tamamen ahşaptan yapılmış olup, bölgedeki mimari mirası temsil eder. Medreseönü Afırlı Camii, yaklaşık 800 yıllık bir geçmişe sahip olan cami, 1952'de restore edilmiştir ve kültürel miras açısından önemlidir (Bayhan, 2009). Perşembe'nin kırsal bölgelerinde yerel mimarinin örneklerini sunan özellikle Efirli, Anaç ve Gündoğdu kırsal mahallelerinde tarihi konaklar ve ahşap yapılar bulunmaktadır. Ayrıca şehir merkezi Kozağzı mahallesinde tarihi konak Belediye tarafından restore edilmiştir. Bu yapılar

Kültürel ve İnsan Yapısı Kaynaklar

El Sanatları: Perşembe'de fındık üretimi, el sanatlarına da yansımıştır. Fındık dallarından yapılan sepetler, kilimler ve oyalar bu kültürel mirasın bir parçasıdır. Ağaç işçiliği de önemli bir yer tutar. Özellikle Medreseönü, Alınca mahallelerinde yerel ustalar tarafından üretilen kemençeler, sazlar ve sepetler sadece ulusal değil uluslararası tercih edilen ürünler arasındadır. Ağaç işçiliğindeki öncülüğü ilin sahip olduğu zengin orman örtüsü ve yaşayış biçimiyle örtüşmektedir. Buna bağlı olarak Kurşunçal yöresi ormanlarından elde edilen ağaçlar ile yörede kültürel miras değeri taşıyan ahşap tekne yapımı önemli geleneksel el sanatlarındandır. Taş işçiliğinin örneklerine Saray Köyü'nde fındık kırma taşlarını sanat eserlerine dönüştürerek heykel ve rölyefler şeklinde görülmektedir.

Yöresel Mutfak ve Gastronomi; Perşembe mutfağı genel anlamda iki kaynağa dayalıdır; biri önünde uzanan Karadeniz (deniz ürünleri) ve ikincisi ise arkasında uzanan dağlık alandaki bitkiler (sebze, meyve, yabani otlar). Çepni, Çandır, Okçulu vb. Türkmen ve Töngeldüzü, Selimiye vb. Gürcistan göçmenlerinin yaşadığı köyler mutfağın bu iki ana kaynağını kültürlerine göre işlemişler, pişirmişler, saklamışlar ve mutfak kültürünü zenginleştirmişlerdir (Çakmak, 2010).

En çok avlanan balık hamsi olmasına bağlı olarak; içli tava, hamsili ekmek, hamsi tavası, hamsi buğulama, hamsi köftesi ve balık çorbası. Mısır tarımına bağlı olarak; bileki ekmeği, mısır yağlacı, mısır öğmeci, mıhlama mutfak kültüründe görülmektedir. Her evin bahçesinde yetiştirilen karalahana (pancar), pazı (pezik) ve kabağa dayalı; pancar çorbası, kapaması, sarması, diblesi, pezik mıhlaması, kabak yemeği, kabak tatlısı, uşgur kabağı yöresel lezzetleridir. Doğada kendiliğinden yetişen otlara dayalı; melucan (diken ucu) kavurması, ısırgan yağlacı, galdirik kavurması, sakarca mıhlaması, baldıran çorbası, hoşkuran yemeği, kirmit kavurması vb. en yaygın görülen yöresel lezzetlerdir.

Yörede mantardan kiraza hemen hemen her türlü ürünün turşusu yapılır ve bu turşular kavrularak tüketilir. Perşembe yöresi meyve üretimi bakımından zengin olup bu meyvelerden dut, incir, hurma, elma, armut, kivi vb.nin pekmez veya inciri yapılarak besin değerleri olmadığı zamanlara lezzetlerini koruyarak saklanabilmektedir. Ordu Valiliği tarafından patenti alınan coğrafi işaretlerden Perşembe ceviz helvası yöreye özgü olup geleneksel tatlarda başta gelir. Coğrafi işaretlerden, Ordu dut pekmezi, fırın fasulyesi, galdirik kavurması, incir reçeli, kestane balı, kivisi, kokulu üzüm şerbeti, kuru yufkası, melucan, sakarca kavurması, tostu ve uçkur kabağı ilin diğer yörelerinde olduğu gibi Perşembe'nin de başta gelen lezzetlerindendir.

Gelenekler; Perşembe türküleri, manileri, bilmeceleri, dua ve bedduaları, kız isteme, söz kesme, nişan, düğün hazırlıkları ve düğün, gecelik götürme, gelin alıcılar, gelin alma, asker uğurlama, dini bayramlar, ramazan hazırlık ve eğlenceleri, bayramlaşmalar, inanmalar, kurşun dökme, yağmur duası, cenaze adetleri, halk tedavisi ve mayıs yedisi kültür haritasının değişik kodları ve renkleridir. Örneğin; Doğanlı Köyü mezarlığında arife günlerinde mezarlık ziyaretine gelenlere börek, Ramazan Köyü'nde keşkek ikram edilmektedir.

Konaklama ve Yeme İçme Tesisleri

Turizm açısından önem arz eden 4 kamping (Layla, Üçer Çadır, Oba, Pupa), 14 restoran (Çam Burnu, Bulut, Pupa, Vonalı Celal, Vona Park, Sera Botanik Bahçe, Yakamoz, Yeni Ay, Deniz, Ceren, Saklı Bahçe, Gebeşoğlu, Topaloğlu Piknik) ve 10 kafe çay bahçesi (Uzun Saçlı, Doğa Çay Bahçesi, Sakız, Aşiyan, Duru Bahçe, Ada Bahçe, Serendi, Kıyı Bahçesi, Aydın, DI Gayık Cafe, 5 plaj (Aktaş, Denizkabuğu Beach, Taflanaltı, Son Tahlilde Beach) işletmesi Karadeniz halkının tüm samimiyeti ve cana yakınlığı ile konuklarını ağırlamaktadır.

Perşembe ilçesi hem tarihi zenginlikleri hem de doğal güzellikleriyle kültür turizmi açısından önemli bir destinasyon olup, geleneksel yapıları, el sanatları ve gastronomisiyle ziyaretçilerine eşsiz bir deneyim sunmaktadır.

Yöntem

Perşembe ilçesinin turizm potansiyelini belirlemek amacıyla yapılan araştırma SWOT analizi üzerine tasarlanmıştır.

SWOT Analizi

SWOT analizi, bir işletmenin, projenin veya bölgenin güçlü (Strengths), zayıf (Weaknesses) yönlerini, karşısındaki fırsatları (Opportunities) ve tehditleri (Threats) belirlemek amacıyla kullanılan stratejik bir planlama aracıdır. Güçlü yönler, bir işletmenin ya da bölgenin diğerlerine kıyasla üstünlük sağladığı özelliklerdir. Zayıf yönler, geliştirilmesi gereken alanları gösterir. Fırsatlar, dış çevredeki olumlu gelişmelere işaret ederken, tehditler potansiyel riskleri ifade eder.

Turizm potansiyelinin SWOT analizi ile belirlenmesi, bir destinasyonun turizm açısından mevcut durumu ve gelecekteki gelişim olanaklarını anlamaya yardımcı olur. SWOT analizi, turizm destinasyonunun sürdürülebilir kalkınma stratejilerini oluşturmasına ve bölgenin turizm potansiyelini en verimli şekilde kullanmasına olanak tanır. Bunun önemi şu şekillerde özetlenebilir:

Güçlü Yönlerin Ön Plana Çıkartılması: SWOT analizi, bir bölgenin turizm açısından öne çıkan doğal, kültürel veya beşeri kaynaklarını belirleyerek, bu unsurlara dayalı stratejiler geliştirilmesine yardımcı olur. Örneğin, bölgenin doğal güzellikleri ve kültürel mirası, tanıtım ve turizm yatırımları için odak noktası haline getirilebilir.

Zayıf Yönlerin Belirlenmesi ve Giderilmesi: SWOT analizi, bir bölgenin turizm altyapısı, tanıtım eksiklikleri veya hizmet kalitesi gibi zayıf yönlerini ortaya koyarak, bu sorunların giderilmesi için stratejik adımlar atılmasını sağlar. Zayıf yönler analiz edilerek bölgenin turizm kapasitesinin artırılmasına yardımcı olunur.

Fırsatların Değerlendirilmesi: Bölgenin turizmde daha fazla gelişmesine katkı sağlayacak fırsatlar belirlenir. Bu fırsatlar, yeni turizm trendleri, uluslararası ilgi veya doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı olabilir. SWOT analizi ile bölge, bu fırsatlardan nasıl yararlanabileceğini anlayarak stratejik hamleler yapabilir.

Tehditlerin Yönetilmesi: Bölgenin karşı karşıya olduğu çevresel, ekonomik veya sosyal tehditler belirlenir. Bu tehditler, iklim değişikliği, aşırı yapılaşma veya turist sayısının düşmesi gibi unsurlar olabilir. SWOT analizi sayesinde bu tehditlere karşı erken önlem almak ve olası riskleri yönetmek mümkün olur.

Sürdürülebilir Turizm Stratejilerinin Oluşturulması: SWOT analizi, güçlü yönleri koruyup zayıf yönleri geliştirerek bölgenin turizmde sürdürülebilir bir gelişim sağlamasına olanak tanır. Fırsatlar ve tehditler dikkate alınarak sürdürülebilir bir turizm modeli oluşturulabilir.

Veri Toplama ve Analizi

Araştırmada turizm paydaşlarının görüşlerini alabilmek amacıyla, nitel bir araştırma türü olan bireysel görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda; yerel yönetimler, STK üyelerini, turizm işletmecileri ve akademisyenlerini kapsayan paydaşlar arasından seçkisiz yöntemle belirlenen 10 kişiye ‘’yarı yapılandırılmış mülakat’’ tekniği ile açık uçlu sorular yöneltilerek veriler toplanmıştır. Açık uçlu sorular, görüşmeye daha fazla esneklik kazandırarak, daha derinlemesine bilgiler alınmasına imkân tanıyabilmektedir (Kuş, 2003).

Görüşme sırasında yöneltilen sorular şu şekildeddir:

1. Bir destinasyon olarak Perşembe ilçesini güçlü kılan yönler nelerdir?
2. Bir destinasyon olarak Perşembe ilçesinin zayıf ve yetersiz kaldığı yönler nelerdir?
3. Perşembe ilçesini turizm sektöründe daha rekabetçi kılabilecek fırsatlar nelerdir?
4. Perşembe ilçesinin turizm sektöründeki rekabet gücünü tehdit eden unsurlar nelerdir?

Analiz aşamasında, görüşmede elde edilen verilerin SWOT’un temaları çerçevesinde bir araya getirilerek sistematik olarak değerlendirilmesine imkân tanıması için içerik analizi yapılmıştır (Altunışık, 2010). Mülakat sırasında sorulara alınan yanıtlar not alınmış, daha sonra alınan yanıtlar kendi soru grupları içerisinde belirli temalara göre tekrar gruplandırılarak bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 1. Çalışma alanın turizm potansiyelinin SWOT analizi

Güçlü Yönler (Strengths)
Zengin doğal turizm kaynakları ve güzellikler
Tarihî ve kültürel zenginlikler
Yöresel lezzetler ve gastronomik ürünleri
Yöresel kültür ve gelenekler
Ekoturizm ve doğa sporlarına elverişlilik
Deniz ve kıyı turizmi
Sakin şehir ağında olması
Konum avantajı
Kültürel çeşitlilik ve geleneklerin zenginliği
Yeni ulaşım yatırımları

Ekoturizm potansiyeli
Tarihi ve kültürel miras
Şehrin turistik imajının yüksek olması
Çeşitli turizm aktivitelerinin mevcutiyeti
Zayıf Yönler (Weaknesses)
Altyapı yetersizliği Tanıtım eksikliği:
Turizm sezonunun kısalığı
Finansman yetersizliği
Plansız yapılaşma
Sürdürülebilirlik sorunları
Turizme destek olabilecek Yükseköğrenim biriminin olmaması
Turizme yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının yetersizliği
Fırsatlar (Opportunities)
Bölgenin Turizm Koruma Bölgesi
Kültür turizmi kaynaklarının zenginliği
Gastronomik ürünlerinin zenginliği
Doğa sporları ve macera turizmine uygun arazi
Yeni ulaşım yatırımları
Yöre halkının iletişime açık olması
İklim değişikliği ile güney illerine göre tercih edilen yöre olması
Yerli turist tarafından tanınırlığının artması
Alternatif turizm hareketlerinin dünyada ve Türkiye'de giderek artması
Tanıtım yapabilecek yurt içi ve dışında gurbetçilerin çok olması
Tehditler
Plansız gelişim ve çevre tahribatı
İklim değişikliği
Yetersiz yatırım
Kültürel ve tarihi alanların tahribatı
Çevresel bozulma
Nüfus kaybetmesi
Turizmin siyasal ve konjonktürel gelişmelerden en fazla etkilenen sektörlerin başında gelmesi

Güçlü Yönler (Strengths)

1. Zengin doğal turizm kaynakları ve güzellikleri: Kıyı şeridi boyunca plajlar, koylar, mağaraları, doğal limanlar ve ormanlarla çevrili alanlar doğal güzellikleri öne çıkarır. Yason Burnu, Çaka Kumsalı ve Hoynat Adası gibi bölgeler turistik çekim merkezleridir.

3 bin yıllık yerleşim tarihi kültürel turizm açısından büyük önem taşır.

3. Yöresel Lezzetler ve Gastronomi: Fındık, bal, balık ve yerel yemekler, özellikle cevizli helva ve hamsi gibi yöresel tatlar gastronomi turizmini destekler.

4. Yöresel Kültür ve Gelenekler: Mayıs Yedisi Bayramı gibi festivaller kültürel turizm açısından ilçeye değer katar.

5. Ekoturizm ve Doğa Sporları: Trekking, fotoğraf safarisi, kampçılık ve mağara turizmi için uygun alanlar bulunur.

6. Deniz ve Kıyı Turizmi: İlçenin 40 km'lik kıyı uzunluğu deniz turizmi, su sporları ve plaj aktiviteleri için idealdir.

7. Sakin Şehir Potansiyeli (Cittaslow): Perşembe, sakin şehir unvanı alarak daha fazla turist çekebilir. Ayrıca sakin şehir olması ile doğa dostu turizm projelerinin en önemli dayanağıdır.

8. Konum Avantajı: Ordu il merkezine yakınlığı ve Karadeniz Sahil Yolu ile ulaşım kolaylığı, turizmi destekler.

9. Kültürel Çeşitlilik ve Gelenekler: Türkmenler, Gürcüler ve diğer yerel halkların bir arada yaşaması, bölgenin kültürel zenginliğini artırır.

10. Yeni Ulaşım Yatırımları: Ordu Giresun Havaalanına yakınlık ve Karadeniz Sahil Yolu ile ulaşım kolaylaşmıştır.

11. Ekoturizm Potansiyeli: Çaka Kumsalı gibi bakir alanlar, sürdürülebilir turizm için önemli fırsatlar sunar.

12. Tarihi ve Kültürel Miras: Yason Burnu, Yason Feneri, Vona Kalesi gibi yapılar kültürel turizmin merkezleridir.

13. Çeşitli Turizm Aktiviteleri: Deniz turizmi, doğa yürüyüşleri, mağara turizmi, kuş gözlemi gibi birçok turistik faaliyet mümkündür.

Zayıf Yönler (Weaknesses)

1. Altyapı Yetersizliği: Konaklama tesisleri sınırlıdır ve ulaşım altyapısı yetersizdir. Otel ve pansiyonların modernize edilmesi gerekmektedir.

2. Tanıtım Eksikliği: Perşembe'nin doğal ve kültürel değerleri ulusal ve uluslararası düzeyde yeterince tanıtılmamaktadır.

3. Turizm Sezonunun Kısalığı: Karadeniz iklimi nedeniyle turizm sezonu sınırlıdır ve sadece yaz aylarıyla sınırlı kalmaktadır.

4. Finansman Yetersizliği: Turizm projelerine yönelik yatırım eksikliği, gelişimi sınırlandırmaktadır.

5. Plansız Yapılaşma: Sahil ve kırsal alanlarda plansız yapılaşma artmakta, bu da turizm amaçlı alanların tahribatına yol açmaktadır.

6. Sürdürülebilirlik Sorunları: Ekolojik hassas alanlarda yapılan müdahaleler, uzun vadeli turizm açısından risk oluşturmaktadır.

7. Yükseköğrenim okulunun olmaması; İlçede meslek yüksekokulu veya fakülte gibi bir yükseköğrenim biriminin olmaması ziyaretçi hareketliliği ve tanıtımını önemli derecede etkileyecektir.

Fırsatlar (Opportunities)

1. Bölgenin Turizm Koruma Bölgesi ilan edilmesi ekoturizm projelerinin geliştirilmesine olanak tanır.

2. Kültür Turizmi: Yason Burnu, Vona Kalesi ve antik yollar, kültürel turizmin geliştirilmesi için fırsatlar sunar.

3. Gastronomi Turizmi: Yerel lezzetlerin tanıtımı ile gastronomi turizmi büyütülebilir.

4. Doğa Sporları ve Macera Turizmi: Dağlık ve ormanlık alanlar trekking ve bisiklet turları gibi aktiviteler için uygundur.

5. Yeni Ulaşım Yatırımları: Karadeniz Sahil Yolu ve diğer ulaşım projeleri, ilçeye turist erişimini kolaylaştırmaktadır.

6. Yöre halkının iletişime açık olması: Yöre halkının son derece sosyal yeniliklere ve gelişime açık olması en büyük fırsatlardan biridir.

Tehditler (Threats)

1. Plansız Gelişim ve Çevre Tahribatı: Artan yapılaşma, çevresel bozulma ve turizm cazibesini kaybetme riski taşır.

2. İklim Değişikliği: Karadeniz ikliminde yaşanacak değişiklikler, turizm sezonunu olumsuz etkileyebilir.

3. Yetersiz Yatırım: Turizm projeleri için yeterli yatırımın yapılmaması, büyüme potansiyelini sınırlayabilir.

4. Kültürel ve Tarihi Alanların Tahribatı: Tarihi yapıların korunmaması, kültürel turizmin zayıflamasına neden olabilir.

5. Çevresel Bozulma: Sanayileşme ve şehirleşmenin artması, bölgenin doğasına zarar verebilir.

6. Nüfus kaybetmesi; Gençlerin çalışma amacıyla dışarıya gitmesi sektörün iş gücü teminini zorlaştırmaktadır.

SONUÇ

Bir bölgenin turizm potansiyeli, doğal güzellikleri, tarihi ve kültürel zenginlikleri, turistik altyapısı, tanıtım çalışmaları, ekonomik durumu ve çevresel sürdürülebilirlik gibi pek çok faktörün birleşiminden oluşur. Bu unsurların başarılı bir şekilde bir araya getirilmesi, bir bölgenin turistler için cazip hale gelmesini sağlarken ve turizm sektörünü canlı tutmaktadır.

Turizm potansiyelinin SWOT analizi ile değerlendirilmesi, bölgenin turistik cazibesini artırmak, rekabet avantajı elde etmek ve sürdürülebilir turizm stratejileri geliştirmek için kritik bir adımdır. Perşembe ilçesinin turizm potansiyelini daha iyi anlamak ve stratejik planlama açısından değerlendirmek için SWOT analizi yapılabilir. SWOT analizi, bir bölgenin turizmdeki güçlü ve zayıf yönlerini, fırsatlarını ve tehditlerini analiz ederek turizm stratejilerinin geliştirilmesine yardımcı olmaktadır.

Perşembe ilçesi, Karadeniz'in doğal güzellikleri ve kültürel zenginlikleri ile önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Ancak bu potansiyeli en iyi şekilde değerlendirebilmek için

altyapı geliştirilmesi, tanıtımın artırılması ve sürdürülebilir turizm stratejilerinin benimsenmesi gerekmektedir. Doğal çevrenin korunması ve turizmin sadece yaz aylarına odaklanmaması, yıl boyunca sürekli bir turizm akışının sağlanması açısından kritik önemdedir.

Perşembe ilçesi, hem doğal hem de beşeri kaynaklarıyla güçlü bir turizm potansiyeline sahiptir. Deniz turizmi, doğa turizmi, kültür turizmi ve gastronomi gibi çeşitli alanlarda cazip olanaklar sunmaktadır. Ancak plansız yapılaşma, tanıtım eksikliği ve yatırım yetersizliği gibi zayıf yönlerin giderilmesi, sürdürülebilir turizm anlayışının geliştirilmesi ve doğal-kültürel mirasın korunması gerekmektedir.

Perşembe, doğal güzellikleri, kıyı kaynakları, kültürel ve tarihi mirası ile turizm potansiyeli yüksek bir ilçedir. Doğru planlama ve sürdürülebilir turizm projeleri ile bölge, hem yerli hem de yabancı turistler için önemli bir destinasyon haline gelebilir. Ancak, plansız yapılaşma ve çevresel tehditler göz ardı edilmemeli; doğal kaynaklar korunarak turizm potansiyeli geliştirilmeye çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı, Sakarya: Sakarya Yayıncılık

Bayhan, A.A. (2009). "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 2, S. 7, s. 55-84.

Bekdemir, Ü. (2007). Karadeniz Kıyı Kentleri (Samsun Hopa Arası), Konya: Çizgi Kitabevi.

Çakmak, B. (2010). "Çepni, Çandır ve Okçulu Köyleri Örnekleminde Tahrir Defterlerine Dayalı Bir Mikro – Tarih Analizi", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Güz (13), s. 41-60.

Çelebi, H. (2023). Ordu İlinin Perşembe İlçesi Kapsamında Yer Adları İncelemesi. Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, (30), s. 91-128.

Doğaner, S. (2013). Türkiye Kültür Turizmi, Doğu Kitabevi, Sosyologca Kitapları Dizisi 31, İstanbul.

Ekinci, İ. (2013). "Karadeniz'de Ayanlar ve Denizcilik", Karadeniz Araştırmaları, Bahar, 37,s. 15-49.

Günay, M. (2018). Sakin Şehir Perşembe. İstanbul: Ofis Yayın Matbaa.

Gürgen, G. (1993) Bolaman Çayı-Melet Irmağıı Arasında Perşembe Yarımadasının Uygulamalı Fiziki Coğrafyası, YayımlanmamıDoktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Karagöz, R. (2003). Canikli Ali Paşa, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

Kesici, U.Y. (2012). "Ordu linin Kıyı Kullanım Alanlarına Genel Bir Bakış", Ordu Üniversitesi Yay., Mavi Yaşam, s. 7-10

Kuş, E. (2003). Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri. Ankara: Anı Yayıncılık

İşbakan, A. (2004). Haydar'dan Ramazan'a Ordu'da Bir Köy. Ankara: Siyasal Kitabevi. Kanar, M. (2018). Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü. İstanbul: Say Yayınları.

Özdemir, M. (2005). "Orta Karadeniz Tarihi Coğrafyasına Bir Bakış", Orta Karadeniz Kültürü Sempozyumu, s.33-57.

Özgüç, N. (2007). Turizm Coğrafyası, Çantay Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul.

Öz, M., & Acun, F. (2008). Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VII Karahisar ı Şarkî Sancağı Mufassal Avârız Defteri 1642-43 Tarihli. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yediyıldız, B. & Üstün Ü. (1992). Ordu Yöresi Tarihin Kaynakları I.-1455 Tarihli Tahrir Defteri. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yediyıldız, B. & Üstün Ü. (2002). Ordu Yöresi Tarihin Kaynakları II.-1485 Tarihli Tahrir Defteri. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yediyıldız, B. (2018). Ordu Tarihinden İzler. Ordu: Kültür Yayınları.

"*TERCEME-İ MÂLÂ TES'İET TABÎB CEHLEHÛ*" ADLI ESERDEKİ SES DEĞİŞMELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A REVIEW ON VOICE CHANGES IN TERCEME-İ MÂLÂ TES'İET TABÎB CEHLEHÛ

Dr. Muharrem BAYRAK

İstanbul Kültür Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3423-3171

ÖZET

Türk dili, tarihi boyunca birçok değişiklik ve gelişmelere uğrayarak bugünlere ulaşmıştır.Dolayısıyla Türk dilinin farklı evrelerinde yazı sistemleri bakımındanbirçok alfabeve özel karakterler kullanılmıştır. Bu sebeple eski harfle kaleme alınan metinlerde, Türk dilinin ses yapısına ilişkin değerlendirmelerde bulunmanın oldukça zor olduğu ifade edilebilir.İncelemeye esas olarak ele aldığımız *Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû* adlı eserde Türkçesinin ses değişimleri incelenecektir.

XVI. yüzyılda kaleme alınan *Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû* adlı eser Eski Oğuz Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş devrinin özelliklerini yansıtması bakımındanönemli, birçok bitki, hastalık ve ilaç terimlerinin Türkçe olması bakımından dazengin bir içeriğe sahiptir. Bu bakımdan kaleme alınan makalenin genel içeriğinde Türk dilinin gelişmesine katkı sağlaması amacıylatıp terimleri bakımından oldukça önemli bir kaynak niteliği taşıyan *Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû* adlı eserin ses değişimlerinevurgu yapılarak, dönemin bilim diline ışık tutulacaktır.
Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû adlı yazma eserden hareketle Eski Oğuz Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş sürecini içine alan 16. yüzyıl döneminde harflerin imlası bakımından standartlaşma sürecinin henüz tamamlanmamış olduğu görülecektir.
Eserde yer alan sözcüklerdeki ses değişimleri dünden bugüne Türkçenin bilim dili oluşumuna katkı sağladığı örneklerle gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: 16. yüzyıl Osmanlı Türkçesi, Tıp dili, Tıp Yazmaları, Türk Tıp Terminolojisi, Ses Değişmesi

ABSTRACT

The Turkish language has reached today by being exposed to many changes and developments throughout its history. Therefore, many alphabets and special characters have been used in terms of writing systems in different phases of the Turkish language.For this reason, it can be stated that it is very difficult to make evaluations about the sound structure of the Turkish language in the texts written with the old letters. The phonetic changes of Turkish will be examined in the work called *Terceme-i MâlâTes'iet Tabîb Cehlehû*, which we consider as the basis of the review.

XVI. The work *Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû*, written in the 19th century, is important in terms of reflecting the characteristics of the transition period from Old Oghuz Turkish to Ottoman Turkish, and has a rich content in terms of many plant, disease and medicine terms in Turkish.In this respect, in the general content of the article written, in order to contribute to the development of the Turkish language, it will shed light on the scientific language of the period by emphasizing the sound changes of *Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû*, which is a very important source in terms of medical terms.

Based on the manuscript named Terceme-i Mâlâ Tes'iet Tabîb Cehlehû, it will be seen that the standardization process in terms of spelling of letters was not yet completed in the 16th century, which included the transition period from Old Oghuz Turkish to Ottoman Turkish.

The sound changes in the words in the work will be shown with examples that Turkish has contributed to the formation of the scientific language from past to present.

Keywords:16th century Ottoman Turkish, Medical Language, Medical Manuscripts, Turkish Medical Terminology, Phonetic Change.

GABRIELA CABEZON CAMARA'NIN THE ADVENTURES OF CHINA IRON ADLI ROMANINDA TOPLUMSAL CİNSİYET VE KİMLİK

GENDER AND IDENTITY IN GABRIELA CABEZON CAMARA'S THE ADVENTURES OF CHINA IRON

Doç. Dr. Mehmet Recep TAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5838-1948

ÖZET

Bu bildiri, Gabriela Cabezon Camara'nın *The Adventures of China Iron* adlı romanında toplumsal cinsiyet ve kimlik temalarını derinlemesine incelemektedir. Roman, Arjantin'in ulusal destanı Martín Fierro'nun feminist ve postkolonyal bir yeniden yazımı olarak öne çıkmakta, geleneksel cinsiyet rollerine ve patriarkal düzene güçlü bir şekilde meydan okumaktadır. Ana karakter China ıron'ın kocasının terk etmesiyle başlayan özgürlük yolculuğu, yalnızca fiziksel bir kaçış değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet kimliğinin ve bireysel özgürlüğün keşfi için zengin bir metafor olarak romanın merkezinde yer almaktadır. China Iron, yolculuğu boyunca karşılaştığı çeşitli karakterler aracılığıyla, toplumsal cinsiyet kimliği, sınıf, cinsellik ve kültürel kimlik gibi kavramların karmaşıklığını ve çok boyutlu doğasını keşfetme fırsatı bulur. Camara'nın anlatım tarzı, güçlü ve bağımsız kadın karakterler üzerinden, toplumsal cinsiyet normlarının ve kimliklerin sabit ve değişmez olmadığını, aksine, sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olduğunu etkili bir şekilde vurgular. Roman, bu anlamda, sadece bir bireyin içsel yolculuğunu değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet kimliğinin geniş bir sosyal ve kültürel bağlamda nasıl yeniden şekillendirildiğini de ele alır.

Bu açıklamalar doğrultusunda, bu bildiri, *The Adventures of China Iron*'ın toplumsal cinsiyet ve kimlik temalarını nasıl işlediğini, karakterlerin gelişimi ve birbirleriyle olan etkileşimleri üzerinden ayrıntılı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu analiz, romanın sadece bir yeniden yazım değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet ve kimlik kavramlarının sorgulandığı ve yeniden tanımlandığı bir alan olarak önemini tartışmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, romanın çağdaş postkolonyal eleştiri alanı içindeki yerini belirleyerek, toplumsal cinsiyet ve kimlik temalarının bu tür edebi eserlerde nasıl ele alındığını ve bu temaların ne derece önemli olduğunu ortaya koyacaktır.

Sonuç olarak, Camara'nın eseri, toplumsal cinsiyet ve kimlik üzerine düşünmeye davet eden ve bu kavramları derinlemesine sorgulayan önemli bir edebi çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. *The Adventures of China Iron*, geleneksel anlatılara meydan okuyan ve okuyucuyu bu meydan okumaya ortak eden bir yapıya sahiptir. Bu nedenle, bu bildiri, romanın toplumsal cinsiyet ve kimlik konularındaki katkılarını ortaya çıkararak, eserin edebi ve eleştirel önemini vurgulayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cabezon Camara, toplumsal cinsiyet, feminism, kimlik, postkolonyalizm

ABSTRACT

This paper delves into the themes of gender and identity in Gabriela Cabezon Camara's novel *The Adventures of China Iron*. The novel emerges as a feminist and postcolonial rewriting of Argentina's national epic, Martín Fierro, challenging traditional gender roles and the patriarchal order in a powerful manner. The protagonist China Iron's journey of liberation, initiated by her husband's abandonment, serves not only as a physical escape but also as a rich metaphor for the exploration of gender identity and personal freedom, positioning this journey at the heart of the narrative. Throughout her journey, China Iron encounters various characters that provide her with opportunities to explore the complexities and multidimensional nature of concepts such as gender identity, class, sexuality, and cultural identity. Cámara's narrative style, through strong and independent female characters, effectively emphasizes that gender norms and identities are not fixed or immutable, but rather in a constant state of flux and transformation. In this sense, the novel addresses not only an individual's internal journey but also how gender identity is reshaped within a broader social and cultural context.

In line with the explanations above, this paper aims to conduct a detailed analysis of how *The Adventures of China Iron* engages with themes of gender and identity through the development of its characters and their interactions. The analysis will argue that the novel is not just a rewriting but also a space where gender and identity concepts are questioned and redefined, highlighting the significance of these themes. Furthermore, by situating the novel within the field of contemporary postcolonial criticism, the paper will explore how themes of gender and identity are handled in such literary works and underscore the importance of these themes.

In conclusion, Camara's work emerges as a significant literary contribution that invites deep reflection on gender and identity, critically examining these concepts. *The Adventures of China Iron* challenges traditional narratives and engages the reader in this challenge. Therefore, this paper will highlight the novel's contributions to discussions on gender and identity, emphasizing its literary and critical significance.

Keywords: Cabazon Camara, gender, feminism, identity, postcolonialism

ANUK ARUDPRAGASAM'IN THE STORY OF A BRIEF MARRIAGE ROMANINDA SAVAŞ TRAVMASI VE SESSİZLİK

WAR TRAUMA AND SILENCE IN ANUK ARUDPRAGASAM'S THE STORY OF A BRIEF MARRIAGE

Doç. Dr. Mehmet Recep TAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5838-1948

ÖZET

Bu makale, Anuk Arudpragasam'ın The Story of a Brief Marriage adlı romanında savaş travması ve sessizliğin hallerine odaklanmaktadır. Roman, Sri Lanka'daki iç savaşın son günlerinde geçer ve savaşın bireyler üzerindeki derin etkilerini, bu etkilerin gündelik yaşamda nasıl tezahür ettiğini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Arudpragasam, başkahraman Dinesh'in kısa süreli evliliği ve yaşadığı psikolojik travmalar aracılığıyla, savaşın yıkıcı doğasını ve insan ruhunda bıraktığı derin izleri başarılı bir şekilde ortaya koyar. Roman, karakterlerin sessizlikleri ve içsel monologlarıyla şekillenen anlatı yapısı sayesinde, travmanın ifade edilemezliği ve sessizliği üzerine ayrıntılı bir kurgu sunmaktadır.

Dinesh'in hikayesi, savaşın bireyler üzerinde yarattığı psikolojik yıkımı ve bu yıkımın gündelik hayata yansıyan etkilerini anlatır. Bu kısa süreli evlilik, sadece iki insanın bir araya gelmesinden öte, savaşın ortasında insan kalabilme mücadelesinin bir simgesi olarak düşünülebilir. Arudpragasam, bu evlilik üzerinden, savaşın insan ilişkilerini nasıl etkilediğini, travmanın ne denli derinlere nüfuz ettiğini ve bu travmanın sessizlikle nasıl ifade bulduğunu gözler önüne serer. Sessizlik, romanda bir iletişim eksikliği değil, tam tersine, derin bir içsel deneyimin bir ifadesi olarak kullanılır. Bu bağlamda, sessizlik hem bir koruma mekanizması hem de travmanın dile getirilemez doğasının bir yansımasıdır.

Bu açıklamalar doğrultusunda bu makale, savaş travmasının bireysel deneyimlerini ve bu deneyimlerin anlatıdaki sessizlikle olan ilişkisini teorik ve edebi bir perspektifle ele almayı amaçlamaktadır. Travma teorisi ve postkolonyal edebiyat eleştirisi bağlamında yapılacak analizle, Arudpragasam'ın romanının savaş sonrası edebiyat içinde nasıl yeni bir perspektif sunduğu ortaya konacaktır. Arudpragasam'ın anlatım teknikleri ve dil kullanımı üzerinden sessizliğin nasıl bir anlatı aracı olarak işlev gördüğü tartışılacak; sessizliğin, travmanın en güçlü anlatım araçlarından biri olarak nasıl kullanıldığına odaklanılacaktır. Sonuç olarak, The Story of a Brief Marriage'in savaş sonrası edebiyat içinde önemli bir yere sahip olduğu ve savaş travmasının anlatılmasında yeni bir bakış açısı sunduğu savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arudpragasam, travma, sessizlik, savaş, postkolonyalizm.

ABSTRACT

This article focuses on the representation of war trauma and silence in Anuk Arudpragasam's The Story of a Brief Marriage. Set during the final days of the Sri Lankan civil war, the novel delves into the profound impacts of war on individuals and examines how these effects manifest

in daily life. Through the brief marriage of the protagonist, Dinesh, and the psychological traumas he experiences, Arudpragasam poignantly reveals the destructive nature of war and the deep scars it leaves on the human soul. The narrative structure of the novel, shaped by silence and internal monologues, emphasizes the inexpressibility and silence of trauma.

Dinesh's story illustrates the psychological devastation caused by war and how this devastation permeates everyday life. The brief marriage is more than just the union of two people; it symbolizes the struggle to maintain humanity amidst the chaos of war. Through this marriage, Arudpragasam explores how war affects human relationships, how trauma infiltrates to the core, and how this trauma finds expression in silence. In the novel, silence is not merely a lack of communication but rather an expression of a profound inner experience. In this context, silence serves as both a defense mechanism and a reflection of the inexpressible nature of trauma.

In line with the explanations above, this article aims to analyze the individual experiences of war trauma and their relationship with silence in the narrative from a theoretical and literary perspective. Through an analysis grounded in trauma theory and postcolonial literary criticism, the study seeks to highlight how Arudpragasam's novel offers a new perspective within post-war literature. The discussion will focus on how silence functions as a narrative device through Arudpragasam's narrative techniques and language use, emphasizing how silence is utilized as one of the most powerful tools for conveying trauma. Ultimately, the article will argue that The Story of a Brief Marriage holds a significant place within post-war literature and offers a new perspective on narrating war trauma.

Keywords: Arudpragasam, trauma, silence, war, postcolonialism

“YÜKLENEN SUÇUN SANIK TARAFINDAN İŞLENMEDİĞİNİN SABİT OLMASI” HÂLİ İLE “YÜKLENEN SUÇUN SANIK TARAFINDAN İŞLENDİĞİNİN SABİT OLMAMASI” HÂLİ ARASINDAKİ FARKLILIKLARIN İNCELENMESİ

AN EXAMINATION OF THE DIFFERENCES BETWEEN THE STATE OF “THE CHARGED OFFENSE BEING PROVEN NOT TO HAVE BEEN COMMITTED BY THE DEFENDANT” AND “THE CHARGED OFFENSE NOT BEING PROVEN TO HAVE BEEN COMMITTED BY THE DEFENDANT.”

Dr. Nuri Berkay ÖZGENÇ

İstanbul Barosu Avukatlarından,

ORCID ID : https://orcid.org/0000-0001-9573-5904

ÖZET

Beraat kararı, sanık hakkında cezaya hükmedilmemesi manasına gelir. Beraat, sanık hakkında verilebilecek kararlar içerisinde sanığın en lehine olan karar çeşididir. 04.12.2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) 223. maddesinin ikinci fıkrasına göre beraat kararı; a) Yüklenen fiilin kanunda suç olarak tanımlanmamış olması, b) Yüklenen suçun sanık tarafından işlenmediğinin sabit olması, c) Yüklenen suç açısından failin kast veya taksirinin bulunmaması, d) Yüklenen suçun sanık tarafından işlenmesine rağmen, olayda bir hukuka uygunluk nedeninin bulunması, e) Yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması hâllerinde verilir. Beraat hükmünün gerekçesinde, bahsedilen bu hâllerden hangisine dayanıldığının gösterilmesi gerekir. Bunun yapılmaması, gerekçe yetersizliğinden ötürü hükmün bozulmasına yol açar. Belirtmek gerekir ki; yüklenen suçun sanık tarafından işlenmediğinin sabit olması hâli ile yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması hali, birbirinden oldukça farklı beraat nedenleridir. Yüklenen suçun sanık tarafından işlenmediğinin sabit olması demek, mahkeme tarafından gerçekleştirilen yargılama neticesinde yargılama konusu suçun sanık tarafından işlenmediğinin kesin olarak saptanması demektir. Bu durumda yüklenen suç işlenmiş, fakat sanık tarafından işlenmemiştir.

Bu durum; bazen mevzubahis suçun başka bir şahıs tarafından işlendiğinin ispatlanmasıyla, bazen de sanığın suçu işlemediğine ilişkin delillere ulaşılmasıyla ortaya çıkar. Yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması demek ise, suçun sanık tarafından işlenip işlenmediği hususunun ortaya konulan deliller ile ispatlanamaması demektir. Burada yargılama neticesinde sanık ile fiil arasında ilişki kurulmakta; ancak sanığın suçu işlediği kesin, açık ve inandırıcı delillerle ortaya konulamamaktadır. Bu durumda mahkeme, suç ile sanığın münasebetini belirlemekte; ancak sanığın yargılama konusu suçu işleyip işlemediği mevzusunda tereddütte kalmaktadır. “Yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması” hâli, ceza muhakemesinin en mühim prensiplerinden biri olan “şüpheden sanık yararlanır” prensibinden beslenmektedir. “Şüpheden sanık yararlanır” prensibine göre; sanığın bir suçtan ötürü cezalandırılabilmesi, suçun şüpheye yer vermeyen bir kesinlikle ispat edilmesine bağlıdır.

Yargıtay; mahkemelerce beraat kararı verilirken, "yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması" ifadesi yerine, CMK'da yer almayan "sanığın mahkûmiyetine yeterli, kesin ve inandırıcı kanıt bulunamaması" ifadesinin kullanılmasını bozma sebebi addetmektedir. (Yargıtay 2.Ceza Dairesi, 04.10.2010, Esas:2010/24309, Karar:2010/27373). Vurgulamak gerekir ki, yüklenen suçun sanık tarafından işlenmediğinin sabit olması hâli ile yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması hâli arasında mühim farklılıklar mevcuttur.

Yüklenen suçun sanık tarafından işlenmediğinin sabit olmasına dayanan beraat hâlinde; sanık ile suç arasındaki ilişkiyi koparan unsur sanığın suçu işlemediğinin kesin olarak saptanmasıdır. Buna karşılık, yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmamasına dayanan beraat halinde ise, sanık ile suç arasındaki ilişkiyi koparan unsur, "şüpheden sanık yararlanır" prensibidir. Yüklenen suçun sanık tarafından işlenmediğinin sabit olmasına dayanan beraat kararı, sanığın tam manasıyla aklandığını gösterir. Buna karşılık; yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması halinde ise sanık aklandığı için değil, yeterli delil olmadığı için beraat etmektedir. Dolayısıyla beraat kararının aklama mahiyetinde olup olmadığı, onun veriliş gerekçesine bağlıdır.

Beraat eden şahıslar her zaman tüm manasıyla aklanmış olmazlar. Yargıtay Ceza Genel Kurulu da; 17.09.1979 tarihli, 1979/7-283 esas, 1979/331 karar sayılı kararında "beraat" kelimesi yerine "aklanma" kelimesinin kullanılmasını, kavram kargaşasına yol açtığı ve bu terim özel hukukta "ibra" kelimesinin yerine kullanıldığı için, bozma sebebi addetmiştir. Ayrıca; yüklenen suçun sanık tarafından işlenmediğinin sabit olmasına dayanan beraat kararı, hukuk hâkimini de bağlar. Buna karşılık; yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmamasına dayanan beraat kararı ise hukuk hâkimini bağlamaz (11.01.2011 tarihli ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu m. 74).

Anahtar Kelimeler: Beraat, Aklanma, Delil Yetersizliği, Hüküm.

ABSTRACT

An acquittal means that the accused is not subjected to any punishment. Among the possible decisions that can be made regarding an accused, acquittal is the most favorable for the defendant. According to Article 223, paragraph 2 of the Code of Criminal Procedure No. 5271 dated 04.12.2004, an acquittal is given in the following cases:

a) The act attributed to the defendant is not defined as a crime in the law, b) It is proven that the crime attributed was not committed by the defendant, c) The defendant does not have intent or negligence concerning the attributed crime, d) Even though the crime was committed by the defendant, there is a reason for the act to be considered lawful, e) It is not proven that the crime attributed was committed by the defendant.

The reasoning behind the acquittal decision must clearly indicate which of these situations is the basis for the decision. Failure to do so may result in the decision being overturned due to insufficient reasoning.

It should be noted that the states of "the charged offense being proven not to have been committed by the defendant" and "the charged offense not being proven to have been committed by the defendant" are significantly different reasons for acquittal. "The charged offense being proven not to have been committed by the defendant" means that, as a result of the trial conducted by the court, it has been conclusively determined that the crime in

question was not committed by the defendant. In this case, the charged offense was committed, but not by the defendant. This situation may arise when it is proven that another person committed the crime or when evidence is found showing that the defendant did not commit the crime.

On the other hand, "the charged offense not being proven to have been committed by the defendant" means that the evidence presented cannot prove whether the crime was committed by the defendant. Here, the trial establishes a connection between the defendant and the act, but there is not sufficient, clear, and convincing evidence to show that the defendant committed the crime. In this case, the court determines the relationship between the crime and the defendant but remains uncertain about whether the defendant committed the crime in question. The state of "the charged offense not being proven to have been committed by thedefendant" is supported by the principle of "in dubio pro reo" (the benefit of the doubt goes to the defendant), which is one of the most important principles of criminal procedure.

According to the principle of "in dubio pro reo" (the benefit of the doubt goes to the defendant), for a defendant to be convicted of a crime, the crime must be proven beyond a reasonable doubt. The Court of Cassation considers it a reason for reversal if courts use the expression "insufficient, definitive, and convincing evidence for conviction" instead of the expression "the charged offense not being proven to have been committed by the defendant" as specified in the Code of Criminal Procedure. (Court of Cassation 2nd Criminal Chamber, 04.10.2010, Case 2010/24309, Decision 2010/27373)

It is important to emphasize that there are significant differences between the states of "the charged offense being proven not to have been committed by the defendant" and "the charged offense not being proven to have been committed by the defendant." An acquittal based on the first state indicates that the defendant has been fully exonerated. In contrast, an acquittal in the second state occurs not because the defendant is exonerated, but because there is insufficient evidence. Therefore, whether an acquittal is exonerative depends on the reasoning behind the decision. Individuals who are acquitted are not always considered fully exonerated. The General Assembly of the Court of Cassation, in its decision dated 17.09.1979, Case 1979/7- 283, Decision 1979/331, also ruled that using the term "exoneration" instead of "acquittal" can cause conceptual confusion, as the term "exoneration" is used in private law in place of "discharge," and thus accepted it as a reason for reversal.

Additionally, an acquittal based on "the charged offense being proven not to have been committed by the defendant" binds the civil judge. In contrast, an acquittal based on "the charged offense not being proven to have been committed by the defendant" does not bind the civil judge. (Article 74 of the Turkish Code of Obligations No. 6098, dated 11.01.2011)

Keywords: Acquittal, exoneration, insufficient evidence, judgment

WOMEN AS FINANCIAL MANAGER AND ISLAMIC TEACHINGS

Associate Professor Dr. Naseem Akhter
Department of Islamic Studies
Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

ABSTRACT

Islamic society has granted women complete freedom to engage in economic activities and make financial decisions, as demonstrated by the numerous directives and examples found in the Qur'an and Sunnah. This study investigates the role of women financial managers and their rights and responsibilities within the framework of Islamic teachings. There are many examples in Islamic history where women have successfully carried out financial responsibilities and played an important role in social and economic development.

This paper examines the role of women in the field of finance not only in the light of Islamic principles but also identifies the challenges and opportunities that women face in the present era. Islamic teachings recognize women's ability, competence and potential and allow them to hold financial positions. During this research, Quranic verses, hadiths, and opinions of jurists were studied to prove that women as financial managers are not only acceptable but also desirable in Islamic society.

This paper highlights the harmony between women's economic autonomy and Islamic teachings, and proves that there is full scope for women to perform duties as financial managers according to Islamic principles. The results of this research prove that women's economic inclusion is not only in accordance with Islamic principles but also indispensable for social and economic development.

Keywords: Freedom, Qur'an and Sunnah, Women, Women's ability

ADVANCING WOMEN IN THE FIELDS OF STEM UNDER ISLAMIC TEACHINGS

Associate Professor Dr. Naseem Akhter
Department of Islamic Studies
Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

ABSTRACT

Consequently, this paper seeks to assess the extent of the need and significance of developing women in STEM education under the principles of Islam. Education and gaining of knowledge are meaningful process in Islamic history and culture which states equality of both man and woman. It is apparent that knowledge and wisdom are revered in the Qur'an and Sunnah and there is also an emphasis made to the women to embark on this path.

In this paper, the focus is put on opportunities and resources needed for women education and accompanied social support from Islamic point of view. Illustrating examples of women's scholarly service in Islamic history; this research confirms that women today have established considerable accomplishment in several academic and technical disciplines. We will therefore see that the integration of women in the areas of STEM is necessary for individual and organizational change as well as for social and economic change.

Thus, this paper will compare the Qur'anic verses, hadiths, and opinions by the Islamic scholars to show the support of the Islamic law towards the promotion of women in the STEM fields. The findings of the present study reveal that Islam does not negate women's capabilities, their skills in particular and in general does not confine them in a cage, in fact the doors are opened for them to seek growth in fields of academics and technicalities. Any effort of women in STEM area does not contradict the Sharia law in any way, and it is necessary for the development of the society and enhancement of the economic status of the state.

Keywords: Qur'an and Sunnah, Women, STEM, Education

BİLİNÇLİ TELAFFUZ ÖĞRENME STRATEJİSİ EĞİTİMİNİN İNGİLİZCE'Yİ YABANCI DİL OLARAK İNGİLİZCE ÖĞRENEN ORTA SEVİYEDE TÜRK ÖĞRENCİLERİN /θ/ SESİ VE GEÇMİŞ ZAMAN "-ED" EKLERİ /t/, /d/, /ıd/ SESLERİ İÇİN STRATEJİ KULLANIMI VE TELAFFUZ GELİŞİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE INFLUENCE OF EXPLICIT PRONUNCIATION LEARNING STRATEGY TRAINING ON PRE-INTERMEDIATE TURKISH EFL LEARNERS' USE OF STRATEGIES AND PRONUNCIATION IMPROVEMENT FOR THE SOUNDS OF /θ/ AND PAST TENSE "-ED" ENDINGS /T/, /D/, /ID/

Dr. Canan DEVECİ

Atatürk Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5894-3974

ÖZET

Bu çalışma, sesletim üzerine bilinçli strateji eğitiminin sesletim öğrenme stratejilerinin sık kullanımını etkileyip etkilemediğini ve İngilizce'yi yabancı dil olarak öğrenen Türk öğrenciler için zor seslerin sesletiminin iyileştirilmesine yardımcı olup olmadığını incelemiştir. İngilizce ve Türkçe'nin farklı yazım ve sesletim yapıları sebebi ile sesletim, İngilizce'yi yabancı dil olarak öğrenen Türk öğrencilerin en çok zorlandığı alanlardan birini oluşturmaktadır. Çalışmanın odak noktası olarak, Türkçe'de bulunmaması sebebi ile İngilizce öğrenen Türk öğrenciler için zor bir ses olan /θ/ sesi ve aynı yazımın farklı sesletilmesi sebebi ile Türk öğrenciler tarafından bilinçsizce yanlış sesletilen bir ses grubu olarak geçmiş zaman "-ed" eklerine karşılık gelen /t/, /d/, ve /ıd/ sesleri seçilmiştir. Çalışmaya Türkiye'de bir devlet üniversitesinin İngilizce hazırlık programına kayıtlı öğrenciler davet edilmiş ve her biri 24 kişiden oluşan kontrol ve deney grubu olmak üzere orta seviye İngilizce yeterliliğine sahip 48 hazırlık sınıfı öğrencisi katılmıştır. Deney grubu, düzenli hazırlık sınıfı derslerine ek olarak üç hafta boyunca sesletim konusunda bilinçli strateji eğitimi alırken, kontrol grubu herhangi bir bilinçli eğitim almadan yalnızca düzenli derslere devam etmiştir. Her iki gruptaki katılımcılara, çalışmanın hedef seslerine odaklanan bir telaffuz ön test, son test ve gecikmeli son test uygulanmış ve ardından Stratejik Sesletim Öğrenme Ölçeği (SPLS) doldurmaları istenmiştir. Veriler üzerinde tanımlayıcı istatistiklerin uygulanmasından sonra, sonuçlar gruplar arasında sesletim öğrenme stratejileri kullanımı ve sesletim gelişiminde anlamlı bir fark göstermemiş ve bu sebeple bilinçli sesletim stratejisi eğitiminin İngilizce'yi yabancı dil olarak öğrenen Türk öğrenciler üzerinde etkili olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu sebeple, bu deneysel çalışmanın bulguları, bu tür bir strateji eğitiminin sesletim öğrenmeyi kolaylaştıracak strateji kullanımında ve sesletim gelişiminde sınırlı bir rol oynadığını göstermiştir. Çalışmada öğrencilere verilen bilinçli sesletim eğitiminin güçlü ve zayıf yanları dikkate alınarak Türk öğrencilerin sesletim gelişimine katkıda bulunacak alternatif yöntemler belirlenmiş ve öneri olarak sunulmuştur. Çalışmanın sonuçlarından İngilizce eğitimi konusunda müfredat ve materyal tasarımı alanında yer alan kişiler başta olmak üzere, İngilizce öğretmenleri ve öğretmen yetiştiren kurumların faydalanması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: telaffuz öğrenme stratejileri, bilinçli öğretim, İngilizce'yi yabancı dil olarak öğrenen orta seviye Türk öğrenciler, /θ/ sesi, geçmiş zaman "-ed" ekleri

ABSTRACT

This study examined whether explicit strategy training on pronunciation affected the frequent use of pronunciation learning strategies (PLS) and helped pronunciation improvement of difficult sounds for Turkish EFL learners. Due to the different spelling and pronunciation structures of English and Turkish, pronunciation is one of the most difficult areas for Turkish students learning English as a foreign language. The focus of the study was chosen as the sound /θ/, which is a difficult sound for Turkish students learning English because it does not exist in Turkish, and the sounds /t/, /d/, and /ɪd/, which correspond to the past tense "-ed" suffixes, as a group of sounds unconsciously pronounced incorrectly by Turkish students because the same spelling is pronounced differently. Students enrolled in the English preparatory program of a state university in Türkiye were invited to participate in the study, and 48 preparatory class students with intermediate level English proficiency participated in the control and experimental groups, each consisting of 24 students. The experimental group received explicit strategy training on pronunciation for three weeks in addition to regular prep class lessons, while the control group continued only the regular lessons with no explicit training. The participants in both groups were administered a pronunciation pre, post and delayed posttests focusing on the target sounds of the study and they were also asked to fill out Strategic Pronunciation Learning Scale (SPLS) at the end of the procedure. After applying descriptive statistics on the data, the results did not show any significant difference in the use of pronunciation learning strategies and pronunciation development among the groups, and therefore, it was concluded that explicit pronunciation strategy training was not effective on Turkish students learning English as a foreign language. Therefore, the findings of this experimental study showed that this type of strategy training played a limited role in the use of strategies that would facilitate pronunciation learning and pronunciation development. Considering the strengths and weaknesses of the explicit pronunciation training given to the students in the study, alternative methods that will contribute to the pronunciation development of Turkish students were determined and presented as suggestions. It is expected that the results of the study will benefit especially those in the field of curriculum and material design in English education, English teachers and teacher training institutions.

Keywords: pronunciation learning strategies, explicit instruction, pre-intermediate Turkish EFL learners, /θ/ sound, past tense "-ed" endings

A PARADIGM SHIFT FROM CONVENTIONAL TEACHING METHODS TO CUTTING–EDGE TECHNOLOGY: USING SMART DEVICES AS INSTRUCTIONAL DELIVERY TOOLS IN CLASSROOM MANAGEMENT

Oluwakemi Racheal OSHINOWO
Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.
ORCID ID: 0000-0003-0568-6446

Moses Adeolu AGOI
Lagos State University of Education, Lagos Nigeria
ORCID iD: 0000-0002-8910-2876

Benjamin Johnson OLASIJU
Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

Solomon Abraham UKPANAH
Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

Oluwanifemi Opeyemi AGOI
Obafemi Awolowo University, Osun Nigeria.

ABSTRACT
In recent years, the integration of cutting-edge technology as smart school solution has caused a paradigm shift in teaching-learning process. Many schools make use of smart devices such as personal computer (PC), e-board, tablets and other new age instructional delivery tools to facilitate learning activities in the classroom. Using smart devices will act as catalysts to kick start fresh enthusiasm for learning and arouse the interest of the digital age students. According to Rane et al. (2020), incorporating smart technology into education will act as integrative mechanism and help to improve academic performance in various fields. paper is a quantitative review on the importance of using smart devices in classroom instructional delivery. The paper highlights both the benefits and challenges of using smart devices in the classroom. In order to collect relevant data for the paper work, online Google form questionnaire instrument was used to collect information from respondents and subjected to reliability analysis. In conclusion, the paper affirmed that the use of smart devices in the classroom will help to optimize instructional delivery, enhance students' achievement and retention of lesson taught. Finally, recommendations were made.

Keywords: Technology, Smart Devices, Instructional Delivery Tools, Classroom Management.

GALATA VE BAHARİYE MEVLEVİHANELERİNDEKİ SEMAHANE YAPILARININ GİRİŞ CEPHELERİNDEKİ KARARLARIN KARŞILIKLI OLARAK DEĞERLEDİRİLMESİ

A COMPARATIVE EVALUATION OF THE ENTRANCE FACADES OF THE SEMAHANE STRUCTURES IN THE GALATA AND BAHARIYE MEVLEVIHANES

Mimar Aybüke ALINAK(Lisansüstü Öğrenci)

Gelişim Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-8964-4359

Dr. Öğr. Üyesi Murat ARAPOĞLU

Gelişim Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1518-782X

ÖZET

Tasavvuf târihinde ortaya çıkmış Mevlevilik Osmanlı siyasi ve sosyal tarihinde diğer tarikatlara göre farklı konumlarda değerlendirilmiştir. İnkişaf etmesinden sonra yaklaşık iki asır Konya merkezli iken XV. yüzyıl sonundan îtibâren Osmanlı coğrafyası ölçeğinde önemli merkezi şehirlerin kültürel ve sosyal hayatında dikkat çekici bir şekilde yer almıştır. Merkezi şehirlerde yer alan diğer tarîkatlara göre geniş halk tabanına yayılmayı gaye edinmemiş sanat üretimive eğitime verdiği hassasiyetlerle Mevlevîlik, toplumun kültür tabakasında farklı bir temsil sahası bulmuştur. Osmanlı hakimiyeti altında olan coğrafyada yaklaşık 140 mevelvihane yapısı inşa edilmiştir. Araştırmacılar genel olarak yapıları geniş mimari programa sahip olanları asitane tipi olarak değerlendirirken, fonksiyonların daha dar kapsamda tutulduğu yapıları zaviye tipi olarak belirlemiştir.Melvevilik yönetimi ve mimari yapılarının özellikleri üzerinde prensip kararlarında önemli olduğu düşünülen Osmanlı payitahtı İstanbul'da günümüze ulaşmış beş adet mevlevihane vardır. Bunlardan dört tanesi Avrupa yakasında asitane tipi olup Analdolu yakasında yer alan zaviye tipidir. Çalışmalarda yapılar bu iki tip ana başlığı altında incelenmiş olmasının yanında Mevlevihanelerde yer alan semahane mekanı araştırmalarda ana mekan olarak değerlendirilmiş ve bu yapı etrafında analizler yapılmıştır.

XV. yüzyılın son on yılında tesis edilmiş ve günümüze ulaşmış en erken tarihli yapı olan Galata Mevlevihanesi inşa edildiği tarihten sonra farklı değişiklikler geçirmiştir. Söz konusu yapım sürecinde semahane yapısı başta olmak üzere yapının genelinde yapı işleri vuku bulmuştur. XVI. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş XI. yüzyılın sonunda Bahariye Mevlevihanesi ismiyle Eyüp Bahariye'de Haliç kıyısında İstanbul'da hizmet veren son yapı hizmete açılmıştır. Sultan V. Mehmed Reşad yönetiminde XX. Yüzyılın ilk on yılında yürütülen son yapım işlerine dönemin Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Müdürü Mimar Kemaleddin Bey nezaret etmiştir. XXI. Yüzyılın ilk çeyreğinde iki yapıda restorasyon çalışmaları yapılmış ve farklı işlevlerle hizmete açılmıştır.

Bu çalışmada söz konusu iki yapının semahane yapılarının giriş cepheleri incelenecektir. Araştırmacılar tarafından mevlevihanelerin ana mekanı kabul edilen sema töreninin icra edildği semahane yapıların giriş cephelerine diğer yapıların cephelerinden hassasiyet gösterildiği ön görülmüştür. Birbirinden farklı tarihlerde yapım işleri yürütülen yapıların cephelerinde kullanılan doluluk boşluk oranları , kapı-pencere tipleri ve bunlarda kullanılan oranlar analiz

edilecektir. Yapım işleri aşamasında ilk ve son tarihli yapıların semahane giriş cepheleri üzerinden benzerlik var farklılıklar ortaya konulmaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevlevilik, Cephe, Mimarlık, Semahane

ABSTRACT

In the history of Sufism, the Mevlevi Order has been positioned differently in Ottoman political and social history compared to other orders. After its development, it was centered in Konya for approximately two centuries. From the end of the 15th century onwards, it significantly impacted the cultural and social life of major cities within the Ottoman geography. Unlike other orders in central cities, the Mevlevi Order did not aim to spread widely among the general populace. Instead, it found a distinct representative sphere within the cultural layer of society through its emphasis on art production and education. Around 140 Mevlevihanes were constructed in regions under Ottoman rule. Researchers generally classify structures with extensive architectural programs as “asitanes” and those with more limited functions as “zaviyes.” There are five Mevlevihanes in Istanbul, the Ottoman capital, which are considered significant in the principles of Mevlevi management and architectural features. Four of these are of the asitane type on the European side, and one is of the zaviye type on the Anatolian side. In studies, the structures have been examined under these two main headings. The semahane space in Mevlevihanes is considered the main area in research, with analyses conducted around this structure.

The earliest surviving structure, the Galata Mevlevihane, established in the last decade of the 15th century, underwent various changes after its construction. During the building process, structural works took place, especially in the semahane. The last structure to be established, the Bahariye Mevlevihane, was opened in Eyüp Bahariye on the Golden Horn's shore in Istanbul at the end of the 19th century. During the reign of Sultan Mehmed V Reşad, the last construction works were carried out in the first decade of the 20th century, supervised by Architect Kemaleddin Bey, the Director of Construction and Repair of the Ministry of Foundations of the period. In the first quarter of the 21st century, two structures underwent restoration works and were opened with different functions.

This study will examine the entrance facades of the semahane structures of these two buildings. Researchers have anticipated that the entrance facades of semahane buildings, considered the main space where the sema ceremony is performed, have been treated with more sensitivity compared to other facades. The study will analyze the solid-void ratios, door-window types, and the proportions used in these elements on the facades of structures built at different times. The similarities and differences between the earliest and latest structures' semahane entrance facades will be revealed based on their construction phases.

Keywords: Mevlevi Order, Facade, Architecture, Semahane

BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ FORMA KOMPONENTİ

FORM COMPONENT IN WORKS OF ART

Ulduz Fərhad Qəhrəmanova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, "Ədəbiyyat" kafedrasında baş müəllim;

Orcid İD: 0009-0003-4418-9319

ABSTRAKT

Forma məzmunu müəyyənləşdirir. Məzmunla bağlı komponentlər hazır olduqdan sonra sənətkar onları reallaşdırmaq üçün müvafiq forma axtarışına çıxır. Forma da məzmun kimi bədii kateqoriyadır. Mövzudan sonra əsərin məzmunu yaranır. Həmin məzmun da müəyyən bir forma şəklində oxucuya çatdırılır. Forma əsərin quruluşudur. Məzmun öz məxsusunu formada tapır. Bədii yaradıcılıqda məzmun və formanın hər birinin özünəməxsus yeri var. Həyatda olduğu kimi, incəsənətin də bütün sahələrində məzmun I, forma II-dir. Düstur: Mövzu (Həyat həqiqəti)-Məzmun (Həyat həqiqətinin yazıçı təxəyyülündə canlandırılmasıdır)-Forma (Yazıçı təxəyyülündəki hadisələrin qələmə alınaraq oxucuya çatdırılmasıdır). Formaya görə məzmun yox, məzmuna görə forma seçmək lazımdır. Forma olmayınca məzmunu da duymaq mümkün deyildir. Əsərdə təsvir edilən həyat yazıçının təsəvvür etdiyi həyatdır. Yazıçı müşahidə etdiyi müəyyən həyat materialını müəyyən bədii şəklə salır. Həyat hadisələrini konkret formada əks etdirir. Yazıçının qiymətləndirdiyi və mühakimə etdiyi bu həyat materialı ədəbi əsərin məzmunudursa, burada verilən lövhələr əsərin bədii tərtibi, süjeti, dili, onun formasıdır. Forma olmazsa, bədii məzmun da təzahür edə bilməz. Bununla belə yenə də üstünlük ədəbi əsərin məzmunu üzərinə düşür. Çünki forma məzmunla təyin edilir. Forma da məzmuna təsir göstərə bilər. Forma ilə məzmun birliyi olmayınca həqiqi bir əsər doğa bilməz. Məzmunla forma arasında ziddiyyət, konflikt özünü göstərir. Bu konflikt tarixi inkişaf nəticəsində yeni məzmunun köhnə formaya sığışmamasıdır. Deməli, yeni məzmun özünə müvafiq yeni forma tələb edir. Yeni məzmunun yeni forma tələb etməsi forma ilə məzmun arasında ziddiyyəti əmələ gətirir. Məsələn: Əsrlərin sınağından çıxmış qəzəl, rübai, qoşma, gəraylı və s. formalarda yeni məzmunlu əsərlər yazmaq mümkündür. Yeni məzmunun köhnə formaya sığışmaması yeni formalı sərbəst şeirin yaxud dram janrının yaranmasına səbəb olmuşdur. Qeyd edək ki, təzə məzmun özünə təzə forma tapa bilər.

Açar sözlər: bədii əsər, məzmun, forma, komponent, konflikt

ABSTRACT

Form determines content. After the content-related components are ready, the artist goes in search of an appropriate form to realize them. Form, like content, is an artistic category. After the topic, the content of the work is created. That content is delivered to the reader in a certain form. Form is the structure of the work. Content finds its place in form. Content and form each

have their own place in artistic creation. As in life, in all areas of art, content is I, form II. Formula: Topic (Reality of life)-Content (The reality of life is brought to life in the writer's imagination)-Form (The events in the writer's imagination are recorded and conveyed to the reader). It is necessary to choose the form according to the content, not the content according to the form. Without the form, it is impossible to hear the content. The life described in the work is the life imagined by the writer. The writer puts certain life material he observes into a certain artistic form. It reflects life events in a concrete form. If this material of life, which the writer evaluates and judges, is the content of the literary work, then the plates given here are the artistic design, plot, language, and form of the work. If there is no form, the artistic content cannot be manifested. However, the priority is still on the content of the literary work. Because the form is determined by the content. Form can also affect content. Without unity of form and content, a true work cannot be born. The contradiction between the content and the form, the conflict manifests itself. This conflict is the result of the historical development of the new content not fitting into the old form. Therefore, the new content requires a corresponding new form. The fact that new content requires new form creates a conflict between form and content. For example: ghazals, rubai, couplets, gerayls, etc. that have stood the test of time. it is possible to write works with new content in the forms. The inability of the new content to fit into the old form led to the emergence of a new form of free poetry or drama genre. Note that new content can find a new form.

Key words: artistic work, content, form, component, conflict

Forma məzmunu müəyyənləşdirir. Məzmunla bağlı komponentlər hazır olduqdan sonra sənətkar onları reallaşdırmaq üçün müvafiq forma axtarışına çıxır. Forma da məzmun kimi bədii kateqoriyadır. Mövzudan sonra əsərin məzmunu yaranır. Həmin məzmun da müəyyən bir forma şəklində oxucuya çatdırılır. Forma əsərin quruluşudur. Məzmun öz məxsusunu formada tapır. Bədii yaradıcılıqda məzmun və formanın hər birinin özünəməxsus yeri var. Həyatda olduğu kimi, incəsənətin də bütün sahələrində məzmun I, forma II-dir. Düstur: Mövzu (Həyat həqiqəti)-Məzmun (Həyat həqiqətinin yazıçı təxəyyülündə canlandırılmasıdır)-Forma (Yazıçı təxəyyülündəki hadisələrin qələmə alınaraq oxucuya çatdırılmasıdır).

Sənətkar forma axtarışında müəyyənləşdirir:

1. Ürəyində gəzdirdiyi, hələlik gizli şəkildə olan məzmunun epik, lirik, dramatik növünün hansında daha dolğun şəkildə öz bədii ifadəsini tapacağını

2. Məzmunun tələbinə uyğun olaraq yazacağı əsərin janr xüsusiyyətlərini: qəzəl, qoşma, poema, roman, komediya, dram və s. müəyyənləşdirəcəyini

Forma məzmunun ifadə vasitəsidir. Forma forma ünsürlərinin, yəni bədii təsvir və ifadə vasitələrinin köməyi ilə yaranır. Həyat heç zaman sənətkara, sənətkarın öz poetik niyyətinə uyğun hazır, cilalı forma vermir, forma yaradıcılıq prosesində kəşf olunur. Məzmun kimi forma özü də mürəkkəbdir. Məzmun konkretləşmiş mövzudur. O, təzahür üçün forma tələb edir. Sənətkarlıq bundadır ki, yazıçı həyatdan öz ideyasını təqdim etmək üçün seçdiyi məzmunu ona ən çox yaraşan, ən mütənasib formaya salsın. Formanın əsas ünsürləri:

1.kompozisiya 2. bədii dil 3. Süjet

Formaya görə məzmun yox, məzmuna görə forma seçmək lazımdır. Forma olmayınca məzmunu da duymaq mümkün deyildir. Əsərdə təsvir edilən həyat yazıçının təsəvvür etdiyi həyatdır. Yazıçı müşahidə etdiyi müəyyən həyat materialını müəyyən bədii şəklə salır. Həyat hadisələrini konkret formada əks etdirir. Yazıçının qiymətləndirdiyi və mühakimə etdiyi bu həyat materialı ədəbi əsərin məzmunudursa, burada verilən lövhələr əsərin bədii tərtibi, süjeti, dili, onun formasıdır. Forma olmazsa, bədii məzmun da təzahür edə bilməz. Bununla belə yenə də üstünlük ədəbi əsərin məzmunu üzərinə düşür. Çünki forma məzmunla təyin edilir. Forma da məzmuna təsir göstərə bilər. Forma ilə məzmun birliyi olmayınca həqiqi bir əsər doğa bilməz.

Eyni mövzuda da saysız-hesabsız, bir-birinə bənzəməyən məzmunlu və formalı əsərlər yaratmaq olar. Məsələn: Məhəbbəti qoşma ilə də ifadə etmək olar, gəraylı ilə də. Qəzəllə də ifadə etmək olar, rübai ilə də. Ona görə də forma buna əsasən yaradılır. Sənətkar öz idealarını reallaşdırmaq üçün forma axtarır.

Bədii əsərin məzmunu yalnız formaya düşdükdə təzahür edir. Məzmun ilə forma elə dialektik vəhdətdədir ki, forma məzmunsuz, məzmun isə formasız təsəvvürə gəlmir. Məzmun ilə forma ona görə vəhdət halında götürülür ki, onlar ayrılıqda mövcud ola bilməzlər. Məzmun özünə uyğun forma doğurur. Forma isə məzmunun təzahür şəkli kimi diqqəti cəlb edir.Məzmun tez dəyişən, forma isə gec dəyişəndir. M.Cəlal və P.Xəlilov kimi görkəmli nəzərriyyəçilər ən kamil forma kimi "Məzmunlu forma" anlayışını işlədirlər. Təbii ki, formanı məzmun yaradır, məzmun isə forma sayəsində, onun vasitəsilə təzahür edir. Forma ilə məzmunun dialektik vəhdəti ilə bağlı Mirzə Fətəli Axundov yazırdı: "İki şey şeirin əsas şərtlərindəndir: məzmun gözəlliyi ilə ifadə gözəlliyi. Məzmun gözəlliyi olub, ifadə gözəlliyinə malik olmayan bir nəzm (Mollayi-Ruminin məsnəvisi kimi) məqbul nəzmdir, amma şeiriyyətində nöqsan var. İfadə gözəlliyinə malik olub, məzmun gözəlliyindən məhrum olan mənzumə tehranlı Qaaninin şeirləri kimi zəif və kəsalət artırıcı nəzmdir, amma yenə şeir növündəndir, yenə də hünərdir.

Həm məzmun gözəlliyinə, həm də ifadə gözəlliyinə malik olan nəzm (Firdovsinin "Şahnamə"si, Nizaminin "Xəmsə"si və Hafizin divanı kimi) nəşə artırıcı və həyəcanlandırıcı olub hər kəs tərəfindən bəyənilir".

Məzmunla forma arasında ziddiyyət, konflikt özünü göstərir. Bu konflikt tarixi inkişaf nəticəsində yeni məzmunun köhnə formaya sığışmamasıdır. Deməli, yeni məzmun özünə müvafiq yeni forma tələb edir. Yeni məzmunun yeni forma tələb etməsi forma ilə məzmun arasında ziddiyyəti əmələ gətirir. Məsələn: Əsrlərin sınağından çıxmış qəzəl, rübai, qoşma, gəraylı və s. formalarda yeni məzmunlu əsərlər yazmaq mümkündür. Yeni məzmunun köhnə formaya sığışmaması yeni formalı sərbəst şeirin yaxud dram janrının yaranmasına səbəb olmuşdur.

Qeyd edək ki, təzə məzmun özünə təzə forma tapır. Məsələn: Xaqani və Nizami əsrində qəsidə kütləvi şeir idi. Amma XIX əsrin əvvəllərindən iqtisadi və ictimai mədəni həyat yaradıcılığa, yaradıcılığın üsul və vasitələrinə təsir göstərdi. Rusiyanın və Zaqafqaziya xalqlarının ədəbiyyatında maarifçi-realist konsepsiya yarandı. Maarifçi-realist sənətkarların yaradıcılığında məzmun və forma axtarışları genişləndi. Realist maarifçi yazıçıların yeni janrlara müraciət etməsi, M.F.Axundovun romana yüksək qiymət verməsi göstərirdi ki, ictimai həyatda əmələ gəlmiş yenilikləri təbliğ işində bəzi klassik formalar artıq işə yaramır. Buna görə də dramaturgiyanın yaranmasını, komediyanın meydana çıxmasını, hekayə və povestə meylin güclənməsi yalnız forma axtarışının nəticəsinə gətirib çıxartdı. Klassik şeir şəkillərinin çoxu əhəmiyyətini saxlaya bilmədi. Yeni janrlar, yeni bədii üsullar, yeni təsvir və ifadə vasitələri yarandı. XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərindən dramaturgiya və bədii nəsrlə, satirik-yumoristik şeirlərlə, felyetonlarla Azərbaycan ədəbiyyatı öz inkişaf axarına düşdü.

XX əsrin 20-30-cu illərində formalizm cərəyanının nümayəndələri-Şklovski, Tınyanov, Yakobsonski deyirdilər, bir halda ki, məzmun, ideya formasız heç yerdə görünə bilməz, belə çıxır ki, onda ədəbiyyat eləcə formadan ibarətdir. Formalizmin banilərindən B.Eyxenbaum onları inqilabçılıq mövqeyindən tənqid edənlərə cavab verib yazırdı ki, biz də forma sahəsində inqilabçıyıq, vaxtı keçmiş, köhnəlmiş poetik elementləri ədəbiyyatdan deviririk.

ƏDƏBİYYAT:

1. Xalid Əlimirzəyev, (2008) "Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları", Bakı
2. Mir Cəlal, Pənah Xəlilov,(2005) "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları", Bakı, Çaşıoğlu
3. Məmməd Əliyev, (2000) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əsasları", Bakı
9. Məhəmmədəli Mustafayev, (2021) Ədəbiyyat nəzəriyyəsi,
Bakı 4.Nizaməddin Şəmsizadə, (2012) "Ədəbiyyat
nəzəriyyəsi", Bakı
5. Rafiq Yusifoğlu, (2001) "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları", Bakı

MEMENTO MORİ'DEN TRANSHÜMANİST SANATIN İMMORTALİTAS'INA

FROM "MEMENTO MORI" TO THE "IMMORTALITAS" OF TRANSHUMANIST ART

Öğr. Gör. Dr. Betül YILDIRIM

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Felsefe Bölümü,

Sistematik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı

ORCID NO: 0000-0001-9494-9142

ÖZET

"Memento mori" (Ölümü Hatırla) Latince bir deyim olup insanın varoluşuna dair en önemli problemin hatırlanması gerekliliğine vurgu yapar. Hatırlanacak olan, ölümlü olduğumuz gerçeğidir. Ölüm, Orta Çağ Hristiyan inancının merkezi kabul edildiğinden "Ölümü Hatırla" her zaman en dikkate değer ifade olmuştur. Bu doğrultuda "memento mori" yaşamdaki önceliklerimizin ne olduğunun farkındalığı demektir. Bu, dünyevi olanı değersizleştirmenin, kötülükten uzaklaşmanın ve ilahi olana yönelmenin farkındalığıdır. Bu anlayış pek çok filozofa ve sanatçıya ilham kaynağı olmuştur. Schopenhauer, Heidegger, Camus, Simone de Beauvoir gibi pek çok filozof ölüm üzerine metin kaleme almıştır. "Memento mori"nin sanata yansıması ise semboller aracılığıyladır. Ölümün sanat eserinde cisimleşmesinin en belirgin sembolü kurukafadır. Ayrıca saat, mum, çiçek, kadeh ve meyveler de ölümü hatırlatması adına seçilen sembollerden bazılarıdır. Rönesans döneminde memento mori yerine yaşama odaklanılarak ölüm düşüncesinden uzaklaşılmaya başlansa da 16. yy.dan sonra tekrar ölüm temaları, sanat eserlerinin bir parçası olmaya başlamıştır. Shakespeare, 16. ve 17.yy.da Albrecht Dürer, Caravaggio, Cornelis Norbertus Gysbrechts vb., 20. yy. da Picasso, güncel sanatçılardan Ai Weiwei, Jonathan Guthmann, Erman Gürcüm, Steven Nuttall ve daha pek çok isim "memento mori"yi eserlerinde kullanmıştır.

Görüldüğü gibi ölümün her zaman yanı başımızda olduğu gerçeği, hala filozofların metinlerine ve sanatçıların eserlerine aktardığı önemli bir temadır. Ancak ölümlü olduğumuz gerçekliğinin trajedisiyle yüzleşmek hiç de kolay değildir. Bu yüzleşmeden kaçınma, insanın sonsuz yaşamı hayal etmesine neden olur. Transhümanizmin felsefesi, yaşamı uzatmak ve insanın değerini mutlaklaştırmak üzerine kurulu olup immortalitas (ölümsüzlük) hayali üzerine inşa edilir. Bu sebeple Transhümanizm, "memento mori"ye bir başkaldırı olarak okunabilir. Transhümanist felsefe odağını, insan-makine birleşimi, acının ortadan kaldırılması, zihnin dijitale aktarılması vb. konulara yoğunlaştırır. Marvin Minsky, Ray Kurzweil, Max More, Anders Sandberg, Nick Bostrom gibi isimler, bu alanın önde gelenlerindendir. Transhümanizmin sanatta yansımaları da bu doğrultuda fiziksel ölümsüzlüğe yaklaşma üzerine kurulur. Transhümanist sanatçıların buluştukları nokta ölümün reddedilmesi ve yaşamı uzatma gayesidir. Bu gayenin gerçekleşmesi adına sanat ve teknoloji işbirliği gereklidir. Fütürist sanatçılar, tekno-müzisyenler, heykeltraşlar, sinema, fotoğraf vb. alanlarda örneklerine rastladığımız bu sanat, sanatsal yaratıcılık ve bilimin kesişme noktasıdır. Stelarc, Lucy McRae, Neil Harbisson, Joanna Grochowska en bilinen transhümanist sanatçılardandır. Transhümanist sanatın insanı aşma gayretinin, yeni bir insan yaratma çabasının ürünü olarak bizlerin birer sanat nesnesine dönüşmesine yol açacağı öngörüsünde bulunmak pek de yanlış sayılmaz. Bugün yaşanan tüm bu gelişmelerle insanın ölümlü olduğu gerçekliğiyle yüzleşmesi giderek zorlaşmaktadır. Çalışmamda değişen dünyada insanların ölümsüzlük arzusunun sanata yansımasında transhümanist akımın etkileri incelenmektedir. Sonuç olarak ölüm kavramının sanattaki yansımaları Transhümanizm akımı öncesi ve sonrası yaşanan değişim üzerinden tartışılarak

“memento mori”den “immortalitas”a geçişin nasıl ve neden olduğunu, sanat eserleri üzerinden tespit etmeyi amaçlayan bir çalışma yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Memento mori, immortalitas, transhümanizm, transhümanist sanat.

ABSTRACT

"Memento mori" (Remember Death) is a Latin phrase that emphasizes the need to remember the most important problem of human existence. What is to be remembered is the fact that we are mortal. Since death was considered central to the Christian faith in the Middle Ages, "Remember Death" has always been the most remarkable expression. Accordingly, "Memento Mori" is an awareness of what our priorities in life are. It is the awareness of devaluing the mundane, turning away from evil, and turning towards the divine. This understanding has inspired many philosophers and artists. Many philosophers such as Schopenhauer, Heidegger, Camus, Simone de Beauvoir have written about death. The reflection of "Memento mori" in art is through symbols. The most prominent symbol of the materialization of death in a work of art is the skull. In addition, clocks, candles, flowers, goblets and fruits are some of the symbols chosen to remind death. Although the Renaissance period started to move away from the idea of death by focusing on life instead of memento mori, after the 16th century, death themes started to be a part of works of art again. Shakespeare, Albrecht Dürer, Caravaggio, Cornelis Norbertus Gysbrechts etc. in the 16th and 17th centuries, Picasso in the 20th century, Ai Weiwei, Jonathan Guthmann, Erman Gürcüm, Steven Nuttall and many other contemporary artists have used "memento mori" in their works.

As we can see, the fact that death is always around us is still an important theme that philosophers and artists have incorporated into their texts and works. However, it is not easy to face the tragedy of our mortality. Avoiding this confrontation leads one to dream of eternal life. The philosophy of Transhumanism is based on prolonging life and absolutizing the value of human beings and is built on the dream of immortalitas (immortality). For this reason, Transhumanism can be read as a rebellion against "memento mori". Transhumanist philosophy focuses on human-machine unification, the elimination of suffering, the digitalization of the mind, etc. Names such as Marvin Minsky, Ray Kurzweil, Max More, Anders Sandberg, Nick Bostrom are among the leading figures in this field. The reflections of transhumanism in art are based on approaching physical immortality in this direction. The point where transhumanist artists meet is the rejection of death and the goal of prolonging life. Art and technology cooperation is necessary for the realization of this goal. Futurist artists, techno-musicians, sculptors, filmmakers, photographers, etc. This art, which we see examples of in fields such as cinema, photography, etc., is the intersection point of artistic creativity and science. Stelarc, Lucy McRae, Neil Harbiss It is not wrong to predict that transhumanist art's effort to transcend humanity will lead to our transformation into art objects as a product of the effort to create a new human being. With all these developments taking place today, it is becoming increasingly difficult for human beings to face the reality of their mortality. In my study, the effects of the transhumanist movement on the reflection of people's desire for immortality in art in a changing world are examined. As a result, the reflections of the concept of death in art will be discussed through the change before and after the Transhumanism movement, and a study will be conducted aiming to determine how and why the transition from "memento mori" to "immortalitas" through works of art.

Keywords: Memento mori, immortalitas, transhumanism, transhumanist art.

DİJİTAL LİDERLİĞİN YENİLİKÇİ DAVRANIŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE DİJİTAL KÜLTÜRÜN VE BİLGİ ATALETİNİN ROLÜ

THE ROLE OF DIGITAL CULTURE AND KNOWLEDGE INERTIA IN THE EFFECT OF DIGITAL LEADERSHIP ON INNOVATIVE BEHAVIOR

Dr. Öğr. Gör. Cemile ŞEKER
Yakın Doğu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Araştırma Merkezi, Lefkoşa, KKTC,
https://orcid.org/0000- 0002-9150-6845

Öğr. Gör. Damla KARADAYI
Yakın Doğu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Araştırma Merkezi, Lefkoşa, KKTC,
https://orcid.org/0009-0004-9695-1720,

Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Biimler Fakültesi
https://orcid.org/0000-0001-6818-3868,

Dr. Öğr. Üyesi Aslı KAYA
İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sağlık Yönetimi,
https://orcid.org/0000-0001-6818-3868,

ÖZET

Dijital liderlik, dijital kültür ve bilgi ataletinin birbirlerine olan etkileri ve ilişkileri, modern iş dünyasında önemli bir etkileşim ağını oluşturabilir. Dijital liderlik, örgütlerde dijital dönüşümü yönlendiren, bu dönüşüm sürecinde yenilikçi ve esnek stratejiler geliştiren, liderlik tarzını olarak kabul edilebilir. Dijital liderler, dijital kültürü teşvik ederek çalışanların dijital araçları ve düşünce tarzlarını benimsemesini sağlayarak çalışanların değişime açık olmalarını destekleyebilir. Fakat, bilgi ataletinin varlığı, bu sürecin önünde bir engel oluşturabilir. Bilgi ataletinin neden olduğu durgunluk ve eski bilgilere bağlılık, dijital kültürün dinamik ve yenilikçi yapısını zayıflatabilir. Dolayısıyla, dijital liderlerin, bilgi ataletini aşmak için sürekli öğrenme ve adaptasyonu teşvik eden stratejiler geliştirmesi gereklidir. Bu şekilde, dijital kültürün tam anlamıyla benimsenmesi ve örgütün rekabetçi kalması sağlanabilir. Bu çalışmanın amacı, dijital liderliğin dijital kültür üzerindeki etkisinde bilgi ataletinin ve yenilikçi davranışın rolünü tespit etmektir. Dijital dönüşüm, örgütlerin sürdürülebilir başarı elde edebilmesi için kritik öneme sahip olabilir. Dijital liderlik, dijital kültürün oluşumunda ve benimsenmesinde belirleyici bir faktör olabilir ancak bilgi ataletinin varlığı bu süreci olumsuz etkileyebilir. Bilgi ataletinin dijital kültürü nasıl engellediğini ve dijital liderlerin bu engeli aşmak için nasıl stratejiler geliştirdiğini anlamak, örgütlerin yenilikçi, esnek ve rekabetçi kalmasını sağlar. Araştırma, hem teorik katkılar sunarak yazına yeni ilişkiler katacak hem de pratik önerilerle örgütlerin dijital dönüşüm süreçlerini daha etkin yönetmelerine yardımcı olacaktır. Ayrıca bu

çalışmanın sonuçları araştırmacılara rehberlik ederek yeni çalışmaların oluşturulmasına destek olabilir. Bu bağlamda araştırma önem arz etmektedir. Araştırmanın değişkenleri olan dijital liderlik, yenilikçilik dijital kültür ve bilgi ataleti arasında yapılan çalışmaların yetersiz olması araştırmanın gerekçesini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Kültür, Dijital Lider, Bilgi Ataleti, Yenilikçilik.

ABSTRACT

The effects and relationships of digital leadership, digital culture and information inertia on each other can create an important interaction network in the modern business world. Digital leadership can be considered as a leadership style that directs digital transformation in organizations and develops innovative and flexible strategies during this transformation process. Digital leaders can support employees' openness to change by encouraging digital culture and encouraging employees to embrace digital tools and ways of thinking. However, the existence of information inertia may pose an obstacle to this process. Stagnation caused by information inertia and reliance on outdated information can undermine the dynamic and innovative nature of digital culture. Therefore, digital leaders need to develop strategies that encourage continuous learning and adaptation to overcome information inertia. In this way, digital culture can be fully embraced and the organization remains competitive. The purpose of this study is to determine the role of information inertia and innovative behavior in the impact of digital leadership on digital culture. Digital transformation can be critical for organizations to achieve sustainable success. Digital leadership can be a determining factor in the formation and adoption of digital culture, but the presence of information inertia can negatively affect this process. Understanding how information inertia hinders digital culture and how digital leaders develop strategies to overcome this obstacle allows organizations to remain innovative, flexible and competitive. The research will add new relationships to the literature by making theoretical contributions and will help organizations manage their digital transformation processes more effectively with practical suggestions. In addition, the results of this study can guide researchers and support the creation of new studies. In this context, research is important. The reason for the research is that the studies conducted between the variables of the research, digital leadership, innovation, digital culture and information inertia, are insufficient.

Keywords: Digital Culture, Digital Leader, Knowledge Inertia, Innovation.

ÖRGÜTLERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM ALGISININ AĞ OLUŞTURMA VE İNOVATİF DAVRANIŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE DEĞİŞİME HAZIR OLMA VE DİJİTAL KÜLTÜRÜN ROLÜ

THE ROLE OF CHANGE READINESS AND DIGITAL CULTURE IN THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION PERCEPTION ON NETWORKING AND INNOVATIVE BEHAVIOR IN ORGANIZATIONS

Dr. Öğr. Gör. Cemile ŞEKER
Yakın Doğu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Araştırma Merkezi, Lefkoşa, KKTC,
https://orcid.org/0000- 0002-9150-6845

Dr. Öğr. Üyesi Aslı KAYA
İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi,
https://orcid.org/0000-0001-6818-3868,

Prof.Dr.Edip ÖRÜCÜ
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Biimler Fakültesi
https://orcid.org/0000-0001-6818-3868,

Dr. Öğr. Üyesi Merve Önder BALCIOĞLU
Usak University, Faculty of Economics and Administration Sciences, Department of Public Administration,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3823-6137.

ÖZET

Çalışmanın amacı, örgütlerde dijital dönüşüm algısının ağ oluşturma ve inovatif davranışlar üzerindeki etkisinde değişime hazır olmanın ve dijital kültürün rolünü incelemektir. Çalışmanın sonuçları sayesinde örgütler, dijital dönüşüm süreçlerinin etkin yönetimi ve uygulanması açısından pratik çıkarımlar elde edebilirler. Örgütler, dijital dönüşüm süreçlerinde başarılı olabilmek için ağ oluşturma ve inovatif davranışları teşvik etmenin yanı sıra değişime hazır olma ve dijital kültürü benimsemenin önemini kavrayabilir bununla ilgili yeni stratejiler oluşturabilir. Bu çalışma, liderlere ve yöneticilere, dijital dönüşüm stratejilerini geliştirirken nelere dikkat etmeleri gerektiği konusunda rehberlik edebilir. Böylece bu çalışma, örgütlere dijital çağda rekabet avantajı elde etmelerine ve sürdürülebilir başarıyı sağlamalarına yardımcı olabilir. Bu bağlamda, çalışma önem arz etmektedir. Dijital dönüşüm, çağımız iş dünyasında kaçınılmaz bir gerçeklik hatta zorunluluk haline gelmiştir. Örgütlerin bu dönüşüm sürecine nasıl adapte oldukları, onların uzun vadeli başarısını ve rekabet gücünü belirleyebilir. Ağ oluşturma ve inovatif davranışlar, örgütlerin dijital dönüşümden en iyi şekilde yararlanabilmesi için kritik öneme sahip olabilir. Bu dönüşüm sürecinde, örgütlerin değişime ne kadar hazır oldukları ve dijital kültürü ne kadar benimsedikleri gibi faktörler de bu süreçlerin etkinliğini destekleyebilir. Bu nedenle bu değişkenler arasındaki etki ve ilişkiler çok önem arz eder. Bu bağlamda çalışmanın gerekçesi bu beş değişken arasındaki etki ve ilişkilerin çok önemli olması

ve bu değişkenleri konu edinen herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olmasıdır. Çalışma, bu dinamikleri derinlemesine inceleyerek hem akademik dünyaya hem de örgütlerin iş yapış şekillerine önemli katkılar sunabilir. Özellikle, değişime hazır olma ve dijital kültürün aracı ve düzenleyici rolünü ele alarak, bu iki faktörün dijital dönüşüm süreçlerindeki kritik önemini vurgulayabilir ve yazındaki boşluğu doldurabilir. Ayrıca, araştırmacılara yeni araştırmalar için rehberlik edebilir, örgütlerin sürdürülebilir başarı elde etmelerinde yardımcı olabilir.

Anahtar kelimeler: Dijital Dönüşüm, Değişim, Dijital Kültür, Ağ Oluşturma, İnovatif Davranış

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the role of readiness for change and digital culture on the impact of digital transformation perception on networking and innovative behaviors in organizations. Thanks to the results of the study, organizations can obtain practical implications for the effective management and implementation of digital transformation processes. In order to be successful in digital transformation processes, organizations can understand the importance of being ready for change and adopting digital culture, as well as encouraging networking and innovative behaviors, and create new strategies regarding this. This study can guide leaders and managers on what they should pay attention to when developing digital transformation strategies. Thus, this study can help organizations gain competitive advantage and achieve sustainable success in the digital age. In this context, the study is important. Digital transformation has become an inevitable reality, even a necessity, in today's business world. How organizations adapt to this transformation process can determine their long-term success and competitiveness. Networking and innovative behaviors can be critical for organizations to make the most of digital transformation. In this transformation process, factors such as how ready organizations are for change and how much they have adopted digital culture can also support the effectiveness of these processes. Therefore, the effects and relationships between these variables are very important. In this context, the rationale for the study is that the effects and relationships between these five variables are very important and no study has been found focusing on these variables. By examining these dynamics in depth, the study can make significant contributions to both the academic world and the way organizations do business. In particular, by addressing the mediating and moderating role of readiness for change and digital culture, it can emphasize the critical importance of these two factors in digital transformation processes and fill the gap in the literature. It can also guide researchers for new research and help organizations achieve sustainable success.

Key words: Digital Transformation, Change, Digital Culture, Networking, Innovative Behavior

ZERDÜŞT'ÜN ENTELEKTÜEL HAYKIRIŞI: SÜRÜ İNSANINDAN ÜST İNSANA AHLAKIN YENİDEN İNŞASI

THE INTELLECTUAL OUTCRY OF ZARATHUSTRA: THE RECONSTRUCTING OF MORALITY FROM THE HERD TO THE ÜBERMENSCH

Dr. Kemal BOZKAYA

İstanbul Üniversitesi

ORCID ID https://orcid.org/0000-0003-4371-9261

ÖZET

Bu çalışmanın konusu, Friedrich Nietzsche'nin felsefesinde merkezi bir yer tutan "sürü" ve "üst insan" kavramlarının incelenmesidir. Nietzsche, bu kavramlar üzerinden din ve ahlak anlayışını sert bir şekilde eleştirir, okuyucuyu alışılmışın dışında düşünmeye ve derinlemesine bir sorgulamaya sevk eder. Çalışmanın amacı, Nietzsche'nin bu kavramlara nasıl yaklaştığını ve onları hangi temeller üzerine inşa ettiğini detaylı bir şekilde analiz etmektir. Nietzsche, Hristiyanlık ve genel olarak tüm dinler üzerine yaptığı eleştirilerde, bu öğretilerin insanları "moralli" hale getirerek üst insan olma yolculuklarını engellediğini öne sürer. Bu bağlamda Nietzsche, dinin insanları köleleştirdiğini ve sürü psikolojisine sürüklediğini savunur. Nietzsche'nin felsefi yöntemi, insanlığın yozlaşmışlığını, dinlerin dayattığı sürü psikolojisi ile ilişkilendirir. Onun eserlerinde bedeni zayıf düşüren her türlü öğretiye karşı bir direniş vardır ve bu zayıflık, rahipçe ahlak ve sürü psikolojisi ile bağlantılı olarak ele alınır. Nietzsche, rahipçe ahlakı, insanın doğal yaşamını körelten, onu edilgen bir nihilizme ve içsel bir boşluğa sürükleyen bir sistem olarak tanımlar. Bu ahlak anlayışı, üst insanı kontrol altına almak için eşitlik, kardeşlik gibi kavramları araçsallaştırır ve insanları sürüye katılmaya zorlar. Nietzsche'ye göre, bu durum, insanın kendi özgürlüğüne ve bireyselliğine ulaşmasını engeller. Bu çalışmanın temel bulgusu, Nietzsche'nin üst insan kavramının, bireyin sürüden ayrılma cesareti ve kendi değerlerini yaratma kapasitesi ile doğrudan bağlantılı olduğudur. Üst insan olmak, oldukça zorlu bir süreçtir; çünkü bu süreç, bireyin sürüden ayrılmasını, yalnız kalma cesaretini göstermesini ve nihayetinde özgürlüğe ulaşmak için yeni değerler yaratmasını gerektirir. Nietzsche'ye göre, insan bu dönüşümü gerçekleştirecek kudrete sahiptir. Zerdüşt'ün de vurguladığı gibi, insan artık hayata güçlü bir şekilde "evet" diyebilir ve onu zayıflatan her şeye karşı "hayır" deme cesaretini gösterebilir. Bu çalışma, Nietzsche'nin sürü ve üst insan kavramları arasındaki ayrımın anlaşılması için onun etik, ahlak, "Tanrı Öldü" söylemi, kötümserlik, yozlaşma ve merhamet gibi temel kavramlarına da derinlemesine bakacaktır. Özellikle Nietzsche'nin "Böyle Buyurdu Zerdüşt" adlı eserinin içeriği bu bağlamda sıkça ele alınacak ve analiz edilecektir. Bu inceleme, Nietzsche'nin felsefi düşüncelerinin, bireyin özgürleşme sürecindeki rolünü ve modern insanın bu süreçten nasıl etkilenebileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nietzsche'nin, insanın sürü psikolojisinden kurtulup üst insan olma yolundaki mücadelesi, bu çalışmanın temel odağını oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Zerdüşt, Üst-insan, Sürü Ahlakı, Nietzsche Felsefesi, Ahlaki Dönüşüm

ABSTRACT

The subject of this study is the examination of the concepts of "the herd" and "the Übermensch," which hold a central place in Friedrich Nietzsche's philosophy. Nietzsche uses these concepts to deliver a sharp critique of religion and morality, encouraging readers to engage in unconventional thinking and deep reflection. The aim of this study is to analyze in detail how Nietzsche approaches these concepts and the foundations upon which he builds them. Nietzsche argues in his critiques of Christianity and religion in general that these doctrines moralize people, thus hindering their journey toward becoming the Übermensch. In this context, Nietzsche contends that religion enslaves individuals and drives them into herd psychology. Nietzsche's philosophical method associates the corruption of humanity with the herd psychology imposed by religion. In his works, there is a strong resistance to any teachings that weaken the body, and this weakness is linked to priestly morality and herd psychology. Nietzsche defines priestly morality as a system that stifles natural life and leads individuals into passive nihilism and inner emptiness. This moral framework seeks to control the Übermensch by instrumentalizing concepts like equality and brotherhood, compelling individuals to join the herd. According to Nietzsche, this condition prevents individuals from achieving their own freedom and individuality. The central finding of this study is that Nietzsche's concept of the Übermensch is directly related to the individual's courage to break away from the herd and create their own values. Becoming the Übermensch is a challenging process, as it requires the individual to separate from the herd, demonstrate the courage to stand alone, and ultimately create new values to achieve freedom. Nietzsche asserts that humans possess the power to undergo this transformation. As Zarathustra emphasizes, one can say a strong "yes" to life and, with the same vigor, find the courage to say "no" to everything that weakens them. This study will also delve deeply into Nietzsche's ethical and moral concepts, such as the "God is dead" declaration, pessimism, decadence, and compassion, to better understand the distinction between the herd and the Übermensch. Nietzsche's work "Thus Spoke Zarathustra" will be frequently referenced and analyzed within this context. This analysis aims to reveal the role of Nietzsche's philosophical ideas in the individual's process of liberation and how modern humanity can be influenced by this process. Nietzsche's focus on the struggle to escape herd psychology and become the Übermensch forms the central focus of this study.

Keywords: Zarathustra, Übermensch, Herd Morality, Nietzschean Philosophy, Ethical Transformation

MENTAL FUNCTION REFLECTION UPON LIVING ENVIRONMENT COLOR PERCEPTION AND INTERPRETATION: CASES STUDY

Alexandra Ivanova
PhD in arts, associated professor, Department of Architecture, University of Structural Engineering and Architecture "Lyuben Karavelov", Sofia, Bulgaria.

Ivanka Marinova
PhD in architecture, assistant professor, Department of Architecture, University of Structural Engineering and Architecture "Lyuben Karavelov, Bulgaria", Sofia, Bulgaria.

ABSTRACT

In all its forms art represents the mind of its creator. This is no less true in treatment of psychological and neurological disorders than it is in the analysis of established artists such as Zlatyu Boyadzhiev and Willem de Kooning. The major areas of this research in creativity have centered on neurological disorders, especially with stroke or frontotemporal dementia. In fact, creativity may be maintained even while the neurology of an individual is being transformed or degraded through neurological disorders.

Keywords: right hemisphere, art, neurological disorders

COMPARISON OF BALANCE AND FLEXIBILITY PERFORMANCE OF AMATEUR SOCCER PLAYERS ACCORDING TO THE POSITION THEY PLAY

Dr. Öğr. Üyesi Veysel BÖGE

Selcuk University, Faculty of Sport Sciences, Konya, Turkey

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7466-1173

ABSTRACT

Soccer is a team sport consisting of two halves of 45 minutes each, with a 15-minute break between halves, in which two teams compete with 11 players each. Soccer is one of the most popular team sports worldwide in terms of spectators, participants and game participation (Bangsbo et al, 2007). The aim of this study was to compare the balance and flexibility performances of amateur soccer players according to the positions they play.

The study was conducted with 19 male soccer players (age; 22.05± 1.61 years, height; 177.89± 6.32 cm, body weight; 71.68± 8.74 kg) who were actively training in various amateur teams in Konya province and played soccer for at least 2 years. All players participated in the study voluntarily. Anthropometric measurements, static balance test and sit-lie flexibility test were measured in the study. The data were analyzed using SPSS 29 package program and One way Anova method was used in the analysis of the data obtained. This study was approved by the Non-Interventional Ethics Committee of Selçuk University Faculty of Sport Sciences (Approval number: E.776229)

As a result of the data analysis; there was a significant difference between the flexibility data of offensive players and goalkeepers. In addition, there was a significant difference between offensive players and goalkeepers in the dominant foot Medial Lateral Stability Index (MLSI) values, but there was no significant difference between the groups in all other parameters. In the table that emerged as a result of the examination of three different variables, there was a significant difference in flexibility values only between offensive players and goalkeepers. In contrast to this finding, in a study conducted on 55 male football players playing football in Konya amateur league, it was statistically found that the flexibility parameters of football players did not reveal a significant difference according to their positions (Koç, 2021).

As a result, it can be concluded that offensive players have better flexibility performance than goalkeepers in amateur level soccer. In addition, balance performance does not differ positionally.

Keywords: Balance, flexibility, soccer.

DEMOGRAFİK DEĞİŞİMLER BAĞLAMINDA BULGARİSTAN'DA TÜRK VE MÜSLÜMAN AZINLIĞI: 2011 VE 2021 NÜFUS SAYIMLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

TURKISH AND MUSLIM MINORITY IN BULGARIA IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC CHANGES: COMPARATIVE ANALYSIS OF 2011 AND 2021 CENSUS

Dr. Mustafa IŞIK

Bağımsız Araştırmcı

ORCID ORCID ID: 0000-0002-2885-1769

ÖZET

Bu çalışma, tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusun demografik değişimlerine odaklanmakta ve 2011 ile 2021 yıllarına ait nüfus sayımlarının karşılaştırmalı analizini yapmaktadır. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) ve Balkan Savaşları (1912-1913) sonrasında meydana gelen zorunlu göçler, Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman nüfusu azınlık statüsüne getirmiştir. Bu savaşların akabinde Bulgaristan'da uygulanan asimilasyon ve göç politikaları, ülkenin etnik ve dini yapısında köklü değişikliklere yol açmıştır. 1989 Zorunlu Göçü, Soğuk Savaş sürecinde Doğu ve Batı blokları arasında yaşanan en büyük kitlesel hareketlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu göç, Bulgaristan'ın demografik yapısını derinden etkilemiş ve Türk nüfusunun kayda değer bir şekilde azalmasına neden olmuştur. 2011 yılında Bulgaristan'daki Türk nüfusu 588.318 iken, 2021 yılında bu sayı 508.378'e düşmüştür. Bu azalma, özellikle Avrupa Birliği üyeliği sonrası artan göç hareketleri ve doğurganlık oranlarındaki düşüşle ilişkilendirilmektedir. Buna karşılık, 2011 ve 2021 yılları arasındaki Bulgaristan nüfus sayımlarında Müslüman nüfus %10.7 oranında artış göstermiştir. 2011 yılında 577.139 olan Müslüman nüfus, 2021 yılında 638.708 kişiye ulaşmıştır. Bu durum, on yıl içinde 61.569 kişilik bir artışa işaret etmektedir. Son on yıl içerisinde Roman nüfusunda bir artış gözlemlenirken, Pomak nüfusuna dair resmi veriler mevcut değildir. Nüfus sayımları, etnik ve dini kimliklerin gizlenmesi ve doğru beyan edilmemesi gibi sorunları ortaya koymaktadır. Komünist dönemde uygulanan asimilasyon sürecinin toplumsal etkileri devam etmektedir. Toplumsal "göç hafızası" günümüzde de bu kimliklerin beyan edilmesini zorlaştırmaktadır. 2021 Nüfus Sayımı verilerine göre, nüfusun %17.6'sı dini kimliği hakkında Devlet İstatistik Kurumuna (NSİ) bilgi vermemektedir. Bu çalışma, Bulgaristan'daki azınlıkların demografik yapısının korunmasının önemini vurgulamakta ve bu konuda yeni strateji ve politikaların geliştirilmesi gerektiğini önermektedir. Demografik değişimin ana nedeni olarak göç olgusunu öne çıkaran bu çalışma, Türk ve Müslüman azınlıkların Bulgaristan'daki tarihsel ve güncel durumlarını kapsamlı ve karşılaştırmalı bir şekilde analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nüfus Sayımları, Balkanlar, Bulgaristan, Türk ve Müslüman Azılık, Göç.

ABSTRACT

This study focuses on the demographic changes of the Turkish and Muslim population in Bulgaria in the historical process and makes a comparative analysis of the censuses of 2011 and

2021. The forced migrations that took place after the Ottoman-Russian War (1877-1878) and the Balkan Wars (1912-1913) brought the Turkish and Muslim population in Bulgaria to minority status. The assimilation and migration policies implemented in Bulgaria in the aftermath of these wars led to radical changes in the ethnic and religious structure of the country. The 1989 Forced Migration stands out as one of the largest mass movements between the Eastern and Western blocs during the Cold War. This migration deeply affected the demographic structure of Bulgaria and led to a significant decrease in the Turkish population. In 2011, the Turkish population in Bulgaria was 588,318, while in 2021 this number decreased to 508,378. This decrease is attributed to increased migration flows and declining fertility rates, especially after the accession to the European Union. In contrast, the Muslim population increased by 10.7 per cent in the Bulgarian censuses between 2011 and 2021. From 577,139 in 2011, the Muslim population reached 638,708 in 2021. This represents an increase of 61,569 people in ten years. While there has been an increase in the Roma population in the last decade, official data on the Pomak population is not available. Population censuses reveal problems of concealment and under-declaration of ethnic and religious identities. The social effects of the assimilation process implemented during the communist period continue. The social "memory of migration" makes it difficult to declare these identities even today. According to the 2021 Census data, 17.6 per cent of the population does not inform the State Statistical Institute (NSI) about their religious identity. This study emphasises the importance of preserving the demographic structure of minorities in Bulgaria and suggests that new strategies and policies should be developed in this regard. By highlighting migration as the main cause of demographic change, this study provides a comprehensive and comparative analysis of the historical and current situation of the Turkish and Muslim minorities in Bulgaria.

Key Words: Population Censuses, Balkans, Bulgaria, Turkish and Muslim Minority, Migration.

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN MUHASEBE MESLEĞİNE ETKİSİ

THE IMPACT OF DİGİTAL TRANSFORMATİON ON THE ACCOUNTİNG PROFESSİON

Asst Prof. Murat BAŞAL
Istanbul Gelisim University - Vocational School
ORCID: 0000-0003-1440-659X.

Asst Prof. Emel SARAÇ
Ostim Technical University, Institute of Social Sciences. Department of Business Administration
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6274-5986.

ÖZET

Teknolojinin hızla gelişmesi ve değişimi tüm meslek alanlarında olduğu gibi muhasebe meslek mensuplarını da yakından ilgilendirmektedir. Muhasebe mesleki faaliyetini yerine getiren meslek mensupları mükellef ve kamu arasında köprü görevini görmekte ve belli bildirim yükümlülük ve sorumlulukları mükellef adına kamuya aktarmaktadır. Bu işlemlerin gerçekleşmesi son 20 yılda manuel iş ve işlemlerden çıkmış dijital sisteme dönüşmüştür. Şirketlerin önemli bildirimleri zorunlu olarak kamu dijital sistemlerine yüklenilmesi istenmiş ve muhasebe programları bunlara entegre edilmiştir. Teknolojik değişimleri tam anlamıyla kullanan muhasebe meslek mensupları gelişmelere adapte olarak kendilerini öğrenme sürecine dâhil etmektedir. Muhasebe kayıt sistemini kurmak, verileri sınıflandırmak, verileri raporlamak veri analiz etmek gibi fonksiyonlara sahip muhasebe bilgi sistemleri teknolojik gelişmelerden faydalanmak için dijital dönüşüm süreçlerine dâhil olmaktadır. Dijital dönüşümünü tamamlamış muhasebe bilgi sistemini kullanan firmalar rekabet konusunda daha avantajlı biçimde karşımıza çıkmaktadır. Dijital dönüşümü hem devlet hem de bunlara bağlı diğer kurumlar gerekli adaptasyonlarını yapmaktadır. Yazılım ve bilişim ağları, yapay zekâ, sanal gerçeklik, bulut sistem, nesnelerin interneti gibi fonksiyonları kapsayan dijital içerikler işletmelerin altyapılarına uyarlanmaktadır. Bulut alt yapısına sahip firmalar muhasebe süreçlerini daha kolay ve erişilebilir hale getirmektedir. Muhasebe bilgi sistemlerinin dijitalleşmesi gereksiz evrak ve kâğıt kullanılmasını azaltırken zamandan ve özellikle işçilik maliyetten tasarruf sağlanmasına imkân sağlayarak muhasebe çalışanlarına da zamandan tasarruf sağlamasına katkı sağlayacaktır. Meslek mensuplarının tüm bu dijital mecralarda aktif görev alması ve kullanması için belli eğitimleri alması ve bunu hayata geçirmesi amaçlanmaktadır. Daha önce manuel işlem yapılan muhasebe programlarında dijital dönemle beraber daha hızlı sistemsel otomatik kayıtlar yer almaktadır. İşletme için bu süreçlerin hızlı olması karar alma mekanizmalarını hızlandırır. Yatırım ve yönetim kararlarını daha işlevsel hale getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Dijital Dönüşüm, Muhasebe Mesleği

ABTRACT

The rapid development and change of technology closely concerns accounting professionals, as in all professional fields. Members of the profession who carry out accounting professional activities act as a bridge between the taxpayer and the public and transfer certain reporting

obligations and responsibilities to the public on behalf of the taxpayer. The realization of these transactions has evolved from manual work and transactions into a digital system in the last 20 years. Important notifications of companies have been required to be uploaded to public digital systems and accounting programs have been integrated into them. Professional accountants who make full use of technological changes adapt to the developments and include themselves in the learning process. Accounting information systems, which have functions such as establishing the accounting recording system, classifying data, reporting data and analyzing data, are involved in digital transformation processes to benefit from technological developments. Companies that use accounting information systems that have completed their digital transformation appear more advantageous in competition. Both the state and other institutions affiliated with them are making the necessary adaptations to digital transformation. Digital contents covering functions such as software and information networks, artificial intelligence, virtual reality, cloud system and internet of things are adapted to the infrastructures of businesses. Companies with cloud infrastructure make accounting processes easier and more accessible. Digitalization of accounting information systems will reduce the use of unnecessary documents and paper, and will also help accounting employees save time by saving time and especially labor costs. It is aimed for professionals to receive and implement certain training so that they can take an active part in and use all these digital channels. Accounting programs, where manual transactions were previously carried out, now include faster systematic automatic records with the digital era. Having these processes fast for the business accelerates decision-making mechanisms. It makes investment and management decisions more functional.

Key Words: Accounting, Digital Transformation, Accounting Profession

İSA HÜSEYNOVUN “BİZİM QIZLAR” POVESTİ ƏDƏBİ TƏNQİDDƏ

Günel Hümmətova (Pəniyeva) Saleh

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,

Ədəbiyyatın tədrisi texnologiyası kafedrasının baş müəllimi, fil.ü.f.doktoru

Orcid ID:0000-0002-8916-3484

Açar sözlər: nəsr. ədəbi-tənqid, povest

İsa Hüseynovun «Bizim qızlar» povestində keçən əsrin 50-ci illərində gənclərin kolxoz quruculuğundan, onların əmək cəbhəsində və məişətdə yaşadığı kommunizm əxlaqından bəhs edilir. Minayə sovet gənclərinin tipik və ümumiləşdirilmiş obrazıdır. Minayəni əsas düşündürən problem illik planı tez bir zamanda təhvil vermək və daha çox məhsul əldə etmək üçün vasitələr tapmaqdır. Bu povestdə əsas məqsəd Minayə ilə onun əməksevərliyini başa düşməyən dar düşüncəli adamlar arasında gedən mübarizəni və zəhmətkeş gəncliyin labüd qələbəsini ifadə etmək olmuşdur.

Povestin əsas qəhrəmanı olan Minayə, yalnız qabaqcıl pambıqçı olmağı ilə kifayətlənmir, kolxozun daha da inkişaf etməsi üçün barama yetişdirməyi də irəli sürür və bu işin baş tutması üçün mübarizə aparır. Lakin onun mübarizə apardığı insanlar da işin xeyrinə çalışan insanlardır. Kolxoz sədri Zahidovun yeganə «mənfi» cəhəti Minayə kimi inadkar olmaması və su qıtlığından əziyyət çəkən pambıq sahələrinin problemi həll olmamış, barama yetişdirmək kimi çətin öhdəliyi öz üzərinə götürmək istəməməsidir.

Əsərin məhz belə konflikt üzərində qurulması da şübhəsiz ki, həmin dövrün ideoloji tələblərinə uyğun idi. Çünki, sovet ideologiyasının təbliğ olunduğu cəmiyyətdə «qüsurlu» insanlar ola bilməzdi. Ona görə də əsərlər əsasən gənc kadrların irəli sürdüyü təşəbbüslərə yaşlı nəslin ehtiyatlı münasibəti «tənqid» olunurdu. Lakin yazıçılar bu təcrübəli nəsli də tamam yararsız, gənc nəslin qarşısını tutan mənfi şəxslər kimi xarakterizə etmirdilər. «Bizim qızlar» povestində də İ.Hüseynov kolxoz sədri Muxtar Zahidovun Minayənin təşəbbbüsünü dəstəkləməməsində haqqı olduğunu göstərmişdir. Çünki bərk quraqlıqdır, su çatmır, pambığın yanıb məhv olması qorxusu vardır. Məhz buna görə də Zahidov «bir əldə iki qarpız tutmaq olmaz» deyir. Lakin tənqidçi M.Vəliyev kolxoz sədrini əsl «mənfi» qəhrəman səviyyəsinə qədər yüksəldərək onu «öz planı çərçivəsindən qətiyyən kənara çıxmaq istəməyən, yalnız bir kolxozun inkişafının qeydinə qalan məhdud görüşlü bir adamdır» deyə səciyyələndirmişdir [. Amma pambığın dolu vurması nəticəsində planı vermədiyi üçün xəcalət çəkən bu kolxoz sədrinin keçirdiyi hissləri anlamaq heç də çətin deyil. Çünki, keçən əsrin 50-ci illərində məhsulu zay etmək, həm də planı vaxtında verməmək cinayət sayılır və buna görə kolxoz sədrləri və digər rəhbər işçilər hətta xalq düşməni də elan olunurdular. Nəzərə alsaq ki, həmin dövrdə texnika və digər lazımi avadanlıqlar nasaz və məhdud sayda idi, bundan əlavə insanlar üçün normal iş şəraiti qurulmamışdı və üstəlik illik planlar normal göstəricilərdən qat-qat yüksək qiymətləri əhatə edirdi, onda Muxtar Zahidovun nə üçün yeni işlərə razı olmadığını anlayırıq. Çünki, yeni sahə, yeni kolxoz yeni problemlər və öhdəçiliklər demək idi və bu həddindən artıq böyük məsuliyyət və yük idi.

İsa Hüseynov digər əsərlərində olduğu kimi «Bizim qızlar» povestində də insanları yalnız əmək prosesindəki fəaliyyətlərini təsvir etməklə məhdudlaşmır. Yazıçı qəhrəmanlarının ailə-məişət həyatını da göstərməklə onları nümunəvi şəxsi kimi təqdim etməyə nail olur. Minayə hələ lap gənc yaşlarından öz razılığı olmadan Niyaz adlı oğlanla nişanlandırırlır. Lakin artıq yetkinlik çağına çatdıqda Minayə komsomol təşkilatçısı Ənvəri sevir və bunu məktubla Niyaza bildirir. Niyaz da əsl sovet gənci kimi insanların öz seçim hüququnun olduğunu göstərir. O, Minayənin seçimini, fikrini normal qarşılayır. Niyaz Moskvada təhsil alan çox mədəni və savadlı bir gənc kimi oxucuların rəğbətini qazanır. Bu da çox labüd səslənirdi. Çünki, bu qədər doğru düşüncəli, düzgün qərarlar qəbul edən gənclər məhz sovet ideologiyasının mərkəzi sayılan Moskvada yetişməli idi. Lakin tənqidçi Q.Xəlilovun da qeyd etdiyi kimi, Niyazi obrazında bir sünilik, rəsmlilik də yox deyil. Minayəni saf təmiz hisslərlə sevən Niyazi, « həmin məhəbbəti rəsmi hörmət şəklində təqdim edir. Məhz buna görə də Niyazi surəti bizim nəzərimizdə axıra qədər həyati olmayan müəyyən bir sxematik obrazdır».

Q.Xəlilov əsərdə sönük təsvir edilən Mirzəoğlu surətinin tamamilə artıq və yersiz olduğunu qeyd etmişdir. Doğrudan da «köhnəpərəst», «yenilikdən az xoşu gələn» Mirzəoğlu surəti əsərin nə ideyasının açılmasına, nə də hadisələrin inkişafına qətiyyən xidmət etmir. Bundan əlavə Q.Xəlilov əsərdə bəzi sözlərin və fikirlərin yerində işlənmədiyini söyləyir və bunu misallarla isbat etməyə çalışırdı. Misal üçün «Sənəm xalanın oğluna qarşı məhəbbəti yenicə özünü büruzə verir», ya da «sənə qarşı rəğbətim və hörmətim var» kimi cümlələrdəki «qarşı» sözü yerində işlənməmiş və tamamilə artıqdır.

M. Vəliyev qeyd edirdi ki, ««Bizim qızlar» povestində müəllif, yadından çıxarmışdır ki, sovet adamlarının coşqun, yaradıcı əməyindən başqa gözəl arzuları, zəngin xəyalları, dərin və geniş mühakimələri, sevən qəlbləri qüvvətli səciyyələri də vardır. Biz isə əsərdə Niyazi, Ənvər, Minayə və Muxtardan başqa fərdi səciyyəyə malik olan və bədii cəhətdən mükəmməl işlədilmiş başqa surətlər görmürük». Sonunda onu da qeyd etmək yerinə deşərdi ki, «Bizim qızlar» povestinin qəhrəmanları Minayənin manqasını təşkil edən qızlardır. Oxucu onların da fərdi–psixoloji keyfiyyətlərini görmək və onların yaşadıqları arzularda yaşamaq istərdi. Çünki əsərin adı yalnız Minayənin adı ilə bağlanmayıb, bizim qızların fədakarlığını, yenilməzliyini, mübarizliyini göstərmək üçün yazıçı ona bu adı seçib. Minayə bu qızların böyük zəhməti olmasa heç bir uğur qazana, başlatdığı işin öhdəsindən gələ bilməzdi.

INCORPORATING HYBRID LEARNING STRATEGIES TO IMPROVE TEACHING METHODS IN HIGHER EDUCATION ENVIRONMENTS

Zohaib Hassan Sain

Superior University, Faculty of Business & Management Sciences, Lahore-Pakistan
ORCID: 0000-0001-6567-5963

ABSTRACT

Blended learning has emerged as a crucial global response to the varied needs of higher education institutions. This innovative approach combines traditional classroom methods with online elements, harnessing the benefits of both face-to-face instruction and digital learning. This study aims to evaluate the extent to which blended learning is integrated into the teaching practices of Higher Education Institutions (HEIs) in Pakistan. Using a multi-methodological approach with an explanatory sequential design, the research focuses on educators from public universities through a comprehensive sampling process. Primary data collection tools, including questionnaires and interviews, reveal a positive attitude among teachers towards the integration of technology in education. Most educators are proficient in various software applications and have strong internet skills. However, the study also points out that universities are still in the early stages of awareness about blended learning implementation. The findings emphasize the need for coordinated efforts to enhance the adoption of blended learning, highlighting the crucial role of universities in providing additional technological infrastructure for smooth course delivery. The research calls for the explicit inclusion of blended learning in universities' strategic plans to ensure thorough and well-defined integration.

Keywords: Blended Learning, Educational Infrastructure, Higher Education, Pedagogical Innovation, Technology Integration.

PROMOTING THE DEVELOPMENT OF MODERN SKILLS: INCORPORATING AI FOR ADVANCING EDUCATION CREATIVELY

Zohaib Hassan Sain

OSHAssociation UK, Lahore-Pakistan
ORCID: 0000-0001-6567-5963

ABSTRACT

Artificial intelligence (AI) educational systems are positioned to revolutionize how students prepare for the future job market. Their integration into education offers significant potential for nurturing essential skills for the 21st century, creating personalized, engaging, and inclusive learning environments. This paper critically evaluates the notion of 21st-century skills, examining current educational approaches and exploring AI's role in skill development. It employs a thorough review of literature to analyze existing AI educational tools, highlighting their benefits while acknowledging their inherent limitations. Through a detailed examination of the intersection between AI and education, this study aims to offer nuanced insights to guide the effective use of AI for skill enhancement. This approach seeks to address the evolving needs of learners in the rapidly changing landscape of work and technology, ensuring a comprehensive understanding of both the opportunities and challenges presented by AI in education. In conclusion, this research underscores the transformative potential of AI in shaping the future of education and workforce preparation.

Keywords: 21st Century Skills Development, Artificial Intelligence (AI) in Education, Future Work Readiness, Personalized Learning Environments.

KENTLERDE SANATIN SAĞLADIĞI SOSYAL KAZANIMLAR: HEYKEL PARKLARI ÖRNEĞİ

SOCIAL BENEFITS OF ART IN CITIES: SCULPTURE PARKS

Dr. Bengi POLAT

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Rektörlük

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5901-0591

ÖZET

Sanat, tarih boyunca kentleri şekillendirme ve kentsel yaşamı zenginleştirmede önemli bir etken olarak görülmüştür. Kentler, sanat sayesinde estetik, kültürel ve sosyal anlamda büyük kazanımlar elde etmiştir. Bu süreç, eski uygarlıklardan günümüze kadar devam etmiş, sanatın kentlerin kimliğini ve karakterini şekillendirmede kritik bir rol oynamasını sağlamıştır. Sanatın kentsel planlamaya entegre edilmesi, kentsel mekânlar üzerinde derin bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu nedenle, sanatın kentsel çevreyi biçimlendirme ve zenginleştirmedeki önemi her zaman büyük bir değer taşımıştır. Kamusal alanlarda yer alan heykeller, anıtlar, duvar resimleri ve çeşitli sanat enstalasyonları, kentleri daha çekici ve yaşanabilir hale getirirken, toplumsal etkileşimi ve kültürel farkındalığı artırmaktadır. Kentlerde sanat aracılığıyla kent sakinleri arasında daha fazla etkileşim olmaktadır ve sanat kamusal alanlarda topluluklara bir araya gelme fırsatı sunmaktadır. Böylelikle sosyal bağların güçlenmesine ve daha güçlü bir topluluk duygusunun gelişmesine yol açmakta ve toplumsal uyumu teşvik etmetedir. Kentlerde sanat eserleri birçok olumlu gelişmeye yol açmaktadır. Söz konusu olan bu olumlu etkiler kamusal alanda bulunan tek bir eserinin etkisiyle veya çok sayıda sanat eserlerinin bir arada sergilenmesi için yapılmış olan bir sanat/heykel parklarının bütüncül etkisiyle de olabilmektedir. Heykel parkları, düzenlenmiş bir peyzaj alanında sanat eserlerin sergilendiği alanlar olarak tanımlanmaktadır. Bu parklar geniş bir alanda, farklı ölçekte çok sayıda sanat eserinin sergilendiği sanat mekânlarıdır. Heykel parklarıyla, çok sayıda sanat eseri daha geniş kitlelere ulaşabilmektedir. Heykel parkları, bireylerin bir araya gelip sosyalleşebileceği, farklı kültürel etkinliklerin düzenlenebileceği alanlar sağlamaktadır. Heykel parklarında sanatın ve doğanın uyumuna sıklıkla vurgu yapılmaktadır ve heykel parkları sanatsal ve kentsel anlamda çevreyi şekillendirmektedir. Heykel parklarında sergilenen sanat eserleriyle birlikte mekân bütünleşmekte ve sanatın parçası haline gelmektedir. Bu çalışmada sanat eserlerinin kentlerde sağladığı sosyal kazanımlarına odaklanılmıştır ve bu amaçla Dünya ölçeğinde farklı kentlerdeki heykel parkları incelenmiştir. Bu parklar, kent yaşamına sanatı dâhil ederek hem estetik hem de sosyal anlamda zenginlik kazandıran mekânlardır. Heykel parkları, sanatı herkes için erişilebilir kılmak, toplulukları bir araya getirerek toplumsal etkileşimi artırmak ve sanatı deneyimleme fırsatı sunmak açısından önemli rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Heykel parkları, sanat parkları, sosyal kazanım.

ABSTRACT

Art has long been recognized as a significant factor in shaping cities and enriching urban life. Through art, cities have gained substantial aesthetic, cultural, and social benefits, a process that has continued from ancient civilizations to the present day. This has allowed art to play a crucial role in defining the identity and character of cities. Integrating art into urban planning can profoundly impact urban spaces, making the importance of art in shaping and enriching the urban environment invaluable. Public artworks such as sculptures, monuments, murals, and various art installations not only make cities more attractive and livable but also enhance social interaction and cultural awareness. Art in urban areas fosters more interaction among city residents, offering public spaces where communities can come together. This, in turn, strengthens social bonds and fosters a sense of community, promoting social cohesion. Artworks in cities lead to numerous positive developments, whether through the impact of a single public artwork or the comprehensive influence of art/sculpture parks designed to showcase multiple pieces. Sculpture parks are defined as landscaped areas where artworks are displayed, often on a large scale and across expansive spaces. These parks make art accessible to broader audiences, providing venues where people can gather, socialize, and enjoy various cultural activities. Sculpture parks frequently emphasize the harmony between art and nature, shaping the environment both artistically and urbanistically. The integration of artworks with the park space transforms the area into a cohesive part of the artistic experience. This paper focuses on the social benefits of artworks in cities, examining sculpture parks in different cities worldwide. These parks enrich urban life both aesthetically and socially by incorporating art into the daily lives of city dwellers. Sculpture parks play a crucial role in making art accessible to everyone, bringing communities together, enhancing social interaction, and providing opportunities for people to experience art.

Keywords: Sculpture parks, art parks, social benefits.

SMAGUL ELUBAY'IN ARASAT MEYDANI ROMANINDA KOLEKTİFLEŞTİRME ETKİSİNDEKİ YENİ HAYAT

NEW LIFE UNDER THE EFFECT OF COLLECTIVIZATION IN SMAGUL ELUBAY'S NOVEL ARASAT SQUARE

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz BACAKLI

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6128-5482

ÖZET

Toplumlar yeni düşünce veya olayların etkisiyle tarihî süreç içerisinde kaçınılmaz olarak değişime uğramaktadır. Daha çok farklı sosyal ve siyasal organizasyon problemleri nedeniyle özgürlüklere ve haklara ulaşma sorunu yaşayan kesimler için idare tarafından alınan reform tedbirleri değişimin sürece yayılarak ve dengeli bir biçimde gerçekleşmesini sağlar. Değişim konusunda inisiyatif alması gereken idarenin bir nedenle görmezden gelip haklar ve özgürlüklere erişimlerini kısıtladığı veya tamamen engellediği gruplar ise toplumsal değimi travmatik sonuçlara da yol açan devrimlerle gerçekleştirir. Rusya'da 1917 yılında monarşinin emeklerini sömürdüğü işçi, asker ve çiftçilerin merkezinde olduğu Sovyet devrimi; toplumda köklü bir değişim yapma iddiasındadır. Sovyet devletinin yeni bir ekonomi politikası sürecinin sonunda 1928 yılında başlatılan kolektifleştirme kararıyla tüm özel mülkler birleştirilerek kolhoz adı verilen büyük devlet çiftlikleri oluşturulur. Kazaklar da Rus hakimiyeti altında bulunduğundan Sovyet devriminden etkilenir. Rus toplumu için kolektifleştirme süreci sonuçlarından bağımsız olarak sınıflı bir yapısı bulunduğundan anlamlıdır. Ancak Kazak toplumunda sınıflı bir toplum yapısı bulunmadığından kolektifleştirme siyasetinin sonuçları oldukça ağır olur. Kazakistan'da yönetici olan Filip İsayeviç Goloşçekin, Kazaklarda Sovyet ideolojisinin yeterince yayılmadığını düşünerek özellikle Kazak zenginlerinin köylerdeki etkisini kırmayı hedefler. Onların temsil ettiği tüm kıymet hükümlerini önce tahkir eder ve sonrasında ortadan kaldırma yoluna gider. Göçebe yaşam tarzı yerine yerleşik hayat tarzını yerleştirmeyi hedefleyen kolektifleştirme sürecinin yol açtığı adaletsiz uygulamalar, Kazak topraklarında XX. yüzyılın ilk yarısında yüzlerce isyanın çıkmasına neden olur. Kazak edebiyatının roman türündeki önemli ismi Smagul Elubay, Türkiye Türkçesine Arasat Meydanı olarak aktarılan eserinde bu dönemi gerçekçi bir şekilde ele alır. Çalışmada kendisi de ailesi ile bu süreçten etkilenen Elubay'ın romanından hareketle kolektifleştirme süreci sonrasında ortaya çıkan yaşam tarzı incelenmektedir. Metin analiz yönteminin ağırlıklı olarak kullanıldığı çalışmada kolektifleştirmenin ortaya çıkardığı yeni hayat formu, kendisini var eden dinamikler üzerinden irdelenir. İdarî sistem, ekonomi, ahlak, din, kültür, yaşayış tarzı, ailenin yapısı ve mekân anlayışı gibi toplumsal hayat unsurlarının yeni hayat biçimi ile kazandığı biçim örnek anlatı kesitleri üzerinden değerlendirilir. Çalışma yoluyla kolektifleştirme siyasetinin Kazak toplumunu tahrip ettiği noktaları örnek olaylar üzerinden anlatan eserin, gerçeklikle kesişen noktaları tespit edilmeye çalışılır.

Anahtar Kelimeler: Kolektifleştirme, Kazak Edebiyatı, Roman, Smagul Elubay, Arasat Meydanı.

ABSTRACT

Societies inevitably undergo change in the historical process under the influence of new ideas or events. For those groups who have difficulty accessing freedoms and rights due to different social and political organization problems, the reform measures taken by the administration ensure that the change is spread over the process and occurs in a balanced manner. The groups that the administration, which should take the initiative in terms of change, ignores for some reason and restricts or completely prevents their access to rights and freedoms, realize social change through revolutions that also lead to traumatic results. The Soviet revolution in Russia in 1917, centered on workers, soldiers and farmers whose labor was exploited by the monarchy, claimed to make a radical change in society. At the end of a new economic policy process of the Soviet state, with the collectivization decision initiated in 1928, all private properties were combined and large state farms called kolkhozes were formed. The Kazakhs were also affected by the Soviet revolution since they were under Russian rule. The collectivization process was meaningful for Russian society, regardless of its results, since it had a class structure. However, since there was no class structure in Kazakh society, the results of the collectivization policy would be quite severe. Filip Isayevich Goloshchekin, who was a ruler in Kazakhstan, thought that the Soviet ideology had not spread sufficiently among the Kazakhs and aimed to break the influence of the Kazakh rich in the villages. He first belittled and then eliminated all the values they represented. The unjust practices caused by the collectivization process, which aimed to replace the nomadic lifestyle with a settled lifestyle, caused hundreds of rebellions to break out in the Kazakh lands in the first half of the 20th century. Smagul Elubay, an important name in the novel genre of Kazakh literature, addresses this period realistically in his work translated into Turkish as Arasat Meydanı. In this study, the lifestyle that emerged after the collectivization process is examined based on the novel of Elubay, who was also affected by this process with his family. In the study where the text analysis method is predominantly used, the new life form that collectivization has created is examined through the dynamics that created it. The form that social life elements such as administrative system, economy, morality, religion, culture, lifestyle, family structure and spatial understanding have gained with the new life form are evaluated through sample narrative sections. Through the study, the points where the collectivization policy has destroyed the Kazakh society through sample events are tried to be determined in the work where it intersects with reality.

Keywords: Collectivization, Kazakh Literature, Novel, Smagul Elubay, Arasat Square.

SANAL KAYTARMA DAVRANIŞLARININ İŞ KONSANTRASYONU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE IMPACT OF CYBERLOAFING BEHAVIORS ON WORK CONCENTRATION

Dr. Öğretim Üyesi B. Çağatay AKSU
İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sağlık Yönetimi,

Dr. Öğretim Üyesi Turgay KARALİNÇ
İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sağlık Yönetimi,

Dr. Öğretim Üyesi Aslı KAYA
İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sağlık Yönetimi,
https://orcid.org/0000-0001-6818-3868,

ÖZET
Teknoloji çağında çalışanların iş saatleri içinde interneti iş dışı amaçlarla kullanmalarını "Sanal kaytarma" (cyberloafing) olarak ifade edilmektedir. Bu davranış, çalışanların iş konsantrasyonu üzerinde olumsuz etkiler yarattığı gibi kurumunda verimli çıktılar almasını olumsuz etkileyebilmektedir. Dikkat dağınıklığı, zaman kaybı, iş verimliliğinin azalması, tükenmişlik ve motivasyonun azalması gibi birçok örgütsel konuları etkileyen sanal kaytarma davranışlarının iş konsantrasyonu üzerindeki etkisi de söz konusu olmaktadır. İş yerinde iş ile ilgili olmayan internet kullanımı bireyin dikkatinin dağılmasına, iş için ayırdığı zamanı verimli kullanamamasına, günlük yapılacak iş miktarındaki kalite ve sayısına ve kişinin işle ilgili motivasyonunun azalmasına sebep olurken, bireyin işe olan odaklanması yani iş konsantrayonunu olumsuz etkileyerek bireyin hem bireysel hem de örgütsel performansının düşmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada iş yerinde sanal kaytarmayı önlemeye yönelik kurum içi stratejiler belirlenmesi ve sanal kaytarmanın iş konsantrasyonunun üzerindeki etkisinin incelenmesine yönelik çalışma dizayn edilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Sanal Kaytarma, İş Konsantrasyonu, Davranış, İnternet.

Abstract

In the age of technology, employees' use of the internet for non-work-related purposes during work hours is referred to as "cyberloafing." This behavior negatively impacts employees' job concentration and can also reduce organizational productivity. Cyberloafing leads to issues such as distraction, time loss, decreased job performance, burnout, and lowered motivation, all of which affect job concentration. Non-work-related internet usage in the workplace causes a decline in focus, reducing both individual and organizational performance. Therefore, this study is designed to explore strategies to prevent cyberloafing and examine its impact on job concentration.

Keywords: Cyberloafing, Job Concentration, Behavior, Internet.

ÖRGÜTLERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM ALGISININ AĞ OLUŞTURMA VE İNOVATİF DAVRANIŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE DEĞİŞİME HAZIR OLMA VE DİJİTAL KÜLTÜRÜN ROLÜ

THE ROLE OF CHANGE READINESS AND DIGITAL CULTURE IN THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION PERCEPTION ON NETWORKING AND INNOVATIVE BEHAVIOR IN ORGANIZATIONS

Dr. Öğr. Gör.Cemile ŞEKER
Yakın Doğu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Araştırma Merkezi, Lefkoşa, KKTC,
https://orcid.org/0000- 0002-9150-6845

Dr. Öğr. Üyesi Aslı KAYA
İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi,
https://orcid.org/0000-0001-6818-3868,

Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Biimler Fakültesi
https://orcid.org/0000-0001-6818-3868,

Dr. Öğr. Üyesi Merve Önder BALCIOĞLU
Usak University, Faculty of Economics and Administration Sciences, Department of Public Administration,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3823-6137,

ÖZET

Çalışmanın amacı, örgütlerde dijital dönüşüm algısının ağ oluşturma ve inovatif davranışlar üzerindeki etkisinde değişime hazır olmanın ve dijital kültürün rolünü incelemektir. Çalışmanın sonuçları sayesinde örgütler, dijital dönüşüm süreçlerinin etkin yönetimi ve uygulanması açısından pratik çıkarımlar elde edebilirler. Örgütler, dijital dönüşüm süreçlerinde başarılı olabilmek için ağ oluşturma ve inovatif davranışları teşvik etmenin yanı sıra değişime hazır olma ve dijital kültürü benimsemenin önemini kavrayabilir bununla ilgili yeni stratejiler oluşturabilir. Bu çalışma, liderlere ve yöneticilere, dijital dönüşüm stratejilerini geliştirirken nelere dikkat etmeleri gerektiği konusunda rehberlik edebilir. Böylece bu çalışma, örgütlere dijital çağda rekabet avantajı elde etmelerine ve sürdürülebilir başarıyı sağlamalarına yardımcı olabilir. Bu bağlamda, çalışma önem arz etmektedir. Dijital dönüşüm, çağımız iş dünyasında kaçınılmaz bir gerçeklik hatta zorunluluk haline gelmiştir. Örgütlerin bu dönüşüm sürecine nasıl adapte oldukları, onların uzun vadeli başarısını ve rekabet gücünü belirleyebilir. Ağ oluşturma ve inovatif davranışlar, örgütlerin dijital dönüşümden en iyi şekilde yararlanabilmesi için kritik öneme sahip olabilir. Bu dönüşüm sürecinde, örgütlerin değişime ne kadar hazır oldukları ve dijital kültürü ne kadar benimsedikleri gibi faktörler de bu süreçlerin etkinliğini destekleyebilir. Bu nedenle bu değişkenler arasındaki etki ve ilişkiler çok önem arz eder. Bu bağlamda çalışmanın gerekçesi bu beş değişken arasındaki etki ve ilişkilerin çok önemli olması ve bu değişkenleri konu edinen herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olmasıdır. Çalışma, bu dinamikleri derinlemesine inceleyerek hem akademik dünyaya hem de örgütlerin iş yapış şekillerine önemli katkılar sunabilir. Özellikle, değişime hazır olma ve dijital kültürün aracı ve düzenleyici rolünü ele alarak, bu iki faktörün dijital dönüşüm süreçlerindeki kritik önemini vurgulayabilir ve yazındaki boşluğu doldurabilir. Ayrıca, araştırmacılara yeni araştırmalar için rehberlik edebilir, örgütlerin sürdürülebilir başarı elde etmelerinde yardımcı olabilir.

Anahtar kelimeler: Dijital Dönüşüm, Değişim, Dijital Kültür, Ağ Oluşturma, İnovatif Davranış

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the role of readiness for change and digital culture on the impact of digital transformation perception on networking and innovative behaviors in organizations. Thanks to the results of the study, organizations can obtain practical implications for the effective management and implementation of digital transformation processes. In order to be successful in digital transformation processes, organizations can understand the importance of being ready for change and adopting digital culture, as well as encouraging networking and innovative behaviors, and create new strategies regarding this. This study can guide leaders and managers on what they should pay attention to when developing digital transformation strategies. Thus, this study can help organizations gain competitive advantage and achieve sustainable success in the digital age. In this context, the study is important. Digital transformation has become an inevitable reality, even a necessity, in today's business world. How organizations adapt to this transformation process can determine their long-term success and competitiveness. Networking and innovative behaviors can be critical for organizations to make the most of digital transformation. In this transformation process, factors such as how ready organizations are for change and how much they have adopted digital culture can also support the effectiveness of these processes. Therefore, the effects and relationships between these variables are very important. In this context, the rationale for the study is that the effects and relationships between these five variables are very important and no study has been found focusing on these variables. By examining these dynamics in depth, the study can make significant contributions to both the academic world and the way organizations do business. In particular, by addressing the mediating and moderating role of readiness for change and digital culture, it can emphasize the critical importance of these two factors in digital transformation processes and fill the gap in the literature. It can also guide researchers for new research and help organizations achieve sustainable success.

Key words: Digital Transformation, Change, Digital Culture, Networking, Innovative Behavior

DİJİTAL LİDERLİĞİN YENİLİKÇİ DAVRANIŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE DİJİTAL KÜLTÜRÜN VE BİLGİ ATALETİNİN ROLÜ

THE ROLE OF DIGITAL CULTURE AND KNOWLEDGE INERTIA IN THE EFFECT OF DIGITAL LEADERSHIP ON INNOVATIVE BEHAVIOR

Dr. Öğr. Gör.Cemile ŞEKER
Yakın Doğu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Araştırma Merkezi, Lefkoşa, KKTC,
https://orcid.org/0000- 0002-9150-6845

Dr.Öğr.Üyesi Merve Önder BALCIOĞLU
Usak University, Faculty of Economics and Administration Sciences, Department of Public Administration,
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3823-6137,

Prof.Dr.Edip ÖRÜCÜ
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Biimler Fakültesi
https://orcid.org/0000-0001-6818-3868,

Dr.Öğr.Üyesi Aslı KAYA
İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi,
https://orcid.org/0000-0001-6818-3868,

ÖZET

Dijital liderlik, dijital kültür ve bilgi ataletinin birbirlerine olan etkileri ve ilişkileri, modern iş dünyasında önemli bir etkileşim ağını oluşturabilir. Dijital liderlik, örgütlerde dijital dönüşümü yönlendiren, bu dönüşüm sürecinde yenilikçi ve esnek stratejiler geliştiren, liderlik tarzını olarak kabul edilebilir. Dijital liderler, dijital kültürü teşvik ederek çalışanların dijital araçları ve düşünce tarzlarını benimsemesini sağlayarak çalışanların değişime açık olmalarını destekleyebilir. Fakat, bilgi ataletinin varlığı, bu sürecin önünde bir engel oluşturabilir. Bilgi ataletinin neden olduğu durgunluk ve eski bilgilere bağlılık, dijital kültürün dinamik ve yenilikçi yapısını zayıflatabilir. Dolayısıyla, dijital liderlerin, bilgi ataletini aşmak için sürekli öğrenme ve adaptasyonu teşvik eden stratejiler geliştirmesi gereklidir. Bu şekilde, dijital kültürün tam anlamıyla benimsenmesi ve örgütün rekabetçi kalması sağlanabilir. Bu çalışmanın amacı, dijital liderliğin dijital kültür üzerindeki etkisinde bilgi ataletinin ve yenilikçi davranışın rolünü tespit etmektir. Dijital dönüşüm, örgütlerin sürdürülebilir başarı elde edebilmesi için kritik öneme sahip olabilir. Dijital liderlik, dijital kültürün oluşumunda ve benimsenmesinde belirleyici bir faktör olabilir ancak bilgi ataletinin varlığı bu süreci olumsuz etkileyebilir. Bilgi ataletinin dijital kültürü nasıl engellediğini ve dijital liderlerin bu engeli aşmak için nasıl stratejiler geliştirdiğini anlamak, örgütlerin yenilikçi, esnek ve rekabetçi kalmasını sağlar. Araştırma, hem teorik katkılar sunarak yazına yeni ilişkiler katacak hem de pratik önerilerle örgütlerin dijital dönüşüm süreçlerini daha etkin yönetmelerine yardımcı olacaktır. Ayrıca bu çalışmanın sonuçları araştırmacılara rehberlik ederek yeni çalışmaların oluşturulmasına destek olabilir. Bu bağlamda araştırma önem arz etmektedir. Araştırmanın değişkenleri olan dijital liderlik, yenilikçilik dijital kültür ve bilgi ataleti arasında yapılan çalışmaların yetersiz olması araştırmanın gerekçesini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Kültür, Dijital Lider, Bilgi Ataleti, Yenilikçilik.

ABSTRACT

The effects and relationships of digital leadership, digital culture and information inertia on each other can create an important interaction network in the modern business world. Digital leadership can be considered as a leadership style that directs digital transformation in organizations and develops innovative and flexible strategies during this transformation process. Digital leaders can support employees' openness to change by encouraging digital culture and encouraging employees to embrace digital tools and ways of thinking. However, the existence of information inertia may pose an obstacle to this process. Stagnation caused by information inertia and reliance on outdated information can undermine the dynamic and innovative nature of digital culture. Therefore, digital leaders need to develop strategies that encourage continuous learning and adaptation to overcome information inertia. In this way, digital culture can be fully embraced and the organization remains competitive. The purpose of this study is to determine the role of information inertia and innovative behavior in the impact of digital leadership on digital culture. Digital transformation can be critical for organizations to achieve sustainable success. Digital leadership can be a determining factor in the formation and adoption of digital culture, but the presence of information inertia can negatively affect this process. Understanding how information inertia hinders digital culture and how digital leaders develop strategies to overcome this obstacle allows organizations to remain innovative, flexible and competitive. The research will add new relationships to the literature by making theoretical contributions and will help organizations manage their digital transformation processes more effectively with practical suggestions. In addition, the results of this study can guide researchers and support the creation of new studies. In this context, research is important. The reason for the research is that the studies conducted between the variables of the research, digital leadership, innovation, digital culture and information inertia, are insufficient.

Keywords: Digital Culture, Digital Leader, Knowledge Inertia, Innovation.

AB YEŞİL MUTABAKATININ YÜK TAŞIMACILIĞINA ETKİSİ

IMPACT OF THE EU GREEN DEAL ON FREİGHT TRANSPORT

Prof Dr. Murat Selim SELVİ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID No: 0000-0002-9114-3183

ÖZET

Lojistik hizmetlerde ürünleri dağıtırken doğa dostu dağıtım kanalı ve taşıma araçlarının seçilmesi ve desteklenmesi gerektiği sürekli vurgulanmaktadır. Bu konuda ülkeler hem ulusal hem uluslararası taşımacılıkta pek çok düzenleme yapmaktadırlar. Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı ile getirilen düzenlemeler verilen izin dışında yabancı emisyonlardan kaynaklanan "karbon kaçağı" miktarını hem vergi ile hem de idari yaptırımlarla cezalandırmaktadır. Bu durum ihracatının çoğunu deniz ve karayolu ile AB ülkelerine yapan Türkiye'deki firmaların lojistik yönetimlerini ciddi şekilde etkileyecektir. Örneğin AB ülkelerine mal taşıyan ve sınıra gelen Türkiye' ye ait taşıma araçları teslimatı yapacağı noktaya kadar ne kadar karbon salımı yaptıysa ona göre sınırda "karbon salım vergisi" ödeyecektir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'den Avrupa Birliği ülkelerine ihracat yapan firmaların yük taşımacılığı konusunda Yeşil Mutabakat ile getirilen tedbirlerden nasıl etkileneceklerine ilişkin ipuçları elde etmektir**.** Bu çalışmada özellikle Avrupa Komisyon'nun verdiği kararlar incelendiği için ikincil veriler sıklıkla kullanılmıştır. Çalışmada ikincil veri elde ederken ayrıca internet sitelerinden de yararlanılmıştır. Bugün için halen geçerli olan ve süregelen olgular ve yaşananlar söz konusu olduğu için bu araştırma betimsel özellik göstermektedir. Sınırda karbon vergisi ödeme gibi az bilinen ya da ilave bilgi gerektiren bir konuda kaynak taraması yapıldığı için bu çalışma bir keşifsel araştırma özelliği de göstermektedir. Çalışmada AB komisyonunun yük taşıma modlarında çeşitliliği artırmak için hidrojen dahil yenilenebilir enerji kaynakları ile çalışan alternatif taşıma araçlarına çok önem verdiği ve bu konuda yatırım teşvik edenl yasal düzenlemeler yaptığı ortaya çıkmıştır. Çalışmada ayrıca AB'de gelecekte "sıfır emisyonlu hidrojen-yakıt hücresi" ile çalışan çekicilerin üretimine başlanacaktır. Türkiye'den ihracat ayapan firmaların lojistik yöneticilerin bu çekiciler ile yük taşımaya karar vermeleri durumunda maliyetlerini şimdiden düşünmeleri gerekir. Komisyonun karbon fiyatlandırmasını denizcilik sektörünü de kapsayacak şekilde genişlettiği anlaşılmaktadır. AB limanına giden tüm gemiler için sürdürülebilir yakıt kullanımı teşvik edilmektedir. Ürün ambalaj malzemelerinin yeniden kullanılabilir olması, gereksiz paketlemenin yapılmaması ve ürünlerin açık ve net bir şekilde etiketli olması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: AB yeşil mutabakatı, lojistik, yük taşımacılığı

ABSTRACT

It is repeatedly emphasised that environmentally friendly distribution channels and transport vehicles should be selected and supported when distributing products in logistics services. In this regard, countries implement numerous regulations at both the national and international levels with regard to transport. The regulations introduced by the European Union Green Deal impose penalties on the amount of 'carbon leakage' arising from unauthorised foreign emissions, utilising a combination of taxes and administrative sanctions. This situation will have a significant impact on the logistics management of companies in Turkey, which export the majority of their goods to EU countries by sea and road. To illustrate, Turkish transport vehicles conveying goods to EU countries and arriving at the border will be required to pay a 'carbon emission tax' at the border, calculated according to the quantity of carbon emissions emitted up to the point of delivery. The objective of this study is to ascertain the potential impact of the Green Deal measures on freight transport on firms exporting

from Turkey to European Union countries. In this study, a significant proportion of the data was derived from secondary sources, particularly in the context of analysing the decisions of the European Commission. In addition to the use of secondary data, the study also employed the utilisation of websites. This research is descriptive in nature, as it seeks to elucidate the facts and experiences that remain pertinent and ongoing in the present day. Furthermore, this study has an exploratory research component, as a literature review is conducted on a subject such as the payment of carbon taxes at border crossings, which is relatively unknown or requires additional information. The study demonstrates that the EU Commission attaches significant importance to the utilisation of alternative transport vehicles powered by renewable energy sources, including hydrogen, with the objective of enhancing the diversity of freight transport modes. In order to facilitate investment in this area, the Commission has enacted legal regulations that encourage the adoption of these alternative vehicles. Furthermore, the study indicates that the production of hydrogen-fuelled tow trucks with zero emissions will commence in the EU in the future. It would be prudent for the logistics managers of exporting companies from Turkey to consider the costs involved in transporting cargo with these trucks in advance. It is evident that the Commission has extended the implementation of carbon pricing to the maritime sector. The utilisation of sustainable fuel is incentivised for all vessels navigating towards EU ports. It is recommended that product packaging be reusable, that unnecessary packaging be avoided, and that products be clearly labelled.

Key words: EU green deal, logistics, freight transport

AB YEŞİL MUTABAKATI KAPSAMINDA YEŞİL LOJİSTİĞİN ÖNEMİ

THE SIGNIFICANCE of GREEN LOGISTICS in the CONTEXT of the EU GREEN DEAL

Feride YAVAŞ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD Doktora Öğrencisi,
ORCID: 0000-0003-2704-6140

Prof. Dr. Murat Selim SELVİ
Tekirdağ Namık Kemal Univertsitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
ORCID: 0000-0002-9114-3183

ÖZET

Yeşil dağıtım, yeşil ambalajlama, yeşil depolama yanında çevreci enerji kullanımı, yeşil bina kullanımı, çevre yönetim sistemleri, hibrit motorlu araç kullanımı, çevresel izleme ve ölçüm, yeşil ürün tasarımı vb. faaliyetler yeşil lojistik uygulamaları kapsamında değerlendirilmektedir. AB Yeşil Mutabakat çerçevesinde getirilen hedefler firmaların yeşil lojistik işlemlerini destekleyici ve teşvik edici yöndedir. Sürdürülebilir taşımacılık için yük taşıma araçlarının kullandığı enerji, emisyon miktarı ve atık yönetimi Yeşil Mutabakat'ın önem verdiği hususlar arasındadır. AB ülkelerine ihracat yapan firmaların yeşil lojistik uygulamalarını gözden geçirmeleri, sınırda karbon vergisi uygulamaları karşısında şimdiden ulaştırma yatırımlarına başlamaları büyük önem arz etmektedir. Çünkü üretimden sonra en önemli maliyet kalemini oluşturan lojistik hizmetlerde yeşil dönüşümü sağlamak Türkiye'de işletmelerin lojistik yönetimlerini zorlayacak olan önemli işlerden biri gibi durmaktadır. Yeşil lojistiğin amaçları arasında temel olarak tüketicilerin ihtiyaçlarına uygun ürünlerin çevreye zarar vermeyecek şekilde tasarlanması, sunulması, paketlenmesi, taşınması ve depolanması yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı yeşil lojistik eylemlerinin AB Yeşil Mutabakatı açısından önemine işaret etmektir. Bu çalışmada az bilinen bir konu hakkında kaynak taraması yapıldığı için, araştırma keşifsel bir özellik göstermektedir. Kaynak taraması yapmak keşifsel araştırma yapmanın yollarından biridir. Çalışmada AB ülkelerine ihracat yapan firmalar için yeşil lojisitk uygulamalarının önemine dikkat çekilmektedir. Araştırmada ugün için hali hazırda süregelen olgular ve yaşananlar söz konusu olduğu için araştırma betimsel özellik de göstermektedir. Sonuç olarak AB ülkelerine ihracat yapan firmaların taşımacılıkta kullanacakları araçlarda kullandıkları fosil yakıtların ve ürünleri paketledikleri çevreye zararlı ambalaj malzemeleri nedeniyle sınırda ödemek zorunda kalacakları vergilerin önemli bir sorun oluşturacağı anlaşılmıştır. Dolayısıyla AB ülkelerine taşınacak olan malların düşük emisyonlu taşıt araçları kullanılarak yapılması, paketlemede çevre dostu malzemelerin seçilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

İhracat firmalarının nakliye araçlarında tam elektrikli ya da hibrit araçlara yatırım yaparak dağıtım faaliyetlerinde daha çevreci uygulamaları hayata geçirmeleri elzemdir. Yenilenemeyen enerji kaynaklarının daha az kullanılması bakımından daha az yakıt tüketen çekici ve yarı römork tipi araçların taşımada kullanılmasının önemi ortaya çıkmıştır. Firmaların karbon salımlarını ölçümleyerek uluslararası lojistikte kullanacakları araçları seçmeleri ve ulaştırma altyapılarını da bu doğrultuda hazırlamaları gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Yeşil Mutabakat, Yeşil Lojistik, Yük Taşımacılığı

ABSTRACT

In addition to green distribution, green packaging, green storage, green energy use, green building use, environmental management systems, hybrid motor vehicle use, environmental monitoring and measurement, green product design, and so forth, the scope of green logistics practices encompasses

these and other areas. The targets set out in the context of the EU Green Deal are designed to provide support and encouragement for green logistics operations on the part of companies. Among the issues that the Green Deal attaches importance to are the energy used by freight transport vehicles for sustainable transport, the amount of emissions and waste management. It is of great importance for companies exporting to EU countries to review their green logistics practices and to start making transport investments in light of the introduction of carbon taxation at the border. The provision of green transformation in logistics services, which constitute the most significant cost item after production, appears to represent a significant challenge for the logistics management of enterprises in Turkey. The fundamental objectives of green logistics are to design, present, package, transport and store products in an environmentally friendly manner that meets the needs of consumers. The objective of this study is to highlight the significance of green logistics initiatives in the context of the EU Green Deal. As this study is a literature review on a topic that is not widely researched, it can be characterised as exploratory in nature. A literature review is one of the methods used in exploratory research. The study highlights the significance of green logistics practices for companies engaged in export activities targeting EU countries. The research also has a descriptive quality, as it is concerned with the facts and experiences that are currently taking place. It can thus be surmised that the utilisation of fossil fuels by companies exporting to EU countries in the vehicles they intend to use for transportation, coupled with the taxes they will be required to pay at the border due to the environmentally detrimental packaging materials in which they pack the products, will give rise to a considerable challenge. It is therefore evident that the goods to be transported to EU countries should be conveyed using low-emission vehicles, and that environmentally friendly materials should be selected for packaging. It is imperative that export companies invest in fully electric or hybrid vehicles for transportation and implement more environmentally friendly practices in distribution activities. In light of the necessity to reduce the utilisation of non-renewable energy resources, the significance of employing less fuel-consuming tractor and semi-trailer type vehicles in the context of transportation has become increasingly apparent. It is incumbent upon companies to measure their carbon emissions, select the vehicles they will use in international logistics, and prepare their transport infrastructure accordingly.

Key words: Green Deal, Green Logistics, Freight Transport

TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ VE YAPAY ZEKÂ: SİSTEMATİK LİTERATÜR TARAMASI

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW

Assist. Prof. Dr. Murat BAYRAKTAR

İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme Fakültesi Ekonomi/Finans Bölümü

ORCID ID: HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-4028-192X

ÖZET

Tedarik zinciri daima veri-yoğun ve analitik bir süreç olarak gerçekleşmektedir. Tedarik zinciri yönetimi, tedarikçiden üreticilere ve ötesine tüm paydaşları kapsayan geniş ve karmaşık bir olgudur. Yapay Zekâ, gelecek yıllarda tedarik zincirinde daha da yaygınlaşacak bir trend olacaktır. Yapay Zekâ en dikkate değer potansiyeli tedarik zinciri endüstrisindeki önemidir. Tedarik zincirinde yapay zekâdan faydalanan işletmeler, lojistik süreçlerini hızlandırmakla, güvenliklerini güçlendirmek, veriye dayalı içgörüler kazanarak olası eksiklikleri sorun haline gelmeden önceden evvel teşhis etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Tedarik Zinciri, Lojistik, Büyük Veri.

ABSTRACT

The supply chain has always been a data-intensive and analytical process. Supply chain management is a broad and complex phenomenon encompassing all stakeholders, from suppliers to manufacturers and beyond. Artificial Intelligence is poised to become an increasingly prevalent trend in supply chains in the coming years. The most significant potential of AI lies in its importance to the supply chain industry. Businesses leveraging AI in their supply chains are accelerating their logistics processes, enhancing security, and gaining data-driven insights to proactively identify potential shortcomings before they escalate into problems.

Keywords: AI, Supply Chain, Logistics, Big Data.

VERGİ GELİRLERİ VE SOSYAL SERMAYE BAĞLANTISI: SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDEN KANITLAR

TAX REVENUES AND SOCIAL CAPITAL NEXUS: EVIDENCE FROM SELECTED OECD COUNTRIES

Assist. Prof. Dr. Murat BAYRAKTAR

İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme Fakültesi Ekonomi/Finans Bölümü

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4028-192X

ÖZET

Literatür, sosyal sermayenin vergi ahlakını ve vatandaşların vergi ödeme istekliliğini olumlu yönde etkileyebileceğini ileri sürmektedir. Araştırmalar, güçlü sosyal ağlara dahil olan bireylerin vatandaşlık görevi duygusu sergileme ve hükümete güvenme olasılığının daha yüksek olduğunu ve bunun da vergi uyumuna yol açtığını göstermiştir. Güvensizlik ve düşük sivil katılımla karakterize edilen zayıf sosyal sermaye, vergiden kaçınma davranışını teşvik edebilmektedir. Ayrıca kamu harcamalarının verimliliği ve şeffaflığı da önemli bir rol oynamaktadır. Vatandaşlar kamu kaynaklarının sorumlu bir şekilde yönetildiğini algıladıklarında vergi ödemelerini değerli bir katkı olarak görme olasılıkları daha yüksektir. Tersine, verimsizlik ve yolsuzluk güveni aşındırabilir ve vergi ahlakını azaltabilir. Bu çalışma, gönüllü dernek üyeliği, kurumsal güven ve ekonomik kalkınma gibi faktörlerin vergi geliri-sosyal sermaye ilişkisini nasıl etkilediğini inceleyerek bu konuyla ilgili mevcut araştırmayı ele almaktadır. Aynı zamanda yerel özerklik ve verimli kamu harcamaları gibi hükümet uygulamalarının vergi uyumu üzerindeki potansiyel etkisini de araştırıyor. Seçilen OECD ülkeleri için sosyal sermaye
%1 arttığında vergi gelirleri %0,252462 artmaktadır. Politika yapıcılar, bu karmaşık etkileşimi anlayarak sosyal sermayeyi güçlendirecek ve vergiye uyum kültürünü teşvik edecek stratejiler tasarlayabilir. Bu da genel toplumsal ekonomik refahı artıran daha sürdürülebilir ve adil bir vergi sistemine yol açabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Geliri, Sosyal Sermaye, Yönetişim, Ekonomik Büyüme.

ABSTRACT

The literature suggests that social capital can positively influence tax morale, the willingness of citizens to pay taxes. Studies have shown that individuals embedded in strong social networks are more likely to exhibit a sense of civic duty and trust in government, leading to higher tax compliance. Conversely, weak social capital characterized by distrust and low civic engagement can foster tax avoidance behavior. Furthermore, the efficiency and transparency of government spending play a crucial role. When citizens perceive public resources being managed responsibly, they are more likely to view tax payments as a worthwhile contribution. Conversely, inefficiency and corruption can erode trust and decrease tax morale. This study delves into the existing research on this topic, examining how factors like voluntary association membership, institutional trust, and economic development influence the tax revenue- social capital nexus. It also explores the potential impact of government practices, such as local autonomy and efficient public spending, on tax compliance. When social capital increases %1, tax revenue increases %0.252462. By understanding this complex interplay, policymakers can design strategies to strengthen social capital and promote a culture of tax compliance. This, in turn, can lead to a more sustainable and equitable tax system that enhances overall societal economic well-being.

Keywords: Tax Revenue, Social Capital, Governance, Economic Growth.

OSMANLI TÜRKÇESİNİN 19. YÜZYILDAKİ DEĞİŞİM YÖNÜ

THE DIRECTION OF CHANGE IN OTTOMAN TURKISH IN THE 19TH CENTURY

Doç. Dr. Perihan ÖLKER

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2603-3639

ÖZET

Osmanlı Devleti 19. yüzyılı oldukça sancılı geçirmiştir. Savaşlar ve isyanların yanı sıra yoğun yenileşme faaliyetleri de bu yüzyıla denk gelmektedir. Tanzimat ve Islahat Fermanlarından yeterince verim alınamayınca sürecin sonunda Kanun-i Esasi (Anayasa) yürürlüğe girmiştir. Türkçenin sadeleştirilmesi yolunda atılan adımların Cumhuriyet döneminde söz konusu olduğu yaygın bir kanaat olmakla birlikte doğru değildir. Bahsi geçen süreçlerde Saray'ın halka ulaşabilmek adına Türkçenin sadeleştirilmesi yönünde çalışmaları da başlamıştır. Osmanlı bu yüzyılda yazı dilinin sadeleştirilmesi yolunda epeyce çaba göstermiştir. Tanzimatla birlikte dilde sadeleşme ve alfabe reformu tartışmaları ortaya çıkarken Türkçenin artık bir eğitim-öğretim dili olarak gelişebilmesi için de adımlar atılmıştır. Padişah II. Mahmut'un Takvim-i Vekayi editörü Esad Efendi'ye gazetenin sade dille yayınlanması için talimat vermesiyle birlikte başlayan süreçte 1851 yılında kurulan Encümen-i Daniş "Türk dilini geliştirmeye çalışacaktır". Maarif Nezareti 1861 yılında "öğretim dilini Türkçe" olarak beyan etmiş ancak yeterince başarı sağlanamadığı için okullara bu yoldaki uyarıları içeren resmi yazıların 1894 yılında dahi iletildiği görülmüştür. Öğretmenler kelimelerin Türkçesi varken Arapça ve Farsçalarını kullanmamaları yolunda uyarılmaktadır. Bu maksatla da Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi boyunca çok sayıda Türkçe dilbilgisi kitapları yazılmış ve basılmıştır. Türkçe (Lisan-ı Osmanî, Sarf-ı Osmanî vs...) öğretimi Tanzimat döneminde okullarda başlamış yüzyıl ilerledikçe yaygınlaşmıştır. Özellikle 1870 yılından itibaren İdadiler ve Rüştiyeler Türkçenin öğretimi açısından büyük bir gelişme sağlamıştır. Saray'ın bu politikalarına bağlı olarak genel anlamda Türkçenin sadeleştiği -çeşitli ve şiddetli dirençlerle karşılaşılmış olsa da- görülmektedir. Dilde sadeleşme politikasına dönemin gazeteleri de büyük destek vermiştir. Gazeteler gerek yayınladıkları çeşitli yazılarla gerekse dillerinde yapmış oldukları sadeleştirmeyle verdikleri desteği açıkça ortaya koymuştur. Daha 1840 yılında yazı diliyle konuşma dili arasındaki uçurum ve okuma yazma oranındaki düşüklük gazetelerin konusu olabilmiştir. Saray Türkçenin sadeleşmesi için büyük çaba göstermiş pek çok aydın da bu çabayı desteklemiştir. Buraya kadar verdiğimiz bilgilere çalışmamızda kısaca değinilecek ve 1839'dan başlamak üzere 1908 yılına kadar, basın üzerinden, Türkçenin sadeleşme süreci ve değişimi çeşitli kalıp ifadeler ve edatlar çerçevesinde değerlendirilecektir. Bilhassa Farsça esasa göre şekillenmiş tamlamaların Tükçe isim ya da sıfat tamlamasına dönüştürülmesi dikkati çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dilde sadeleşme, Osmanlı basını, Türkçenin öğretimi

ABSTRACT

The Ottoman Empire experienced a rather tumultuous 19th century. In addition to wars and rebellions, intense modernization efforts were also characteristic of this century. When the Tanzimat and Islahat Edicts did not yield sufficient results, the Kanun-i Esasi (Constitution) was enacted at the end of this process. While it is a common belief that the steps towards the simplification of Turkish occurred only during the Republic period, this is not actually the case. During the processes

mentioned above, the Palace also began efforts to simplify Turkish in order to reach the public. The Ottomans made considerable efforts to simplify the written language in the said century. With the Tanzimat, discussions on simplification of language as well as alphabet reform emerged, and steps were taken to develop Turkish as a language of education. Sultan Mahmud II's instruction to Esad Efendi, the editor of the Takvim-i Vekayi, to publish the newspaper in simple language initiated a process in which the Encümen-i Daniş, which had been established in 1851 as a scientific board, aimed to "develop the Turkish language." In 1861, the Ministry of Education declared that from then on the language of instruction would be Turkish, but due to insufficient success, official notices containing reminders on this issue were still being sent to schools as late as 1894. Teachers were advised not to use Arabic and Persian terms when Turkish equivalents were available. To this end, numerous Turkish grammar books were written and published during the Tanzimat (Reforms) and Meşrutiyet (Constitutional) periods. Turkish (Lisan-ı Osmanî, Sarf-ı Osmanî, etc.) instruction began in schools during the Tanzimat period and became more widespread as the century progressed. Particularly from 1870 onwards, Idadis (high schools) and Rüştiyes (middle schools) made significant progress in the teaching of Turkish. In line with the Palace's policies, Turkish generally became simplified—despite various and intense resistance. Newspapers of the time also supported the language simplification policy extensively. They clearly demonstrated their support through the various articles they published and the simplifications they made in their own language. As early as 1840, the gap between the written and spoken language and the low literacy rates were topics in newspapers. The Palace made considerable efforts to simplify Turkish, and many intellectuals supported these efforts. In our study, we will briefly touch upon the information provided so far and evaluate the process and changes of Turkish simplification from 1839 to 1908 through the press, focusing on various expressions and prepositions. In this regard, Notably, the transformation of Persian-based constructions into Turkish noun or adjective phrases is particularly striking.

Keywords: Language simplification, Ottoman press, Turkish instruction

BÜROKRASİNİN GÜÇ KAYNAKLARINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİĞİN BÜROKRASİ-SİYASET İLİŞKİSİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF THE CHANGE İN THE POWER SOURCES OF BUREAUCRACY ON THE BUREAUCRACY-POLİTİCS RELATİONSHİP

Öğr. Gör.Muhammed Sami BELET

Bitlis Eren Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5852-2579

**Bu çalışma "Türkiye'de Hükümet Sistemlerinin Bürokrasi-Siyaset İlişkisine Etkileri" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

ÖZET

Bürokrasi, bilgili ve donanımlı uzman kadroları; sahip olduğu bilgili ve uzman kadrolarla hızlı karar verebilme iktidarı; devamlı ve istikrarlı bir statüye sahip olması; özerk yapıda olması; örgüt ideolojisine sahip olması; planlama ve bütçelemede etkin rol alması gibi güç kaynaklarına sahiptir. Bürokrasinin sahip olduğu güç kaynakları, bürokrasinin fonksiyonlarını icra ederken kullandığı yetkilere dayanmaktadır. Bu güç kaynaklarının ölçülü şekilde kullanılması, kamu hizmetlerinin etkin bir biçimde sunulmasına ve toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmaktadır. Bürokrasi ve siyaset birbirlerine bağımlı bir şekilde bir bütünü oluşturarak devletin işlerliğini ve sürekliliğini sağlarken; bazen bürokrasi ile siyaset arasında açık veya gizli bir güç mücadelesi yaşanabilmektedir. Siyasetin meşruiyet, temsiliyet, mali kaynakları sağlama, bütçe hazırlama, siyasi parti ve alternatif bürokrasi gibi güç kaynakları bulunmaktadır. Siyasetin güç kaynakları, bürokrasiyi kontrol altına almak ve asıl işlevi olduğu düşünülen politikaları uygulamasını sağlamak adına siyasi iktidar tarafından etkin bir şeklide kullanılmaktadır. Ayrıca siyasi iktidar siyasetin güç kaynakları ile bürokrasinin katılığını ve gizliliği yumuşataya ve bürokratik kurumları daha işler hale getirmeye çalışmaktadır.

Son yıllarda hükümet sistemi ve kamu yönetimi teşkilatı yapısındaki değişimler; ayrıca bilgi teknolojileri, demokrasi gibi alanlarda yaşanan gelişmeler, bürokrasi siyaset ilişkisini etkilemiştir. Bürokrasinin güç kaynaklarında meydana gelen değişimin bu ilişkiyi nasıl etkilediğini ortaya koymayı amaçlayan çalışma üç bölüm olarak tasarlanmıştır. Birinci bölümde bürokrasinin güç kaynakları ele alınmıştır. İkinci bölümde son yıllarda yaşanan teknolojik, ekonomik, siyasi ve yönetsel değişikliklerin bürokrasinin güç kaynaklarını nasıl etkilediği ele alınmıştır. Son bölümde ise bürokrasi-siyaset ilişkisi yeni gelişmeler ekseninde değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile siyaset ve bürokrasinin bir bakıma Cumhurbaşkanlığı makamında birleşmesi, kamu yönetimi teşkilat yapısının ve üst düzey bürokratların atama usullerinin değişmesi, stratejik yönetim ile performans yönetimi ve denetiminin etkin uygulanması, esnek istihdam, hesap verebilirlik, alternatif bürokrasiler oluşturma, yerel yönetimlerin geliştirilerek hizmet kalitesinin artırılması, e-devlet, bütçeleme ve planlama süreçlerinin kolaylaştırılması, bilgi teknolojilerinin sağladığı avantajlar bürokrasinin siyaset karşısındaki güç kaynaklarının zayıflamasına sebep olduğu görülmüştür. Aslında yönetimde, siyasette, teknolojide ve ekonomide yaşanan bu gelişmelerin, siyaset ve yönetim ayrımı açısından önemli ölçüde olumlu katkılarının olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Bürokrasi, Siyaset, Bürokrasinin Güç Kaynakları, Bürokrasi Siyaset İlişkisi.

ABSTRACT

Bureaucracy has power sources such as having knowledgeable and equipped expert staff; the power to make quick decisions with its knowledgeable and expert staff; having a continuous and stable status; having an autonomous structure; having an organizational ideology; and taking an active role in planning and budgeting. The power sources possessed by bureaucracy are based on the authorities used by bureaucracy while performing its functions. The moderate use of these power sources helps to provide public services effectively and meet the needs of society. While bureaucracy and politics form a whole in an interdependent manner and ensure the functioning and continuity of the state; sometimes an open or covert power struggle can occur between bureaucracy and politics. Politics has power sources such as legitimacy, representation, providing financial resources, preparing a budget, political party and alternative bureaucracy. The power sources of politics are effectively used by the political power in order to control the bureaucracy and ensure that it implements the policies that are considered to be its main function. In addition, the political power tries to soften the rigidity and secrecy of the bureaucracy with the power resources of politics and to make bureaucratic institutions more functional.

In recent years, changes in the government system and public administration organization structure; as well as developments in areas such as information technologies and democracy have affected the bureaucracy-politics relationship. The study, which aims to reveal how the changes in the power sources of bureaucracy affect this relationship, is designed in three parts. The power sources of bureaucracy are discussed in the first part. The technological, economic, political and administrative changes experienced in recent years affect the power sources of bureaucracy in the second part. In the last part, the bureaucracy-politics relationship is evaluated in terms of new developments.

As a result, it has been observed that the Presidential Government System and the merging of politics and bureaucracy in the Presidency, the change in the public administration organizational structure and the appointment procedures of high-level bureaucrats, the effective implementation of strategic management and performance management and auditing, flexible employment, accountability, the creation of alternative bureaucracies, the development of local governments and the increase in service quality, e-government, the facilitation of budgeting and planning processes, and the advantages provided by information technologies have caused the weakening of the power sources of the bureaucracy against politics. In fact, it has been concluded that these developments in administration, politics, technology and economy have significantly positive contributions in terms of the distinction between politics and administration.

Keywords: Public Administration, Bureaucracy, Politics, Power Sources of Bureaucracy, Bureaucracy-Politics Relationship.

E7 ÜLKELERİNDE EKOLOJİK AYAK İZİ, ULUSLARARASI GÖÇ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN ECOLOGICAL FOOTPRINT, INTERNATIONAL MIGRATON AND ECONOMIC GROWTH IN E7 COUNTRIES

Öğr. Gör. Dr. Esra CEBECİ MAZLUM

Selçuk Üniversitesi, Silifke-Taşucu Meslek Yüksekokulu

ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0001-5563-0681

ÖZET

Bu makale, E7 Ülkelerindeki (Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika, Endonezya, Rusya ve Türkiye) ekolojik ayak izi, net dış göç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri 2000-2022 dönemi için incelemektedir. Son yıllarda çevresel kirlilik göstergelerinden olan ekolojik ayak izi kavramı araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Çalışmada ekolojik ayak izi ölçütü olarak kişi başına küresel (ha) cinsinden ekolojik ayak izi değişkeni, ekonomik büyüme göstergesi olarak kişi başına düşen GSYH ve uluslararası göç göstergesi olarak net dış göç verileri kullanılmıştır. Çalışmanın yönteminde Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre söz konusu ülkelerde % 10 anlamlık düzeyinde ekonomik büyümeden ekolojik ayak izine doğru tek yönlü ve net dış göç verisinden ekolojik ayak izine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ülke olarak belirlenen analiz sonuçlarına göre; Meksika'da ekolojik ayak izi ile ekonomik büyüme arasında ve ekolojik ayak izi ile net dış göç arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır, Türkiye'de ekonomik büyümeden ekolojik aya izine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır ve Türkiye'de net dış göç verisinden ekolojik ayak izine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik ayak izi, net dış göç, ekonomik büyüme

ABSTRACT

This article examines the relationships between ecological footprint, net emigration and economic growth in the E7 Countries (China, India, Brazil, Mexico, Indonesia, Russia and Turkiye) for the period 2000-2022. In recent years, the concept of ecological footprint, which is one of the environmental pollution indicators, has attracted the attention of researchers. In the study, the ecological footprint variable in terms of global (ha) per capita was used as the ecological footprint criterion, GDP per capita was used as the economic growth indicator and net emigration data was used as the international migration indicator. The panel causality test developed by Emirmahmutoğlu and Kose (2011) was used in the method of the study. According to the findings, a one-way causality relationship from economic growth to ecological footprint and a one-way causality relationship from net emigration data to ecological footprint was determined at the 10% significance level in the countries in question. According to the analysis results determined as countries; In Mexico, there is a bidirectional causality relationship between the ecological footprint and economic growth and between the ecological footprint and net emigration; in Turkiye, there is a unidirectional causality relationship from economic growth to the ecological footprint; and in Turkiye, there is a unidirectional causality relationship from net emigration data to the ecological footprint.

Keywords: Ecological footprint, net international migration, economic growth

ANADOLU HALK MUTFAĞININ ŞIFALI TATLISI: HASUDA (ASUDE)

HEALING DESSERT OF ANATOLIAN FOLK CUISINE: HASUDA (ASUDE)

Dr. Mutlu ÖZGEN
İstanbul Medipol Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-1174-8319

ÖZET

Anadolu halk mutfağında önemli bir yere sahip olan Hasuda, diğer bilinen adıyla Asude ya da Aside, özellikle Tokat, Kars ve Kayseri bölgelerinde şifa niyetiyle yapılan geleneksel bir tatlı olarak öne çıkmaktadır. Bu tatlı, yerel halkın sağlık inançları ve pratikleri doğrultusunda, genellikle doğum sonrası lohusa döneminde annenin bedensel ve ruhsal sağlığını desteklemek amacıyla yapılan bir geçiş dönemi tatlısıdır. Hasuda, un, sarı yağ (mayıs yağı) ya da tereyağı ve pekmez gibi basit fakat besleyici malzemelerle hazırlanır ve sıcak olarak sunulur. Bağışıklık sistemini güçlendirme, enerji verme ve süt üretimini artırma gibi şifa verici özellikleri sayesinde, lohusa kadınların toparlanma sürecinde vazgeçilmez bir gıda olarak tüketilmektedir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde asırlardır süregelen bu gelenek, Hasuda'nın iyileştirici özellikleri sayesinde günümüzde de devam etmektedir. Bu tatlı, yalnızca lohusalık döneminde değil, aynı zamanda boğaz ağrısı, öksürük ve bademcik iltihabı gibi rahatsızlıkların tedavisinde çocuklara "şifa niyetine" sunulmaktadır. Hasuda tatlısının yapılışı ve tüketimi, halk arasında yaygın olan yerel şifa pratikleriyle yakından ilişkilidir. Bu tatlı hem besleyici hem de iyileştirici özellikleri sayesinde halk tıbbının önemli bir parçası haline gelmiştir. Hasuda, unutulmaya yüz tutmuşken son yıllarda sosyal medyada sıklıkla paylaşılan yapılış videoları ile tekrar popülerlik kazanmış ve özellikle tatlı isteyen çocuklara, eve gelen misafire ya da evde tatlı krizi tutanlar için yapımı son derece kolay, sağlıklı ve besleyici bir alternatif haline gelmiştir. Bu çalışmada, Hasuda Anadolu kültüründeki tarihsel ve kültürel yerini ortaya koyarken, bu tatlının halk tıbbı uygulamaları çerçevesinde sağlıkla ilgili kullanım şekilleri ve toplumsal önemi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hasuda, Tatlı, Anadolu Halk Mutfağı, Halk Tıbbı, Geçiş Dönemi

ABSTRACT

Hasuda, also known as Asude or Aside, which has an important place in Anatolian folk cuisine, stands out as a traditional dessert made for healing purposes especially in Tokat, Kars and Kayseri regions. This dessert is a transitional dessert made in line with the health beliefs and practices of the local people, usually to support the physical and mental health of the mother during the postpartum period. Hasuda is prepared with simple but nutritious ingredients such as flour, yellow ghee (may oil) or butter and molasses and served hot. Thanks to its healing properties such as strengthening the immune system, energising and increasing milk production, it is consumed as an indispensable food during the recovery process of puerperant women. This tradition, which has been going on for centuries in various regions of Anatolia, continues today thanks to the healing properties of Hasuda. This dessert is offered to children "for healing" not only during the puerperium period, but also in the treatment of ailments such as sore throat, cough and tonsillitis. The preparation and consumption of Hasuda dessert is closely related to local healing practices common among the people. This dessert is served to children "for healing" not only during the puerperium, but also in the treatment of ailments such as sore throat, cough and tonsillitis. The preparation and consumption of Hasuda dessert is closely related to the local healing practices common among the people. This dessert has become an important part of folk medicine thanks to its nutritious and healing properties. Hasuda, which was on the verge of being forgotten, has gained popularity again in recent years with the making videos frequently shared on social media and has become an extremely easy to make,

healthy and nutritious alternative, especially for children who want dessert, guests coming home or those who have a sweet crisis at home. In this study, while revealing the historical and cultural place of Hasuda in Anatolian culture, the health-related uses and social importance of this dessert within the framework of folk medicine practices will be discussed.

Keywords: Hasuda, Dessert, Anatolian Folk Cuisine, Folk Medicine, Transition Period

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION
UBS

TÜRKİYE'DE AR-GE FAALİYETLERİNİN DIŞ TİCARET DENGESİ VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE IMPACT OF R&D ACTIVITIES ON BALANCE OF TRADE AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY

Dr. Arş. Gör. Nuran AKDAĞ
İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9204-5606
Dr. Öğr. Üyesi Süreyya İMRE BIYIKLI
İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8904-6635

ÖZET

Yapay zekâ, büyük veri ve bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, AR-GE (Araştırma ve Geliştirme) faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini daha da artırmıştır. AR-GE, faaliyetleri üretim süreçlerini şekillendirerek, maliyetleri azaltmış, verimliliği artırmış ve üretimde çeşitliliğini genişletmiştir. Bu çeşitlilik, aynı zamanda yeni pazar olanaklarının doğmasına yol açmıştır. Genişleyen pazarlar ile ülkelerin dış ticaret hacmini büyütmüş ve küresel düzeyde daha güçlü ve rekabetçi hale gelmesine katkıda bulunmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için AR-GE faaliyetleri, teknolojik yeniliklerin hızla benimsenmesi ve bu yeniliklerin ekonomik büyümeye entegre edilmesi kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda AR-GE faaliyetleri sonucu ortaya çıkan patent başvuruları, teknolojik yeniliklerin bir göstergesi olarak kabul edilmekte ve ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de 1990-2021 dönemi yıllık verileri ile dış ticaret hadleri (DTH), patent başvuruları (PATENT) ve büyüme (GSYH) arasındaki ilişkiyi araştırmak amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılan analizde öncelikle serilerin durağanlık mertebelerini belirlemek için birim kök testlerinden yararlanılmıştır. VAR analizi ile uygun gecikme uzunlukları tahmin edilerek varyans ayrıştırma yöntemi kullanılmıştır. Analizden elde edilen bulgulara göre GSYH değişkeninde meydana gelen bir değişimin DTH değişkeni tarafından açıklanma gücü PATENT değişkenine göre zayıf görünmektedir. DTH değişkeninde oluşan değişimleri GSYH değişkeni tarafından açıklama gücü zayıftır, PATENT değişkeninin daha iyi açıkladığı söylenebilir. PATENT değişkenindeki değişmeleri DTH değişkeninin %35 oranıyla GSYH değişkenine göre daha iyi açıkladığı tespit edilmiştir. Bağımsız değişkenlerde ortaya çıkan stokastik şokların bağımlı değişken üzerinde nasıl bir etkiye yol açtığı ise etki tepki analizi ile incelenmiştir. PATENT değişkeni hata terimine bir birimlik şok verildiğinde DTH değişkeni pozitif etkilenmektedir. Kendisi ve GSYH değişkeni ise çok küçük negatif etki sergiledikten sonra pozitif hareket etmektedir. DTH değişkeni hata terimine bir birimlik şok verildiğinde kendisi bu şoktan pozitif etkilenmektedir. GSYH değişkeni ilk 2 dönem, PATENT değişkeni ise ilk 5 dönem negatif, ilerleyen dönemlerde ise pozitif bir tepki vermektedir. GSYH değişkeni hata terimine bir birim şok verildiğinde ise, kendisi üzerinde ilk 2 dönem hızla azalarak negatif olmakta, daha sonra pozitif etki sabit kalmaktadır. DTH değişkeni ilk 2 dönem negatif sonraki dönemlerde çoğunlukla sabit bir seyir izlemektedir. PATENT değişkeni ise ilk 5 dönem negatif bir tepki vermektedir. Daha sonra ise azalma eğilimi ortadan kalkarak pozitif etki sabit kalmaktadır. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ise, büyüme ve patent başvurularından dış ticaret hadlerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ek olarak patent başvurularından büyümeye doğru da tek yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: VAR Analizi, Varyans Ayrıştırması, Ekonomik Büyüme, AR-GE , Dış Ticaret

ABSTRACT

Rapid advancements in artificial intelligence, big data, and information technologies have further enhanced the impact of Research and Development (R&D) activities on economic growth. R&D activities have shaped production processes by reducing costs, increasing efficiency, and expanding production diversity. This diversity has, in turn, led to the emergence of new market opportunities.

As markets expand, countries' trade volumes have increased, contributing to their global competitiveness and economic strength. For developing countries, R&D activities are particularly critical in the rapid adoption of technological innovations and their integration into economic growth. In this context, patent applications, which result from R&D activities, are considered indicators of technological innovation and are believed to have a significant impact on economic growth. This study aims to investigate the relationship between terms of trade (DTH), patent applications (PATENT), and growth (GDP) in Turkey using annual data for the period 1990-2021. In the analysis, unit root tests were first used to determine the stationarity levels of the series. The Vector Autoregression (VAR) analysis was employed to estimate appropriate lag lengths, and variance decomposition methods were used. The findings from the analysis suggest that the ability of the GDP variable to explain changes in the DTH variable is weaker compared to the PATENT variable. The ability of the DTH variable to explain changes is weak when considering the GDP variable but stronger when considering the PATENT variable. It was found that changes in the PATENT variable explain changes in the DTH variable by 35% more effectively than the GDP variable. The impact of stochastic shocks in the independent variables on the dependent variable was examined using impulse response analysis. When a one-unit shock is applied to the PATENT variable, the DTH variable is positively affected. The GDP variable and the PATENT variable themselves initially exhibit a small negative impact before moving positively. When a one-unit shock is applied to the DTH variable, it responds positively to this shock. The GDP variable responds negatively in the first two periods, and the PATENT variable responds negatively in the first five periods; both show a positive response in subsequent periods. When a one-unit shock is applied to the GDP variable, it initially decreases rapidly, becoming negative in the first two periods, and then stabilizes with a positive effect. The DTH variable is negative in the first two periods and then remains mostly stable in subsequent periods. The PATENT variable responds negatively for the first five periods, after which the declining trend disappears, and the positive effect stabilizes. According to the results of the Granger causality test, a unidirectional causal relationship was found from growth and patent applications to terms of trade. Additionally, there is a unidirectional causal relationship from patent applications to growth.

Keywords: VAR Analysis, Variance Decomposition, Economic Growth, R&D, External Trade

SAVUNMA HARCAMALARI VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

THE RELATİONSHİP BETWEEN DEFENSE EXPENDİTURES AND EMPLOYMENT: THE CASE OF TURKEY

KUBİLAY SERGEN BALLI

Kırşehir Ahi Evran Universitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5841-9109

DOÇ. DR. OKTAY KIZILKAYA

Kırşehir Ahi Evran Universitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7165-6088

ÖZET

İnsanlığın varoluşundan itibaren yaşamın devam ettirilebilmesi, zorunlu ve sosyal ihtiyaçların karşılanması için güvenlik, çok önemli bir kavram olmuştur. Güvenliğin öneminin büyük olması ve güvenlik ihtiyacının karşılanmasının sürdürülebilirliği amacıyla devletler, savunmaya yönelik olarak bütçelerinden belirli bir miktarda pay ayırmaya devam etmişlerdir. Belirli dönemlerde ve belirli bölgelerde devam eden savaşlar, jeopolitik riskler, terörist faaliyetler ülkelerin savunma ihtiyacının sürekli artmasına neden olmuştur. Bu nedenle devletlerin savunma ve güvenlik ihtiyacı için bütçelerinden ayırdığı pay hiç bitmemiş aksine giderek artmaya devam etmiştir. Savunmaya yapılan harcamaların iktisadi değişkenler üzerinde etkisinin olup olmadığı güncel konular arasında sıklıkla incelenen çalışmalardan olmuştur. Bu değişkenlerden biri de şüphesiz istihdamdır. Çoğu ülkeler istihdam edilemeyen bireyler sorunu ile ilgili de yıllar boyu çeşitli politikalar geliştirmiş ve bu sorunla mücadele etmişlerdir. İstihdam düzeyini artırmak ve gelişmiş ülkeler refah seviyesine ulaşmak ana amaçlardan biridir. İstihdam oranları ülkelerdeki toplumsal olayları da şekillendirmekte ve toplum refahını etkilemektedir. Toplum refahının iyileştirilmesi açısından istihdamı düzeltici ve iyileştirici politikalar izlenmektedir. Bu nedenle savunma harcamalarının, istihdam üzerindeki olası etkisi de oldukça önemlidir. Kamunun savunma alanında yaptığı harcamalar, ekonominin eksik istihdamda bulunduğu durumlarda pozitif talep şoklarına yol açarak ekonomik büyüme ve dolayısıyla istihdama olumlu katkı sağlayabilmektedir. Diğer yandan savunma harcamalarını karşılayacak nakit akışını sağlamak için kullanılacak olan fonlar çalışan kesim ve bu kesimi yöneten kişilere ekstra bir vergi maliyeti oluşturacak. Bu durumda hem işgücünün üretilmesi hem de bu işgücüne karşı oluşacak talepte bir azalma meydana gelecektir. Ayrıca savunma harcamalarının oluşturacağı dışlama etkisi de özel sektör yatırımlarını dolayısıyla istihdamı olumsuz yönde etkileyebilir. Klasik orjinli bu yaklaşıma göre, üretken olmayan alanlara yapılacak bir kaynak transferi büyümeyi ve istihdam yapısını olumsuz etkileyecektir. Literatür çalışmaları yapıldığında savunma harcamalarının istihdam üzerinde olumlu veya olumsuz yönde etkilerinden bahseden çalışmaların yanında savunma harcamaları-istihdam arasında ilişki olmadığı savunan çalışmaların da var olduğunu görmek mümkündür. Bu çalışmada amaç savunma harcamaları ve istihdam ilişkisini analiz etmektir. Türkiye için 1990-2023 verileri kullanılmıştır. Sonuç kısmında politika önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Savunma harcamaları, İstihdam, Ekonomik büyüme

ABSTRACT

Since the dawn of humanity, security has been a crucial concept for ensuring the continuity of life and addressing essential and social needs. Due to the significant importance of security and the need for its sustainable provision, states have consistently allocated a portion of their budgets towards

defense. Ongoing wars in specific periods and regions, geopolitical risks, and terrorist activities have continually increased the defense needs of countries. Consequently, the share of budgets allocated for defense and security has not diminished; rather, it has progressively increased. The impact of defense expenditures on economic variables, such as employment, has been a frequent topic of study. Employment is undoubtedly one of these variables. Many countries have developed various policies over the years to address the issue of unemployment and have worked to combat it. Increasing employment levels and achieving a level of welfare comparable to that of developed countries are among the primary objectives. Employment rates shape social events in countries and affect societal welfare. Policies aimed at correcting and improving employment are pursued to enhance societal welfare. Therefore, the potential impact of defense expenditures on employment is of significant importance. Public spending on defense can lead to positive demand shocks in situations where the economy is underemployed, thus contributing positively to economic growth and, consequently, to employment. On the other hand, the funds used to generate the cash flow necessary to cover defense expenditures may impose additional tax burdens on the workforce and those managing it. This situation can lead to a reduction in both the production of labor and the demand for it. Furthermore, the crowding-out effect of defense spending may adversely impact private sector investments and, consequently, employment. According to this classical approach, transferring resources to non-productive areas will negatively affect growth and the employment structure. The literature reveals that while some studies discuss the positive or negative effects of defense expenditures on employment, there are also studies arguing that there is no relationship between defense expenditures and employment. The objective of this study is to analyze the relationship between defense expenditures and employment. Data from Turkey for the period 1990-2023 has been utilized. The conclusion section includes policy recommendations.

Keywords: Defense Expenditures, Employment, Economic Growth

DİRİLİŞ VE GÜÇLENME: VIII. MİHAİL PALEOLOGOS VE BİZANS İSTANBUL'UNUN RESTORASYONU

REVIVAL AND STRENGTHENING: VIII. MICHAEL PALAEOLOGUS AND THE RESTORATION OF BYZANTINE ISTANBUL

Armağan YILMAZ

Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi,
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-4159-6981

ÖZET

VIII. Mikhail Paleologos'un liderliğindeki Bizans İmparatorluğu'nun İstanbul'u yeniden ele geçirmesi, kentin restore edilmesi ve güçlendirilmesi büyük önem taşımıştır. 1204 yılında Latinlerin İstanbul'u işgal etmesi sonrasında kent ciddi zarar görmüş ve nüfusu azalmıştı. Paleologos, başkentin eski ihtişamını geri kazanmak için kapsamlı bir restore ve yenileme programı başlattı. Öncelikle, İznik'teki imparatorluk memurlarını başkente çekerek yönetim merkezini yeniden güçlendirmeyi hedefledi. Ayrıca, aristokrat kesimi kente çekmek için boş mülkleri tahsis etti.

Kiliselerin durumu da imparatorluk için büyük önem taşıyordu. Latin işgali sırasında kiliseler büyük zarar görmüş, hatta yağmalanmıştı. Paleologos, kiliselerin onarımını ve yeniden inşasını hızlandırdı. Yeni kiliseler inşa edilirken, mevcut olanlar da değerli eşyalarla donatıldı. Ayrıca, manastırlara da özel ilgi gösterdi ve bunlara verimli topraklar tahsis etti.

Kent savunması da imparator için kritikti. Surların onarımı ve güçlendirilmesi büyük bir öncelikti, özellikle deniz surlarının zayıflıkları üzerinde duruldu. Haliç'in savunmasını güçlendirmek için de çeşitli önlemler alındı, surlar yangına dayanıklı hale getirildi ve gerekli güvenlik önlemleri artırıldı.

Bu süreçte ayrıca, patriklik makamının restore edilmesi ve kentin genel altyapısının güçlendirilmesi için bir dizi kamu binası inşa edildi. Paleologos'un liderliği altında bu yeniden yapılanma çabaları, Bizans İmparatorluğu'nun kendi kimliğini yeniden tesis etmesine ve başkentinin gücünü yeniden kazanmasına yardımcı oldu. Çalışmamızda, Latin işgali sonrasında yeniden ele geçirilen İstanbul'u detaylı bir şekilde inceledik.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Bizans, VIII. Mikhail Palaiologos

ABSTRACT

Under the leadership of VIII. Michael Palaeologus, the Byzantine Empire's reconquest of Istanbul, its restoration, and strengthening were of great importance. After the Latin occupation of Istanbul in 1204, the city suffered significant damage and its population decreased. Palaeologus initiated a comprehensive restoration and renewal program to regain the capital's former splendor. Initially, he aimed to strengthen the administrative center by relocating imperial officials from Nicaea to the capital and allocated vacant properties to attract the aristocratic class.

The condition of churches was also crucial for the empire. During the Latin occupation, churches were heavily damaged and looted. Palaeologus accelerated the repair and reconstruction of churches, equipping new constructions and existing ones with valuable items. Furthermore, he showed special interest in monasteries, allocating fertile lands to them.

Defense of the city was critical for the emperor. Repairing and reinforcing the walls,

especially addressing weaknesses in the sea walls, was a top priority. Various measures were taken to strengthen the defense of the Golden Horn, making walls fire-resistant and increasing security measures.

During this period, efforts were also made to restore the patriarchate and strengthen the city's overall infrastructure through the construction of public buildings. Under Palaeologus' leadership, these reconstruction efforts helped the Byzantine Empire re-establish its identity and regain the strength of its capital. In our study, we thoroughly examined the reconquest of Istanbul following the Latin occupation.

Keywords: Istanbul, Byzantium, VIII. Michael Palaeologus

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH AND STRATEGY DEVELOPMENT ASSOCIATION

DÜNYA ƏDƏBIYYATINDA “İTİRİLMİŞ NƏSİL” ƏDƏBİYYATI

SEVİL.Ə.MƏMMƏDOVA
Azərbaycan Texniki Universitetinin baş müəllimi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
ORCİD İD: 0009-0004-0730-7256

ÖZET

Açar sözlər: dünya ədəbiyyatı, itirilmiş nəslin ədəbiyyatı, Qertrud Ştayn, Ernest Heminquey

XX əsrin 30-40 cı illərində yazılan romanları, poemaların və şeirlərin əsas mövzusu dəhşətli və minlərlə insanların qətlinə səbəb olan, iqtisadiyyata, cəmiyyətə və bütün bəşəriyyətə zərbə vuran müharibəyə qarşı etiraz və İngiltərədə həmin illərdə saxlanılan köhnəlmiş qanunların xalqa hökmü idi. II Dünya müharibəsindən əvvəlki illərdə İngiltərədə, Avropa qitəsində və ümumiyyətlə, bütün dünyada yazçılar və şairlər arasında qütbləşmə hiss edilirdi bəzi yazıçılar və şairlər mütərəqqi ideyaları dəstəklədiyi halda, digər yazıçılar və şairlər ya neytrallığa, yəni heç bir mövqe tutmamağa üstünlük verir, heç nəyə qarışmama mövqeyi tutur, ya da açıq şəkildə irtica qüvvələrini dəstəkləyirdilər.

I Dünya müharibəsi haqqında danışarkən “itirilmiş nəsil” ədəbiyyatından da yan keçmək olmaz. Bu ifadədə işlənən “itirilmiş” sözü müharibədə iştirak etmiş, onun dəhşətinin şahidi olmuş və müharibədən sonrakı həyat tərzlərini ifadə edir. Bu nəslin nümayəndələri müharibənin dəhşətini görmüş və müharibədən sonra ya içkiyə qurşanmış, ya da intihar etmişlər. “İtirilmiş nəsil” ifadəsi əsasən 1920-ci illərdə vətənini tərk edib Parisdə yaşayan amerikalı yazıçılara aid edilir. Bu ifadənin yaranması amerikan roman yazıçısı və şairə Gertruda Staynın adı ilə bağlı olsa da, Ernest Heminqueyin 1926-cı ildə yazdığı “Fiesta” epiqrafında işlətdiyi “Siz hamınız itirilmiş nəsilsiniz” cümləsini ilk dəfə Heminqueylə söhbət edərkən səsləndirmişdir. Ümumiyyətlə, “İtirilmiş nəsil” ifadəsi 1883-1900-cü illər doğulmuş insanlara aid edilir. “İtirilmiş nəsil” ifadəsi Birinci Dünya müharibəsi və ondan bir qədər sonrakı dövrdə yaşamış və yaradıcılıqla məşğul olmuşlar. Bu yazıçılara bəzən “Birinci Dünya müharibəsi nəsli” də deyilir. Avropada bir qədər fərqli şəkildə “1914-cü il nəsli” adı ilə məşhurlaşmışlar. Bir çox yazıçılar Amerikanı tərk etmiş və Fransaya mühacir etmişlər. Onlar bu ölkədə “Alov nəsli” adlandırılmışdır.

İtirilmiş nəslin yazıçıları Qertrud Ştayn və Ernest HeminqueyA

“İtirilmiş nəsil” ifadəsi modernizm cərəyanının nümayəndələrini özündə ehtiva edir. “İtirilmiş nəsl”in tanınmış nümayəndələrinə Ernest Heminquey, Erix Mariya Remarx, Ceyms Coys, Virciniya Vulf və başqalarını aid etmək olar. Bu nəslin nümayəndələrinin yaradıcılığında və həyat tərzlərində burjua cəmiyyətinin ideallarından tam şəkildə uzaqlıq hərtərəfli formada görünürdü. Onlar sanki yenilik, yeni ifadə formaları axtarışında idilər. Bu yazıçıların yaradıcılığında bir-birinə yaxınlıq duyulur. “İtirilmiş nəsl”ə məxsus yazıçılar əsərlərində öz qəhrəmanlarını yaşadığı dövrün mühitinə uyğunlaşmayan və yalnız eşq, məhəbbət dünyasında rahatlıq tapdıqlarını söyləyirlər. Bu qəhrəmanlar yaşadıqları mühitdə özlərini tənha hiss edir, təkliyə üstünlük verirlər. Bu nəsil müharibədə iştirak etmiş, onun dağıdıcı nəticələrini görmüş, psixoloji və maddi çətinliklərlə üzləşmişlər.

İtirilmiş nəslin ən məşhur yazıçıları Qertrud Ştayn, Ernest Heminquey, Fransis Skot Fiçqerald, T.S.Eliot və Con Dos Pasosdur. Bu yazıçıları birləşdirən ümumi xüsusiyyət daxilən hiss etdikləri ümidsizlik, dərin kədər və peşmançılığın əsərlərində təcəssümüdür.

Qertrud Ştayn (1874-1946) ABŞ-da anadan olmasına baxmayaraq o, həyatının əksər hissəsini Parisdə keçirmişdir. Con Hopkins Tibb məktəbindən öncə o, psixologiya üzrə dərəcə aldı. O, bir neçə məşhur kitabın müəllifi olmasına baxmayaraq, o daha çox incəsənət eksperti kimi tanınır. Ştayn müntəzəm olaraq Parisdəki evində toplantılar təşkil edirdi. Toplantıların əsas iştirakçıları isə İtirilmiş nəsil ədəbiyyatının nümayəndələri idilər. O, Heminqueyin uzun illər boyu yaxın məsləkdaşı və ədəbi tənqidçisi olmuşdur. Bir çox yazıçılar həmin dövrdə onun məsləhətlərinə və ideyalarına önəm vermiş və onun cəmiyyətinin üzvü olmağı və orada müntəzəm iştirak etməyi özlərinə mühüm imtiyaz hesab

etmişlər.

Ernest Heminquey Amerikan yazıçısı və ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatçına layiq görülmüşdür. O, yazıçılıq karyerasına qəzet müxbiri və jurnalist kimi başlamışdır. Bir müddət işlədikdən sonra o, ABŞ-ı tərk etmiş və I Dünya müharibəsində təcili tibbi yardım maşınının sürücüsü olmuşdur. E.Heminquey müharibədə yaralanmışdır və qəhrəmanlığına görə mükafat almışdır. Hər iki dünya müharibəsi arasındakı dövrdə o, Parisdə yaşamış və yazıçı kimi işləmişdir.

Qertrud Staynın dostu olduğu üçün Heminquey İtirilmiş nəslin bir hissəsinə çevrildi. Heminquey özünəməxsus yaradıcılıq tərzini hər zaman qoruyub saxlamış və bu üslubu ilə hər zaman dövrünün yazıçılarından fərqlənmişdir. Onun bəzən real, sərt üslubu, bəzən də sükuta önəm verməsi, dialoqlarda istifadə etdiyi cümlələrdəki məna gizliliyi post müharibə dövrünün əsas xüsusiyyətləri idi. Onun özünəməxsus hobbiləri də onun yaradıcılığına ciddi təsir etmişdir. Heminquey əsərlərində rast gəlinən avtobioqrafik elementlər onun romanlarının onilliklər boyu bestseller yazıçı kimi saxlamışdır.

İtirilmiş nəsil amerikan yazıçısı Q.Staynın himayəsi ilə daha da genişlənirdi və o, Parisi özünə daimi yaşayış yeri kimi seçmişdi. İtirilmiş nəsil sözü Q.Staynın maşınını təmir edən mexanikin işini səhv etməsi nəticəsində yaranan sözdür. Bu nəsil müharibənin təsirindən tamamilə məhv olmuş və həyatda çətin vəziyyətdə yaşayırdılar. Ədəbiyyata gəlincə, itirilmiş nəsil bir qrup amerikan yazıçılarıdır. Onlar Amerikanı tərk edərək Avropaya köçmüş və orada yaradıcılığa davam etmişlər. Onların fikrincə müharibədən öncəki Amerika artıq olmayacaq və post müharibə dövründəki Amerikaya uyğunlaşmaq çətindir. İtirilmiş nəsil iddia edirdi ki, dində olan ədalət və mənəviyyat artıq mövcud deyil və Amerikada yaşamaq onlar üçün çətindir.

STRATEJIK DÜŞÜNCE, DUYGUSAL ZEKÂ VE GIRIŞIMCILIK EĞILIMI İLIŞKISINE YÖNELIK BIR ARAŞTIRMA

A STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN STRATEGIC THINKING, EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ENTREPRENEURIAL ORIENTATION

Güneş VAHAPOĞLU

Istanbul Gelişim Üniversitesi, Institute of Graduate Studies, Department of Business Administrations

ORCID ID: 0009-0006-3473-2981

Asst. Prof. Dr. BİROL BAYSAK

Istanbul Gelişim Üniversitesi, Institute of Graduate Studies, Department of Business Administrations

ORCID NO: 0000-0003-3258-7988

ÖZET

Girişimcilik, ülkelerin ekonomik bakımdan güçlü olabilmelerinde en etkili unsurların başında gelmektedir. Yüksek belirsizlik ve yoğun çalışma koşulları içeren girişimcilik yolculuğunun başarılı bir şekilde sürdürülmesi, duygusal faktörlerin etkili bir şekilde yönetilmesini ve bir organizasyonda liderlik gereksinimi olarak giderek daha fazla önem kazanan stratejik düşünmeyi gerektirmektedir. Bu çalışma, duygusal zeka ve girişimcilik yönelimi arasındaki etkileşime aracılık etmede stratejik düşüncenin rolünü değerlendirmeyi ve bu bilişsel ve duygusal yeteneklerin işyerinde nasıl etkileşime girdiğine dair tam bir çerçeve sunmayı amaçlamıştır. Araştırmada veriler elektronik ortamda hazırlanan anket aracılığıyla toplanmıştır. Toplanan 400 anketten 34'ü eksiksiz olarak doldurulmadığı için elenmiş ve bu nedenle değerlendirmeye alınmamıştır. Araştırmanın örneklemini İstanbul'daki 376 işletme yöneticisi oluşturmuştur. Yapısal eşitlik modellemesi (YEM), normal olmayan veri dağılımlarını ele alma yeteneği, küçük örneklem boyutlarında etkinliği, biçimlendirici değişkenleri analiz etme ve karmaşık modellere uygunluğu nedeniyle SmartPls 4.0 kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar, liderlerin duygusal zekalarının stratejik düşünme biçimleriyle (β:=0,510 t=5.822, p=0.000) ve liderlerin stratejik düşünme biçimlerinin firmanın girişimcilik yönelimiyle (β:=0,244 t=3.284, p=0.001) ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Liderlerin duygusal zekasının firmanın girişimcilik yönelimi ile ilişkisi olduğuna dair ampirik bir kanıt bulunamamıştır (β=-0,054, t=0,070, p=0,439). Bununla birlikte, stratejik düşüncenin liderlerin duygusal zekası ile firmaların girişimcilik yönelimi arasında tam aracılık etkisine sahip olduğu tespit edilmiştir (β= 0.124, t=2.249, p=0.025). Bu durum, duygusal zeka ile girişimcilik başarısı arasında bir bağlantı olarak stratejik düşünmenin kritik önemini ifade etmektedir. Duygusal zeka önemli olmakla birlikte, girişimcilik davranışını etkili bir şekilde geliştirmek için stratejik düşünme ile birleştirilmesi gerektiği söylenebilir. Bu sonuçlara dayanarak, stratejik düşünmenin girişimci projelerde yer almak ve değişen bir ortamda başarılı olmak için gerekli olduğu belirtilebilir. Bulgular, işletmeler için hayati öneme sahip girişimcilik faaliyetlerinde başarıyı artırmak isteyen şirketler, karar alıcılar ve araştırmacılar için değer yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Düşünme, Duygusal Zeka, Girişimci Eğilimi.

ABSTRACT

Entrepreneurship is one of the most important factors for countries to be economically resilient. Successful continuation of the entrepreneurial journey, which involves high uncertainty and intense working conditions, requires the effective management of emotional factors and strategic thinking that is becoming more and more relevant as the leadership style in an organization. The study

specifically attempted to evaluate the role of strategic thinking in mediating the interaction between emotional intelligence and entrepreneurial orientation, to provide a full picture of how these cognitive and emotional abilities interact in the workplace. The questionnaire was employed as a means of electronically collecting data from the study sample. Of the 400 questionnaires collected, 34 were eliminated to be unsatisfactorily complete and were therefore rejected. The approved study sample consisted of 376 business managers in Istanbul. Structural equation modeling (SEM) was utilized due to its ability to handle non-normal data distributions, its effectiveness with small sample sizes, its capacity to analyze formative variables, and its suitability for complex models using SmartPls 4.0. Results revealed that leaders' emotional intelligence has a relationship with their strategic thinking (β: =0,510 t=5.822, p=0.000) and leaders' strategic thinking has a relationship with the firm's entrepreneurship orientation (β:=0,244 t=3.284, p=0.001). The findings did not show empirical evidence that proves leaders' emotional intelligence has a relationship with the firm's entrepreneurship orientation (β=-0.054, t=0.070, p=0.439). However, it was discovered that strategic thinking has a full mediating effect between the emotional intelligence of the leaders and firms' entrepreneurship orientation (β= 0.124, t=2.249, p=0.025). This emphasizes the critical importance of strategic thinking as a link between emotional intelligence and entrepreneurial success. This shows that, while emotional intelligence is crucial, it must be combined with strategic thinking to develop entrepreneurial behavior effectively. Based on these results, it can be said that strategic thinking is essential for engaging in entrepreneurial projects and succeeding in a changing environment. The findings are of value for companies, decision-makers, and researchers seeking to increase success in entrepreneurial activities that are vital for businesses.

Keywords: Strategic Thinking, Emotional Intelligence**,** Entrepreneurial Orientation

KOBİ'LERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN ÖNÜNDEKİ ENGELLER ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

A QUALITATIVE STUDY ON THE BARRIERS TO DIGITAL TRANSFORMATION in SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRİSES (SMEs)

Dr. Aslı ERCAN ÖNBIÇAK

Bağımsız Araştırmacı

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2479-0919

Dr. Hikmet Emir ÖNBIÇAK

Kıdemli Dış Ticaret Danışmanı

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7876-6394

ÖZET

Dijital dönüşüm, örgütler için stratejik bir öneme sahiptir. Dijital uygulamalar, yapay zekâ ve endüstri 4.0 başta olmak üzere örgütlerin özellikle de işletmelerin faaliyet alanlarına etki etmektedir. Endüstri 4.0 uygulamalarının küresel ve yerel düzeyde işletmelerde kullanıma başlamasıyla dijitalleşme süreci hızlanmıştır. Dolayısıyla dijitalleşme, stratejik yönetim bağlamında tüm işletme türlerini de etkilemektedir. Dijitalleşme aynı zamanda toplumun en önemli ekonomik birimlerinden biri olan KOBİ'lerin sürdürülebilirliğini sağlamada etkili bir değişim politikasıdır. Tüm örgütlerde olduğu gibi KOBİ'ler de dijital dönüşüm için çalışanlarını sisteme uyarlamak durumundadır. Dijital dönüşüm hem teknoloji hem de davranış değişikliği bağlamında örgüt yapısının değişimini de kapsamaktadır (Coşar, 2020). Dijital dönüşüm gerçekleşmeden önce KOBİ'lerin örgüt yapısı gereği dijital olgunluk durumu ortaya çıkartılmalıdır. KOBİ'lerin kendi özelliklerine göre, örgüt yapısına uygun dijital olgunluk modelleri seçilmedir (Nick ve diğ., 2021).

Araştırmada, KOBİ'lerin dijital dönüşüm politikalarının incelenmesi, dijitalleşmeye uyum sağlamada yaşanılan sorunların ve engellerin araştırılarak çözüm önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmada, KOBİ'lerin dijital yönetim politikasına dair literatür incelenerek dijital olgunluk seviyesinin varlığı ve dijitalleşme önündeki engeller araştırılacaktır. Çalışmada, veri toplama tekniği olarak döküman analizi ile ilgili literatüre ulaşılacaktır. Araştırma verileri, nitel araştırma programı kapsamında içerik analiz yöntemi ile incelenecektir. Elde edilecek bulguların sonucuna göre KOBİ'lerin dijitalleşme sorunlarının tespiti ve çözümüyle ilgili önerilerin sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Dönüşüm, Dijitalleşme Engelleri, Dijital Olgunluk

ABSTRACT

Digital transformation is of strategic importance for organizations. The advent of digital applications, particularly those about artificial intelligence and the fourth industrial revolution, has had a profound impact on the activities of organizations, particularly businesses. The process of digitalization has accelerated with the advent of Industry 4.0 applications in both global and local businesses. Consequently, the process of digitalization has an impact on all types of businesses in the context of strategic management. Furthermore, digitalization represents an efficacious change policy for ensuring the sustainability of SMEs, which constitute one of the most significant economic units within society. As is the case with all organizations, small and medium-sized enterprises (SMEs) must adapt their employees to the system of digital transformation. Digital transformation encompasses the alteration of organizational structure in conjunction with technological and behavioral change (Coşar, 2020). Prior to the implementation of digital transformation, it is essential to ascertain the digital maturity status of SMEs, taking into account their organizational structure. In order to align digital transformation with the unique characteristics of SMEs, it is necessary to select digital maturity models that are compatible with their organizational structure (Nick et al., 2021).

The objective of the research is to examine the digital transformation policies of SMEs, to investigate the challenges and impediments encountered in adapting to digitalization, and to develop solution proposals. In this context, an investigation will be conducted into the digital maturity level and obstacles to digitalisation, based on an examination of the existing literature on the digital management policy of SMEs. In the study, the relevant literature will be accessed through document analysis, which will be employed as a data collection technique. The research data will be subjected to a content analysis within the context of a qualitative research program. The objective is to ascertain the digitalization issues faced by SMEs and to propose solutions to these challenges.

Keywords: Digital Transformation, Digitalisation Barriers, Digital Maturity

AB YEŞİL MUTABAKATININ YÜK TAŞIMACILIĞINA ETKİSİ

IMPACT OF THE EU GREEN DEAL ON FREİGHT TRANSPORT

Prof. Dr. Murat Selim SELVİ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Süleymanpaşa/TEKİRDAĞ
ORCID NO: 0000-0002-9114-3183

ÖZET

Lojistik hizmetlerde ürünleri dağıtırken doğa dostu dağıtım kanalı ve taşıma araçlarının seçilmesi ve desteklenmesi gerektiği sürekli vurgulanmaktadır. Bu konuda ülkeler hem ulusal hem uluslararası taşımacılıkta pek çok düzenleme yapmaktadırlar. Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı ile getirilen düzenlemeler verilen izin dışında yabancı emisyonlardan kaynaklanan "karbon kaçağı" miktarını hem vergi ile hem de idari yaptırımlarla cezalandırmaktadır. Bu durum ihracatının çoğunu deniz ve karayolu ile AB ülkelerine yapan Türkiye'deki firmaların lojistik yönetimlerini ciddi şekilde etkileyecektir. Örneğin AB ülkelerine mal taşıyan ve sınıra gelen Türkiye' ye ait taşıma araçları teslimatı yapacağı noktaya kadar ne kadar karbon salımı yaptıysa ona göre sınırda "karbon salım vergisi" ödeyecektir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'den Avrupa Birliği ülkelerine ihracat yapan firmaların yük taşımacılığı konusunda Yeşil Mutabakat ile getirilen tedbirlerden nasıl etkileneceklerine ilişkin ipuçları elde etmektir**.** Bu çalışmada özellikle Avrupa Komisyonu'nun verdiği kararlar incelendiği için ikincil veriler sıklıkla kullanılmıştır. Çalışmada ikincil veri elde ederken ayrıca internet sitelerinden de yararlanılmıştır. Bugün için halen geçerli olan ve süregelen olgular ve yaşananlar söz konusu olduğu için bu araştırma betimsel özellik göstermektedir. Sınırda karbon vergisi ödeme gibi az bilinen ya da ilave bilgi gerektiren bir konuda kaynak taraması yapıldığı için bu çalışma bir keşifsel araştırma özelliği de göstermektedir. Çalışmada AB komisyonunun yük taşıma modlarında çeşitliliği artırmak için hidrojen dahil yenilenebilir enerji kaynakları ile çalışan alternatif taşıma araçlarına çok önem verdiği ve bu konuda yatırım teşvik edenl yasal düzenlemeler yaptığı ortaya çıkmıştır. Çalışmada ayrıca AB'de gelecekte "sıfır emisyonlu hidrojen-yakıt hücresi" ile çalışan çekicilerin üretimine başlanacaktır. Türkiye'den ihracat ayapan firmaların lojistik yöneticilerin bu çekiciler ile yük taşımaya karar vermeleri durumunda maliyetlerini şimdiden düşünmeleri gerekir. Komisyonun karbon fiyatlandırmasını denizcilik sektörünü de kapsayacak şekilde genişlettiği anlaşılmaktadır. AB limanına giden tüm gemiler için sürdürülebilir yakıt kullanımı teşvik edilmektedir. Ürün ambalaj malzemelerinin yeniden kullanılabilir olması, gereksiz paketlemenin yapılmaması ve ürünlerin açık ve net bir şekilde etiketli olması gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: AB yeşil mutabakatı, lojistik, yük taşımacılığı

ABSTRACT

It is repeatedly emphasised that environmentally friendly distribution channels and transport vehicles should be selected and supported when distributing products in logistics services. In this regard, countries implement numerous regulations at both the national and international levels with regard to transport. The regulations introduced by the European Union Green Deal impose penalties on the amount of 'carbon leakage' arising from unauthorised foreign emissions, utilising a combination of taxes and administrative sanctions. This situation will have a significant impact on the logistics management of companies in Turkey, which export the majority of their goods to EU countries by sea and road. To illustrate, Turkish transport vehicles conveying goods to EU countries and arriving at the border will be required to pay a 'carbon emission tax' at the border, calculated according to the quantity of carbon emissions emitted up to the point of delivery. The objective of this study is to

ascertain the potential impact of the Green Deal measures on freight transport on firms exporting from Turkey to European Union countries. In this study, a significant proportion of the data was derived from secondary sources, particularly in the context of analysing the decisions of the European Commission. In addition to the use of secondary data, the study also employed the utilisation of websites. This research is descriptive in nature, as it seeks to elucidate the facts and experiences that remain pertinent and ongoing in the present day. Furthermore, this study has an exploratory research component, as a literature review is conducted on a subject such as the payment of carbon taxes at border crossings, which is relatively unknown or requires additional information. The study demonstrates that the EU Commission attaches significant importance to the utilisation of alternative transport vehicles powered by renewable energy sources, including hydrogen, with the objective of enhancing the diversity of freight transport modes. In order to facilitate investment in this area, the Commission has enacted legal regulations that encourage the adoption of these alternative vehicles. Furthermore, the study indicates that the production of hydrogen-fuelled tow trucks with zero emissions will commence in the EU in the future. It would be prudent for the logistics managers of exporting companies from Turkey to consider the costs involved in transporting cargo with these trucks in advance. It is evident that the Commission has extended the implementation of carbon pricing to the maritime sector. The utilisation of sustainable fuel is incentivised for all vessels navigating towards EU ports. It is recommended that product packaging be reusable, that unnecessary packaging be avoided, and that products be clearly labelled.

Key words: EU green deal, logistics, freight transport

GİRİŞ

Gittikçe artan dünya nüfusu ve yaşlanmış olan dünya için Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Komisyonu doğal enerji kaynaklarının kullanımı, iklim değişikliğinin gözlenmesi, biyoçeşitliliğin korunması, sürdürülebilirliğin sağlanması ve yeni teknolojiler ile ilgili stratejilerin kullanılması konularına sürekli dikkat çekmektedir (Olena ve Vasyl, 2020). Ürünlerin dağıtımında doğa ile dost bir dağıtım kanalı ve taşıma araçlarının seçilmesi ve desteklenmesi gerektiği açıktır. Avrupa Komisyonu Avrupa Birliği'nin (AB) iklim değişikliği sorunuyla mücadele edebilmesi için geliştirici ve çözüm odaklı politikalar oluşturabilmek için 11.12.2019'da Avrupa Yeşil Mutabakatını (AYM) yayımlamıştır. AYM ile getirilen düzenlemeler verilen izin dışında yabancı emisyonlardan kaynaklanan "karbon kaçağı" miktarını hem vergi ile hem de idari yaptırımlarla cezalandırmaktadır. Bu çalışmanın amacı Avrupa Birliği (AB) ülkelerine ihracat yapan firmaların yük taşımacılığı konusunda lojistik yönetimlerinin Yeşil Mutabakat ile getirilen tedbirlerden nasıl etkileneceklerine ilişkin ipuçları elde etmektir. Bu çerçevede aşağıdaki sorulara cevaplar aranmaktadır:

1- AYM'nin Türkiye'de ihracat yapan firmaların taşımacılık faaliyetleri üzerindeki etkisi nedir?

2- Sınırda karbon vergisi uygulaması (kontrol mekanizması) nasıl işlemekte ve bu vergilendirmede kullanılan taşıt araçlarının rolü nedir?

3- Türkiye'nin ihracatında taşıma türlerinin payı nedir?

Bu çalışmada özellikle Avrupa Komisyon'nun verdiği kararlar incelendiği için ikincil veriler sıklıkla kullanılmıştır.

AB Yeşil Mutabakatının Yük Taşımacılığına İlişkin Tedbirleri: Lojistik faaliyetleri içinde önemli bir yer tutan nakliye hizmetlerinde (özellikle karayolu yük taşımacılığı) kullanılan araçların elektriğe dönüşüm süreci daha zor olduğundan, bu araçlara güç sağlayıcı temiz yakıtlara yatırım yapmak kaçınılmazdır. AYM kapsamında sürdürülebilir ve akıllı mobiliteye geçişin hızlandırılması çerçevesinde yük taşımacılığı ile alakalı getirilen ve/veya öngörülen tedbirler şu şekilde özetlenebilir:

EC'a (2019a) göre ulaşım AB'nin sera gazı emisyonlarının dörtte birini oluşturmakta ve bu oran halen büyümektedir. Sürdürülebilir ve akıllı mobiliteye geçişin hızlandırılması kapsamında AB 2050 yılına kadar karbon salımını sıfırlayarak iklim nötrlüğüne ulaşmak istemekte, bunun için ulaştırma emisyonlarında %90'lık bir azalma öngörmektedir. Komisyon karayolu, demiryolu, havacılık ve su taşımacılığı sistemlerinin bu azalmaya katkıda bulunması gerektiğine işaret etmektedir. AB multimodal taşımacılığı ön plana alarak öncelikli olarak, karayolu ile yapılan yük taşımacılığının önemli ölçüde demiryolu ve iç su yollarına kaydırılması gerektiğini vurgulamaktadır.

AYM kapsamında açıklanan Sürdürülebilir ve Akıllı Ulaşım Stratejisi'nde kombine taşımacılığın geliştirilmesi, sürdürülebilir, yeşil lojistik operasyonlarının payının artırılması yük taşımacılığında demiryolu ve iç suyolu taşımacılığının daha çok tercih edilmesi öngörülmektedir. Ayrıca karayolu, havayolu ve denizyolu taşımacılığında sıfır emisyonlu araçların piyasaya sunulması, elektrikli araç altyapısının geliştirilmesi, tüm ulaşım modlarında alternatif yakıtların kullanımının artırılması, ulaşımın çevre üzerindeki etkileri dikkate alınarak fiyatlandırılması ile bağlantılı ve akıllı ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi gibi hedefler yer almaktadır (European Green Deal Barometer: 2022 Edition). Karbon ayak izi ölçü alındığında, taşıma sektöründe en uygun modun deniz taşımacılığı olduğu anlaşılmaktadır.

Komisyon fosil yakıtlardan ziyade farklı ulaşım modları için sürdürülebilir alternatif yakıtları teşvik etmektedir. Karayolu yük taşımacılığında hidrojen de dahil yenilenebilir ve düşük karbona sahip yakıtların sübvanse edilmesi güncelliğini korumaktadır. Komisyon ayrıca sıfır ve düşük emisyonlu araç ve gemilerin yaygınlaştırılmasını hızlandırmak için yasal düzenlemeleri gözden geçirmektedir (The European Green Deal, COM 2019).

AB sürdürülebilir alternatif ulaşım yakıtlarının üretimini ve dağıtımını artırmaya çalışmaktadır. (European Green Deal Barometer: 2022 Edition). Komisyon farklı ulaşım modları için sürdürülebilir alternatif yakıt üretimini ve alımını artırmak için yasal seçenekleri değerlendirmekte, ayrıca sıfır ve düşük emisyonlu araç ve gemilerin yaygınlaştırılmasını hızlandırmak için Alternatif Yakıtlar Altyapı Direktifi ve TEN-T Yönetmeliğini de gözden geçirmektedir. Deniz taşımacılığıyla ilgili olarak, çevreyi en çok kirleten gemilerin AB limanlarına erişimini düzenlemek ve yanaşan gemilere kıyıdan elektrik kullanma zorunluluğu getirmek de dâhil olmak üzere harekete geçmektedir. Benzer şekilde, uçaklardan ve havaalanı operasyonlarından kaynaklanan kirletici emisyonlarla mücadele edilerek havaalanlarının yakınındaki hava kalitesi iyileştirilmektedir.

AB'de ileriki yıllarda "sıfır emisyonlu hidrojen-yakıt hücresi" ile çalışan çekicilerin üretimine başlanacağı bilinmektedir. Türkiye'den yük taşıyan nakliyeciler bu çekiciler ile yük taşımaya başlarsa muhtemelen herhangi bir bedel ödemeden AB'ye teslimat yapabileceği değerlendirilebilir. Ancak bu çekicilerin nakliye firmalarına maliyetinin ne olacağı henüz belli değildir.

Türkiye'nin İhracatında Taşıma Türlerinin Yeri: TUİK verilerinden derlenerek hazırlanan UTIKAD 2022 raporuna göre hem 2021 hem de 2022 yılına ilişkin Türkiye'nin ihracatında %41,3'lük oran ile EU-27 ülkesi ilk sırada yer almaktadır. 2022 yılında dünyada taşınan yüklerin hacim olarak yaklaşık %86,58'i denizyolu ile gerçekleşmiştir. 2012-2022 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde Türkiye'nin ihracatında değer ve ağırlık bazında ilk sırayı denizyolu taşımacılığı almaktadır. 2022 yılının sonunda Türkiye'nin denizyolu ile ihracatını yaptığı yüklerin değer bazında sıralamasında yer alan ilk 5 ülkenin ABD hariç tümü Avrupa'dadır (Birleşik Krallık, İtalya, Almanya, İspanya).

Tablo 1: Türkiye'nin 2023 (Ocak-Kasım) yılı dış ticaret ve ihracatında taşıma türlerinin payı

Taşıma türü	Değer bazlı Dış ticaret)	Ağırlık bazlı Dış ticaret)	Ağırlık bazlı (İhracat)
Denizyolu taşımacılığı	59,19	87,77	78,76

Karayolu taşımacılığı	26,18	11,30	19,43
Havayolu taşımacılığı	13,93	0,40	0,95
Demiryolu taşımacılığı	0,70	0,53	0,86

Kaynak: UTİKAD Lojistik Sektörü Raporu, 2022;
LOJİYOL, 2023

Tablo 1'e göre Türkiye'de TUİK (2023 Ocak-Kasım) verilerine göre değer bazında dış ticaretin %59,19'u, ağırlık bazında ise dış ticaretin %87,77'si denizyolu ile yapılmıştır. Aynı verilere göre ağırlık bazında ihracatın %78,76'sı denizyolu ile yapılmıştır. Aynı verilerine göre Türkiye'nin ihracatında değer ve ağırlık bazında ikinci sırayı karayolu, üçüncü sırayı ise havayolu taşımacılığı almaktadır. Türkiye'de demiryolu yük taşımacılığının payı ise diğer taşıma modlarına göre en düşük seviyededir. Türkiye'de demiryolu ile uluslararası yük taşımacılığı Kapıkule Sınır Kapısı bağlantısıyla Bulgaristan'a ve Bulgaristan üzerinden diğer Avrupa ülkelerine, Uzunköprü Sınır Kapısı bağlantısıyla Yunanistan'a ve Yunanistan ilerisindeki ülkelere yapılabilmektedir. Türkiye'den batıda; başta Bulgaristan, Macaristan, Almanya, Avusturya, Polonya, Romanya, Çekya, Bosna-Hersek, Slovakya ve Sırbistan olmak üzere Avrupa'da birçok noktaya karşılıklı olarak blok yük trenleri işletilmektedir.

Sınırda Kontrol Mekanizmasının İşleyişi: Türkiye'den AB sınırlarına gelen malların atmosfere saldığı sera gazı miktarı uluslararası bir protokol olan GHG'ye uygun olarak, üç aşamalı olarak ölçülecek ve akredite olan bir kuruluş tarafından mallara ilişkin Toplam Karbon Ayak İzi Raporu alınacaktır. Bu ölçümlere malların taşındığı nakliye araçlarının karbon salımları da dahil edilecektir. Başka bir deyişle sınırda ürüne ilişkin GHG denetim raporu istenecektir. Yenilenebilir enerji ile üretilmeyen ve Karbon Ayak İzi Ölçüm raporu olumsuz olan ürünlerin ya AB'ye girişine izin verilmeyecek ya da bu ürünler için ciddi oranda vergi tahsil edilecektir. Dolayısıyla uluslararası nakliyeciler taşıma aracı yönünden eğer belli ölçüde atmosfere karbon salıyorsa "karbon ayak izlerini" göstermek zorunda kalacaklardır. AB ülkelerine mal taşıyan ve sınıra gelen Türkiye' ye ait taşıma araçları teslimatı yapacağı noktaya kadar ne kadar karbon salımı yaptıysa ona göre sınırda "karbon salım vergisi" ödeyecektir. Bir diğer önemli konu ise nakliyecilerin Türkiye'den AB ülkelerine sınırda vergi ödemeden mal taşıyabilmeleri için akredite kurumlardan temin edecekleri "karbon ayak izi durumunu" gösteren belgelere veya "gömülü karbon raporları"na sahip olmalarıdır. Aksi halde sınırda yapılacak ölçümlere denk düşen bedel nakliyeci, ihracatçı veya ithalatçı tarafından ödenecektir.

3. YÖNTEM

Bu çalışma AB ülkelerine ihracat yapan firmaların yük taşımacılığı sürecinde AYM'nin olası etkilerini incelemektir. Bugün için hali hazırda süregelen olgular ve yaşananlar söz konusu olduğu için araştırma betimsel özellik göstermektedir (Sönmez ve Alacapınar, 2013: 49). Araştırmada ikincil veriler sıklıkla kullanılmıştır. İkincil veriler konunun amacına uygun son yıllarda yazılmış makale, kitap, tez vb. yanı sıra resmi ve özel kuruluşların internet sitelerinde yer alan bilgilerden derlenmiştir. İnternet siteleri önemli ikincil veri kaynaklarıdır (Baş ve Akturan, 2008; Yıldırım ve Şimşek, 2008; Turan ve Özen, 2013). Böylece bu çalışma keşifsel araştırma niteliği de kazanmıştır. Nitekim Coşkun vd. (2015: 71) keşfedici bir çalışmada ayrıntılı kaynak taraması yapmanın önemine işaret etmektedirler. Keşifsel araştırma, araştırma probleminin genel doğası hakkındaki bilgileri elde etmek için gerçekleştirilen genellikle yapılandırılmamış ve belirgin kuralları olmayan bir araştırmadır. (Burns ve Bush, 2015). Keşifsel araştırma genellikle araştırmacı problem hakkında fazla bilgiye sahip değilse ve ilave bilgi ihtiyacı varsa ya da yeni veya daha güncel bilgiye ihtiyacı varsa gerçekleştirilmektedir (Burns ve Bush, 2015). Bu araştırmada da AB AYM'nin ihracatçı firmaların yük taşımacılığına ne gibi etkilerinin olabileceği keşfedilmektedir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışmada AYM'nin yük taşımacılığı ve dağıtım açısından önemi vurgulanmaktadır. Ürünlerin dağıtımında doğa ile dost bir dağıtım kanalı ve taşıma araçlarının seçilmesi gerektiği

vurgulanmaktadır. AB elektrikli araçlara dönüşümü hızlandırmak için yatırımları teşvik etmektedir. AB komisyonu karayolu, havayolu ve denizyolu taşımacılığında sıfır emisyonlu araçların piyasaya sunulmasını istemektedir. Karbon ayak izi açısından nakliye hizmetlerinde en uygun deniz araçlarıdır. Bunun için de sera gazı emisyon oranının kara, deniz, demir ve hava yolu ulaşım ve taşımacılığında azaltılması (EC, 2020a), onun yerine temiz ulaşım ve taşımacılık alternatiflere yönelmenin artık bir zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır (Baydemir, 2021). Yeşil mutabakat ürünlerin ulaştırılmasında petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil yakıt yerine yenilenebilir enerji alternatifleri kullanan düşük emisyonlu ulaşım araçlarının tercih edilmesini önermektedir (Fetting, 2020).

Fosil yakıtlardan ziyade sürdürülebilir alternatif yakıtları teşvik etmekte; uygun modlarda yük taşımacılığı yaparken hidrojen ve diğer yenilenebilir-düşük karbona sahip yakıtlar desteklenmektedir. Sıfır ve düşük emisyonlu araç ve gemilerin kullanımı için yasal düzenlemeleri iyileştirmektedir. AB sürdürülebilir alternatif ulaşım yakıtlarının üretimini ve dağıtımını artırmaktadır. Taşımacılığın çevreyi kirletmeyen, düşük yakıt tüketimi yapan araçlar ile özellikle de elektrikli araçlarla yapılması amaçlanmaktadır (Popescu vd., 2022). AB Komisyonu AB ülkelerine ithalat yapan şirketlerden bir karbon bedeli ödemelerini önermektedir. Bu kapsamda ürünlerin ulaştırmada kullanılan araçlarda alternatif yakıtlara yani elektriğin yeniden şarj edilmesi ya da hidrojen yakıt ikmali kullanılması önerilmektedir (EC, 2022). Gemilerden, uçaklardan ve havaalanı operasyonlarından kaynaklanan kirletici emisyonlarla mücadele etmek için hava kalitesi sürekli ölçülmekte ve iyileştirilmektedir. AB'de gelecekte "sıfır emisyonlu hidrojen-yakıt hücresi" ile çalışan çekicilerin üretimine başlanacağı belirtilmektedir. Türkiye'den ihracat yapan firmaların lojistik yöneticilerin bu çekiciler ile yük taşımaya karar vermeleri durumunda maliyetlerini şimdiden düşünmeleri gerekir. Komisyonun karbon fiyatlandırmasını denizcilik sektörünü de kapsayacak şekilde genişlettiği anlaşılmaktadır. AB limanına giden tüm gemiler için sürdürülebilir yakıt kullanımı teşvik edilmektedir. Ürün ambalaj malzemelerinin yeniden kullanılabilir olması, gereksiz paketlemenin yapılmaması ve ürünlerin açık ve net bir şekilde etiketli olması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Baş, T. ve Akturan, U. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri, NVivi 7.0 ile Nitel Veri Analizi, Ankara: Seçkin yayıncılık.

Baydemir, T. (2021). Avrupa Yeşil Mütabakatı. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi,* Temmuz. http://bilimteknik.tubitak.gov.tr/system/files/makale/yesil.pdf

Burns, Alvin C. ve Bush, Ronald F. (2015). Pazarlama Araştırması, 7. Basımdan çeviri (Çev. Edi. Fatma Demirci Orel, Ankara Nobel Akademik Yayıncılık.

Coşkun, R.; Altunışık, R.; Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2015) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamaları,* (8. Baskı). Sakarya, Sakarya Yayıncılık

European Commission. (2020a). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Region, https://eur-lex.europa.eu/legal_content/EN/TXT/?uri=COM:2020:98:FIN&WT.mc_id=Twitter.

European Commission. (2019a). "The European Green Deal", 11.12.2019 COM (2019) 640 final https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF, erişim: 16.02.2024

European Commission (2022). European Green Deal: Delivering on Our Targets. Making the EU Climate Neutral by 2050, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/file:///C:/Users/lenovo/Downloads/EGD_brochure_EN.pdf.pdf, erişim: 14.07.2024

European Green Deal Barometer: 2022 Edition https://ieep.eu/publications/green-deal-barometer-second-edition/ erişim: 16.02.2024

Fetting, C. (2020). "The European Green Deal: Our Pact for the Future", ESDN Conference Report, November 2020, ESDN Office, Vienna. https://www.esdn.eu/fileadmin/pdf/Conferences/2020_Berlin/ESDN_Conference_2020_Rep

ort_Final.pdf, erişim: 15.07.2024
LOJİYOL, 2023. https://www.lojiyol.com/utikad-2023u-degerlendirdi-ve-2024-ongorulerini-paylasti, erişim: 17.07.2024
Murphy, P.R., Poist, R.F., and Braunschweig, C.D., (1996). Green Logistics: Comparative Views Of Environmental Progressives, Moderates, And Conservatives. Journal of Business Logistics, 17(1), 192.
Olena, B., & Vasyl, B. (2020). Digital marketing components of providing information about energy service compaines in the conditions of green energy development. VUZF Publishing House, 231-240.
Popescu, D. V., Dima, A., Radu, E., Dobrotă, E. M., & Dumitrache, V. M. (2022). Bibliometric Analysis of the Green Deal Policies in the Food Chain. *Amfiteatru Economic*, *24*(60), 410-428.
Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2013). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri, .* Ankara: Anı Yayıncılık.
Turan, S. ve Özen, H. (2013). "Dokümanlardan verilerin toplanması", İçinde Saharan B. Merriam (Çeviri Editörü Sebahattin Turan) Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber, Üçüncü basımdan çeviri, Ankara, Nobel Yayınevi.
TUİK verileri 2022, 2023.
UTİKAD Lojistik Sektörü Raporu, 2022 https://www.utikad.org.tr/images/HizmetRapor/utikadlojistiksektoruraporu2022-857.pdf, erişim: 10.07.2024
Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 6.Baskı, Ankara: Seçkin Kitapevi.

AB YEŞİL MUTABAKATI KAPSAMINDA YEŞİL LOJİSTİĞİN ÖNEMİ

THE SIGNIFICANCE of GREEN LOGISTICS in the CONTEXT of the EU GREEN DEAL

Feride YAVAŞ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD Doktora Öğrencisi,
ORCID: 0000-0003-2704-6140

Prof. Dr. Murat Selim SELVİ
Tekirdağ Namık Kemal Univertsitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
ORCID: 0000-0002-9114-3183

ÖZET

Yeşil dağıtım, yeşil ambalajlama, yeşil depolama yanında çevreci enerji kullanımı, yeşil bina kullanımı, çevre yönetim sistemleri, hibrit motorlu araç kullanımı, çevresel izleme ve ölçüm, yeşil ürün tasarımı vb. faaliyetler yeşil lojistik uygulamaları kapsamında değerlendirilmektedir. AB Yeşil Mutabakat çerçevesinde getirilen hedefler firmaların yeşil lojistik işlemlerini destekleyici ve teşvik edici yöndedir. Sürdürülebilir taşımacılık için yük taşıma araçlarının kullandığı enerji, emisyon miktarı ve atık yönetimi Yeşil Mutabakat'ın önem verdiği hususlar arasındadır. AB ülkelerine ihracat yapan firmaların yeşil lojistik uygulamalarını gözden geçirmeleri, sınırda karbon vergisi uygulamaları karşısında şimdiden ulaştırma yatırımlarına başlamaları büyük önem arz etmektedir. Çünkü üretimden sonra en önemli maliyet kalemini oluşturan lojistik hizmetlerde yeşil dönüşümü sağlamak Türkiye'de işletmelerin lojistik yönetimlerini zorlayacak olan önemli işlerden biri gibi durmaktadır. Yeşil lojistiğin amaçları arasında temel olarak tüketicilerin ihtiyaçlarına uygun ürünlerin çevreye zarar vermeyecek şekilde tasarlanması, sunulması, paketlenmesi, taşınması ve depolanması yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı yeşil lojistik eylemlerinin AB Yeşil Mutabakatı açısından önemine işaret etmektir. Bu çalışmada az bilinen bir konu hakkında kaynak taraması yapıldığı için, araştırma keşifsel bir özellik göstermektedir. Kaynak taraması yapmak keşifsel araştırma yapmanın yollarından biridir. Çalışmada AB ülkelerine ihracat yapan firmalar için yeşil lojisitk uygulamalarının önemine dikkat çekilmektedir. Araştırmada ugün için hali hazırda süregelen olgular ve yaşananlar söz konusu olduğu için araştırma betimsel özellik de göstermektedir. Sonuç olarak AB ülkelerine ihracat yapan firmaların taşımacılıkta kullanacakları araçlarda kullandıkları fosil yakıtların ve ürünleri paketledikleri çevreye zararlı ambalaj malzemeleri nedeniyle sınırda ödemek zorunda kalacakları vergilerin önemli bir sorun oluşturacağı anlaşılmıştır. Dolayısıyla AB ülkelerine taşınacak olan malların düşük emisyonlu taşıt araçları kullanılarak yapılması, paketlemede çevre dostu malzemelerin seçilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

İhracat firmalarının nakliye araçlarında tam elektrikli ya da hibrit araçlara yatırım yaparak dağıtım faaliyetlerinde daha çevreci uygulamaları hayata geçirmeleri elzemdir. Yenilenemeyen enerji kaynaklarının daha az kullanılması bakımından daha az yakıt tüketen çekici ve yarı römork tipi araçların taşımada kullanılmasının önemi ortaya çıkmıştır. Firmaların karbon salımlarını ölçümleyerek uluslararası lojistikte kullanacakları araçları seçmeleri ve ulaştırma altyapılarını da bu doğrultuda hazırlamaları gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Yeşil Mutabakat, Yeşil Lojistik, Yük Taşımacılığı

ABSTRACT

In addition to green distribution, green packaging, green storage, green energy use, green building use, environmental management systems, hybrid motor vehicle use, environmental monitoring and

measurement, green product design, and so forth, the scope of green logistics practices encompasses these and other areas. The targets set out in the context of the EU Green Deal are designed to provide support and encouragement for green logistics operations on the part of companies. Among the issues that the Green Deal attaches importance to are the energy used by freight transport vehicles for sustainable transport, the amount of emissions and waste management. It is of great importance for companies exporting to EU countries to review their green logistics practices and to start making transport investments in light of the introduction of carbon taxation at the border. The provision of green transformation in logistics services, which constitute the most significant cost item after production, appears to represent a significant challenge for the logistics management of enterprises in Turkey. The fundamental objectives of green logistics are to design, present, package, transport and store products in an environmentally friendly manner that meets the needs of consumers. The objective of this study is to highlight the significance of green logistics initiatives in the context of the EU Green Deal. As this study is a literature review on a topic that is not widely researched, it can be characterised as exploratory in nature. A literature review is one of the methods used in exploratory research. The study highlights the significance of green logistics practices for companies engaged in export activities targeting EU countries. The research also has a descriptive quality, as it is concerned with the facts and experiences that are currently taking place. It can thus be surmised that the utilisation of fossil fuels by companies exporting to EU countries in the vehicles they intend to use for transportation, coupled with the taxes they will be required to pay at the border due to the environmentally detrimental packaging materials in which they pack the products, will give rise to a considerable challenge. It is therefore evident that the goods to be transported to EU countries should be conveyed using low-emission vehicles, and that environmentally friendly materials should be selected for packaging. It is imperative that export companies invest in fully electric or hybrid vehicles for transportation and implement more environmentally friendly practices in distribution activities. In light of the necessity to reduce the utilisation of non-renewable energy resources, the significance of employing less fuel-consuming tractor and semi-trailer type vehicles in the context of transportation has become increasingly apparent. It is incumbent upon companies to measure their carbon emissions, select the vehicles they will use in international logistics, and prepare their transport infrastructure accordingly.

Key words: Green Deal, Green Logistics, Freight Transport

1. GİRİŞ

Küresel rekabet, küresel ısınma ve artan çevresel sorunlara bağlı olarak yeşil lojistik uygulamaları 1990'lı yıllardan itibaren önemini artırmaktadır. Artan çevreci baskılar, toplumsal fakındalık ve sorumluluk bilinci de yeşil lojistik faaliyetlerinin gelişmesinde etkili olmaktadır (Murphy vd., 1996). Avrupa Birliği (AB) karbon salımını azaltacak yeşil düzen adı verilen yeni bir anlayışa geçerek karbondan arındırılmış, döngüsel ekonomi, temiz teknolojiler ve enerji-yoğun alanlarında da dünya lideri olmayı hedeflemektedir (Türkoğlu Üstün, 2021). AB Yeşil Mutabakat çerçevesinde getirilen hedeflerin firmaların lojistik işlemlerinin yeşil dönüşüme evrilmesi noktasında da kendini hissettirdiği görülmektedir. Çünkü sürdürülebilir taşımacılık bakımından kullanılan yük taşıma araçlarının kullandığı enerji, karbon ayak izi, taşınan malların ambalajlarında kullanılan malzemenin cinsi ve türü hakkındaki tavsiyeler Yeşil Mutabakat'ın önem verdiği hususlar arasındadır. Yolcu (2023) lojistik sektörünün Yeşil Mutabakat kapsamında bir dönüşüme ihtiyacı olduğunu, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın (AYM) enerji verimliliği, emisyon azaltımı ve atık yönetimi gibi konuların üzerinde titizlikle durduğunu belirtmektedir. Türkiye'de Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yeşil Lojistik Belgesi ile kombine yük taşıma ve yeşil lojistik hizmetleri ile alaklı ilkeler, esaslar ve şartlar oluşturarak entegre, dengeli ve çevre dostu bir taşımacılık sisteminin kurulup, genişletilmesi ve teşvik edilmesi konusunda çalışmalar yürütmektedir (Yeşil Mutabakat Çalışma Grubu Yıllık Faaliyet Raporu 2023). Özellikle AB topraklarına mal ihraç eden KOBİ'lerin mevcut lojistik uygulamalarını gözden geçirmeleri, sınırda karbon düzenleme mekanizması uygulamalarına karşın gereken ulaştırma yatırımlarına başlamaları bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı

AB Yeşil Mutabakatı çerçevesinde yeşil lojistiğin önemine işaret etmektir.

2. LİTERATÜR

2.1. Lojistik Kavramı ve Lojistik Yönetimi

Lojistik aslında insanlık tarihi kadar eski bir fonksiyondur (Nebol, Uslu, ve Uzel, 2015). Dünyanın pek çok bölgesinde farklı kültürel özelliklere sahip tüketicilerin çeşitli ihtiyaçlarını zamanında ve doğru noktalarda teslim etmek lojistik faaliyetlerinin gelişmesine neden olmuştur. Lojistik mal ve hizmetlerin istenilen yere, zamanında ve istenildiği gibi ulaştırılabilmesi ile ilgilidir (Nebol vd. 2015). Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğüne göre lojistik; kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere her türlü ürünün, hizmetin ve bilgi akışının çıkış noktasından varış noktasına kadar taşınmasının etkili ve verimli bir biçimde planlanması ve uygulanmasıdır. Küçük (2014: 33)'e göre lojistik sipariş, taşıma, dağıtım, ambalajlama, depolama, stok yönetimi, talep tahminleme, elleçleme, müşteri hizmetleri gibi birbiri ile ilişkili ve ürüne katma değer sağlayan işlevlerdir. Bu işlevlerle alakalı çeşitli kaynaklardan bilgiler edinilebilir (Taşkın ve Durmaz, 2012; Koban ve Yıldırır Keser, 2013; Görçün, 2016).

Lojistik yönetimi, işletmenin kaynaklarını (mal, hizmet vb.) çıkış noktasından tüketim noktasına akışını, tüketicilerin gereksinimlerini etkin ve verimli bir şekilde karşılayacak şekilde, planlayan, organize eden, uygulayan ve kontrol eden tedarik zinciri disiplerinden biridir (Gundlach, Bolumole, Eltantawy ve Frankel, 2006). Lojistik yönetimi, bilgi, nakliye, envanter, depolama, yükleme, paketleme ve güvenliğin sağlanması ile entegre bir yaklaşımı içermektedir (El-Berishy, Rügge ve Scholz-Reiter 2013). Çevresel kaygıların giderek artması, işletmelerin tedarik zinciri yönetimini farklılaştırmaları gereğini ortaya çıkartmaktadır. Küresel tedarik zinciri yönetimi bir yandan işletmelerin karlılığını arttırırken diğer yandan da çevre üzerinde olumlu etkiler yaratabilmektedir.

2.2. AB Yeşil Mutabakatı Açısından Yeşil Lojistik

Türkçe'ye "Avrupa Yeşil Düzen Belgesi" ya da "Avrupa Yeşil Mutabakatı-(AYM)" olarak çevrilen "European Green Deal" 11 Aralık 2019 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanmıştır. Pazarlama açısından AYM'ye bakıldığında daha çok sürdürülebilirlik ile ilişkili olduğu görülmektedir. İşletmeler açısından sürdürülebilirlik kavramı ilk defa 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayımlanan bir raporda tanımlanmıştır. AYM'nin amacı AB'nin iklim değişikliği sorunuyla mücadele edebilmesi için geliştirici ve çözüm odaklı politikalar oluşturmaktır. Bu kapsamda AYM AB'nin 2050 yılına kadar karbondan arındırılmasını ve bununla birlikte ekonomide de köklü bir dönüşümü hedef almaktadır (EC, 2019a). AYM AB'nin yeni büyüme stratejilerinin bir parçası olarak görülmektedir. Avrupa'yı iklim açısından nötr hale getirmeyi amaçlayan AYM sadece insanların refahını değil doğal yaşam alanlarını koruyarak diğer canlıların da refahını iyileştirmeyi öngörmektedir. Bu kapsamda da sürdürülebilir bir gelecek ve 2050 yılındaki hedeflerine ulaşabilmek için bir takım eylem alanları belirlenmiştir. Bu alanlar; sürdürülebilir tarım endüstrisi, iklim yasası, doğayı korumak adına kirliliği azaltmak, biyoçeşitlilik, temiz enerji vb. alanlardır (EC, 2019b). AYM sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için çeşitli alanlarda değişiklik ve dönüşümler gerçekleştirmeyi öngörmektedir. Bu alanlardan biri de lojistik sektörüdür (Taş ve Aylak, 2022). Yakın zamana kadar lojistik faaliyetlerin başlıca konuları maliyetlerin en aza indirilmesi, pazar payının artırılması vb. konular iken; zamanla çevre kaygılarının artması, işletmelerin tedarik zinciri yönetiminin ve lojistik faaliyetlerinin odak konularının değişmesine sebep olmuştur. Tüm bu gelişmeler ve tüketicilerin sürdürülebilirlik konusunda artan bilinci sürdürülebilir pazarlama kavramına zemin hazırlamakta ve bu alanın gelişmesini tetiklemektedir. Üretimden sonra en önemli maliyet kalemini oluşturan lojistik hizmetlerde yeşil dönüşümü sağlamak Türkiye'de işletmelerin lojistik yönetimlerini zorlayacak olan önemli işlerden biri gibi durmaktadır.

Çevre standartlarına uyum, müşteri baskıları ve rekabetçi baskılar, hükümet düzenlemeleri, teknolojide önemli ölçüde yaşanan gelişmeler, ekonomik motivasyon, ekolojik sorumluluk ve çevre

ile ilgili topluluk faaliyetleri, sosyal ve kamusal baskılar, yeni iş fırsatları, işletmeler için rekabet avantajı, kurumsal değer ve şirket itibarı yeşil lojistik faaliyetlerinin gelişmesinde etkili olan faktörlerdir (Hassini, Surti ve Searcy, 2012; Dubey, Gunasekaran, Childe, Papadopoulos, Luo, Wamba ve Roubaud 2017). Yeşil lojistik, işletmeler tarafından gerçekleştirilen lojistik faaliyetlerinin çevreye verdikleri istenmeyen etkilerini ölçmeyi ve bu etkileri minimum seviyeye indirmeyi amaçlayan faaliyetlerdir (Desticioğlu, 2021; Larina, Larin, Kiriliuk ve Ingald, 2021). Yeşil lojistik, çevreye duyarlı ürün/hizmet üretme ve geliştirme stratejileridir. Bununla birlikte tedarik zinciri boyunca tüketicilerin ihtiyaçlarına uygun olan ve çevreye duyarlı olarak üretilmiş olan ürünleri çevreye zarar vermeden, asgari maliyetle ve geri dönüşümü mümkün olan kaynaklarla taşıma, paketleme, depolama faaliyetlerini içermektedir (Abduaziz, Cheng, Tatar ve Varma, 2015). Aynı zamanda kaynakların daha etkin kullanımını etkinleştirmektedir (Yangınlar ve Sarı, 2014). Yeşil dağıtım, yeşil ambalajlama ve yeşil depolama faaliyetleri (Cheng, Masukujjaman, Sobhani, Hamayun ve Alam, 2023:15), bunların dışında çevreci enerji kullanımı, yeşil bina kullanımı, çevre yönetim sistemleri, hibrit motorlu araç kullanımı, çevresel izleme ve ölçüm, yeşil ürün tasarımı vb. faaliyetler (Colicchia, Marchet, Melacini ve Perotti, 2013; Evangelista, Colicchia ve Creazza, 2017) yeşil lojistik uygulamaları kapsamında yer almaktadır. Yeşil lojistiğin amaçları arasında temel olarak tüketicilerin ihtiyaçlarına uygun ürünlerin çevreye zarar vermeyecek şekilde tasarlanması, sunulması, paketlenmesi, taşınması ve depolanması yer almaktadır (Abduaziz vd., 2015). Ancak yeşil lojistik sadece çevre bağlamında ele alınmamaktadır. Çevresel konularla birlikte sosyal ve ekonomik konular arasında sürdürülebilir denge yaratma amaçları da söz konusudur (Dereli ve Aytaç, 2019). Yeşil lojistik uygulamaları başta çevreye olmak üzere işletmelere ve müşterilere çeşitli açılardan faydalar sağlamaktadır. Bu faydalar (Patra, 2018; Rad ve Gülmez, 2017; Karaman, Kilic ve Uyar, 2020; Vienazindiene, Tamuliene˙ ve Zaleckiene, 2021; Cheng vd., 2023):

- Lojistik sektörünün çevreye verdiği zararlar azaltılmaktadır.
- İleri teknoloji ve ekipman kullanımı artmaktadır.
- Mevcut kıt kaynakların daha rasyonel kullanımı sayesinde kaynakların gelecek nesillere aktarımı sağlanmaktadır.
- Ulusal ve uluslararası pazarlarda işletmelerin rekabet avantajını artırmada etkilidir.
- Karbon emisyonu azaltılmaktadır.
- Hava, gürültü ve çevre kirliliği kontrol altına alınmaktadır.
- İşletmelerin çevresel imajı ve pazar payları artmaktadır.
- Müşteri memnuniyeti ve maliyet avantajı sağlanmaktadır.
- Çevresel atıkları ve maliyetleri azaltarak geri dönüşümü sağlamaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışma keşifsel özellik göstermektedir. Coşkun vd. (2015: 71). Keşfedici bir çalışmada uzman kişilerle görüşmeler yapmanın yanı sıra ayrıntılı kaynak taraması yapmanın önemine işaret etmektedirler. Kaynak taraması yapmak keşifsel araştırma yapmanın yollarından biridir. Keşifsel araştırma, araştırma probleminin genel doğası hakkındaki bilgileri elde etmek için gerçekleştirilen genellikle yapılandırılmamış ve belirgin kuralları olmayan bir araştırmadır (Burns ve Bush, 2015). Yazarlara göre keşifsel araştırma genellikle araştırmacı problem hakkında fazla bilgiye sahip değilse ve ilave güncel bilgiye ihtiyacı varsa gerçekleştirilmektedir. Bu araştırmada da geniş kaynak taraması yapılarak, AB ülkelerine ihracat yapan KOBİ'ler açısından yeşil lojisitk uygulamalarının önemine dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla bugün için hali hazırda süregelen olgular ve yaşananlar söz konusudur. Dolayısıyla araştırma betimsel özellik göstermektedir (Sönmez ve Alacapınar, 2013: 49). İkincil veriler konunun amacına uygun son yıllarda yazılmış makale, kitap, tez vb. yanı sıra resmi ve özel kuruluşların internet sitelerinde yer alan bilgilerden derlenmiştir. Özellikle online ortamlarda konuyla alakalı yapılan toplantılara dinleyici olarak katılmak sureti ile sektör temsilcilerinden elde edilen veriler de araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

SONUÇ

AYM, Avrupa'yı 2050 yılına kadar karbon-nötr haline gelen ilk kıta yapmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla bir dizi önlemler almaktadır. AB ülkelerine ihracat yapan firmaların taşımacılıkta kullanacakları araçlarda kullanılan fosil yakıtlar ve ürünleri paketledikleri ambalaj malzemeleri nedeniyle sınırda ödemek zorunda kalacakları vergiler önemli bir sorun oluşturacaktır. AB emisyon azaltıcı tedbirler sebebiyle ekonomide olumsuz etkilerin görülmemesi için 2026 yılında "Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması" (SKDM) getirmektedir. 2026 yılından itibaren ithalatçı firmaların karbon emisyonları için "SKDM Sertifikaları" satın almaları söz konusudur. Dolayısıyla AB ülkelerine taşınacak olan malların düşük emisyonlu taşıt araçları kullanılarak yapılması gerektiği açıktır. İhracat firmalarının nakliye araçlarında tam elektrikli ya da hibrit araçlara yatırım yaparak dağıtım faaliyetlerinde daha çevreci uygulamaları hayata geçirmeleri elzemdir. Yenilenemeyen enerji kaynaklarının daha az kullanılması bakımından daha az yakıt tüketen çekici ve yarı römork tipi araçların taşımada kullanılmasının özendirilmesi oldukça önemlidir. Firmaların karbon salımlarını ölçümleyerek uluslararası lojistikte kullanacakları araçları seçmeleri ve ulaştırma altyapılarını da bu doğrultuda hazırlamaları gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Abduaziz, O. Cheng, J. K., Tatar, R. M. and Varma, R. (2015). A Hybrid Simulation Model for Green Logistics Assessment in Automotive Industry, Science Direct, Procedia Engineering, 100: 960-969.

Burns, A.C. ve Bush, R.F. (2015). Pazarlama Araştırması, 7. Basımdan çeviri (Çev. Edi. Fatma Demirci Orel, Ankara Nobel Akademik Yayıncılık.

Cheng, Y., Masukujjaman, M., Sobhani, F.A., Hamayun, M., and Alam, S.S. (2023). Green logistics, green human capital, and circular economy: The mediating role of sustainable production. Sustainability 15, 1045, 1-22.

Colicchia, C., Marchet, G., Melacini, M., and Perotti, S., (2013). Building Environmental Sustainability: Empirical Evidence From Logistics Service Providers. Journal of Cleaner Production, 59, 197–209.

Coşkun, R.; Altunışık, R.; Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2015) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamaları,* (8. Baskı). Sakarya, Sakarya Yayıncılık

Dereli, M., ve Aytaç, A. (2019). Uluslararası Ticaret ve Çevre İlişkisi Kapsamında Yeşil Lojistik Kavramı: Avrupa Birliği ve Türkiye içinde (ss.68-100). Aytaç, A., Derman, G.S., Talas, M. (Ed.) Sosyal ve Beşerî Bilimlere Multidisipliner Bakış. Güven Plus Grup Danışmanlık A.Ş. Yayınları: İstanbul.

Desticioğlu, B., (2021). Green supply chain management and sample applications. Journal of Naval Sciences and Engineering, 17(2), 283-308.

Dubey, R., Gunasekaran, A., Childe, S.J., Papadopoulos, T., Luo, Z., Wamba, S.F., and Roubaud, D., (2017). Can Big Data And Predictive Analytics Improve Social And Environmental Sustainability? Technological Forecasting Social Change.144,534–545.

El-Berishy, N., Rügge, I., and Scholz-Reiter, B. (2013). The interrelation between sustainability and green logistics. *IFAC Proceedings Volumes*, *46*(24), 527-531.

EC-European Comission. (2019a). A European Green Deal. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7155

EC-European Commission (2019b). The European Green Deal, https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52019DC0640&qid=1638178317287, erişim: 10.11.2022

Evangelista, P., Colicchia, C., and Creazza, A., (2017). Is Environmental Sustainability A Strategic Priority For Logistics Service Providers? J. Environ. Manage., 198, 353–362.

Görçün, Ö. F. (2016). Örnek Olay ve Uygulamalarda Tedarik Zinciri Yönetimi. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Gundlach, G. T., Bolumole, Y. A., Eltantawy, R. A., and Frankel, R. (2006). The changing landscape of supply chain management, marketing channels of distribution, logistics and purchasing. *Journal of business & industrial marketing*, 21(7): 428-438.

Hassini E., Surti C., and Searcy C., (2012) A Literature Review And A Case Study Of Sustainable Supply Chains With A Focus On Metrics. Int J Prod Econ, 140(1):69–82.

Karaman, A.S., Kilic, M. and Uyar, A. (2020). Green logistics performance and sustainability reporting practices of the logistics sector: The moderating effect of corporate governance. Journal of Cleaner Production, 258.

Koban, E. ve Yıldırır Keser, H. (2013). Dış Ticarette Lojistik. Bursa: Ekin Yayınevi.

Küçük, O. (2014). Lojistik İlkeleri ve Yönetimi. Ankara: Seçkin İşletme&Finans.

Larina, I.V., Larin, A.N., Kiriliuk, O. and Ingaldi, M. (2021). Green logistics-modern transportation process technology. Production Engineering Archives 27(3), 184-190.

Murphy, P.R., Poist, R.F., and Braunschweig, C.D., (1996). Green Logistics:Comparative Views Of Environmental Progressives, Moderates, And Conservatives. Journal of Business Logistics, 17(1), 192.

Nebol, E., Uslu, T., ve Uzel, E. (2015). Tedarik Zinciri ve Lojistik Yönetimi. İstanbul: Beta Yayıncılık

Patra, P.K. (2018). Green logistics: Eco-friendly measure in supply-chain. Management Insight, 14(1), 65-71.

Rad, T. ve Gülmez, Y.S. (2017). Green logistics for sustainability. International Journal of Management Economics and Business, 13(3), 603-614.

Sönmez, V., ve Alacapınar, F. G. (2013). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri, .* Ankara: Anı Yayıncılık.

Taş, M. A., ve Aylak, B. L. (2022). Analysing the Impacts of European Green Deal on Logistics through CIMO-Logic. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (34), 568-572.

Taşkın, E., ve Durmaz, Y. (2012). Lojistik Faalileyetler (Hizmet Kalitesi ve Müşteri Değeri). Ankara: Detay Yayıncılık.

TDK, lojistik, Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ erişim: 02.08.2024.

Türkoğlu Üstün, K. (2021). Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türk Çevre Hukuku ve Politikalarına Etkileri. Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, 16(36), 329-366.

Vienažindiene, M., Tamuliene˙, V. and Zaleckiene, J. (2021). Green logistics practices seeking development of sustainability: Evidence from Lithuanian transportation and logistics companies. Energies 2021, 14, 7500, 1-18.

Yangınlar, Gözde ve Sarı, K. (2014). "Yeşil Lojistik Uygulamaları ve İşletme Performansı Üzerine Bir Literatür Araştırması", III. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi, 15-17 Mayıs 2014, Trabzon

Yeşil Mutabakat Çalışma Grubu Yıllık Faaliyet Raporu–2023, https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat/yesil-mutabakat-eylem-plani-ve-calisma-grubu/yesil-mutabakat-calisma-grubu-yillik-faaliyet-raporlari/ymcg-2023-yili-faaliyet-raporu erişim: 02.08.2024.

Yıldırır Keser, H., ve Arcan Yılmaz, G. (2018). Uluslararası Taşımacılık Sektörünün Etkinliğinde Yeşil Lojistik. IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress, (s. 638-646). Didim/Aydın.

Yolcu, M. B. (2023). Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye'deki Yeşil Lojistik Uygulamaları. Econder International Academic Journal, 7(2), 136-151. https://doi.org/10.35342/econder.1399162.

E7 ÜLKELERİNDE EKOLOJİK AYAK İZİ, ULUSLARARASI GÖÇ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN ECOLOGICAL FOOTPRINT, INTERNATIONAL MIGRATION AND ECONOMIC GROWTH IN E7 COUNTRIES

Öğr. Gör. Dr. Esra CEBECİ MAZLUM

Selçuk Üniversitesi, Silifke-Taşucu Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü

Silifke, Mersin

dresracebeci@gmail.com

ORCID NO: 0000-0001-5563-0681

ÖZET

Bu makale, E7 Ülkelerindeki (Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika, Endonezya, Rusya ve Türkiye) ekolojik ayak izi, net dış göç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri 2000-2022 dönemi için incelemektedir. Son yıllarda çevresel kirlilik göstergelerinden olan ekolojik ayak izi kavramı araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Çalışmada ekolojik ayak izi ölçütü olarak kişi başına küresel (ha) cinsinden ekolojik ayak izi değişkeni, ekonomik büyüme göstergesi olarak kişi başına düşen GSYH ve uluslararası göç göstergesi olarak net dış göç verileri kullanılmıştır. Çalışmanın yönteminde Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre söz konusu ülkelerde ekonomik büyümeden ekolojik ayak izine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir ve net dış göç verisi ile ekolojik ayak izi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulgusuna rastlanmıştır. Ülke olarak belirlenen analiz sonuçlarına göre; Meksika'da ekolojik ayak izi ile ekonomik büyüme arasında ve ekolojik ayak izi ile net dış göç arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır, Türkiye'de ekonomik büyümeden ekolojik aya izine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Çin, Endonezya ve Türkiye'de ekolojik ayak izinden net göçe doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulgusu elde edilmiştir. Hindistan'da ise net göç verisinden ekolojik ayak izine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik ayak izi, net dış göç, ekonomik büyüme

ABSTRACT

This article examines the relationships between ecological footprint, net emigration and economic growth in the E7 Countries (China, India, Brazil, Mexico, Indonesia, Russia and Turkiye) for the period 2000-2022. In recent years, the concept of ecological footprint, which is one of the environmental pollution indicators, has attracted the attention of researchers. In the study, the ecological footprint variable in terms of global (ha) per capita was used as the ecological footprint measure, GDP per capita was used as the economic growth indicator and net emigration data was used as the international migration indicator. The panel causality test developed by Emirmahmutoğlu and Köse (2011) was used in the method of the study. According to the findings, a one-way causality relationship from economic growth to ecological footprint was determined in the countries in question and a two-way causality relationship was found between net emigration data and ecological footprint. According to the analysis results determined as a country; There is a two-way causality relationship between ecological footprint and economic growth in Mexico and between ecological footprint and net emigration, and there is a one-way causality relationship from economic growth to ecological footprint in Turkiye. In China, Indonesia and Turkiye, a one-way causality relationship from ecological footprint to net migration was found. In India, there is a one-way causality relationship

from net migration data to ecological footprint.

Keywords: Ecological footprint, net international migration, economic growth

GİRİŞ

Ekolojik ayak izi kavramı, ürünün yaşam döngüsü analizini içermektedir. Bir ürünün kullanım ömrü boyunca çevre üzerindeki etkisini değerlendiren nicel bir yaklaşımdır (Ruževičius, 2010: 712). Ekolojik ayak izi değerlendirmeleri araştırmacıların, bir ekonominin kullanabileceği biyoloji açısından üretken alan miktarının, tüketilen tüm kaynakları sağlamak ve üretilen tüm atıkları absorbe etmek için gereken miktara eşit veya daha fazla olup olmadığını analiz etmelerine olanak tanımaktadır (Wackernagel ve Yount, 2000: 23).

Göç, insanlık tarihine kadar uzanan eski bir kavramdır. İnsanların ekonomik, sosyal ve politik nedenlerden dolayı bulundukları yeri terk etmesi olarak kavramlaştırılabilmektedir (Güder, 2016: 30). Göç neticesinde sağlık, eğitim, konut, altyapı ve sosyal hizmetler yönünden değişiklikler görülebilmektedir. Gerçekleştirilen göçlerin hem olumlu hem olumsuz etkileri söz konusudur. Göç edilen şehirlerde plansız kentleşme ortaya çıkmasına yol açmaktadır ve çevre sorunlarını meydana getirmektedir (Güven, 2016).

Ekolojik ayak izi, uluslararası göç ve ekonomik büyümeye dair literatürde kısıtlı çalışma bulunmaktadır. Çalışmanın güncel veriler ile literatüre katkıda bulunması amaçlanmıştır. Bu çerçevede çalışmaya ilişkin literatür ikinci kısımda sunulmuştur. Çalışmanın üçüncü kısmında veri seti, yöntem ve bulgular yer almaktadır.

LİTERATÜR

Konuya ilişkin literatürde yer alan çalışmalar, ekolojik ayak izi ve ekonomik büyümeye dair çalışmalar ve ekolojik ayak izi ve göçe dair çalışmalar şeklinde incelenmiştir. Ayrıca, ekolojik ayak izi ve göçe dair çalışmalar irdelenirken çevre kirliliği ve göç çalışmaları da incelenmiştir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde ele alınan dönem, ülke ya da ülke grubu ve yöntem sebebiyle çalışmaların farklı sonuçlara ulaştığı görülmüştür.

Ekolojik ayak izi ile ekonomik büyüme ilişkisini araştıran çalışmaların bazılarında Çevresel Kuznets Eğrisi doğrulanmıştır. Bu çalışmalara örnek olarak; Aşıcı ve Acar (2016), 2006 yılı için 150 ülke verisi ile ekolojik ayak izi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi yatay kesit analizi ile tespit etmiştir. Aşıcı ve Acar (2016) çalışmasında 116 ülke için 2004-2008 döneminde ekolojik ayak izi, biyokapasite, GSYH, ticari açıklık, nüfus yoğunluğu ve enerji tüketimi değişkenlerini kullanarak sabit etkiler yöntemi ile Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varmıştır. Charfeddine (2017) çalışmasında 1970-2015 dönemi verileri ile Katar ekonomisi için QARDL, Granger nedensellik yöntemi ile ekonomik büyüme ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişkisini tespit etmiştir. Katar üzerine bir diğer çalışmada da Mrabet ve Alsamara (2017) 1980-2011 dönemi verilerini kullanmış olup yöntemi ile CO_2, ekolojik ayak izi, reel GSYH, enerji kullanımı, finansal gelişme ve ticaret açıklığı değişkenlerini incelemiştir. Charfeddine ve Mrabet (2017) 15 MENA ülkesi için 1975-2007 döneminde ekolojik ayak izi ile GSYH arasındaki ilişkiyi FMOLS ve panel DOLS tahmin yöntemleri ile tespit etmiştir. Sarkodie ve Strezov (2018) 1971-2013 dönemi için Avustralya, Çin, Gana ve ABD üzerine gerçekleştirdiği çalışmalarında PMG ve ARDL yöntemlerini kullanmıştır. Ulucak ve Bilgili (2018) 1961-2013 dönemi için yüksek gelir, orta gelir ve alt gelir grubuna ait 15'er ülkeyi CUP-FM ve CUP-BC yöntemi ile araştırmıştır. Destek ve Sarkodie (2019) çalışmalarında 1977-2013 verileriyle 11 yeni sanayileşen ülke için ekolojik ayak izi, GSYH, enerji tüketimi ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi arttırılmış grup tahmincisi yöntemi ve panel nedensellik testi ile araştırmıştır. Ahmad vd. (2021) çalışmalarında G7 ülkeleri için 1980-2016 döneminde finansal küreselleşme, kentleşme, inovasyon ve ekonomik büyümenin ekolojik ayak izi ile ilişkisini panel veri yöntemi ile tespit etmiştir. Çevresel Kuznets Eğrisinin geçerli olmadığını tespit edilen çalışmalarda; Bagliani vd. (2008) 2001 yılı verileriyle yatay kesit, EKK ve ağırlıklandırılmış

EKK testleri ile ekolojik ayak izi ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulamamışlardır. Wang vd. (2013) 150 ülkeyi ele alarak 2005 yılı için GSYH, ekolojik ayak izi ve biyokapaiste arasındaki ilişki mekânsal ekonometri ile gerçekleştirdiği çalışmasında Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezinin geçerli olmadığı tespit edilmiştir. Ulucak ve Koçak (2018) çalışmasında OECD ülkeleri için 1970-2014 dönemi için kişi başına gelir ile ekolojik ayak izine ilişkin eşbütünleşme katsayıları CUP-FM ve CUPBC tahmincileri elde edilmiştir ve Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır. Al-Mulali vd. (2015) 1980-2008 dönemi verileriyle 93 ülke için ekolojik ayak izi, büyüme, enerji tüketimi, kentleşme ve ticari açıklık arasındaki ilişkiyi GMM ve panel regresyon yöntemi ile araştırmış olup, elde edilen bulgular üst orta ve yüksek gelirli ülkelerde Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezinin geçerliliğini göstermiştir ve düşük orta ve düşük gelirli ülkelerde ise geçersiz olduğu sonucuna varılmıştır.

Ekolojik ayak izi ile ekonomik büyüme ilişkisini araştıran literatürdeki seçilmiş çalışmalarda; Uddin vd. (2017) en çok emisyona yol açan 27 ülke için 1991-2012 verilerini kullanarak ekolojik ayak izi, reel gelir, finansal gelişme ve ticari açıklık değişkenlerini ele alarak DOLS yöntemi ile ekolojik ayak izi ile reel gelir arasında olumlu ve önemli ilişki olduğunu belirlemiştir. Gülmez vd. (2021) G7 ülkeleri için GSYH, ticari açıklık, enerji tüketimi ve ekolojik ayak izi değişkenlerini kullanarak Pedroni FMOLS ve DOLS yöntemi ile 1971-2015 verilerini analiz etmiştir. Elde edilen bulgular ışığında G7 ülkelerinde GSYH'de %1'lik artış ekolojik ayak izini % 0.24 arttırmıştır. Özkan ve Çoban (2022) Türkiye ekonomisi için gerçekleştirdiği çalışmasında KLRS yaklaşımı ile 1970-2018 yılları verileri kullanılmış olup ekonomik büyümenin ekolojik ayak izi üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucu elde edilmiştir. Ikram vd. (2021) Japonya ekonomisi için kantil ARDL, kantil Granger nedensellik yöntemleri ile 1965-2017 dönemini analiz etmiştir ve çalışma neticesinde ekonomik büyüme ile ekolojik ayak izi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Chowdhury vd. (2021) 92 ülke verisi ile 2001-2016 dönemi için panel kantil regresyon yöntemini kullanmıştır ve ekonomik büyüme ile ekolojik ayak izinin negatif ilişkili olduğu belirlenmiştir. Cebeci Mazlum (2023) E7 ülkelerinde 1992-2018 döneminde ekonomik büyüme ve ekolojik ayak izi ilişkisini panel veri yöntemi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında, E7 ülkelerinde 1992-2018 döneminde değişkenler arasında eşbütünleşik ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu ülkelerde ekonomik büyümede %1'lik artış ekolojik ayak izini ortalama 0.12 oranında arttırmıştır ve ekonomik büyümeden ekolojik ayak izine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Ekolojik ayak izi ve göçe ilişkin seçilmiş literatür örneklerinde, çevre kirliliği göstergelerini dikkate alan çalışmalar ve göç ilişkisini açıklayan çalışmalar incelenmiştir. Seçilmiş literatür örneklerinde,

Squalli (2009) çalışmasında ABD'de eyalet düzeyinde STIRPAT modeli çerçevesinde analizde göçün CO_2, NO_2, PM_{10} ve SO_2 emisyonları üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak için ABD doğumlu ve yabancı doğumlu nüfuslar karşılaştırıldığı görülmüştür. Elde edilen bulgular ABD doğumlu nüfusun nispeten daha fazla olduğu eyaletlerin daha yüksek NO_2 ve SO_2 emisyonlarına sahip olduğunu göstermektedir ve yabancı doğumlu nüfus sayısının veya payının daha yüksek olduğu eyaletlerde ise daha düşük SO_2 emisyonlarına sahip olduğu da belirlenmiştir. STIRPAT modeli çerçevesinde analiz yapan diğer çalışmalarda; Rafiq vd. (2017) 2000-2013 döneminde Çin eyaletlerini ele almıştır. Doğrusal ve doğrusal olmayan modellerden elde edilen sonuçlar, eyaletler arası göçün kirliliğe sebep olduğunu göstermektedir. Wang vd. (2020) çalışmaları 2005-2015 dönemini ve Çin'in 90 eyaletini kapsamakta olup, göçmen nüfusun Hava Kalitesi Endeksi (AQI) ve PM2.5 emisyonları üzerinde olumsuz etkilerini tespit etmiştir ve NO_2 ve CO_2 emisyonları üzerinde ise olumlu etkisi olduğu bulgularına ulaşmışlardır. Dedeoğlu vd. (2021) çalışmalarında 1975-2014 döneminde ABD'de göç, beşerî sermaye, ekonomik büyüme, finansal gelişme, enerji ve çevre kirliliği arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre göç, finansal gelişme ve enerji tüketimi çevre kirliliği üzerinde artan bir etkiye sahiptir.

Alola (2019) çalışmasında 1990-2018 dönemi için ABD'de ticaret politikası, göç ve sağlık hizmetlerinin karbon emisyonu üzerindeki etkisini ARDL yöntemiyle tespit etmiştir. Göç ve karbon emisyonları arasında uzun ve kısa vadede pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Alola vd. (2019) çalışmalarında Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık ülkelerine ilişkin 19902016 dönemi verilerini kullanarak yenilenebilir enerji tüketimi, GSYH, tüketici fiyat endeksi ve göçün karbondioksit emisyonları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlar göçten karbon emisyonlarına doğru tek yönlü nedensellik olduğunu göstermektedir.
Long vd. (2022) Çin'de şehirler arasındaki iç göçün karbon emisyonu üzerindeki etkisi İndeks Ayrıştırma Analizi (IDA) ile incelenmiştir. Çin'de iç göçün karbon emisyonunu 2001'den 2016'ya kadar % 16 artırdığı bulgusu elde edilmiştir.

Çelik vd. (2023) çalışmalarında yüksek ve orta gelirli ülkeleri 2010-2019 dönemi verileri ile Rastgele Etkiler ve Driscoll-Kraay standart hata tahmincisi modeli kullanarak incelemişlerdir. Bulgular orta gelirli ülkeler için uluslararası göçteki artışa bağlı olarak CO_2'nin arttığını göstermiştir ve yüksek gelirli ülkeler için uluslararası göçteki artışa bağlı olarak CO_2'de bir azalma göstermiştir.

VERİ SETİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Bu çalışmanın temel amacı E7 Ülkelerinde (Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika, Endonezya, Rusya ve Türkiye) 2000-2022 dönemi için ekolojik ayak izi (EA), uluslararası göç (MIG) ve ekonomik büyüme (GDP) ilişkisini araştırmaktır. Çalışmada ekolojik ayak izi ölçütü olarak kişi başına küresel (ha) cinsinden ekolojik ayak izi değişkeni (EF), ekonomik büyüme (GSYH) ölçütü olarak kişi başına düşen GSYH (cari ABD $) ele alınmıştır ve uluslararası göç verisi olarak net dış göç verisi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen verilerden ekolojik ayak izi verisi Global Footprint Network veri tabanından elde edilmiştir, uluslararası göç ve ekonomik büyüme verisi World Bank veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan analizler STATA ve GAUSS ekonometrik analiz paket programları ile yapılmıştır.
Tahmin edilen model denklem 1'de sunulmuştur. Modeldeki i= 1,…,N ülkeleri kesitsel birimler olarak temsil ederken, t=1,…,T zaman boyutunu temsil etmektedir.

$$EF_{it} = \beta_0 + \beta_1 GDP_{it} + \beta_2 MIG_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Panel birim kök testlerinde, birim ve zaman boyutunu içermesi nedeniyle değişkenlerin durağanlığının analizi oldukça önemlidir. Panel birim kök testlerinden önce, yatay kesit bağımlılığı olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmamızda zaman boyutu (T) yatay kesit boyutundan (N) büyük olduğundan yatay kesit bağımlılığının tespit edilmesinde Breusch-Pagan (1980) LM testi kullanılmıştır. Tablo 1 modelin yatay kesit bağımlılığı sonuçlarını göstermiştir. Yatay kesit bağımlılığı için hipotezler: H_0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur. H_1: Yatay kesit bağımlılığı vardır şeklindedir. Elde edilen olasılık değeri 0.05'ten küçük olduğundan H_0 hipotezi reddedilmektedir.

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	CD Test İstatistiği	Olasılık
Pesaran	51.74	0.0002

Yatay kesit bağımlılığının sınanmasından sonraki aşamada modelin homojenliği test edilmiştir. Çalışmada modelde eğim katsayılarının homojenliğinin test edilmesi Pesaran ve Yamagata (2008) delta testi ile yapılmıştır. Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen delta testini eşitlik 2 ile gösterebiliriz. Burada küçük örneklemde ortalama ve varyans sapması dikkate alınarak geliştirilen Δ_{adj} testi ise eşitlik 3'te gösterilmiştir.

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N}\left(\frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{\sqrt{2k}}\right)$$

$$\Delta_{adj} = \sqrt{N}\left(\frac{N^{-1}\tilde{S} - E(\tilde{Z}_{iT})}{\sqrt{Var(\tilde{Z}_{iT})}}\right) \quad (2)$$

(3)

Delta testi vasıtasıyla katsayıların homojen olup olmadıkları test edilmektedir. Çünkü, heterojen olan katsayıların homojenlik varsayımı üzerinden yapılması halinde elde edilen sonuçlar yanıltıcı olabilmektedir (Pesaran ve Yamagata, 2008: 51). Bu testten elde edilen bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında sıfır hipotezinin reddedildiği, dolayısıyla modelde eğim katsayılarının heterojen olduğu sonucuna varılmıştır. **Tablo 2.** Delta Testi

Test	Test İstatistiği	Olasılık
Δ	8.727	0.000
Δadj	9.602	0.000

Yatay kesit bağımlılığı ve eğim katsayılarının homojenlik testinden sonra, serilerin durağan olup olmadığı birim kök testleri ile araştırılmıştır. Kesitsel bağımlılığa izin veren ikinci nesil birim kök testleri için Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF (Cross-sectionally Augmented Dickey-Fuller) birim kök testi ile gerçekleştirilmiştir. Bahsedilen birim kök testi hem N> T hem de T>N olması durumunda kullanılmaktadır. Tablo 3'teki CADF test sonuçları incelendiğinde tüm seriler birinci farkı alındığında durağan hale gelmiştir.

Tablo 3. CADF Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzey Değeri Test İstatistikleri	1. Farkında Test İstatistikleri
EF	-1.584	-3.235**
GDP	-1.382	-2.920**
MIG	-1.358	-2.450**

Not: *, **, *** sırasıyla yüzde 10, yüzde 5 ve yüzde 1 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Kritik değerler şunlardır: Yüzde 10; -2.210, yüzde 5; -2.330, yüzde 1; -2.570.

Çalışmada değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek için Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testinden yararlanılmıştır**.** Todo-Yamamato (1995) nedensellik testinin panele uyarlanmış hâli olan ve Fisher (1932) çalışmasında geliştirilmiş olan meta analizini kullanan Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik analizi yatay kesit bağımlılığını dikkate almaktadır ve eşbütünleşme ilişkisi tespit edilemese bile kullanıldığı görülmektedir. Bu testin bir diğer avantajı değişkenler aynı seviyede durağan olmasa bile kullanılabilmektedir. Bu testte iki değişkenli VAR modeline dayalı nedensellik ilişkisi gösteren denklem 4 ve denklem 5 ile aşağıdaki gibi kurulabilmektedir. x_i ve y_i değişkenleri, μ_i hata terimini, A sabit etkiler matrisini, k_i gecikmeyi, $dmax_i$ her yatay kesit için maksimum entegresyon değeri, i yatay kesitleri, t zaman periyodunu ifade etmektedir (Emirmahmutoğlu ve Köse, 2011):

$$x_{i,t} = \mu_i^x + \sum_{j=1}^{k_i+d\,max_i} A_{11,ij} x_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+d\,max_i} A_{12,ij} y_{i,t-j} + u_{i,t}^x \quad (4)$$

$$y_{i,t} = \mu_i^y + \sum_{j=1}^{k_i+d\,max_i} A_{21,ij} x_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+d\,max_i} A_{22,ij} y_{i,t-j} + u_{i,t}^y \quad (5)$$

Tablo 4'te yer alan panel nedensellik testi sonuçlarına göre, "EB Granger nedeni değildir EF" boş hipotezi % 5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Buna göre, ekonomik büyümeden ekolojik ayak izine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. "EF Granger nedeni değildir MIG" boş hipotezi % 1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir ve "MIG Granger nedeni değildir EF" boş hipotezi % 5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Buna göre, E7 ülkelerinde ekolojik ayak izi ile net göç arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Tablo 4. Emirmahmutoğlu & Köse (2011) Nedensellik Testi

Boş Hipotez	İstatistik	Olasılık Değeri
EF Granger nedeni değildir EB	19.208	0.157
EB Granger nedeni değildir EF	26.019**	0.026
EF Granger nedeni değildir MIG	32.547***	0.003
MIG Granger nedeni değildir EF	24.255**	0.043

Not: *, **, *** sırasıyla yüzde 10, yüzde 5 ve yüzde 1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Granger Nedensellik testinden elde edilen bireysel ülke sonuçları Tablo 5 ve Tablo 6'da verilmiştir. Panel nedensellik test sonuçları ülke bazında incelendiğinde; Meksika'da ekolojik ayak izi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Türkiye'de ekonomik büyümeden ekolojik ayak izine doğru tek yönlü nedensellik bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Emirmahmutoğlu & Köse (2011) Nedensellik Testi (EF ve EB arasındaki nedensellik ilişkisi)

Boş Hipotez	Ülke	İstatistik	Olasılık Değeri
EF Granger nedeni değildir EB	Çin	0.818	0.366
	Hindistan	1.117	0.291
	Rusya	1.512	0.219
	Brezilya	0.135	0.714
	Endonezya	0.806	0.369
	Türkiye	1.394	0.238
	Meksika	3.971**	0.046
EB Granger nedeni değildir EF	Çin	2.016	0.156
	Hindistan	0.807	0.369
	Rusya	0.140	0.708
	Brezilya	0.016	0.898
	Endonezya	1.843	0.175
	Türkiye	7.167***	0.007
	Meksika	3.936**	0.047

Not: *, **, *** sırasıyla yüzde 10, yüzde 5 ve yüzde 1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 6'da ekolojik ayak izi ile net göç arasındaki nedensellik ilişkisi ülke bazında incelendiğinde, Meksika'da ekolojik ayak izi ile net göç arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Çin, Endonezya ve Türkiye'de ekolojik ayak izinden net göçe doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Hindistan'da ise net göç verisinden ekolojik ayak izine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Tablo 6. Emirmahmutoğlu & Köse (2011) Nedensellik Testi (EF ve MIG arasındaki nedensellik ilişkisi)

Boş Hipotez	Ülke	İstatistik	Olasılık Değeri
EF Granger nedeni değildir MIG	Çin	2.902*	0.088
	Hindistan	0.902	0.342
	Rusya	0.267	0.606

	Brezilya	1.795	0.180
	Endonezya	2.764*	0.096
	Türkiye	6.768***	0.009
	Meksika	4.773**	0.029
MIG Granger nedeni değildir EF	Çin	1.126	0.289
	Hindistan	3.653*	0.056
	Rusya	1.936	0.164
	Brezilya	0.054	0.817
	Endonezya	0.825	0.364
	Türkiye	1.339	0.247
	Meksika	4.841**	0.028

Not: *, **, *** sırasıyla yüzde 10, yüzde 5 ve yüzde 1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

SONUÇ

Çalışma kapsamında, E7 ülkelerinde (Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika, Endonezya, Rusya ve Türkiye) 2000-2022 döneminde ekolojik ayak izi, net dış göç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi aracılığıyla tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre E7 ülkelerinde ekonomik büyümeden ekolojik ayak izine doğru tek yönlü nedensellik bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca, E7 ülkelerinde ekolojik ayak izi ile net göç arasındaki nedensellik ilişkisi incelendiğinde, değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Bu çalışmada E7 ülkeleri özelinde veriler kullanılmış olup, farklı ülkeler ve yöntemler çerçevesinde ekolojik ayak izi, ekonomik büyüme ve uluslararası göç ilişkisinin araştırılması literatüre katkıda bulunacaktır.

KAYNAKLAR

Ahmad, M., Jiang, P., Murshed, M., Shehzad, K., Akram, R., Cui, L. & Khan, Z. (2021). Modelling the dynamic linkages between eco-innovation, urbanization, economic growth and ecological footprints for G7 countries: does financial globalization matter?. *Sustainable Cities and Society*, *70*, 102881. https://doi.org/10.1016/j.scs.2021.102881.

Al-Mulali, U., Weng-Wai, C., Sheau-Ting, L. & Mohammed, A. H. (2015). Investigating the environmental Kuznets curve (EKC) hypothesis by utilizing the ecological footprint as an indicator of environmental degradation. *Ecological indicators*, *48*, 315-323. https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2014.08.029.

Alola, A. A. (2019). Carbon Emissions and the Trilemma of Trade Policy, Migration Policy and Health Care in the US. *Carbon Management*, C. 10, S. 2: 209-218. https://doi.org/10.1080/17583004.2019.1577180

Alola, A. A., Yalçiner, K., Alola U. V. & Akadiri, S. S. (2019). The Role of Renewable Energy, Immigration and Real Income in Environmental Sustainability Target. Evidence from Europe Largest States. *Science of The Total Environment*, Vol. 674: 307- 315. https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.04.163.

Aşıcı, A. A. & Acar, S. (2016). Does income growth relocate ecological footprint?. *Ecological Indicators*, *61*, 707-714.

Bagliani, M., Bravo, G. & Dalmazzone, S. (2008). A consumption-based approach to environmental Kuznets curves using the ecological footprint indicator. *Ecological Economics*, *65*(3), 650-661.

Cebeci Mazlum, E. (2023). Ekonomik büyüme ve ekolojik ayak izi ilişkisi: E7 ülkeleri örneği.

Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), 123-135. https://doi.org/10.47525/ulasbid.1235614.

Charfeddine, L. (2017). The impact of energy consumption and economic development on ecological footprint and CO2 emissions: evidence from a Markov switching equilibrium correction model. *Energy Economics, 65,* 355-374. https://doi.org/10.1016/j.eneco.2017.05.009.

Charfeddine, L. & Mrabet, Z. (2017). The impact of economic development and social-political factors on ecological footprint: A panel data analysis for 15 MENA countries. *Renewable and sustainable energy reviews, 76,* 138-154. https://doi.org/10.1016/j.rser.2017.03.031.

Chowdhury, M. A. F., Shanto, P. A., Ahmed, A. & Rumana, R. H. (2021). Does foreign direct investments impair the ecological footprint? New evidence from the panel quantile regression. *Environmental Science and Pollution Research*, *28*(12), 14372-14385. https://doi.org/10.1007/s11356-020-11518-0.

Çelik, O., Çetiner, S., Abdallah, İ., & Udemba, E. N. (2023). Environmental Implication of International Migration on High- and Middle-Income Countries: A Comparative Analysis. *Energy & Environment*, 0(0). https://doi.org/10.1177/0958305X231167464.

Dedeoğlu, M., Koçak, E. & Uucak, Z. Ş. (2011). The Impact of Immigration on Human Capital and Carbon Dioxide Emissions in the USA: An Empirical Investigation. *Air Qual Atmos Health*, Vol. 14: 705-714. https://doi.org/10.1007/s11869-020-00973-w.

Destek, M. A. & Sarkodie, S. A. (2019). Investigation of environmental Kuznets curve for ecological footprint: the role of energy and financial development. *Science of the Total Environment, 650,* 2483-2489. https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.10.017.

Güder, M. (2016). Türkiye'deki Dış Göç Olgusuna Sosyoekonomik Bir Yaklaşım ve Avrupa Birliği ile Geri Kabul Anlaşması'nın Olası Etkileri. *Sosyoekonomi*, 24(30), 129-138. https://doi.org/10.17233/se.2016.10.007

Gülmez, A., Özdilek, E., & Karakaş, D. N. (2021). Ekonomik Büyüme, Ticari Açıklık Ve Enerji Tüketiminin Ekolojik Ayak İzine Etkileri: G7 Ülkeleri İçin Panel Eşbütünleşme Analizi. *Econder International Academic Journal*, 5(2), 329-342. https://doi.org/10.35342/econder.969114.

Güven Süleyman, (2016). Göç, Çevre ve İletişim, ISEM2016, 3rd International Symposium on Environment and Morality, 326-335.

Ikram, M., Xia, W., Fareed, Z., Shahzad, U. & Rafique, M. Z. (2021). Exploring the nexus between economic complexity, economic growth and ecological footprint: contextual evidences from Japan. *Sustainable Energy Technologies and Assessments, 47,* 101460. https://doi.org/10.1016/j.seta.2021.101460.

Long, H., Li, J. & Liu, H. (2022). Internal Migration and Associated Carbon Emission Changes: Evidence from Cities in China. *Energy Economics*, Vol. 110: 1-12. https://doi.org/10.1016/j.eneco.2022.106010.

Mrabet, Z. & Alsamara, M. (2017). Testing the Kuznets Curve hypothesis for Qatar: A comparison between carbon dioxide and ecological footprint. *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 70,* 1366-1375. https://doi.org/10.1016/j.rser.2016.12.039.

Özkan, O. & Çoban, M. N. (2022). Türkiye'de Kirlilik hale hipotezi ve ekonomik büyüme, ekonomik küreselleşme ve ekolojik ayak izi bağlantısı: KRLS'den kanıtlar. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *18*(4), 1049-1068. https://doi.org/10.17130/ijmeb.1143139.

Pesaran, M. H. & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93. https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010.

Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. https://doi.org/10.1002/jae.951.

Rafiq, S., Nielsen, I. & Smyth, R. (2017). Effect of Internal Migration on the Environment in China. *Energy Economics*, Vol. 64: 31-44. https://doi.org/10.1016/j.eneco.2017.03.009.
Ruževičius, J. (2010). Ecological footprint as an indicator of sustainable development. Economics and Management, 15(3), 711-718.
Sarkodie, S. A. & Strezov, V. (2018). Empirical study of the environmental Kuznets curve and environmental sustainability curve hypothesis for Australia, China, Ghana and USA. *Journal of cleaner production*, *201*, 98-110. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.08.039.
Squalli, J. (2009). Immigration and Environmental Emissions: A U.S. County-Level Analysis. *Population and Environment*, Vol. 30: 247-260. https://doi.org/10.1007/s11111-009-0089-x.
Uddin, G.A., Salahuddin, M., Alam, K. & Gow, J. (2017). Ecological footprint and real ıncome: Panel data evidence from the 27 highest emitting countries. *Ecological Indicators,* (77), 166175. https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2017.01.003.
Ulucak, R. & Koçak, E. (2018). Economic growth and environment: Econometric analysis for OECD countries. Dünya Enerji Kongresi 2018. Amsterdam, Hollanda.
Ulucak, R. & Bilgili, F. (2018). A reinvestigation of EKC model by ecological footprint measurement for high, middle and low income countries. *Journal of cleaner production*, *188*, 144-157. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.03.191.
Wackernagel, M., & Yount, J. D. (2000). Footprints for Sustainability: The Next Steps. *Environment, Development and Sustainability* 2, 23–44. https://doi.org/10.1023/A:1010050700699
Wang, G., Shi, X., Cui, H. & Jiao, J. (2020). Impacts of Migration on Urban Environmental Pollutant Emissions in China: A Comparative Perspective. *Chinese Geographical Science,* Vol. 30: 45-58. https://doi.org/10.1007/s11769-020-1096-1.

BÜYÜK BARAJ PROJELERİNİN YER DEĞİŞTİRME POLİTİKALARI: HASANKEYF ÖRNEĞİNDE TARİHİ DÖNÜŞÜM

THE RELOCATION POLICIES OF LARGE DAM PROJECTS: HISTORICAL TRANSFORMATION IN THE CASE OF HASANKEYF

Bağımsız Araştırmacı Yunus ERGÜN
yunus.ergun_12@hotmail.com
ORCID NO: 0000-0002-2986-6073

Doç. Dr. Hüseyin MERTOL

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Türkiye.

huseyin.mertol@gop.edu.tr

ORCID NO: 0000-0001-8048-0814

Doç. Dr. Şirin ÇETİN

Amasya Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Temel Tıp Bilimleri Bölümü, Türkiye.

cetinsirin55@gmail.com
ORCID NO: 0000-0001-9878-2554

ÖZET

Bu araştırma, büyük baraj projelerinin zorunlu yer değiştirme politikaları ve bu süreçlerin mimari yapılar ve kültürel miras üzerindeki etkilerini Hasankeyf örneğinde ele almaktadır. Hasankeyf, Ilısu Barajı inşası sonucu büyük bir tarihî ve kültürel dönüşüm yaşamış, bu süreçte yerel halk hem mekânsal hem de sosyokültürel açıdan önemli değişikliklere maruz kalmıştır. Baraj projeleri, sadece fiziksel yapılar üzerinde değil, aynı zamanda sosyal yapı, ekonomik faaliyetler ve toplulukların kültürel kimlikleri üzerinde de derin etkiler bırakmaktadır. Bu anlamda raştırmanın amacı, Hasankeyf'te yerinden edilme sürecinin mimari ve sosyoekonomik boyutlarını incelemektir. Araştırma kapsamında, zorunlu yer değiştirmenin bölgedeki tarihî yapılar üzerindeki etkileri, yeniden yerleşim yerlerindeki mimari dönüşümler ve bu sürecin yerel halk üzerindeki sosyokültürel etkileri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda doküman analizi, saha çalışması ve rölyef çalışması gibi yöntemler kullanılarak, Hasankeyf'in dönüşüm süreci derinlemesine incelenmiştir. Araştırma bulguları, zorunlu yer değiştirme süreçlerinin, yerel topluluklar için ciddi sosyal ve kültürel sorunlara yol açtığını göstermektedir. Yeni yerleşim alanlarına taşınan topluluklar, tarihî kimlik ve kültürel bağlarından kopmuş, yeni yerleşim yerlerinde sosyal uyum sorunları yaşamışlardır. Ayrıca, eski yerleşim yerlerindeki özgün mimari yapılar, taşınma sürecinde korunamamış ve baraj suları altında kalmıştır. Bu bulgular, baraj projelerinin yalnızca altyapı projeleri olarak ele alınmaması, sosyal ve kültürel etkilerinin de dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Yerleşme, Yerinden Edilme, Yer Değiştirme, Baraj, Hasankeyf.

ABSTRACT

This study examines the displacement policies of major dam projects and their impact on

communities, architectural structures, and cultural heritage, using Hasankeyf as a case study. Hasankeyf has undergone significant historical and cultural transformation due to the construction of the Ilısu Dam, during which the local population experienced substantial changes in both spatial and sociocultural aspects. Dam projects affect not only physical structures but also have profound impacts on social structures, economic activities, and the cultural identity of communities. The aim of this research is to investigate the architectural and socioeconomic aspects of the displacement process in Hasankeyf. The study specifically focuses on the effects of forced displacement on the historical structures in the region, the architectural transformations in the new settlement areas, and the sociocultural impact of this process on the local population. In this context, methods such as document analysis, field studies, and relief studies have been employed to thoroughly analyze the transformation process in Hasankeyf. The research findings indicate that forced displacement processes lead to serious social and cultural challenges for local communities. Communities relocated to new settlement areas have been disconnected from their historical identity and cultural ties, and they have faced difficulties in adapting to the new social environment. Additionally, the original architectural structures in the old settlement areas have not been preserved during the relocation process and have been submerged under the dam waters. These findings highlight that dam projects should not only be considered as infrastructure initiatives but also that their social and cultural impacts must be taken into account.

Keywords: Settlement, Displacement, Relocation, Dam, Hasankeyf.

GİRİŞ

Yer değiştirme ve yerinden edilme kavramları, özellikle büyük altyapı projeleri, savaşlar, doğal afetler ve çevresel değişiklikler nedeniyle ortaya çıkan önemli toplumsal ve mekânsal süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yer değiştirme, bir yerleşim yerinde yaşayan insanların, genellikle planlanmış bir altyapı projesi ya da doğal afetler sonucunda, mevcut yaşam alanlarından başka bir bölgeye taşınmalarını ifade ederken; yerinden edilme, genellikle bireylerin ya da toplulukların iradeleri dışında zorla bulundukları yerlerden çıkarılması anlamına gelmektedir (Cernea, 2000). Bu iki kavramın birbirine yakın olduğu düşünülse de, yerinden edilme daha çok zorlayıcı ve gönülsüz bir süreci ifade ederken, yer değiştirme daha geniş bir spektrumda, kimi zaman gönüllü taşınmaları da kapsayabilmektedir.

Zorunlu yerinden edilme süreci, özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyük baraj projeleri gibi geniş ölçekli kalkınma girişimleriyle ilişkilendirilmektedir. Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, yerinden edilen topluluklar için yeniden yerleşim politikaları geliştirmiş ve zorunlu yerinden edilmenin etkilerini minimize etmeye yönelik çabalar başlatmıştır. Ancak bu politikalar her zaman başarılı olamamış, sosyoekonomik kayıplar ve toplumsal uyum sorunları sıklıkla gözlemlenmiştir (Scudder, 2005). Yerinden edilme durumlarında, toplulukların yalnızca fiziksel bir mekândan uzaklaştırılması değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarının da parçalanması söz konusudur (Dur, 2015). Bu bağlamda, zorunlu yerinden edilmenin, özellikle kırsal ve tarihî yerleşim bölgelerinde yaşayan halklar için derin sosyokültürel sonuçlar doğurduğu bilinmektedir (Oliver-Smith, 2009).

Akalın, M. (2016). Kentsel dönüşümün karanlık yüzü: soylulaştırma, yerinden edilme ve mekânsal dışlanma. *Bartın Üniversitesi İİ BF Dergisi*, *7*(14), 287-320.

Yerinden edilme sürecinin sosyoekonomik sonuçları incelendiğinde, bireylerin ve toplulukların geçim kaynaklarının kaybı en öne çıkan sorunlardan biridir (Akalın, 2016) Bu anlamda, kırsal bölgelerde yaşayan toplumların genellikle tarım, hayvancılık ve balıkçılık gibi yerel ekonomik faaliyetlere dayalı

yaşam sürdürmektedir. Yerinden edilme bu tür geçim kaynaklarının ortadan kalkmasına neden olmakta ve yeniden yerleşim bölgelerinde benzer ekonomik faaliyetleri sürdürme imkânı genellikle sınırlı kalmaktadır (Cernea, 1997). Bu da, yerinden edilen toplumlarda yoksulluk riskinin artmasına ve ekonomik olarak savunmasız hale gelmelerine yol açmaktadır. Ayrıca, yeniden yerleşim bölgelerinde altyapı ve hizmet eksiklikleri de bu toplulukların sosyoekonomik uyumunu zorlaştıran faktörler arasında yer almaktadır (De Wet, 2006). Yerinden edilmenin sosyoekonomik boyutlarının yanı sıra, kültürel ve psikolojik etkileri de önemlidir. Zorunlu yerinden edilme, bireylerin ve toplulukların kimlik, aidiyet ve topluluk bağları üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Özellikle tarihî ve kültürel öneme sahip yerlerde yaşayan topluluklar için, bu yerlerin terk edilmesi, kimlik kaybı ve kültürel erozyonla sonuçlanabilmektedir (Koenig, 2001). Yerinden edilen toplulukların, yeni yerleşim yerlerinde kültürel değerlerini ve toplumsal yapısını sürdürebilmeleri genellikle zordur. Bu durum, toplulukların içsel sosyal bağlarının zayıflaması ve bireylerin aidiyet duygusunun kaybolmasıyla sonuçlanabilmektedir (Scudder, 2005).

Yer değiştirme ve yerinden edilme politikaları, devletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından planlanan yeniden yerleşim stratejileri ile yönetilmeye çalışılmaktadır (Karadağ ve Mirioğlu, 2014) Ancak bu politikaların başarısı, yeniden yerleştirilen toplulukların yeni yerleşim alanlarına nasıl entegre oldukları, ekonomik fırsatlara erişimleri ve sosyal uyum süreçlerine bağlıdır (Oliver-Smith, 2009). Ayrıca, çevresel ve ekolojik boyutlar da zorunlu yer değiştirme süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle büyük baraj projeleri, yerel ekosistemlerin bozulmasına, su kaynaklarının kirlenmesine ve biyolojik çeşitliliğin azalmasına neden olmaktadır (Terminski, 2013). Bu ekolojik etkiler, yerinden edilen toplulukların yeni yerleşim yerlerinde sürdürülebilir bir yaşam kurma kapasitelerini daha da sınırlamaktadır. Baraj projeleri ve yerinden edilme Türkiye'de süreçlerin en bilinen örneklerinden biri büyük baraj projeleri ile ilişkilidir. Özellikle Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında inşa edilen barajlar, on binlerce insanın zorunlu göç etmesine sebep olmuştur. Bu projeler çerçevesinde yerleşim yerlerinin taşınması, tarihi ve kültürel mirasın korunması ve sosyoekonomik kayıpların telafisi gibi konular büyük önem taşımaktadır. Özellikle Hasankeyf örneğinde görüldüğü gibi, yerinden edilme süreçlerinde yerel halkın yaşam tarzı ve geçim kaynakları önemli ölçüde etkilenmektedir. Devlet, bu süreçlerde yeniden yerleşim programları uygulayarak, zorunlu göç eden nüfusun barınma, geçim ve sosyal adaptasyon ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemektedir.

Büyük baraj projeleri, genellikle geniş alanlarda su tutulmasını sağlayarak enerji üretimi, tarım ve su yönetimi gibi amaçlarla inşa edilirken, bu tür projelerin zorunlu yer değiştirmelere yol açtığı bilinmektedir (Cernea and McDowell, 2000). Baraj projelerinin neden olduğu yer değiştirme süreçleri, özellikle kırsal ve tarihî yerleşim bölgelerinde sosyoekonomik, kültürel ve mekânsal etkiler yaratmaktadır. Bu bağlamda, zorunlu yer değiştirme süreci, sadece bireylerin ve toplulukların yerleşim yerlerinden başka bir bölgeye taşınmasını değil, aynı zamanda bu süreçle birlikte konut mimarilerinin de ciddi bir dönüşüm geçirdiğini ifade etmektedir (OliverSmith, 2009). Baraj projelerinin tetiklediği zorunlu yer değiştirme, yeni yerleşim yerlerinde inşa edilen konutların, kültürel, çevresel ve ekonomik koşullara göre yeniden şekillendiği bir süreçtir.

Türkiye'de baraj projeleri sonucunda gerçekleşen zorunlu yer değiştirmelerde konut mimarisi üzerine önemli etkiler gözlemlenmektedir (Tercan, 2019) Örneğin, Ilısu Barajı'nın inşasıyla birlikte tarihi Hasankeyf ilçesindeki yerleşimlerin taşınması, sadece fiziksel mekân değişikliği değil, aynı zamanda yerleşim yerlerindeki konut yapıların da yeniden tasarlanması anlamına gelmiştir. Ancak bu yeniden yerleşim süreçleri, yerel halkın kültürel ve mimari dokusuna tam anlamıyla uyum sağlamayan yeni konut projeleri ile sonuçlanmıştır. Bu durum, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan topluluklar için ciddi kültürel ve psikolojik sorunlar yaratmıştır. Zira taşınan konutlar, yerel halkın geleneksel mimari anlayışından uzak, modern ve standart projelerle şekillendirilmektedir (Kendir, 2020). Baraj projelerinin konut mimarileri üzerindeki etkilerini anlamak için, önce yerinden edilen toplulukların yaşam biçimlerini, geleneksel konut yapılarını ve bu yapıların doğal çevreyle ilişkisini incelemek gerekmektedir. Kırsal toplulukların mimarisi, çoğunlukla iklimsel, coğrafi ve kültürel koşullara uyum

sağlayarak gelişmiştir (Kanacı, Demiraslan ve Savçın, 2022). Örneğin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, taş ve kerpiç gibi yerel malzemeler kullanılarak inşa edilen evler, hem bölgenin iklimine uyum sağlamakta hem de tarihsel bir doku yaratmaktadır. Baraj projeleri nedeniyle yerinden edilen toplulukların yeni yerleşim yerlerindeki konutları ise, genellikle merkezi planlamaya dayalı, betonarme ve standartlaştırılmış konutlardan oluşmaktadır (Özdemirkol, 2023). Bu konutlar, yerel mimari anlayışla uyumsuz olup, yerel halkın geleneksel yaşam biçimini ve kültürel bağlarını olumsuz etkilemektedir (Naz, 2011). Yerinden edilme süreçlerinde, özellikle konutların yeniden inşası sırasında yerel halkın ihtiyaç ve beklentilerinin dikkate alınmaması, toplumsal uyum sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Konut mimarisindeki bu değişimler, sadece fiziksel değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir dönüşümü de temsil etmektedir. Geleneksel konutlar, topluluk içi sosyal ilişkilerin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, avlulu evler, kırsal bölgelerde sosyal etkileşim için bir alan sunarken, yeni yerleşim yerlerinde inşa edilen apartman tipi konutlar, bu tür sosyal etkileşimleri sınırlamaktadır (Akyıldız, 2021). Ayrıca, yerinden edilen topluluklar için inşa edilen yeni konutlar, genellikle bölgenin coğrafi ve iklimsel koşullarına uygun değildir. Bu da, toplulukların yeni yerleşim yerlerinde adaptasyon sorunları yaşamasına neden olmaktadır.

Türkiye'deki büyük baraj projeleri, konut mimarisi üzerindeki etkileri açısından değerlendirildiğinde, en dikkat çekici örneklerden biri Keban Barajı'dır. Keban Barajı'nın inşası sırasında, Fırat Nehri çevresinde yaşayan binlerce insan zorunlu olarak yerinden edilmiştir. Bu süreçte, yerinden edilen topluluklar için yeni yerleşim yerleri inşa edilmiş ve bu yerlerde modern, betonarme konutlar inşa edilmiştir. Ancak bu konutlar, geleneksel Fırat Vadisi yerleşimlerinin mimari yapısıyla büyük ölçüde çelişmekteydi. Yöre halkı, taş ve kerpiç gibi yerel malzemelerle inşa edilen evlerde yaşarken, yeni konutların betonarme yapılardan oluşması, yerel halkın kültürel kimliği üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır (Ergün, 2017).

Büyük baraj projelerinin yer değiştirme ve konut mimarileri üzerindeki etkileri, yalnızca fiziksel yapılarla sınırlı değildir. Bu süreç, aynı zamanda toplulukların sosyoekonomik yapılarında ve kültürel kimliklerinde de derin değişimlere yol açmaktadır. Geleneksel konut yapıları, yerel toplulukların kimliklerini ve yaşam biçimlerini yansıtırken, yeni yerleşim yerlerindeki standart konut projeleri, bu kimliklerin zayıflamasına neden olmaktadır (Özbek ve Uluoğlu, 2018). Ayrıca, yeni konutların inşa edildiği bölgelerde, yerel halkın geçim kaynaklarına erişimi de sınırlanmaktadır. Bu durum, yerinden edilen toplulukların sosyoekonomik olarak dezavantajlı hale gelmesine yol açmakta ve toplumsal uyum süreçlerini zorlaştırmaktadır (Cernea, 2000).

Baraj projeleri sonucunda gerçekleşen zorunlu yer değiştirmelerde konut mimarisi üzerindeki dönüşüm, yalnızca Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Dünya genelinde, baraj projeleri nedeniyle yerinden edilen topluluklar için inşa edilen konutlar da benzer sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin, Çin'deki Üç Boğaz Barajı projesi, yüz binlerce insanın yer değiştirmesine yol açmış ve bu süreçte inşa edilen konutlar, yerel halkın geleneksel mimari anlayışından uzak, modern ve standart konutlardan oluşmuştur. Bu süreç, yerel topluluklar için ciddi bir kültürel ve sosyal uyum sorunu yaratmıştır (Scudder, 2005). Sonuç itibariyle, büyük baraj projeleri nedeniyle gerçekleşen zorunlu yer değiştirme süreçleri, yerel topluluklar için sadece mekânsal bir değişiklik değil, aynı zamanda sosyoekonomik ve kültürel bir dönüşüm anlamına gelmektedir. Yer değişimi sonucunda inşa edilen konutlar, genellikle yerel mimari anlayıştan uzak, modern ve standart konut projeleri şeklinde tasarlanmaktadır. Bu durum, toplulukların sosyal uyumunu zorlaştırmakta ve kültürel kimliklerinin zayıflamasına yol açmaktadır. Bu süreçte, yerel halkın ihtiyaç ve beklentilerinin dikkate alınması, yeniden yerleşim politikalarının başarısı için kritik öneme sahiptir.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, büyük baraj projeleri nedeniyle yerinden edilme ve yeniden yerleşim süreçlerini

deneyimlemiş yerleşim bölgeleridir. Bu bağlamda, Türkiye'de büyük baraj projelerinin inşa edildiği ve bu süreçte yer değiştirme politikalarının uygulandığı yerleşim yerleri, araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Özellikle, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Ilısu Barajı inşası sırasında tarihi Hasankeyf ilçesinin ve çevresindeki yerleşimlerin yerinden edilmesi, bu evrenin önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Ayrıca, Türkiye'deki diğer baraj projeleri ve bu projeler sonucunda yer değiştirme yaşayan yerleşim birimleri de genel olarak araştırmanın evrenine dâhil edilmiştir.

Araştırmanın örneklemi, Ilısu Barajı'nın inşası nedeniyle zorunlu yer değiştirme yaşayan Hasankeyf ilçesi oluşmaktadır. Örnekleme yöntemi olarak, amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, belirli bir olay ya da durumu deneyimleyen bireylerin detaylı analizini yapmayı amaçlayan araştırmalar için uygun bir yöntemdir (Patton, 2002). Yerel halkla yapılan görüşmeler, yeniden yerleşim yerlerindeki konut incelemeleri ve proje uygulayıcıları ile yapılan derinlemesine görüşmeler aracılığıyla, baraj projelerinin konut mimarisi ve yer değiştirme politikalarına etkileri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Örneklem seçiminde, baraj projeleri nedeniyle yerinden edilen ve yeniden yerleşim süreçlerine katılan aileler, belirli kriterlere göre bir grup oluşturulmuştur. Bu kriterler arasında, yer değiştirme sürecini bizzat yaşamış olmaları, yeniden yerleşim yerlerinde en az bir yıl ikamet etmiş olmaları ve baraj projesi öncesi ve sonrası konut ve yaşam koşulları hakkında bilgi sahibi olmaları yer almaktadır. Ayrıca, demografik açıdan farklı yaş gruplarını, sosyoekonomik statüleri ve meslek gruplarını temsil eden katılımcılar seçilmiştir. Örneklem grubu, yerel halkın konut mimarisindeki değişim, sosyoekonomik uyum ve yer değiştirme sürecindeki deneyimlerine ilişkin geniş bir perspektif sunmayı hedeflemektedir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada, büyük baraj projelerinin yerinden edilme süreçleri ve konut mimarisi üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla üç temel veri toplama yöntemi kullanılmıştır: doküman analizi, saha çalışması ve rölyef çalışması. Bu yöntemler, araştırma sorularına kapsamlı ve çok boyutlu bir yanıt sağlayacak şekilde birbirini tamamlayıcı niteliktedir. İlk olarak, doküman analizi yöntemi kullanılarak baraj projelerine dair çeşitli yazılı ve görsel kaynaklar incelenmiştir. Doküman analizi kapsamında, Türkiye'de uygulanan büyük baraj projeleriyle ilgili resmi belgeler, planlar, projeler ve raporlar detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Özellikle Ilısu Barajı ve Hasankeyf yerleşimiyle ilgili yerel ve uluslararası kaynaklardan toplanan belgeler, yerinden edilme süreçleri ve yeniden yerleşim politikaları hakkında geniş bir bakış açısı sunmuştur. Bu analizler, yerinden edilen toplulukların sosyoekonomik durumları, devletin uyguladığı politikalar ve yeniden yerleşim bölgelerinde inşa edilen konut projeleri hakkında önemli veriler sağlamıştır. Ayrıca, bilimsel makaleler, mimari raporlar ve kültürel mirasla ilgili çalışmalar da doküman analizi yöntemiyle incelenmiş, bu belgelerden elde edilen veriler, konut mimarisi ve kültürel dönüşüm süreçlerinin değerlendirilmesine katkı sağlamıştır. Araştırmada kullanılan ikinci yöntem olan saha çalışması, yerinde gözlem ve doğrudan veri toplama süreçlerini içermektedir. Saha çalışması sırasında, Hasankeyf ve çevresindeki yerleşim yerlerinde detaylı incelemeler yapılmış, yerinden edilen toplulukların yeni yerleşim alanlarındaki konut mimarileri gözlemlenmiştir. Saha çalışması, baraj projeleri nedeniyle yer değiştiren halkın yaşadığı sosyoekonomik ve kültürel değişimleri yerinde inceleme fırsatı sunmuştur. Saha ziyaretleri sırasında yapılan gözlemler, konutların inşası, yerleşim düzeni, kullanılan yapı malzemeleri ve mimari biçimler üzerine odaklanmıştır. Bununla birlikte, yerel halkla yapılan informal görüşmeler de saha çalışmasına dâhil edilmiş, yerel halkın yer değiştirme sürecine ve yeni konutlarına dair algıları ve memnuniyet düzeyleri değerlendirilmiştir. Bu gözlemler, yazılı belgelerle elde edilen verilerin sahada test edilmesini ve yerinde doğrulanmasını sağlamıştır. Son olarak, rölyef çalışması yöntemi kullanılarak, yerleşim yerlerinin topografik özellikleri, yerleşim düzenleri ve inşa edilen konutların mekânsal dağılımları analiz edilmiştir. Rölyef çalışması, özellikle konutların doğal çevreyle uyumunu, yerleşim alanlarının arazi yapısına göre nasıl şekillendiğini ve bu süreçte çevresel faktörlerin nasıl dikkate alındığını incelemek için kullanılmıştır. Baraj projelerinin doğal peyzaj üzerindeki etkilerini

değerlendirmek ve yerleşim yerlerindeki fiziksel dönüşümü detaylandırmak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma, yerleşim bölgelerinin mekânsal olarak yeniden nasıl organize edildiğini anlamaya yardımcı olmuştur. Rölyef analizleri, baraj inşaatları sonucunda yerleşim alanlarının nasıl yeniden düzenlendiği ve bu süreçte mimari yapıların hangi kriterler dikkate alınarak inşa edildiği konusunda önemli veriler sunmuştur. Bu üç veri toplama yöntemi, araştırmanın kapsamını genişletmiş ve yer değiştirme süreçlerinin konut mimarisi üzerindeki etkilerini çok yönlü bir perspektifle inceleme imkânı tanımıştır. Doküman analizi, saha çalışması ve rölyef çalışması sonuçları bir araya getirilerek, baraj projelerinin neden olduğu yer değiştirme ve yeniden yerleşim süreçlerinin mimari, sosyoekonomik ve çevresel boyutları derinlemesine analiz edilmiştir.

Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Veri toplama araçlarının uygulanması süreci, araştırmanın amacı doğrultusunda çok aşamalı ve sistematik bir şekilde gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, doküman analizi yöntemi uygulanarak büyük baraj projeleri, yer değiştirme süreçleri ve konut mimarisi ile ilgili mevcut yazılı kaynaklar toplanmıştır. Bu aşamada, öncelikle Türkiye'deki büyük baraj projelerine ilişkin devlet kurumları tarafından yayımlanan raporlar, planlar ve politikalar incelenmiş; özellikle Ilısu Barajı ve Hasankeyf özelindeki belgeler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Araştırmanın literatür kısmını destekleyecek olan bu dokümanlar, yerinden edilme süreçlerinde uygulanan yeniden yerleşim politikalarının anlaşılması için kritik veriler sunmuştur. Ayrıca, bilimsel makaleler, tez çalışmaları ve ulusal/uluslararası örgütler tarafından hazırlanan raporlar da doküman analizinin bir parçası olarak değerlendirilmiş, yer değiştirme ve konut mimarisi arasındaki ilişkiler bu kapsamda derinlemesine incelenmiştir. İkinci aşama olan saha çalışması, yerinde gözlemler ve doğrudan veri toplama süreçlerini içermiştir. Araştırma sahası olarak seçilen Hasankeyf ve çevresindeki yerleşim yerlerinde, zorunlu yer değiştirme sürecini deneyimleyen yerel halkla birebir görüşmeler ve gözlemler yapılmıştır. Saha çalışması sırasında, baraj projeleri sonucunda yeniden yerleşim yerlerine taşınan halkın yaşadığı sosyoekonomik ve mekânsal değişimler gözlemlenmiş, bu değişimlerin konut mimarisi üzerindeki etkileri detaylandırılmıştır. Bu aşamada, konutların fiziksel yapısı, kullanılan malzemeler ve yerleşim düzeni dikkatlice incelenmiştir. Saha çalışması sırasında, yerel halkın zorunlu yer değiştirme sürecindeki deneyimleri hakkında bilgi edinmek amacıyla informal görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler, yerel halkın bu sürece yönelik algılarını anlamada önemli veriler sağlamıştır. Yerinden edilen toplulukların yeni yaşam alanlarına adaptasyon süreçleri de saha çalışmasının önemli bir boyutunu oluşturmuştur. Rölyef çalışması ise, yerleşim alanlarının doğal çevre ile uyumunu ve yerleşim düzenlerindeki mekânsal dağılımları incelemek amacıyla uygulanmıştır. Bu çalışmada, Hasankeyf ve çevresindeki yeni yerleşim yerlerinin topografik özellikleri, arazi yapısı ve bu yapıların konut mimarisi üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Rölyef çalışması sırasında, konutların inşa edildiği alanların doğal çevreye nasıl uyum sağladığı, yerleşim yerlerinin fiziksel dağılımı ve yerleşim düzenlerinin baraj projelerinden nasıl etkilendiği üzerine odaklanılmıştır. Ayrıca, yeni yerleşim yerlerinde inşa edilen konutların doğal peyzajla uyumu ve mekânsal planlamalarının çevresel faktörlerle ilişkisi değerlendirilmiştir. Bu süreçte elde edilen veriler, yer değiştirme ve yeniden yerleşim süreçlerinin çevresel ve mekânsal etkilerini ortaya koymuştur. Veri toplama araçlarının bu sistematik uygulanışı, araştırma sorularına çok boyutlu yanıtlar sunmuş ve büyük baraj projelerinin yer değiştirme politikaları ile konut mimarisi üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde analiz etmeye olanak tanımıştır. Her bir veri toplama aracı, araştırmanın farklı boyutlarını aydınlatmış ve sonuçların güvenilirliğini artırmak için birbirini destekleyici şekilde kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada toplanan veriler, nitel analiz yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin

analizi süreci, her bir veri toplama aracından elde edilen bulguların detaylı ve sistematik bir şekilde incelenmesini içermiştir. Araştırmada kullanılan doküman analizi, saha çalışması ve rölyef çalışması ile elde edilen veriler, farklı aşamalarda ayrı ayrı ve bütüncül bir yaklaşımla analiz edilmiştir. İlk olarak, doküman analizi yöntemi ile toplanan veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak değerlendirilmiştir. Türkiye'deki büyük baraj projelerine ilişkin resmi belgeler, raporlar ve bilimsel çalışmalar, yerinden edilme politikaları ve konut mimarisi üzerindeki etkiler açısından detaylandırılmıştır. Doküman analizinden elde edilen bulgular, yer değiştirme süreçlerine dair mevcut literatürdeki bilgilerle karşılaştırılmış, baraj projelerinin yeniden yerleşim politikaları ve konut mimarisi üzerindeki etkileri derinlemesine analiz edilmiştir. Bu aşamada, dokümanlarda yer alan bilgi ve veriler, araştırmanın ana sorularına yanıt verecek şekilde sınıflandırılmış ve tematik bir analiz yapılmıştır. Özellikle Türkiye'deki baraj projeleri ile yerinden edilme süreçlerine ilişkin yasal düzenlemeler, politikalar ve yeniden yerleşim stratejileri incelenmiştir. Saha çalışması ile elde edilen veriler, nitel veri analiz teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir. Bu aşamada, saha gözlemleri ve yerel halkla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Araştırma sahasında yapılan gözlemler sırasında not alınan bilgiler, konutların fiziksel yapıları, kullanılan malzemeler, yerleşim düzeni ve yer değiştirme süreçlerinin sosyoekonomik etkileri dikkate alınarak sistematik bir şekilde kodlanmıştır. Görüşmelerden elde edilen nitel veriler ise, görüşmelerin ortak temaları doğrultusunda analiz edilmiştir. Özellikle yerel halkın yeniden yerleşim bölgelerindeki konutlara ve yeni yaşam alanlarına yönelik algıları, memnuniyet düzeyleri ve karşılaştıkları zorluklar analiz edilmiştir. Görüşme verileri, betimleyici bir analizle ortaya konmuş ve bu bulgular literatürdeki bilgilerle karşılaştırılmıştır. Rölyef çalışması ile elde edilen mekânsal veriler, haritalar ve görsel materyaller üzerinden analiz edilmiştir. Bu çalışmada, yerleşim yerlerinin topografik özellikleri, konutların doğal çevreyle uyumu ve yeni yerleşim yerlerindeki fiziksel düzenlemeler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Rölyef analizinde, konutların arazi yapısına uygunluğu ve mekânsal dağılımı üzerine odaklanılmıştır. Bu mekânsal veriler, özellikle yerleşim yerlerinin fiziksel dönüşümünü anlamada önemli katkılar sağlamıştır.
Rölyef çalışması sonuçları, saha gözlemleri ile karşılaştırılarak değerlendirilmiş ve yerleşim yerlerinin yeniden düzenlenmesi süreçlerinde hangi mekânsal faktörlerin dikkate alındığı analiz edilmiştir.

BULGULAR

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve Ilısu Barajı rezervuar alanı içerisinde yer alan Hasankeyf, stratejik ve coğrafi konumuyla tarih boyunca büyük öneme sahip bir yerleşim yeri olmuştur. Kuzey Mezopotamya ile Anadolu'yu birbirine bağlayan önemli bir geçiş noktası olan Hasankeyf, tarih boyunca birçok medeniyetin yaşam alanı olarak tercih ettiği bir bölgedir. Bu antik kent, Dicle Nehri'nin kenarına kurulmuş olması ve çevresindeki doğal savunma unsurlarıyla, özellikle askeri ve ticari açıdan stratejik bir konuma sahip olmuştur. Günümüzde ise Hasankeyf, Batman iline bağlı küçük bir ilçe merkezi olarak varlığını sürdürmektedir. Coğrafi yapısı ve tarihi zenginliğiyle bölgenin dikkat çeken yerleşim yerlerinden biri olan Hasankeyf, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin doğa ve insan etkileşiminin en yoğun yaşandığı alanlardan biri olarak öne çıkmaktadır.

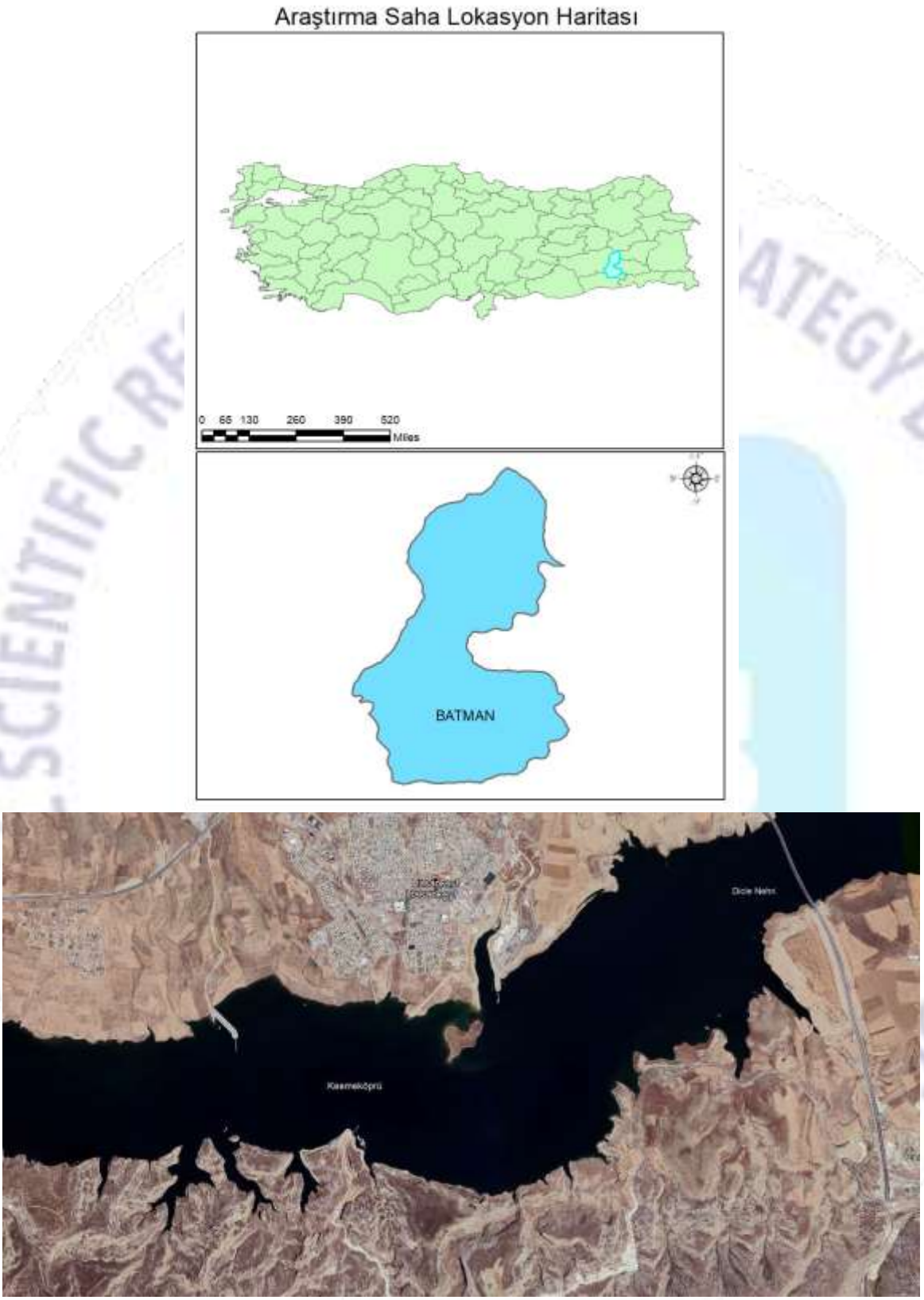

Harita 1. Hasankeyf Lokasyon Haritası

Hasankeyf'in coğrafi konumu ve stratejik önemi, Dicle Irmağı'nın oluşturduğu vadi tabanında yer almasıyla yakından ilişkilidir (Harita 1). Yukarı Dicle Havzası içerisinde, Diyarbakır Havzası'nın güney sınırındaki dik fay hattının önünde yer alan Hasankeyf, çevresini saran doğal yapılarla bir kale

görünümüne bürünmüştür. Bu durum, şehrin hem savunma açısından avantajlı bir pozisyona sahip olmasını sağlamış hem de doğal kaynaklara yakınlığı nedeniyle farklı medeniyetler için cazip bir yerleşim yeri haline getirmiştir.

Hasankeyf'in köklü tarihi, M.Ö. dönemlere kadar uzanmaktadır. Bölgenin en eski yerleşim izlerine dair bulgular, Dicle Nehri kıyısındaki mağaralarda tespit edilen kalıntılarla desteklenmektedir. Mağaralarda yapılan kazılar, bölgenin Asur, Urartu ve daha birçok uygarlık tarafından kullanıldığını ortaya koymaktadır. Özellikle Asur yazıtlarında geçen "Kepa" adı, Hasankeyf'in kökenlerine dair ipuçları sunmaktadır (Demir, 2023). Romalılar döneminde "Castrum Kepha" (Kaya Kalesi) adıyla anılan bu yerleşim yeri, İslamiyet döneminde "Hısn-ı Keyfa" olarak adlandırılmış, zamanla bu ad Hasankeyf'e dönüşmüştür (Uluçam, 2006). Romalıların ardından Emeviler, Abbasiler, Hamdaniler ve Mervaniler gibi Müslüman devletlerin kontrolüne geçen Hasankeyf, Artuklular döneminde önemli bir ticaret ve kültür merkezi haline gelmiştir. Artuklu döneminde medreseler, darüşşifalar ve rasathaneler gibi önemli kurumların yer aldığı bu şehir, o dönemde bölgede büyük bir cazibe merkezi olmuştur (Erdal ve Tümer, 2022). Artukluların ardından Eyyubiler ve Moğollar tarafından kontrol edilen Hasankeyf, özellikle Moğol istilası sırasında büyük zarar görmüştür. Moğol istilasından sonra Eyyubiler, Akkoyunlular ve Osmanlılar arasında el değiştiren bu antik kent, Osmanlı

İmparatorluğu döneminde ise idari bir merkez olma özelliğini korumuştur. Osmanlı döneminde, Hasankeyf'in ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu da önemini artırmıştır. Günümüzde Hasankeyf, tarihî dokusunu büyük ölçüde korumuş olmasına rağmen, geçmişteki ihtişamını yitirmiş durumdadır. Özellikle 20. yüzyılda bölgede yaşanan sosyal ve ekonomik dönüşümler, bu antik kentin yapısında büyük değişikliklere yol açmıştır. 1967 yılında mağaralarda yaşayan aileler için sosyal konut projeleri başlatılmış ve bölgedeki mağara yaşamı giderek sona erdirilmiştir (Doğanay, 1989: akt: Başkaya ve Türk, 2015). 2010 yılına kadar birkaç ailenin mağaralarda yaşamaya devam ettiği bilinmekte olup, aynı yıl yaşanan kaya düşmesi sonucu bu yaşam tamamen sonlandırılmıştır. Hasankeyf'te mağara yaşamının sona erdirilmesi, aynı zamanda bölgenin yerleşim dokusunun modern yaşamla entegrasyon sürecine girdiğini göstermektedir.

Ilısu Barajı ve Hidroelektrik Santrali'nin inşası, Hasankeyf'in tarihi dokusunu ve doğal yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Ilısu Barajı'nın rezervuar alanı içerisinde yer alan bu antik kent, baraj sularının altında kalması kararıyla yüzleşmiş ve büyük bir kültürel mirasın sular altında kalması tehlikesi ortaya çıkmıştır. Kültür Bakanlığı tarafından yapılan kurtarma kazıları ve arkeolojik araştırmalar, bölgenin tarihî zenginliğini gün yüzüne çıkarma konusunda önemli katkılar sağlamış olsa da, Hasankeyf'in sular altında kalma süreci kaçınılmaz bir gerçeklik haline gelmiştir (Gümüş, Dalkılıç ve Toprak, 2006). Hasankeyf'in arkeolojik ve kültürel değeri, yerel ve uluslararası düzeyde büyük ilgi uyandırmış, yapılan kurtarma çalışmalarıyla kentteki bazı eserler koruma altına alınmıştır.

Hasankeyf'in taşınma süreci, Ilısu Barajı projesinin etkisi altında kalmış ve bu kapsamda bölgedeki kültürel mirasın korunmasına yönelik çeşitli yasal gereklilikler ortaya konmuştur. Proje kapsamında baraj suları altında kalacak olan Hasankeyf'te, kültürel varlıkların korunması amacıyla Yeniden Yerleşim Eylem Planı hazırlanmış ve bu plan doğrultusunda bazı taşınabilir eserlerin Hasankeyf Yeni Kültürel Park Alanı'na taşınması öngörülmüştür (Başkaya ve Türk, 2015). Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından yapılan açıklamalarda, bu taşınma işlemlerinin ulusal ve uluslararası düzeyde uzmanlaşmış bir ekip tarafından yürütüleceği belirtilmiştir. Ancak, bu sürecin gerek teknik gerekse de kültürel açıdan önemli zorlukları beraberinde getirdiği ifade edilmiştir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 27 Ekim 2006 Tarihli Kararı ile bu süreçte barajların kültürel miras üzerindeki etkileri düzenlenmiştir. Karara göre, baraj inşaatı sırasında etkilenecek taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve bu süreçte kültürel mirasın göz ardı edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Barajların yapılacağı alanlarda taşınmaz kültür varlıklarının korunmasını sağlamak amacıyla, öncelikli olarak bir envanter ve belgeleme çalışması yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Eğer barajın yapılacağı alanda taşınmaz kültür varlıkları bulunuyorsa, alternatif bir baraj alanı planlaması yapılması önerilmiştir. Ancak, teknik ve bilimsel incelemeler sonucunda barajın başka bir yerde yapılmasının mümkün olmadığı durumlarda, etkilenecek kültür

varlıklarının korunmasına yönelik özel önlemler alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, Ilısu Barajı projesi çerçevesinde de benzer uygulamalar devreye sokulmuştur. Bilim Komisyonu adı altında bir yapı oluşturularak, arkeologlar, sanat tarihçileri, şehir plancıları, mimarlar ve diğer uzmanlardan oluşan bir ekip, baraj inşaatı sona erene kadar alandaki kültürel varlıkların korunması için çalışmalar yürütmüştür. Ayrıca, barajdan etkilenecek alanlarda kazı, belgeleme ve mimari dokümantasyon çalışmaları yapılmış, su altında kalacak kültür varlıklarının korunması için dijital veri ve görsel kayıtların alınması sağlanmıştır. Ancak tüm bu çalışmalar, sınırlı bir koruma sağlayabilmiş, Hasankeyf'teki pek çok önemli tarihî yapı kalıcı şekilde korunamamıştır.

Harita 2. Hasankeyf Eski ve Yeni Yerleşim Alanları

Hasankeyf Eski Yerleşim

Hasankeyf'in eski yerleşim yerleri, tarihi boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve bu medeniyetlerin mimari izlerini taşımıştır. Gönderdiğiniz görsellere dayanarak, Hasankeyf'in eski yerleşim yerlerinin mimari özellikleri ve yerleşim biçimlerini detaylı bir şekilde analiz edebilirim. Hasankeyf'in eski yerleşim bölgesi, Dicle Nehri kıyısında konumlanan doğal kayalık bir yapıya sahiptir. Yerleşim yerinin topografik yapısı, bölgenin mimari dokusunu belirlemede önemli bir rol oynamıştır (Harita 2). Doğal kayalıkların içine oyulmuş mağara evler, yerleşim yerinin başlıca karakteristik unsurlarından biridir. Bu mağara evler, yüzyıllar boyunca farklı topluluklar tarafından kullanılmış ve dönemin yaşam koşullarına göre adapte edilmiştir. Özellikle kayaların içine oyulmuş evler, Hasankeyf'in eski yerleşim mimarisinin en dikkat çeken özelliklerinden biridir. Bu evler hem iklim koşullarına uyum sağlamak hem de savunma amacıyla tercih edilmiştir.

Görsel 1. Hasankeyf Eski Yerleşim Yeri Mağara Evlerinden Bir Görünüm

Hasankeyf'in mimari yapısı, mağara evlerin yanı sıra taş yapılarla da karakterize edilmiştir. Mağara evler, çoğunlukla kayaların içine oyulmuş çok katmanlı yapılardan oluşmaktadır. Bu evlerin doğal kayalık doku ile entegre bir şekilde inşa edilmesi, bölgenin coğrafi yapısına uygun bir yerleşim biçimi sunduğunu göstermektedir (Görsel 1). Yerleşim yerinin doğal savunma özellikleri de göz önüne alındığında, kayalara oyulmuş bu evler, bölgenin tarih boyunca işgal ve saldırılara karşı korunmasını da sağlamıştır. Bu mimari tercih, hem savunma hem de çevre ile uyum açısından son derece işlevsel bir özellik taşımaktadır. Mağara evlerin iç mekanları ise genellikle basit ve işlevsel olacak şekilde düzenlenmiştir. Görsellerden anlaşıldığı kadarıyla, bu evlerin iç kısımları doğal taş duvarlarla kaplanmış ve geniş oyuklar yaşam alanı olarak kullanılmıştır. Mağara evlerin çoğunda küçük pencere açıklıkları dikkat çekmektedir. Bu açıklıklar, hem aydınlatma hem de havalandırma amacıyla yapılmış olup, bölgenin sıcak iklimine karşı doğal bir serinlik sağlamıştır. Aynı zamanda, yerleşim yerinin iklimsel özelliklerine uyum sağlayan bu yapılar, taş ve kayalık yapının izolasyon özelliklerinden de faydalanarak yazın serin, kışın ise sıcak tutacak şekilde inşa edilmiştir.

Hasankeyf'in eski yerleşim yerlerinde dikkati çeken bir diğer özellik ise katmanlı yapıların çok katlı bir düzende inşa edilmiş olmasıdır. kayaların içine oyulmuş evler, farklı seviyelerde inşa edilmiştir (Görsel 1). Bu da yerleşim yerinin hem doğal savunmasını güçlendirmiş hem de yerleşim alanındaki nüfusun daha verimli bir şekilde konumlanmasını sağlamıştır. Çok katlı mağara evler, yerleşim yerinin dar alanına rağmen geniş bir nüfusun barınmasına olanak tanımıştır.

Görsel 2. Hasankeyf Eski Yerleşim Yeri Mağare Evlerinden Bir Görünüm

Hasankeyf'teki eski yerleşimlerin mimari yapısı, sadece barınma ihtiyacını karşılamakla kalmamış, aynı zamanda sosyal ve ekonomik faaliyetler için de uygun alanlar yaratmıştır. Mağara evler ve taş

yapılar, hem aile yaşamı için hem de ticaret ve el sanatları gibi ekonomik faaliyetler için kullanılabilecek alanlar sunmuştur. Bu yerleşim alanları, bölgede yaşayan toplulukların sosyoekonomik yapısına uygun olarak düzenlenmiştir. Özellikle evlerin dış kısmında görülen bazı açık alanlar, sosyal etkileşimlerin ve ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü avlular olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, taş yapılar ve mağaraların iç içe geçtiği bu yerleşim, bölgedeki halkın toplu yaşam alışkanlıklarını da göstermektedir. Evlerin birbirine yakın olması ve ortak alanların varlığı, komşuluk ilişkilerinin güçlü olduğu, sosyal bağların yoğun bir şekilde kurulduğu bir yaşam biçimini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda yerleşim yerindeki açık alanlar, bölge halkının gündelik yaşamında sosyalleşme ve ticaret faaliyetlerinin sürdürüldüğü mekânlar olarak işlev görmüştür.

Hasankeyf'in eski yerleşim yerlerinde kullanılan yapı malzemeleri de oldukça dikkat çekicidir. Mağara evler, doğal kayaların oyulmasıyla inşa edilmiş olup, herhangi bir harç ya da ek malzeme kullanılmadan tamamen doğal yapının şekillendirilmesi ile oluşturulmuştur (Görsel 3). Bu da bölgenin mimari yapısının çevreye uyumlu, sürdürülebilir ve yerel kaynakları en iyi şekilde kullanan bir anlayışla şekillendiğini göstermektedir.

Görsel 3. Hasankeyf Eski Yerleşim Yeri Konutlarından Bir Görünüm

Diğer taraftan, mağara evlerin yanı sıra yerleşimde taş yapılar da bulunmaktadır. Bu taş yapılar, genellikle bölgedeki yerel taşlardan inşa edilmiştir. Yığma taş tekniği kullanılarak inşa edilen bu yapılar, özellikle avlu ve duvarlarda kendini göstermektedir. Görsellerde dikkat çeken bazı yapılar, taş ve ahşap malzemelerle desteklenmiş olup, bu da bölgede hem doğal taşın hem de ahşap işçiliğinin önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir (Görsel 3). Taş yapılar, hem dayanıklılık açısından hem de bölgenin coğrafi ve iklimsel koşullarına uygun olarak tasarlanmıştır. Görsellerdeki taş duvarlar, yerleşim yerinin sıcak iklimine karşı doğal bir izolasyon sağlayarak, hem ısı kontrolü hem de uzun ömürlü bir yapı sunmaktadır.

Hasankeyf Yeni Yerleşim

Hasankeyf'in yeni yerleşim yerlerindeki konutlar, bölgedeki tarihî ve kültürel mirasa saygı gösteren, ancak modern ihtiyaçlara uyarlanmış bir mimari anlayışla inşa edilmiştir. Eski yerleşim yerinin doğal dokusundan ve geleneksel mimarisinden esinlenen bu yeni konutlar, hem yerel kültürel mirası yaşatmaya yönelik bir çaba hem de modern yaşamın gereksinimlerini karşılamaya yönelik bir dönüşümü temsil etmektedir.

Hasankeyf'in eski yerleşim yerinde mağaralar ve doğal kayaların içine oyulmuş yapılar, bölgenin en karakteristik özelliklerinden biri olarak öne çıkmaktaydı. Bu mimari yapılar, bölgenin coğrafi yapısıyla mükemmel bir uyum içindeydi. Ancak, yeni yerleşim yerlerinde inşa edilen konutlar, mağara evlerinin doğal sadeliği yerine modern yapı teknikleri ve daha düzenli bir yerleşim planı ile

dikkat çekmektedir. Eski yerleşim yerinde kayalara oyulmuş yapılar, savunma ve iklim koşullarına uygun olarak doğal malzemelerle inşa edilmişken, yeni yerleşim yerlerindeki evler modern inşaat malzemeleriyle inşa edilmiştir.

Görsel 4. Hasankeyf Yeni Yerleşim Yeri Konutlarından Bir Görünüm

Yeni yerleşim yerlerindeki konutlar, genellikle düz çatılı, geniş avlulu ve bir ya da iki katlı yapılar olarak inşa edilmiştir. Bu evlerin dış cepheleri, geleneksel Hasankeyf mimarisine gönderme yaparcasına sade ve simetrik çizgilerle tasarlanmıştır (Görsel 4). Dış cephelerde dikkat çeken unsurlar arasında, taş kaplama detaylar ve avlu girişlerinde bulunan kemerli kapılar yer almaktadır. Bu kemerli kapılar, eski yerleşim yerindeki giriş yapılarını anımsatarak kültürel sürekliliği sağlamaya yönelik bir estetik anlayış sunmaktadır. Aynı zamanda, evlerin geniş avlulara sahip olması, geleneksel Anadolu evlerinin sosyal yaşam alanlarını ve komşuluk ilişkilerini yansıtmaktadır. Yeni yerleşimlerdeki evlerin iç yapısında ise modern yaşamın gereklilikleri ön plandadır. Her evde birden fazla oda, geniş oturma odaları, mutfaklar ve banyolar bulunmaktadır. Eski yerleşim yerlerinde iç mekânlar genellikle daha basit ve fonksiyonel olarak düzenlenmişken, yeni evlerde her bir oda ayrı işlevlerle tasarlanmıştır. Modern mutfaklar ve geniş oturma alanları, yeni yerleşimlerin çağdaş yaşam standartlarına uygunluğunu ortaya koymaktadır. Yeni yerleşimlerin genel yerleşim planı, eski yerleşim yerindeki düzensiz ve doğal bir şekilde gelişmiş dokunun aksine, daha düzenli ve planlı bir yapı sunmaktadır. Bu yeni düzenlemeler, daha geniş yollar ve modern altyapılar ile desteklenmiştir. Sokaklar ve caddeler düzenli bir şekilde tasarlanmış ve konutlar bu doğrultuda konumlandırılmıştır. Yeni yerleşim yerinde, toplu konutların bir arada bulunması, sosyal yapı açısından daha modern bir mahalle düzenini temsil etmektedir. Yeni yerleşim alanlarındaki en dikkat çekici unsurlardan biri, bloklar halinde inşa edilen çok katlı apartman yapılarıdır. Bu apartmanlar, eski yerleşim yerinde görülmeyen bir mimari yapı sunmaktadır. Üç katlı bu apartmanlar, her katta birden fazla dairenin yer aldığı, geniş balkonların bulunduğu yapılar olarak dikkat çekmektedir (Görsel 5). Bu yapıların her birinde geniş oturma odaları, mutfaklar, banyolar ve birden fazla yatak odası bulunmaktadır. Ayrıca, bu apartman yapılarında kullanılan taş ve beton malzemeler, modern inşaat tekniklerine uygun olarak tasarlanmıştır.

Görsel 5. Hasankeyf Yeni Yerleşim Yeri Çok Katlı Konutlarından Bir Görünüm

Yeni yerleşim yerlerindeki konutların iç mekan tasarımlarında fonksiyonellik ön plandadır. Her bir evin, farklı yaşam ihtiyaçlarına yönelik tasarlanmış olması, modern yaşam standartlarına uygun bir düzen sunmaktadır. Konutlar, ailelerin geniş sosyal ve özel yaşam alanlarına sahip olabilmeleri için geniş tutulmuştur. Özellikle geniş salonlar ve oturma odaları, toplumsal yaşamın merkezi olarak konumlanmıştır. Mutfaklar ise daha modern ve işlevsel olarak tasarlanmış, ailelerin yemek hazırlama süreçlerini kolaylaştıracak şekilde düzenlenmiştir. Aynı zamanda, banyolar ve tuvaletler, eski yerleşim yerindeki yapıların aksine, modern hijyen standartlarına uygun şekilde düzenlenmiştir. Yeni yerleşim yerlerindeki sosyal yaşam, eski yerleşim yerinin geleneksel komşuluk ilişkilerini sürdürecek bir yapıda planlanmıştır. Konutların geniş avluları, ailelerin ve komşuların bir araya gelip sosyalleşebileceği alanlar sunmaktadır. Ayrıca, yeni yerleşim yerindeki konutların birbirine yakın mesafede olması, komşuluk ilişkilerini güçlendirmeye yönelik bir yerleşim biçimi sunmaktadır. Sokaklar ve meydanlar, toplu etkinlikler ve sosyal faaliyetler için uygun şekilde düzenlenmiştir.

Görsel 6. Hasankeyf Yeni Yerleşim Yeri Konutlarından Bir Görünüm

Hasankeyf'in yeni yerleşim yerlerindeki konutlar, eski yerleşim yerinin kültürel mirasını modern mimariyle harmanlayan yapılar olarak dikkat çekmektedir. Doğal dokudan uzaklaşmış olsa da, bu yeni yerleşim yerleri, modern yaşamın gereksinimlerine uygun olarak planlanmıştır. Geniş avlular, kemerli kapılar ve taş kaplama detaylar, Hasankeyf'in tarihî kimliğine saygı gösteren unsurlar olarak öne çıkarken, modern iç tasarımlar ve altyapı özellikleri de yeni yaşam alanlarının çağdaş mimari anlayışına uygun olduğunu göstermektedir (Görsel 6). Yeni yerleşim yerleri, tarihî mirası koruma ve modern ihtiyaçları karşılama arasındaki dengeyi sağlayarak, bölgenin gelecekteki sosyal ve kültürel gelişimine katkıda bulunmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma, büyük baraj projelerinin zorunlu yer değiştirme politikaları ve bu sürecin mimari yapılar üzerindeki etkilerini inceleyerek, Hasankeyf örneğinde tarihî dönüşümün çok yönlü sonuçlarını ortaya koymaktadır. Özellikle Ilısu Barajı inşası sürecinde, yerel halkın tarihî ve kültürel bağları güçlü olan bir bölgeden zorunlu olarak taşınması, baraj projelerinin sadece fiziki mekân üzerinde değil, sosyoekonomik ve kültürel yapılar üzerinde de büyük etkileri olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın temel bulguları, zorunlu yer değiştirme süreçlerinin yalnızca mekânsal değişikliklerle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda yerel toplulukların sosyal ve kültürel bağlarını ciddi şekilde etkilediğini ortaya koymaktadır. Cernea (2000) ve Scudder (2005) gibi araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar, yerinden edilen toplulukların, fiziksel mekânın yanı sıra sosyal yapı, ekonomik faaliyetler ve kültürel kimlik açısından derin kayıplar yaşadığını ortaya koymaktadır. Hasankeyf örneğinde de, bölgenin tarihî dokusunun ve yerel halkın kültürel bağlarının zayıfladığı, yerinden edilme sürecinin yerel halk için ciddi bir kimlik ve aidiyet kaybına yol açtığı görülmüştür. Özellikle, tarihî yapılar ve mağara evlerin taşıdığı kültürel mirasın korunamaması, yerel halkın bu kültürel değerlerle olan bağlarının kopmasına neden olmuştur.

Hasankeyf'teki eski yerleşim yerlerinin mimari yapısı, bölgenin doğal yapısına uygun olarak gelişmiş, mağara evler ve taş yapılar gibi çevreyle uyumlu, sürdürülebilir yapı tekniklerine dayanmıştır. Bu tür yapılar, yerel halkın yaşam biçimini ve tarihî sürekliliği yansıtırken, baraj projeleri sonucunda inşa edilen yeni yerleşim yerlerinde modern ve standart konut projelerine geçişin, bu kültürel sürekliliği bozduğu gözlemlenmiştir. Kendir (2020) bu tür zorunlu yer değiştirme projelerinde yerel mimari dokunun yeterince dikkate alınmamasının, toplumsal uyumu zorlaştırdığını ve kültürel kimliğin

zayıflamasına neden olduğunu vurgulamaktadır. Yeni yerleşimlerdeki apartman tipi konutlar, Hasankeyf'in geleneksel dokusuna yabancı modern yapılar olarak öne çıkmaktadır. Yer değiştirme süreçlerinin ekonomik boyutu da bu araştırmada önemli bir yer tutmaktadır. Hasankeyf halkı, baraj projesi sonucunda sadece fiziksel yer değiştirme yaşamakla kalmamış, aynı zamanda geleneksel geçim kaynaklarını da kaybetmiştir. Yerel halkın tarım, hayvancılık ve turizm gibi faaliyetlere dayalı geçim kaynakları, yeniden yerleşim bölgelerinde sürdürülememiştir. Cernea (1997) ve De Wet (2006), bu tür yer değiştirme süreçlerinde, toplulukların yeni ekonomik faaliyetlere adapte olmasının zor olduğunu ve bu durumun yoksulluk riskini artırdığını belirtmektedir. Hasankeyf örneğinde de, yeniden yerleşim bölgelerinde benzer ekonomik faaliyetlerin yürütülememesi, yerel halkın sosyoekonomik uyumunu zorlaştırmıştır.

Kültürel mirasın korunması konusunda da araştırmanın bulguları dikkat çekicidir. Hasankeyf, yalnızca Türkiye için değil, dünya kültürel mirası açısından da büyük bir öneme sahip bir bölgedir. Ancak Ilısu Barajı'nın inşası sürecinde, bölgedeki tarihî yapıların korunmasına yönelik çabalar sınırlı kalmıştır. Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından hazırlanan Yeniden Yerleşim Eylem Planı çerçevesinde, bazı taşınabilir eserler Hasankeyf Yeni Kültürel Park Alanı'na taşınmış olsa da, bölgenin Ortaçağ yapım teknolojisiyle inşa edilmiş pek çok yapının taşınamaması, tarihî dokunun büyük ölçüde kaybolmasına yol açmıştır. Kültürel Miras Hukuku Uzmanı Murat Cano'nun da belirttiği gibi, bu yapılar yerinden edilerek taşınamayacak kadar kırılgan ve özgün nitelikler taşımaktadır. Baraj projelerinin çevresel etkileri de bu araştırmada vurgulanan önemli bir konudur. Terminski (2013), büyük baraj projelerinin yerel ekosistemler üzerinde önemli etkiler yarattığını ve bu süreçte yerel toplulukların yeni çevre koşullarına adaptasyonunun zorlaştığını belirtmektedir. Hasankeyf örneğinde de, bölgenin doğal peyzajının baraj suları altında kalması, yerel ekosistemi olumsuz etkilemiş, bölgedeki biyolojik çeşitlilik azalmış ve tarım faaliyetleri neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bu durum, yerinden edilen toplulukların yeni yerleşim yerlerinde sürdürülebilir bir yaşam kurma kapasitelerini daha da sınırlamıştır.

Hasankeyf örneğinde olduğu gibi büyük baraj projeleri, yalnızca mekânsal değişikliklerle sınırlı kalmayan, sosyoekonomik, kültürel ve çevresel boyutları olan karmaşık süreçlerdir. Yerinden edilen topluluklar için inşa edilen yeni konutlar, yerel mimariyle uyumsuz modern projeler olarak öne çıkmış, bu durum toplulukların sosyal uyumunu zorlaştırmış ve kültürel kimliklerinin zayıflamasına yol açmıştır. Bu süreçte yerel halkın ihtiyaçları ve beklentilerinin dikkate alınmaması, yeniden yerleşim politikalarının başarısını olumsuz yönde etkilemiştir. Araştırma, baraj projelerinin yalnızca teknik bir altyapı çalışması olarak değil, insan yaşamı üzerinde derin etkiler yaratan bir sosyokültürel dönüşüm süreci olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Yerinden edilen toplulukların geçim kaynaklarına, sosyal yapısına ve kültürel mirasına saygı gösteren, sürdürülebilir ve adil yerleşim politikalarının oluşturulması, bu tür projelerin uzun vadeli başarısı için kritik öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

Akyıldız, N. A. (2021). Geleneksel Kırsal Yerleşimlerde Sosyo-Kültürel Değişimin Mekâna Yansımaları: Malatya/Darende Günpınar Yerleşimi Örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 9*(29), 84-99.

Başkaya, Z., ve Türk, E. (2015). Barajların Olası Çevresel ve Sosyo-Ekonomik Etkilerinin Halkın Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi: Ilısu Barajı ve Hasankeyf Örneği. *Journal Of International Social Research, 8*(40).

Cernea, M. M. (1997). The Risks and Reconstruction Model for Resettling Displaced Populations. World Development, 25(10), 1569-1587.

Cernea, M. M. (2000). Risks, Safeguards and Reconstruction: A Model for Population Displacement and Resettlement. In The Economics of Involuntary Resettlement: Questions and Challenges (Pp. 11-

55).
De Wet, C. (2006). Development-Induced Displacement: Problems, Policies And People. Berghahn Books.
Demir, A. (2023). Güneydoğu Anadolu'da II. Constantius Dönemi'ne (Ms 337-361) Tarihlenen Kalelerin Savunma Stratejisi Açısından Değerlendirilmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *6*(Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı (100th Year Of The Republic Special Issue)), 23-38.

Dur, M. (2015). Kentsel Dönüşümün Sosyo-Kültürel Dinamikleri: Konya Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ergün, A. (2017). Keban Barajı ve Zorunlu Yer Değiştirme: Sosyoekonomik ve Kültürel Etkiler Üzerine Bir İnceleme. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.
Erdal, Z., ve Tümer, Ş. (2022). Hasankeyf: "Küçük Saray" Mimarisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi*, (23), 32-51.

Gümüş, B., Dalkılıç, N., ve Toprak, F. (2006). Ilısu Barajı ve HES'in Çok Yönlü Olarak Değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Ilısu Barajı ve Hes Araştırma Komisyonu Raporu, Diyarbakır*.

Koenig, D. (2001). Toward Local Development and Mitigating Impoverishment in Development-Induced Displacement and Resettlement. Refugee Survey Quarterly, 20(2), 8-13.
Kendir, H. (2020). Mimari Restorasyonda Taşıma Yönteminin İrdelenmesi (İstanbul Örneği) (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
Kanacı, A., Demirarslan, D., ve Savçın, E. B. (2022). Karadağ Geleneksel Konut Mimarisine Genel Bir Bakış. *Mimarlık ve Yaşam*, *7*(2), 467-502.

Karadağ, A., ve Mirioğlu, G. (2014). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Politikaları ve Uygulamaları Üzerine Coğrafi Değerlendirmeler: İzmir Örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, *20*(2), 41-57.

Nas, M. (2011). Hidroelektrik Santrallerinin Çevre, Kent Yaşamı ve Kültüre Etkileri: Hasankeyf Ilısu Barajı. (Yüksek Lisans Tezi) Akdeniz Üniversitesi.

Oliver-Smith, A. (2009). Development & Dispossession: The Crisis Of Forced Displacement And Resettlement. Sar Press.
Özdemirkol, M. (2023). Hasankeyf/Ilısu Barajı'nda Yeniden Yerleştirme Sürecinin Dünya Bankası Tavsiye Kararları Açısından Değerlendirilmesi. *Kent Akademisi*, *16*(4), 2734-2760.

Özbek, N., ve Uluoğlu, B. (2018). Geleneksel Konut Dokusunun Değişim Süreci ve Sürdürülebilirliği: Yaşam Dünyası Bağlamında Kastamonu-Kırkçeşme Caddesi'nin Analizi: Geleneksel Konut Dokusunun Değişim Süreci ve Sürdürülebilirliği: Yaşam Dünyası Bağlamında Kastamonu-Kırkçeşme Caddesi'nin Analizi. *Tasarim+ Kuram*, *14*(25), 78-100.

Patton, M. Q. (2002). Qualitative Research And Evaluation Methods.
Scudder, T. (2005). The Future of Large Dams: Dealing with Social, Environmental, Institutional and Political Costs. Earthscan.
Terminski, B. (2013). Development-Induced Displacement and Resettlement: Causes, Consequences, and Socio-Legal Context. Vdm Publishing.
Tercan, B. (2019). Türkiye'de Afet ve Yeniden Yerleştirme (İskân) Politikaları: Doğubayazıt Depremi Örneği. Palme Yayınevi.

Uluçam, A. (2006). Hasankeyf Kazısı, 2004. *T.C. Kültür Varlıkları ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ed*, *27*, 147-160.

TARİHİ KENT DOKUSU İÇERİSİNDE GELENEKSEL KONUTLARIN FONKSİYONEL DÖNÜŞÜMÜ: GAZİANTEP BEY MAHALLESİ'NDE KORUMA VE YENİLEME STRATEJİLERİ

FUNCTIONAL TRANSFORMATION OF TRADITIONAL HOUSES WITHIN THE HISTORICAL URBAN FABRIC: CONSERVAIİON AND RENOVATION STRATEGIES IN GAZİANTEP BEY MAHALLESİ

Bağımsız Araştırmacı Yunus ERGÜN
yunus.ergun_12@hotmail.com
ORCID NO: 0000-0002-2986-6073

Doç. Dr. Şirin ÇETİN

Amasya Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Temel Tıp Bilimleri Bölümü, Türkiye.

cetinsirin55@gmail.com

ORCID NO: 0000-0001-9878-2554

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Gaziantep'in tarihi Bey Mahallesi'nde gerçekleştirilen koruma ve yenileme çalışmalarını değerlendirerek, bölgedeki geleneksel konutların tarihsel ve mimari dokusunun korunması ile bu yapıların modern kullanım ihtiyaçlarına uyarlanması arasındaki dengeyi incelemektir. Bey Mahallesi, Osmanlı dönemi taş yapıları, dar sokakları ve avlulu evleri ile Gaziantep'in tarihsel mirasının önemli bir parçasını oluşturmakta olup, zamanla bu yapıların fiziksel olarak yıprandığı ve modern kentleşme süreçleri ile karşı karşıya kaldığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada, restorasyon projelerinin geleneksel mimarinin korunması üzerindeki etkileri ve bu projelerin bölgenin sosyal ve ekonomik yapısına olan katkıları ele alınmaktadır.
Araştırma nitel yöntemlerle yürütülmüş ve yerinde yapılan gözlemler, yarı yapılandırılmış görüşmeler ve literatür taraması kullanılarak veriler toplanmıştır. Elde edilen bulgular, Bey Mahallesi'ndeki koruma projelerinin, tarihi yapıların fiziksel bütünlüğünü sağlarken bölgenin turizm ve ekonomik gelişimine önemli katkılar sunduğunu göstermektedir. Restorasyon projeleri, geleneksel taş işçiliği, mimari detaylar ve yapıların özgün unsurlarını koruyarak, modern kullanım alanlarına dönüştürmeyi başarmıştır. Bununla birlikte, mahallede yapılan çalışmaların sosyal sürdürülebilirliği de gözettiği, yerel halkın projelere katılımının teşvik edildiği görülmüştür. Araştırmada elde edilen veriler, Bey Mahallesi'nde gerçekleştirilen yenileme projeleri, tarihsel dokuyu koruma ve modern kullanım arasında dengeli bir yaklaşım benimseyerek, hem fiziksel hem de sosyal sürdürülebilirliği sağlamıştır. Çalışma, benzer projelere yol gösterici nitelikte olup, restorasyon süreçlerinin kültürel miras yönetimi açısından daha geniş bir kentsel stratejiye entegrasyonunun önemini vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: Tarihi Kent, Geleneksel Konut, Koruma, Yenileme, Bey Mahallesi.

ABSTRACT

The aim of this research is to evaluate the conservation and renovation efforts carried out in the historical Bey Mahallesi of Gaziantep and to examine the balance between preserving the historical and architectural integrity of traditional houses and adapting them to meet modern usage needs. Bey

Mahallesi, with its Ottoman-era stone buildings, narrow streets, and courtyarded houses, constitutes a significant part of Gaziantep's historical heritage. Over time, it has been observed that these structures have physically deteriorated and have faced pressures from modern urbanization processes. This study focuses on the impact of restoration projects on the preservation of traditional architecture and the contributions of these projects to the social and economic fabric of the area.
The research was conducted using qualitative methods, with data collected through on-site observations, semi-structured interviews, and a literature review. The findings show that the conservation projects in Bey Mahallesi have successfully maintained the physical integrity of historical structures while contributing significantly to the region's tourism and economic development. The restoration projects have preserved traditional stone craftsmanship, architectural details, and the original elements of the buildings, transforming them into spaces suitable for modern use. Additionally, it has been observed that the projects in the neighborhood have taken social sustainability into account, encouraging the participation of the local community. In conclusion, the renovation projects in Bey Mahallesi have achieved a balanced approach between preserving the historical fabric and adapting to modern usage, ensuring both physical and social sustainability. The study serves as a guide for similar projects and emphasizes the importance of integrating restoration processes into a broader urban strategy in the context of cultural heritage management.

Keywords: Historical City, Traditional House, Conservation, Renovation, Bey Mahallesi.

GİRİŞ

Tarihi kent dokusu, bir şehrin zaman içerisinde oluşan ve o şehre özgü fiziksel, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıları barındıran, tarihsel süreklilik gösteren yerleşim biçimidir (Arıbaş, 2010). Bu doku, yalnızca kentin fiziksel özelliklerini değil, aynı zamanda o şehrin tarihini, kültürel mirasını ve toplumsal ilişkilerini de yansıtmaktadır (Kuban, 2000). Tarihi kent dokuları, genellikle bir dönemin sosyal ve ekonomik yapısını temsil eden konutlar, kamu yapıları, dini ve ticari yapılar ile sokak düzenlemelerinden oluşmaktadır. Bu yapılar, kentlerin kültürel birikimlerini ve tarihsel süreçteki yaşam biçimlerini gözler önüne sermektedir (Bozdoğan, 2001). Fiziksel açıdan tarihi kent dokuları, farklı dönemlerde inşa edilen yapıların organik bir uyum içerisinde yer aldığı alanlardır (Orhan, 2015) Bu yapıların büyük bir bölümü, geleneksel inşaat teknikleriyle ve yerel malzemeler kullanılarak yapılmış olup, kentin özgün mimari kimliğini ortaya koymaktadır. Özellikle dar ve kıvrımlı sokaklar, yerel taş ya da ahşap malzemeden yapılan binalar, coğrafi ve iklimsel koşullara uygun olarak tasarlanmıştır (Arabulan, 2008). Bu mimari unsurlar, sadece estetik değer taşımamakla birlikte aynı zamanda dönemin zanaatkarlık becerilerini ve inşaat tekniklerini de günümüze taşımaktadır. Bu nedenle, tarihi kent dokularının korunması bireysel yapıların korunması kadar, dokunun bütüncül yapısının da devam ettirilmesiyle mümkündür (Subaşı, 2022). Tarihi kent dokusu aynı zamanda kent halkının yaşam tarzlarını, kültürel pratiklerini ve sosyal etkileşimlerini yansıtan bir yapıya sahiptir. Tarihi kentlerin sosyal dokusu, insanların ticaret yaptığı, dini törenlere katıldığı ve toplumsal ilişkilerini sürdürdüğü mekanlardan oluşmaktadır (Bal, 2011). Sokaklar, çarşılar, meydanlar ve dini yapılar, bu dokunun vazgeçilmez unsurlarıdır. Özellikle Osmanlı dönemine ait kent dokularında camiler, hanlar, hamamlar ve çarşılar gibi kamusal alanlar büyük önem taşımaktadır (Kejanlı, 2010). Bu alanlar, kentin toplumsal yaşamının mekansal izdüşümleridir ve kent halkı için ortak yaşam deneyimlerinin şekillendiği yerlerdir. Tarihi kentler, modern yaşamın gereksinimlerine uygun olarak yeniden işlevlendirilse de, bu değişimler geçmişin kültürel mirasını sürdürebilecek şekilde ele alınmaktadır (Ardıçoğlu, 2014). Tarihi kent dokusunun bu sürekliliği, fiziksel olduğu kadar sosyal ve kültürel kimliğin de korunmasına olanak tanımaktadır. Tarihi kent dokularının korunmasında coğrafi ve iklimsel koşullara uyumun önemi de göz ardı edilemez. Geleneksel yapılar, çoğunlukla yerel çevreye uygun doğal malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir (Eraslan ve Koç, 2022). Bu anlamda,

sıcak iklimlerde dar sokaklar ve avlulu yapılar, serinlik sağlamak amacıyla tasarlanmıştır (Deringöl, 2015). Bu tür ekolojik unsurlar, tarihi kent dokularının korunması ve sürdürülebilirlik stratejilerinin geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır (Çatalbaş, 2022). Geleneksel mimarinin çevresel sürdürülebilirliği destekleyen bu yapısı, modern koruma stratejilerine de rehberlik etmektedir.

Tarihi kent dokusunu oluşturan önemli unsurlardan biri olan tarihi konutlar, günümüzde korunmaları amacıyla çeşitli çalışmaların odağı haline gelmiştir (Karaarslan ve Çelikyay, 2019; Seçkin, 2020; Eriçok, Güler ve Özdemir, 2021). Geleneksel konutların fonksiyonel dönüşümü, bu yapıların tarihsel özelliklerini koruyarak modern ihtiyaçlara yanıt verebilmesini sağlayan bir süreçtir (Sargın ve Dinç, 2017)Bu dönüşüm, yapıların hem korunmasını hem de kentlerin sosyo-kültürel yapısına uygun şekilde gelişmesini hedeflemektedir. Geleneksel konutlar, bulundukları dönemin sosyo-ekonomik koşulları, yaşam tarzları ve mimari anlayışlarına göre şekillenmiş; genellikle yerel malzemeler ve tekniklerle inşa edilmiştir (Çetin, 2010). Ancak bu yapılar, zamanla kentleşme, modernleşme ve nüfus artışı gibi etkenler nedeniyle işlevsel anlamda yetersiz hale gelebilmektedir (Karaman, 2003). Bu noktada fonksiyonel dönüşüm, tarihi yapıların hem kültürel miras olarak korunmasına hem de modern yaşam koşullarına uyumlu hale getirilmesine olanak tanımaktadır. Fonksiyonel dönüşüm sürecinde, geleneksel konutların yeni bir kullanım amacıyla yeniden işlevlendirilmesi, yapının mimari bütünlüğünü önemli bir unsurdur. Tarihi kent dokularında sıkça karşılaşılan bu süreç, konutların butik otel, kafe, restoran, müze veya kültür merkezi gibi turistik ya da kültürel amaçlarla yeniden kullanılmasını içermektedir (Özger, 2014). Bu tür projelerde temel ilke, yapının özgün mimari özelliklerini korurken yeni işlevine uygun hale getirilmesidir. Bu anlamda, bir konutun butik otele dönüştürülmesi sırasında, odaların boyutları, iç mekan düzenlemeleri ve kullanılan malzemeler titizlikle ele alınmalıdır. Böylelikle tarihi doku korunurken modern gereksinimlere uygun düzenlemeler yapılabilir (Oğuz ve Aksulu, 2007). Fonksiyonel dönüşüm sadece yapıların fiziksel korunmasını sağlamaz; aynı zamanda yerel ekonomiye, sosyal ve kültürel yaşama önemli katkılar sunmaktadır. Tarihi kent merkezlerinde gerçekleştirilen projeler, turizmi canlandırarak yerel ekonomiye katkı sağlarken kültürel mirasın yaşatılmasına da olanak tanımaktadır (Şimşek, 2014). Bununla birlikte, modern kullanım ihtiyaçları ile yapının özgün karakterini dengelemek en büyük zorluklardan biridir. Tarihi yapılar, genellikle modern konfor standartlarına sahip olmadığından, bu tür projelerde dikkatli bir planlama süreci gerekmektedir. Yapıya yapılacak eklemeler veya değişiklikler, yapının estetik ve tarihsel kimliğini bozmamalıdır (Güneş, 2021). Fonksiyonel dönüşüm projelerinde bir diğer önemli husus, yapının bulunduğu çevre ile uyumunu korumaktır. Tarihi kent dokularındaki yapılar, genellikle çevrelerindeki diğer yapılarla bütünleşik bir yapı sergilemektedir (Özker, 2011). Bu nedenle, tekil bir yapının dönüştürülmesi, çevredeki diğer yapılarla ilişkisi dikkate alınarak yapılmalıdır. Bu tür projeler, sadece tekil yapıların değil, aynı zamanda tüm kentsel alanın sürdürülebilirliğini hedeflemelidir (Şirin, 2006). Gaziantep Bey Mahallesi gibi tarihi alanlarda, geleneksel konutların fonksiyonel dönüşümü, bölgenin tarihsel ve kültürel yapısının korunarak turizm ve ticaret alanlarında yeniden işlevlendirilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Bu projelerin başarılı olabilmesi için multidisipliner bir yaklaşım gereklidir. Mimarlar, kent plancıları, tarihçiler ve restorasyon uzmanları bir araya gelerek yapının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi sürecinde işbirliği yapmalıdır. Bu işbirliği, yapının fiziksel özelliklerinin korunmasını ve yeni işlevin başarılı bir şekilde entegre edilmesine imkan sağlamaktadır. Ayrıca, yerel halkın katılımı da önemli bir unsurdur. Yerel halk, geleneksel konutların korunması ve dönüştürülmesi projelerine dahil edilerek hem yapıların sürdürülebilirliği sağlanmakta hem de toplumsal katılım arttırılmaktadır (Okuyucu, 2011).

Geleneksel konutların korunması ve yenilenmesi stratejileri, sadece fiziksel yapıların restorasyonunu değil, aynı zamanda kültürel mirasın sürdürülebilir bir şekilde geleceğe aktarılmasını da kapsayan çok yönlü bir süreçtir (Güzelaydın, 2022). Bu bağlamda, geleneksel konutların işlevsel dönüşümü ve modern yaşamla uyumlu hale getirilmesi, yapıların hem estetik hem de işlevsel bütünlüğünü korumak için önemlidir. Fonksiyonel dönüşüm, sadece yapının fiziksel unsurlarını korumakla kalmaz, aynı zamanda bölgenin sosyal ve kültürel dinamiklerini sürdürülebilir hale getirmektedir (Özcan, 2017). Özellikle kent merkezlerinde gerçekleştirilen bu tür projeler, tarihi yapıların modern konut, ticari veya

kültürel mekânlara dönüştürülmesi ile kent dokusunu canlı tutmaktadır. Bu süreçte, yalnızca yapıların estetik ve tarihsel kimliğinin korunması değil, aynı zamanda yerel halkın sosyo-ekonomik gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması da önem taşır (Halaç, Özdemir ve Topal, 2023). Koruma ve yenileme projeleri sırasında ortaya çıkan en büyük zorluklardan biri, geleneksel yapıların modern ihtiyaçlarla uyumlu hale getirilmesi sürecidir (Muşkara, 2017). Modern yaşam standartları, konutların altyapı sistemlerinden iç mekân düzenlemelerine kadar birçok alanda yenilikler gerektirmektedir (Yenice, 2011). Ancak, bu yeniliklerin yapılması sırasında yapının tarihsel özelliklerine zarar vermemek, bu tür projelerin başarısı açısından kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Ölmez, 2022). Bu bağlamda, koruma stratejilerinde, yapıya yapılan müdahalelerin, tarihi dokuyu bozmadan yapılması ve yenileme sürecinde yapıların özgün formlarının korunması gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle Gaziantep Bey Mahallesi gibi bölgelerde, geleneksel taş işçiliğinin korunması, yerel mimari kimliğin sürdürülmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, koruma ve yenileme stratejileri, yapıların sadece fiziksel korunmasını değil, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirliği de dikkate almalıdır. Geleneksel konutların çevresel sürdürülebilirliği destekleyen özellikleri, bu yapıların modern ihtiyaçlarla uyumlu hale getirilmesi sürecinde rehberlik edici bir rol oynamaktadır. Örneğin, dar sokaklar ve avlular, hem geleneksel yaşam biçimlerinin hem de ekolojik uyumun bir parçasıdır. Bu yapıların korunarak modernize edilmesi, çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır (Onur, 2020). Ayrıca, tarihi yapıların enerji verimliliği sağlayacak şekilde yeniden işlevlendirilmesi, modern koruma stratejilerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda, enerji tasarrufu sağlayan teknolojilerin tarihi yapılara entegre edilmesi, hem yapının kullanım ömrünü uzatmakta hem de çevresel etkilerini minimize etmektedir. Buradan hareketle, geleneksel konutların korunması ve yeniden işlevlendirilmesi süreci, sadece fiziksel restorasyonla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda yapıların tarihsel ve kültürel kimliklerinin sürdürülebilirliğini sağlama amacını taşımaktadır. Bu süreçte, mimari dokunun korunması, çevresel sürdürülebilirlik ilkelerinin dikkate alınması ve yerel halkın katılımının teşvik edilmesi, başarılı koruma projelerinin temel bileşenleri olarak öne çıkmaktadır. Gaziantep Bey Mahallesi gibi tarihi bölgelerde yapılan projelerde de görüldüğü üzere, multidisipliner bir yaklaşım benimsenmesi, mimari, sosyal ve kültürel değerlerin korunmasını sağlayan önemli bir strateji olarak kabul edilmektedir. Bu araştırmanın amacı da tam olarak, Bey Mahallesi'ndeki geleneksel konutların korunması ve modern kullanım ihtiyaçlarıyla uyumlu hale getirilmesi sürecinde izlenen stratejilerin ve bu stratejilerin bölgenin sosyo-kültürel yapısına olan etkilerinin derinlemesine incelenmesidir.

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma desenine dayanan durum çalışması (case study) yöntemi kullanılarak yürütülmüştür. Tarihi kent dokusu içerisinde yer alan geleneksel konutların fonksiyonel dönüşüm süreçlerini derinlemesine anlamak amacıyla, Gaziantep Bey Mahallesi örneği seçilmiştir. Durum çalışması, belirli bir olay, süreç ya da olgunun detaylı bir şekilde incelenmesini sağlayan bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırma, konutların korunarak yeni işlevlerle donatılmasını ele alırken, yerel kimlik, mimari yapılar ve kentsel sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Araştırmanın evrenini, Türkiye'de tarihi kent dokusuna sahip bölgeler oluştururken, örneklem olarak Gaziantep Bey Mahallesi seçilmiştir. Bey Mahallesi, Gaziantep'in korunmuş en önemli tarihi alanlarından biri olup, geleneksel konutların fonksiyonel dönüşümü ve bu dönüşümün bölgenin kültürel mirası üzerindeki etkisi açısından zengin bir veri kaynağıdır. Bu örneklem seçiminde, alanın tarihsel ve kültürel önemi, koruma ve yeniden işlevlendirme çalışmalarının yoğunluğu gibi kriterler göz önünde bulundurulmuştur (Patton, 2002).

Veri toplama sürecinde gözlem, yarı yapılandırılmış görüşme ve doküman incelemesi gibi nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Gözlem yöntemi ile araştırmacı, Bey Mahallesi'ndeki geleneksel konutların mevcut durumunu ve dönüşüm süreçlerini yerinde incelemiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, bölgedeki konut sahipleri, restorasyon uzmanları, mimarlar ve belediye yetkilileri ile

gerçekleştirilmiş; bu görüşmelerde dönüşüm sürecinin mimari, sosyal ve ekonomik boyutları ele alınmıştır. Ayrıca, doküman incelemesi yöntemiyle Gaziantep'te yapılan koruma projelerine dair raporlar, belediye arşivlerinden elde edilen belgeler ve ilgili akademik literatür analiz edilmiştir. Toplanan veriler, içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi, elde edilen nitel verilerin belirli temalar ve kodlar altında toplanarak sistematik bir şekilde değerlendirilmesini sağlayan bir yöntemdir (Miles ve Huberman, 1994). Görüşme ve gözlem notları, literatürde belirlenen kavramsal çerçeveye göre kodlanmış ve bu kodlar arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Ayrıca, belgeler üzerinden yapılan incelemeler, diğer veri kaynaklarıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın geçerlik ve güvenirliğini sağlamak amacıyla, üçgenleme (triangulation) tekniği kullanılmıştır. Farklı veri toplama araçları (gözlem, görüşme ve doküman analizi) bir arada kullanılarak verilerin doğrulanması ve analiz sürecinde olası yanlılıkların minimize edilmesi amaçlanmıştır (Creswell, 2014). Ayrıca, elde edilen bulguların ilgili literatür ile karşılaştırılması ve uzman görüşleri ile değerlendirilmesi yoluyla çalışmanın güvenirliği artırılmıştır.

BULGULAR

Bey Mahallesi, Gaziantep Kalesi'nin güneybatısında yer almakta olup, doğuda İstasyon Caddesi, batıda Gazi Muhtar Paşa Bulvarı, güneyde Atatürk Bulvarı ve kuzeyde 15 Temmuz Demokrasi Meydanı ile sınırlandırılmıştır (Görsel 1). Mahalle, adını 1587 yılında inşa edilen, ancak Fransız işgali sırasında ciddi hasar görerek günümüze ulaşamayan Bey Camii'nden almıştır (Gül, 2005). Bey Mahallesi'nin eski isimleri arasında Kurbubey ve Kayacık yer almakta olup, bu isimler tarihi kaynaklarda yer almaktadır (Işıkhan Erdal, 2010). Mahalle, XI-XIV. yüzyıllarda kentin dışından getirilip yerleştirilen topluluklarla oluşmuş olup, Osmanlı dönemine ait tapu kayıtlarına göre 1536 yılında bölgede 50 hane bulunmaktaydı (Akten ve Sunar, 2022).

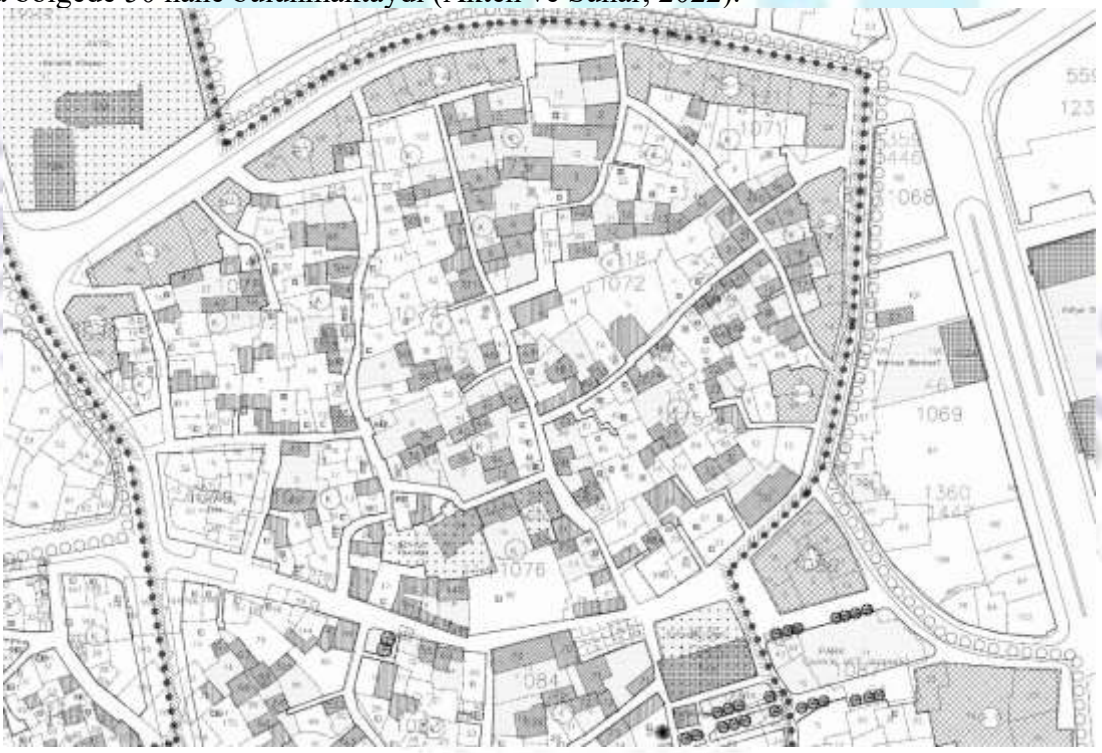

Görsel 1. Gaziantep Bey Mahallesi Lokasyon Haritası (URL-1)

Bey Mahallesi, Gaziantep'in çok kültürlü yapısını yansıtan bir yerleşim bölgesi olarak tarih boyunca hem Müslüman hem de Hristiyan nüfusun birlikte yaşadığı bir alan olmuştur. Mahallenin yakınında bulunan Kendirli, St. Mary ve Anglikan kiliseleri, bölgede yoğun bir Hristiyan nüfusunun varlığına

işaret etmektedir (Günel, 2019). Ermeniler de bu mahallede önemli bir nüfus grubunu oluşturmuş, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında konak tipi büyük yapılar inşa ederek bölgedeki mimari dokuya katkıda bulunmuşlardır (Çekül, 2010). Bu dönemde taş işçiliği, ahşap ve demir işçiliği gibi zanaat dalları ön plana çıkmış, Bey Mahallesi bu sanatların sergilendiği bir alan haline gelmiştir.

Tarih boyunca Gaziantep, bir ticaret merkezi olarak farklı kültürlerin buluşma noktası olmuş ve bu kültürel çeşitlilik kentin mimarisine de yansımıştır. Bey Mahallesi'ndeki yapıların büyük bir kısmı Osmanlı döneminde lüks konaklar olarak inşa edilmiş ve bölgenin sosyal statüsünü yansıtmıştır. Bu yapılar, taş işçiliğinin öne çıktığı, mimari açıdan zengin sivil yapı örnekleri olarak günümüzde de varlığını sürdürmektedir (Gül, 2005). Bey Mahallesi, bu özellikleriyle Gaziantep'in geleneksel mimarisinin ve sosyal yapısının korunarak günümüze taşındığı önemli bir bölge olarak kabul edilmektedir.

Bey Mahallesi'nde gerçekleştirilen fonksiyonel dönüşüm projeleri, özellikle turizm ve ticaret alanında önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Geleneksel konutların birçoğu kafe ve restoran gibi yeni işlevler kazanarak bölgenin ekonomik yapısına katkıda bulunmaktadır (Akten ve Sunar, 2022). Bu projelerde temel amaç, yapıların orijinal mimari dokusunu ve estetik özelliklerini koruyarak, modern kullanım ihtiyaçlarına uygun hale getirmektir. Örneğin, eski Antep evleri, restorasyon sürecinde tarihi doku korunarak, iç mekanlarında modern konfor standartlarına uygun düzenlemeler yapılmıştır. Avlular, misafir ağırlama alanları olarak yeniden tasarlanmış, geleneksel taş duvarlar ve tavan süslemeleri korunarak mekansal dönüşüm gerçekleştirilmiştir (Günel, 2019). Ancak bu süreçte en önemli zorluklardan biri, modernizasyon ihtiyacı ile yapının tarihsel özgünlüğü arasındaki dengeyi sağlamaktır. Bu anlamda mahalle sit alanı olarak yer almaktadır.

Görsel 2. Bey Mahallesi Sit Alanı (URL-2).

Bey Mahallesi'ndeki fonksiyonel dönüşüm projeleri, sadece bireysel yapıların dönüşümü ile sınırlı kalmayıp, mahallenin bütünsel kentsel dokusunu da koruma amacı taşımaktadır. Mahallede yapılan restorasyon çalışmaları sırasında, yapıların çevresindeki sokak ve meydan düzenlemeleri de göz önünde bulundurulmakta, tarihi sokak dokusu bozulmadan modern altyapı hizmetleri ile donatılmaktadır. Özellikle dar ve kıvrımlı sokaklar, turistlerin bölgeyi keşfetmesini sağlayan estetik unsurlar olarak korunmuş, bu alanlar modern kent yaşamına uygun hale getirilirken özgün kimliklerini muhafaza etmiştir.

Görsel 3. Bey Mahallesi Nazım İmar Planı Kentsel Yenileme Alanı Sınırları (URL-3)

Bey Mahallesi'nin koruma ve yenileme ihtiyacı, bölgedeki geleneksel konutların tarihsel, kültürel ve mimari değerlerinin korunarak modern yaşamın gereklerine uyum sağlamasını gerektiren bir dizi zorluktan kaynaklanmaktadır. Mahallede yer alan taş yapılar, kemerli kapılar, avlular ve dar sokaklar, uzun yıllar boyunca çevresel etkenlerin, özellikle iklim koşullarının etkisiyle aşınmış ve bu da yapıların fiziksel olarak yıpranmasına neden olmuştur. Yüzyıllardır kullanılan yerel taş malzemeler, yağmur, sıcaklık farkları ve rüzgâr gibi doğa olaylarına maruz kalarak malzeme kayıplarına yol açmış, çatlaklar ve deformasyonlar meydana gelmiştir. Zaman içerisinde bakım ve restorasyon yapılmadığında, bu tür aşınmalar yapıların dayanıklılığını azaltarak onları yapısal bütünlük açısından riskli hale getirmiştir. Geleneksel konutların yanı sıra sokak dokusu da benzer şekilde, zemin kaplamalarının aşınması ve altyapı yetersizlikleri nedeniyle olumsuz etkilenmiştir.

Görsel 4. Bey Mahallesi Kapı ve Duvarlarından Bir Görünüm

Bir diğer önemli etken ise, Bey Mahallesi'nin Gaziantep'in merkezi bölgelerinde yer alması dolayısıyla modern kentsel dönüşüm projelerinin baskısı altında kalmasıdır. Kentin hızla gelişen ticari ve sosyal yapısı, geleneksel konutların işlevsel olarak modern yaşamla entegre edilmesini zorunlu

kılmaktadır. Bu durum, mahalledeki tarihsel dokunun korunarak günümüz ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir yapıya dönüşmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu süreçte, mahalledeki tarihi yapıların korunması ve fonksiyonel anlamda yeniden işlevlendirilmesi, modern kentleşmenin getirdiği talepler doğrultusunda kaçınılmaz bir ihtiyaç haline gelmiştir (Akten ve Sunar, 2022). Bey Mahallesi'ndeki geleneksel konutların mevcut durumu, mimari yapılarının tarihsel bağlamda korunmaya ihtiyaç duyduğunu ve çeşitli yenileme süreçlerinden geçtiğini göstermektedir. Bölgedeki taş yapılarda görülen aşınma, özellikle çevresel faktörlerin ve yıpranmanın etkisiyle ortaya çıkmış olup, yapıların özgün dokusunun zarar görmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, mahalledeki konutların fiziksel durumu incelendiğinde, taş duvarlarda meydana gelen erozyon, cephelerde gözlemlenen çatlaklar ve yapı elemanlarının işlevselliğini yitirmiş olması gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Örneğin, yapıların dış cephelerinde taş işçiliğinin zamanla bozulmaya başladığı ve bunun restorasyon ihtiyacını beraberinde getirdiği görülmektedir. Ayrıca, binaların kapı ve pencere gibi mimari elemanlarında meydana gelen deformasyonlar, bu unsurların tarihsel özelliklerine uygun bir şekilde yenilenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Mahalledeki dar sokaklar ve avlular, bölgenin sosyo-kültürel yapısına uygun olarak inşa edilmiş olup, bu alanların da yenileme çalışmalarına dâhil edilmesi, bütüncül bir koruma yaklaşımını gerekli kılmaktadır. Konutların avlularının, sosyal etkileşim alanları olarak kullanılması, mahalledeki komşuluk ilişkilerini destekleyen önemli bir unsurdur. Ancak, mevcut durumda birçok avlunun bakımsız ve işlevini yitirmiş olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, avluların özgün yapısının korunarak yenilenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Örneğin, avlu zeminlerinde görülen aşınma ve taş kaplamaların tahrip olması, bu alanların tarihi dokuya uygun şekilde yeniden yapılandırılmasını gerektirmektedir.

Görsel 5. Bey Mahallesi Sokak Görünümü

Bey Mahallesi'nde yer alan bazı konutların mevcut durumda işlevini yitirmiş olması ve bu yapıların bazılarının harap halde olması, geleneksel mimarinin yenilenme sürecine duyduğu ihtiyacı açıkça ortaya koymaktadır. Mahalledeki bazı konutlar, zamanla yapısal bütünlüğünü kaybetmiş, hatta bazı binalar kısmen yıkılmıştır. Yapıların cephelerinde kullanılan taşların belirgin aşınmalara maruz kaldığı, kemerli kapıların zarar gördüğü ve pencere çerçevelerinin işlevsiz hale geldiği görülmektedir. Geleneksel konutların mimari detaylarının korunarak yapılacak restorasyon çalışmaları, bu yapıların tarihsel kimliğini koruma amacını taşımaktadır. Özellikle taş yapıların yıpranan bölümlerinde yapılan restorasyon işlemleri, hem yapıların dayanıklılığını artırmakta hem de görsel ve estetik açıdan tarihi dokuyu yeniden ortaya çıkarmaktadır.

Görsel 6. Bey Mahallesi Restorasyon Çalışmalarından Bir Görünüm

Konutların iç mekanlarına bakıldığında ise, mekânsal düzenlemelerin zamanla işlevselliğini yitirdiği ve yenilenme ihtiyacı doğduğu gözlemlenmektedir. İç mekânlardaki duvar yüzeylerinde oluşan çatlaklar ve tahribatlar, zeminlerde görülen aşınmalar ve yapı elemanlarının zarar görmesi, iç mekanların da restorasyona dahil edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, iç mekânlarda geleneksel el işçiliği ile yapılan tavan süslemeleri ve ahşap detayların da korunarak yenilenmesi, tarihi yapının bütünlüğünü sağlama açısından önem arz etmektedir.

Görsel 7. Bey Mahallesi Konut İç Avlu ve Merdiven Görünümü

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma, Gaziantep Bey Mahallesi'nde gerçekleştirilen koruma ve yenileme süreçlerinin, geleneksel mimariyi koruyarak bölgenin tarihsel ve kültürel kimliğini sürdürme çabalarıyla örtüştüğünü göstermektedir. Bey Mahallesi, Osmanlı dönemine ait taş yapıları, dar sokakları ve avlulu evleriyle Gaziantep'in kültürel mirasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bölgedeki yapılar, tarihsel ve kültürel unsurların korunmasını amaçlayan restorasyon projeleri kapsamında ele alınmış, bu projelerde geleneksel taş işçiliği ve yapısal detaylar titizlikle korunmaya çalışılmıştır (Günel, 2019). Ancak bu süreçte karşılaşılan en büyük zorluklardan biri, tarihi yapıların modern ihtiyaçlarla uyumlu hale getirilirken tarihsel özgünlüğün korunması gerekliliğidir. Bey Mahallesi'nde gerçekleştirilen restorasyon projeleri, tarihsel dokuyu koruma ile modernizasyon arasındaki bu dengeyi gözeten bir yaklaşımla yürütülmüştür. Benzer şekilde, Çevik (2013) tarafından yürütülen çalışmalarda da, tarihi kent dokularında gerçekleştirilen fonksiyonel dönüşüm projelerinde, yapıların hem fiziksel hem de sosyo-kültürel özelliklerinin korunması gerektiği vurgulanmıştır. Bey

Mahallesi'nde yapılan çalışmalar da bu doğrultuda, yerel halkın yaşam biçimlerine uygun bir şekilde, tarihi yapıların yeni işlevlerle donatılarak modern yaşamla bütünleştirilmesi sürecini kapsamaktadır. Tarihi konutların cafe, restoran ya da kültürel mekânlar gibi turistik işlevlerle değerlendirilmesi, bölgedeki ekonomik canlılığı artırmış ve aynı zamanda kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, Bey Mahallesi'nde yapılan yenileme çalışmalarının sadece fiziksel yapıları değil, aynı zamanda bölgenin sosyal ve ekonomik yapısını da etkilediğidir. Mahalledeki restorasyon projeleri sırasında, yerel halkın projelere katılımının sağlanması, bölgedeki sosyal dokunun korunması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu durum, Tanyeli (2010) ve Bozdoğan (2001) gibi araştırmacıların da vurguladığı gibi, koruma projelerinin sadece fiziksel yapıları değil, aynı zamanda bölgenin sosyal ve kültürel kimliğini de gözetmesi gerektiği düşüncesini desteklemektedir. Bey Mahallesi'nde gerçekleştirilen projeler, bölgenin tarihsel dokusunu korurken aynı zamanda yerel halkın yaşam standartlarını da yükseltmiştir. Bu bağlamda, yerel halkın ekonomik faaliyetlerine katkıda bulunan projeler, mahalledeki sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği sağlamıştır. Bey Mahallesi'nin kentsel planlama açısından da önemli bir tarihi mirasa sahiptir. Gül (2005) tarafından yapılan çalışmalarla da uyumludur. Bölgenin, 1987 yılında sit alanı ilan edilmesi, bölgedeki yapıların korunmasını zorunlu hale getirmiştir. Bey Mahallesi'nde gerçekleştirilen fonksiyonel dönüşüm projeleri, bu tarihi alanın korunmasına ve turizme kazandırılmasına olanak tanımıştır. Ancak bu süreçte karşılaşılan en büyük zorluklardan biri, modern kentleşme süreçlerinin getirdiği baskılar olmuştur. Geleneksel konutların, modern yaşamla uyumlu hale getirilmesi, tarihi dokunun korunması açısından önemli bir süreç olmuştur. Bey Mahallesi'nde yapılan yenileme projeleri, bölgenin turistik cazibesini artırmış ve yerel ekonomiye önemli katkılar sağlamıştır.

Bey Mahallesi'ndeki sokak ve avlu düzenlemelerinin de korunma sürecine dahil edilmesi gerekmektedir. Mahalledeki dar ve kıvrımlı sokaklar, bölgenin karakteristik özelliklerinden biri olup, sosyal yaşamı şekillendiren önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Ancak bu sokaklar da zamanla aşınmış ve bakım gerektiren bir duruma gelmiştir. Bu anlamda, sokakların, modern altyapı hizmetleri ile desteklenerek, özgün kimliklerinin korunması gerekmektedir. Bu bağlamda, sokak dokusunun korunarak yapılan düzenlemeler, bölgenin estetik yapısının korunmasını sağlamış ve mahalledeki yaşam kalitesini artırmıştır. Benzer çalışmalar, tarihi kent dokularında gerçekleştirilen yenileme projelerinin, yapıların fiziksel sürdürülebilirliğini artırdığı kadar, sosyal sürdürülebilirliği de desteklediğini ortaya koymuştur (Çetin, 2011; Çiçek, 2014; Karademir, 2019; Tutkan, 2022). Bey Mahallesi'nde yapılan yenileme projeleri, bu süreci başarılı bir şekilde yönetmiş ve bölgedeki geleneksel yapıları modern kullanımlarla bütünleştirerek koruma çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca, bu projeler, Bey Mahallesi'nin tarihsel dokusunu koruyarak, bölgenin gelecekteki kentsel gelişimine uyum sağlamasını mümkün kılmıştır.

Bu araştırma, Gaziantep Bey Mahallesi'nde gerçekleştirilen koruma ve yenileme projelerinin, bölgenin tarihsel ve kültürel kimliğini koruma açısından önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Bey Mahallesi, Osmanlı dönemine ait taş yapıları, dar sokakları ve avlulu evleriyle Gaziantep'in tarihi dokusunu yansıtan nadir alanlardan biridir. Yenileme çalışmalarının, sadece fiziksel restorasyonla sınırlı kalmayıp, bölgenin sosyal ve ekonomik yapısını da göz önünde bulundurduğu görülmüştür. Özellikle geleneksel konutların restoran, kafe ve kültürel mekânlar olarak yeniden işlevlendirilmesi, bölgenin turistik cazibesini artırmış ve yerel ekonomiye katkıda bulunmuştur. Yapıların orijinal mimari özelliklerinin korunarak, modern yaşamın ihtiyaçlarına yanıt verecek şekilde yeniden düzenlenmesi, koruma projelerinin en dikkat çekici sonuçlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bey Mahallesi'nde yürütülen projelerde karşılaşılan en büyük zorluklardan biri, modernizasyon ile tarihsel dokunun korunması arasında bir denge kurmaktır. Yapılan yenileme çalışmaları, bu dengeyi sağlayarak, tarihi yapıların fonksiyonel dönüşümünü başarıyla gerçekleştirmiştir. Mahalledeki yapıların restorasyonu sırasında kullanılan yerel malzemeler, bölgenin coğrafi ve iklimsel koşullarına uygun olarak seçilmiş, geleneksel taş işçiliği gibi unsurlar korunarak restore edilmiştir. Bu süreçte, hem yapısal dayanıklılık hem de estetik bütünlük sağlanmış, mahalledeki tarihi dokunun korunmasına yönelik önemli adımlar atılmıştır. Yenileme projelerinin, sadece fiziksel yapıların değil, aynı zamanda

mahalledeki sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği de desteklediği görülmüştür. Restorasyon projeleri sayesinde bölgedeki yaşam standartları yükselmiş, yerel halkın ekonomik faaliyetlerine katkı sağlanmıştır. Özellikle turizmin canlanması, mahalledeki yerel işletmelerin gelişmesine ve ekonomik kalkınmaya olanak tanımıştır. Bu süreç, aynı zamanda bölgedeki kültürel mirasın korunmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına da katkıda bulunmuştur.

Bey Mahallesi'nde gerçekleştirilen koruma ve yenileme projelerinin başarısının artırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla mevcut projelerin sadece belirli alanlarla sınırlı kalmayıp, mahalledeki diğer tarihi yapılarla bütünleşik bir koruma modeli geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda, Gaziantep'in diğer tarihi mahallelerinde de benzer koruma çalışmalarının yürütülmesi ve bu çalışmaların daha geniş bir kentsel planlama bağlamında ele alınması gerekmektedir. Ayrıca, yerel halkın koruma süreçlerine daha fazla dahil edilmesi, projelerin sosyal sürdürülebilirliğini artıracaktır. Yerel halkın restorasyon projelerine aktif olarak katılması, bölgedeki sosyal dokunun korunmasına ve projelerin uzun vadede başarılı olmasına katkı sağlayabilir. Ekonomik sürdürülebilirlik açısından, Bey Mahallesi'nin turizm potansiyelinin daha etkin bir şekilde kullanılması önerilmektedir. Ancak bu süreçte, turistik gelişmelerin bölgenin tarihsel ve kültürel kimliğini zedelememesi gerekmektedir. Turizmin canlandırılması sırasında, tarihi yapıların korunması ve bu yapıların modern kullanımlarla uyumlu hale getirilmesi sürecinde hassas bir denge gözetilmelidir. Mahallede gerçekleştirilen restorasyon projelerinin uluslararası koruma standartlarına uygun hale getirilmesi, bölgedeki çalışmalara daha geniş bir perspektif kazandıracaktır. Ayrıca, bu projelerin uluslararası düzeyde benzer çalışmalarla karşılaştırılması, Bey Mahallesi'ndeki koruma uygulamalarının değerlendirilmesi açısından fayda sağlayacaktır. Son olarak, Bey Mahallesi'nde gerçekleştirilen restorasyon projelerinin uzun vadeli başarısının izlenmesi ve değerlendirilmesi de önemlidir. Bu tür projelerde, sürdürülebilirliğin sağlanması için periyodik değerlendirme süreçlerinin kurulması, projelerin ilerleyen dönemlerde nasıl şekillendiği ve ne tür sonuçlar doğurduğu hakkında veri sağlayacaktır. Bu izleme süreçleri, gelecekteki koruma çalışmalarının daha etkin bir şekilde planlanmasına ve mevcut projelerde karşılaşılan zorlukların çözümüne katkı sunacaktır.

KAYNAKLAR

Akpolat, M. D. (2010). *Gaziantep Kalesi Kentli Kale*. Ankara: Özkan Matbaacılık.

Akten, M., ve Sunar, C. (2022). Tarihi çevrelerin kentsel mekan kalitesi üzerine etkisi: Gaziantep Bey Mahallesi örneği. *Turkish Journal of Forest Science*, 6(1), 1-20. https://doi.org/10.32328/turkjforsci.97...

Arabulan, S. (2008). *Yer/mekan kimliğinin değişimi: Mezitbey hamamı ve yakın çevresi alan çalışması.* [Yüksek Lisans Tezi], Trakya Üniversitesi.

Ardıçoğlu, R. (2014). *Kent içindeki tarihi alanların iyileştirilmesi ve kentle bütünleştirilmesi.* [Yüksek Lisans Tezi], Marmara Üniversitesi.

Arıbaş, K. (2010). Kentsel değişim ya da tekrarın sürekliliği. *İmaret*, 2, 132-133.

Atalar, A. (2004). *Osmanlı Dönemi Antepevleri*. İstanbul: Kanaat Basımevi.

Bal, H. (2011). *Kent Sosyolojisi* (5th ed.). Isparta: Fakülte Kitabevi.

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage Publications.

Çam, N. (2005). *Belgelerle Gaziantep*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Çatalbaş, F. (2022). *Kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilir kültür turizmi açısından üst ölçekli planların değerlendirilmesi: İzmir ili örneği.* [Yüksek Lisans Tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi.

Çetin, A. (2010). Bir kavramın kısa tarihi: Mahalle baskısı. *Mukaddime Dergisi*, 3, 81-92.

Çetin, B. (2010). Alan yaylasında (Kırıkhan-HATAY) fonksiyonel değişimin coğrafi özellikleri. *Doğu*

Coğrafya Dergisi, 17(27), 129-150.
Çetin, N. İ. (2011). *Sürdürülebilir kentsel yenilemenin değerlendirilmesi: İstanbul Yedikule Mahallesi.* [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Teknik Üniversitesi.
Çiçek, İ. (2014). *Kentsel yenileme alanlarının sürdürülebilir gelişim modeli ile değerlendirilmesi: Yeldeğirmeni örneği*. [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Teknik Üniversitesi. Deringöl, T. (2015). *Sürdürülebilir çağdaş konut tasarımında Gaziantep'in yerel mimarisinden öğrenilenler.* [Yüksek Lisans Tezi], Selçuk Üniversitesi
Dikmen, Ç. B., ve Toruk, F. (2024). Akseki Akşahap Mahallesi geleneksel konutlarının kırsal miras kapsamında korunmasına yönelik öneriler. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 135-161.
Eraslan, M. H., ve Koç, İ. (2022). Tarihi kent dokularının korunmasında sokak sağlıklaştırmasının yeri. *Kent Akademisi*, 15(DÜ 2. Uluslararası Mimarlık Sempozyumu Özel Sayısı), 208-224.
Erbaş, S. S. (2012). *Gaziantep evlerinin iç mekan tasarımı* [Yüksek Lisans Tezi], Ankara Üniversitesi.
Eriçok, A. K., Güler, E., ve Özdemir, Ö. F. (2021). Geleneksel kent dokularının korunmasında, koruma amaçlı imar planlarının öneminin Bitlis örneğinde irdelenmesi. *İDEALKENT*, 12(32), 208-241.
Gül, G. (2005). *Gaziantep ili Bey (Kayacık) Mahallesi geleneksel doku koruma ve geliştirme önerisi* [Yüksek lisans tezi], Gazi Üniversitesi.
Günaydın, A. S. (2018). *Tarihi kent merkezlerinin planlanması ve tasarımına yönelik bir model önerisi: Gaziantep örneği* [Doktora tezi] Çukurova Üniversitesi.
Günel, E. (2019). *Mimarlıkta bağlam ve bağlam kriterleri: Gaziantep Bey Mahallesi geleneksel evleri örneği* [Yüksek lisans tezi] Çukurova Üniversitesi.
Güneş, S. (2021). *Tarihi yapıların sürdürülebilirliği açısından yeniden işlevlendirme projeleri üzerine, İstanbul Kadıköy bölgesi örnekleri* [Yüksek lisans tezi] Kocaeli Üniversitesi.
Güzelaydın, İ. (2022). *İstanbul'un geleneksel konutları için bir proaktif bakım-onarım önerisi: Cibali, Salihpaşa Caddesi* [Yüksek lisans tezi] Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
Halaç, H. H., Özdemir, A. A., ve Topal, E. (2023). Koruma amaçlı imar planı revizyonlarının ruhsatlandırılmış müdahalelere etkisi: Odunpazarı kentsel sit alanı örneği. *Kent Akademisi*, 16(3), 1457-1476.
Işıkhan Erdal, T. (2010). Gaziantep'teki yer adlarının tarihi süreç içindeki yeri. Ş. Aybars (Ed.), *Hikâyesi ve efsaneleriyle Gaziantep semtleri* (1. baskı, s. 92-93). İstanbul: Kilim Matbaası. Kaleoğlu Kanalıcı, A. (2012). *Geleneksel Gaziantep evleri yapı üretim analizi* [Yüksek lisans tezi] Yakın Doğu Üniversitesi.
Karaarslan, E., ve Çelikyay, S. (2019). Yeşilyurt (Malatya) tarihi kent dokusunun irdelenmesi. *Bartın University International Journal of Natural and Applied Sciences*, 2(2), 261-273.
Karadağ, M. (2011). Gaziantep'te kentsel mekânın ve kültürel coğrafyanın değişimi. M. Gültekin (Ed.), *Ta ezelden taşkındır Antep* (s. 92-93). İstanbul: İletişim Yayınları.
Karademir, B. (2019). *Kayseri tarihi kent merkezinde koruma amaçlı planlama yaklaşımlarının sürdürülebilir kentsel koruma bakımından irdelenmesi* [Yüksek lisans tezi] Erciyes Üniversitesi.
Karaman, K. (2003). Türkiye'de şehirleşme olgusu ve gecekondu sorunu. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 108-117.
Kejanlı, D. T. (2010). Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kent sistemi, kale ve merkez-çarşı gelişimi. *Social Sciences*, 5(3), 287-302.
Kıvrım, İ. (t.y.). 17. yüzyılda Gaziantep'te ailenin yaşadığı mekân: Ev. *Türkiyat Araştırmaları*, 69-97.
KUDEB. (2011). *Osmanlı dönemi Gaziantep mahalleleri ve Bey Mahallesi*. Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi.
Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2. ed.). Sage Publications.
Muşkara, Ü. (2017). Kırsal ölçekte geleneksel konut mimarisinin korunması: Özgünlük. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (37), 437-448.
Oğuz, G. P., ve Aksulu, I. (2007). Adana Tepebağ'daki tarihi yerleşim dokusunun incelenmesi,

koruma sorunları ve öneriler. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 22(2), 1-18.
Okuyucu, A. (2011). *Osmaneli ilçe merkezinde kültürel mirasın korunması ve turizm amaçlı kullanımına yönelik bir araştırma* [Yüksek lisans tezi] Ankara Üniversitesi.
Onur, S. S. (2020). *İstanbul Süleymaniye Bölgesinin kültür değerlerinin sürekliliği kapsamında yenilenmesi ve korunması üzerine bir yöntem önerisi*. [Yüksek Lisans Tezi], Selçuk Üniversitesi.
Orhan, M. (2015). *Kentsel kalitenin geliştirilmesi bağlamında stratejik bir yaklaşım: Kentsel tasarım rehberi kavramsal model önerisi* [Doktora tezi] Yıldız Teknik Üniversitesi.
Ölmez, B. (2022). *Geleneksel kerpiç mimarisinin korunması: Van ili Erciş ilçesi Tekler Mahallesi örneği* [Yüksek Lisans Tezi], Çankaya Üniversitesi.
Özcan, K. (2017). Kırsal miras koruma stratejisi: Sandıma köyü Bodrum. *Milli Folklor*. Özger, Y. (2021). *Geleneksel Maraş evlerinde yeniden işlevlendirme: Kocabaş Konağı örneği* [Yüksek lisans tezi] Hasan Kalyoncu Üniversitesi.
Özker, S. (2011). *1980 sonrası konutların mekânsal dönüşüm analizi: İstanbul örneği* [Yüksek lisans tezi] Marmara Üniversitesi.
Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3. ed.). Sage Publications. Sargın, S., ve Dinç, Y. (2017). Kültür mirasının korunmasına yönelik mekânsal bir değerlendirme: Eski (geleneksel) Antakya evlerinin fonksiyonel değişimi. *Electronic Turkish Studies,* 12(13).
Seçkin, G. (2020). Geleneksel kent dokusunun korunması: Çankırı örneği. *Mimarlık ve Yaşam,* 5(2), 261-275.
Subaşı, S. (2022). *Sürdürülebilir kentsel korumanın mimarlık pratikleri perspektifinden değerlendirilmesi: Rami kışlası örneği* [Yüksek lisans tezi] Marmara Üniversitesi.
Şimşek, N. (2014). Mardin geleneksel konutlarında değişim. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(49), 411-425.
Şirin, C. (2006). *Yapılarda oluşan hasar biçimleri ve nedenleri ve yapıların onarım ve güçlendirilmesi teknikleri ile bir yapının güçlendirilmesi.* [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Teknik Üniversitesi.
Tacirli, M. (2017). *Bey Mahallesi'nde gündelik hayat* [Yüksek lisans tezi] Selçuk Üniversitesi.
Tatlıgil, F. (2005). *Gaziantep kentinin geleneksel konut dokusunun ve sosyo-kültürel yapısındaki değişimin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi] Yıldız Teknik Üniversitesi.
Tutkan, S. (2022). *Konya Tarihi Bedesten Çarşısı kentsel dönüşüm uygulamalarının peyzaj mimarlığı açısından irdelenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi], Selçuk Üniversitesi.
Uğur, H. (2004). *Geleneksel şehirsel mekanlar, değerlendirme ve korunmaları bağlamında sistematik yaklaşım: Gaziantep örneği* [Doktora tezi] İstanbul Teknik Üniversitesi.
Yenice, M. S. (2011). *Tarihi kent merkezlerinde sürdürülebilir yenileme için bir model önerisi: Konya örneği* [Yüksek Lisans Tezi], Selçuk Üniversitesi.
Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Seçkin Yayıncılık.
Yüksel, Ş. (2021). Mekansal süreklilik bağlamında tarihsel katmanların değerlendirilmesi: Antakya kenti örneği. *Kent Akademisi,* 14(2), 361-373.
URL-1: https://www.egmimarlik.com.tr/bey-mahallesi-sokak-sagliklastirma/ adresinden 09.15.2024 tarihinde elde edilmiştir.

URL-2: https://www.gaziantep.bel.tr/uploads/2022/10/plan-aciklama-raporu-nazim-1.pdf adresinden 09.15.2024 tarihinden elde edilmiştir.

URL-3: https://www.gaziantep.bel.tr/uploads/2022/10/plan-aciklama-raporu-nazim-1.pdf adresinden 09.15.2024 tarihinden elde edilmiştir.